Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Vinayapiṭake

Sāratthadīpanī-ṭīkā (dutiyo bhāgo)

1. Pārājikakaṇḍaṃ

1. Paṭhamapārājikaṃ

Sudinnabhāṇavāravaṇṇanā

24. **Anupadavaṇṇanan**ti padaṃ padaṃ paṭivaṇṇanaṃ, padānukkamena vaṇṇanaṃ vā. **Bhaṇḍappayojanauddhārasāraṇādinā kiccenā**ti ettha vikkāyikabhaṇḍassa vikkiṇanaṃ **bhaṇḍappayojanaṃ,** dātuṃ saṅketite divase gantvā gahaṇaṃ **uddhāro,** ''asukasmiṃ divase dātabba''nti satuppādanaṃ **sāraṇaṃ**. **Catubbidhāyā**ti khattiyabrāhmaṇagahapatisamaṇānaṃ vasena catubbidhāya, bhikkhubhikkhunīupāsakaupāsikānaṃ vasena vā. **Disvānassa etadahosī**ti hetuattho ayaṃ disvāna-saddo asamānakattuko yathā ''ghataṃ pivitvā balaṃ hoti, sīhaṃ disvā bhayaṃ hotī''ti. Dassanakāraṇā hi evaṃ parivitakkanaṃ ahosi. Kiñcāpi ettha ''bhabbakulaputtassā''ti vuttaṃ, tathāpi upanissayasampannassapi ajātasattuno viya antarāyo bhavissatīti imassa therassapi katapāpakammamūlavippaṭisāravasena adhigamantarāyo ahosīti vadanti.

Kiṃ pana yesaṃ maggaphalānaṃ upanissayo atthi, buddhānaṃ sammukhībhāvepi tesaṃ antarāyo hotīti? Āma hoti, na pana buddhe paṭicca. Buddhā hi paresaṃ maggaphalādhigamāya ussāhajātā tattha nirantaraṃ yuttapayuttā eva honti, tasmā te paṭicca tesaṃ antarāyo na hoti, atha kho kiriyāparihāniyā vā pāpamittatāya vā hoti, kiriyāparihāni ca desakassa tasseva vā puggalassa tajjapayogābhāvato veditabbā, desakavasena panettha parihāni sāvakānaṃ vaseneva veditabbā, na buddhānaṃ vasena. Tathā hi sace dhammasenāpati dhanañjāniyassa brāhmaṇassa āsayaṃ ñatvā dhammaṃ desayissa, brāhmaṇo sotāpanno abhavissa. Evaṃ tāva desakassa vasena kiriyāparihāniyā antarāyo hoti. Sace pesso hatthārohaputto bhagavato sammukhā dhammaṃ suṇanto muhuttaṃ nisīdeyya, yāva tassa bhagavā attantapādike cattāro puggale vitthārena vibhajitvā deseti, sotāpattiphalena saṃyutto abhavissa. Evaṃ puggalassa vasena kiriyāparihāniyā antarāyo hoti nāma. Imassa hi upāsakassa kiriyāparihāni jātā apariniṭṭhitāya desanāya uṭṭhahitvā pakkantattā. Sace ajātasattu devadattassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammaṃ nākarissa, sāmaññaphalasuttakathitadivase sotāpanno abhavissa, tassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammassa katattā pana nāhosi. Evaṃ pāpamittatāya antarāyo hoti. Sudinnassapi pāpamittavasena antarāyo ahosīti daṭṭhabbaṃ. Yadi hi tena mātāpitūnaṃ vacanaṃ gahetvā purāṇadutiyikāya methunadhammo paṭisevito nābhavissa, na taṃmūlavippaṭisāravasena adhigamantarāyo abhavissa.

Yannūnāti parivitakkanatthe nipātoti āha **''parivitakkadassanameta''**nti. ''Dhammaṃ suṇeyya''nti kiriyāpadena vuccamāno eva hi attho ''yannūnā''ti nipātapadena jotīyati. Ahaṃ yannūna dhammaṃ suṇeyyanti yojanā. **Yannūnā**ti ca yadi panāti attho. Yadi panāti idampi hi tena samānatthameva. Yaṃ dhammaṃ suṇātīti sambandho. **Uḷāruḷārajanā**ti khattiyamahāsālādiuḷāruḷārajanākiṇṇā. Sace ayampi paṭhamaṃ āgaccheyya, bhagavantaṃ upasaṅkamitvā nisīdituṃ araharūpoti āha **''pacchā āgatenā''**ti. **Sikkhattayūpasaṃhitan**ti adhisīlaadhicittaadhipaññāsaṅkhātasikkhattayayuttaṃ. Thokaṃ dhammakathaṃ sutvā ahosīti sambandho. Idhāpi sutvā-saddo hetuatthoti daṭṭhabbo, savanakāraṇā etadahosīti vuttaṃ hoti. Yadi evaṃ atha kasmā ''ekamantaṃ nisinnassa…pe… etadahosī''ti vuttanti āha **''taṃ panassa yasmā''**tiādi. Tattha **ta**nti parivitakkanaṃ.

Saṅkhepakathāti visuṃ visuṃ paduddhāraṃ akatvā samāsato atthavaṇṇanā. **Yena yena ākārenā**ti yena yena pakārena. **Tena tena me upaparikkhato**ti ''kāmā nāmete aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā aṭṭhikaṅkalūpamā''ti (ma. ni. 1.234; 2.42; pāci. 417; mahāni. 3; cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddesa 147) ca ādinā yena yena ākārena kāmesu ādīnavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ, tabbipariyāyato nekkhamme ānisaṃsaṃ guṇaṃ pakāsentaṃ bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi avabujjhāmi, tena tena pakārena upaparikkhato vīmaṃsantassa mayhaṃ evaṃ hoti evaṃ upaṭṭhāti. **Sikkhattayabrahmacariya**nti adhisīlasikkhādisikkhattayasaṅgahaṃ seṭṭhacariyaṃ. **Ekampi divasa**nti ekadivasamattampi. **Akhaṇḍaṃ katvā**ti dukkaṭamattassapi anāpajjanena akhaṇḍitaṃ katvā, akhaṇḍaacchiddādibhāvāpādanena vā. Akhaṇḍalakkhaṇavacanañhetaṃ. **Carimakacitta**nti cuticittaṃ. Kiñcipi ekadesaṃ asesetvā ekanteneva paripūretabbatāya **ekantaparipuṇṇaṃ. Kilesamalena amalīnaṃ katvā**ti taṇhāsaṃkilesādinā asaṃkiliṭṭhaṃ katvā, cittuppādamattampi saṃkilesamalaṃ anuppādetvā. Accantameva visuddhaṃ katvā pariharitabbatāya **ekantaparisuddhaṃ**. Tato eva saṅkhaṃ viya likhitanti **saṅkhalikhitaṃ**. Tenāha **''likhitasaṅkhasadisa''**nti. Pariyodātaṭṭhena nimmalabhāvena saṅkhaṃ viya likhitaṃ dhotanti saṅkhalikhitanti āha **''dhotasaṅkhasappaṭibhāga''**nti. ''Ajjhāvasatā''ti padappayogena **agāra**nti bhummatthe upayogavacananti āha **''agāramajjhe''**ti. Dāṭhikāpi massuggahaṇeneva gahetvā **''massu''**tveva vuttaṃ, uttarādharamassunti attho. Kasāyena rattānīti **kāsāyānī**ti āha **''kasāyarasapītatāyā''**ti. **Paridahitvā**ti nivāsetvā ceva pārupitvā ca. **Agārassa hita**nti agāravāso agāraṃ uttarapadalopena, tassa vaḍḍhiāvahaṃ agārassa hitaṃ.

25. **Ñātisālohitā**tiādīsu ''ayaṃ ajjhattiko''ti jānanti, ñāyanti vāti **ñātī,** lohitena sambandhāti **sālohitā**. Pitupakkhikā ñātī, mātupakkhikā sālohitā. Mātupakkhikā pitupakkhikā vā ñātī, sassusasurapakkhikā sālohitā. Mittāyantīti **mittā,** minanti vā sabbaguyhesu anto pakkhipantīti **mittā**. Kiccakaraṇīyesu sahabhāvaṭṭhena amā hontīti **amaccā**. Mamāyatīti **mātā,** piyāyatīti **pitā. Sarīrakiccalesenā**ti uccārapassāvādisarīrakiccalesena. **Ananuññātaṃ puttaṃ na pabbājetī**ti ''mātāpitūnaṃ lokiyamahājanassa ca cittaññathattaṃ mā hotū''ti na pabbājeti. Tatoyeva ca suddhodanamahārājassa tathā varo dinno.

26. **Dhuranikkhepenā**ti bhaṇḍappayojanādīsu dhuranikkhepena. Tenāha **''na hī''**tiādi. Piyāyitabboti **piyo**ti āha **''pītijananako''**ti. Manassa appāyanato **manāpo**ti āha **''manavaḍḍhanako''**ti. **Sukhedhito** taruṇadārakakāle, tato parañca sappikhīrādisādurasamanuññabhojanādiāhārasampattiyā **sukhaparihato**. Atha vā daḷhabhattikadhātijanādiparijanasampattiyā ceva paricchedasampattiyā ca uḷārapaṇītasukhapaccayūpahārehi ca **sukhedhito,** akiccheneva dukkhapaccayavinodanena **sukhaparihato**. Ajjhattikaṅgasampattiyā vā **sukhedhito,** bāhiraṅgasampattiyā **sukhaparihato**.

Kiñcīti etassa vivaraṇaṃ **''appamattakampi kalabhāga''**nti. Yadā jānāti-saddo bodhanattho na hoti, tadā tassa payoge ''sappino jānāti, madhuno jānātī''tiādīsu viya karaṇatthe sāmivacanaṃ saddatthavidū icchantīti āha **''kiñci dukkhena nānubhosī''**ti. Tenāha **''karaṇatthe sāmivacanaṃ, anubhavanatthe ca jānanā''**ti. Ettha ca **kiñci dukkhena nānubhosī**ti kenaci dukkhena karaṇabhūtena visayaṃ nānubhosīti evamattho veditabbo. ''Kiñcī''ti etthāpi hi karaṇatthe sāmivacanassa lopo kato. Teneva ca vakkhati ''vikappadvayepi purimapadassa uttarapadena samānavibhattilopo daṭṭhabbo''ti. Yadā pana jānāti-saddo saraṇattho hoti, tadā saraṇatthānaṃ dhātusaddānaṃ payoge ''mātu sarati, pitu sarati, bhātu jānātī''tiādīsu viya upayogatthe sāmivacanaṃ saddasatthavidū vadantīti āha **''atha vā kiñci dukkhaṃ nassarasīti attho''**ti, kassaci dukkhassa ananubhūtattā attanā anubhūtaṃ appamattakampi dukkhaṃ pariyesamānopi abhāvatoyeva nassarasīti attho. **Vikappadvayepī**ti anubhavanasaraṇatthavasena vutte dutiyatatiyavikappadvaye. **Purimapadassā**ti ''kiñcī''ti padassa. **Uttarapadenā**ti ''dukkhassā''ti padena. **Samānavibhattilopo**ti uttarapadena samānassa sāmivacanassa lopo. ''Kassaci dukkhassā''ti vattabbe vikappadvayepi purimapade sāmivacanassa lopaṃ katvā ''kiñci dukkhassā''ti niddeso kato. **Anicchakā**ti anicchantā. **Evaṃ sante**ti nanu mayaṃ sudinna sāmādīsu kenacipi upāyena appaṭisādhanena appaṭikārena maraṇenapi tayā akāmakāpi vinā bhavissāma, evaṃ sati. **Yenā**ti yena kāraṇena. **Kiṃ panā**ti ettha **ki**nti karaṇatthe paccattavacananti dassento āha **''kena pana kāraṇenā''**ti.

28. **Gandhabbanaṭanāṭakādīnī**ti ettha **gandhabbā** nāma gāyanakā, **naṭā** nāma raṅganaṭā, **nāṭakā** laṅghanakādayo. **Paricārehī**ti ettha parito tattha tattha yathāsakaṃ visayesu cārehīti atthoti āha **''indriyāni cārehī''**tiādi. **Paricārehī**ti vā sukhūpakaraṇehi attānaṃ paricārehi attano paricaraṇaṃ kārehi. Tathābhūto ca yasmā laḷanto kīḷanto nāma hoti, tasmā **''laḷā''**tiādi vuttaṃ. Bhuñjitabbato paribhuñjitabbato visesato pañca kāmaguṇā bhogā nāmāti āha **''bhoge bhuñjanto''**ti. **Dānappadānānī**ti ettha niccadānaṃ **dānaṃ** nāma, uposathadivasādīsu dātabbaṃ atirekadānaṃ **padānaṃ** nāma. Paveṇīrakkhaṇavasena vā dīyamānaṃ **dānaṃ** nāma, attanāva paṭṭhapetvā dīyamānaṃ **padānaṃ** nāma. Pacurajanasādhāraṇaṃ vā nātiuḷāraṃ **dānaṃ** nāma, anaññasādhāraṇaṃ atiuḷāraṃ **padānaṃ** nāma. **Ādi**-saddena sīlādīni saṅgaṇhāti. Natthi etassa vacanappaṭivacanasaṅkhāto ālāpasallāpoti **nirālāpasallāpo**.

30. **Balaṃ gāhetvā**ti ettha balaggahaṇaṃ nāma kāyabalassa uppādanamevāti āha **''kāyabalaṃ janetvā''**ti. **Assumukha**nti assūni mukhe etassāti assumukho, taṃ assumukhaṃ, assukilinnamukhanti attho. Gāmoyeva **gāmantasenāsanaṃ** gāmapariyāpannattā gāmantasenāsanassa. **Atirekalābhapaṭikkhepenā**ti ''piṇḍiyālopabhojanaṃ nissāyā''ti (mahāva. 128) evaṃ vuttabhikkhāhāralābhato adhikalābho saṅghabhattādiatirekalābho, tassa paṭikkhepenāti attho. Tenāha **''cuddasa bhattāni paṭikkhipitvā''**ti. Saṅghabhattaṃ uddesabhattaṃ nimantanabhattaṃ salākabhattaṃ pakkhikaṃ uposathikaṃ pāṭipadikaṃ āgantukabhattaṃ gamikabhattaṃ gilānabhattaṃ gilānupaṭṭhākabhattaṃ vihārabhattaṃ dhurabhattaṃ vārabhattanti imāni cuddasa bhattāni. Tattha sakalassa saṅghassa dātabbaṃ bhattaṃ **saṅghabhattaṃ**. Katipaye bhikkhū uddisitvā dātabbaṃ bhattaṃ **uddesabhattaṃ**. Ekasmiṃ pakkhe ekadivasaṃ dātabbaṃ bhattaṃ **pakkhikaṃ**. Uposathe dātabbaṃ bhattaṃ **uposathikaṃ**. Pāṭipadadivase dātabbaṃ bhattaṃ **pāṭipadikaṃ**. Vihāraṃ uddissa dātabbaṃ bhattaṃ **vihārabhattaṃ**. Dhurageheyeva ṭhapetvā dātabbaṃ bhattaṃ **dhurabhattaṃ**. Gāmavāsīādīhi vārena

dātabbaṃ bhattaṃ **vārabhattaṃ**.

Atha **''gahapaticīvaraṃ paṭikkhipitvā''**ti kasmā vuttaṃ. Gahaṇe hi sati paṭikkhepo yujjeyya, na ca paṭhamabodhiyaṃ gahapaticīvarassa paṭiggahaṇaṃ anuññātaṃ parato **jīvakavatthusmiṃ** anuññātattā. Teneva vakkhati **jīvakavatthusmiṃ** (mahāva. aṭṭha. 337) ''bhagavato hi buddhabhāvappattito paṭṭhāya yāva idaṃ vatthaṃ, etthantare vīsati vassāni na koci gahapaticīvaraṃ sādiyi, sabbe paṃsukūlikāva ahesu''nti. Sudinno ca paṭhamabodhiyaṃyeva pabbajito. Teneva vakkhati ''sudinno hi bhagavato dvādasame vasse pabbajito, vīsatime vasse ñātikulaṃ piṇḍāya paviṭṭho, sayaṃ pabbajjāya aṭṭhavassiko hutvā''ti. Tasmā ''gahapaticīvaraṃ paṭikkhipitvā''ti kasmā vuttanti? Vuccate – ananuññātepi gahapaticīvare paṃsukūlikaṅgasamādānavasena gahapaticīvaraṃ paṭikkhittaṃ nāma hotīti katvā vuttaṃ ''gahapaticīvaraṃ paṭikkhipitvā''ti.

Loluppacāraṃ paṭikkhipitvāti kusalabhaṇḍassa bhusaṃ vilumpanaṭṭhena loluppaṃ vuccati taṇhā, loluppena caraṇaṃ loluppacāro, taṇhāvasena gharapaṭipāṭiṃ atikkamitvā bhikkhāya caraṇaṃ, taṃ paṭikkhipitvāti attho. Tenāha **''gharapaṭipāṭiyā bhikkhāya pavisatī''**ti. Ettha ca āraññikaṅgādipadhānaṅgavasena sesadhutaṅgānipi gahitāneva hontīti veditabbaṃ. **Vajjīna**nti rājāno apekkhitvā sāmivacanaṃ kataṃ, vajjīrājūnanti attho. Janapada-saddassa taṃnivāsīsupi pavattanato **''vajjīsū''**ti janapadāpekkhaṃ bhummavacanaṃ, vajjināmake janapadeti attho.

Upabhogaparibhogūpakaraṇamahantatāyāti pañcakāmaguṇasaṅkhātānaṃ upabhogānañceva hatthiassarathaitthiyādiupabhogūpakaraṇānañca mahantatāya. Upabhogūpakaraṇāneva hi idha paribhogūpakaraṇasaddena vuttāni. Tenevāha **''ye hi tesaṃ upabhogā, yāni ca upabhogūpakaraṇāni, tāni mahantānī''**ti. ''Upabhogā hatthiassarathaitthīādayo, upabhogūpakaraṇāni tesameva suvaṇṇādiupakaraṇānī''tipi vadanti. **Sārakānī**ti sārabhūtāni. **Nidhetvā**ti nidahitvā, nidhānaṃ katvāti attho. **Divasaparibbayasaṅkhātabhogamahantatāyā**ti divase divase paribhuñjitabbasaṅkhātabhogānaṃ mahantatāya. **Jātarūparajatasseva pahūtatāyā**ti piṇḍapiṇḍavasena ceva suvaṇṇamāsakarajatamāsakādivasena ca jātarūparajatasseva pahūtatāya. **Vittī**ti tuṭṭhi, vittiyā upakaraṇaṃ vittūpakaraṇaṃ, pahūtaṃ nānāvidhālaṅkārabhūtaṃ vittūpakaraṇametesanti **pahūtavittūpakaraṇā**. Tenāha **''alaṅkārabhūtassā''**tiādi. **Vohāravasenā**ti vaṇijjāvasena vaḍḍhikatādivasena. **Dhanadhaññassa pahūtatāyā**ti sattaratanasaṅkhātassa dhanassa sabbapubbaṇṇāparaṇṇasaṅgahitassa dhaññassa ca pahūtatāyāti attho. Tattha ''suvaṇṇarajatamaṇimuttāveḷuriyavajirapavāḷāni satta ratanānī''ti vadanti. Sālivīhiādi **pubbaṇṇaṃ** purakkhataṃ sassaphalanti katvā, tabbipariyāyato muggamāsādi **aparaṇṇa**nti veditabbaṃ. **Ukkaṭṭhapiṇḍapātikattā**ti sesadhutaṅgaparivāritena ukkaṭṭhapiṇḍapātadhutaṅgena samannāgatattā. Tenāha **''sapadānacāraṃ caritukāmo''**ti.

31. Antojātatāya vā ñātisadisī dāsīti **ñātidāsī**. Pūtibhāveneva lakkhitabbadoso vā **ābhidosiko,** abhidosaṃ vā paccūsakālaṃ gato patto atikkantoti **ābhidosiko**. Tenāha **''ekarattātikkantassa vā''**tiādi. Pūtibhūtabhāvena paribhogaṃ nārahatīti **aparibhogāraho**. Chaḍḍanīyasabhāve nicchitepi pucchākāle sandehavohāravaseneva pucchituṃ yuttanti āha **''sace''**ti. **Ariyavohārenā**ti ariyasamudācārena. Ariyā hi mātugāmaṃ bhaginivādena samudācaranti. **Nissaṭṭhapariggaha**nti pariccattālayaṃ.

''Ākirā''ti vuttattā **''viññatti vā''**ti vuttaṃ, ''sace taṃ chaḍḍanīyadhamma''nti pariyāyaṃ amuñcitvā vuttattā **''payuttavācā vā''**ti vuttaṃ, paccayapaṭisaṃyuttā vācā payuttavācā. **Vattuṃ vaṭṭatī**ti nirapekkhabhāvato vuttaṃ, idha pana visesato aparibhogārahattāva vatthuno. **Aggaariyavaṃsiko**ti ariyavaṃsapaṭipattipūrakānaṃ aggo uttamo. Nimīyati saññāyatīti **nimittaṃ,** yathāsallakkhito ākāroti āha **''gihikāle sallakkhitapubbaṃ ākāra''**nti. Hatthapiṭṭhiādīni olokayamānā ''sāmiputtassa me sudinnassa viya suvaṇṇakacchapapiṭṭhisadisā imā hatthapādapiṭṭhiyo, haritālavaṭṭiyo viya suvaṭṭitā aṅguliyo, madhuro saro''ti gihikāle sallakkhitapubbaṃ ākāraṃ aggahesi sañjāni sallakkhesi. Kasmā pana sā ñātidāsī disvāva na sañjānīti āha **''sudinno hī''**tiādi. **Pabbajjupagatenā**ti pabbajjaṃ upagatena, pabbajitenāti attho. **Gharaṃ pavisitvā**ti gehasāminiyā nisīditabbaṭṭhānabhūtaṃ antogehaṃ pavisitvā. **Yagghe**ti imassa ārocayāmīti ayamatthoti āha **''ārocanatthe nipāto''**ti. ''Yagghe jāneyyāsīti suṭṭhu jāneyyāsī''tipi atthaṃ vadanti. **Ālapane**ti dāsijanassa ālapane. Tenāha **''evañhī''**tiādi.

32. **Gharesu sālā hontī**ti gharesu ekamante bhojanasālā honti pākāraparikkhittā susaṃvihitadvārabandhā susammaṭṭhavālikaṅgaṇā. **Udakakañjiya**nti udakañca kañjiyañca. Kasmā pana īdisāyameva sālāya aññataraṃ kuṭṭamūlanti ayamattho vuttoti āha **''na hi pabbajitā''**tiādi. **Asāruppe ṭhāne**ti bhikkhūnaṃ ananucchavike padese. **Atthi nu kho**ti **nu**-saddo pucchanatthe, **kho**-saddo vacanasiliṭṭhatāya vutto. **Nukho**ti vā nipātasamudāyo pucchanattho. Tena nāma-saddassa pucchanatthataṃ dasseti. **Yesaṃ no tva**nti yesaṃ no putto tvaṃ. **Īdise ṭhāne**ti kiñcāpi taṃ ṭhānaṃ bhikkhūnaṃ ananurūpaṃ na hoti, tathāpi mādisānaṃ mahābhogakulānaṃ puttassa parakule āsanasālāyaṃ nisīditvā bhojanaṃ nāma ayuttarūpanti maññamāno āha. Tenevāha ''nanu nāma, tāta sudinna, sakaṃ gehaṃ gantabba''nti. Aññenapi pakārena nāmasaddassa pucchanatthatameva dassento āha **''tathā atthi nu kho tātā''**tiādi. **Tathā**ti samuccayattho. Idāni nāmasaddassa maññanatthataṃ dassento āha **''tathā atthi maññe''**tiādi.

Dukkhābhitunnatāyāti mānasikena dukkhena abhipīḷitattā. **Etamattha**nti ''atthi nu kho, tāta sudinna, amhākaṃ dhana''ntiādinā yathāvuttamatthaṃ. **Anokappanāmarisanatthavasenā**ti ettha **anokappanaṃ** asaddahanaṃ. **Amarisanaṃ** asahanaṃ. **Anāgatavacanaṃ** anāgatasaddappayogo, attho pana vattamānakālikova. Tenāha **''paccakkhampī''**ti. **Na marisayāmī**ti na visahāmi. **Taṃ na sundara**nti ''tadāya''nti pāṭhaṃ sandhāyāha. **Alaṃ, gahapati, kataṃ me ajja bhattakicca**nti thero ukkaṭṭhaekāsanikatāya paṭikkhipanto evamāha. **Ukkaṭṭhaekāsanikatāyā**ti ca idaṃ bhūtakathanavasena vuttaṃ therassa tathābhāvadīpanatthaṃ. Mudukassapi hi ekāsanikassa yāya nisajjāya kiñcimattampi bhojanaṃ bhuttaṃ, vattasīsenapi tato vuṭṭhitassa puna bhuñjituṃ na vaṭṭati. Tenāha **tipiṭakacūḷābhayatthero** ''āsanaṃ vā rakkheyya bhojanaṃ vā''ti. **Ukkaṭṭhapiṇḍapātikopi samāno**ti nidassanamattamidaṃ, thero sapadānacārikesupi ukkaṭṭhoyeva. Ukkaṭṭhasapadānacārikopi hi purato ca pacchato ca āhaṭabhikkhampi aggahetvāva gharadvāre ṭhatvā pattavissajjanameva karoti, tasmā thero ukkaṭṭhasapadānacārikattāpi svātanāya bhikkhaṃ nādhivāseti. Atha kasmā ''adhivāsesī''ti āha **''sace ekabhattampi na gahessāmī''**tiādi. Paṇḍitā hi mātāpitūnaṃ ācariyupajjhāyānaṃ vā kātabbaṃ anuggahaṃ ajjhupekkhitvā dhutaṅgavisuddhikā na bhavanti.

33. **Majjhimappamāṇo**ti catuhattho puriso majjhimappamāṇo. ''Chahattho''tipi keci. Tiro karonti etāyāti tirokaraṇīti sāṇipākāravacano ayaṃ **tirokaraṇī**-saddoti āha **''tirokaraṇiyanti karaṇatthe bhumma''**nti. ''Tirokaraṇiyā''ti vattabbe ''tirokaraṇiya''nti karaṇatthe bhummaṃ vuttaṃ. **Tirokaraṇīya**-saddo vā ayaṃ sāṇipākārapariyāyoti dassento āha **''atha vā''**tiādi. **Taṃ parikkhipitvā**ti taṃ samantato khipitvā, parito bandhitvāti vuttaṃ hoti. Tenāha **''samantato katvā''**ti. Vibhattipatirūpakopi nipāto hotīti āha **''tenāti ayampi vā''**tiādi.

34. ''Atha kho āyasmato sudinnassa pitā sake nivesane paṇītaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ paṭiyādāpetvā āyasmato sudinnassa kālaṃ ārocesi – 'kālo, tāta sudinna, niṭṭhitaṃ bhatta'nti'' evaṃ kālārocanassa pāḷiyaṃ anāruḷhattā āha – **''kiñcāpi pāḷiyaṃ kālārocanaṃ na vutta''**nti. **Ārociteyeva kāle**ti ''kālo, tāta sudinna, niṭṭhitaṃ bhatta''nti kāle ārociteyeva. **Dve puñje**ti kahāpaṇapuñjañca suvaṇṇapuñjañca.

Pettikanti pitito āgataṃ pettikaṃ. **Nihita**nti bhūmigataṃ. **Payutta**nti vaḍḍhivasena payojitaṃ. **Taddhitalopaṃ katvā veditabba**nti yathā aññatthāpi ''pitāmahaṃ dhanaṃ laddhā, sukhaṃ jīvati sañjayo''ti vuttaṃ, evaṃ taddhitalopaṃ katvā vuttanti daṭṭhabbaṃ. Pitāmahato āgataṃ, pitāmahassa vā idaṃ **petāmahaṃ**. **Pabbajitaliṅga**nti samaṇavesaṃ. **Na rājabhīto**ti aparādhakāraṇā na rājakulā bhīto. Yesaṃ santakaṃ dhanaṃ gahitaṃ, te **iṇāyikā**. **Palibuddho** pīḷito.

Vibhattipatirūpakoti ''tenā''ti padaṃ sandhāyāha. **Taṃnidāna**nti taṃ dhanaṃ nidānaṃ kāraṇamassāti taṃnidānaṃ. **Assā**ti paccattavacanassa, padassa vā. **Bhaya**nti cittassa utrastākārena pavattabhayaṃ adhippetaṃ, na ñāṇabhayaṃ, nāpi ''bhāyati etasmā''ti evaṃ vuttaṃ ārammaṇabhayanti āha **''cittutrāsoti attho''**ti. **Chambhitatta**nti teneva cittutrāsabhayena sakalasarīrassa chambhitabhāvo. Visesato pana hadayamaṃsacalananti āha **''kāyakampo hadayamaṃsacalana''**nti. **Lomahaṃso**ti tena bhayena tena chambhitattena sakalasarīralomānaṃ haṭṭhabhāvo, so pana nesaṃ bhittiyaṃ nāgadantānaṃ viya uddhaṃmukhatāti āha **''lomānaṃ haṃsanaṃ uddhaggabhāvo''**ti.

35. **Attanā**ti paccatte karaṇavacanaṃ, sayanti attho. **Devaccharāna**nti anaccantiyo sandhāyāha. **Devanāṭakāna**nti naccantiyo, pariyāyavacanaṃ vā etaṃ devakaññānaṃ. **Samuppannabalavasokā hutvā**ti ayaṃ loko nāma attānaṃva cinteti, tasmā sāpi ''idāni ahaṃ anāthā jātā''ti attānaṃva cintayamānā ''ayaṃ ajja āgamissati, ajja āgamissatī''ti aṭṭha vassāni bahi na nikkhantā etaṃ nissāya mayā dārakopi na laddho, yassa ānubhāvena jīveyyāmi, ito cāmhi parihīnā aññato cāti samuppannabalavasokā hutvā. Kularukkhapatiṭṭhāpane bījasadisattā kulavaṃsappatiṭṭhāpako putto idha bījakoti adhippetoti āha **''kulavaṃsabījakaṃ ekaṃ putta''**nti. Saṃ nāma dhanaṃ, tassa patīti sampati, dhanavā vibhavasampanno. Diṭṭhadhammikasamparāyikahitāvahattā tassa hitanti sāpateyyaṃ, tadeva dhanaṃ vibhavoti āha – **''imaṃ sāpateyyaṃ evaṃ mahantaṃ amhākaṃ vibhava''**nti.

36. Itthīnaṃ kumārībhāvappattito paṭṭhāya pacchimavayato oraṃ asati vibandhe aṭṭhame aṭṭhame sattāhe gabbhāsayasaññite tatiye āvatte katipayā lohitapīḷakā saṇṭhahitvā aggahitapubbā eva bhijjanti, tato lohitaṃ paggharati, tattha utusamaññā pupphasamaññā cāti āha – **''pupphanti utukāle uppannalohitassa nāma''**nti. **Gabbhapatiṭṭhānaṭṭhāne**ti yasmiṃ okāse dārako nibbattati, tasmiṃ padese. **Saṇṭhahitvā**ti nibbattitvā. **Bhijjantī**ti aggahitapubbā eva bhijjanti. Ayañhi tāsaṃ sabhāvo. **Dosenā**ti lohitamalena. **Suddhe vatthumhī**ti paggharitalohitattā anāmayattā ca nahānato paraṃ catutthadivasato paṭṭhāya suddhe gabbhāsaye. Suddhe pana vatthumhi mātāpitūsu ekavāraṃ sannipatitesu yāva satta divasāni khettameva hoti gabbhasaṇṭhahanassa parittassa lohitapassa vijjamānattā. Keci pana ''aḍḍhamāsamattampi khettamevā''ti vadanti. **Bāhāya**nti adhikaraṇe bhummanti āha **''purāṇadutiyikāya yā bāhā, tatra naṃ gahetvā''**ti. Upayogatthe bhummavacanampi yujjatiyeva yathā ''sudinnassa pādesu gahetvā''ti.

Pubbepi paññattasikkhāpadānaṃ sabbhāvato **apaññatte sikkhāpade**ti pārājikaṃ sandhāya vuttanti āha – **''paṭhamapārājikasikkhāpade aṭṭhapite''**ti. Vuttamevatthaṃ vibhāvento āha – **''bhagavato kira paṭhamabodhiya''**ntiādi. **Evarūpa**nti pārājikapaññattiyā anurūpaṃ. Nidassanamattañcetaṃ, saṅghādisesapaññattiyā anurūpampi ajjhācāraṃ nākaṃsuyeva. Tenevāha – **''avasese pañca khuddakāpattikkhandhe eva paññapesī''**ti. Idañca thullaccayādīnaṃ pañcannaṃ lahukāpattikkhandhānaṃ sabbhāvamattaṃ sandhāya vuttaṃ, na pañcāpattikkhandhānaṃ anavasesato paññattattāva. Paṭhamabodhiyaṃ pañcannaṃ lahukāpattīnaṃ sabbhāvavacaneneva dhammasenāpatissa sikkhāpadapaññattiyācanā visesato garukāpattipaññattiyā pātimokkhuddesassa ca hetubhūtāti daṭṭhabbā. Keci pana ''tasmiṃ tasmiṃ pana vatthusmiṃ avasesapañcakhuddakāpattikkhandhe eva paññapesīti idaṃ dvādasame vasse verañjāyaṃ vutthavassena bhagavatā tato paṭṭhāya aṭṭhavassabbhantare paññattasikkhāpadaṃ sandhāya vutta''nti vadanti, taṃ na sundaraṃ tato pubbepi sikkhāpadapaññattiyā sabbhāvato. Teneva verañjakaṇḍe ''ekabhikkhunāpi ratticchedo vā pacchimikāya tattha vassaṃ upagacchāmīti vassacchedo vā na kato''ti ca ''sāmampi pacanaṃ samaṇasāruppaṃ na hoti, na ca vaṭṭatī''ti ca vuttaṃ. **Ārādhayiṃsū**ti cittaṃ gaṇhiṃsu, ajjhāsayaṃ pūrayiṃsu, hadayagāhiniṃ paṭipattiṃ paṭipajjiṃsūti attho. **Ekaṃ samaya**nti ekasmiṃ samaye, paṭhamabodhiyanti attho.

Yaṃ ādīnavanti sambandho. **Sikkhāpadaṃ paññapento**ti paṭhamapārājikasikkhāpadaṃ paññapento. **Ādīnavaṃ dassessatī**ti ''varaṃ te, moghapurisa, āsīvisassa ghoravisassa mukhe aṅgajātaṃ pakkhittaṃ, na tveva mātugāmassa aṅgajāte aṅgajātaṃ pakkhitta''ntiādinā yaṃ ādīnavaṃ dassessati. **Abhiviññāpesī**ti imassa ''pavattesī''ti ayamattho kathaṃ laddhoti āha **''pavattanāpi hī''**tiādi. **Kāyaviññatticopanato**ti kāyaviññattivasena pavattacalanato. Kasmā panesa methunadhammena anatthikopi samāno tikkhattuṃ abhiviññāpesīti āha – **''tikkhattuṃ abhiviññāpanañcesā''**tiādi. Tattha **tikkhattuṃ abhiviññāpana**nti muttipāpanavasena tīsu vāresu methunadhammassa pavattanaṃ.

Sabbesampi padānaṃ avadhāraṇaphalattā vināpi evakāraṃ avadhāraṇattho viññāyatīti āha **''teneva ajjhācārenā''**ti. Aṭṭha hi gabbhakāraṇāni. Vuttañhetaṃ –

> ''Methunacoḷaggahaṇaṃ, tanusaṃsaggo ca nābhiāmasanaṃ;
> Pānaṃ dassanasavanaṃ, ghāyanamiti gabbhahetavo aṭṭhā''ti.

Idāni avadhāraṇena nivattitamatthaṃ dassetukāmo āha – **''kiṃ pana aññathāpi gabbhaggahaṇaṃ hotī''**tiādi. Nanu ca nābhiparāmasanampi kāyasaṃsaggoyeva, kasmā naṃ visuṃ vuttanti? Ubhayesaṃ chandarāgavasena kāyasaṃsaggo vutto, itthiyā chandarāgavasena nābhiparāmasanaṃ, vatthuvasena vā taṃ visuṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ. Kathaṃ pana kāyasaṃsaggena gabbhaggahaṇaṃ hoti, kathañca tattha sukkasoṇitassa sambhavoti āha **''itthiyo hī''**tiādi. Chandarāguppattivasena itthiyā sukkakoṭṭhāso calito hoti, sopi gabbhasaṇṭhānassa paccayo hotīti adhippāyo. Itthisantānepi hi rasādisattadhātuyo labbhantiyeva. Tenāha – **''aṅgapaccaṅgaparāmasanaṃ sādiyantiyopi gabbhaṃ gaṇhantī''**ti. **Gaṇṭhipadesu** pana ''kāyasaṃsaggādinā sattappakārena gabbhaggahaṇe pitu sukkakoṭṭhāsaṃ vinā chandarāgavasena mātu vikārappattaṃ lohitameva gabbhasaṇṭhānassa paccayo hotī''ti vuttaṃ. ''Yassa aṅgapaccaṅgaparāmasanaṃ sādiyitvā mātā puttaṃ paṭilabhati, sace so aparena samayena paripuṇṇindriyo hutvā tādisaṃ pitaraṃ manussajātikaṃ jīvitā voropeti, pitughātakova hotī''ti vadanti.

Taṃ asuciṃ ekadesaṃ mukhena aggahesīti purāṇacīvaraṃ dhovantī tattha yaṃ asuciṃ addasa, taṃ asuciṃ ekadesaṃ pivi. ''Vaṭṭati tumhākaṃ methunadhammo''ti puṭṭho ''kappatu vā mā vā kappatu, mayaṃ tena anatthikā''ti dassento āha **''anatthikā mayaṃ etenā''**ti. Kiñcāpi nābhiparāmasane methunarāgo natthi, tathāpi nābhiparāmasanakāle phassasādiyanavasena assādamattaṃ tassā ahosīti gahetabbaṃ, aññathā gabbhasaṇṭhahanaṃ na siyā. Diṭṭhamaṅgalikāya nābhiparāmasanena maṇḍabyassa nibbatti ahosi, caṇḍapajjotamātu nābhiyaṃ vicchikā pharitvā gatā, tena caṇḍapajjotassa nibbatti ahosīti āha **''eteneva nayenā''**tiādi. **Purisaṃ upanijjhāyatī**ti vātapānādinā disvā vā diṭṭhapubbaṃ vā purisaṃ upanijjhāyati. **Rājorodhā viyā**ti sīhaḷadīpe kira ekissā itthiyā tathā ahosi, tasmā evaṃ vuttaṃ.

Idhāti imasmiṃ vatthusmiṃ. **Aya**nti sudinnassa purāṇadutiyikā. **Yaṃ sandhāyā**ti yaṃ ajjhācāraṃ sandhāya. Sukkaṃ sandhāya **''mātāpitaro ca sannipatitā hontī''**ti vuttaṃ, **mātā ca utunī hotī**ti lohitaṃ sandhāya. Tattha **sannipatitā hontī**ti asaddhammavasena ekasmiṃ ṭhāne samāgatā saṅgatā honti. **Mātā ca utunī hotī**ti idaṃ utusamayaṃ sandhāya vuttaṃ, na lokasamaññākarajassa lagganadivasamattaṃ. **Gandhabbo**ti tatrūpagasatto, gantabboti vuttaṃ hoti. Ta-kārassa dha-kāro katoti daṭṭhabbaṃ. Atha vā gandhanato uppajjanagatiyā nimittupaṭṭhānena sūcanato dīpanato gandhoti laddhanāmena bhavagāmikammunā abbati pavattatīti gandhabbo, tattha uppajjanakasatto. **Paccupaṭṭhito hotī**ti upagato hoti. Ettha ca na mātāpitūnaṃ sannipātaṃ olokayamāno samīpe ṭhito nāma hoti, kammayantayantito pana eko satto tasmiṃ okāse nibbattanako purimajātiyaṃ ṭhitoyeva gatinimittādiārammaṇakaraṇavasena upapattābhimukho hotīti adhippāyo.

Sannipātāti samodhānena samāgamena. **Gabbhassā**ti gabbhe nibbattanakasattassa. Gabbhe nibbattanakasattopi hi gabbhoti vuccati. Yathāha – ''yathā kho panānanda, aññā itthikā nava vā dasa vā māse gabbhaṃ kucchinā pariharitvā vijāyantī''ti (ma. ni. 3.205). Katthaci pana gabbhoti mātukucchi vutto. Yathāha –

> ''Yamekarattiṃ paṭhamaṃ, gabbhe vasati māṇavo;
> Abbhuṭṭhitova so yāti, sa gacchaṃ na nivattatī''ti. (jā. 1.15.363); –

Ettha ca gabbhati attabhāvabhāvena pavattatīti gabbho, kalalādiavattho dhammappabandho, taṃnissitattā pana sattasantāno ''gabbho''ti vutto yathā ''mañcā ukkuṭṭhiṃ karontī''ti. Taṃnissayabhāvato mātukucchi ''gabbho''ti veditabbo. Gabbho viyāti vā. Yathā hi nivāsaṭṭhānatāya sattānaṃ ovarako ''gabbho''ti vuccati, evaṃ gabbhaseyyakānaṃ sattānaṃ yāva abhijāti nivāsaṭṭhānatāya mātukucchi ''gabbho''ti vuttoti veditabbo. **Avakkanti hotī**ti nibbatti hoti.

Ārakkhadevatāti tassa ārakkhatthāya ṭhitā devatā. Assa taṃ ajjhācāranti sambandho. **Tathā nicchāresu**nti tathā mahantaṃ saddaṃ katvā nicchāresuṃ. Kiñcāpi idha pāḷiyaṃ ākāsaṭṭhadevatā visuṃ na āgatā, tathāpi saddassa anussāvane ayamanukkamoti dassetuṃ cātumahārājikadevatāyo dvidhā katvā ākāsaṭṭhadevatā visuṃ vuttā. Tenettha ākāsaṭṭhakānaṃ visuṃ gahitattā cātumahārājikāti paribhaṇḍapabbataṭṭhakā veditabbā. **Itihā**ti nipātasamudāyo evaṃsaddassa atthe daṭṭhabboti āha **''eva''**nti. **Khaṇena muhuttenā**ti padadvayaṃ vevacanabhāvato samānatthamevāti daṭṭhabbaṃ. **Ekakolāhalamahosī**ti devabrahmalokesu ekakolāhalamahosi. Kiñcāpi hi so saddo yāva brahmalokā abbhuggacchi, tathāpi na so manussānaṃ visayo tesaṃ rūpaṃ viya, teneva bhikkhū pucchiṃsu – ''kacci no tvaṃ, āvuso sudinna, anabhirato''ti.

37. **''Evaṃ mātāputtānaṃ pabbajjā saphalā ahosi, pitā pana vippaṭisārābhibhūto vihāsī''**ti vacanato sudinnassa tasmiṃ attabhāve arahattādhigamo nāhosīti viññāyati. Keci pana ''pubbekatapuññatāya codiyamānassa bhabbakulaputtassāti vuttattā sudinno taṃ kukkuccaṃ vinodetvā arahattaṃ sacchākāsi, teneva pabbajjā anuññātā''ti vadanti. Taṃ pāḷiyā aṭṭhakathāya ca na sameti. Pubbekatapuññatā ca appamāṇaṃ tādisassapi antarākatapāpakammassa vasena ajātasattuno viya adhigamantarāyadassanato. Katākatānusocanalakkhaṇaṃ kukkuccaṃ idhādhippetanti āha **''ajjhācārahetuko pacchānutāpo''**ti. Kataṃ ajjhācāraṃ paṭicca anusocanavasena virūpaṃ saraṇaṃ cintanaṃ **vippaṭisāro**ti āha **''vippaṭisārotipi tasseva nāma''**nti. Kucchitaṃ kataṃ kiriyāti kukataṃ, kukatameva **kukkucca**nti āha **''kucchitakiriyābhāvato kukkucca''**nti. **Pariyādinnamaṃsalohitattā**ti parikkhīṇamaṃsalohitattā. **Avipphāriko**ti uddesādīsu byāpārarahito, abyāvaṭoti attho. **Vahacchinno**ti chinnavaho, bhāravahanena chinnakkhandhoti vuttaṃ hoti. **Taṃ taṃ cintayī**ti ''yadi ahaṃ taṃ pāpaṃ na karissaṃ, ime bhikkhū viya paripuṇṇasīlo assa''ntiādinā taṃ taṃ cintayi.

38. **Evaṃbhūta**nti kisalūkhādibhāvappattaṃ. **Gaṇasaṅgaṇikāpapañcenā**ti gaṇe janasamāgame sannipatanaṃ gaṇasaṅgaṇikā, gaṇasaṅgaṇikāyeva papañco gaṇasaṅgaṇikāpapañco, tena. **Yassā**ti ye assa. **Kathāphāsukā**ti vissāsikabhāveneva kathākaraṇe phāsukā, sukhena vattuṃ sakkuṇeyyā, sukhasambhāsāti attho. Pasādassa pamāṇato ūnādhikattaṃ sabbadā sabbesaṃ natthīti āha **''pasādapatiṭṭhānokāsassa sampuṇṇattā''**ti. **Dānī**ti imasmiṃ atthe etarahi-saddo atthīti āha **''dānīti nipāto''**ti. **No**-saddopi nu-saddo viya pucchanatthoti āha **''kacci nu tva''**nti. **Tameva anabhirata**nti tehi bhikkhūhi pucchitaṃ tameva gihibhāvapatthanākāraṃ anabhiratiṃ. ''Tamevā''ti avadhāraṇena nivattitamatthaṃ dassento āha **''adhikusalāna''**ntiādi. Adhikusalā dhammā samathavipassanādayo. **Atthī**ti visayabhāvena citte parivattanaṃ sandhāya vuttaṃ, na pāpassa vattamānataṃ sandhāya, atthi visayabhāvena citte parivattatīti vuttaṃ hoti. Tenāha – **''niccakālaṃ abhimukhaṃ viya me tiṭṭhatī''**ti.

Yaṃ tvanti ettha **ya**nti hetuatthe nipāto, karaṇatthe vā paccattavacananti āha **''yena pāpenā''**ti. **Anekapariyāyenā**ti ettha **pariyāya**-saddo kāraṇavacanoti āha **''anekakāraṇenā''**ti. **Virāgatthāyā**ti bhavabhogesu virajjanatthāya. **No rāgena rajjanatthāyā**ti bhavabhogesuyeva rāgena arañjanatthāya. Tenāha **''bhagavatā hī''**tiādi. **Esa nayo sabbapadesū**ti adhippāyikamattaṃ sabbapadesu atidissati. **Idaṃ panettha pariyāyavacanamatta**nti ''visaṃyogāyā''tiādīsu sabbapadesu ''kilesehi visaṃyujjanatthāyā''tiādinā padatthavibhāvanavasena vuttapariyāyavacanaṃ sandhāya vadati. **Na saṃyujjanatthāyā**ti kilesehi na saṃyujjanatthāya. **Aggahaṇatthāyā**ti kilese aggahaṇatthāya, bhavabhoge vā taṇhādiṭṭhivasena aggahaṇatthāya. **Na saṅgahaṇatthāyā**ti etthāpi imināva nayena attho veditabbo.

Nibbattitalokuttaranibbānamevāti saṅkhārehi nikkhantaṃ vivittaṃ, tatoyeva lokato uttiṇṇattā lokuttaraṃ nibbānaṃ. **Madanimmadanāyāti vā**ti ettha avuttasamuccayatthena **vā**-saddena ādiatthena **iti**-saddena vā ''pipāsavinayāyā''tiādi sabbaṃ saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. Nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattamānena ariyamaggena pahīyamānā rāgamānamadādayo taṃ patvā pahīyanti nāmāti āha **''yasmā pana taṃ āgammā''**ti. Tattha **taṃ āgammā**ti nibbānaṃ āgamma paṭicca ariyamaggassa ārammaṇapaccayabhāvahetu. **Mānamadapurisamadādayo**ti ettha jātiādiṃ nissāya seyyassa ''seyyohamasmī''tiādinā uppajjanakamānoyeva madajananaṭṭhena madoti **mānamado. Purisamado** vuccati purisamāno, ''ahaṃ puriso''ti uppajjanakamāno. ''Asaddhammasevanasamatthataṃ nissāya pavatto māno, rāgo

eva vā purisamado''ti keci. **Ādi**-saddena balamadayobbanamadādiṃ saṅgaṇhāti. **Mahāgaṇṭhipade** pana **majjhimagaṇṭhipade** ca ''purisamado nāma sambhavo''ti vuttaṃ, taṃ idha yuttaṃ viya na dissati. Na hi ''bhagavatā sambhavassa vināsāya dhammo desito''ti vattuṃ vaṭṭati. **Nimmadā**ti vigatamadabhāvā. Imameva hi atthaṃ dassetuṃ **''amadā''**ti vuttaṃ. Madā nimmadīyanti ettha amadabhāvaṃ vināsaṃ gacchantīti **madanimmadano**. Esa nayo sesapadesupi.

Kāmapipāsāti kāmānaṃ pātukamyatā, kāmataṇhāti attho. Ālīyanti abhiramitabbaṭṭhena sevīyantīti ālayā, pañca kāmaguṇāti āha **''pañca kāmaguṇālayā''**ti. Pañcasu hi kāmaguṇesu chandarāgappahāneneva pañca kāmaguṇāpi pahīnā nāma honti, teneva ''yo, bhikkhave, rūpesu chandarāgo''tiādi (saṃ. ni. 3.323) vuttaṃ. Pañcakāmaguṇesu vā ālayā **pañcakāmaguṇālayā**. Ālīyanti allīyanti abhiramanavasena sevantīti ālayāti hi taṇhāvicaritānaṃ adhivacanaṃ. **Tebhūmakavaṭṭa**nti tīsu bhūmīsu kammakilesavipākā vaṭṭanaṭṭhena vaṭṭaṃ. **Virajjatī**ti palujjati. **''Virajjatī**ti kāmavināso vutto, **nirujjhatī**ti ekappahārena vināso''ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Virāgo nirodho**ti sāmaññacodanāyapi ''taṇhākkhayo''ti adhikatattā taṇhāya eva virajjanaṃ nirujjhanañca vuttaṃ.

Catasso yoniyoti ettha **yonī**ti khandhakoṭṭhāsassapi kāraṇassapi passāvamaggassapi nāmaṃ. ''Catasso nāgayoniyo (saṃ. ni. 3.342-343) catasso supaṇṇayoniyo''ti ettha hi khandhakoṭṭhāso yoni nāma. ''Yoni hesā bhūmija phalassa adhigamāyā''ti (ma. ni. 3.226) ettha kāraṇaṃ. ''Na cāhaṃ brāhmaṇaṃ brūmi, yonijaṃ mattisambhava''nti (ma. ni. 2.457; dha. pa. 396) ettha passāvamaggo. Idha pana khandhakoṭṭhāso ''yonī''ti adhippeto. Yavanti tāya sattā amissitāpi samānajātitāya missitā hontīti **yoni**. Sā pana atthato aṇḍādiuppattiṭṭhānavisiṭṭho khandhānaṃ bhāgaso pavattiviseso, sā ca aṇḍajajalābujasaṃsedajaopapātikavasena catubbidhā. Vuttañhetaṃ ''catasso kho imā, sāriputta, yoniyo. Katamā catasso? Aṇḍajā yoni jalābujā yoni saṃsedajā yoni opapātikā yonī''ti (ma. ni. 1.152).

Tattha aṇḍe jātā **aṇḍajā**. Jalābumhi jātā **jalābujā**. Saṃsede jātā **saṃsedajā**. Vinā etehi kāraṇehi uppatitvā viya nibbattāti **opapātikā**. Ettha ca petaloke tiracchāne manussesu ca aṇḍajādayo catassopi yoniyo sambhavanti, manussesu panettha kecideva opapātikā honti mahāpadumakumārādayo viya. Aṇḍajāpi kontaputtā dvebhātiyatherā viya, saṃsedajāpi padumagabbhe nibbattapokkharasātibrāhmaṇapadumavatīdevīādayo viya kecideva honti, yebhuyyena pana manussā jalābujāva. Petesupi nijjhāmataṇhikapetānaṃ niccadukkhāturatāya kāmasevanā natthi, tasmā te gabbhaseyyakā na honti. Jālāvantatāya na tāsaṃ kucchiyaṃ gabbho saṇṭhāti, tasmā te opapātikāyeva saṃsedajatāyapi asambhavato, avasesapetā pana catuyonikāpi honti. Yathā ca te, evaṃ yakkhāpi sabbacatuppadapakkhijātidīghajātiādayopi sabbe catuyonikāyeva. Sabbe nerayikā ca catumahārājikato paṭṭhāya uparidevā ca opapātikāyeva, bhummadevā pana catuyonikāva honti. Tattha devamanussesu saṃsedajaopapātikānaṃ ayaṃ viseso – saṃsedajā mandā daharā hutvā nibbattanti, opapātikā soḷasavassuddesikā hutvā.

Pañca gatiyoti ettha sukatadukkaṭakammavasena gantabbā upapajjitabbāti gatiyo. Yathā hi kammabhavo paramatthato asatipi kārake paccayasāmaggiyā siddho, taṃsamaṅginā santānalakkhaṇena sattena katoti voharīyati, evaṃ upapattibhavalakkhaṇagatiyo paramatthato asatipi gamake taṃtaṃkammavasena yesaṃ tāni kammāni tehi gantabbāti voharīyanti. Apica gatigati nibbattigati ajjhāsayagati vibhavagati nipphattigatīti bahuvidhā gati nāma. Tattha ''taṃ gatiṃ pecca gacchāmī''ti (a. ni. 4.184) ca ''yassa gatiṃ na jānanti, devā gandhabbamānusā''ti (dha. pa. 420; su. ni. 649) ca ayaṃ **gatigati** nāma. ''Imesaṃ kho panāhaṃ bhikkhūnaṃ sīlavantānaṃ neva jānāmi āgatiṃ vā gatiṃ vā''ti (ma. ni. 1.508) ayaṃ **nibbattigati** nāma. ''Evampi kho te ahaṃ brahme gatiñca pajānāmi cutiñca pajānāmī''ti (ma. ni. 1.503) ayaṃ **ajjhāsayagati** nāma. ''Vibhavo gati dhammānaṃ, nibbānaṃ arahato gatī''ti (pari. 339) ayaṃ **vibhavagati** nāma. ''Dveyeva gatiyo sambhavanti anaññā''ti (dī. ni. 1.258; 2.34; 3.200) ayaṃ **nipphattigati** nāma. Tāsu idha gatigati adhippetā, sā pana nirayatiracchānayonipettivisayamanussadevānaṃ vasena pañcavidhā hoti. Vuttañhetaṃ – ''pañca kho imā, sāriputta, gatiyo. Katamā pañca? Nirayo tiracchānayoni pettivisayo manussā devā''ti (ma. ni. 1.153).

Tattha yassa uppajjati, taṃ brūhentoyeva uppajjatīti ayo, sukhaṃ. Natthi ettha ayoti **nirayo,** tato eva ramitabbaṃ assādetabbaṃ tattha natthīti niratiatthena nirassādaṭṭhena ca nirayoti vuccati. Tiriyaṃ añcitāti **tiracchānā,** devamanussādayo viya uddhaṃ dīghā ahutvā tiriyaṃ dīghāti attho. Pakaṭṭhato sukhato ayanaṃ apagamo peccabhāvo, taṃ peccabhāvaṃ pattānaṃ visayoti **pettivisayo,** petayoni. Manassa ussannatāya **manussā**, satisūrabhāvabrahmacariyayogyatādiguṇavasena upacitamānasatāya ukkaṭṭhaguṇacittatāya manussāti vuttaṃ hoti, ayaṃ panattho nippariyāyato jambudīpavāsīvasena veditabbo. Yathāha – ''tīhi, bhikkhave, ṭhānehi jambudīpakā manussā uttarakuruke ca manusse adhigaṇhanti deve ca tāvatiṃse. Katamehi tīhi? Sūrā satimanto idha brahmacariyavāso''ti (a. ni. 9.21). Tathā hi buddhā ca bhagavanto paccekabuddhā aggasāvakā mahāsāvakā cakkavattino aññe ca mahānubhāvā sattā tattheva uppajjanti, tehi samānarūpāditāya pana saddhiṃ parittadīpavāsīhi itaramahādīpavāsinopi manussātveva paññāyiṃsu.

Apare pana bhaṇanti ''lobhādīhi alobhādīhi ca sahitassa manassa ussannatāya manussā. Ye hi sattā manussajātikā, tesu visesato lobhādayo alobhādayo ca ussannā. Te lobhādiussannatāya apāyamaggaṃ, alobhādiussannatāya sugatimaggaṃ nibbānagāmimaggañca paripūrenti, tasmā lobhādīhi alobhādīhi ca sahitassa manassa ussannatāya parittadīpavāsīhi saddhiṃ catumahādīpavāsino sattavisesā manussāti vuccantī''ti. Lokiyā pana ''manuno apaccabhāvena manussā''ti vadanti. Manu nāma paṭhamakappiko lokamariyādāya ādibhūto sattānaṃ hitāhitavidhāyako kattabbākattabbatāvasena pituṭṭhāniyo, yo sāsane mahāsammatoti vuccati amhākaṃ bodhisatto, paccakkhato paramparāya ca tassa ovādānusāsaniyaṃ ṭhitā sattā puttasadisatāya ''manussā, mānusā''ti ca vuccanti. Tato eva hi te ''mānavā manujā''ti ca voharīyanti.

Pañcahi kāmaguṇehi attano attano devānubhāvasaṅkhātehi iddhivisesehi ca dibbanti kīḷanti laḷanti jotantīti **devā**. Tattha kāmadevā kāmaguṇehi ceva iddhivisesehi ca, itare iddhiviseseheva dibbantīti veditabbā. Saraṇanti vā gamiyanti abhitthavīyantīti vā devā. Ettha ca nirayagatidevagatimanussagatīhi saddhiṃ okāsena khandhā vuttā. Tiracchānayonipettivisayaggahaṇena khandhānaṃ eva gahaṇaṃ veditabbaṃ tesaṃ tādisassa paricchinnassa okāsassa abhāvato. Yattha yattha vā te araññasamuddapabbatapādādike nibaddhavāsaṃ vasanti, tādisassa ṭhānassa vasena okāsopi gahetabbo. **Satta viññāṇaṭṭhitiyo nava sattāvāsā** ca heṭṭhā saṃvaṇṇitanayā eva. **Aparāparabhāvāyā**ti aparāparaṃ yoniādito yoniādibhāvāya. **Ābandhanaṃ** gaṇṭhikaraṇaṃ, **saṃsibbanaṃ** tunnakaraṇaṃ. **Taṇhāya nikkhantaṃ** tattha tassā sabbaso abhāvato, nikkhamanañcassa taṇhāya visaṃyogo evāti āha **''visaṃyutta''**nti.

Kāmānaṃ pahānanti ettha kāmaggahaṇena kāmīyatīti kāmo, kāmetīti kāmoti duvidhassapi kāmassa saṅgaho katoti āha **''vatthukāmānaṃ kilesakāmānañca pahāna''**nti. Vatthukāmappahānañcettha tesu chandarāgappahānenāti veditabbaṃ. **Kāmasaññāna**nti kāmesu, kāmasahagatānaṃ vā saññānaṃ. **Pariññā**ti tividhāpi pariññā idhādhippetāti āha **''ñātatīraṇapahānavasena tividhā pariññā''**ti. Tattha katamā ñātapariññā? Sabbaṃ tebhūmakaṃ nāmarūpaṃ ''idaṃ rūpaṃ, ettakaṃ rūpaṃ, na ito bhiyyo, idaṃ nāmaṃ, ettakaṃ nāmaṃ, na ito bhiyyo''ti bhūtupādāyabhedaṃ rūpaṃ phassādibhedaṃ nāmañca lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānato vavatthapeti, kammāvijjādikañcassa paccayaṃ pariggaṇhāti, ayaṃ **ñātapariññā**.

Katamā tīraṇapariññā? Evaṃ ñātaṃ katvā taṃ sabbaṃ tīreti aniccato dukkhato rogatoti dvācattālīsāya ākārehi, ayaṃ **tīraṇapariññā** nāma. Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā aggamaggena sabbasmiṃ chandarāgaṃ pajahati, ayaṃ **pahānapariññā**. Diṭṭhivisuddhikaṅkhāvitaraṇavisuddhiyo vā ñātapariññā, maggāmaggapaṭipadāñāṇadassanavisuddhiādayo, kalāpasammasanādianulomapariyosānā vā paññā tīraṇapariññā, ariyamagge ñāṇaṃ nippariyāyena pahānapariññā. Idha pana kāmasaññānaṃ sabhāvalakkhaṇapaṭivedhavasena aniccādisāmaññalakkhaṇavasena ca pavattamānānaṃ ñātatīraṇapariññānampi kiccanipphattiyā maggeneva ijjhanato maggakkhaṇaṃyeva sandhāya tividhāpi pariññā vuttā. Teneva ''imesu pañcasu ṭhānesu kilesakkhayakaro lokuttaramaggova kathito''ti vuttaṃ.

Kāmesu, kāme vā pātumicchā kāmapipāsāti āha – **''kāmesu pātabyatānaṃ, kāme vā pātumicchāna''**nti. **Imesu pañcasu ṭhānesū**ti ''kāmānaṃ pahānaṃ akkhāta''ntiādinā vuttesu pañcasu ṭhānesu. **Tīsu ṭhānesū**ti ''virāgāya dhammo desito, no sarāgāya, visaṃyogāya dhammo desito, no saṃyogāya, anupādānāya dhammo desito, no saupādānāyā''ti evaṃ vuttesu ṭhānesu. **Vippaṭisāraṃ karotī**ti evaṃ taṃ pāpaṃ vippaṭisāraṃ uppādeti. Kīdisaṃ vippaṭisāraṃ karotīti āha **''īdisepi nāmā''**tiādi.

39. **Neva piyakamyatāyā**ti attani satthu neva piyabhāvakāmatāya. **Na bhedapurekkhāratāyā**ti na satthu tena bhikkhunā bhedanādhippāyapurekkhāratāya. **Na kalisāsanāropanatthāyā**ti na dosāropanatthāya. **Kalī**ti kodhassetaṃ adhivacanaṃ, tassa sāsanaṃ kalisāsanaṃ, kodhavasena vuccamāno garahadoso. **Vela**nti sikkhāpadavelaṃ. **Mariyāda**nti tasseva vevacanaṃ. Sikkhāpadañhi anatikkamanīyaṭṭhena ''velā, mariyādā''ti ca vuccati.

Ajjhācāravītikkamoti methunavasena pavattaajjhācārasaṅkhāto vītikkamo. **Pakaraṇe**ti ettha **pa**-saddo ārambhavacanoti āha **''kattuṃ ārabhatī''**ti. Katthaci upasaggo dhātuatthameva vadati, na visesatthajotakoti āha **''karotiyeva vā''**ti. **Jātiyā**ti khattiyādijātiyā. **Gottenā**ti gotamakassapādigottena. **Kolaputtiyenā**ti khattiyādijātīsuyeva sakkakulasotthiyakulādivisiṭṭhakulānaṃ puttabhāvena. **Yasassī**ti mahāparivāro. **Pesala**nti piyasīlaṃ. **Avikampamānenā**ti paṭighānunayehi akampamānena. Yassa tasmiṃ attabhāve uppajjanārahānaṃ maggaphalānaṃ upanissayo natthi, taṃ buddhā ''moghapurisā''ti vadanti ariṭṭhalāḷudāyīādike viya. Upanissaye satipi tasmiṃ khaṇe magge vā phale vā asati ''moghapurisā''ti vadantiyeva dhaniyaupasenattherādike viya. Sudinnassa pana tasmiṃ attabhāve maggaphalānaṃ upanissayo samucchinnoyeva, tena naṃ ''moghapurisā''ti āha.

Samaṇakaraṇānaṃ dhammānanti hirottappādīnaṃ. **Maggaphalanibbāna**ggahaṇena paṭivedhasāsanassa gahitattā **sāsanāna**nti paṭipattipariyattisāsanānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. **Chavi**nti tesaṃ pabhassarakaraṇaṃ chaviṃ. Kiṃ tanti āha **''chāya''**nti, tesaṃ pakāsakaṃ obhāsanti attho. Kiṃ tanti āha **''sundarabhāva''**nti. Chavimanugataṃ **anucchavikaṃ**. **Patirūpa**ntiādīsupi ''tesa''nti ānetvā sambandhitabbaṃ. Samaṇānaṃ kammaṃ sāmaṇakaṃ, na sāmaṇakaṃ **assāmaṇakaṃ**. Kathaṃ-saddayogena ''na sakkhissasī''ti anāgatavacanaṃ kataṃ. ''Nāma-saddayogenā''ti ca vadanti.

Dayālukenāti anukampāya sahitena. **Paribhāsanto**ti garahanto. Niruttinayena āsīvisa-saddassa atthaṃ dassento āha **''āsu sīgha''**ntiādi. **Etassā**ti āsīvisassa. **Āgacchatī**ti yo tena daṭṭho, taṃ patiāgacchati. Āsittavisotipi **āsīviso,** sakalakāye āsiñcitvā viya ṭhapitaviso parassa ca sarīre āsiñcanavisoti attho. Asitavisotipi **āsīviso**. Yaṃ yañhi etena asitaṃ hoti paribhuttaṃ, taṃ visameva sampajjati, tasmā asitaṃ visaṃ etassāti asitavisoti vattabbe ''āsīviso''ti niruttinayena vuttaṃ. Asisadisavisotipi **āsīviso,** asi viya tikhiṇaṃ parassa mammacchedanasamatthaṃ visaṃ etassāti āsīvisoti vuttaṃ hoti. Āsīti vā dāṭhā vuccati, tattha sannihitavisoti **āsīviso**. Sesasappehi kaṇhasappassa mahāvisattā āsīvisassānantaraṃ kaṇhasappo vutto. Sappamukhampi aṅgārakāsu viya bhayāvahattā akusaluppattiyā ṭhānaṃ na hotīti akusalakammato nivāraṇādhippāyena sīlabhedatopi suddhasīle ṭhitassa maraṇameva varataranti dassetuṃ ''āsīvisassa kaṇhasappassa mukhe aṅgajātaṃ pakkhittaṃ vara''nti vuttaṃ. Pabbajitena hi katapāpakammaṃ bhagavato āṇātikkamanato vatthumahantatāya mahāsāvajjaṃ. **Kāsu**nti āvāṭopi vuccati rāsipi.

> ''Kinnu santaramānova, kāsuṃ khaṇasi sārathi;
> Puṭṭho me samma akkhāhi, kiṃ kāsuyā karissasī''ti. (jā. 2.22.3) –

Ettha hi āvāṭo kāsu nāma.

> ''Aṅgārakāsuṃ apare phuṇanti, narā rudantā paridaḍḍhagattā''ti (jā. 2.22.462) –

Ettha rāsi. Idha pana ubhayampi adhippetanti āha **''aṅgārapuṇṇakūpe aṅgārarāsimhi vā''**ti. Kassati khaṇīyatīti kāsu, āvāṭo. Kasīyati cīyatīti kāsu, rāsi. **Padittāyā**ti dippamānāya. Saṃ-saddo ettha samantapariyāyoti āha **''samantato pajjalitāyā''**ti.

Idaṃ mātugāmassa aṅgajāte aṅgajātapakkhipanaṃ nidānaṃ kāraṇamassa nirayupapajjanassāti **itonidānaṃ,** bhāvanapuṃsakañcetaṃ. Paccattavacanassa to-ādeso kato, tassa ca samāsepi alopo. **Tattha nāma tva**nti ettha **tvaṃ**-saddo ''samāpajjissasī''ti iminā sambandhamupagacchamāno atthīti āha **''tvanti taṃsaddassa vevacana''**nti. ''Yaṃ tanti pana pāṭho yuttarūpo''ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Yaṃ tanti nāyaṃ uddesaniddeso, yathā loke yaṃ vā taṃ vāti avaññātavacanaṃ, evaṃ daṭṭhabbanti āha – **''yaṃ vā taṃ vā hīḷitaṃ avaññātanti vuttaṃ hotī''**ti. **Nīcajanāna**nti nihīnaguṇānaṃ sattānaṃ. **Gāmadhamma**nti ettha **gāma**-saddena gāmavāsino vuttā abhedūpacārenāti āha **''gāmavāsikamanussāna''**nti. **Kilesapaggharaṇakaṃ dhamma**nti rāgādikilesavissandanakadhammaṃ. Methunadhammo hi rāgaṃ paggharati. Methunadhammassa mahāsāvajjatāya oḷārikattā vuttaṃ **''asukhuma''**nti. **Anipuṇa**nti tasseva vevacanaṃ. Udake bhavaṃ odakaṃ. Kiṃ taṃ? Udakakiccanti āha – **''udakakiccaṃ antikaṃ avasānaṃ assā''**ti. **Samāpajjissatī**ti anāgatavacanaṃ nāma-saddayogena katanti āha – **''samāpajjissatīti…pe… nāma-saddena yojetabba''**nti. Loke methunadhammassa ādikattā koci paṭhamakappiko, na panāyanti āha – **''sāsanaṃ sandhāya vadatī''**ti. **Bahūna**nti puggalāpekkhaṃ, na pana akusalāpekkhanti āha **''bahūnaṃ puggalāna''**nti.

Yaṃ asaṃvaraṃ paṭicca dubbharatādupposatādi hoti, so asaṃvaro dubbharatādi-saddena vutto kāraṇe phalūpacārenāti āha – **''dubbharatādīnaṃ vatthubhūtassa asaṃvarassā''**ti. **Vatthubhūtassā**ti kāraṇabhūtassa. Vasati ettha phalaṃ tadāyattavuttitāyāti hi kāraṇaṃ vatthu. **Attā**ti cittaṃ sarīrañca, cittameva vā. **Dubbharatañceva dupposatañca āpajjatī**ti attanā paccayadāyakehi ca dukkhena bharitabbataṃ posetabbatañca āpajjati. Asaṃvare ṭhito hi ekacco attanopi dubbharo hoti dupposo, ekacco upaṭṭhākānampi. Kathaṃ? Yo hi ambilādīni laddhā anambilādīni pariyesati, aññassa ghare laddhaṃ aññassa ghare chaḍḍento sabbaṃ gāmaṃ caritvā rittapattova vihāraṃ pavisitvā nipajjati, ayaṃ **attano dubbharo**. Yo pana sālimaṃsodanādīnaṃ patte pūretvā dinnepi dummukhabhāvaṃ anattamanabhāvameva dasseti, tesaṃ vā sammukhāva taṃ piṇḍapātaṃ ''kiṃ tumhehi dinna''nti apasādento sāmaṇeragahaṭṭhādīnaṃ deti, ayaṃ **upaṭṭhākānaṃ dubbharo**. Etaṃ disvā manussā dūratova parivajjenti ''dubbharo bhikkhu na sakkā posetu''nti.

Mahicchatanti ettha mahantāni vatthūni icchati, mahatī vā panassa icchāti mahiccho, tassa bhāvo mahicchatā, santaguṇavibhāvanatā paṭiggahaṇe amattaññutā ca. Mahiccho hi icchācāre ṭhatvā attani vijjamānasīladhutadhammādiguṇe vibhāveti, tādisassa paṭiggahaṇe amattaññutāpi hoti. Yaṃ sandhāya vadanti ''santaguṇasambhāvanatā paṭiggahaṇe ca amattaññutā, etaṃ mahicchatālakkhaṇa''nti. Sā panesā mahicchatā ''idhekacco saddho samāno 'saddhoti maṃ jano jānātū'ti icchati, sīlavā samāno 'sīlavāti maṃ jano jānātū'ti'' iminā nayena āgatāyeva, tāya samannāgato puggalo dussantappiyo hoti, vijātamātāpissa cittaṃ gahetuṃ na sakkoti. Tenetaṃ vuccati –

> ''Aggikkhandho samuddo ca, mahiccho cāpi puggalo;
> Sakaṭena paccayaṃ dentu, tayopete atappiyā''ti. (ma. ni. aṭṭha. 1.252; a. ni. aṭṭha. 1.1.63; vibha. aṭṭha. 850; udā. aṭṭha. 31; mahāni. aṭṭha. 85);

Sattehi kilesehi ca saṅgaṇanaṃ samodhānaṃ **saṅgaṇikā**ti āha – **''gaṇasaṅgaṇikāya ceva kilesasaṅgaṇikāya cā''**ti. **Kosajjānugato ca hotī**ti kusītabhāvena anugato hoti, kusītassa bhāvo kosajjaṃ. **Aṭṭhakusītavatthupāripūriyā**ti ettha kucchitaṃ sīdatīti kusīto da-kārassa ta-kāraṃ katvā. Yassa dhammassa vasena puggalo ''kusīto''ti vuccati, so kusītabhāvo idha kusīta-saddena vutto. Vināpi hi bhāvajotanasaddaṃ bhāvattho viññāyati yathā ''paṭassa sukka''nti, tasmā kusītabhāvavatthūnīti attho, kosajjakāraṇānīti vuttaṃ hoti. Tathā hi –

> ''Kammaṃ kho me kattabbaṃ bhavissati, kammaṃ kho pana me karontassa kāyo kilamissati, handāhaṃ nipajjāmīti so nipajjati, na vīriyaṃ ārabhati appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya, idaṃ paṭhamaṃ kusītavatthu. Ahaṃ kho kammaṃ akāsiṃ, kammaṃ kho pana me karontassa kāyo kilanto, handāhaṃ nipajjāmi…pe… maggo kho me gantabbo bhavissati, maggaṃ kho pana me gacchantassa kāyo kilamissati, handāhaṃ nipajjāmi…pe… ahaṃ kho maggaṃ agamāsiṃ, maggaṃ kho pana me gacchantassa kāyo kilanto, handāhaṃ nipajjāmi…pe… ahaṃ kho gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya caranto nālatthaṃ lūkhassa vā paṇītassa vā bhojanassa yāvadatthaṃ pāripūriṃ, tassa me kāyo kilanto akammañño, handāhaṃ nipajjāmi…pe… ahaṃ kho gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya caranto alatthaṃ lūkhassa vā paṇītassa vā bhojanassa yāvadatthaṃ pāripūriṃ, tassa me kāyo garuko akammañño māsācitaṃ maññe, handāhaṃ nipajjāmi…pe… uppanno kho me ayaṃ appamattako ābādho, atthi kappo nipajjituṃ, handāhaṃ nipajjāmi…pe… ahaṃ kho gilānā vuṭṭhito aciravuṭṭhito gelaññā, tassa me kāyo dubbalo akammañño, handāhaṃ nipajjāmīti so nipajjati, na vīriyaṃ ārabhati appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Idaṃ aṭṭhamaṃ kusītavatthu''nti (dī. ni. 3.334; a. ni. 8.80) –

Evamāgatāni ''handāhaṃ nipajjāmī''ti evaṃ pavattaosīdanāni uparūpari kosajjakāraṇattā aṭṭha kusītavatthūni nāma, tesaṃ pāripūriyā saṃvattatīti attho.

Subharo hoti suposoti attano upaṭṭhākehi ca sukhena bharitabbo posetabboti attho. Saṃvare ṭhito hi ekacco attanopi subharo hoti suposo, ekacco upaṭṭhākānampi. Kathaṃ? Yo hi yaṃ kiñci lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā laddhā tuṭṭhacittova bhuñjitvā vihāraṃ gantvā attano kammaṃ karoti, ayaṃ **attano subharo**. Yo pana paresampi appaṃ vā bahuṃ vā lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā dānaṃ ahīḷetvā attamano vippasannamukho hutvā etesaṃ sammukhāva paribhuñjitvā yāti, ayaṃ **upaṭṭhākānaṃ subharo**. Etaṃ disvā manussā ativiya vissatthā honti, ''amhākaṃ bhadanto subharo, thokathokenapi tussati, mayameva naṃ posessāmā''ti paṭiññaṃ katvā posenti. **Appicchata**nti icchāvirahitattaṃ. Ettha hi byañjanaṃ sāvasesaṃ viya, attho pana niravaseso. Appa-saddo hettha abhāvatthoti sakkā viññātuṃ ''appābādhatañca sañjānāmī''tiādīsu (ma. ni. 1.225) viya. Tenevāha **''nittaṇhabhāva''**nti.

Tippabhedāya santuṭṭhiyāti yathālābhādisantosasāmaññena vuttaṃ, catūsu pana paccayesu tayo tayo santosāti dvādasavidho hoti santoso. Kathaṃ? Cīvare yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantosoti tividho hoti santoso. Evaṃ piṇḍapātādīsu. Tassāyaṃ pabhedasaṃvaṇṇanā (ma. ni. aṭṭha. 1.252; saṃ. ni. aṭṭha. 2.2.144; a. ni. aṭṭha. 1.1.65) – idha bhikkhu cīvaraṃ labhati sundaraṃ vā asundaraṃ vā, so teneva yāpeti aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa **cīvare yathālābhasantoso**. Atha pana pakatidubbalo vā hoti ābādhajarābhibhūto vā, garucīvaraṃ pārupanto kilamati, so sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhoyeva hoti. Ayamassa **cīvare yathābalasantoso**. Pakatidubbalādīnañhi garucīvarāni na phāsubhāvāvahāni sarīrakhedāvahāni ca hontīti payojanavasena anatricchatādivasena tāni parivattetvā lahukacīvaraparibhogo na santosavirodhīti. Aparo paṇītapaccayalābhī hoti, so paṭṭacīvarādīnaṃ aññataraṃ mahagghacīvaraṃ bahūni vā pana cīvarāni labhitvā ''idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ, idaṃ bahussutānaṃ anurūpaṃ, idaṃ gilānānaṃ, idaṃ appalābhānaṃ hotū''ti datvā tesaṃ purāṇacīvaraṃ vā saṅkārakūṭādito vā nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṃ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **cīvare yathāsāruppasantoso**. Mahagghañhi cīvaraṃ bahūni vā cīvarāni labhitvāpi tāni vissajjetvā tadaññassa gahaṇaṃ yathāsāruppanaye ṭhitattā na santosavirodhīti.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa **piṇḍapāte yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā piṇḍapātaṃ labhati, yenassa paribhuttena aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **piṇḍapāte yathābalasantoso**. Aparo bahuṃ paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati, so taṃ cīvaraṃ viya cirapabbajitabahussutaappalābhagilānānaṃ datvā tesaṃ vā sesakaṃ piṇḍāya vā caritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **piṇḍapāte yathāsāruppasantoso**.

Idha pana bhikkhu senāsanaṃ labhati manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, so tena neva somanassaṃ, na paṭighaṃ uppādeti, antamaso tiṇasantharakenapi yathāladdheneva tussati. Ayamassa **senāsane yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā senāsanaṃ labhati, yatthassa vasato aphāsu hoti, so taṃ sabhāgassa

bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasenāsane vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **senāsane yathābalasantoso**. Aparo mahāpuñño leṇamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanāni labhati, so tāni cīvarādīni viya cirapabbajitabahussutaappalābhagilānānaṃ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **senāsane yathāsāruppasantoso**. Yopi ''uttamasenāsanaṃ nāma pamādaṭṭhānaṃ, tattha nisinnassa thinamiddhaṃ okkamati, niddābhibhūtassa puna paṭibujjhato pāpavitakkā pātubhavantī''ti paṭisañcikkhitvā tādisaṃ senāsanaṃ pattampi na sampaṭicchati, so taṃ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamūlādīsu vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayampissa **senāsane yathāsāruppasantoso**.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so yaṃ labhati, teneva tussati aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa **gilānapaccaye yathālābhasantoso**. Yo pana telena atthiko phāṇitaṃ labhati, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telaṃ gahetvā aññadeva vā pariyesitvā bhesajjaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **gilānapaccaye yathābalasantoso**. Aparo mahāpuñño bahuṃ telamadhuphāṇitādipaṇītabhesajjaṃ labhati, so taṃ cīvaraṃ viya cirapabbajitabahussutaappalābhagilānānaṃ datvā tesaṃ ābhatena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane muttaharītakaṃ ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuraṃ ''gaṇha, bhante, yadicchasī''ti vuccamāno sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha ''muttaharītakaṃ nāma buddhādīhi vaṇṇita''nti catumadhuraṃ paṭikkhipitvā muttaharītakeneva bhesajjaṃ karonto paramasantuṭṭhova hoti. Ayamassa **gilānapaccaye yathāsāruppasantoso**. Evaṃ yathālābhādivasena tippabhedo santoso catunnaṃ paccayānaṃ vasena dvādasavidho hotīti veditabbo.

Kāmavitakkabyāpādavitakkavihiṃsāvitakkānaṃ vasena **akusalavitakkattayaṃ**. Nekkhammavitakkaabyāpādavitakkaavihiṃ sāvitakkānaṃ vasena **kusalavitakkattayaṃ**. **Sabbakilesāpacayabhūtāya vivaṭṭāyā**ti rāgādisabbakilesānaṃ apacayahetubhūtāya nibbānadhātuyā. **Aṭṭhavīriyārambhavatthupāripūriyā**ti aṭṭhannaṃ vīriyārambhakāraṇānaṃ pāripūriyā. Yathā tathā paṭhamaṃ pavattaabbhussahanañhi upari vīriyārambhassa kāraṇaṃ hoti. Anurūpapaccavekkhaṇāsahitāni hi abbhussahanāni tammūlakāni vā paccavekkhaṇāni aṭṭha vīriyārambhavatthūnīti veditabbāni. Tathā hi –

> ''Kammaṃ kho me kattabbaṃ bhavissati, kammaṃ kho pana me karontena na sukaraṃ buddhānaṃ sāsanaṃ manasi kātuṃ, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Ahaṃ kho kammaṃ akāsiṃ, kammaṃ kho panāhaṃ karonto nāsakkhiṃ buddhānaṃ sāsanaṃ manasi kātuṃ, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi…pe… maggo kho me gantabbo bhavissati, maggaṃ kho pana me gacchantena na sukaraṃ buddhānaṃ sāsanaṃ manasi kātuṃ, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi…pe… ahaṃ kho maggaṃ agamāsiṃ, maggaṃ kho panāhaṃ gacchanto nāsakkhiṃ buddhānaṃ sāsanaṃ manasi kātuṃ, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi…pe… ahaṃ kho gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya caranto nālatthaṃ lūkhassa vā paṇītassa vā bhojanassa yāvadatthaṃ pāripūriṃ, tassa me kāyo lahuko kammañño, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi…pe… ahaṃ kho gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya caranto alatthaṃ lūkhassa vā paṇītassa vā bhojanassa yāvadatthaṃ pāripūriṃ, tassa me kāyo balavā kammañño, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi…pe… uppanno kho me ayaṃ appamattako ābādho, ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ me ābādho pavaḍḍheyya, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi…pe… ahaṃ kho gilānā vuṭṭhito aciravuṭṭhito gelaññā, ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ me ābādho paccudāvatteyya, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāyā''ti (dī. ni. 3.335; a. ni. 8.80) –

Evaṃ pavattaanurūpapaccavekkhaṇāsahitāni abbhussahanāni tammūlakāni vā paccavekkhaṇāni aṭṭha vīriyārambhavatthūni nāma.

Tadanucchavikaṃ tadanulomikanti ettha **ta**-saddo vakkhamānāpekkho ca atītāpekkho ca hotīti āha **''yaṃ idāni sikkhāpadaṃ paññapessatī''**tiādi. Sabbanāmāni hi vakkhamānavacanānipi honti pakkantavacanānipi. **Saṃvarappahānapaṭisaṃyutta**nti pañcasaṃvarehi ceva pañcapahānehi ca paṭisaṃyuttaṃ. Pañcavidho hi saṃvaro sīlasaṃvaro satisaṃvaro ñāṇasaṃvaro khantisaṃvaro vīriyasaṃvaroti. Pahānampi pañcavidhaṃ tadaṅgappahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ samucchedappahānaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nissaraṇappahānanti.

Tattha ''iminā pātimokkhasaṃvarena upeto hoti samupeto''ti (vibha. 511) evamāgato pātimokkhasaṃvaro **sīlasaṃvaro** nāma, so ca atthato kāyikavācasiko avītikkamo. ''Rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjatī''ti (dī. ni. 1.213; ma. ni. 1.295; saṃ. ni. 4.239; a. ni. 3.16) evamāgatā indriyārakkhā **satisaṃvaro,** sā ca atthato tathāpavattā sati eva. ''Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi, paññāyete pidhīyare''ti (su. ni. 1041; netti. 11) evamāgato **ñāṇasaṃvaro**. Ettha hi ''sotānaṃ saṃvaraṃ brūmī''ti vatvā ''paññāyete pidhīyare''ti vacanato sotasaṅkhātānaṃ taṇhādiṭṭhiduccaritaavijjādikilesānaṃ samucchedakañāṇaṃ pidahanaṭṭhena saṃvaroti vuttaṃ. ''Khamo hoti sītassa uṇhassā''tievamāgatā (ma. ni. 1.24; ma. ni. 3.159; a. ni. 4.114) adhivāsanā **khantisaṃvaro,** sā ca atthato tathāpavattā khandhā adoso vā. Paññāti eke, taṃ na gahetabbaṃ. ''Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāsetī''ti (ma. ni. 1.26) evamāgataṃ kāmavitakkādīnaṃ vinodanavasena pavattaṃ vīriyameva **vīriyasaṃvaro**. Sabbo cāyaṃ saṃvaro yathāsakaṃ saṃvaritabbānaṃ dussīlyasaṅkhātānaṃ kāyavacīduccaritānaṃ muṭṭhassaccasaṅkhātassa pamādassa abhijjhādīnaṃ vā akkhanti aññāṇakosajjānañca saṃvaraṇato pidahanato chādanato ''saṃvaro''ti vuccati. Saṃvaratīti saṃvaro, pidahati nivāreti pavattituṃ na detīti attho. Paccayasamavāye uppajjanārahānaṃ kāyaduccaritādīnaṃ tathā tathā anuppādanameva hi idha saṃvaraṇaṃ nāma. Evaṃ tāva pañcavidho saṃvaro veditabbo.

Tena tena guṇaṅgena tassa tassa aguṇaṅgassa pahānaṃ **tadaṅgappahānaṃ**. Nāmarūpaparicchedādīsu hi vipassanāñāṇesu paṭipakkhabhāvato dīpālokeneva tamassa nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetuvisamahetudiṭṭhīnaṃ, tasseva aparabhāge uppannena kaṅkhāvitaraṇena kathaṃkathībhāvassa, kalāpasammasanena ''ahaṃ mamā''ti gāhassa, maggāmaggavavatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayasaññāyātiādinā nayena tena tena vipassanāñāṇena tassa tassa aguṇaṅgassa pahānaṃ **tadaṅgappahāna**nti veditabbaṃ. Yaṃ pana upacārappanābhedena samādhinā pavattinivāraṇato ghaṭappahāreneva udakapiṭṭhe sevālassa tesaṃ tesaṃ nīvaraṇādidhammānaṃ pahānaṃ, etaṃ **vikkhambhanappahānaṃ** nāma. Vikkhambhanameva pahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ. Yaṃ catunnaṃ ariyamaggānaṃ bhāvitattā taṃtaṃmaggavato attano santāne ''diṭṭhigatānaṃ pahānāyā''tiādinā (dha. sa. 277) nayena vuttassa samudayapakkhiyassa kilesagaṇassa accantaṃ appavattibhāvena pahānaṃ, idaṃ **samucchedappahānaṃ** nāma. Yaṃ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṃ vūpasantatā kilesānaṃ, etaṃ **paṭippassaddhippahānaṃ** nāma. Yaṃ sabbasaṅkhatanissaṭattā pahīnasabbasaṅkhataṃ nibbānaṃ, etaṃ **nissaraṇappahānaṃ** nāma. Sabbampi cetaṃ cāgaṭṭhena pahānanti vuccati. Evamimehi yathāvuttasaṃvarehi ceva pahānehi ca paṭisaṃyuttā dhammadesanā ''saṃvarappahānapaṭisaṃyuttā''ti veditabbā.

Asuttantavinibaddhanti suttantesu anibaddhaṃ, pāḷianāruḷhanti attho. Pakiṇṇakadhammadesanā hi saṅgahaṃ na ārohati. Vuttamevatthaṃ pakāsento āha **''pāḷivinimutta''**nti. Atha vā **asuttantavinibaddha**nti suttābhidhammapāḷiṃ anāruḷhabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ, **pāḷivinimutta**nti vinayapāḷiṃ anāruḷhabhāvaṃ sandhāya. **Okkantikadhammadesanā** nāma ñāṇena anupavisitvā antarā kathiyamānā dhammadesanā, **paṭikkhipanādhippāyā** bhaddālittherasadisā. Samparetabbato pecca gantabbato samparāyo, paraloko. Tattha bhavaṃ **samparāyikaṃ**. **Vaṭṭabhayena tajjento**ti ''evaṃ dussīlā nirayādīsu dukkhaṃ pāpuṇantī''ti tajjento. **Dīghanikāyappamāṇampi majjhimanikāyappamāṇampi dhammadesanaṃ karotī**ti ''tena khaṇena tena muhuttena kathaṃ bhagavā tāvamahantaṃ dhammadesanaṃ karotī''ti na vattabbaṃ. Yāvatā hi lokiyamahājanā ekaṃ padaṃ kathenti, tāva ānandatthero aṭṭha padāni katheti. Ānandatthere pana ekaṃ padaṃ kathenteyeva bhagavā soḷasa padāni katheti. Iminā nayena lokiyajanassa ekapaduccāraṇakkhaṇe bhagavā aṭṭhavīsasataṃ padāni katheti. Kasmā? Bhagavato hi jivhā mudu, dantāvaraṇaṃ suphusitaṃ, vacanaṃ agaḷitaṃ, bhavaṅgaparivāso lahuko, tasmā sace eko bhikkhu kāyānupassanaṃ pucchati, añño vedanānupassanaṃ, añño cittānupassanaṃ, añño dhammānupassanaṃ, ''iminā puṭṭhe ahaṃ pucchissāmī''ti eko ekaṃ na oloketi, evaṃ santepi tesaṃ bhikkhūnaṃ ''ayaṃ paṭhamaṃ pucchi, ayaṃ dutiya''ntiādinā pucchanavāro tādisassa paññavato paññāyati sukhumassa antarassa labbhanato. Buddhānaṃ pana desanāvāro aññesaṃ na paññāyateva accharāsaṅghātamatte khaṇe anekakoṭisahassacittappavattisambhavato. Daḷhadhammena dhanuggahena khittasarassa vidatthicaturaṅgulaṃ tālacchāyaṃ atikkamanato puretaraṃyeva bhagavā cuddasavidhena kāyānupassanaṃ, navavidhena vedanānupassanaṃ, soḷasavidhena cittānupassanaṃ, pañcavidhena dhammānupassanaṃ katheti. Tiṭṭhantu vā ete cattāro, sace hi aññe cattāro sammappadhānesu, aññe iddhipādesu, aññe pañcindriyesu, aññe pañcabalesu, aññe sattabojjhaṅgesu, aññe aṭṭhamaggaṅgesu pañhe puccheyyuṃ, tampi bhagavā katheyya. Tiṭṭhantu vā ete aṭṭha, sace aññe sattatiṃsa janā bodhipakkhiyesu pañhe puccheyyuṃ, tampi bhagavā tāvadeva katheyya.

Mūlaṃ nissayo patiṭṭhāti pacchimaṃ pacchimaṃ paṭhamassa paṭhamassa vevacananti daṭṭhabbaṃ. Tattha **patiṭṭhā**ti sampayogavasena upanissayavasena ca okāsabhāvo. Sikkhāsaṅkhātānañhi avasesakusaladhammānaṃ methunaviratisampayogavasena vā patiṭṭhā siyā upanissayabhāvena vā. Tenevāha **''methunasaṃvaro hī''**tiādi. **Vuttatthavasenā**ti patiṭṭhāadhigamūpāyavasena. Sikkhāpadavibhaṅge niddiṭṭhaviraticetanā taṃsampayuttadhammā ca sikkhāpadanti dassetukāmo āha – **''ayañca attho sikkhāpadavibhaṅge vuttanayena veditabbo''**ti. Sikkhāpadavibhaṅge hi viratiādayo dhammā nippariyāyato pariyāyato ca ''sikkhāpada''nti vuttā. Vuttañhetaṃ –

> ''Tattha katamaṃ kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ? Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti somanassasahagataṃ ñāṇasampayuttaṃ kāmesumicchācārā viramantassa, yā tasmiṃ samaye kāmesumicchācārā ārati virati paṭivirati veramaṇī akiriyā akaraṇaṃ anajjhāpatti velānatikkamo setughāto, idaṃ vuccati kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ. Avasesā dhammā veramaṇiyā sampayuttā.
>
> ''Tattha katamaṃ kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ? Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti somanassasahagataṃ ñāṇasampayuttaṃ kāmesumicchācārā viramantassa, yā tasmiṃ samaye cetanā sañcetanā cetayitattaṃ, idaṃ vuccati kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ. Avasesā dhammā cetanāya sampayuttā.

''Tattha katamaṃ kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ? Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti somanassasahagataṃ ñāṇasampayuttaṃ kāmesumicchācārā viramantassa, yo tasmiṃ samaye phasso…pe… paggāho avikkhepo, idaṃ vuccati kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpada''nti (vibha. 706).

Ettha hi yasmā na kevalaṃ viratiyeva sikkhāpadaṃ, cetanāpi sikkhāpadameva, tasmā taṃ dassetuṃ dutiyanayo vutto. Yasmā ca na kevalaṃ eteyeva dve dhammā sikkhāpadaṃ, cetanāsampayuttā pana paropaṇṇāsa dhammāpi sikkhitabbakoṭṭhāsato sikkhāpadameva, tasmā tatiyanayo dassito. Duvidhañhi sikkhāpadaṃ nippariyāyasikkhāpadaṃ pariyāyasikkhāpadanti. Tattha virati **nippariyāyasikkhāpadaṃ**. Sā hi ''pāṇātipātā veramaṇī''ti pāḷiyaṃ āgatā, no cetanā. Viramanto ca tāya eva tato tato viramati, na cetanāya, cetanampi pana āharitvā dasseti, tathā sesacetanāsampayuttadhamme. Tasmā cetanā ceva avasesasampayuttadhammā ca **pariyāyasikkhāpada**nti veditabbaṃ.

Idāni na kevalaṃ idha viratiādayo dhammāva sikkhāpadaṃ, atha kho tadatthajotikā paññattipīti dassento āha **''apicā''**tiādi. **''Yo tattha nāmakāyo padakāyo**ti idaṃ mahāaṭṭhakathāyaṃ vutta''nti vadanti. **Nāmakāyo**ti nāmasamūho nāmapaṇṇattiyeva. Padaniruttibyañjanāni nāmavevacanāneva ''nāmaṃ nāmakammaṃ nāmaniruttī''tiādīsu (dha. sa. 1313-1315) viya. **Sikkhākoṭṭhāso**ti viratiādayova vuttā, tadatthajotakaṃ vacanampi sikkhāpadanti idampi ettha labbhateva.

Atthavaseti vuddhivisese ānisaṃsavisese. Tesaṃ pana sikkhāpadapaññattikāraṇattā āha **''dasa kāraṇavase''**ti, dasa kāraṇaviseseti attho. Tenāha **''hitavisese''**ti. Atthoyeva vā **atthavaso,** dasa atthe dasa kāraṇānīti vuttaṃ hoti. Atha vā attho phalaṃ tadadhīnavuttitāya vaso etassāti **atthavaso,** hetūti evampettha attho daṭṭhabbo. **Suṭṭhu devā**ti idaṃ **rājantepurappavesanasikkhāpade** (pāci. 494 ādayo) vuttaṃ. ''Ye mama sotabbaṃ saddahātabbaṃ maññissanti, tesaṃ taṃ assa dīgharattaṃ hitāya sukhāyā''ti vuttattā **''yo ca tathāgatassa vacanaṃ sampaṭicchati, tassa taṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya hotī''**ti vuttaṃ. **Asampaṭicchane ādīnava**nti **bhaddālisutte** (ma. ni. 2.134 ādayo) viya asampaṭicchane ādīnavaṃ dassetvā. Sukhavihārābhāve sahajīvamānassa abhāvato sahajīvitāpi sukhavihārova vutto. Sukhavihāro nāma catunnaṃ iriyāpathavihārānaṃ phāsutā.

Maṅkutanti nittejabhāvaṃ. **Dhammenā**tiādīsu **dhammo**ti bhūtaṃ vatthu. **Vinayo**ti codanā ceva sāraṇā ca. **Satthusāsana**nti ñattisampadā ceva anussāvanasampadā ca. **Piyasīlāna**nti sikkhākāmānaṃ. Tesañhi sīlaṃ piyaṃ hoti. Tenevāha **''sikkhattayapāripūriyā ghaṭamānā''**ti. **Sandiṭṭhamānā**ti saṃsayaṃ āpajjamānā. **Ubbāḷhā hontī**ti pīḷitā honti. **Saṅghakammānī**ti satipi uposathapavāraṇānaṃ saṅghakammabhāve gobalibaddañāyena uposathaṃ pavāraṇañca ṭhapetvā upasampadādisesasaṅghakammānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Samaggānaṃ bhāvo **sāmaggī**.

''Na vo ahaṃ, cunda, diṭṭhadhammikānaṃyeva āsavānaṃ saṃvarāya dhammaṃ desemī''ti (dī. ni. 3.182) ettha vivādamūlabhūtā kilesā āsavāti āgatā.

''Yena devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo;
Yakkhattaṃ yena gaccheyyaṃ, manussattañca abbaje;
Te mayhaṃ āsavā khīṇā, viddhastā vinaḷīkatā''ti. (a. ni. 4.36) –

Ettha tebhūmakaṃ kammaṃ avasesā ca akusalā dhammā. Idha pana parūpavādavippaṭisāravadhabandhādayo ceva apāyadukkhabhūtā ca nānappakārā upaddavā **āsavā**ti āha – **''asaṃvare ṭhitena tasmiṃyeva attabhāve pattabbā''**tiādi. Yadi hi bhagavā sikkhāpadaṃ na paññapeyya, tato asaddhammapaṭisevanaadinnādānapāṇātipātādihetu ye uppajjeyyuṃ parūpavādādayo diṭṭhadhammikā nānappakārā anatthā, ye ca taṃnimittameva nirayādīsu nibbattassa pañcavidhabandhanakammakāraṇādivasena mahādukkhānubhavananānappakārā anatthā, te sandhāya idaṃ vuttaṃ ''diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāyā''ti. Diṭṭhadhammo vuccati paccakkho attabhāvo, tattha bhavā **diṭṭhadhammikā**. Tena vuttaṃ **''tasmiṃyeva attabhāve pattabbā''**ti. Sammukhā garahaṇaṃ **akitti,** parammukhā garahaṇaṃ **ayaso**. Atha vā sammukhā parammukhā ca garahaṇaṃ **akitti,** parivārahāni **ayaso**ti veditabbaṃ. **Āgamanamaggathakanāyā**ti āgamanadvārapidahanatthāya. Samparetabbato pecca gantabbato **samparāyo,** paralokoti āha **''samparāye narakādīsū''**ti. Methunādīni **rajjanaṭṭhānāni,** pāṇātipātādīni **dussanaṭṭhānāni**.

Cuddasa khandhakavattāni nāma vattakkhandhake vuttāni āgantukavattaṃ āvāsikagamikaanumodanabhattaggapiṇḍacārikaāraññikasenāsanajantāgharavaccakuṭiupajjhāyasaddhivihārikaācariyaantevāsikavattanti imāni cuddasa vattāni. Tato aññāni pana kadāci tajjanīyakammakatādikāleyeva caritabbāni **dveasīti mahāvattāni,** na sabbāsu avatthāsu caritabbāni, tasmā cuddasakhandhakavattesu agaṇitāni, tāni pana ''pārivāsikānaṃ bhikkhūnaṃ vattaṃ paññapessāmī''ti (cūḷava. 75 ādayo) ārabhitvā ''na upasampādetabbaṃ…pe… na chamāyaṃ caṅkamante caṅkame caṅkamitabba''nti (cūḷava. 76) vuttāvasānāni chasaṭṭhi, tato paraṃ ''na, bhikkhave, pārivāsikena bhikkhunā pārivāsikavuḍḍhatarena bhikkhunā saddhiṃ, mūlāyapaṭikassanārahena, mānattārahena, mānattacārikena, abbhānārahena bhikkhunā saddhiṃ ekacchanne āvāse vatthabba''ntiādinā (cūḷava. 82) vuttavattāni pakatattacaritabbehi anaññattā visuṃ agaṇetvā pārivāsikavuḍḍhatarādīsu puggalantaresu caritabbattā tesaṃ vasena sampiṇḍetvā ekekaṃ katvā gaṇitāni pañcāti ekasattati vattāni, ukkhepanīyakammakatavattesu vuttaṃ ''na pakatattassa bhikkhuno abhivādanaṃ paccuṭṭhānaṃ…pe… nahāne piṭṭhiparikammaṃ sāditabba''nti (cūḷava. 75) idaṃ abhivādanādīnaṃ asādiyanaṃ ekaṃ, ''na pakatatto bhikkhu sīlavipattiyā anuddhaṃsetabbo''tiādīni (cūḷava. 51) dasāti evametāni dvāsīti vattāni. Etesveva pana kānici tajjanīyakammādivattāāni, kānici pārivāsikādivattānīti aggahitaggahaṇena dvāsīti eva, aññattha pana aṭṭhakathāpadese appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagaṃ na hotīti ''asīti khandhakavattānī''ti vuttaṃ.

Saṃvaravinayoti sīlasaṃvaro satisaṃvaro ñāṇasaṃvaro khantisaṃvaro vīriyasaṃvaroti pañcavidhopi saṃvaro yathāsakaṃ saṃvaritabbānaṃ vinetabbānañca kāyaduccaritādīnaṃ saṃvaraṇato saṃvaro, vinayanato vinayoti vuccati. **Pahānavinayo**ti tadaṅgappahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ samucchedappahānaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nissaraṇappahānanti pañcavidhampi pahānaṃ yasmā cāgaṭṭhena pahānaṃ, vinayanaṭṭhena vinayo, tasmā pahānavinayoti vuccati. **Samathavinayo**ti satta adhikaraṇasamathā. **Paññattivinayo**ti sikkhāpadameva. Sikkhāpadapaññattiyā hi vijjamānāya eva sikkhāpadasambhavato paññattivinayopi sikkhāpadapaññattiyā anuggahito hoti.

Idāni –

''Yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, yaṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ appasannānaṃ pasādāya, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, taṃ saddhammaṭṭhitiyā, yaṃ saddhammaṭṭhitiyā, taṃ vinayānuggahāya.

''Yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saddhammaṭṭhitiyā, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ vinayānuggahāya.

''Yaṃ saṅghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ saddhammaṭṭhitiyā, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ vinayānuggahāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ saṅghasuṭṭhutāya.

''Yaṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya…pe… yaṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya…pe… yaṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya…pe… yaṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya…pe… yaṃ appasannānaṃ pasādāya…pe… yaṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya…pe… yaṃ saddhammaṭṭhitiyā…pe… yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṅghasuṭṭhutāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṅghaphāsutāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saddhammaṭṭhitiyā (pari. 334).

''Atthasataṃ dhammasataṃ, dve ca niruttisatāni;
Cattāri ñāṇasatāni, atthavase pakaraṇe''ti (pari. 334) –

Yaṃ vuttaṃ **parivāre,** taṃ dassento **''apicetthā''**tiādimāha.

Tattha ''yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā''ti iminā anukkamena yaṃ vuttaṃ, taṃ sandhāya āsannāsannapadānaṃ uparūparipadehi saddhiṃ yojitattā saṅkhalikabandhanasadisattā **''saṅkhalikanaya''**nti vuttaṃ. Saṅkhalikanayaṃ katvāti sambandho. ''Yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā''ti evamādinā dasasu padesu ekamekaṃ padaṃ tadavasesehi navanavapadehi yojetvā yaṃ vuttaṃ, taṃ sandhāya **''ekekapadamūlikaṃ dasakkhattuṃ yojanaṃ katvā''**ti vuttaṃ.

Atthasatantiādīsu saṅkhalikanaye tāva purimapurimapadānaṃ vasena dhammasataṃ veditabbaṃ, pacchimapacchimānaṃ vasena atthasataṃ daṭṭhabbaṃ. Kathaṃ? Kiñcāpi **parivāre** ''yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsū''tiādinā saṅkhalikanaye khaṇḍacakkameva vuttaṃ, tathāpi teneva nayena baddhacakkassapi nayo dinno, tasmā ''yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsū''tiādiṃ vatvā ''yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṅghasuṭṭhū''ti yojetvā baddhacakkaṃ kātabbaṃ. Evaṃ ''yaṃ saṅghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā''tiādiṃ vatvāpi ''yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṅghasuṭṭhu, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsū''ti yojetvā baddhacakkaṃ kātabbaṃ. Iminā anukkamena sesapadesupi yojitesu saṅkhalikanayena dasa baddhacakkāni honti. Tesu ekekasmiṃ cakke purimapurimapadānaṃ vasena dasa dasa dhammā, pacchimapacchimapadānaṃ vasena dasa dasa atthāti saṅkhalikanaye atthasataṃ dhammasatañca sampajjati. Ekamūlakanaye pana ''yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā''ti evamādinā ekameva padaṃ sesehi navahi padehi yojitanti purimapadassa ekattā ekameva dhammapadaṃ naveva atthapadāni honti, tasmā ekamūlakanaye dasasu padesu ekamekaṃ mūlaṃ katvā dasakkhattuṃ yojanāya katāya dhammapadānaṃ vasena dhammapadāni dasa, atthapadāni navutīti atthasataṃ dhammasatañca na sampajjati, tasmā ekamūlakanaye saṅkhalikanaye vuttanayena atthasataṃ dhammasatañca aggahetvā yaṃ tattha dasadhammapadānaṃ navutiatthapadānañca vasena padasataṃ vuttaṃ, taṃ sabbaṃ dhammasatanti gahetvā tadatthajotanavasena aṭṭhakathāyaṃ vuttāni saṅghasuṭṭhubhāvādīni atthapadāni atthasatanti evaṃ gahite atthasataṃ dhammasatañca sampajjati. Evaṃ tāva atthasataṃ dhammasatañca veditabbaṃ. **Dve ca niruttisatānī**ti ettha pana atthajotikānaṃ niruttīnaṃ vasena niruttisataṃ, dhammabhūtānaṃ niruttīnaṃ vasena niruttisatanti dve niruttisatāni ca veditabbāni. **Cattāri ñāṇasatānī**ti atthasate ñāṇasataṃ, dhammasate ñāṇasataṃ, dvīsu niruttisatesu dve ñāṇasatānīti cattāri ñāṇasatāni.

Evañca pana, bhikkhaveti ettha **ca**-saddo bhinnakkamena yojetabboti āha **''uddiseyyātha cā''**ti. Kathaṃ panettha ''uddiseyyāthā''ti vutte pariyāpuṇeyyāthātiādi atthasambhavoti āha **''atirekānayanattho hi ettha ca-saddo''**ti. Vuttatthato atirekassa atthassa ānayanaṃ atirekānayanaṃ, so attho etassāti **atirekānayanattho,** avuttasamuccayatthoti vuttaṃ hoti. ''Asaṃvāso''ti vuttattā **''daḷhaṃ katvā''**ti vuttaṃ.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṃ

Paṭhamapaññattikathā niṭṭhitā.

Sudinnabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Makkaṭivatthukathāvaṇṇanā

40. **Anuttānapadavaṇṇanā**ti uttānaṃ vuccati pākaṭaṃ, tappaṭipakkhena anuttānaṃ apākaṭaṃ appacuraṃ duviññeyyañca, anuttānānaṃ padānaṃ vaṇṇanā anuttānapadavaṇṇanā. Uttānapadavaṇṇanāya payojanābhāvato anuttānaggahaṇaṃ. **Pacurapaṭisevano hotī**ti bahulapaṭisevano hoti, divase divase nirantaraṃ paṭisevatīti attho. **Pacuratthe hi vattamānavacana**nti sabbadā paṭisevanābhāvepi ''iha mallā yujjhantī''tiādīsu viya bāhullavuttiṃ upādāya vattamānavacanaṃ. **Āhiṇḍantā**ti vicarantā. **Aññesupī**ti aññesupi bhikkhūsu.

41. **Sahoḍḍhaggahito**ti saha bhaṇḍena gahito. Attano micchāgāhena lesaoḍḍanena vā paripuṇṇatthampi paṭhamapaññattiṃ aññathā karonto ''tañca kho manussitthiyā, no tiracchānagatāyā''ti āha. **Dassana**nti sānurāgadassanaṃ. **Gahaṇa**nti anurāgavaseneva hatthena gahaṇaṃ. **Āmasanaṃ** attano sarīrena tassā sarīrassa upari āmasanamattaṃ, **phusanaṃ** tato daḷhataraṃ katvā samphusanaṃ, **ghaṭṭanaṃ** tatopi daḷhataraṃ katvā sarīrena sarīrassa ghaṭṭanaṃ. **Taṃ sabbampī**ti dassanādi sabbampi.

42. **Daḷhataraṃ sikkhāpadamakāsī**ti imasmiṃ adhikāre anupaññattiyā sikkhāpadassa daḷhīkaraṇaṃ sithilakaraṇañca pasaṅgato āpannaṃ vibhajitvā dassetukāmo **''duvidhañhi sikkhāpada''**ntiādimāha. Tattha yassa sacittakassa sikkhāpadassa cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajjaṃ. Yassa sacittakācittakapakkhasahitassa acittakassa ca sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva hoti, tampi surāpānādi lokavajjanti imamatthaṃ sampiṇḍetvā dassetuṃ **''yassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajjaṃ nāmā''**ti vuttaṃ. ''Sacittakapakkhe''ti hi idaṃ vacanaṃ acittakaṃ sandhāya vuttaṃ. Na hi ekaṃsato sacittakassa ''sacittakapakkhe''ti visesane payojanaṃ atthi. Sacittakapakkheti ca vatthuvītikkamavijānanacittena ''sacittakapakkhe''ti gahetabbaṃ, na paṇṇattivijānanacittena. Yadi hi ''na vaṭṭatī''ti paṇṇattivijānanacittenapi yassa sikkhāpadassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva, tampi lokavajjanti vadeyya, sabbesaṃ paṇṇattivajjasikkhāpadānampi lokavajjatā āpajjeyya paṇṇattivajjānampi ''na vaṭṭatī''ti jānitvā vītikkame akusalacittasseva sambhavato. Na hi bhagavato āṇaṃ jānitvā maddantassa kusalacittaṃ uppajjati anādariyavasena paṭighacittasseva uppajjanato.

Apicettha ''sacittakapakkhe cittaṃ akusalamevā''ti vacanato acittakassa vatthuajānanavasena acittakapakkhe cittaṃ akusalamevāti ayaṃ niyamo natthīti viññāyati. Yadi hi acittakassa acittakapakkhepi cittaṃ akusalameva siyā, ''sacittakapakkhe''ti idaṃ visesanaṃ niratthakaṃ siyā. ''Yassa cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajja''nti ettake vutte surāti ajānitvā pivantassa gandhavaṇṇakādibhāvaṃ ajānitvā tāni limpantīnaṃ bhikkhunīnañca vināpi akusalacittena āpattisambhavato ekantākusalaṃ sacittakasikkhāpadaṃ ṭhapetvā surāpānādiacittakasikkhāpadānaṃ lokavajjatā na siyāti tesampi saṅgaṇhatthaṃ ''yassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajja''nti vuttaṃ. Teneva **cūḷagaṇṭhipade majjhimagaṇṭhipade** ca vuttaṃ ''etaṃ sattaṃ māressāmīti tasmiṃyeva padese nipannaṃ aññaṃ mārentassa pāṇasāmaññassa atthitāya yathā pāṇātipāto hoti, evaṃ etaṃ majjaṃ pivissāmīti aññaṃ majjaṃ pivantassa majjasāmaññassa atthitāya akusalameva hoti. Yathā pana kaṭṭhasaññāya sappaṃ ghātentassa pāṇātipāto na hoti, evaṃ nāḷikerapānasaññāya majjaṃ pivantassa akusalaṃ na hotī''ti.

Keci pana vadanti ''sāmaṇerassa surāti ajānitvā pivantassa pārājiko natthi, akusalaṃ pana hotī''ti, taṃ tesaṃ matimattaṃ. ''Bhikkhuno ajānitvāpi bījato paṭṭhāya majjaṃ pivantassa pācittiyaṃ, sāmaṇero jānitvā pivanto sīlabhedaṃ āpajjati, na ajānitvā''ti ettakameva hi aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ, ''akusalaṃ pana hotī''ti na vuttanti. Aparampi vadanti ''ajānitvā pivantassapi sotāpannassa mukhaṃ surā na pavisati kammapathappattaakusalacitteneva pātabbato''ti, tampi na sundaraṃ. Bodhisatte kucchigate bodhisattamātu sīlaṃ viya hi idampi ariyasāvakānaṃ dhammatāsiddhanti veditabbaṃ. Teneva dīghanikāye **kūṭadantasuttaṭṭhakathāyaṃ** (dī. ni. aṭṭha. 1.352) vuttaṃ –

> ''Bhavantarepi hi ariyasāvako jīvitahetupi neva pāṇaṃ hanati, na suraṃ pivati. Sacepissa surañca khīrañca missetvā mukhe pakkhipanti, khīrameva pavisati, na surā. Yathā kiṃ? Yathā koñcasakuṇānaṃ khīramissake udake khīrameva pavisati, na udakaṃ. Idaṃ yonisiddhanti ce? Idampi dhammatāsiddhanti veditabba''nti.

Yadi evaṃ **surāpānasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ** (pāci. aṭṭha. 329) ''vatthuajānanatāya cettha acittakatā veditabbā, akusaleneva pātabbatāya lokavajjatā''ti kasmā vuttaṃ? Nāyaṃ doso. Ayañhettha adhippāyo – sacittakapakkhe akusalacitteneva pātabbatāya lokavajjatāti. Imināyeva hi adhippāyena aññesupi lokavajjesu acittakasikkhāpadesu akusalacittatāyeva vuttā, na pana sacittakatā. Teneva **bhikkhunīvibhaṅgaṭṭhakathāyaṃ** (pāci. aṭṭha. 1227) vuttaṃ –

> ''Giraggasamajjaṃ cittāgārasikkhāpadaṃ saṅghāṇi itthālaṅkāro gandhakavaṇṇako vāsitakapiññāko bhikkhunīādīhi ummaddanaparimaddanāti imāni dasa sikkhāpadāni acittakāni lokavajjāni akusalacittānī''ti,

Ayaṃ panettha adhippāyo – vināpi cittena āpajjitabbattā acittakāni, citte pana sati akusaleneva āpajjitabbattā lokavajjāni ceva akusalacittāni cāti. Tasmā **bhikkhuvibhaṅge** āgatāni surāpānauyyuttauyyodhikasikkhāpadāni tīṇi, **bhikkhunīvibhaṅge** āgatāni giraggasamajjādīni dasāti imesaṃ terasannaṃ acittakasikkhāpadānaṃ lokavajjatādassanatthaṃ ''sacittakapakkhe''ti idaṃ visesanaṃ katanti niṭṭhamettha gantabbaṃ. Yasmā pana paṇṇattivajjassa vatthuvītikkamavijānanacittena sacittakapakkhe cittaṃ siyā kusalaṃ, siyā akusalaṃ, siyā abyākataṃ, tasmā tassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalamevāti ayaṃ niyamo natthīti sesaṃ paṇṇattivajjanti vuttaṃ.

Rundhantīti vītikkamaṃ rundhantī. **Dvāraṃ pidahantī**ti vītikkamalesassa dvāraṃ pidahantī. **Sotaṃ pacchindamānā**ti uparūpari vītikkamasotaṃ pacchindamānā. Atha vā **rundhantī**ti anāpattilesaṃ rundhantī. **Dvāraṃ pidahantī**ti anāpattilesassa dvāraṃ pidahantī. **Sotaṃ pacchindamānā**ti anāpattisotaṃ pacchindamānā, āpattimeva kurumānāti vuttaṃ hoti. Nanu ca lokavajje kāci anupaññatti uppajjamānā sithilaṃ karontī uppajjati, tasmā **''lokavajje anupaññatti uppajjamānā…pe… gāḷhataraṃ karontī uppajjatī''**ti idaṃ kasmā vuttanti āha **''aññatra adhimānā aññatra supinantā''**tiādi. ''Aññatra adhimānā''ti imissā anupaññattiyā ''vītikkamābhāvā''ti kāraṇaṃ vuttaṃ, ''aññatra supinantā''ti imissā ''abbohārikattā''ti kāraṇaṃ vuttaṃ. Tattha **vītikkamābhāvā**ti pāpiccho icchāpakatotiādivītikkamābhāvā. Uttarimanussadhamme hi ''pāpiccho icchāpakato uttarimanussadhammaṃ ullapatī''ti (mahāva. 129) vacanato visaṃvādanādhippāyena musā bhaṇanto pārājiko hoti. Ayaṃ pana adhimānena adhigatasaññī hutvā ullapati, na sikkhāpadaṃ vītikkamitukāmo, tasmā ''aññatra adhimānā''ti ayaṃ anupaññatti uppajjamānā vītikkamābhāvā anāpattikarā jātā. **Abbohārikattā**ti supinante vijjamānāyapi cetanāya vītikkamicchāya ca abbohārikattā. Kiñcāpi hi supinante mocanassādacetanā saṃvijjati, kadāci upakkamanampi hoti, tathāpi thinamiddhena abhibhūtattā taṃ cittaṃ abbohārikaṃ, cittassa abbohārikattā upakkamakiriyāsaṃvattanikāpi cetanā abbohārikā. Teneva ''atthesā bhikkhave cetanā, sā

ca kho abbohārikā''ti (pārā. 235) bhagavatā vuttā, tasmā ''aññatra supinantā''ti ayaṃ anupaññatti abbohārikattā anāpattikarā jātā.

Akate vītikkameti ''kukkuccāyantā na bhuñjiṃsū''tiādīsu viya vītikkame akate. **Sithilaṃ karontī**ti paṭhamaṃ sāmaññato baddhasikkhāpadaṃ mocetvā attano attano visaye anāpattikaraṇavasena sithilaṃ karontī. **Dvāraṃ dadamānā**ti anāpattiyā dvāraṃ dadamānā. Tenevāha **''aparāparampi anāpattiṃ kurumānā''**ti. Nanu ca sañcarittasikkhāpade ''antamaso taṅkhaṇikāyapī''ti anupaññatti uppajjamānā āpattimeva karontī uppannā, atha kasmā ''anāpattiṃ kurumānā uppajjatī''ti vuttanti āha **''antamaso taṅkhaṇikāyapī''**tiādi. Udāyinā bhikkhunā taṅkhaṇikāya sañcarittaṃ āpannavatthusmiṃ paññattattā **''kate vītikkame''**ti vuttaṃ. **Paññattigatikāva hotī**ti mūlapaññattiyaṃyeva antogadhā hoti.

Makkaṭivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Santhatabhāṇavāro

Vajjiputtakavatthuvaṇṇanā

43. Vesālī nivāso etesanti **vesālikā**ti āha **''vesālivāsino''**ti. Vajjīsu janapade vasantā vajjino, vajjīnaṃ puttakā **vajjiputtakā**ti āha **''vajjiraṭṭhe vesāliyaṃ kulānaṃ puttā''**ti. **Ñātīnaṃ byasana**nti ñātīnaṃ vināso. So pana ñātīnaṃ vināso rājadaṇḍādikāraṇena hotīti āha **''rājadaṇḍabyādhimaraṇavippavāsanimittenā''**ti. Bhogānaṃ byasanaṃ vināso **bhogabyasanaṃ**. Tañca hiraññasuvaṇṇadāsidāsādīnaṃ upabhogaparibhogavatthūnaṃ rājadaṇḍādinā vināsoti āha **''esa nayo dutiyapadepī''**ti. **Na buddhaṃ garahāmā**ti ''asabbaññu buddho''tiādinā buddhaṃ na garahāma. **Na dhammagarahino**ti ''aniyyāniko dhammo''tiādinā dhammaṃ na garahāma. **Na saṅghagarahino**ti ''duppaṭipanno saṅgho''tiādinā saṅghaṃ na garahāma. **Aṭṭhatiṃsārammaṇesū**ti dasa kasiṇā dasa asubhā dasānussatiyo cattāro brahmavihārā cattāro āruppā catudhātuvavatthānaṃ āhāre paṭikūlasaññāti imesu cattālīsakammaṭṭhānesu pāḷiyaṃ anāgatattā ālokākāsakasiṇadvayaṃ ṭhapetvā avasesāni gahetvā vuttaṃ. **Vibhattā kusalā dhammā**ti ''imasmiṃ ārammaṇe idaṃ hotī''ti evaṃ vibhattā upacārajjhānena saddhiṃ paṭhamajjhānādayo mahaggatakusalā dhammā. **Teva dhamme**ti te eva kusale dhamme. Majjhimayāmo bhikkhūnaṃ niddākilamathavinodanokāsattā na gahitoti āha **''paṭhamayāmañca pacchimayāmañcā''**ti. Saccāni bujjhati paṭivijjhatīti bodhi, arahattamaggañāṇaṃ. Upakārakattena tassa pakkhe bhavā **bodhipakkhiyā**ti āha **''bodhissa pakkhe bhavānaṃ, arahattamaggañāṇassa upakārakāna''**nti. Cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti ime sattatiṃsa bodhipakkhiyadhammā. **''Gihipalibodhaṃ āvāsapalibodhañca pahāyā''**ti imesaṃyeva dvinnaṃ palibodhānaṃ upacchedassa sudukkarabhāvato vuttaṃ. **Yuttapayuttā**ti sammadeva yuttā.

Āsayanti ajjhāsayaṃ. Sikkhaṃ appaccakkhāya bhikkhubhāve ṭhatvā paṭisevitamethunānaṃ tesaṃ vajjiputtakānaṃ upasampadaṃ anujānanto bhagavā ''pārājiko hoti asaṃvāso''ti evaṃ paññattasikkhāpadaṃ samūhanati nāmāti āha – **''yadi hi bhagavā…pe… paññattaṃ samūhaneyyā''**ti. ''Yo pana bhikkhū''ti vuttattā pana sikkhaṃ paccakkhāya paṭisevitamethunassa upasampadaṃ anujānanto na samūhanati nāma. Na hi so bhikkhu hutvā paṭisevati. ''So āgato na upasampādetabbo''ti vacanato sāmaṇerabhūmi anuññātāti āha **''sāmaṇerabhūmiyaṃ pana ṭhito''**tiādi. **Uttamattha**nti arahattaṃ nibbānameva vā.

Vajjiputtakavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catubbidhavinayakathāvaṇṇanā

45. **Nīharitvā**ti sāsanato nīharitvā. Tathā hi ''pañcahupāli aṅgehi samannāgatena bhikkhunā nānuyuñjitabbaṃ. Katamehi pañcahi? Suttaṃ na jānāti, suttānulomaṃ na jānātī''ti (pari. 442) evamādipariyattisāsanato suttaṃ suttānulomañca nīharitvā pakāsesuṃ, ''anāpatti evaṃ amhākaṃ ācariyānaṃ uggaho paripucchāti gaṇhātī''ti evamādipariyattisāsanato ācariyavādaṃ nīharitvā pakāsesuṃ, **bhārukacchakavatthusmiṃ** (pārā. 78) ''āyasmā upāli evamāha anāpatti āvuso supinantenā''ti evamādipariyattisāsanato eva attanomatiṃ nīharitvā pakāsesuṃ. Tāya hi attanomatiyā thero etadaggaṭṭhānaṃ labhi.

Vuttanti nāgasenattherena vuttaṃ. Pajjate anena atthoti padaṃ, bhagavatā kaṇṭhādivaṇṇappavattiṭṭhānaṃ āhacca visesetvā bhāsitaṃ padaṃ **āhaccapadaṃ,** bhagavatoyeva vacanaṃ. Tenāha **''āhaccapadanti suttaṃ adhippeta''**nti. ''Idaṃ kappati, idaṃ na kappatī''ti evaṃ avisesetvā ''yaṃ, bhikkhave, mayā 'idaṃ na kappatī'ti appaṭikkhittaṃ, tañce akappiyaṃ anulometi, kappiyaṃ paṭibāhati, taṃ vo na kappatī''tiādinā (mahāva. 305) vuttaṃ sāmaññalakkhaṇaṃ idha ''raso''ti adhippetanti āha **''rasoti suttānuloma''**nti. Dhammasaṅgāhakappabhutiācariyaparamparato ānītā aṭṭhakathātanti idha ''ācariyavaṃso''ti adhippetāti āha **''ācariyavaṃsoti ācariyavādo''**ti.

Idha vinayavinicchayassa adhikatattā tadanucchavikameva suttaṃ dassento āha – **''suttaṃ nāma sakale vinayapiṭake pāḷī''**ti. **Mahāpadesā**ti mahāokāsā, mahantāni vinayassa patiṭṭhāpanaṭṭhānāni yesu patiṭṭhāpito vinayo vinicchayati asandehato. Mahantāni vā kāraṇāni **mahāpadesā,** mahantāni vinayavinicchayakāraṇānīti vuttaṃ hoti. ''Atthato pana 'yaṃ, bhikkhave'tiādinā vuttā sādhippāyā pāḷiyeva mahāpadesā''ti vadanti. Tenevāha **''ye bhagavatā evaṃ vuttā''**tiādi. Ime ca mahāpadesā khandhake āgatā, tasmā tesaṃ vinicchayakathā tattheva āvi bhavissatīti idha na vuccati. Yadipi tattha tattha bhagavatā pavattitā pakiṇṇakadesanāva aṭṭhakathā, sā pana dhammasaṅgāhakehi paṭhamaṃ tīṇi piṭakāni saṅgāyitvā tassa atthavaṇṇanānurūpeneva vācanāmaggaṃ āropitattā ''ācariyavādo''ti vuccati ācariyā vadanti saṃvaṇṇenti pāḷiṃ etenāti katvā. Tenāha – **''ācariyavādo nāma…pe… aṭṭhakathātantī''**ti. Tisso saṅgītiyo āruḷhoyeva ca buddhavacanassa atthasaṃvaṇṇanābhūto kathāmaggo mahāmahindattherena tambapaṇṇidīpaṃ ābhato, pacchā tambapaṇṇiyehi mahātherehi sīhaḷabhāsāya ṭhapito nikāyantaraladdhisaṅkarapariharaṇatthaṃ. Kiñcāpi attanomati suttādīhi saṃsanditvāva parikappīyati, tathāpi sā na suttādīsu visesato niddiṭṭhāti āha **''suttasuttānulomaācariyavāde muñcitvā''**ti. **Anubuddhiyā**ti suttādīniyeva anugatabuddhiyā. **Nayaggāhenā**ti suttādito labbhamānanayaggahaṇena.

Attanomatiṃ sāmaññato paṭhamaṃ dassetvā idāni tameva visesetvā dassento **''apicā''**tiādimāha. Idāni tattha paṭipajjitabbākāraṃ dassento āha – **''taṃ pana attanomatiṃ gahetvā kathentenā''**tiādi. **Atthenā**ti attanā sallakkhitena atthena. **Ācariyavāde otāretabbā**ti ācariyavāde ñāṇena anuppavesetabbā. **Sabbadubbalā**ti puggalassa sayaṃ paṭibhānabhāvato. Pamādapāṭhavasena ācariyavādassa kadāci suttānulomena asaṃsandanāpi siyā, so na gahetabboti dassento āha – **''ācariyavādopi…pe… samento eva gahetabbo''**ti. **Samentameva gahetabba**nti yathā suttena saṃsandati, evaṃ mahāpadesato atthā uddharitabbāti dasseti. Suttānulomassa suttekadesattepi sutte viya ''idaṃ kappati, idaṃ na kappatī''ti paricchinditvā āhaccabhāsitaṃ kiñci natthīti āha – **''suttānulomato hi suttameva balavatara''**nti. **Appaṭivattiya**nti appaṭibāhiyaṃ. **Kārakasaṅghasadisa**nti pamāṇattā saṅgītikārakasaṅghasadisaṃ. **Buddhānaṃ ṭhitakālasadisa**nti iminā buddheheva kathitattā dharamānabuddhasadisanti vuttaṃ hoti. Sutte hi paṭibāhite buddhova paṭibāhito hoti. **Sakavādī suttaṃ gahetvā kathetī**ti sakavādī attano suttaṃ gahetvā voharati. **Paravādī suttānuloma**nti aññanikāyavādī attano nikāye suttānulomaṃ gahetvā katheti. **Khepaṃ vā garahaṃ vā akatvā**ti ''kiṃ iminā''ti khepaṃ vā ''kimesa bālo vadatī''ti garahaṃ vā akatvā. **Suttānuloma**nti paravādinā vuttaṃ aññanikāye suttānulomaṃ. **Sutte otāretabba**nti sakavādinā attano sutte otāretabbaṃ. **Suttasmiṃyeva ṭhātabba**nti attano sutteyeva ṭhātabbaṃ. Evaṃ sesavāresupi atthayojanā kātabbā. **Aya**nti sakavādī. **Paro**ti aññanikāyavādī. Evaṃ sesesupi.

Nanu ca ''suttānulomato suttameva balavatara''nti heṭṭhā vuttaṃ, idha pana ''suttānulome suttaṃ otāretabba''ntiādi kasmā vuttanti? Nāyaṃ virodho. ''Suttānulomato suttameva balavatara''nti hi idaṃ sakamateyeva suttaṃ sandhāya vuttaṃ. Tattha hi sakamatipariyāpannameva suttādiṃ sandhāya ''attanomati sabbadubbalā, attanomatito ācariyavādo balavataro, ācariyavādato suttānulomaṃ balavataraṃ, suttānulomato suttameva balavatara''nti ca vuttaṃ. Idha pana paravādinā ānītaṃ aññanikāye suttaṃ sandhāya ''suttānulome suttaṃ otāretabba''ntiādi vuttaṃ. Tasmā paravādinā ānītaṃ suttādiṃ attano suttānulomaācariyavādaattanomatīsu otāretvā samentaṃyeva gahetabbaṃ, itaraṃ na gahetabbanti ayaṃ nayo idha vuccatīti na koci pubbāparavirodho.

Bāhirakasuttanti tisso saṅgītiyo anāruḷhaguḷhavessantarādīni mahāsaṅghikanikāyavāsīnaṃ suttāni. **Vedallādīna**nti **ādi**-saddena guḷhaummaggādiggahaṇaṃ veditabbaṃ, itaraṃ gārayhasuttaṃ na gahetabbaṃ. **Attanomatiyameva ṭhātabba**nti iminā aññanikāyato ānītasuttatopi sakanikāye attanomatiyeva balavatarāti dasseti. Sakavādī suttaṃ gahetvā katheti, paravādīpi suttamevātievamādinā samānajātikānaṃ vasena vāro na vutto, suttassa sutteyeva otāraṇaṃ bhinnaṃ viya hutvā na paññāyati, vuttanayeneva ca sakkā yojetunti.

Idāni sakavādīparavādīnaṃ kappiyākappiyādibhāvaṃ sandhāya vivāde uppanne tattha paṭipajjitabbavidhiṃ dassento āha – **''atha panāyaṃ kappiyanti gahetvā kathetī''**tiādi. Tattha **sutte ca suttānulome ca otāretabba**nti sakavādinā attanoyeva sutte ca suttānulome ca otāretabbaṃ. **Paro kāraṇaṃ na vindatī**ti paravādī kāraṇaṃ na labhati. **Suttato bahuṃ kāraṇañca vinicchayañca dassetī**ti paravādī attano suttato bahuṃ kāraṇaṃ vinicchayañca āharitvā dasseti. **Sādhūti sampaṭicchitvā akappiyeva ṭhātabba**nti iminā attano nikāye suttādīni alabhantena sakavādinā paravādīvacaneyeva ṭhātabbanti vadati. **Dvinnampi kāraṇacchāyā dissatī**ti sakavādīparavādīnaṃ ubhinnampi kappiyākappiyabhāvasādhakaṃ kāraṇapatirūpakaṃ dissati. Yadi dvinnampi kāraṇacchāyā dissati, kasmā ''akappiyeva ṭhātabba''nti āha **''vinayañhi patvā''**tiādi. ''Vinayaṃ patvā''ti vuttamevatthaṃ pākaṭataraṃ katvā dassento āha **''kappiyākappiyavicāraṇamāgammā''**ti. **Rundhitabba**ntiādīsu dubbiññeyyavinicchaye kappiyākappiyabhāve sati kappiyanti gahaṇaṃ rundhitabbaṃ, akappiyanti gahaṇaṃ **gāḷhaṃ kātabbaṃ**. Aparāparaṃ pavattakappiyagahaṇa**sotaṃ pacchinditabbaṃ,** garukabhāvasaṅkhāte akappiyabhāveyeva ṭhātabbanti attho.

Bahūhi suttavinicchayakāraṇehīti bahūhi suttehi ceva tato ānītavinicchayakāraṇehi ca. **Attano gahaṇaṃ na vissajjetabba**nti sakavādinā attano akappiyanti gahaṇaṃ na vissajjetabbaṃ. Idāni vuttamevatthaṃ nigamento **''eva''**ntiādimāha. Tattha **yo**ti sakavādīparavādīsu yo koci. Keci pana ''sakavādīsuyeva yo koci idhādhippeto''ti vadanti, evaṃ sante ''atha panāyaṃ kappiyanti gahetvā kathetī''tiādīsu sabbattha ubhopi sakavādinoyeva siyuṃ heṭṭhā vuttasseva nigamanavasena ''eva''ntiādīnaṃ vuttattā, tasmā taṃ na gahetabbaṃ. **Atirekakāraṇaṃ labhatī**ti ettha suttādīsu purimaṃ purimaṃ atirekakāraṇaṃ nāma, yo vā suttādīsu catūsu bahutaraṃ kāraṇaṃ labhati, so atirekakāraṇaṃ labhati nāma.

Suṭṭhu pavatti etassāti suppavatti, suṭṭhu pavattati sīlenāti vā suppavatti. Tenāha **''suppavattīti suṭṭhu pavatta''**nti. Vācāya uggataṃ **vācuggataṃ,** vacasā suggahitanti vuttaṃ hoti. **Suttato**ti imassa vivaraṇaṃ **''pāḷito''**ti. Ettha ca ''suttaṃ nāma sakalaṃ vinayapiṭaka''nti vuttattā **pāḷito**ti tadatthadīpikā aññāyeva pāḷi veditabbā. **Anubyañjanaso**ti imassa vivaraṇaṃ **''paripucchato ca aṭṭhakathāto cā''**ti. Pāḷiṃ anugantvā atthassa byañjanato pakāsanato **anubyañjana**nti hi paripucchā aṭṭhakathā ca vuccati. Ettha ca aṭṭhakathāya visuṃ gahitattā **paripucchā**ti theravādo vutto. Saṅghabhedassa pubbabhāge pavattakalahassetaṃ adhivacanaṃ **saṅgharāji**. **Kukkuccako**ti aṇumattesupi vajjesu bhayadassanavasena kukkuccaṃ uppādento. **Tantiṃ avisaṃvādetvā**ti pāḷiṃ aññathā akatvā. **Avokkamanto**ti anatikkamanto.

Vitthunatīti atthaṃ adisvā nitthunati. **Vipphandatī**ti kampati. **Santiṭṭhituṃ na sakkotī**ti ekasmiṃyeva atthe patiṭṭhātuṃ na sakkoti. Tenāha **''yaṃ yaṃ parena vuccati, taṃ taṃ anujānātī''**ti. **Paravādaṃ gaṇhātī**ti ''ucchumhi kasaṭaṃ yāvajīvikaṃ, raso sattāhakāliko, tadubhayavinimutto ca ucchu nāma visuṃ natthi, tasmā ucchupi vikāle vaṭṭatī''ti paravādinā vutte tampi gaṇhāti. **Ekekalomа**nti palitaṃ sandhāya vuttaṃ. **Yamhī**ti yasmiṃ puggale. **Parikkhayaṃ pariyādāna**nti atthato ekaṃ.

Ācariyaparamparā kho panassa suggahitā hotīti ettha **ācariyaparamparā**ti ācariyānaṃ vinicchayaparamparā. Teneva vakkhati ''yathā ācariyo ca ācariyācariyo ca pāḷiñca paripucchañca vadanti, tathā ñātuṃ vaṭṭatī''ti. **Pubbāparānusandhito**ti ''idaṃ pubbavacanaṃ, idaṃ paravacanaṃ, ayamanusandhī''ti evaṃ pubbāparānusandhito. **Ācariyaparampara**nti imasseva vevacanaṃ **theravādaṅga**nti, therapaṭipāṭinti attho. **Dve tayo parivaṭṭā**ti dve tisso paramparā.

Imehi ca pana tīhi lakkhaṇehīti ''suttamassa svāgataṃ hotī''tiādinā heṭṭhā vuttehi tīhi lakkhaṇehi. Ettha ca paṭhamena lakkhaṇena vinayassa suṭṭhu uggahitabhāvo vutto, dutiyena uggahitena acalatā suppatiṭṭhitatā vuttā, tatiyena yaṃ pāḷiyā aṭṭhakathāya ca natthi, tampi ācariyavacanena vinicchinituṃ samatthatā vuttā. **Otiṇṇe vatthusmi**nti codanāsaṅkhāte vītikkamasaṅkhāte vā vatthusmiṃ saṅghamajjhe otiṇṇe, osaṭeti attho. Vuttameva vibhāvento **''codakena ca cuditakena ca vutte vattabbe''**ti āha. Keci pana ''codakena otiṇṇe vatthusmiṃ cuditakena ca vutte vattabbe''ti evaṃ yojenti. Apare pana ''codakena ca cuditakena ca vutte vinayadharena ca vattabbe''ti evampi yojenti. ''Codakena ca cuditakena ca vutte vattabbe''ti ayameva pana yojanā sundaratarāti veditabbā. **Vatthu oloketabba**nti tassa tassa sikkhāpadassa vatthu oloketabbaṃ. ''Tiṇena vā paṇṇena vā…pe… yo āgaccheyya, āpatti dukkaṭassā''ti (pārā. 517) hi idaṃ nissaggiye aññātakaviññattisikkhāpadassa vatthusmiṃ paññattaṃ, thullaccayadubbhāsitāpattīnaṃ mātikāya anāgatattā **''pañcannaṃ āpattīnaṃ aññatara''**nti vuttaṃ. **Aññataraṃ vā āpatti**nti ''kāle vikālasaññī āpatti dukkaṭassa, kāle vematiko āpatti dukkaṭassā''ti evamādinā (pāci. 250) āgataṃ dukkaṭaṃ sandhāya vuttaṃ. **Sikkhāpadantaresū**ti vinītavatthuṃ antokatvā ekekasmiṃ sikkhāpadantare.

Sukhumāti attanopi duviññeyyasabhāvassa lahuparivattino cittassa sīghaparivattitāya vuttaṃ. Tenāha **''cittalahukā''**ti. Cittaṃ lahu sīghaparivatti etesanti **cittalahukā.** **Te**ti te vītikkame. **Taṃvatthuka**nti te adinnādānamanussaviggahavītikkamā vatthu adhiṭṭhānaṃ kāraṇametassāti taṃvatthukaṃ. **Sīlāni sodhetvā**ti yaṃvatthukaṃ kukkuccaṃ uppannaṃ, taṃ amanasikaritvā avasesasīlāni sodhetvā. Pākaṭabhāvato sukhavaḷañjanatāya ca **''dvattiṃsākāraṃ tāva manasi karohī''**ti vuttaṃ. Aññasmiṃ pana kammaṭṭhāne kataparicayena tadeva manasi kātabbaṃ. **Kammaṭṭhānaṃ ghaṭayatī**ti antarantarā khaṇḍaṃ adassetvā cittena saddhiṃ ālambanabhāvena cirakālaṃ ghaṭayati. **Saṅkhārā pākaṭā hutvā upaṭṭhahantī**ti vipassanākammaṭṭhāniko ce, tassa saṅkhārā pākaṭā hutvā upaṭṭhahanti. Sace katapārājikavītikkamo bhaveyya, tassa satipi asaritukāmatāya vippaṭisāravatthuvasena punappunaṃ taṃ upaṭṭhahatīti cittekaggataṃ na vindati. Tena vuttaṃ **''kammaṭṭhānaṃ na ghaṭayatī''**tiādi. **Attanā jānātī**ti sayameva jānāti. Paccatte cetaṃ karaṇavacanaṃ, attā jānātīti vuttaṃ hoti. **Aññā ca devatā jānantī**ti ārakkhadevatāhi aññā paracittaviduniyo devatā ca jānanti.

Niṭṭhitā catubbidhavinayakathāvaṇṇanā

Vinayadharassa ca lakkhaṇādikathāvaṇṇanā.

Bhikkhupadabhājanīyavaṇṇanā

Tasmāti yasmā pana-saddaṃ apanetvā aniyamena puggaladīpakaṃ yo-saddameva āha, tasmā. **Etthā**ti imasmiṃ yo-sadde. Pana-saddassa nipātamattattā yo-saddasseva atthaṃ pakāsento **''yo kocīti vuttaṃ hotī''**ti āha. **Yo koci nāmā**ti yo vā so vā yo kocīti vutto. **Vāsadhurayutto vā**ti vipassanādhurayutto vā. **Sīlesū**ti pakatīsu.

Bhikkhatīti yācati. **Labhanto vā alabhanto vā**ti yo koci bhikkhati bhikkhaṃ esati gavesati, so taṃ labhatu vā mā vā, tathāpi bhikkhatīti bhikkhūti ayamettha adhippāyo. **Ariyāya yācanāyā**ti ''uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā''ti evaṃ vuttāya ariyayācanāya, na kapaṇaddhikavaṇibbakayācakānaṃ viya ''dehi dehī''ti evaṃ pavattayācanāya. **Bhikkhācariya**nti uñchācariyaṃ. **Ajjhupagatattā**ti anuṭṭhitattā. **Kājabhatta**nti kājehi ānītaṃ bhattaṃ. **Agghaphassavaṇṇabhedenā**ti agghādīnaṃ purimapakativijahena. Purimapakativijahanañhettha bhedoti adhippetaṃ. Dhovitvā apanetuṃ asakkuṇeyyasabhāvaṃ **malaṃ,** tathā apanetuṃ sakkuṇeyyasabhāvā **jallikā**. **Bhinnapaṭadharo**ti nibbacanaṃ bhinnapaṭadhare bhikkhu-saddassa niruḷhattā kataṃ.

Upanissayasampannanti pubbe aṭṭhaparikkhāradānūpanissayasampannaṃ. Yo hi cīvarādike aṭṭha parikkhāre pattacīvarameva vā sotāpannādiariyassa puthujjanasseva vā sīlasampannassa datvā ''idaṃ parikkhāradānaṃ anāgate ehibhikkhubhāvāya paccayo hotū''ti patthanaṃ paṭṭhapesi, tassa taṃ sati adhikārasampattiyaṃ buddhānaṃ sammukhībhāve iddhimayaparikkhāralābhāya saṃvattatīti veditabbaṃ. **Brahmaghosa**nti uttamaghosaṃ, brahmuno ghosasadisaṃ vā ghosaṃ. **Brahmacariya**nti sāsanabrahmacariyaṃ maggabrahmacariyañca. Dukkhassa sammā antakiriyāyāti yojetabbaṃ. **Bhaṇḍū**ti muṇḍo. **Vāsī**ti dantakaṭṭhacchedanavāsi. **Bandhana**nti kāyabandhanaṃ. Yutto bhāvanānuyogo assāti **yuttayogo,** tassa yuttayogassa, bhāvanānuyogamanuyuttassāti vuttaṃ hoti. Iriyāpathasampannatāvibhāvanatthaṃ **''saṭṭhivassikatthero viyā''**ti vuttaṃ. Buddhova pabbajjācariyo upasampadācariyo ca assāti **buddhācariyako**. Paṭhamabodhiyampi paṭhamakāleyeva sesaupasampadānaṃ abhāvoti āha **''paṭhamabodhiyaṃ ekasmiṃ kāle''**ti. **Pañca pañcavaggiyattherā**ti pañcavaggiyattherā pañca. **Tīṇi sata**nti tīṇi satāni, gāthābandhasukhatthaṃ vacanavipallāso kato. **Eko ca thero**ti aṅgulimālattheraṃ sandhāya vuttaṃ. **Na vuttā**ti aṭṭhakathāyaṃ na vuttā. **Tatthā**ti vinayapāḷiyaṃ.

Veḷuvanamahāvihāre gandhakuṭiyaṃ nisinnoyeva bhagavā mahākassapattherassa attānaṃ uddissa pabbajitabhāvaṃ viditvā tassa paccuggamanaṃ karonto tigāvutaṃ maggaṃ ekakova gantvā bahuputtanigrodhamūle pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno attano santikaṃ āgantvā paramanipaccakāraṃ dassetvā ''satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmi, satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmī''ti tikkhattuṃ attano sāvakattaṃ sāvetvā ṭhitassa mahākassapattherassa nipaccakāramahattataṃ attano ca mahānubhāvataṃ dīpetuṃ yassa aññassa ajānaṃyeva ''jānāmī''ti paṭiññassa bāhirakassa satthuno evaṃ sabbacetasā samannāgato pasannacitto sāvako evarūpaṃ paramanipaccakāraṃ kareyya, tassa vaṇṭacchinnatālapakkaṃ viya gīvato muddhāpi vipateyya, sattadhā vā phaleyyāti dassento ''yo kho, kassapa, evaṃ sabbacetasā samannāgataṃ sāvakaṃ ajānaṃyeva vadeyya 'jānāmī'ti, apassaṃyeva vadeyya 'passāmī'ti, muddhāpi tassa vipateyya, sattadhā vā phaleyya, ahaṃ kho, kassapa, jānaṃyeva vadāmi 'jānāmī'ti, passaṃyeva vadāmi 'passāmī''' (saṃ. ni. 2.154) ti vatvā jātimadamānamadarūpamadappahānatthaṃ tīhi ovādehi mahākassapattheraṃ ovadanto **''tasmātiha te kassapā''**tiādimāha.

Tattha (saṃ. ni. aṭṭha. 2.2.154) **tasmātihā**ti tasmā icceva vuttaṃ hoti, yasmā ahaṃ jānantova ''jānāmī''ti passanto eva ca ''passāmī''ti vadāmi, tasmāti attho. **Ti**-kāra **ha**-kārā nipātā. **Ihā**ti vā imasmiṃ sāsane, **ta**-kāro padasandhivasena āgato. **Evaṃ sikkhitabba**nti idāni vuccamānākārena sikkhitabbaṃ. **Tibba**nti bahalaṃ mahantaṃ. **Hirottappañcā**ti hirī ca ottappañca. **Paccupaṭṭhitaṃ bhavissatī**ti upasaṅkamanato paṭhamatarameva upaṭṭhitaṃ bhavissati. Tathā hi sati tesaṃ purato assa sagāravasappatissavatā saṇṭhāti. Yo ca therādīsu hirottappaṃ upaṭṭhapetvā upasaṅkamati, therādayopi taṃ sahirikā saottappā ca hutvā upasaṅkamantīti ayamettha ānisaṃso. **Kusalūpasaṃhita**nti kusalanissitaṃ, anavajjadhammanissitanti attho. **Aṭṭhiṃ katvā**ti attānaṃ tena dhammena aṭṭhikaṃ katvā, taṃ vā dhammaṃ ''esa mayhaṃ dhammo''ti aṭṭhiṃ katvā. **Manasi katvā**ti citte ṭhapetvā. **Sabbacetasā samannāharitvā**ti cittassa thokampi bahi gantuṃ adento sabbena samannāhāracittena samannāharitvā. **Ohitasoto**ti ṭhapitasoto, dhamme nihitasototi attho. **Evañhi te sikkhitabba**nti ñāṇasotañca pasādasotañca odahitvā ''mayā desitaṃ dhammaṃ sakkaccameva suṇissāmī''ti evañhi te sikkhitabbaṃ. **Sātasahagatā ca me kāyagatāsatī**ti asubhesu ceva ānāpāne ca paṭhamajjhānavasena sukhasampayuttā kāyagatāsati. Yo ca panāyaṃ tividho ovādo, therassa ayameva pabbajjā ca upasampadā ca ahosi.

Kasiṇārammaṇaṃ rūpāvacarajjhānaṃ rūpasaññā. Saññāsīsena hettha jhānaṃ vuttaṃ, tadeva ca uddhumātakapaṭibhāgārammaṇattā **''uddhumātakasaññā''**ti vuttaṃ. Sopākasāmaṇero bhagavatā puṭṭho ''ete dve rūpāvacarabhāvena ekatthā, byañjanameva nāna''nti āha. **Āraddhacitto**ti ārādhitacitto. Garudhammapaṭiggahaṇādiupasampadā upari vitthārato sayameva āvi bhavissati.

Kalyāṇaputhujjanādayoti ettha bahūnaṃ nānappakārānaṃ sakkāyadiṭṭhiādīnaṃ avihatattā janeti, tāhi vā janitoti puthujjano, kalyāṇo ca so puthujjano cāti

kalyāṇaputhujjano, so ādi yesaṃ sotāpannādīnaṃ te kalyāṇaputhujjanādayo. Kalyāṇaggahaṇena cettha andhaputhujjanaṃ nivatteti. Dvidhā hi puthujjanā andhaputhujjano kalyāṇaputhujjanoti. Vuttañhetaṃ –

''Duve puthujjanā vuttā, buddhenādiccabandhunā;
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano''ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.7; ma. ni. aṭṭha. 1.2; saṃ. ni. aṭṭha. 2.2.61; a. ni. aṭṭha. 1.1.51);

Bhadrāya paññāya bhadrāya vimuttiyāti yojetabbaṃ. **Sīlenā**tiādīsu **sīla**nti catupārisuddhisīlaṃ. **Samādhī**ti vipassanāpādakā aṭṭha samāpattiyo. **Paññā**ti lokiyalokuttarañāṇaṃ. **Vimuttī**ti ariyaphalavimutti. **Vimuttiñāṇadassana**nti ekūnavīsatividhaṃ paccavekkhaṇañāṇaṃ. Yathāsambhavena cettha yojanā veditabbā. Kalyāṇaputhujjanassa hi sīlādayo tayo eva sambhavanti, ariyānaṃ pana sabbepi sīlādayo. Sāro bhikkhūtipi kalyāṇaputhujjanādayova vuttāti āha **''tehiyeva sīlasārādīhī''**tiādi. Atha vā nippariyāyato khīṇāsavova sāro bhikkhu nāmāti āha **''vigatakilesapheggubhāvato vā''**tiādi.

Yopi kalyāṇaputhujjano anulomapaṭipadāya paripūrakārī sīlasampanno indriyesu guttadvāro bhojane mattaññū jāgariyānuyogamanuyutto pubbarattāpararattaṃ bodhipakkhiyānaṃ dhammānaṃ bhāvanānuyogamanuyutto viharati ''ajja vā sve vā aññataraṃ sāmaññaphalaṃ adhigamissāmī''ti, sopi vuccati sikkhatīti sekhoti āha **''puthujjanakalyāṇakena saddhi''**nti. **Satta ariyā**ti cattāro maggaṭṭhā, heṭṭhimā ca tayo phalaṭṭhāti ime satta ariyā. **Tisso sikkhā**ti adhisīlādikā tisso sikkhā. Sikkhāsu jātoti vā **sekho**. Ariyapuggalo hi ariyāya jātiyā jāyamāno sikkhāsu jāyati, na yoniyaṃ. Sikkhanasīloti vā **sekho,** puggalādhiṭṭhānāya vā kathāya sekhassa ayanti anaññasādhāraṇā maggaphalattayadhammā sekhapariyāyena vuttā. **Asekho**ti ca yattha sekhabhāvāsaṅkā atthi, tatthāyaṃ paṭisedhoti lokiyanibbānesu asekhabhāvānāpatti daṭṭhabbā. Sīlasamādhipaññāsaṅkhātā hi sikkhā attano paṭipakkhakilesehi vimuttattā parisuddhā, upakkilesānaṃ ārammaṇabhāvampi anupagamanato etā sikkhāti vattuṃ yuttā, aṭṭhasupi maggaphalesu vijjanti, tasmā catumaggaheṭṭhimaphalattayasamaṅgino viya arahattaphalasamaṅgīpi tāsu sikkhāsu jātoti taṃsamaṅgino arahato itaresaṃ viya sekhatte sati sekhassa ayanti, sikkhā sīlaṃ etassāti ca sekhoti vattabbo siyāti taṃ nivattanatthaṃ ''asekho''ti yathāvuttasekhabhāvapaṭisedho kato. Arahattaphalehi pavattamānā sikkhā pariniṭṭhitasikkhākiccattā na sikkhākiccaṃ karonti, kevalaṃ sikkhāphalabhāveneva pavattanti, tasmā tā na sikkhāvacanaṃ arahanti, nāpi taṃsamaṅgī sekhavacanaṃ, na ca sikkhanasīlo, sikkhāsu jātoti ca vattabbataṃ arahati, heṭṭhimaphalesu pana sikkhā sakadāgāmimaggavipassanādīnaṃ upanissayabhāvato sikkhākiccaṃ karontīti sikkhāvacanaṃ arahanti, taṃsamaṅgino ca sekhavacanaṃ sikkhanasīlā, sikkhāsu jātāti ca vattabbataṃ arahanti ''sikkhantīti sekhā''ti apariyositasikkhānaṃ dassitattā, ''na sikkhatīti asekho''ti iminā pariyositasikkho dassito, na sikkhāya rahitoti āha – **''sekkhadhamme atikkamma …pe… khīṇāsavo asekhoti vuccatī''**ti. Vuddhippattasikkho vā asekhoti etasmiṃ atthe sekhadhammesu eva ṭhitassa kassaci ariyassa asekhabhāvāpattīti arahattamaggadhammā vuddhippattā ca yathāvuttehi atthehi sekhāti katvā taṃsamaṅgino aggamaggaṭṭhassa asekhabhāvo āpannoti? Na, taṃsadisesu tabbohārato. Arahattamaggato hi ninnānākaraṇaṃ arahattaphalaṃ ṭhapetvā pariññākiccakaraṇaṃ vipākabhāvañca, tasmā te eva sekhā aggaphaladhammabhāvaṃ āpannāti sakkā vattuṃ. Kusalasukhato ca vipākasukhaṃ santataratāya paṇītataranti vuddhippattā ca te dhammā hontīti taṃsamaṅgī asekhoti vuccatīti.

Sabbantimena pariyāyenāti sabbantimena paricchedena. Upasampadākammassa adhikārattā **''pañcavaggakaraṇīye''**ti vuttaṃ. Pañcannaṃ vaggo samūhoti pañcavaggo, pañcaparimāṇayutto vā vaggo pañcavaggo, tena kattabbaṃ kammaṃ **pañcavaggakaraṇīyaṃ. Yāvatikā bhikkhū**ti yattakā bhikkhū. **Kammappattā**ti kammārahā pārājikaṃ anāpannā anukkhittā ca. Upasampadākammassa pañcavaggakaraṇīyattā pañceva bhikkhū kammappattā ettakehipi kammasiddhito, itare chandārahā. **Ñatticatutthenā**ti ettha kiñcāpi ñatti sabbapaṭhamaṃ vuccati, tissannaṃ pana anussāvanānaṃ atthabyañjanabhedābhāvato atthabyañjanabhinnā ñatti tāsaṃ catutthāti katvā ''ñatticatuttha''nti vuccati. Byañjanānurūpameva aṭṭhakathāyaṃ **''tīhi anussāvanāhi ekāya ca ñattiyā''**ti vuttaṃ, atthappavattikkamena pana ''ekāya ñattiyā tīhi anussāvanāhī''ti vattabbaṃ. **Vatthuñattianussāvanasīmāparisasampattisampannattā**ti ettha **vatthū**ti upasampadāpekkho puggalo, so ṭhapetvā ūnavīsativassaṃ antimavatthuṃ ajjhāpannapubbaṃ paṇḍakādayo ca ekādasa abhabbapuggale veditabbo. Ūnavīsativassādayo hi terasa puggalā upasampadāya avatthu, ime pana ṭhapetvā aññasmiṃ upasampadāpekkhe sati upasampadākammaṃ **vatthusampattisampannaṃ** nāma hoti.

Vatthusaṅghapuggalañattīnaṃ aparāmasanāni pacchā ñattiṭṭhapanañcāti ime tāva pañca ñattidosā. Tattha ''ayaṃ itthannāmo''ti upasampadāpekkhassa akittanaṃ **vatthuaparāmasanaṃ** nāma. ''Suṇātu me, bhante, saṅgho''ti ettha ''suṇātu me, bhante''ti vatvā ''saṅgho''ti abhaṇanaṃ **saṅghaaparāmasanaṃ** nāma. ''Itthannāmassa upasampadāpekkho''ti upajjhāyassa akittanaṃ **puggalaaparāmasanaṃ** nāma. Sabbena sabbaṃ ñattiyā anuccāraṇaṃ **ñattiaparāmasanaṃ** nāma. Paṭhamaṃ kammavācaṃ niṭṭhāpetvā ''esā ñattī''ti vatvā ''khamati saṅghassā''ti evaṃ ñattikittanaṃ **pacchā ñattiṭṭhapanaṃ** nāma. Iti imehi dosehi vimuttāya ñattiyā sampannaṃ **ñattisampattisampannaṃ** nāma.

Vatthusaṅghapuggalānaṃ aparāmasanāni sāvanāya hāpanaṃ akāle sāvananti ime pañca anussāvanadosā. Tattha **vatthā**dīnaṃ aparāmasanāni ñattiyaṃ vuttasadisāneva. Tīsu pana anussāvanāsu yattha katthaci etesaṃ aparāmasanaṃ aparāmasanameva, sabbena sabbaṃ pana kammavācaṃ avatvā catukkhattuṃ ñattikittanameva. Atha vā pana kammavācabbhantare akkharassa vā padassa vā anuccāraṇaṃ vā duruccāraṇaṃ vā **sāvanāya hāpanaṃ** nāma. Sāvanāya anokāse paṭhamaṃ ñattiṃ aṭṭhapetvā anussāvanakaraṇaṃ **akāle sāvanaṃ** nāma. Iti imehi dosehi vimuttāya anussāvanāya sampannaṃ **anussāvanasampattisampannaṃ** nāma.

Vipattisīmālakkhaṇaṃ samatikkantāya pana sīmāya kataṃ **sīmāsampattisampannaṃ** nāma. Yāvatikā bhikkhū kammappattā, tesaṃ anāgamanaṃ, chandārahānaṃ chandassa anāharaṇaṃ, sammukhībhūtānaṃ paṭikkosananti ime pana tayo parisadosā, tehi vimuttāya parisāya kataṃ **parisasampattisampannaṃ** nāma.

Upasampadākammavācāsaṅkhātaṃ bhagavato vacanaṃ upasampadākammakaraṇassa kāraṇattā ṭhānaṃ, yathā ca taṃ kattabbanti bhagavatā anusiṭṭhaṃ, tathā katattā tadanucchavikaṃ yathāvuttaṃ anūnaṃ ñattianussāvanaṃ uppaṭipāṭiyā ca avuttaṃ **ṭhānārahaṃ**. Yathā kattabbanti hi bhagavatā vuttaṃ, tathā akate upasampadākammassa kāraṇaṃ na hotīti na taṃ ṭhānārahaṃ. Tenāha **''kāraṇārahena satthusāsanārahenā''**ti. Iminā ñattianussāvanasampatti kathitāti veditabbā. ''Samaggena saṅghenā''ti iminā pana parisasampatti kathitāva. ''Akuppenā''ti iminā pārisesato vatthusīmāsampattiyo kathitāti veditabbā. Aṭṭhakathāyaṃ pana akuppalakkhaṇaṃ ekattha sampiṇḍetvā dassetuṃ **akuppenā**ti imassa ''vatthuñattianussāvanasīmāparisasampattisampannattā akopetabbataṃ appaṭikkositabbataṃ upagatenā''ti attho vutto. Keci pana ''ṭhānārahenātiettha 'na hatthacchinno pabbājetabbo'tiādi (mahāva. 119) satthusāsanaṃ ṭhāna''nti vadanti.

''Ñatticatutthena kammenā''ti imasmiṃ adhikāre pasaṅgato āharitvā yaṃ kammalakkhaṇaṃ sabbaaṭṭhakathāsu papañcitaṃ, taṃ yathāāgataṭṭhāneyeva dassetukāmo idha tassa avacane tattha vacane ca payojanaṃ dassetuṃ **''imasmiṃ pana ṭhāne ṭhatvā''**tiādimāha.

Aṭṭhasu upasampadāsu ehibhikkhūpasampadā saraṇagamanūpasampadā ovādapaṭiggahaṇūpasampadā pañhabyākaraṇūpasampadāti imāhi upasampadāhi upasampannānaṃ lokavajjasikkhāpadavītikkame abhabbattā garudhammapaṭiggahaṇūpasampadā dūtenūpasampadā aṭṭhavācikūpasampadāti imāsañca tissannaṃ upasampadānaṃ bhikkhunīnaṃyeva anuññātattā ñatticatuttheneva kammena upasampanno gahitoti veditabbo. Tathā hi ehibhikkhūpasampadā antimabhavikānaṃyeva, saraṇagamanūpasampadā parisuddhānaṃ, ovādapaṭiggahaṇapañhabyākaraṇūpasampadā mahākassapasopākānaṃ, na ca te bhabbā pārājikādilokavajjaṃ āpajjituṃ, garudhammapaṭiggahaṇādayo ca bhikkhunīnaṃyeva anuññātā, ayañca bhikkhu, tasmā ettha ñatticatutthena upasampannova gahitoti veditabbo.

Paṇṇattivajjesu pana sikkhāpadesu aññepi ehibhikkhūpasampadāya upasampannādayo saṅgahaṃ gacchanti. Tepi hi sahaseyyādipaṇṇattivajjaṃ āpattiṃ āpajjantiyeva. Yadi evaṃ paṇṇattivajjesupi sikkhāpadesu ''ayaṃ imasmiṃ atthe adhippeto bhikkhū''ti ñatticatuttheneva kammena upasampanno kasmā vuttoti? Sabbasikkhāpadavītikkamārahattā sabbakālikattā ca. Ehibhikkhūpasampadādayo hi na sabbasikkhāpadavītikkamārahā asabbakālikā ca. Tathā hi aṭṭhasu upasampadāsu ñatticatutthakammūpasampadā dūtenūpasampadā aṭṭhavācikūpasampadāti imā tissoyeva thāvarā, sesā buddhe dharamāneyeva ahesuṃ. Teneva ca **bhikkhunīvibhaṅge**pi (pāci. 658) ''tatra yāyaṃ bhikkhunī samaggena ubhatosaṅghena ñatticatutthena kammena akuppena ṭhānārahena upasampannā, ayaṃ imasmiṃ atthe adhippetā bhikkhunī''ti dūtenūpasampadāya aṭṭhavācikūpasampadāya ca upasampannaṃ antokatvā ubhatosaṅghena ñatticatuttheneva kammena upasampannā bhikkhunī vuttā, na garudhammapaṭiggahaṇūpasampadāya upasampannā tassā upasampadāya pāṭipuggalikabhāvato asabbakālikattā. Garudhammapaṭiggahaṇūpasampadā hi mahāpajāpatiyā eva anuññātattā pāṭipuggalikāti, tasmā sabbasikkhāpadavītikkamārahaṃ sabbakālikāya ñatticatutthakammūpasampadāya upasampannameva gahetvā sabbasikkhāpadāni paññattānīti gahetabbaṃ. Yadi evaṃ paṇṇattivajjesu sikkhāpadesu ca ehibhikkhūpasampannādīnampi saṅgaho kathaṃ viññāyatīti? Atthato āpannattā. Tathā hi ''dve puggalā abhabbā āpattiṃ āpajjituṃ buddhā ca paccekabuddhā ca, dve puggalā bhabbā āpattiṃ āpajjituṃ bhikkhū ca bhikkhuniyo cā''ti (pari. 322) sāmaññato vuttattā ehibhikkhūpasampannādayopi asañcicca assatiyā acittakaṃ paṇṇattivajjaṃ sahaseyyādiāpattiṃ āpajjantīti atthato āpannanti ayamettha sāro. Yaṃ panettha ito aññathā **kenaci** papañcitaṃ, na taṃ sārato paccetabbaṃ.

Niruttivasenāti nibbacanavasena. **Abhilāpavasenā**ti vohāravasena. **Anuppannāya kammavācāyā**ti anuppannāya ñatticatutthakammavācāya. **Guṇavasenā**ti sīlāditaṃtaṃguṇayogato. Ettha ca bhindati pāpake akusale dhammeti bhikkhūti nibbacanaṃ veditabbaṃ.

Bhikkhupadabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sikkhāsājīvapadabhājanīyavaṇṇanā

Sikkhitabbāti āsevitabbā. **Uttama**nti visiṭṭhaṃ. Adhisīlādīsu vijjamānesu sīlādīhipi bhavitabbaṃ. Yathā hi omakatarappamāṇaṃ chattaṃ vā dhajaṃ vā upādāya atirekappamāṇaṃ ''atichattaṃ atidhajo''ti vuccati, evamihāpi ''anukkaṭṭhasīlaṃ upādāya adhisīlena bhavitabbaṃ, tathā anukkaṭṭhaṃ cittaṃ paññañca upādāya adhicittena adhipaññāya ca bhavitabba''nti manasi katvā sīlādiṃ sarūpato vibhāvetukāmo **''katamaṃ panettha sīla''**ntiādimāha. Aṭṭhaṅgasīlaṃ dasaṅgasīlesveva antogadhattā visuṃ aggahetvā **''pañcaṅgadasaṅgasīla''**nti ettakameva vuttaṃ. **Pātimokkhasaṃvarasīla**nti cārittavārittavasena duvidhaṃ vinayapiṭakapariyāpannaṃ sikkhāpadasīlaṃ. Tañhi yo naṃ pāti rakkhati, taṃ mokkheti moceti āpāyikādīhi dukkhehīti pātimokkhanti vuccati. Saṃvaraṇaṃ saṃvaro, kāyavācāhi avītikkamo. Pātimokkhameva saṃvaro pātimokkhasaṃvaro. So eva sīlanaṭṭhena sīlanti pātimokkhasaṃvarasīlaṃ.

Aparo nayo (udā. aṭṭha. 31; itivu. aṭṭha. 97) – kilesānaṃ balavabhāvato pāpakiriyāya sukarabhāvato puññakiriyāya ca dukkarabhāvato bahukkhattuṃ apāyesu patanasīloti pātī, puthujjano. Aniccatāya vā bhavābhavādīsu kammavegakkhitto ghaṭiyantaṃ viya anavaṭṭhānena paribbhamanato gamanasīloti pātī, maraṇavasena vā tamhi tamhi sattanikāye attabhāvassa patanasīloti pātī, sattasantāno, cittameva vā. Taṃ pātinaṃ saṃsāradukkhato mokkhetīti pātimokkhaṃ. Cittassa hi vimokkhena satto vimuttoti vuccati. Vuttañhi ''cittavodānā visujjhantī''ti (saṃ. ni. 3.100), ''anupādāya āsavehi cittaṃ vimutta''nti (mahāva. 28) ca.

Atha vā avijjādinā hetunā saṃsāre patati gacchati pavattatīti pāti. ''Avijjānīvaraṇānaṃ sattānaṃ taṇhāsaṃyojanānaṃ sandhāvataṃ saṃsarata''nti (saṃ. ni. 2.124) hi vuttaṃ. Tassa pātino sattassa taṇhādisaṃkilesattayato mokkho etenāti pātimokkho. ''Kaṇṭhekāḷo''tiādīnaṃ viyassa samāsasiddhi veditabbā.

Atha vā pāteti vinipāteti dukkhehīti pāti, cittaṃ. Vuttañhi ''cittena nīyati loko, cittena parikassatī''ti (saṃ. ni. 1.62). Tassa pātino mokkho etenāti pātimokkho. Patati vā etena apāyadukkhe saṃsāradukkhe cāti pāti, taṇhāsaṃkileso. Vuttañhi ''taṇhā janeti purisaṃ (saṃ. ni. 1.55-57), taṇhādutiyo puriso''ti (a. ni. 4.9; itivu. 15, 105) ca ādi. Tato pātito mokkhoti pātimokkho.

Atha vā patati etthāti pāti, cha ajjhattikabāhirāni āyatanāni. Vuttañhi ''chasu loko samuppanno, chasu kubbati santhava''nti (saṃ. ni. 1.70; su. ni. 171). Tato chaajjhattikabāhirāyatanasaṅkhātato pātito mokkhoti pātimokkho.

Atha vā pāto vinipāto assa atthīti pātī, saṃsāro. Tato mokkhoti pātimokkho.

Atha vā sabbalokādhipatibhāvato dhammissaro bhagavā patīti vuccati, muccati etenāti mokkho, patino mokkho tena paññattattāti patimokkho, patimokkho eva pātimokkho. Sabbaguṇānaṃ vā mūlabhāvato uttamaṭṭhena pati ca so yathāvuttena atthena mokkho cāti patimokkho, patimokkho eva pātimokkho. Tathā hi vuttaṃ ''pātimokkhanti mukhametaṃ pamukhameta''nti (mahāva. 135) vitthāro.

Atha vā pa-iti pakāre, **atī**ti accantatthe nipāto, tasmā pakārehi accantaṃ mokkhetīti pātimokkho. Idañhi sīlaṃ sayaṃ tadaṅgavasena samādhisahitaṃ paññāsahitañca vikkhambhanavasena samucchedavasena ca accantaṃ mokkheti mocetīti pātimokkho.

Pati pati mokkhoti vā patimokkho, tamhā tamhā vītikkamadosato paccekaṃ mokkhetīti attho, patimokkho eva pātimokkho. Mokkho vā nibbānaṃ, tassa mokkhassa paṭibimbabhūtoti patimokkho. Sīlasaṃvaro hi sūriyassa aruṇuggamanaṃ viya nibbānassa udayabhūto tappaṭibhāgo ca yathārahaṃ kilesanibbāpanato, patimokkhoyeva pātimokkho. Pativattati mokkhābhimukhanti vā patimokkhaṃ, patimokkhameva pātimokkhanti evaṃ tāvettha pātimokkhasaddassa attho veditabbo.

Saṃvarati pidahati etenāti saṃvaro, pātimokkhameva saṃvaro pātimokkhasaṃvaro. So eva sīlaṃ **pātimokkhasaṃvarasīlaṃ,** atthato pana tato tato vītikkamitabbato viratiyo ceva cetanā ca.

Adhisīlanti vuccatīti anavasesato kāyikavācasikasaṃvarabhāvato ca maggasīlassa padaṭṭhānabhāvato ca pātimokkhasaṃvarasīlaṃ adhikaṃ visiṭṭhaṃ sīlaṃ adhisīlanti vuccati. **Pajjotāna**nti ālokānaṃ. Nanu ca paccekabuddhāpi dhammatāvasena pātimokkhasaṃvarasīlena samannāgatāva honti, evaṃ sati kasmā ''buddhuppādeyeva pavattati, na vinā buddhuppādā''ti niyametvā vuttanti āha – **''na hi taṃ paññattiṃ uddharitvā''**tiādi. Kiñcāpi paccekabuddhā pātimokkhasaṃvarasampannāgatā honti, na pana tesaṃ vasena vitthāritaṃ hutvā pavattatīti adhippāyo. ''Imasmiṃ vatthusmiṃ imasmiṃ vītikkame idaṃ nāma hotī''ti paññapanaṃ aññesaṃ avisayo, buddhānaṃyeva esa visayo, buddhānaṃ balanti āha – **''buddhāyeva panā''**tiādi. Lokiyasīlassa adhisīlabhāvo pariyāyenāti nippariyāyameva taṃ dassetuṃ **''pātimokkhasaṃvaratopi ca maggaphalasampayuttameva sīlaṃ adhisīla''**nti vuttaṃ. **Na hi taṃ samāpanno bhikkhū**ti gahaṭṭhesu sotāpannānaṃ sadāravītikkamasambhavato vuttaṃ. Tathā hi te saputtadārā agāraṃ ajjhāvasanti.

Samādāpanaṃ samādānañcāti aññesaṃ samādāpanaṃ sayaṃ samādānañca. **Adhicittanti vuccatī**ti maggasamādhissa adhiṭṭhānabhāvato adhicittanti vuccati. **Na vinā buddhuppādā**ti kiñcāpi paccekabuddhānaṃ vipassanāpādakaṃ aṭṭhasamāpatticittaṃ hotiyeva, na pana te tattha aññe samādāpetuṃ sakkontīti na tesaṃ vasena vitthāritaṃ hutvā pavattatīti adhippāyo. Vipassanāpaññāyapi adhipaññatāsādhane ''na vinā buddhuppādā''ti vacanaṃ iminā adhippāyena vuttanti veditabbaṃ. Lokiyacittassa adhicittatā pariyāyenāti nippariyāyameva taṃ dassetuṃ **''tatopi ca maggaphalacittameva adhicitta''**nti āha. **Taṃ pana idha anadhippeta**nti iminā aṭṭhakathāvacanena lokiyacittassa vasena adhicittasikkhāpi idha adhippetāti viññāyati. **Na hi taṃ samāpanno bhikkhu methunaṃ dhammaṃ paṭisevatī**ti ca iminā lokiyaadhicittaṃ samāpanno methunaṃ dhammaṃ paṭisevatīti āpannaṃ. Adhipaññāniddese ca ''tatopi ca maggaphalapaññāva adhipaññā''ti vatvā ''sā pana idha anadhippetā. Na hi taṃ samāpanno bhikkhu methunaṃ dhammaṃ paṭisevatī''ti vuttattā lokiyapaññāvasena adhipaññāsikkhāyapi idhādhippetabhāvo taṃ samāpannassa methunadhammapaṭisevanañca aṭṭhakathāyaṃ anuññātanti viññāyati. Idañca sabbaṃ ''tatra yāyaṃ adhisīlasikkhā, ayaṃ imasmiṃ atthe adhippetā sikkhā''ti imāya pāḷiyā na sameti. Ayañhi pāḷi adhisīlasikkhāva idha adhippetā, na itarāti dīpeti, tasmā pāḷiyā aṭṭhakathāya ca evamadhippāyo veditabbo – lokiyaadhicittaadhipaññāsamāpannassa tathārūpapaccayaṃ paṭicca ''methunaṃ dhammaṃ paṭisevissāmī''ti citte uppanne tato adhicittato adhipaññato ca parihāni sambhavatīti taṃ dvayaṃ samāpannena na sakkā methunaṃ dhammaṃ paṭisevituntī pāḷiyaṃ adhisīlasikkhāva vuttā. Adhisīlasikkhañhi yāva vītikkamaṃ na karoti, tāva samāpannova hoti. Na hi cittuppādamattena pātimokkhasaṃvarasīlaṃ bhinnaṃ nāma hotīti. Aṭṭhakathāyaṃ pana lokiyaadhicittato adhipaññato ca parihāyitvāpi bhikkhuno methunadhammapaṭisevanaṃ kadāci bhaveyyāti taṃ dvayaṃ appaṭikkhipitvā maggaphaladhammānaṃ akuppasabhāvattā taṃ samāpannassa bhikkhuno tato parihāyitvā methunadhammapaṭisevanaṃ nāma na kadāci sambhavatīti lokuttarādhicittaadhipaññānaṃyeva paṭikkhepo katoti veditabbo.

Atthi dinnaṃ atthi yiṭṭhantiādinayappavattanti iminā –

> ''Tattha katamaṃ kammassakatañāṇaṃ? 'Atthi dinnaṃ, atthi yiṭṭhaṃ, atthi hutaṃ, atthi sukatadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, atthi ayaṃ loko, atthi paro loko, atthi mātā, atthi pitā, atthi sattā opapātikā, atthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggatā sammā paṭipannā, ye imañca lokaṃ parañca lokaṃ sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedentī'ti yā evarūpā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, idaṃ vuccati kammassakatañāṇaṃ. Ṭhapetvā saccānulomikaṃ ñāṇaṃ sabbāpi sāsavā kusalā paññā kammassakatañāṇa''nti (vibha. 793) –

Imaṃ vibhaṅgapāḷiṃ saṅgaṇhāti.

Tattha (vibha. aṭṭha. 793) **atthi dinna**ntiādīsu dinnapaccayā phalaṃ atthīti iminā upāyena attho veditabbo. **Dinna**nti ca deyyadhammasīsena dānaṃ vuttaṃ. **Yiṭṭha**nti mahāyāgo, sabbasādhāraṇaṃ mahādānanti attho. **Huta**nti pahonakasakkāro adhippeto. **Atthi mātā, atthi pitā**ti mātāpitūsu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattiādīnaṃ phalasambhavo vutto. **Idaṃ vuccatī**ti yaṃ ñāṇaṃ ''idaṃ kammaṃ sakaṃ, idaṃ no saka''nti jānāti, idaṃ kammassakatañāṇaṃ nāma vuccatīti attho. Tattha tividhaṃ kāyaduccaritaṃ catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ tividhaṃ manoduccaritanti idaṃ **na sakakammaṃ** nāma, tīsu dvāresu dasavidhampi sucaritaṃ **sakakammaṃ** nāma. Attano vāpi hotu parassa vā, sabbampi akusalaṃ **na sakakammaṃ** nāma. Kasmā? Atthabhañjanato anatthajananato ca. Attano vā hotu parassa vā, sabbampi kusalaṃ **sakakammaṃ** nāma. Kasmā? Anatthabhañjanato atthajananato ca. Evaṃ jānanasamatthe imasmiṃ kammassakatañāṇe ṭhatvā bahuṃ dānaṃ datvā sīlaṃ pūretvā uposathaṃ samādiyitvā sukhena sukhaṃ sampattiyā sampattiṃ anubhavitvā nibbānaṃ pattānaṃ sattānaṃ gaṇanaparicchedo natthi. **Ṭhapetvā saccānulomikaṃ ñāṇa**nti maggasaccassa paramatthasaccassa ca anulomanato saccānulomikanti laddhanāmaṃ vipassanāñāṇaṃ ṭhapetvā avasesā sabbāpi sāsavā kusalā paññā kammassakatañāṇamevāti attho.

Tilakkhaṇākāraparicchedakanti aniccādilakkhaṇattayassa hutvā abhāvādiākārapaacchindanakaṃ. **Adhipaññāti vuccatī**ti maggapaññāya adhiṭṭhānabhāvato vipassanāñāṇaṃ adhipaññāti vuccati.

> ''Kalyāṇakārī kalyāṇaṃ, pāpakārī ca pāpakaṃ;

Anubhoti dvayametaṃ, anubandhati kāraka''nti. (saṃ. ni. 1.256);

Evaṃ atīte anāgate ca vaṭṭamūlakadukkhasallakkhaṇavasena saṃvegavatthutāya vimuttiākaṅkhāya paccayabhūtā kammassakatapaññā adhipaññātipi vadanti. Lokiyapaññāya adhipaññābhāvo pariyāyenāti nippariyāyameva taṃ dassetuṃ **''tatopi ca maggaphalapaññāva adhipaññā''**ti vuttaṃ.

Saha ājīvanti etthāti **sājīvo**ti sabbasikkhāpadaṃ vuttanti āha – **''sabbampi…pe… tasmā sājīvanti vuccatī''**ti. Tattha **sikkhāpadan**ti ''nāmakāyo padakāyo niruttikāyo byañjanakāyo''ti vuttaṃ bhagavato vacanasaṅkhātaṃ sikkhāpadaṃ. **Sabhāgavuttino**ti samānavuttikā, sadisappavattikāti attho. **Tasmiṃ sikkhatī**ti ettha ādheyyāpekkhattā adhikaraṇassa kimādheyyamapekkhitvā ''tasmi''nti adhikaraṇaṃ niddiṭṭhanti āha – **''taṃ sikkhāpadaṃ cittassa adhikaraṇaṃ katvā''**ti, taṃ sājīvasaṅkhātaṃ sikkhāpadaṃ ''yathāsikkhāpadaṃ nu kho sikkhāmi, na sikkhāmī''ti evaṃ pavattivasena sikkhāpadavisayattā tadādheyyabhūtassa cittassa adhikaraṇaṃ katvāti attho. Nanu ca ''sikkhāsājīvasamāpanno''ti imassa padabhājanaṃ karontena ''yaṃ sikkhaṃ sājīvañca samāpanno, tadubhayaṃ dassetvā tesu sikkhati, tena vuccati sikkhāsājīvasamāpanno''ti vattabbaṃ siyā, evamavatvā ''tasmiṃ sikkhati, tena vuccati sājīvasamāpanno''ti ettakameva kasmā vuttanti antolīnacodanaṃ sandhāyāha **''na kevalañcāyametasmi''**ntiādi.

Tassā ca sikkhāyāti tassā adhisīlasaṅkhātāya sikkhāya. **Sikkhaṃ paripūrento**ti

Sīlasaṃvaraṃ paripūrento, vārittasīlavasena viratisampayuttaṃ cetanaṃ cārittasīlavasena virativippayuttaṃ cetanañca attani pavattentoti attho. **Tasmiñca sikkhāpade avītikkamanto sikkhatī**ti ''nāmakāyo padakāyo niruttikāyo byañjanakāyo''ti evaṃ vuttaṃ bhagavato vacanasaṅkhātaṃ sikkhāpadaṃ avītikkamanto hutvā tasmiṃ yathāvuttasikkhāpade sikkhatīti attho. Sīlasaṃvarapūraṇaṃ sājīvānatikkamanañcāti idameva ca dvayaṃ idha sikkhanaṃ nāmāti adhippāyo. Tattha sājīvānatikkamo sikkhāpāripūriyā paccayo. Sājīvānatikkamato hi yāva maggā sikkhāpāripūrī hoti. Apicettha ''sikkhaṃ paripūrento sikkhatī''ti iminā viraticetanāsaṅkhātassa sīlasaṃvarassa visesato santāne pavattanakālova gahito, ''avītikkamanto sikkhatī''ti iminā pana appavattanakālopi. Sikkhañhi paripūraṇavasena attani pavattentopi niddādivasena appavattentopi vītikkamābhāvā ''avītikkamanto sikkhatī''ti vuccatīti.

Sikkhāsājīvapadabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sikkhāpaccakkhānavibhaṅgavaṇṇanā

''Appaccakkhāya appaccakkhātāyā''ti ubhayathāpi pāṭho tīsupi **gaṇṭhipadesu** vutto. **Dubbalye āvikatepī**ti ''yaṃnūnāhaṃ buddhaṃ paccakkheyya''ntiādinā dubbalabhāve pakāsitepi. **Sikkhāya pana paccakkhātāyā**ti ''buddhaṃ paccakkhāmī''tiādinā sikkhāya paccakkhātāya. Yasmā dirattavacane gahite tena purimapacchimapadāni saṃsiliṭṭhāni honti, na tasmiṃ aggahite, tasmā dirattavacanena byañjanasiliṭṭhatāmattameva payojananti āha **''byañjanasiliṭṭhatāyā''**ti. **Mukhāruḷhatāyā**ti yasmā evarūpaṃ vacanaṃ lokassa mukhamāruḷhaṃ, tasmāti attho.

Byañjanaṃ sampādetīti tassa visuṃ atthābhāvato vuttamevatthaṃ aññapadena dīpento byañjanaṃ sampādeti. Vuttamevatthaṃ kāraṇena vibhāvento āha **''parivārakapadavirahitañhī''**tiādi. Atthadīpakaṃ padaṃ **atthapadaṃ**.

Sikkhāpaccakkhānassāti ''buddhaṃ paccakkhāmī''tiādisikkhāpaccakkhānavacanassa. ''Buddhaṃ paccakkhāmī''tiādīsu ''evaṃ kho, bhikkhave, dubbalyāvikammañceva hoti sikkhā ca paccakkhātā''ti vuttattā ubhayampi hotīti āha – **''ekaccaṃ dubbalyāvikammaṃ attho hotī''**ti. Kiñcāpi ''buddhaṃ paccakkhāmī''tiādisikkhāpaccakkhānavacanassa dubbalyāvikammapadattho na hoti, tathāpi ''buddhaṃ paccakkhāmī''ti vutte sikkhāpāripūraṇe dubbalyāvibhāvassapi gamyamānattā ''sikkhāpaccakkhānassa ekaccaṃ dubbalyāvikammaṃ attho hotī''ti vuttaṃ. **Naṃ sandhāyā**ti naṃ atthabhūtaṃ dubbalyāvikammaṃ sandhāya.

Visesāvisesanti ettha yena dubbalyāvikammameva hoti, na sikkhāpaccakkhānaṃ, tattha sikkhāpaccakkhānadubbalyāvikammānaṃ atthi viseso. Yena pana sikkhāpaccakkhānañceva dubbalyāvikammañca hoti, tattha nevatthi visesoti veditabbaṃ. Kaṭhakicchajīvaneti dhātūsu paṭhitattā vuttaṃ **''kicchajīvikappatto''**ti. Ukkaṇṭhanaṃ ukkaṇṭhā, kicchajīvikā, taṃ ito pattoti **ukkaṇṭhito. Ito**ti ito ṭhānato, ito vihārato vā. **Etthā**ti gantumicchitaṃ padesaṃ vadati. Anabhiratiyā pīḷito vikkhittacitto hutvā sīsaṃ ukkhipitvā uddhaṃmukho ito cito ca olokento āhiṇḍatīti āha **''uddhaṃ kaṇṭhaṃ katvā viharamāno''**ti.

Aṭṭīyamānoti ettha aṭṭamiva attānamācarati aṭṭīyatīti aṭṭīyasaddassa antogadhaupamānabhūtakammattā upameyyabhūtena attanāva sakammakattaṃ, na bhikkhubhāvenāti āha **''bhikkhubhāvanti bhikkhubhāvenā''**ti. Na hi so bhikkhubhāvaṃ aṭṭamiva ācarati, kiñcarahi attānaṃ tasmā bhikkhubhāvena karaṇabhūtena attānaṃ aṭṭīyamānoti evamettha attho daṭṭhabboti āha **''karaṇatthe upayogavacana''**nti. **Kaṇṭhe āsattena aṭṭīyeyyā**ti ettha pana karaṇattheyeva karaṇavacananti āha – **''yathālakkhaṇaṃ karaṇavacaneneva vutta''**nti. Kattuatthe vā upayogavacanaṃ daṭṭhabbanti āha – **''tena vā bhikkhubhāvenā''**tiādi, tena kattubhūtena bhikkhubhāvenāti attho. Imasmiṃ panatthe aṭṭaṃ karotīti aṭṭīyatīti aṭṭīya-saddaṃ nipphādetvā tato kammani māna-sadde kate ''aṭṭīyamāno''ti padasiddhi veditabbā. Tenevāha – **''aṭṭo kariyamāno pīḷiyamāno''**ti. **Jigucchamāno**ti iminā pana sambandhe kariyamāne bhikkhubhāvanti upayogatthe eva upayogavacananti āha – **''asuciṃ viya taṃ jigucchanto''**ti, taṃ bhikkhubhāvaṃ jigucchantoti attho. **Sacāha**nti sace ahaṃ.

Paccakkhānākārena vuttānīti ''paccakkheyyaṃ paccakkheyya''nti vuttattā paccakkhānākārasambandhena vuttāni. **Bhāvavikappākārenā**ti ''assaṃ assa''nti āgatattā yaṃ yaṃ bhavitukāmo, tassa tassa bhāvassa vikappākārena, bhikkhubhāvato aññabhāvavikappākārenāti adhippāyo.

50. **Na ussahāmī**ti attano tattha tattha ussahābhāvaṃ dasseti. **Na visahāmī**ti ekabhattādīnaṃ asayhabhāvaṃ dasseti. **Na ramāmī**ti ''pabbajjāmūlakaṃ natthi me sukha''nti dasseti. **Nābhiramāmī**ti pabbajjāya attano santosābhāvaṃ dasseti.

Idāni sikkhāpaccakkhānavāre ṭhatvā ayaṃ vinicchayo veditabbo – tattha ''sāmaññā cavitukāmo''tiādīhi padehi cittaniyamaṃ dasseti. ''Buddhaṃ dhamma''ntiādīhi padehi khettaniyamaṃ dasseti. Yathā hi loke sassānaṃ ruhanaṭṭhānaṃ ''khetta''nti vuccati, evamidampi sikkhāpaccakkhānassa ruhanaṭṭhānattā ''khetta''nti vuccati. ''Paccakkhāmi dhārehī''ti etena kālaniyamaṃ dasseti. ''Vadatī''ti iminā payoganiyamaṃ dasseti. ''Alaṃ me buddhena, kinnu me buddhena, na mamattho buddhena, sumuttāhaṃ buddhenā''tiādīhi anāmaṭṭhakālavasenapi paccakkhānaṃ hotīti dasseti. ''Viññāpetī''ti iminā vijānananiyamaṃ dasseti. ''Ummattako sikkhaṃ paccakkhāti, ummattakassa santike sikkhaṃ paccakkhātī''tiādīhi puggalaniyamaṃ dasseti. ''Ariyakena milakkhassa santike sikkhaṃ paccakkhāti, so ca nappaṭivijānāti, appaccakkhātā hoti sikkhā''tiādīhi puggalādiniyame satipi vijānananiyamāsambhavaṃ dasseti. ''Davāya sikkhaṃ paccakkhāti, appaccakkhātā hoti sikkhā''tiādīhi khettādiniyame satipi cittaniyamābhāvena na ruhatīti dasseti. ''Sāvetukāmo na sāveti, apaccakkhātā hoti sikkhā''ti iminā cittaniyamepi sati payoganiyamābhāvena na ruhatīti dasseti. ''Aviññussa sāveti, viññussa na sāvetī''ti etehi cittakhettakālapayogapuggalavijānananiyamepi sati yaṃ puggalaṃ uddissa sāveti, tasseva savanena ruhati, na aññassāti dasseti. ''Sabbaso vā pana na sāveti, appaccakkhātā hoti sikkhā''ti idaṃ pana cittādiniyameneva sikkhā paccakkhātā hoti, na aññathāti dassanatthaṃ vuttaṃ. Tasmā cittakhettakālapayogapuggalavijānananiyamavasena sikkhāya paccakkhānaṃ ñatvā tadabhāvena appaccakkhānaṃ veditabbaṃ.

Kathaṃ? Upasampannabhāvato cavitukāmatācitteneva hi sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na davā vā ravā vā bhaṇantassa. Evaṃ **cittavasena** sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Tathā ''buddhaṃ paccakkhāmi, dhammaṃ paccakkhāmi, saṅghaṃ paccakkhāmi, sikkhaṃ, vinayaṃ, pātimokkhaṃ, uddesaṃ, upajjhāyaṃ, ācariyaṃ, saddhivihārikaṃ, antevāsikaṃ, samānupajjhāyakaṃ, samānācariyakaṃ, sabrahmacāriṃ paccakkhāmī''ti evaṃ vuttānaṃ buddhādīnaṃ catuddasannaṃ, ''gihīti maṃ dhārehi, upāsako, ārāmiko, sāmaṇero, titthiyo, titthiyasāvako, assamaṇo, asakyaputtiyoti maṃ dhārehī''ti evaṃ vuttānaṃ gihiādīnaṃ aṭṭhannañcāti imesaṃ dvāvīsatiyā khettapadānaṃ yassa kassaci savevacanassa vasena tesu ca yaṃkiñci vattukāmassa yaṃkiñci vadatopi sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na rukkhādīnaṃ aññatarassa nāmaṃ gahetvā sikkhaṃ paccakkhantassa. Evaṃ **khettavasena** sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Tattha yadetaṃ ''paccakkhāmī''ti ca ''maṃ dhārehī''ti ca vuttaṃ vattamānakālavacanaṃ, yāni ca ''alaṃ me buddhena, kinnu me buddhena, na mamattho buddhena, sumuttāhaṃ buddhenā''tiādinā nayena ākhyātavasena kālaṃ anāmasitvā purimehi cuddasahi padehi saddhiṃ yojetvā vuttāni ''alaṃ me''tiādīni cattāri padāni, tesaṃyeva ca savevacanānaṃ vasena paccakkhānaṃ hoti, na ''paccakkhāsi''nti vā ''paccakkhissa''nti vā ''maṃ dhāresī''ti vā ''dhāressasī''ti vā ''yanūnāhaṃ paccakkheyya''nti vātiādīni atītānāgataparikappavacanāni bhaṇantassa. Evaṃ **vattamānakālavasena** ceva **anāmaṭṭhakālavasena** ca paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Payogo pana duvidho kāyiko vācasiko. Tattha ''buddhaṃ paccakkhāmī''tiādinā nayena yāya kāyaci bhāsāya vacībhedaṃ katvā vācasikapayogeneva paccakkhānaṃ hoti,

na akkharalikhanaṃ vā hatthamuddādidassanaṃ vā kāyapayogaṃ karontassa. Evaṃ **vācasikapayogeneva** paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Puggalo pana duvidho yo ca paccakkhāti, yassa ca paccakkhāti. Tattha yo paccakkhāti, so sace ummattakakhittacittavedanāṭṭānaṃ aññataro na hoti. Yassa pana paccakkhāti, so sace manussajātiko hoti, na ca ummattakādīnaṃ aññataro, sammukhībhūto ca sikkhāpaccakkhānaṃ hoti. Na hi asammukhībhūtassa dūtena vā paṇṇena vā ārocanaṃ ruhati. Evaṃ **yathāvuttapuggalavasena** paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Vijānanampi niyamitāniyamitavasena duvidhaṃ. Tattha yassa yesaṃ vā niyametvā ''imassa imesaṃ vā ārocemī''ti vadati, sace te yathā pakatiyā loke manussā vacanaṃ sutvā āvajjanasamaye jānanti, evaṃ tassa vacanānantarameva tassa ''ayaṃ ukkaṇṭhito''ti vā ''gihibhāvaṃ patthayatī''ti vā yena kenaci ākārena sikkhāpaccakkhānabhāvaṃ jānanti, paccakkhātā hoti sikkhā. Atha aparabhāge ''kiṃ iminā vutta''nti cintetvā jānanti, aññe vā jānanti, appaccakkhātāva hoti sikkhā. Aniyametvā ārocentassa pana sace vuttanayena yo koci manussajātiko vacanatthaṃ jānāti, paccakkhātāva hoti sikkhā. Evaṃ **vijānanavasena** paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena. Iti imesaṃ vuttappakārānaṃ cittādīnaṃ vaseneva sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na aññathāti daṭṭhabbaṃ.

51. ''Vadatī''ti vacībhedappayogaṃ dassetvā tadanantaraṃ ''viññāpetī''ti vuttattā teneva vacībhedena adhippāyaviññāpanaṃ idhādhippetaṃ, na yena kenaci upāyenāti āha **''teneva vacībhedenā''**ti. **Padapaccābhaṭṭhaṃ katvā**ti padaviparāvuttiṃ katvā. Idañca padappayogassa aniyamitattā vuttaṃ. Yathā hi loke ''āhara pattaṃ, pattaṃ āharā''ti aniyamitena padappayogena tadatthaviññāpanaṃ diṭṭhaṃ, evamidhāpi ''buddhaṃ paccakkhāmi, paccakkhāmi buddha''nti aniyamitena padappayogena tadatthaviññāpanaṃ hotiyevāti adhippāyo. Buddhaṃ paccakkhāmīti atthappadhāno ayaṃ niddeso, na saddappadhānoti āha **''milakkhabhāsāsu vā aññatarabhāsāya tamatthaṃ vadeyyā''**ti. Māgadhabhāsato avasiṭṭhā sabbāpi andhadamiḷādibhāsā milakkhabhāsāti veditabbā. Khettapadesu ekaṃ vattukāmo sacepi aññaṃ vadeyya, khettapadantogadhattā paccakkhātāva hoti sikkhāti dassento āha **''buddhaṃ paccakkhāmīti vattukāmo''**tiādi. Yadipi ''buddhaṃ paccakkhāmī''ti vattuṃ anicchanto cittena taṃ paṭikkhipitvā aññaṃ vattukāmo puna virajjhitvā tameva vadeyya, tathāpi sāsanato cavitukāmatācitte sati khettapadasseva vuttattā aṅgapāripūrisambhavato hotveva sikkhāpaccakkhānanti veditabbaṃ. **Khettameva otiṇṇa**nti sikkhāpaccakkhānassa ruhanaṭṭhānabhūtaṃ khettameva otiṇṇaṃ.

''Paccakkhāmi dhārehī''ti vattamānakālassa padhānabhāvena vattumicchitattā atītānāgataparikappavacanehi nevatthi sikkhāpaccakkhānanti dassento āha **''sace pana buddhaṃ paccakkhinti vā''**tiādi. **Vadati viññāpetī**ti ettha **vadatī**ti iminā payogassa niyamitattā ekassa santike attano vacībhedappayogeneva sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na dūtasāsanādippayogenāti dassento āha **''dūtaṃ vā pahiṇātī''**tiādi. Tattha ''mama sikkhāpaccakkhānabhāvaṃ kathehī''ti mukhasāsanavasena ''dūtaṃ vā pahiṇātī''ti vuttaṃ. Paṇṇe likhitvā pahiṇanavasena **''sāsanaṃ vā pesetī''**ti vuttaṃ. Rukkhādīsu akkharāni likhitvā dassanavasena **''akkharaṃ vā chindatī''**ti vuttaṃ. **Hatthamuddāya vā tamatthaṃ ārocetī**ti hatthena adhippāyaviññāpanaṃ sandhāya vuttaṃ. Adhippāyaviññāpako hi hatthavikāro hatthamuddā. Hattha-saddo cettha tadekadesesu aṅgulīsu daṭṭhabbo ''na sabbaṃ hatthaṃ mukhe pakkhipissāmī''tiādīsu (pāci. 618) viya. Tasmā adhippāyaviññāpakena aṅgulisaṅkocādinā hatthavikārena tamatthaṃ ārocetīti evamettha attho daṭṭhabbo.

Cittasampayuttanti paccakkhātukāmatācittasampayuttaṃ. Idāni vijānanavasena sikkhāpaccakkhānaṃ niyamitāniyamitavasena dvidhā veditabbanti dassento āha – **''yadi ayameva jānātū''**tiādi. Ayañca vibhāgo ''vadati viññāpetīti ekavisayattā yassa vadati, tasseva vijānanaṃ adhippetaṃ, na aññassā''ti iminā nayena laddhoti daṭṭhabbaṃ. Na hi yassa vadati, tato aññaṃ viññāpetīti ayamattho sambhavati. **Soyeva jānātī**ti avadhāraṇena tasmiṃ avijānanteyeva aññassa jānanaṃ paṭikkhipati. Tenevāha – **''atha so na jānāti, añño samīpe ṭhito jānāti, apaccakkhātā hoti sikkhā''**ti. Tasmā ''ayameva jānātū''ti ekaṃ niyametvā ārocite yadipi sopi jānāti aññopi, niyamitassa pana niyamitavasena vijānanasambhavato sikkhāpaccakkhānaṃ hotiyevāti daṭṭhabbaṃ ''añño mā jānātū''ti aniyamitattā. **Dvinnampi niyametvā**ti idaṃ ''dve vā jānantu eko vā, imesaṃyeva dvinnaṃ ārocemī''ti evaṃ niyametvā ārocanaṃ sandhāya vuttaṃ. Tenevāha – **''ekasmiṃ jānantepi dvīsu jānantesupī''**ti. Tasmā ''dveyeva jānantu, eko mā jānātū''ti evaṃ dvinnaṃ niyametvā ārocite dvīsuyeva jānantesu sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na ekasmiṃ jānanteti vadanti.

Sabhāgeti vissāsike. **Parisaṅkamāno**ti ''sace te jāneyyuṃ, maṃ te vāressantī''ti āsaṅkamāno. **Samayaññū**ti sāsanācārakusalo, idha pana tadadhippāyajānanamattenapi samayaññū nāma hoti. Teneva āha – **''ukkaṇṭhito ayaṃ…pe… sāsanato cutoti jānātī''**ti. Tasmā ''buddhaṃ paccakkhāmī''ti imassa atthaṃ ñatvāpi sace ''ayaṃ bhikkhubhāvato cavitukāmo, gihī vā hotukāmo''ti na jānāti, appaccakkhātāva hoti sikkhā. Sace pana ''buddhaṃ paccakkhāmī''ti vacanassa atthaṃ ajānitvāpi ''ukkaṇṭhito gihī hotukāmo''ti adhippāyaṃ jānāti, paccakkhātāva hoti sikkhā. Aññasmiṃ khaṇe sotaviññāṇavīthiyā saddaggahaṇaṃ, aññasmiṃyeva ca manoviññāṇavīthiyā tadatthavijānananti āha – **''taṅkhaṇaññeva pana apubbaṃ acarimaṃ dujjāna''**nti. Na hi ekasmiṃyeva khaṇe saddasavanaṃ tadatthavijānanañca sambhavati. Tathā hi ''ghaṭo''ti vā ''paṭo''ti vā kenaci vutte tattha gha-saddaṃ paccuppannaṃ gahetvā ekā sotaviññāṇavīthi uppajjitvā nirujjhati, tadanantaraṃ ekā manoviññāṇavīthi tameva atītaṃ gahetvā uppajjati. Evaṃ tena vuttavacane yattakāni akkharāni honti, tesu ekamekaṃ akkharaṃ paccuppannamatītañca gahetvā sotaviññāṇavīthiyā manoviññāṇavīthiyā ca uppajjitvā niruddhāya avasāne tāni akkharāni sampiṇḍetvā akkharasamūhaṃ gahetvā ekā manoviññāṇavīthi uppajjitvā nirujjhati. Tadanantaraṃ ''ayamakkharasamūho etassa nāma''nti nāmapaññattiggahaṇavasena aparāya manoviññāṇavīthiyā uppajjitvā niruddhāya tadanantaraṃ uppannāya manoviññāṇavīthiyā ''ayametassa attho''ti pakatiyā tadatthavijānanaṃ sambhavati.

Āvajjanasamayenāti bhummatthe karaṇavacanaṃ, atthābhogasamayeti attho. Idāni tameva āvajjanasamayaṃ vibhāvento āha – **''yathā pakatiyā…pe… jānantī''**ti. Teneva vacībhedena adhippāyaviññāpanassa idhādhippetattā aparabhāge ''kiṃ iminā vutta''nti taṃ kaṅkhantassa cirena adhippāyavijānanaṃ aññenapi kenaci upāyantarena sambhavati, na kevalaṃ vacībhedamattenāti āha – **''atha aparabhāge…pe… appaccakkhātā hoti sikkhā''**ti. ''Gihī bhavissāmī''ti vutte atthabhedo kālabhedo ca hotīti appaccakkhātā hoti sikkhā. ''Dhārehī''ti hi imassa yo attho kālo ca, na so ''bhavissāmī''ti etassa. ''Gihī homī''ti vutte pana atthabhedoyeva, na kālabhedo ''homī''ti vattamānakālasseva vuttattā. ''Gihī jātomhi, gihīmhī''ti etthāpi atthassa ceva kālassa ca bhinnattā appaccakkhātā hoti sikkhā. ''Ajja paṭṭhāyā''ti idaṃ tathā vuttepi dosabhāvato paripuṇṇaṃ katvā vuttaṃ. ''Dhārehī''ti atthappadhānattā niddesassa pariyāyavacanehipi sikkhāpaccakkhānaṃ hotiyevāti dassento āha **''jānāhī''**tiādi. Dhārehi jānāhi sañjānāhi manasi karohīti hi etāni padāni atthato kālato ca abhinnāni.

52. **Purimāneva cuddasā**ti buddhādisabrahmacārīpariyantāni. Hotu bhavatūti idampi paṭikkhepamattamevāti āha **''hotu, pariyattanti attho''**ti.

53. **Vaṇṇapaṭṭhāna**nti mahāsaṅghikānaṃ buddhaguṇaparidīpakaṃ ekaṃ suttanti vadanti. **Upāligāthāsū**ti (ma. ni. 2.76) –

''Dhīrassa vigatamohassa,
Pabhinnakhīlassa vijitavijayassa;
Anīghassa susamacittassa;
Vuddhasīlassa sādhupaññassa;
Vesamantarassa vimalassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

''Akathaṃkathissa tusitassa;
Vantalokāmisassa muditassa;
Katasamaṇassa manujassa;
Antimasārīrassa narassa;
Anopamassa virajassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

''Asaṃsayassa kusalassa;
Venayikassa sārathivarassa;
Anuttarassa ruciradhammassa;
Nikkaṅkhassa pabhāsakassa;
Mānacchidassa vīrassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

''Nisabhassa appameyyassa;
Gambhīrassa monappattassa;
Khemaṅkarassa vedassa;
Dhammaṭṭhassa saṃvutattassa;

Saṅgātigassa muttassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

‘‘Nāgassa pantasenassa;
Khīṇasaṃyojanassa muttassa;
Paṭimantakassa dhonassa;
Pannaddhajassa vītarāgassa;
Dantassa nippapañcassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

‘‘Isisattamassa akuhassa;
Tevijjassa brahmappattassa;
Nhātakassa padakassa;
Passaddhassa viditavedassa;
Purindadassa sakkassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

‘‘Ariyassa bhāvitattassa;
Pattippattassa veyyākaraṇassa;
Satimato vipassissa;
Anabhinatassa no apanatassa;
Anejassa vasippattassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

‘‘Samuggatassa jhāyissa;
Ananugatantarassa suddhassa;
Asitassa hitassa;
Pavivittassa aggappattassa;
Tiṇṇassa tārayantassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

‘‘Santassa bhūripaññassa;
Mahāpaññassa vītalobhassa;
Tathāgatassa sugatassa;
Appaṭipuggalassa asamassa;
Visāradassa nipuṇassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

‘‘Taṇhacchidassa buddhassa;
Vītadhūmassa anupalittassa;
Āhuneyyassa yakkhassa;
Uttamapuggalassa atulassa;
Mahato yasaggappattassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmī’’ti. –

Evaṃ upāligahapatinā vuttāsu upālisutte āgatagāthāsu.

Yathārutamevāti yathāvuttameva, pāḷiyaṃ āgatamevāti adhippāyo. Yasmā ‘‘sammāsambuddhaṃ anantabuddhiṃ anomabuddhiṃ bodhipaññāṇa’’nti imāni vaṇṇapaṭṭhāne āgatanāmāni, ‘‘dhīra’’ntiādīni pana upāligāthāsu āgatanāmāni. Tattha bodhi vuccati sabbaññutaññāṇaṃ, taṃ sañjānanahetuttā paññāṇaṃ etassāti **bodhipaññāṇo,** bhagavā. Dhiyā paññāya rāti gaṇhāti, sevatīti vā **dhīro**. Samucchinnasabbacetokhīlattā **pabhinnakhīlo**. Sabbaputhujjane vijiniṃsu vijayanti vijinissanti cāti vijayā. Ke te? Maccumārakilesamāradevaputtamārā. Te vijitā vijayā etenāti **vijitavijayo,** bhagavā. Kilesamāramaccumāravijayeneva panettha abhisaṅkhārakkhandhamārāpi vijitāva hontīti daṭṭhabbaṃ.

Svākkhātantiādīsu (visuddhi. 1.147) sātthasabyañjanakevalaparipuṇṇaparisuddhabrahmacariyassa pakāsanato **svākkhāto** dhammo, atthavipallāsābhāvato vā suṭṭhu akkhātoti **svākkhāto**. Yathā hi aññatitthiyānaṃ dhammassa attho vipallāsaṃ āpajjati ‘‘antarāyikā’’ti vuttadhammānaṃ antarāyikattābhāvato, ‘‘niyyānikā’’ti ca vuttadhammānaṃ niyyānikattābhāvato, tena te aññatitthiyā durakkhātadhammāyeva honti, na tathā bhagavato dhammassa attho vipallāsaṃ āpajjati ‘‘ime dhammā antarāyikā niyyānikā’’ti evaṃ vuttadhammānaṃ tathābhāvānatikkamanatoti. Evaṃ tāva pariyattidhammo svākkhāto dhammo.

Lokuttaradhammo pana nibbānānurūpāya paṭipattiyā paṭipadānurūpassa ca nibbānassa akkhātattā svākkhāto. Yathāha –

‘‘Supaññattā kho pana tena bhagavatā sāvakānaṃ nibbānagāminī paṭipadā saṃsandati nibbānañca paṭipadā ca. Seyyathāpi nāma gaṅgodakaṃ yamunodakena saṃsandati sameti, evameva supaññattā tena bhagavatā sāvakānaṃ nibbānagāminī paṭipadā saṃsandati nibbānañca paṭipadā cā’’ti (dī. ni. 2.296).

Ariyamaggo cettha antadvayaṃ anupagamma majjhimāpaṭipadābhūtova ‘‘majjhimā paṭipadā’’ti akkhātattā svākkhāto. Sāmaññaphalāni paṭippassaddhakilesāneva ‘‘paṭippassaddhakilesānī’’ti akkhātattā svākkhātāni. Nibbānaṃ sassatāmatatāṇaleṇādisabhāvameva sassatādisabhāvavasena akkhātattā svākkhātanti evaṃ lokuttaradhammopi svākkhāto.

Ariyamaggo attano santāne rāgādīnaṃ abhāvaṃ karontena ariyapuggalena sāmaṃ daṭṭhabbo ‘‘ariyamaggena mama rāgādayo pahīnā’’ti sayaṃ attanā anaññaneyyena passitabboti sandiṭṭhi, sandiṭṭhi eva **sandiṭṭhiko**. Apica navavidho lokuttaradhammo yena yena adhigato hoti, tena tena ariyasāvakena parasaddhāya gantabbataṃ hitvā paccakkhañāṇena sayaṃ daṭṭhabboti **sandiṭṭhiko**. Atha vā pasatthā diṭṭhi sandiṭṭhi, sandiṭṭhiyā jayatīti **sandiṭṭhiko**. Tathā hettha ariyamaggo sampayuttāya, ariyaphalaṃ kāraṇabhūtāya, nibbānaṃ visayibhūtāya sandiṭṭhiyā kilese jayati, tasmā yathā rathena jayatīti rathiko, evaṃ navavidhopi lokuttaradhammo sandiṭṭhiyā jayatīti sandiṭṭhiko. Atha vā diṭṭhanti dassanaṃ vuccati, diṭṭhameva sandiṭṭhaṃ, sandassananti attho. Sandiṭṭhaṃ arahatīti **sandiṭṭhiko**. Lokuttaradhammo hi bhāvanābhisamayavasena sacchikiriyābhisamayavasena ca dissamānoyeva vaṭṭabhayaṃ nivatteti, tasmā yathā vatthamarahatīti vatthiko, evaṃ sandiṭṭhaṃ arahatīti sandiṭṭhiko.

Attano phaladānaṃ sandhāya nāssa āgametabbo kālo atthīti akālo. Yathā hi lokiyakusalassa upapajjaaparāpariyāyetiādinā phaladānaṃ pati āgametabbo kālo atthi, na evametassāti attho. Akāloyeva **akāliko,** na pañcāhasattāhādibhedaṃ kālaṃ khepetvā phalaṃ deti, attano pana pavattisamanantarameva phaladoti vuttaṃ hoti. Atha vā attano phalappadāne vippakaṭṭho dūro kālo patto upanīto assāti kāliko, kālantaraphaladāyī. Ko so? Lokiyo kusaladhammo. Ayaṃ pana samanantaraphaladāyakattā na kālikoti **akāliko**. Maggameva hi sandhāya ‘‘akāliko’’ti idaṃ vuttaṃ.

‘‘Ehi passa imaṃ dhamma’’nti evaṃ pavattaṃ ehipassavidhiṃ arahatīti **ehipassiko**. Kasmā panesa taṃ vidhiṃ arahatīti? Paramatthato vijjamānattā parisuddhattā ca. Rittamuṭṭhiyañhi hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā atthīti vatvāpi ‘‘ehi passa ima’’nti na sakkā vattuṃ. Kasmā? Avijjamānattā. Vijjamānampi ca gūthaṃ vā muttaṃ vā manuññabhāvappakāsanena cittasampahaṃsanatthaṃ ‘‘ehi passa ima’’nti na sakkā vattuṃ, apica kho naṃ tiṇehi vā paṇṇehi vā paṭicchādetabbameva hoti. Kasmā? Aparisuddhattā. Ayaṃ pana navavidhopi lokuttaradhammo sabhāvato ca vijjamāno vigatavalāhake ca ākāse sampuṇṇacandamaṇḍalaṃ viya paṇḍukambale nikkhittajātimaṇi viya ca parisuddho, tasmā vijjamānattā parisuddhattā ca ehipassavidhiṃ arahatīti ehipassiko.

Upanetabboti **opaneyyiko**. Ayaṃ panettha vinicchayo – upanayanaṃ upanayo, ādittaṃ celaṃ vā sīsaṃ vā ajjhupekkhitvāpi bhāvanāvasena attano citte upanayanaṃ uppādanaṃ arahatīti opaneyyiko. Idaṃ saṅkhate lokuttaradhamme yujjati, asaṅkhato pana attano citte ārammaṇabhāvena upanayanaṃ arahatīti opaneyyiko, sacchikiriyāvasena allīyanaṃ arahatīti attho. Atha vā nibbānaṃ upaneti ariyapuggalanti ariyamaggo upaneyyo, sacchikātabbataṃ upanetabboti phalanibbānadhammo upaneyyo, upaneyyo eva **opaneyyiko**.

Sabbehi ugghaṭitaññūādīhi viññūhi ''bhāvito me maggo, adhigataṃ phalaṃ, sacchikato nirodho''ti attani attani veditabboti **paccattaṃ veditabbo viññūhi**. Na hi upajjhāyena bhāvitena maggena saddhivihārikassa kilesā pahīyanti, na so tassa phalasamāpattiyā phāsu viharati, na tena sacchikataṃ nibbānaṃ sacchikaroti, tasmā na esa parassa sīse ābharaṇaṃ viya daṭṭhabbo, attano pana citteyeva daṭṭhabbo, anubhavitabbo viññūhīti vuttaṃ hoti.

Asaṅkhatanti saṅgamma samāgamma paccayasamodhānalakkhaṇena saṅgamena sannipatitvā anurūpehi paccayehi akataṃ anibbattitanti asaṅkhataṃ. Natthi ettha matanti **amataṃ,** etasmiṃ vā adhigate natthi puggalassa mataṃ maraṇanti amataṃ. Kiñcāpi ettha ''svākkhātaṃ dhammaṃ paccakkhāmī''tiādinā sabbattha dhamma-saddappayogo dassito, tathāpi dhamma-saddena ayojetvā vutte vevacane na paccakkhānaṃ nāma na hotīti ''svākkhātaṃ paccakkhāmī''tiādinā vuttepi sikkhāpaccakkhānaṃ hotiyevāti daṭṭhabbaṃ. ''Svākkhātaṃ dhamma''ntiādinā pana dhamma-saddappayogo svākkhātā-disaddānaṃ dhamma-visesanabhāvadassanatthaṃ katoti veditabbaṃ. **Ekadhammakkhandhassapi nāma**nti ettha ''paṭhamadhammakkhandhaṃ dutiyadhammakkhandhaṃ pucchādhammakkhandhaṃ vissajjanādhammakkhandha''ntiādinā dhammakkhandhanāmāni veditabbāni.

Suppaṭipannanti svākkhāte dhammavinaye yathānusiṭṭhaṃ paṭipannattā suppaṭipannaṃ. Majjhimāya paṭipadāya antadvayaṃ anupagamma paṭipannattā kāyavacīmanovaṅkakuṭilajimhadosappahānāya paṭipannattā ca **ujuppaṭipannaṃ**. Ñāyo vuccati nibbānaṃ ariyamaggādīhi ñāyati paṭivijjhīyati sacchikarīyatīti katvā, tadatthāya paṭipannattā **ñāyappaṭipannaṃ**. Yathā paṭipannā guṇasambhāvanāya parehi kariyamānaṃ paccuṭṭhānādisāmīcikammaṃ arahanti, tathā paṭipannattā **sāmīcippaṭipannaṃ**.

Yugaḷavasena paṭhamamaggaṭṭho phalaṭṭhoti idamekaṃ yugaḷanti evaṃ cattāri purisayugāni honti. Ettha pana ''catupurisayugaṃ saṅgha''nti vattabbe ''cattārī''ti vibhattilopaṃ akatvā niddeso katoti daṭṭhabbaṃ. Cattāri purisayugāni etthāti **catupurisayugo**ti hi saṅgho vuccati. **Aṭṭhapurisapuggala**nti purisapuggalavasena eko paṭhamamaggaṭṭho, eko phalaṭṭhoti iminā nayena aṭṭheva purisapuggalā honti. Aṭṭha purisapuggalā etthāti **aṭṭhapurisapuggalo,** saṅgho. Ettha ca purisoti vā puggaloti vā ekatthānetāni padāni, veneyyavasena panetaṃ vuttaṃ.

Āhuneyyantiādīsu (visuddhi. 1.156) ānetvā hunitabbanti āhunaṃ, dūratopi ānetvā sīlavantesu dātabbānaṃ catunnaṃ paccayānametaṃ adhivacanaṃ. Taṃ āhunaṃ paṭiggahetuṃ yutto tassa mahapphalabhāvakaraṇatoti **āhuneyyo,** saṅgho. Atha vā dūratopi āgantvā sabbasāpateyyampi ettha hunitabbanti āhavanīyo, sakkādīnampi vā āhavanaṃ arahatīti āhavanīyo. Yo cāyaṃ brāhmaṇānaṃ āhavanīyo aggi, yattha hutaṃ mahapphalanti tesaṃ laddhi. Sace hutassa mahapphalatāya āhavanīyo, saṅghova āhavanīyo. Saṅghe hutañhi mahapphalaṃ hoti. Yathāha –

''Yo ca vassasataṃ jantu, aggiṃ paricare vane;
Ekañca bhāvitattānaṃ, muhuttamapi pūjaye;
Sāyeva pūjanā seyyo, yañce vassasataṃ huta''nti. (dha. pa. 107);

Tadetaṃ nikāyantare ''āhavanīyo''ti padaṃ idha ''āhuneyyo''ti iminā padena atthato ekaṃ, byañjanato panettha kiñcimattameva nānaṃ.

Pāhuneyyanti ettha pana pāhunaṃ vuccati disāvidisato āgatānaṃ piyamanāpānaṃ ñātimittānaṃ atthāya sakkārena paṭiyattaṃ āgantukadānaṃ. Tampi ṭhapetvā te tathārūpe piyamittādike pāhunake saṅghasseva dātuṃ yuttaṃ, saṅghova taṃ paṭiggahetuṃ yutto. Saṅghasadiso hi pāhunako natthi. Tathā hesa ekabuddhantare vītivatteyeva dissati, abbokiṇṇañca piyamanāpattakarehi sīlādidhammehi samannāgatoti evaṃ pāhunamassa dātuṃ yuttaṃ, pāhunañca paṭiggahetuṃ yuttoti **pāhuneyyo**.

Dakkhanti etāya sattā yathādhippetāhi sampattīhi vaḍḍhantīti dakkhiṇā, paralokaṃ saddahitvā dātabbadānaṃ. Taṃ dakkhiṇaṃ arahati, dakkhiṇāya vā hito yasmā naṃ mahapphalakaratāya visodhetīti **dakkhiṇeyyo**. Ubho hatthe sirasi patiṭṭhāpetvā sabbalokena kariyamānaṃ añjalikammaṃ arahatīti **añjalikaraṇīyo. Anuttaraṃ puññakkhetta**nti sabbalokassa asadisaṃ puññaviruhanaṭṭhānaṃ. Yathā hi rañño vā amaccassa vā sālīnaṃ vā yavānaṃ vā viruhanaṭṭhānaṃ rañño sālikkhettaṃ yavakkhettanti vuccati, evaṃ saṅgho sabbalokassa puññānaṃ viruhanaṭṭhānaṃ. Saṅghaṃ nissāya hi lokassa nānappakārahitasukhasaṃvattanikāni puññāni viruhanti, tasmā saṅgho anuttaraṃ puññakkhettaṃ lokassa. Etthāpi ''suppaṭipannaṃ saṅgha''ntiādinā sabbattha saṅgha-saddappayogo suppaṭipannā-disaddānaṃ saṅghavisesanabhāvadassanatthaṃ kato, tasmā ''suppaṭipannaṃ paccakkhāmī''tiādinā vuttepi sikkhāpaccakkhānaṃ hotiyevāti daṭṭhabbaṃ.

Sikkhāvevacanesu pana sikkhā-saddaṃ vinā kevalaṃ bhikkhu-saddo bhikkhunī-saddo ca sikkhāya adhivacanaṃ na hotīti **''bhikkhusikkhaṃ bhikkhunīsikkha''**nti vutteyeva sīsaṃ eti, adhisīlādayo pana sikkhā evāti ''adhisīlaṃ paccakkhāmī''tiādinā vuttepi sīsaṃ eti. **Paṭhamaṃ pārājika**ntiādinā sikkhāpadānaṃyeva gahaṇaṃ veditabbaṃ, na āpattīnaṃ.

Upajjhāyavevacanesu upajjhāyo hutvā yo pabbājesi ceva upasampādesi ca, taṃ sandhāya **''yo maṃ pabbājesī''**tiādi vuttaṃ. **Yassa mūlenā**ti yassa padhānabhāvena kāraṇabhāvena vā. Yassa mūlaṃ padhānabhāvo kāraṇabhāvo vā etissāti **yassamūlikā,** pabbajjā upasampadā ca. Mūla-saddassa sāpekkhabhāvepi niccasāpekkhatāya gamakattā taddhitavutti daṭṭhabbā.

Ācariyavevacanesu pana yo upajjhaṃ adatvā ācariyova hutvā pabbājesi, kammavācācariyo hutvā upasampādesi ca, taṃ sandhāya **''yo maṃ pabbājesi, yo maṃ anusāvesī''**ti vuttaṃ. Imehi dvīhi vacanehi pabbajjācariyo ca upasampadācariyo ca dassito. **Yāhaṃ nissāya vasāmī**ti nissayācariyaṃ dasseti. **Yāhaṃ uddisāpemī**tiādinā pana dhammācariyo vutto. Tattha **uddisāpemī**ti pāṭhaṃ uddisāpemi. **Paripucchāmī**ti uggahitapāṭhassa atthaṃ paripucchāmi. Saddhivihārikavevacanādīsu ca vuttānusāreneva attho veditabbo. **Tassa mūle**ti ettha pana tassa santiketi attho daṭṭhabbo.

Okallakoti khuppipāsādidukkhaparetānaṃ khīṇasukhānaṃ nahānādisarīrapaṭijagganarahitānaṃ kapaṇamanussānametaṃ adhivacanaṃ. **Moḷibaddho**ti sikhābaddho omukkamakuṭo vā. Kiñcāpi dvevāciko upāsako paṭhamabodhiyaṃyeva sambhavati, tathāpi tadā labbhamānanāmaṃ gahetvā vuttepi sikkhāpaccakkhānaṃ hotiyevāti dassanatthaṃ **''dvevāciko upāsako''**ti vuttaṃ. ''Dvevāciko''ti idameva panettha vevacananti daṭṭhabbaṃ, tasmā ''dvevācikoti maṃ dhārehī''ti ettakepi vutte sīsaṃ eti. Evaṃ sesesupi.

Kumārakoti kumārāvattho ativiya daharasāmaṇero. **Cellako**ti tato mahantataro khuddakasāmaṇero. **Ceṭako**ti majjhimo. **Moḷigallo**ti mahāsāmaṇero. **Samaṇuddeso**ti pana avisesato sāmaṇerādhivacanaṃ. **Nigaṇṭhupaṭṭhāko**tiādīnipi titthiyasāvakavevacanānīti daṭṭhabbaṃ.

Dussīloti nissīlo sīlavirahito. **Pāpadhammo**ti dussīlattā eva hīnajjhāsayatāya lāmakasabhāvo. **Asucisaṅkassarasamācāro**ti aparisuddhakāyakammāditāya asuci hutvā saṅkāya saritabbasamācāro. Dussīlo hi kiñcideva asāruppaṃ disvā ''idaṃ asukena kataṃ bhavissatī''ti paresaṃ āsaṅkanīyo hoti. Kenacideva karaṇīyena mantayante bhikkhū disvā ''kacci nu kho ime mayā katakammaṃ jānitvā mantentī''ti attanoyeva saṅkāya saritabbasamācāro. **Paṭicchannakammanto**ti lajjitabbatāya paṭicchādetabbakammanto. **Assamaṇo**ti na samaṇo. Salākaggahaṇādīsu ''ahampi samaṇo''ti micchāpaṭiññāya **samaṇapaṭiñño,** aseṭṭhacāritāya **abrahmacārī,** uposathādīsu ''ahampi brahmacārī''ti micchāpaṭiññāya **brahmacāripaṭiñño,** pūtinā kammena sīlavipattiyā anto anupaviṭṭhattā **antopūti,** chahi dvārehi rāgādikilesānussavanena tintattā **avassuto,** sañjātarāgādikacavarattā sīlavantehi chaḍḍetabbattā ca **kasambujāto. Koṇṭho**ti dussīlādhivacanametaṃ.

''Yāni vā panaññānipi atthi buddhavevacanāni vā''tiādinā yaṃ-saddaparāmaṭṭhānaṃ buddhādivevacanānaṃyeva taṃ-saddena parāmasanaṃ hotīti āha – **''tehi ākārehi…pe… buddhādīnaṃ vevacanehī''**ti. Kathaṃ pana tāni ākārādisaddehi voharīyantīti āha **''vevacanāni hī''**tiādi. Saṇṭhānavantānaṃ buddhādīnaṃ saṇṭhānadīpanaṃ tāva hotu, saṇṭhānarahitānaṃ pana dhammasikkhādīnaṃ kathanti āha **''sikkhāpaccakkhānasaṇṭhānattā eva vā''**ti. Sikkhāpaccakkhānarūpāni hi vevacanāni **''sikkhāpaccakkhānasaṇṭhānānī''**ti vuccanti. **Evaṃ kho**ti ettha **kho**ti avadhāraṇatthe nipātoti āha **''evamevā''**ti.

54. **Mucchāpareto**ti mucchāya abhibhūto. Vacanatthavijānanasamatthaṃ tiracchānagataṃ dassetuṃ **''nāgamāṇavakassā''**tiādi vuttaṃ. **Tihetukapaṭisandhikā**ti yebhuyyavasena vuttaṃ. Na hi sabbāpi devatā tihetukapaṭisandhikāva honti dvihetukānampi sambhavato. **Atikhippaṃ jānantī**ti devatānaṃ bhavaṅgaparivāsassa manussānaṃ viya adandhabhāvato vuttaṃ.

Sabhāgassāti purisassa. **Visabhāgassā**ti mātugāmassa. **Anariyako**ti māgadhavohārato añño. **Davā**ti sahasā. **Ravā**ti virajjhitvā. Aññaṃ bhaṇissāmīti aññaṃ bhaṇanto buddhaṃ paccakkhāmīti bhaṇatīti yojetabbaṃ. Akkharasamayānabhiññatāya vā karaṇasampattiyā abhāvato vā kathetabbaṃ kathetuṃ asakkonto hutvā aññaṃ kathento ravā bhaṇati nāma. Ubhayathāpi aññaṃ bhaṇitukāmassa aññabhaṇanaṃ samānanti āha **''purimena ko viseso''**ti.

Vācetīti pāḷiṃ kathento aññaṃ uggaṇhāpento vā vāceti. **Paripucchatī**ti pāḷiyā atthaṃ paripucchanto pāḷiṃ paripucchati. **Uggaṇhātī**ti aññassa santike pāḷiṃ uggaṇhāti. **Sajjhāyaṃ karotī**ti uggahitapāḷiṃ sajjhāyati. **Vaṇṇetī**ti pāḷiyā atthaṃ saṃvaṇṇento pāḷiṃ vaṇṇeti. Mahallakassa kiñci ajānanato aviditindriyatāya vā **''potthakarūpasadisassā''**ti vuttaṃ, mattikāya katarūpasadisassāti attho. **Garumedhassā**ti ārammaṇesu lahuppavattiyā abhāvato dandhagatikatāya garupaññassa, mandapaññassāti vuttaṃ hoti. **Sabbaso vā**ti iminā ''idaṃ padaṃ sāvessāmi 'sikkhaṃ paccakkhāmī''ti evaṃ pavattacittuppādassa abhāvaṃ dasseti. Yasmā pana asati evarūpe cittuppāde kenaci pariyāyena tathāvidhaṃ vacībhedaṃ katvā sāvanaṃ nāma neva sambhavati, tasmā vuttaṃ **''buddhaṃ paccakkhāmītiādīsu…pe… vacībhedaṃ katvā na sāvetī''**ti.

Sikkhāpaccakkhānavibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mūlapaññattivaṇṇanā

55. **Niddisitabbassā**ti vivaritabbassa pakāsetabbassa. **Kilesehī**ti ahirikādīhi kilesehi. **Ito paṭṭhāyā**ti duṭṭhulla-padato paṭṭhāya. **Tassa kammassā**ti methunadhammapaṭisevanasaṅkhātassa kammassa. **Dassana**ntiādi vuttanayameva. **Assā**ti methunadhammassa.

Dvīhi dvīhi samāpajjitabbā **dvayaṃdvayasamāpattī**ti āha **''dvayena dvayena samāpajjitabbato''**ti. Rāgapariyuṭṭhānena sadisabhāvappattiyā mithunānaṃ idaṃ methunaṃ, methunameva dhammo **methunadhammo**ti āha **''ubhinnaṃ rattāna''**ntiādi. Tattha **rattāna**nti methunarāgena rattānaṃ. **Sārattāna**nti teneva rāgena ativiya rattānaṃ. **Avassutāna**nti lokassādamittasanthavavasena uppannamethunarāgena tintānaṃ. **Pariyuṭṭhitāna**nti methunarāguppattiyā pariyonaddhacittānaṃ. **Sadisāna**nti rattatādīhi sadisānaṃ.

Yasmā ''paṭisevati nāmā''ti padaṃ mātikāya natthi, tasmā ''paṭisevati nāmāti kasmā uddhaṭa''nti yo maññati, tassa kāraṇaṃ dassento **''paṭiseveyyāti ettha…pe… mātikāpada''**nti āha. **Itthiyā nimittenā**ti idaṃ ''maggena gacchatī''tiādi viya daṭṭhabbaṃ. Yathā hi ''maggena gacchatī''ti vutte ''maggaṃ gacchati, magge vā gacchatī''ti ayamattho labbhati, evaṃ ''itthiyā nimittena pavesetī''ti vutte ''itthiyā nimittaṃ paveseti, nimitte vā pavesetī''ti ayamattho labbhati. Idañca yebhuyyena purisapayogadassanatthaṃ vuttaṃ. **Nimittaṃ aṅgajāta**nti atthato ekaṃ. Pavesanaṃ nāma na bahi chupanamattanti āha **''vātena asamphuṭṭhe allokāse''**ti. Abbhantarañhi pavesento ''pavesetī''ti vuccati, na bahi chupanto. **Abbhantara**nti ca pakatiyā sabbaso pihitassa nimittassa vātena asamphuṭṭhokāso vuccatīti.

Idāni sabbathā lesokāsapidahanatthaṃ itthinimitte purisanimitte ca labbhamānaṃ pavesakāle aññamaññaṃ phassārahaṃ padesavisesaṃ vibhajitvā dassento **''itthinimitte cattāri passānī''**tiādimāha. Vātena hi asamphuṭṭhe allokāse yattha katthaci ekenapi padesena chupitvā pavesento ''pavesetī''ti vuccati. **Vemajjha**nti yathā cattāri passāni asamphusanto paveseti, evaṃ katavivarassa itthinimittassa heṭṭhimatalaṃ vuccati, purisanimitte pana **majjha**nti aggakoṭiṃ sandhāya vadati. **Uparī**ti aggakoṭito uparibhāgappadeso. Idañca majjhena samiñjitvā pavesentassa majjhimapabbasamiñjitaṅguliṃ katthaci pavesentassa aṅguliyā majjhimapabbapiṭṭhisadisaṃ aṅgajātassa uparibhāgavemajjhaṃ sandhāya vuttaṃ. **Heṭṭhā pavesento**ti itthinimittassa heṭṭhimabhāgena chupantaṃ pavesento. **Majjhena pavesento**ti abbhantaratalaṃ chupitvā majjhena pavesento. Katthaci acchupantaṃ pavesetvā nīharantassa hi natthi pārājikaṃ, dukkaṭaṃ pana hoti chinnasīsavatthusmiṃ vaṭṭakate mukhe acchupantaṃ pavesetvā nīharantassa viya. **Majjheneva chupantaṃ pavesento**ti aggakoṭiyā chupantaṃ pavesento. Majjhimapabbapiṭṭhiyā samiñjitaṅgulinti sambandho. Atha vā samiñjitaṅguliṃ majjhimapabbapiṭṭhiyā pavesento viyāti yojetabbaṃ. **Saṅkocetvā**ti nimittamajjhena bhinditvā. **Uparibhāgenā**ti saṅkocitassa uparibhāgakoṭiyā. Idāni purisanimittassa heṭṭhā vuttesu chasu ṭhānesu uparīti vuttaṭṭhānantarassa vasena visuṃ cattāri passāni gahetvā purisanimitte dasadhā ṭhānabhedaṃ dassento **''tattha''**tiādimāha. Heṭṭhā pana visuṃ tāni aggahetvā ''cattāri passānī''ti vacanasāmaññatopi visuṃ visuṃ labbhamānāni ekaccaṃ gahetvā cha ṭhānāni vuttāni. **Tulādaṇḍasadisaṃ pavesentassā**ti ujukaṃ pavesentassa.

Nimitte jātanti attano nimitte jātaṃ. **Cammakhīla**nti nimitte uṭṭhitaṃ cammameva. ''Uṇṇigaṇḍo''tipi vadanti. Nimitte jātampi cammakhīlādi nimittamevāti āha **''āpatti pārājikassā''**ti. ''Upahatakāyappasāda''nti avatvā **''naṭṭhakāyappasāda''**nti vacanaṃ upādinnabhāvassa natthitādassanatthaṃ. Tenevāha – **''matacammaṃ vā sukkhapīḷakaṃ vā''**ti. Sati hi upādinnabhāve upahatepi kāyappasāde upahatindriyavatthusmiṃ viya pārājikāpattiyeva siyā, matacammaṃ pana sukkhapīḷakañca anupādinnakaṃ upādinnakeyeva ca pārājikāpatti. Tenevāha **''āpatti dukkaṭassā''**ti. Na ca evaṃ karontassa anāpatti sakkā vattunti dukkaṭaṃ vuttaṃ, itthinimittassa pana naṭṭhepi upādinnabhāve pārājikāpattiyeva. Mate akkhāyite yebhuyyena akkhāyite pārājikāpattivacanato **methunassādenā**ti iminā kāyasaṃsaggarāgaṃ nivatteti. Sati hi kāyasaṃsaggarāge saṅghādisesova siyā, bījānipi nimittasaṅkhyaṃ na gacchantīti dukkaṭameva vuttaṃ. ''Nimittena nimittaṃ pavesetī''ti hi vuttaṃ.

Idāni imissā methunakathāya asabbhirūpattā ''īdisaṃ ṭhānaṃ kathentehi suṇantehi ca evaṃ paṭipajjitabba''nti anusāsanto **''ayañca methunakathā nāmā''**tiādimāha. Methunakathāya rāgavuddhihetuttā hāsavisayattā ca tadubhayanivattanatthaṃ paṭikūlamanasikārādīsu niyojeti. Paṭikūlamanasikārena hi rāgo nivattati, samaṇasaññādīsu paccupaṭṭhitesu hāso nivattati. **Sattānuddayāyā**ti sattānaṃ apāyadukkhādīhi anurakkhaṇatthaṃ. **Lokānukampāyā**ti sattalokavisayāya anukampāya.

Mukhaṃ apidhāyāti mukhaṃ apidahitvā, yena kenaci pamādena kadāci mandahāso bhaveyya, tadā garuttaṃ kuppeyya, tasmā tādise kāle garubhāvassa avikopanatthaṃ bījakena mukhaṃ paṭicchādetvā nisīditabbanti adhippāyo. Atha vā **mukhaṃ apidhāyā**ti mukhaṃ pidahitvāti attho. Bījakena mukhaṃ paṭicchādetvā hasamānena na nisīditabbanti ayamettha adhippāyo. **Dantavidaṃsaka**nti dante dassetvā vivaritvā cāti attho. **Gabbhitenā**ti saṅkocaṃ anāpajjantena, ussāhajātenāti attho. Yadi hi ''īdisaṃ nāma asabbhiṃ kathemī''ti saṅkocaṃ āpajjeyya, atthavibhāvanaṃ na siyā, tasmā ''tādisena sammāsambuddhenapi tāva īdisaṃ kathitaṃ, kimaṅgaṃ panāhaṃ kathemī''ti evaṃ ussāhajātena kathetabbanti adhippāyo. **Satthupaṭibhāgenā**ti satthukappena, satthusadisenāti attho.

Mūlapaññattivaṇṇanā niṭṭhitā.

Anupaññattivaṇṇanā

Tiracchānesu gatāyāti tiracchānesu uppannāya. Yasmā tiracchānagatā nāma atikhuddakāpi honti, yesaṃ maggesu tilaphalamattampi pavesanaṃ nappahoti, tasmā na sabbāva tiracchānagatitthiyo pārājikavatthubhūtāti pavesanappahonakavasena labbhamānakatiracchānagatitthiyo paricchinditvā dassento **''pārājikavatthubhūtā eva cetthā''**tiādimāha. **Apadānaṃ ahimacchā**tiādigāthā pārājikavatthūnaṃ heṭṭhimaparicchedadassanatthaṃ porāṇehi ṭhapitā. Tattha **ahī**ti jātiniddesena sabbāpi sappajāti saṅgahitāti āha – **''ahiggahaṇena…pe… dīghajāti saṅgahitā''**ti. Tattha **gonasā**ti sappavisesā, yesaṃ piṭṭhīsu mahantāni maṇḍalāni sandissanti. **Maccha**ggahaṇaṃ odakajātiyā upalakkhaṇapadanti āha – **''macchaggahaṇena…pe… odakajāti saṅgahitā''**ti. Teneva maṇḍūkakacchapānaṃ sapādakattepi odakajātikattā saṅgaho kato.

Mukhasaṇṭhānanti oṭṭhacammasaṇṭhānaṃ. **Vaṇasaṅkhepaṃ gacchatī**ti vaṇasaṅgahaṃ gacchati navasu vaṇamukhesu saṅgahitattāti adhippāyo. Vaṇe thullaccayañca ''amaggena amaggaṃ paveseti, āpatti thullaccayassā''ti imassa vasena veditabbaṃ. Tasmiñhi sutte dvīsu sambhinnavaṇesu ekena vaṇena pavesetvā dutiyena nīharantassa thullaccayaṃ vuttaṃ. Vakkhati ca ''imassa suttassa anulomavasena sabbattha vaṇasaṅkhepe thullaccayaṃ veditabba''nti (pārā. aṭṭha. 1.66). **Kukkuṭi**ggahaṇampi sabbāya pakkhijātiyā upalakkhaṇapadanti āha – **''kukkuṭiggahaṇena…pe… pakkhijāti saṅgahitā''**ti. **Majjāri**ggahaṇampi catuppadajātiyā upalakkhaṇapadanti daṭṭhabbaṃ. Tenāha – **''majjāriggahaṇena…pe… catuppadajāti saṅgahitā''**ti. **Rukkhasunakhā** nāma kalandakātipi vadanti. **Maṅgusā**ti naṅgulā.

Parājita-saddo upasaggassa vuddhiṃ katvā ta-kārassa ca ka-kāraṃ katvā **pārājiko**ti niddiṭṭhoti āha **''pārājikoti parājito''**ti. **''Katthaci āpattī**ti 'pārājikena dhammena anuddhaṃseyyā'tiādīsu (pārā. 384, 391), **katthaci sikkhāpada**nti idaṃ pana disvā jānitabba''nti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Parājayatīti pārājikaṃ, pārājikāti ca kattusādhanena pārājika-saddena sikkhāpadaṃ āpatti ca vuccatīti dassento āha **''yo taṃ atikkamatī''**tiādi. Puggalo pana kammasādhanena pārājika-saddena vuccatīti dassento āha **''puggalo yasmā parājito''**tiādi.

Etameva hi atthaṃ sandhāyāti ''taṃ āpattiṃ āpanno puggalo parājito hoti parājayamāpanno''ti etamatthaṃ sandhāya. **Cuto paraddho**tiādinā hi taṃ āpattiṃ āpannapuggalo cuto hoti parājito parājayaṃ āpannoti ayamattho viññāyati, na pana puggalo pārājiko nāma hotīti etamatthaṃ sandhāyāti evamattho gahetabbo. Na hi **parivāre**pi gāthā puggalavuttipārājikasaddanibbacanadassanatthaṃ vuttā āpattivuttīnaṃ pārājikā-disaddānaṃ nibbacanavibhāgappasaṅge vuttattā. Ayañhi parivāragāthāya attho (pari. aṭṭha. 339) – yadidaṃ puggalāpattisikkhāpadapārājikesu āpattipārājikaṃ nāma vuttaṃ, taṃ āpajjanto puggalo yasmā parājito parājayamāpanno saddhammā cuto paraddho bhaṭṭho niraṅkato ca hoti, anīhaṭe tasmiṃ puggale puna uposathapavāraṇādibhedo saṃvāso natthi, **tenetaṃ iti vuccati** tena kāraṇena etaṃ āpattipārājikaṃ iti

vuccatīti. Ayaṃ panettha saṅkhepattho – yasmā parājito hoti etena, tasmā etaṃ pārājikanti vuccatīti. **Paribhaṭṭho**ti sāsanato bhaṭṭho, parihīnoti attho. **Chinno**ti antarā khaṇḍito.

Saddhiṃ yojanāyāti padayojanāya saddhiṃ. **Catubbidhaṃ saṅghakamma**nti apalokanādivasena catubbidhaṃ kammaṃ. **Sīmāparicchinnehī**ti ekasīmāpariyāpannehi. **Pakatattā** nāma pārājikaṃ anāpannā anukkhittā ca. **Pañcavidhopī**ti nidānuddesādivasena pañcavidhopi. Nahāpitapubbakānaṃ viya odhisaanuññātaṃ ṭhapetvā avasesaṃ sabbampi sikkhāpadaṃ sabbehipi lajjīpuggalehi anatikkamanīyattā vuttaṃ **''sabbehipi lajjīpuggalehi samaṃ sikkhitabbabhāvato''**ti. **Sama**nti saddhiṃ, ekappahārena vā. **Sikkhitabbabhāvato**ti anatikkamanavasena uggahaparipucchādinā ca sikkhitabbabhāvato. Sāmaññasikkhāpadesu ''idaṃ tayā na sikkhitabba''nti evaṃ abahikātabbato **''na ekopi tato bahiddhā sandissatī''**ti vuttaṃ. Yaṃ taṃ vuttanti sambandho.

56. **Na kevalaṃ itthiyā eva nimittaṃ pārājikavatthū**ti iminā kevalaṃ itthiyā eva nimittaṃ pārājikavatthu na hoti, atha kho ubhatobyañjanakapaṇḍakapurisānampi nimittaṃ pārājikavatthūti dasseti. **Na ca manussitthiyā evā**ti iminā pana manussitthiyā eva nimittaṃ pārājikavatthu na hoti, amanussitthitiracchānagatitthiamanussubhatobyañjanakādīnampi nimittaṃ pārājikavatthūti dasseti. **''Vatthumeva na hotī**ti amanussitthipasaṅgena āgataṃ suvaṇṇarajatādimayaṃ paṭikkhipatī''ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ yuttaṃ viya na dissati. Na hi ito pubbe amanussitthiggahaṇaṃ kataṃ atthi, yena tappasaṅgo siyā. Idāneva hi ''tisso itthiyo''tiādinā amanussitthiggahaṇaṃ kataṃ, na ca amanussitthiggahaṇena suvaṇṇarajatādimayānaṃ pasaṅgo yutto. Manussāmanussatiracchānajātivasena tividhā katvā pārājikavatthubhūtasattānaṃ niddesena suvaṇṇarajatādimayānaṃ pasaṅgassa nivattitattā. Tathā hi itthipurisādīsu manussāmanussādīsu vā kañci anāmasitvā avisesena ''methunaṃ dhammaṃ paṭiseveyyā''ti ettakameva mātikāyaṃ vuttaṃ. Tassa padabhājane ca ''paṭisevati nāmā''ti mātikaṃ padaṃ uddharitvā ''yo nimittena nimittaṃ aṅgajātena aṅgajātaṃ antamaso tilaphalamattampi paveseti, eso paṭisevati nāmā''ti paṭisevanākārova dassito, na pana pārājikavatthubhūtanimittanissayā manussāmanussatiracchānagatā itthipurisapaṇḍakaubhatobyañjanakā niyametvā dassitā, tasmā ''itthiyā eva nu kho nimittaṃ pārājikavatthu, udāhu aññesampī''ti evamādi sandeho siyā, nimittavohāro ca suvaṇṇarajatādimayarūpakesu ca labbhatiyeva. Teneva **vinītavatthūsu** (pārā. 71) ''lepacittassa nimittaṃ aṅgajātena chupi, dārudhītalikāya nimittaṃ aṅgajātena chupī''ti vuttaṃ, tasmā nimittasāmaññato ''suvaṇṇarajatādimayānampi nimittaṃ pārājikavatthu hoti, na hotī''ti kassaci āsaṅkā siyā. Teneva ''lepacittādivatthūsu tassa kukkuccaṃ ahosī''ti vuttaṃ. Tasmā tadāsaṅkānivattanatthaṃ pārājikavatthubhūtasattaniyamanatthañca jātivasena manussāmanussādito tidhā katvā pārājikavatthubhūte satte bhagavā vibhajitvā dasseti, tasmā ''vatthumeva na hotī''ti nimittasāmaññato pasaṅgāgataṃ suvaṇṇarajatādimayānaṃ nimittaṃ paṭikkhipatīti vattabbaṃ.

Tayo maggeti bhummatthe upayogavacananti āha **''tīsu maggesūti attho veditabbo''**ti. **Evaṃ sabbatthā**ti iminā ''dve magge''ti etthāpi dvīsu maggesūti attho veditabboti atidissati.

Anupaññattivaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamacatukkakathāvaṇṇanā

57. **Assā**ti ākhyātikapadanti tassa atthaṃ dassento **''hotī''**ti āha. **Gaṇṭhipadesu** pana ''assāti puggalaṃ parāmasitvā hotīti vacanaseso dassito''tipi atthavikappo dassito, na so sundarataro. Yadi hi vacanaseso adhippeto siyā, ''hotī''ti vattabbaṃ, teneva aññasmiṃ atthavikappe hotīti vacanaseso kato.

58. **Sādiyantassevā**ti ettha sādiyanaṃ nāma sevetukāmatācittassa upaṭṭhāpananti āha **''paṭisevanacittasamaṅgissā''**ti. **''Paṭipakkhaṃ atthayantī**ti sikkhākāmānaṃ bhikkhūnaṃ paṭipakkhaṃ dussīlabhāvaṃ atthayantī''ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Attano veripuggalassa pana paṭipakkhabhūtaṃ kañci amittaṃ atthayanti gavesantīti evamettha attho daṭṭhabbo. Paccatthikā hi attano veriṃ nāsetukāmā tassa paṭipakkhabhūtaṃ kañci amittaṃ attano sahāyabhāvamupagacchantaṃ icchanti. Rājapaccatthikādīnaṃ upari vakkhamānattā tadanurūpavasena atthaṃ dassento **''bhikkhū eva paccatthikā bhikkhupaccatthikā''**ti āha. ''Bhikkhussa paccatthikā bhikkhupaccatthikā''ti evaṃ pana vuccamāne bhikkhussa paccatthikā rājādayopi ettheva saṅgayhantīti rājapaccatthikādayo visuṃ na vattabbā siyuṃ, aññattha pana bhikkhussa paccatthikā bhikkhupaccatthikāti ayamattho labbhateva ''sāsanapaccatthikā''ti yathā. **Issāpakatā**ti paresaṃ lābhasakkārādiasahanalakkhaṇāya issāya abhibhūtā. **Nipparipphanda**nti paripphandavirahitaṃ, yathā calituṃ parivattituṃ na sakkoti, tathā gahetvāti attho. **Sampayojentī**ti vaccamaggena saddhiṃ yojenti.

Tasmiṃ khaṇeti tasmiṃ pavesanakkhaṇe, aggato yāva mūlā pavesanakālo ''pavesanakkhaṇo''ti vuccati. Sādiyanaṃ nāma sevanacittassa uppādananti āha **''sevanacittaṃ upaṭṭhāpetī''**ti. **Paviṭṭhakāle**ti aṅgajātassa yattakaṃ ṭhānaṃ pavesanārahaṃ, tattakaṃ anavasesato paviṭṭhakāle. Evaṃ paviṭṭhassa uddharaṇārambhato antarā ṭhitakālo **ṭhitaṃ** nāma. Aṭṭhakathāyaṃ pana mātugāmassa sukkavissaṭṭhiṃ patvā sabbathā vāyamato oramitvā ṭhitakālaṃ sandhāya **''sukkavissaṭṭhisamaye''**ti vuttaṃ. **Uddharaṇaṃ** nāma yāva aggā nīharaṇakāloti āha – **''nīharaṇakāle paṭisevanacittaṃ upaṭṭhāpetī''**ti. **Aṅgārakāsu**nti aṅgārarāsiṃ. Evarūpe kāle asādiyanaṃ nāma na sabbesaṃ visayoti āha **''imañhi evarūpaṃ āraddhavipassaka''**ntiādi. **Ekādasahi aggīhī**ti rāgadosamohajātijarāmaraṇasokaparidevadukkhadomanassupāyāsasaṅkhātehi ekādasahi aggīhi. Rāgādayo hi anuḍahanaṭṭhena ''aggī''ti vuccanti. Te hi yassa santi, taṃ niḍahanti, mahāpariḷāhā ca honti dunnibbāpayā ca. Bhagavatā ca dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggaho icchitoyevāti āha – **''paccatthikānañcassa manorathavighātaṃ karonto''**ti. **Assā**ti asādiyantassa yathāvuttaguṇasamaṅgissa.

Paṭhamacatukkakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekūnasattatidvisatacatukkakathāvaṇṇanā

59-60. Akkhāyitanimittā akkhāyita-saddena vuttā uttarapadalopenāti āha **''soṇasiṅgālādīhi akkhāyitanimitta''**nti. Akkhāyitaṃ nimittaṃ yassā sā **akkhāyitanimittā**. ''Jāgaranti''ntiādi visesanarahitattā **''suddhikacatukkānī''**ti vuttaṃ.

Samānācariyakā therāti ekācariyassa pāṭhakantevāsikā. **Mahābhaye**ti brāhmaṇatissabhaye. Gaṅgāya aparabhāgo **aparagaṅgaṃ**. **Vata re**ti garahatthe nipāto. Avissajjantena kiṃ kattabbanti āha **''niccakālaṃ sotabba''**ntiādi. **Evaṃ vinayagarukāna**nti iminā upari tehi vuccamānavinicchayassa garukaraṇīyatāya kāraṇaṃ vuttaṃ. **Sabbaṃ pariyādiyitvā**ti sabbaṃ pārājikakkhettaṃ anavasesato gahetvā. **Sotaṃ chinditvā**ti pārājikakkhette vītikkamasotaṃ chinditvā. Apaññattabhāvato yuttiabhāvato ca **''pārājikacchāyā panettha na dissatī''**ti vuttaṃ. Keci pana ''upaḍḍhakkhāyitabhāvassa dubbinicchayattā tattha pārājikaṃ na paññapesī''ti vadanti, taṃ akāraṇaṃ, na ca dubbinicchayatā apaññattikāraṇaṃ yebhuyyakkhāyitādīsupi dubbinicchayabhāvassa samānattā. Upaḍḍhakkhāyitato hi kiñcideva adhikaṃ ūnaṃ vā yadi khāyitaṃ siyā, tampi yebhuyyena khāyitaṃ akkhāyitanti saṅkhyaṃ gacchatīti upaḍḍhakkhāyitamiva yebhuyyakkhāyitādīnipi dubbinicchayāneva. Apica upaḍḍhakkhāyitaṃ yadi sabhāvato pārājikakkhettaṃ siyā, na tattha bhagavā dubbinicchayanti pārājikaṃ na paññapeti.

Idāni therena katavinicchayameva upatthambhetvā aparampi tattha kāraṇaṃ dassento **''apicā''**tiādimāha. Nimitte appamattikāpi maṃsarāji sace avasiṭṭhā hoti, taṃ **yebhuyyakkhāyita**meva hoti, tato paraṃ pana sabbaso khāyite nimitte dukkaṭamevāti dassento āha **''tato paraṃ thullaccayaṃ natthī''**ti. Atha vā **yebhuyyena khāyitaṃ** nāma vaccamaggapassāvamaggamukhānaṃ catūsu koṭṭhāsesu dve koṭṭhāse atikkamma yāva tatiyakoṭṭhāsassa pariyosānā khāditaṃ, tato paraṃ pana tatiyakoṭṭhāsaṃ atikkamma yāva catutthakoṭṭhāsassa pariyosānā khāditaṃ dukkaṭavatthūti veditabbaṃ. **Matasarīrasmiṃyeva veditabba**nti ''mataṃ yebhuyyena akkhāyita''ntiādivacanato. **''Yadipi nimittaṃ sabbaso khāyita**ntiādi sabbaṃ jīvamānakasarīrameva sandhāya vutta''nti **mahāgaṇṭhipade** vuttaṃ. **Kenaci** pana ''taṃ vīmaṃsitvā gahetabba''nti likhitaṃ. Kimettha vīmaṃsitabbaṃ jīvamānakasarīrasseva adhikatattā matasarīre labbhamānassa vinicchayassa visuṃ vakkhamānattā ca. Teneva **mātikāṭṭhakathāyampi** (kaṅkhā. aṭṭha. paṭhamapārājikavaṇṇanā) –

> ''Jīvamānakasarīrassa vuttappakāre magge sacepi tacādīni anavasesetvā sabbaso chinne nimittasaṇṭhānamattaṃ paññāyati, tattha antamaso aṅgajāte uṭṭhikaṃ anaṭṭhakāyappasādaṃ pīḷakaṃ vā cammakhīlaṃ vā pavesentassapi sevanacitte sati pārājikaṃ, naṭṭhakāyappasādaṃ sukkhapīḷakaṃ vā matacammaṃ vā lomaṃ vā pavesentassa dukkaṭaṃ. Sace nimittasaṇṭhānamattampi anavasesetvā sabbaso maggo uppāṭito, tattha upakkamato vaṇasaṅkhepavasena thullaccaya''nti –

Jīvamānakasarīrasmiṃyeva yathāvuttavinicchayo dassito.

Sabbaso khāyitanti nimittappadese bahiṭṭhitaṃ chavicammaṃ sabbaso chinditvā soṇasiṅgālādīhi khāyitasadisaṃ kataṃ. Tenevāha **''chavicammaṃ natthī''**ti. Nimittamaṃsassa pana abbhantare chavicammassa ca vijjamānattā **''nimittasaṇṭhānaṃ paññāyatī''**ti vuttaṃ. Tenevāha **''pavesanaṃ jāyatī''**ti. **Nimittasaṇṭhānaṃ pana anavasesetvā**ti nimittākārena ṭhitaṃ chavicammamaṃsādiṃ anavasesetvā. Jīvamānakasarīre labbhamānavisesaṃ dassetvā idāni matasarīre labbhamānavisesaṃ dassento āha **''matasarīre panā''**tiādi.

Manussānaṃ jīvamānakasarīretiādinā pana akkhiādayopi vaṇasaṅgahaṃ gacchantīti vaṇena ekaparicchedaṃ katvā akkhiādīsupi thullaccayaṃ vuttaṃ. Tesañca

vaṇasaṅgaho ''navadvāro mahāvaṇo''ti (mi. pa. 2.6.1) evamādisuttānusārena veditabbo. Tiracchānagatānaṃ akkhikaṇṇavaṇesu dukkaṭaṃ pana aṭṭhakathāppamāṇena gahetabbaṃ. Yathā hi manussāmanussatiracchānagatesu vaccamaggapassāvamaggamukhānaṃ pārājikavatthubhāve nānākaraṇaṃ natthi, evaṃ akkhiādīnampi thullaccayādivatthubhāve ninnānākaraṇena bhavitabbaṃ. Vaṇe thullaccayañca ''amaggena amaggaṃ paveseti, āpatti thullaccayassā''ti (pārā. 66) sāmaññato vuttaṃ, na pana ''manussāna''nti visesanaṃ atthi. Yadi ca tiracchānagatānaṃ vaṇesu thullaccayena na bhavitabbaṃ, pataṅgamukhamaṇḍūkassa mukhasaṇṭhāne vaṇasaṅkhepato thullaccayaṃ na vattabbaṃ, vuttañca, tasmā aṭṭhakathācariyā evettha pamāṇaṃ. Bhagavato adhippāyaññuno hi aṭṭhakathācariyā. Teneva vuttaṃ ''buddhena dhammo vinayo ca vutto, yo tassa puttehi tatheva ñāto''tiādi (pārā. aṭṭha. 1.). **Manussāna**nti itthipurisapaṇḍakaubhatobyañjanakānaṃ sāmaññato vuttaṃ. **Vatthikosesū**ti vatthipuṭesu purisānaṃ aṅgajātakosesu. Matasarīraṃ yāva uddhumātakādibhāvena kuthitaṃ na hoti, tāva allasarīranti veditabbaṃ. Tenāha – **''yadā pana sarīraṃ uddhumātakaṃ hotī''**tiādi. **Pārājikavatthuñca thullaccayavatthuñca vijahatī**ti ettha pārājikavatthubhāvaṃ thullaccayavatthubhāvañca vijahatīti attho veditabbo. Matānaṃ tiracchānagatānanti sambandho.

Methunarāgena vatthikosaṃ pavesentassa thullaccayaṃ vuttanti āha **''patthikosaṃ appavesento''**ti. **Itthiyā appavesento**ti itthiyā nimittaṃ appavesento. **Appavesento**ti ca pavesanādhippāyassa abhāvaṃ dasseti. Pavesanādhippāyena bahi chupantassa pana methunassa pubbapayogattā dukkaṭeneva bhavitabbaṃ. **Nimittena nimittaṃ chupati, thullaccaya**nti idaṃ ''na ca, bhikkhave, rattacittena aṅgajātaṃ chupitabbaṃ, yo chupeyya, āpatti thullaccayassā''ti (mahāva. 252) imassa suttassa vasena vuttaṃ. Tattha ca kesañci aññathāpi atthavikappassa vidhiṃ dassento **''mahāaṭṭhakathāyaṃ panā''**tiādimāha. Tattha kiñcāpi ''katvā mahāaṭṭhakathaṃ sarīra''nti (pārā. aṭṭha. 1.ganthārambhakathā) vuttaṃ, tathāpi sesaaṭṭhakathāsu ''methunarāgena mukhenā''ti vacanassa abhāvaṃ dassetuṃ ''mahāaṭṭhakathāyaṃ panā''ti vuttaṃ. ''Aṅgajātenā''ti avuttattā **''avisesenā''**ti vuttaṃ.

Idāni mahāaṭṭhakathaṃ pāḷiyā saṃsanditvā dassento **''yaṃ tāva mahāaṭṭhakathāya''**ntiādimāha. **Itarathā hi dukkaṭaṃ siyā**ti pakatimukhena chupantassa visāṇādiggahaṇe viya dukkaṭaṃ siyā. Evaṃ mahāaṭṭhakathaṃ pāḷiyā saṃsanditvā idāni tattha kesañci aññathā atthavikappaṃ dassento **''keci panā''**tiādimāha. **Saṅghādiseso**ti kāyasaṃsaggasikkhāpadena saṅghādiseso. **Vuttanayenevā**ti methunarāgeneva. ''Nimittamukhenā''ti vuttattā tiracchānagatitthiyā passāvamaggaṃ methunarāgena pakatimukhena chupantassa dukkaṭanti veditabbaṃ. **Kāyasaṃsaggarāgena dukkaṭa**nti nimittamukhena vā pakatimukhena vā kāyasaṃsaggarāgena chupantassa dukkaṭameva.

Ekūnasattatidvisatacatukkakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Santhatacatukkabhedakathāvaṇṇanā

61-2. **Paṭipannakassā**ti āraddhavipassakassa. **Upādinnaka**nti kāyindriyaṃ sandhāya vuttaṃ. **Upādinnakena phusatī**ti upādinnakena phusīyati ghaṭṭīyatīti evaṃ kammani ya-kāralopena attho veditabbo. Atha vā evaṃ karonto kiñci upādinnakaṃ upādinnakena na phusati na ghaṭṭetīti evamettha attho daṭṭhabbo. **Lesaṃ oḍḍessantī**ti lesaṃ samuṭṭhāpessanti, parikappessantīti vuttaṃ hoti. **Santhatādibhedehi bhinditvā**ti santhatādivisesanehi visesetvā, santhatādīhi catūhi yojetvāti vuttaṃ hoti.

Santhatāyāti ekadese samudāyavohāro ''paṭo daḍḍho''tiādīsu viya. Tathā hi paṭassa ekadesepi daḍḍhe ''paṭo daḍḍho''ti voharanti, evaṃ itthiyā vaccamaggādīsu kismiñci magge santhate itthī ''santhatā''ti vuccati. Tenāha **''santhatā nāmā''**tiādi. Vatthādīni anto appavesetvā bahi ṭhapetvā bandhanaṃ sandhāya **''paliveṭhetvā''**ti vuttaṃ. Ekadese samudāyavohāravaseneva bhikkhupi ''santhato''ti vuccatīti āha **''santhato nāmā''**tiādi. **Yattake paviṭṭhe**ti tilaphalamatte paviṭṭhe. Akkhiādimhi santhatepi yathāvatthukamevāti āha **''thullaccayakkhette thullaccayaṃ, dukkaṭakkhette dukkaṭameva hotī''**ti.

Khāṇuṃ ghaṭṭentassa dukkaṭanti itthinimittassa anto khāṇuṃ pavesetvā samatalaṃ atirittaṃ vā khāṇuṃ ghaṭṭentassa dukkaṭaṃ pavesābhāvato. Sace pana īsakaṃ anto pavisitvā ṭhitaṃ khāṇukameva aṅgajātena chupati, pārājikameva. **Tassa tala**nti veḷunaḷādikassa antotalaṃ. Vinītavatthūsu ''tena kho pana samayena aññataro bhikkhu sīvathikaṃ gantvā chinnasīsaṃ passitvā vaṭṭakate mukhe acchupantaṃ aṅgajātaṃ pavesesi. Tassa kukkuccaṃ ahosi…pe… anāpatti bhikkhu pārājikassa, āpatti dukkaṭassā''ti vuttattā tassa suttassa anulomato **''ākāsagatameva katvā pavesetvā nīharati, dukkaṭa''**nti (pārā. 73) vuttaṃ. **Bahiddhā khāṇuke**ti antopavesitaveṇupabbādikassa bahi nikkhantakhāṇuke. Methunarāgena indriyabaddhaanindriyabaddhasantānesu yattha katthaci upakkamantassa na sakkā anāpattiyā bhavitunti **''dukkaṭamevā''**ti vuttaṃ. Teneva vinītavatthumhi aṭṭhikesu upakkamantassa dukkaṭaṃ vuttaṃ.

Santhatacatukkabhedakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rājapaccatthikādicatukkabhedakathāvaṇṇanā

65. Sāmaññajotanāya pakaraṇato visesavinicchayoti āha **''dhuttāti methunupasaṃhitakhiḍḍāpasutā''**tiādi. Idāni sāmaññatopi atthasambhavaṃ dassento **''itthidhuttasurādhuttādayo vā''**ti āha. **Hadaya**nti hadayamaṃsaṃ.

Sabbākārena catukkabhedakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āpattānāpattivāravaṇṇanā

66. **Paṭiññākaraṇaṃ natthī**ti pucchitabbābhāvato. Na hi dūsako ''kena cittena vītikkamaṃ akāsi, jānitvā akāsi, udāhu ajānitvā''ti evaṃ pucchāya arahati. **Tatthevā**ti vesāliyaṃ mahāvane eva. **Sabbaṅgagata**nti ṭhapetvā kesalomadantanakhānaṃ maṃsavinimuttaṭṭhānañceva thaddhasukkhacammañca udakamiva telabindu avasesasabbasarīraṃ byāpetvā ṭhitaṃ. **Sarīrakampādīnī**ti **ādi**-saddena akkhīnaṃ pītavaṇṇādiṃ saṅgaṇhāti. **Pittakosake ṭhita**nti hadayapapphāsānaṃ antare yakanamaṃsaṃ nissāya patiṭṭhite mahākosātakīkosasadise pittakose ṭhitaṃ. **Kupite**ti pittakosato calitvā bahi nikkhante.

Vissaṭṭhacittoti vissaṭṭhapakaticitto. **Yakkhummattako**ti yakkhā kira yassa cittaṃ khipitukāmā honti, tassa setamukhaṃ nīlodaraṃ surattahatthapādaṃ mahāsīsaṃ pajjalitanettaṃ bheravaṃ vā attabhāvaṃ nimminitvā dassenti, bheravaṃ vā saddaṃ sāventi, kathentasseva vā mukhena hatthaṃ pakkhipitvā hadayamaṃsaṃ maddanti, tena so satto ummattako hoti khittacitto. Tenevāha **''bheravāni vā ārammaṇāni dassetvā''**tiādi. Tattha **bheravānī**ti dassanamatteneva sattānaṃ bhayaṃ chambhitattaṃ lomahaṃsaṃ uppādetuṃ samatthāni. **Niccameva ummattako hotī**ti yassa pittakosato pittaṃ calitvā bahi nikkhantaṃ hoti, taṃ sandhāya vuttaṃ. Yassa pana pittaṃ calitvā pittakoseyeva ṭhitaṃ hoti bahi anikkhantaṃ, so antarantarā saññaṃ paṭilabhati, na niccameva ummattako hotīti veditabbaṃ. **Ñatvā**ti saññāpaṭilābhena jānitvā. **Adhimattāyā**ti adhikappamāṇāya.

Āpattānāpattivāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā

Pakiṇṇakanti vomissakanayaṃ. **Samuṭṭhāna**nti uppattikāraṇaṃ. **Kiriyā**tiādi nidassanamattaṃ, akiriyādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. **Vedanāyā**ti sahayoge karaṇavacanaṃ, vedanāya saha kusalañcāti vuttaṃ hoti. **Sabbasaṅgāhakavasenā**ti sabbesaṃ sikkhāpadānaṃ saṅgāhakavasena. **Cha sikkhāpadasamuṭṭhānānī**ti kāyo vācā kāyavācā kāyacittaṃ vācācittaṃ kāyavācācittanti evaṃ vuttāni cha āpattisamuṭṭhānāni. Āpattiyeva hi sikkhāpadasīsena vuttā. Samuṭṭhānādayo hi āpattiyā honti, na sikkhāpadassa, imesu pana chasu samuṭṭhānesu purimāni tīṇi acittakāni, pacchimāni sacittakāni. Tesu ekena vā dvīhi vā tīhi vā catūhi vā chahi vā samuṭṭhānehi āpattiyo samuṭṭhahanti, pañcasamuṭṭhānā āpatti nāma natthi. Tattha **ekasamuṭṭhānā** catutthena ca pañcamena ca chaṭṭhena ca samuṭṭhānena samuṭṭhāti, na aññena. **Dvisamuṭṭhānā** paṭhamacatutthehi ca dutiyapañcamehi ca tatiyachaṭṭhehi ca catutthachaṭṭhehi ca pañcamachaṭṭhehi ca samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, na aññehi. **Tisamuṭṭhānā** paṭhamehi ca tīhi, pacchimehi ca tīhi samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, na aññehi. **Catusamuṭṭhānā** paṭhamatatiyacatutthachaṭṭhehi ca dutiyatatiyapañcamachaṭṭhehi ca samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, na aññehi. **Chasamuṭṭhānā** chahipi samuṭṭhāti.

Sikkhāpadaṃ nāma atthi chasamuṭṭhānanti etthāpi sikkhāpadasīsena āpatti vuttāti veditabbā. Teneva vakkhati ''sabbañcetaṃ āpattiyaṃ yujjati, sikkhāpadasīsena pana sabbaaṭṭhakathāsu desanā āruḷhā''ti. Kāyādīhi chahi samuṭṭhānaṃ uppatti, cha vā samuṭṭhānāni etassāti **chasamuṭṭhānaṃ**. **Atthi catusamuṭṭhāna**nti kāyo kāyavācā kāyacittaṃ kāyavācācittanti imāni cattāri, vācā kāyavācā vācācittaṃ kāyavācācittanti imāni vā cattāri samuṭṭhānāni etassāti catusamuṭṭhānaṃ. **Atthi tisamuṭṭhāna**nti kāyo

vācā kāyavācāti imāni tīṇi, kāyacittaṃ vācācittaṃ kāyavācācittanti imāni vā tīṇi samuṭṭhānāni etassāti tisamuṭṭhānaṃ. Dvisamuṭṭhānaṃ ekasamuṭṭhānañca samuṭṭhānasīsavasena dassento **''atthi kathinasamuṭṭhāna''**ntiādimāha. Terasa hi samuṭṭhānasīsāni paṭhamapārājikasamuṭṭhānaṃ adinnādānasamuṭṭhānaṃ sañcarittasamuṭṭhānaṃ samanubhāsanasamuṭṭhānaṃ kathinasamuṭṭhānaṃ eḷakalomasamuṭṭhānaṃ padasodhammasamuṭṭhānaṃ addhānasamuṭṭhānaṃ theyyasatthasamuṭṭhānaṃ dhammadesanāsamuṭṭhānaṃ bhūtārocanasamuṭṭhānaṃ corivuṭṭhāpanasamuṭṭhānaṃ ananuññātasamuṭṭhānanti.

Tattha ''atthi chasamuṭṭhāna''nti iminā sañcarittasamuṭṭhānaṃ vuttaṃ. ''Atthi catusamuṭṭhāna''nti iminā pana addhānasamuṭṭhānaṃ ananuññātasamuṭṭhānañca saṅgahitaṃ. Yañhi paṭhamatatiyacatutthachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ addhānasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pana dutiyatatiyapañcamachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ ananuññātasamuṭṭhānaṃ. ''Atthi tisamuṭṭhāna''nti iminā adinnādānasamuṭṭhānaṃ bhūtārocanasamuṭṭhānañca saṅgahitaṃ. Yañhi sacittakehi tīhi samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, idaṃ adinnādānasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pana acittakehi tīhi samuṭṭhāti, idaṃ bhūtārocanasamuṭṭhānaṃ. ''Atthi kathinasamuṭṭhāna''ntiādinā pana avasesasamuṭṭhānasīsena dvisamuṭṭhānaṃ ekasamuṭṭhānañca saṅgaṇhāti. Tathā hi yaṃ tatiyachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ kathinasamuṭṭhānanti vuccati. Yaṃ paṭhamacatutthehi samuṭṭhāti, idaṃ eḷakalomasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ chaṭṭheneva samuṭṭhāti, idaṃ dhuranikkhepasamuṭṭhānaṃ, samanubhāsanasamuṭṭhānantipi tasseva nāmaṃ. Ādi-saddasaṅgahitesu pana paṭhamapārājikasamuṭṭhānapadasodhammatheyyasatthadhammadesanācorivuṭṭhāpanasamuṭṭhānesu yaṃ kāyacittato samuṭṭhāti, idaṃ paṭhamapārājikasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ dutiyapañcamehi samuṭṭhāti, idaṃ padasodhammasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ catutthachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ theyyasatthasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pañcameneva samuṭṭhāti, idaṃ dhammadesanāsamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pañcamachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ corivuṭṭhāpanasamuṭṭhānanti veditabbaṃ.

Evaṃ samuṭṭhānasīsena sabbasikkhāpadāni terasadhā dassetvā idāni kiriyāvasena pañcadhā dassento **''tatrāpi kiñci kiriyato samuṭṭhātī''**tiādimāha. Tattha **kiñcī**ti sikkhāpadasīsena āpattiṃ vadati. Tasmā yā kāyena vā vācāya vā pathavīkhaṇanādīsu viya vītikkamaṃ karontassa hoti, ayaṃ **kiriyato samuṭṭhāti** nāma. Yā kāyavācāya kattabbaṃ akarontassa hoti paṭhamakathināpatti viya, ayaṃ **akiriyato samuṭṭhāti** nāma. Yā karontassa ca akarontassa ca hoti aññātikāya bhikkhuniyā hatthato cīvarapaṭiggahaṇāpatti viya, ayaṃ **kiriyākiriyato samuṭṭhāti** nāma. Yā siyā karontassa ca siyā akarontassa ca hoti rūpiyapaṭiggahaṇāpatti viya, ayaṃ **siyā kiriyato siyā akiriyato samuṭṭhāti** nāma. Yā siyā karontassa ca siyā karontassa ca akarontassa ca hoti kuṭikārāpatti viya, ayaṃ **siyā kiriyato siyā kiriyākiriyato samuṭṭhāti** nāma.

Idāni sabbasikkhāpadāni saññāvasena dvidhā katvā dassento **''tatrāpi atthi saññāvimokkha''**ntiādimāha. Saññāya abhāvena vimokkho assāti **saññāvimokkha**nti majjhepadalopasamāso daṭṭhabbo. Yato hi vītikkamasaññāabhāvena muccati, idaṃ saññāvimokkhanti vuccati. **Cittaṅgaṃ labhatiyevā**ti kāyacittādisacittakasamuṭṭhāneheva samuṭṭhahanato. ''Labhatiyevā''ti avadhāraṇena no na labhatīti dasseti. Tasmā yaṃ cittaṅgaṃ labhati, na labhati ca, taṃ **''itara''**nti vuttaṃ itara-saddassa vuttapaṭiyogavisayattā.

Puna sabbasikkhāpadāni cittavasena dvidhā dassento **''puna atthi sacittaka''**ntiādimāha. **Yaṃ saheva cittena āpajjatī**ti yaṃ sacittakeneva samuṭṭhānena āpajjati, no acittakena. **Vināpī**ti **api**-saddena sahāpi cittena āpajjatīti dasseti. Yañhi kadāci acittakena, kadāci sacittakena samuṭṭhānena samuṭṭhāti, taṃ acittakanti vuccati. Ettha ca saññādukaṃ anāpattimukhena, sacittakadukaṃ āpattimukhena vuttanti idametesaṃ nānākaraṇanti veditabbaṃ.

Lokavajjadukassa heṭṭhā vuttalakkhaṇattā taṃ avibhajitvā idāni sabbasikkhāpadāni kammavasena duvidhāni, kusalādivasena vedanāvasena ca tividhāni hontīti dassento **''kammakusalavedanāvasenā''**tiādimāha. Ettha pana kiñcāpi aṭṭhakathāsu āgatanayena kāyakammaṃ vacīkammanti kammavasena dukaṃ vuttaṃ, tikameva pana dassetuṃ vaṭṭati. Sabbameva hi sikkhāpadaṃ kāyadvāre āpajjitabbato vacīdvāre āpajjitabbato kāyavacīdvāre āpajjitabbato ca tividhaṃ hoti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. paṭhamapārājikavaṇṇanā) vuttaṃ ''sabbāva kāyakammavacīkammatadubhayavasena tividhā honti. Tattha kāyadvāre āpajjitabbā kāyakammanti vuccati, vacīdvāre āpajjitabbā vacīkammanti vuccati, ubhayattha āpajjitabbā kāyakammavacīkamma''nti. Tatoyeva ca adinnādānasikkhāpadādīsu kāyakammavacīkammanti tadubhayavasena dassitaṃ.

Atthi pana sikkhāpadaṃ kusalantiādinā āpattiṃ āpajjanto kusalacittasamaṅgī vā āpajjati akusalacittasamaṅgī vā abyākatacittasamaṅgī vāti dasseti, na pana kusalāpi āpatti atthīti. Na hi kusalā āpatti nāma atthi ''āpattādhikaraṇaṃ siyā akusalaṃ siyā abyākataṃ, natthi āpattādhikaraṇaṃ kusala''nti (pari. 303) vacanato. **Dasa kāmāvacarakiriyacittānī**ti hasituppādavoṭṭhabbanehi saddhiṃ aṭṭha mahākiriyacittāni. Dvinnaṃ abhiññācittānaṃ āpattisamuṭṭhāpakattaṃ paññattiṃ ajānantassa iddhivikubbanādīsu daṭṭhabbaṃ. **Yaṃ kusalacittena āpajjatī**ti yaṃ sikkhāpadasīsena gahitaṃ āpattiṃ kusalacittasamaṅgī āpajjati. Iminā pana vacanena taṃ kusalanti āpattiyā vuccamāno kusalabhāvo pariyāyatova, na paramatthatoti dasseti. Kusalacittena hi āpattiṃ āpajjanto saviññattikaṃ aviññattikaṃ vā sikkhāpadavītikkamākārappavattaṃ rūpakkhandhasaṅkhātaṃ abyākatāpattiṃ āpajjati. **Itarehi itara**nti itarehi akusalābyākatacittehi yaṃ āpajjati, taṃ itaraṃ, akusalaṃ abyākatañcāti attho. Idañca āpattiṃ āpajjanto akusalacittasamaṅgī vā āpajjati kusalābyākatacittasamaṅgī vāti dassanatthaṃ vuttaṃ. Evaṃ santepi sabbasikkhāpadesu kiñci akusalacittameva kiñci kusalābyākatavasena dvicittaṃ, kiñci sabbesaṃ vasena ticittanti ayameva pabhedo labbhati, na aññoti veditabbaṃ.

Tivedanaṃ dvivedanaṃ ekavedananti idañca yathāvuttavedanāvaseneva labbhati, nāññathāti daṭṭhabbaṃ. Nipajjitvā nirodhaṃ samāpannassa sahaseyyavasena tadākārappavattarūpakkhandhasseva āpattibhāvato ''atthi avedana''ntipi vattabbametaṃ, kadāci karahaci yadicchakaṃ sambhavatīti aggahetvā yebhuyyavasena labbhamānaṃyeva gahetvā vuttanti veditabbaṃ.

Idāni yathāvuttasamuṭṭhānādīni imasmiṃ saṃvaṇṇiyamānasikkhāpade vibhajitvā dassento **''imaṃ pakiṇṇakaṃ viditvā''**tiādimāha. Tattha **viditvā**ti imassa ''veditabba''nti iminā aparakālakiriyāvacanena sambandho veditabbo. **Kiriyasamuṭṭhāna**nti idaṃ yebhuyyavasena vuttaṃ parūpakkame sati sādiyantassa akiriyasamuṭṭhānabhāvato. ''Manodvāre āpatti nāma natthīti idampi bāhullavaseneva vutta''nti vadanti. **Cittaṃ panettha aṅgamattaṃ hotī**ti paṭhamapārājikaṃ kāyacittato samuṭṭhātīti cittamettha āpattiyā aṅgameva hoti. **Na tassa vasena kammabhāvo labbhatī**ti viññattijanakavasena kāyadvāre pavattattā tassa cittassa vasena imassa sikkhāpadassa manokammabhāvo na labbhatīti attho. Sikkhāpadassa heṭṭhā vuttanayena paññattibhāvato **''sabbañcetaṃ āpattiyaṃ yujjatī''**ti vuttaṃ. Na hi yathāvuttasamuṭṭhānādi paññattiyaṃ yujjati.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vinītavatthuvaṇṇanā

Idaṃ kinti kathetukamyatāya pucchati. Vinītāni vinicchitāni vatthūni **vinītavatthūni**. Tāni hi ''āpattiṃ tvaṃ bhikkhu āpanno pārājikaṃ. Anāpatti bhikkhu pārājikassa, āpatti saṅghādisesassa. Anāpatti bhikkhu asādiyantassā''tiādinā bhagavatāyeva vinicchitāni. Tenāha **''bhagavatā sayaṃ vinicchitāna''**nti. **Uddānagāthā**ti uddesagāthā, saṅgahagāthāti vuttaṃ hoti. **Vatthugāthā**ti ''tena kho pana samayena aññataro bhikkhū''tiādikā nidānavatthudīpikā vinītavatthupāḷiyeva tesaṃ tesaṃ vatthūnaṃ ganthanato ''vatthugāthā''ti vuttā, na chandovicitilakkhaṇena. Gāthānaṃ vatthu **vatthugāthā**ti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo. **Etthā**ti vinītavatthūsu. **Dutiyādīna**nti dutiyapārājikādīnaṃ. Dutiyādīni vinicchinitabbānīti yojetabbaṃ. **Sippikāna**nti cittakārādisippikānaṃ. Yaṃ passitvā passitvā cittakārādayo cittakammādīni uggaṇhantā karonti, taṃ **''paṭicchannakarūpa''**nti vuccati.

67. **Purimāni dve vatthūnī**ti makkaṭivatthuṃ vajjiputtakavatthuñca. Tāni pana kiñcāpi anupaññattiyaṃ āgatāneva, tathāpi bhagavatā sayaṃ vinicchitavatthubhāvato adinnādānādīsu anupaññattiyaṃ āgatāni rajakādivatthūni viya puna vinītavatthūsu pakkhittāni. Yadi evaṃ ''tassa kukkuccaṃ ahosī''ti idaṃ virujjheyya, anupaññattiyañhi aññe bhikkhū disvā taṃ bhikkhuṃ codesunti? Saccametaṃ, tehi pana bhikkhūhi anupaññattiyaṃ vuttanayena codetvā ''nanu, āvuso, tatheva taṃ hotī''ti vutte tassa kukkuccaṃ ahosīti gahetabbaṃ. ''Bhagavato etamatthaṃ ārocesī''ti idañca tehi bhikkhūhi anupaññattiyaṃ vuttanayena bhagavato ārocite ''saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu makkaṭiyā methunaṃ dhammaṃ paṭisevī''ti bhagavatā puṭṭho samāno ''saccaṃ bhagavā''ti bhagavato etamatthaṃ ārocesīti gahetabbaṃ.

Vajjiputtakavatthumhi pana sikkhaṃ appaccakkhāya dubbalyaṃ anāvikatvā methunaṃ dhammaṃ paṭisevitvā vibbhamitvā ye ānandattheraṃ upasaṅkamitvā puna pabbajjaṃ upasampadañca yāciṃsu, te sandhāya ''aṭṭhānametaṃ, ānanda, anavakāso, yaṃ tathāgato vajjīnaṃ vā vajjiputtakānaṃ vā kāraṇā sāvakānaṃ pārājikaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ samūhaneyyā''tiādi anupaññattiyaṃ vuttaṃ. Ye pana avibbhamitvā saliṅge ṭhitāyeva uppannakukkuccā bhagavato etamatthaṃ ārocesuṃ, te sandhāya ''āpattiṃ tumhe, bhikkhave, āpannā pārājika''nti idha vuttaṃ. Keci pana imaṃ adhippāyaṃ ajānantāva ''aññameva makkaṭivatthu vajjiputtakavatthu ca vinītavatthūsu āgata''nti vadanti.

Kuse ganthetvāti kusatiṇāni ganthetvā. **Kesehī**ti manussakesehi. **Taṃ rāga**nti kāyasaṃsaggarāgaṃ. **Ñatvā**ti sayameva jānitvā. Yadi kāyasaṃsaggarāgena kataṃ, kāyasaṃsaggarāgasikkhāpadassa vinītavatthūsu avatvā idha kasmā vuttanti? Vuccate – kiñcāpi taṃ kāyasaṃsaggarāgena kataṃ, tassa pana bhikkhuno pārājikakkhette katupakkamattā ''pārājikaṃ nu kho ahaṃ āpanno''ti pārājikavisayaṃ kukkuccaṃ ahosīti idha vuttaṃ. Tenevāha – ''anāpatti bhikkhu pārājikassa, āpatti saṅghādisesassā''ti.

68. **Atidassanīyā**ti divasampi passantānaṃ atittikaraṇato ativiya dassanayoggā. **Vaṇṇapokkharatāyā**ti ettha pokkharatā vuccati sundarabhāvo, vaṇṇassa pokkharatā

vaṇṇapokkharatā, tāya vaṇṇapokkharatāya, vaṇṇasampattiyāti attho. Porāṇā pana pokkharanti sarīraṃ vadanti, vaṇṇaṃ vaṇṇameva. Tesaṃ matena vaṇṇañca pokkharañca vaṇṇapokkharāni, tesaṃ bhāvo vaṇṇapokkharatā, tasmā **vaṇṇapokkharatāyā**ti parisuddhena vaṇṇena ceva sarīrasaṇṭhānasampattiyā cāti attho. Atha vā vaṇṇasampannaṃ pokkharaṃ vaṇṇapokkharanti uttarapadalopo pubbapadassa daṭṭhabbo, tassa bhāvo vaṇṇapokkharatā, tāya **vaṇṇapokkharatāya,** vaṇṇasampannasarīratāyāti attho. **Padhaṃsesī**ti abhibhavīti attho. Kathaṃ pana asādiyantī nisīdīti āha – **''asaddhammādhippāyena…pe… khāṇukā viyā''**ti.

Na limpatīti na allīyati. **Kāmesū**ti vatthukāmakilesakāmesu. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathā paduminipaṇṇe udakabindu na saṇṭhāti, yathā ca sūcimukhe sāsapo na santiṭṭhati, evameva yo abbhantare duvidhenapi kāmena na limpati, tasmiṃ kāmo na saṇṭhāti, tamahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti.

69. **Purisasaṇṭhānaṃ antarahitaṃ, itthisaṇṭhānaṃ uppanna**nti phalassa vināsuppādadassanena kāraṇassapi vināsuppādā vuttāti daṭṭhabbaṃ. Purisindriye hi naṭṭhe purisasaṇṭhānaṃ antaradhāyati, itthindriye samuppanne itthisaṇṭhānaṃ pātubhavati. Tathā hi ''yassa itthindriyaṃ uppajjati, tassa purisindriyaṃ uppajjatīti? No. Yassa vā pana purisindriyaṃ uppajjati, tassa itthindriyaṃ uppajjatīti? No''ti **yamakapakaraṇe** (yama. 3. indriyayamaka.188) vuttattā indriyadvayassa ekasmiṃ santāne sahapavattiyā asambhavato yasmiṃ khaṇe itthindriyaṃ pātubhavati, tato pubbe sattarasamacittato paṭṭhāya purisindriyaṃ nuppajjati. Tato pubbe uppannesu ca purisindriyesu sahajarūpehi saddhiṃ kamena niruddhesu tasmiṃ santāne itthindriyaṃ uppajjati. Tato purisasaṇṭhānākārena pavattesu kammajarūpesu sesarūpesu ca kañci kālaṃ pavattitvā niruddhesu itthisaṇṭhānākārena ca catujarūpasantatiyā pavattāya purisasaṇṭhānaṃ antarahitaṃ, itthisaṇṭhānaṃ pātubhūtanti vuccati. Itthiyā purisaliṅgapātubhāvepi ayameva nayo veditabbo.

Purisaliṅgaṃ uttamaṃ, itthiliṅgaṃ hīnanti iminā ca purisindriyassa uttamabhāvo, itthindriyassa ca hīnabhāvo vuttoti daṭṭhabbaṃ. Na hi indriyassa hīnukkaṭṭhabhāvaṃ vinā tannissayassa liṅgassa hīnukkaṭṭhatā sambhavati. **Purisaliṅgaṃ balavaakusalena antaradhāyatī**tiādināpi indriyasseva vināsuppādā vuttāti daṭṭhabbaṃ. Indriye hi vinaṭṭhe uppanne ca tannissayassa liṅgassapi antaradhānaṃ patiṭṭhānañca sambhavati. Kathaṃ panettha purisaliṅgaṃ balavaakausalena antaradhāyati, itthiliṅgaṃ dubbalakusalena patiṭṭhātīti? Vuccate – paṭisandhiyaṃ tāva purisindriyuppādakaṃ anupahatasāmatthiyaṃ balavakusalakammaṃ yāvatāyukaṃ purisindriyameva uppādeti, antarā pana kenaci laddhapaccayena pāradārikattādinā balavaakusalakammena upahatasāmatthiyaṃ tadeva paṭisandhidāyakaṃ kusalakammaṃ dubbalībhūtaṃ purisindriyaṃ anuppādetvā attano sāmatthiyānurūpaṃ itthindriyaṃ pavatte uppādeti. Yadā pana paṭisandhidānakāleyeva kenaci laddhapaccayena pāradārikattādinā balavaakusalakammena purisindriyuppādanasāmatthiyaṃ upahataṃ hoti, tadā dubbalībhūtaṃ kusalakammaṃ purisindriyaṃ anuppādetvā paṭisandhiyaṃyeva itthindriyaṃ uppādeti. Tasmā ''purisaliṅgaṃ balavaakusalena antaradhāyati, itthiliṅgaṃ dubbalakusalena patiṭṭhātī''ti vuccati.

Dubbalaakusalena antaradhāyatīti pāradārikattādibalavaakusalakammassa purisindriyuppādanavibandhakassa dubbalabhāve sati antaradhāyantaṃ itthiliṅgaṃ dubbalaakusalena antaradhāyatīti vuttaṃ. Tathā hi pāradārikattādinā balavaakusalakammena bāhitattā purisindriyuppādane asamatthaṃ paṭisandhiyaṃ itthiyā itthindriyuppādakaṃ dubbalakusalakammaṃ yadā pavattiyaṃ brahmacariyavāsamicchācārapaṭiviratīvasena purisattapatthanāvasena vā katupacitabalavakusalakammena āhitasāmatthiyaṃ purisindriyuppādane samatthaṃ itthindriyaṃ anuppādetvā attano sāmatthiyānurūpaṃ purisindriyaṃ uppādeti, tadā purisindriyuppādanavibandhakassa balavaakusalakammassa dubbalabhāve sati taṃ itthindriyaṃ antarahitanti ''itthiliṅgaṃ antaradhāyantaṃ dubbalaakusalena antaradhāyatī''ti vuccati. Yathāvuttanayeneva balavatā kusalakammena purisindriyassa uppāditattā ''purisaliṅgaṃ balavakusalena patiṭṭhātī''ti vuccati. Pubbe itthibhūtassa paṭisandhiyaṃ purisindriyuppādepi ayaṃ nayo veditabbo. **Ubhayampi akusalena antaradhāyati, kusalena paṭilabbhatī**ti idaṃ sugatibhavaṃ sandhāya vuttaṃ, duggatiyaṃ pana ubhinnaṃ uppatti vināso ca akusalakammenevāti daṭṭhabbaṃ.

Ubhinnampi sahaseyyāpatti hotīti ''yo pana bhikkhu mātugāmena sahaseyyaṃ kappeyya, pācittiyaṃ. Yā pana bhikkhunī purisena sahaseyyaṃ kappeyya, pācittiya''nti vuttattā ubhinnampi sahaseyyavasena pācittiyāpatti hoti. **Dukkhī**ti cetodukkhasamaṅgitāya dukkhī. **Dummano**ti dosena duṭṭhamano, virūpamano vā domanassābhibhūtatāya. **''Samassāsetabbo''**ti vatvā samassāsetabbavidhiṃ dassento **''hotu mā cintayitthā''**tiādimāha. **Anāvaṭo**ti avārito. **Dhammo**ti pariyattipaṭipattipaṭivedhasaṅkhāto tividhopi saddhammo. Saggo ca maggo ca saggamaggo, saggassa vā maggo saggamaggo, saggūpapattisādhikā paṭipatti. Bhikkhuniyā saddhiṃ saṃvidhāya addhānagamane āpatti pariharitabbāti dassento **''saṃvidahanaṃ parimocetvā''**ti āha. **''Mayaṃ asukaṃ nāma ṭhānaṃ gacchāmā''**ti vatvā ''ehi saddhiṃ gamissāmā''tiādinā asaṃvidahitattā anāpatti.

Bahigāmeti attano vasanagāmato bahi. **Gāmantaranadīpārarattivippavāsagaṇaohīyanāpattīhi anāpattī**ti ''dutiyikā bhikkhunī pakkantā vā hotī''tiādinā (pāci. 693) vuttaanāpattilakkhaṇehi saṃsandanato vuttaṃ. **Ārādhikā**ti cittārādhane samatthā. **Tā kopetvā**ti tā pariccajitvā. **Lajjiniyo…pe… labbhatī**ti ''saṅgahe asati ukkaṇṭhitvā vibbhameyyāpī''ti saṅgahavaseneva vuttaṃ. **Alajjiniyo…pe… labbhatī**ti alajjibhāvato asantapakkhaṃ bhajantīti vuttaṃ. **Aññātikā…pe… vaṭṭatī**ti idaṃ pana imissā āveṇikaṃ katvā aṭṭhakathāyaṃ anuññātanti vadanti. **Bhikkhubhāvepī**ti bhikkhukālepi. **Parisāvacaro**ti upajjhāyo ca ācariyo ca hutvā parisupaṭṭhāko. **Aññassa santike nissayo gahetabbo**ti tassa santike upasampannehi saddhivihārikehi aññassa ācariyassa santike nissayo gahetabbo. **Taṃ nissāya vasantehipī**ti antevāsike sandhāya vadati. **Upajjhā gahetabbā**ti upasampadatthaṃ upajjhā gahetabbā, aññassa santike upasampajjitabbanti vuttaṃ hoti.

Vinayakammanti vikappanaṃ sandhāya vuttaṃ. **Puna kātabba**nti puna vikappetabbaṃ. **Puna paṭiggahetvā sattāhaṃ vaṭṭatī**ti ''anujānāmi, bhikkhave, bhikkhunīnaṃ sannidhi bhikkhūhi, bhikkhūnaṃ sannidhi bhikkhunīhi paṭiggāhāpetvā paribhuñjitu''nti (cūḷava. 421) vacanato puna paṭiggahitaṃ tadahu sāmisampi vaṭṭatīti dassanatthaṃ vuttaṃ. **Sattame divase**ti idaṃ tañca nissaggiyaṃ anāpajjitvāva punapi sattāhaṃ paribhuñjituṃ vaṭṭatīti dassanatthaṃ vuttaṃ. Yasmā pana bhikkhuniyā nissaggiyaṃ bhikkhussa vaṭṭati, bhikkhussa nissaggiyaṃ bhikkhuniyā vaṭṭati, tasmā aṭṭhamepi divase liṅgaparivatte sati anissajjitvāva antosattāhe paribhuñjituṃ vaṭṭatīti vadanti. **Taṃ pakatatto rakkhatī**ti aparivattaliṅgo taṃ paṭiggahaṇavijahanato rakkhati, avibhattatāya paṭiggahaṇaṃ na vijahatīti adhippāyo. **Sāmaṃ gahetvāna nikkhipeyyā**ti paṭiggahetvā sayaṃ nikkhipeyya. **Paribhuñjantassa āpattī**ti liṅgaparivatte sati paṭiggahaṇavijahanato puna paṭiggahetvā paribhuñjantassa āpatti.

''Hīnāyāvattanenāti pārājikaṃ āpannassa gihibhāvūpagamanenā''ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ suvuttaṃ. Na hi pārājikaṃ anāpannassa sikkhaṃ appaccakkhāya ''vibbhamissāmī''ti gihiliṅgaggahaṇamattena bhikkhubhāvo vinassati. Pārājikaṃ āpanno ca bhikkhuliṅge ṭhito yāva na paṭijānāti, tāva attheva tassa bhikkhubhāvo, na so anupasampannasaṅkhyaṃ gacchati. Tathā hi so saṃvāsaṃ sādiyantopi theyyasaṃvāsako na hoti, sahaseyyādiāpattiṃ na janeti, omasavāde pācittiyañca janeti. Teneva ''asuddho hoti puggalo aññataraṃ pārājikaṃ dhammaṃ ajjhāpanno, tañce suddhadiṭṭhi samāno okāsaṃ kārāpetvā akkosādhippāyo vadeti, āpatti omasavādassā''ti (pārā. 389) omasavāde pācittiyaṃ vuttaṃ. Asati hi bhikkhubhāve dukkaṭaṃ bhaveyya, sati ca bhikkhubhāve paṭiggahitassa paṭiggahaṇavijahanaṃ nāma ayuttaṃ, tasmā sabbaso bhikkhubhāvassa abhāvato pārājikaṃ āpajjitvā gihiliṅgaggahaṇena gihibhāvūpagamanaṃ idha ''hīnāyāvattana''nti adhippetaṃ, na pana pakatattassa gihiliṅgaggahaṇamattaṃ. Teneva katthaci sikkhāpaccakkhānena samānagatikattā hīnāyāvattanaṃ visuṃ na gaṇhanti. Sikkhāpaccakkhānena paṭiggahaṇavijahane vutte pārājikaṃ āpannassa gihibhāvūpagamanena sabbaso bhikkhubhāvassa abhāvato vattabbameva natthīti. Tathā hi **buddhadattācariyena** attano vinayavinicchaye –

''Acchedagāhanirapekkhanisaggato ca,
Sikkhāppahānamaraṇehi ca liṅgabhedā;
Dānena tassa ca parassa abhikkhukassa,
Sabbaṃ paṭiggahaṇameti vināsameva''nti. –

Ettakameva vuttaṃ. Tathā **dhammasirittherena**pi –

''Sikkhāmaraṇaliṅgehi, anapekkhavisaggato;
Acchedānupasampanna-dānā gāhopasammatī''ti. –

Vuttaṃ. Yadi ca pakatattassa gihiliṅgaggahaṇamattenapi paṭiggahaṇaṃ vijaheyya, tepi ācariyā visuṃ tampi vadeyyuṃ, na vuttañca, tato viññāyati ''pakatattassa gihiliṅgaggahaṇamattaṃ idha hīnāyāvattananti nādhippeta''nti. Bhikkhuniyā pana sikkhāpaccakkhānassa abhāvato gihiliṅgaggahaṇamattenapi paṭiggahaṇaṃ vijahati.

Anapekkhavissajjanenāti aññassa adatvāva anatthikatāya ''natthi iminā kammaṃ, na idāni naṃ paribhuñjissāmī''ti vatthūsu vā ''puna paṭiggahetvā paribhuñjissāmī''ti paṭiggahaṇe vā anapekkhavissajjanena. **Acchinditvā gāhenā**ti corādīhi acchinditvā gahaṇena.

Etthāti bhikkhuvihāre. **Uparopakā**ti tena ropitā rukkhagacchā. **Terasasu sammutīsū**ti bhattuddesakasenāsanapaññāpakabhaṇḍāgārikacīvarapaṭiggāhakacīvarabhājakayāgubhājakaphalabhājakakhajjabhājakaappamattakavissajjakasāṭiyaggāhāpakapattaggāhāpakaā
terasasu sammutīsu. Kāmaṃ purimikāya pacchimikāya ca senāsanaggāho paṭippassambhatiyeva, purimikāya pana senāsanaggāhe paṭippassaddhe pacchimikāya aññattha upagantuṃ sakkāti purimikāya senāsanaggāhapaṭippassaddhiṃ visuṃ dassetvā pacchimikāya senāsanaggāhe paṭippassaddhe na sakkā aññattha upagantunti tattha bhikkhūhi kattabbasaṅgahaṃ dassento **''sace pacchimikāya senāsane gahite''**tiādimāha.

Pakkhamānattameva dātabbanti bhikkhunīnaṃ paṭicchannāyapi āpattiyā mānattacārasseva anuññātattā. **Puna pakkhamānattameva dātabba**nti bhikkhukāle ciṇṇamānattābhāvato. **Bhikkhunīhi abbhānakammaṃ kātabba**nti bhikkhukāle ciṇṇamānattatāya bhikkhunīkālepi ciṇṇamānattā icceva saṅkhyaṃ gacchatīti katvā vuttaṃ. **Sace akusalavipāke…pe… chārattaṃ mānattameva dātabba**nti mānattaṃ carantassa liṅgaparivattādhikārattā vuttaṃ. Sace pana bhikkhukāle paṭicchannāya sādhāraṇāpattiyā parivasantassa asamādiṇṇaparivāsassa vā liṅgaṃ parivattati, tassa bhikkhunīkāle pakkhamānattaṃ carantassa akusalavipāke parikkhīṇe puna liṅge parivattite parivāsaṃ datvā parivutthaparivāsassa chārattaṃ mānattaṃ dātabbanti vadanti.

Sañcarittāpattiti sādhāraṇāpattidassanatthaṃ vuttaṃ. **Parivāsadānaṃ natthī**ti bhikkhukāle appaṭicchannabhāvato. Bhikkhunīkāle pana ārocitāpi sādhāraṇāpatti sace bhikkhukāle anārocitā, paṭicchannāva hotīti vadanti. **Bhikkhūhi mānatte adinne**ti aciṇṇamānattāya liṅgaparivatte sati. Bhikkhunībhāve ṭhitāyapi tā suppaṭippassaddhā evāti sambandho. **Yā āpattiyo pubbe paṭippassaddhā**ti yā asādhāraṇāpattiyo pubbe bhikkhubhāve paṭippassaddhā. ‘‘Pārājikaṃ āpannassa liṅgaparivatte sati santānassa ekattā na puna so upasampadaṃ labhati, tathā vibbhantāpi bhikkhunī liṅgaparivatte sati puna upasampadaṃ na labhatī’’ti vadanti.

71. ‘‘Anupādinnakesūti adhikārattā upādinnakepi eseva nayoti vutta’’nti **cūḷagaṇṭhipade majjhimagaṇṭhipade** ca vuttaṃ, taṃ duvuttaṃ. Na hi upādinnakesu nimitte upakkamantassa dukkaṭaṃ dissati. Tathā hi upādinnakesu nimitte appavesetvā bahi upakkamantassa thullaccayaṃ vuttaṃ ‘‘na ca, bhikkhave, rattacittena aṅgajātaṃ chupitabbaṃ, yo chupeyya, āpatti thullaccayassā’’ti (mahāva. 252) vuttattā. Ettha ca yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ aṭṭhakathāyaṃ pubbe vicāritameva. **Dukkaṭamevā**ti mocanarāgassa abhāvato. **Tathevā**ti muccatu vā mā vāti imamatthaṃ atidissati.

Avisayoti asādiyanaṃ nāma evarūpe ṭhāne dukkaranti katvā vuttaṃ. **Mātugāmassa vacanaṃ gahetvā**ti ‘‘ahaṃ vāyamissāmi, tvaṃ mā vāyamī’’tiādinā vuttavacanaṃ gahetvā. Ubhayavāyāmeneva āpattīti saññāya ‘‘tvaṃ mā vāyamī’’ti vuttaṃ.

73. **Vaṭṭakate**ti imassa atthaṃ dassento **‘‘vivaṭe’’**ti āha. ‘‘Pārājikabhayena ākāsagatameva katvā pavesanādīni karontassa sahasā tālukaṃ vā passaṃ vā aṅgajātaṃ phusati ce, dukkaṭameva methunarāgassa abhāvato’’ti vadanti, upaparikkhitvā gahetabbo. **Suphusitā**ti suṭṭhu pihitā. **Antomukhe okāso natthī**ti dantānaṃ supihitabhāvato antomukhe pavesetuṃ okāso natthi. **Uppāṭite pana oṭṭhamaṃse dantesuyeva upakkamantassa thullaccaya**nti pataṅgamukhamaṇḍūkassa mukhasaṇṭhāne viya vaṇasaṅkhepavasena thullaccayaṃ. ‘‘Methunarāgena itthiyā appavesento nimittena nimittaṃ chupati, thullaccaya’’nti iminā vā lakkhaṇena samānattā idha thullaccayaṃ vuttaṃ. **Bahi nikkhantadantajivhāsu**pi eseva nayo.

Amuccante thullaccayanti ‘‘ceteti upakkamati na muccati, āpatti thullaccayassā’’ti (pārā. 262) vacanato. **Nijjhāmataṇhikādī**ti **ādi**-saddena khuppipāsikādipetīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. **Allīyitumpi na sakkā**ti nijjhāmataṇhikānaṃ lomakūpehi samuṭṭhitaaggijālāhi niccaṃ pajjalitasarīratāya khuppipāsikādīnaṃ ativiya paṭikūlavirūpabībhacchaaṭṭhicammāvasiṭṭhaniccāturasarīratāya āmasitumpi na sakkā. **Devatā viya sampattiṃ anubhontī**ti ettha **yāsa**nti sāmivacanaṃ **yā**ti paccattavacanena vipariṇāmetvā yojetabbaṃ ‘‘yā devatā viya sampattiṃ anubhontī’’ti. **Dassanādīsu dassanaṃ** nāma bhikkhunā tāsaṃ dassanaṃ, **gahaṇampi** bhikkhunāva tāsaṃ aṅgapaccaṅgagahaṇaṃ. **Āmasanādīni** pana tāsaṃ kiccāni. Tattha **āmasanaṃ** nāma attano sarīrena bhikkhuno sarīrassa upari āmasanamattaṃ, **phusanaṃ** tato daḷhataraṃ katvā samphusanaṃ, **ghaṭṭanaṃ** tatopi daḷhataraṃ katvā sarīrena sarīrassa ghaṭṭanaṃ. **Visaññaṃ katvā**ti yathā so katampi upakkamanaṃ na jānāti, evaṃ katvā. Yadipi āmasanādi tassā kiccaṃ, tathāpi teneva anāpattiṃ avatvā ‘‘taṃ puggalaṃ visaññaṃ katvā’’ti vacanato akatavisañño jānitvā sādiyati ce, pārājikameva. Bhikkhuno pana dassanagahaṇesu sati asādiyanaṃ nāma na hotīti dassanagahaṇesu paññāyamānesu anāpatti na vuttā. Yadi pana paṭhamaṃ dassanagahaṇesu sati pacchā taṃ puggalaṃ visaññaṃ katvā āmasanādīni karontī attano manorathaṃ pūretvā gacchati, natthi pārājikaṃ.

Upahatakāyappasādoti anaṭṭhepi kāyappasāde kāyaviññāṇuppādane asamatthatāpādanavasena vātapittādīhi upahatakāyappasādo. **Sevanacittavasena āpattī**ti yathā santhatanimittavasena upādinnaphassaṃ avindantassapi sevanacittavasena āpatti, evamidhāpi pittavātādinā upahatakāyappasādattā avediyantassapi sevanacittavasena āpatti.

Nanu ca chupitamattavatthusmiṃ ‘‘methunaṃ dhammaṃ paṭisevissāmīti chupitamatte vippaṭisārī ahosī’’ti vuttattā methunassa pubbapayoge dukkaṭena bhavitabbaṃ, atha kasmā ‘‘āpatti saṅghādisesassā’’ti vuttanti imaṃ antolīnacodanaṃ manasikatvā taṃ pariharituṃ **‘‘yo methuna’’**ntiādi āraddhaṃ. Tattha **sīsa**nti maggena maggapaṭipādanaṃ. Tañhi payogānaṃ matthakasadisattā ‘‘sīsa’’nti vuttaṃ tato paraṃ payogābhāvato. **Dukkaṭe tiṭṭhantī**ti dukkaṭaṃ janenti. Dukkaṭañhi janentā hatthaggāhādayo payogā ‘‘dukkaṭe tiṭṭhantī’’ti vuttā aññissā āpattiyā janakavasena appavattanato.

74. **Jātipupphagumbāna**nti jātisumanagumbānaṃ. **Ussannatāyā**ti bāhullatāya. **Upacāre**ti āsannappadese. **Tena vātupatthambhenā**ti ‘‘aṅgamaṅgāni vātupatthaddhāni hontī’’ti evaṃ vuttavātupatthambhena. Iminā niddokkamanassa kāraṇaṃ vuttaṃ. **Ekarasa**nti āvajjanādivīthicittehi abbokiṇṇaṃ.

76. **Saṅgāmasīsayodho bhikkhū**ti yasmā kilesārīhi anabhibhūto hutvā te parājesi, tasmā saṅgāmamukhe yodhasadiso bhikkhu.

77. **Uppanne vatthusmi**nti methunavatthusmiṃ uppanne. **Parivattakadvāramevā**ti saṃvaraṇavivaraṇavasena ito cito ca parivattanayoggadvārameva. **Rukkhasūcikaṇṭakadvāra**nti rukkhasūcidvāraṃ kaṇṭakadvārañca. ‘‘Rukkhasūcidvāraṃ kaṇṭakadvāra’’micceva vā pāṭho. Yaṃ ubhosu passesu rukkhathambhe nikhaṇitvā tattha vijjhitvā majjhe dve tisso rukkhasūciyo pavesetvā karonti, taṃ **rukkhasūcidvāraṃ**. Yaṃ pavesananikkhamanakāle apanetvā thakanayoggaṃ, ekāya bahūhi vā kaṇṭakasākhāhi kataṃ, taṃ **kaṇṭakadvāraṃ**. **Cakkalakayuttadvāra**nti heṭṭhā ekaṃ cakkaṃ yojetvā kataṃ mahādvāraṃ, yaṃ na sakkā ekena saṃvarituṃ vivarituñca. **Gopphetvā**ti rajjūhi ganthetvā. **Ekaṃ dussasāṇidvāramevā**ti ettha kilañjasāṇidvārampi saṅgahaṃ gacchati.

Yattha dvāraṃ saṃvaritvā nipajjituṃ na sakkā hoti, tattha kattabbavidhiṃ dassetuṃ **‘‘sace bahūnaṃ vaḷañjanaṭṭhānaṃ hotī’’**tiādi vuttaṃ. Bahūnaṃ avaḷañjanaṭṭhānepi ekaṃ āpucchitvā nipajjituṃ vaṭṭatiyeva. **Atha bhikkhū…pe… nisinnā hontī**ti idaṃ tattha bhikkhūnaṃ sannihitabhāvasandassanatthaṃ vuttaṃ. ‘‘Nisinno vā pana hotu nipanno vā, yena kenaci iriyāpathena samannāgato sace tattha sannihito hoti, ābhogaṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana ‘‘nisinnā hontīti vacanato sace nipannā honti, ābhogaṃ kātuṃ na vaṭṭatī’’ti vadanti, taṃ na sundaraṃ. Yadi hi ‘‘nisinnā hontī’’ti vacanato nipanne ābhogaṃ kātuṃ na vaṭṭati, ṭhitepi caṅkamantepi ābhogaṃ kātuṃ na vaṭṭati. Na hi nisinnavacanaṃ nipannaṃyeva nivatteti, tasmā ‘‘nisinnā hontī’’ti idaṃ tattha tesaṃ atthitāmattasandassanatthaṃ, na sesairiyāpathasamaṅgitānivattanatthaṃ. Evaṃ santepi nipajjitvā niddāyanto asantapakkhe ṭhitattā ābhogāraho na hotīti amhākaṃ khanti. Asantapakkhe ṭhitattāyeva hi raho nisajjāya nipajjitvā niddāyanto anāpattiṃ na karotīti vuttaṃ. Dvārasaṃvaraṇaṃ nāma bhikkhunīādīnaṃ pavesananivāraṇatthanti āha – **‘‘bhikkhuniṃ vā mātugāmaṃ vā āpucchituṃ na vaṭṭatī’’**ti. ‘‘Itthiubhatobyañjanakaṃ itthipaṇḍakañca āpucchituṃ na vaṭṭatī’’ti vadanti. Mātugāmassa antogabbhe ṭhitabhāvaṃ jānitvāpi dvāre yathāvuttavidhiṃ katvā nipajjantassa anāpatti. **Nisseṇiṃ āropetvā**ti uparitalaṃ āropetvā visaṅkharitvā bhūmiyaṃ pātetvā chinditvā vā nipajjitumpi vaṭṭati. **Dvepi dvārāni jaggitabbānī**ti ettha sace ekasmiṃ dvāre kavāṭaṃ vā natthi, heṭṭhā vuttanayena saṃvarituṃ vā na sakkā, itaraṃ dvāraṃ asaṃvaritvāpi nipajjituṃ vaṭṭati.

Bhikkhācārā paṭikkammāti bhikkhācārato nivattitvā. **Dvārapālassā**ti dvārakoṭṭhake mahādvāre nisseṇimūle vā ṭhatvā dvārarakkhaṇakassa. **Pacchimānaṃ bhāro**ti ekānubandhavasena āgacchante sandhāya vuttaṃ. Asaṃvutadvāre antogabbhe vāti yojetabbaṃ. **Bahi vā**ti gabbhato bahi. **Nipajjanakālepi…pe… vaṭṭatiyevā**ti ettha ‘‘dvārajagganakassa tadadhīnattā tadā tassa tattha sannihitāsannihitabhāvaṃ anupadhāretvāpi ābhogaṃ kātuṃ vaṭṭatiyevā’’ti vadanti.

Yena kenaci parikkhitteti pākārena vā vatiyā vā yena kenaci parikkhitte. ‘‘Parikkhepassa uccato pamāṇaṃ sahaseyyappahonake vuttanayena veditabba’’nti vadanti. Yadi pana ekasmiṃ padese parikkhepo vuttappamāṇato nīcataro hoti, vaṭṭati. **Mahāpariveṇaṃ hotī**ti mahantaṃ aṅgaṇaṃ hoti. **Mahābodhiyaṅgaṇalohapāsādayaṅgaṇasadisa**nti bahusañcāradassanatthaṃ vuttaṃ, na mahāparicchedadassanatthaṃ. **Aruṇe uggate uṭṭhahati, anāpattī**ti suddhacittena nipannassa niddāyantasseva aruṇe uggateyeva niddāvaseneva anāpatti. **Pabujjhitvā puna supati, āpattī**ti aruṇe uggate pabujjhitvā aruṇuggamanaṃ ajānitvāpi anuṭṭhahitvāva sayitasantānena sayantassa āpatti, purāruṇe pabujjhitvāpi ajānitvā sayitasantānena sayantassapi aruṇe uggate āpattiyeva. **Yathāparicchedameva vuṭṭhātī**ti aruṇe uggateyeva uṭṭhahati. **Tassa āpattī**ti asuddhacitteneva nipannattā niddāyantassapi aruṇe uggate divāpaṭisallānamūlikā āpatti. **‘‘Evaṃ nipajjanto anādariyadukkaṭāpi na muccatī’’**ti vuttattā asuddhacittena nipajjanto aruṇuggamanato puretaraṃ uṭṭhahantopi anuṭṭhahantopi nipajjanakāleyeva anādariyadukkaṭaṃ āpajjati, divāpaṭisallānamūlikaṃ pana dukkaṭaṃ aruṇe uggateyeva āpajjati.

Yaṃ panettha **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ ‘‘rattiṃ dvāraṃ saṃvaritvā nipanno sace aruṇuggamanavelāyaṃ dvāre vivaṭepi nipajjati, tassa āpatti akhette saṃvaritvā nipannattā. Aruṇuggamanavelāyaṃ vivaṭepi dvāre ‘‘nipajjissāmī’’ti rattiṃ dvāraṃ saṃvaritvāpi nipannassa akhette pihitattā nipajjanakāle anādariyadukkaṭaṃ, aruṇe uggate nipajjanamūladukkaṭañca hoti. Rattiṃ pihitepi apihitepi dvāre nipannassa aruṇuggamanakkhaṇeyeva apihitadvāre pihite pihitadvāre ca puna vivaritvā pihite khette pihitattā anāpattī’’ti, taṃ aṭṭhakathāya na sameti. Rattiṃ dvāraṃ asaṃvaritvā nipannasseva hi aruṇuggamane āpatti aṭṭhakathāyaṃ dassitā, tasmā khette vā pihitaṃ hotu akhette vā, saṃvaraṇamevettha pamāṇanti amhākaṃ khanti.

Niddāvasena nipajjatīti niddābhibhūtatāya ekapassena nipajjati, evaṃ pana nipanno nipanno nāma na hotīti **anāpatti** vuttā. **Apassāya supantassā**ti kaṭiyā

piṭṭhivemajjhassa ca antare appamattakampi padesaṃ bhūmiṃ aphusāpetvā thambhādiṃ apassāya supantassa. **Sahasāva vuṭṭhātī**ti pakkhalitvā patito viya sahasā vuṭṭhāti. **Tattheva sayati na vuṭṭhātī**ti niddābhibhūtatāya supanto na vuṭṭhāti, na mucchāpareto. Teneva ''avisayattā āpatti na dissatī''ti na vuttaṃ.

Ekabhaṅgenāti ekassa passassa bhañjanena, heṭṭhā vuttanayena pāde bhūmito amocetvāva ekaṃ passaṃ bhañjitvā nāmetvā nipannoti vuttaṃ hoti. Mahāaṭṭhakathāyaṃ pana mahāpadumattherena vuttanti sambandho. Mucchitvā patitattā therena **''avisayattā āpatti na dissatī''**ti vuttaṃ. Ācariyā pana yathā yakkhagahitako bandhitvā nipajjāpito ca paravaso hoti, evaṃ aparavasattā mucchitvā patito kañci kālaṃ jānitvāpi nipajjatīti anāpattiṃ na vadanti. **Yo ca yakkhagahitako, yo ca bandhitvā nipajjāpito**ti imassa mahāaṭṭhakathāvādassa pacchimattā soyeva pamāṇato gahetabbo. Tathā ca vakkhati ''sabbattha yo yo aṭṭhakathāvādo vā theravādo vā pacchā vuccati, sova pamāṇato daṭṭhabbo''ti (pārā. aṭṭha. 1.92). Yakkhagahitaggahaṇeneva cettha visaññībhūtopi saṅgahitoti veditabbaṃ. Ekabhaṅgena nipanno pana atthato anipannattā muccatiyevāti mahāaṭṭhakathāvādena so appaṭikkhittova hotīti daṭṭhabbaṃ. Divā saṃvaritvā nipannassa kenaci vivaṭepi dvāre anāpatti nipajjanakāle saṃvaritvā nipannattā. Sace divā saṃvaritvā dvārasamīpe nipanno pacchā sayameva dvāraṃ vivarati, evampi vaṭṭati. Acittakā cāyaṃ āpatti kiriyā ca akiriyā ca.

78. **''Apade padaṃ karonto viyā''**ti vatvā puna tamevatthaṃ āvikaronto **''ākāse padaṃ dassento viyā''**ti āha. **Etadagga**nti eso aggo. **Yadida**nti yo ayaṃ. Sesamettha uttānatthameva.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatridantiādi heṭṭhā vuttatthameva.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṃ

Paṭhamapārājikavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyapārājikaṃ

Adutiyena jinena yaṃ dutiyaṃ pārājikaṃ pakāsitaṃ, tassa idāni yasmā saṃvaṇṇanākkamo patto, tasmā yaṃ suviññeyyaṃ, yañca pubbe pakāsitaṃ, taṃ sabbaṃ vajjayitvā assa dutiyassa ayaṃ saṃvaṇṇanā hotīti sambandho.

Dhaniyavatthuvaṇṇanā

84. **Rājagahe**ti ettha duggajanapadaṭṭhānavisesasampadādiyogato padhānabhāvena rājūhi gahitaṃ pariggahitanti **rājagaha**nti āha **''mandhātu…pe… vuccatī''**ti. Tattha mahāgovindena mahāsattena pariggahitaṃ reṇunā pariggahitameva hotīti mahāgovindaggahaṇaṃ. Mahāgovindapaaggahitatākittanañhi tadā reṇunā magadharājena pariggahitabhāvūpalakkhaṇaṃ. Tassa hi so purohito. **''Mahāgovindo**ti mahānubhāvo purātano eko magadharājā''ti keci. **Pariggahitattā**ti rājadhānībhāvena pariggahitattā. Gayhatīti gaho, rājūnaṃ gahoti **rājagahaṃ,** nagarasaddāpekkhāya napuṃsakaniddeso. **Aññepettha pakāre**ti ''nagaramāpanena raññā kāritasabbagahattā rājagahaṃ, gijjhakūṭādīhi parikkhittattā pabbatarājehi parikkhittagehasadisantipi rājagahaṃ, sampannabhavanatāya rājamānaṃ gehantipi rājagahaṃ, suvihitārakkhatāya anatthāvahabhāvena upagatānaṃ paṭirājūnaṃ gahaṃ gehabhūtantipi rājagahaṃ, rājūhi disvā sammā patiṭṭhāpitattā tesaṃ gahaṃ gehabhūtantipi rājagahaṃ. Ārāmarāmaṇeyyakādīhi rājate, nivāsasukhatādinā sattehi mamattavasena gayhati pariggayhatīti vā rājagaha''nti edise pakāre. So padeso ṭhānavisesabhāvena uḷārasattaparibhogoti āha **''taṃ paneta''**ntiādi. Tattha **buddhakāle cakkavattikāle cā**ti idaṃ yebhuyyavasena vuttaṃ. **Tesa**nti yakkhānaṃ. **Vasanavana**nti āpānabhūmibhūtaṃ upavanaṃ. Gijjhā ettha santīti gijjhaṃ, kūṭaṃ. Taṃ etassāti **gijjhakūṭo**. Gijjho viyāti vā gijjhaṃ, kūṭaṃ. Taṃ etassāti **gijjhakūṭo,** pabbato. Gijjhasadisakūṭoti gijjhakūṭoti vā majjhepadalopīsamāso yathā ''sākapatthavo''ti, tasmiṃ gijjhakūṭe. Tenāha **''gijjhā''**tiādi.

Tato paraṃ saṅghoti tiṇṇaṃ janānaṃ upari saṅgho catuvaggakaraṇīyādikammappattattā. **Tasmiṃ pabbate sannipatitvā samāpattiyā vītināmentī**ti yathāphāsukaṭṭhāne piṇḍāya caritvā katabhattakiccā āgantvā cetiyagabbhe yamakamahādvāraṃ vivarantā viya taṃ pabbataṃ dvidhā katvā anto pavisitvā rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni māpetvā tattha samāpattiyā vītināmenti.

Kadā panete tattha vasiṃsu? Atīte kira anuppanne tathāgate bārāṇasiṃ upanissāya ekasmiṃ gāmake ekā kuladhītā khettaṃ rakkhati, tassā khettakuṭiyā vīhayo bhajjantiyā tattha mahākarañjapupphappamāṇā mahantamahantā manoharā pañcasatamattā lājā jāyiṃsu. Sā te gahetvā mahati paduminipatte ṭhapesi. Tasmiñca samaye eko paccekasambuddho tassā anuggahatthaṃ avidūre khettapāḷiyā gacchati. Sā taṃ disvā pasannamānasā supupphitaṃ mahantaṃ ekaṃ padumaṃ gahetvā tattha lāje pakkhipitvā paccekabuddhaṃ upasaṅkamitvā pañcahi lājasatehi saddhiṃ taṃ padumapupphaṃ datvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā ''imassa, bhante, puññassa ānubhāvena ānubhāvasampanne pañcasataputte labheyya''nti pañca puttasatāni patthesi. Tasmiṃyeva khaṇe pañcasatā migaluddakā sambhatasambhārā paripakkapaccekabodhiñāṇā tasseva paccekabuddhassa madhuramaṃsaṃ datvā ''etissā puttā bhaveyyāmā''ti patthayiṃsu. Atītāsu anekāsu jātīsu tassā puttabhāvena āgatattā tathā tesaṃ ahosi. Sā yāvatāyukaṃ ṭhatvā devaloke nibbatti, tato cutā jātassare padumagabbhe nibbatti. Tameko tāpaso disvā paṭijaggi. Tassā padasā vicarantiyā paduddhāre paduddhāre bhūmito padumāni uṭṭhahanti. Eko vanacarako disvā bārāṇasiraññło ārocesi. Rājā taṃ ānetvā aggamahesiṃ akāsi, tassā gabbho saṇṭhāti. Mahāpadumakumāro mātukucchiyaṃ vasi, sesā bahi nikkhantaṃ gabbhamalaṃ nissāya saṃsedajabhāvena nibbattā. ''Opapātikabhāvenā''ti keci. Te vayappattā uyyāne padumassare kīḷantā ekekasmiṃ padume nisīditvā khayavayaṃ paṭṭhapetvā paccekabodhiñāṇaṃ nibbattayiṃsu. Ayaṃ tesaṃ byākaraṇagāthā ahosi –

> ''Saroruhaṃ padumapalāsamatrajaṃ, supupphitaṃ bhamaragaṇānuciṇṇaṃ;
> Aniccatāyaṃ vayataṃ viditvā, eko care khaggavisāṇakappo''ti. –

Tasmiṃ kāle te tattha vasiṃsu. Tadā cassa pabbatassa **''isigilī''**ti samaññā udapādi. **Ime isayo**ti ime paccekabuddhaisī. Samā ñāyati etāyāti **samaññā,** nāmanti attho.

Tiṇacchadanā kuṭiyo majjhepadalopīsamāsaṃ katvā, ekadese vā samudāyavohāravasena ''tiṇakuṭiyo''ti vuttā. ''Vassaṃ upagacchiṃsū''ti vacanato vassūpagamanārahā sadvārabandhā eva veditabbāti āha **''tiṇacchadanā sadvārabandhā kuṭiyo''**ti. **Vassaṃ upagacchantenā**ti vassāvāsaṃ upagacchantena. **Nālakapaṭipada**nti ''moneyyaṃ te upaññissa''ntiādinā (su. ni. 721) satthārā nālakattherassa desitaṃ puthujjanakālato pabhuti kilesacittaṃ anuppādetvā paṭipajjitabbaṃ moneyyapaṭipadaṃ. Taṃ pana paṭipadaṃ sutvā nālakatthero tīsu ṭhānesu appiccho ahosi dassane savane pucchāyāti. So hi desanāpariyosāne pasannacitto bhagavantaṃ vanditvā vanaṃ paviṭṭho. Puna ''aho vatāhaṃ bhagavantaṃ passeyya''nti lolabhāvaṃ na janesi, ayamassa **dassane** appicchatā. Tathā ''aho vatāhaṃ puna dhammadesanaṃ suṇeyya''nti lolabhāvaṃ na janesi, ayamassa **savane** appicchatā. Tathā ''aho vatāhaṃ puna moneyyapaṭipadaṃ puccheyya''nti lolabhāvaṃ na janesi, ayamassa **pucchāya** appicchatā.

So evaṃ appiccho samāno pabbatapādaṃ pavisitvā ekavanasaṇḍe dve divasāni na vasi, ekarukkhamūle dve divasāni na nisīdi, ekasmiṃ gāme dve divasāni piṇḍāya na pāvisi. Iti vanato vanaṃ, rukkhato rukkhaṃ, gāmato gāmaṃ āhiṇḍanto anurūpapaṭipadaṃ paṭipajjitvā aggaphale patiṭṭhāsi. Ekassa bhagavato kāle ekoyeva naṃ pūreti. Imañhi moneyyapaṭipadaṃ ukkaṭṭhaṃ katvā pūrento bhikkhu satteva māsāni jīvati, majjhimaṃ katvā pūrento satta vassāni, mudukaṃ katvā pūrento soḷasa vassāni. Ayaṃ pana thero ukkaṭṭhaṃ katvā pūresi, tasmā satta māse ṭhatvā attano āyusaṅkhārassa parikkhayaṃ ñatvā nahāyitvā nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā diguṇaṃ saṅghāṭiṃ pārupitvā dasabalābhimukho pañcapatiṭṭhitena taṃ vanditvā añjaliṃ paggahetvā hiṅgulakapabbataṃ nissāya ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Tassa parinibbutabhāvaṃ ñatvā bhagavā bhikkhusaṅghena saddhiṃ tattha gantvā sarīrakiccaṃ katvā dhātuyo gāhāpetvā cetiyaṃ patiṭṭhāpetvā agamāsi. Evarūpaṃ paṭipadaṃ paṭipannenapi vassaṃ upagacchantena channe sadvārabandheyeva ṭhāne upagantabbaṃ. Appicchataṃ nissāyapi sikkhāpadassa anatikkamanīyattaṃ dassetuṃ **''nālakapaṭipadaṃ paṭipannenapī''**ti vuttaṃ.

Pañcannaṃ chadanānanti tiṇapaṇṇaiṭṭhakasilāsudhāsaṅkhātānaṃ pañcannaṃ chadanānaṃ. **''Na, bhikkhave, asenāsanikena vassaṃ upagantabba**nti (mahāva. 204) vacībhedaṃ katvā vassūpagamanaṃ sandhāyeva paṭikkhepo, na ālayakaraṇavasena upagamanaṃ sandhāyā''ti vadanti. Pāḷiyaṃ pana avisesattā aṭṭhakathāyañca ''nālakapaṭipadaṃ paṭipannenapī''tiādinā aviseseneva daḷhaṃ katvā vuttattā asenāsanikassa nāvādiṃ vinā aññattha ālayo na vaṭṭatīti amhākaṃ khanti. Nāvāsatthavajesuyeva hi ''anujānāmi, bhikkhave, nāvāyaṃ vassaṃ upagantu''ntiādinā (mahāva. 203) sati asati vā senāsane vassūpagamanassa visuṃ anuññātattā ''na, bhikkhave, asenāsanikena vassaṃ upagantabba''nti ayaṃ paṭikkhepo tattha na labbhatīti asati senāsane ālayavasenapi nāvādīsu upagamanaṃ vuttaṃ. **Anudhammatā**ti vattaṃ. **Rattiṭṭhānadivāṭṭhānādīnī**ti **ādi**-saddena vaccakuṭipassāvaṭṭhānādiṃ saṅgaṇhāti.

Katikavattāni ca khandhakavattāni ca adhiṭṭhāyāti pariyattidhammo nāma tividhampi saddhammaṃ patiṭṭhāpeti, tasmā sakkaccaṃ uddisatha uddisāpetha, sajjhāyaṃ karotha, padhānaghare vasantānaṃ saṅghaṭṭanaṃ akatvā antovihāre nisīditvā uddisatha uddisāpetha, sajjhāyaṃ karotha, dhammassavanaṃ samiddhaṃ karotha, pabbājentā

sodhetvā pabbājetha, sodhetvā upasampādetha, sodhetvā nissayaṃ detha. Ekopi hi kulaputto pabbajjañca upasampadañca labhitvā sakalaṃ sāsanaṃ patiṭṭhāpeti. Attano thāmena yattakāni sakkotha, tattakāni dhutaṅgāni samādiyatha, antovassaṃ nāmetaṃ sakaladivasaṃ rattiyā ca paṭhamapacchimayāmesu appamattehi bhavitabbaṃ, vīriyaṃ ārabhitabbaṃ. Porāṇakamahaātherāpi sabbapalibodhe chinditvā antovasse ekacariyavattaṃ pūrayiṃsu. Bhasse mattaṃ jānitvā dasavatthukakathaṃ dasaasubhadasānussatiaṭṭhatiṃsārammaṇakathaṃ kātuṃ vaṭṭati. Āgantukānaṃ vattaṃ kātuṃ, sattāhakaraṇīyena gatānaṃ apaloketvā dātuṃ vaṭṭati. Viggāhikapisuṇapharusavacanāni mā vadatha, divase divase sīlāni āvajjentā caturārakkhaṃ ahāpentā manasikārabahulā viharatha, cetiyaṃ vā bodhiṃ vā vandantena gandhamālaṃ vā pūjentena pattaṃ vā thavikāya pakkhipantena na kathetabbaṃ, antogāme manussehi saddhiṃ paccayasaṃyuttakathā vā visabhāgakathā vā na kathetabbā, rakkhitindriyehi bhavitabbaṃ, khandhakavattañca sekhiyavattañca pūretabbanti evamādinā katikavattāni khandhakavattāni ca adhiṭṭhahitvā.

''Anujānāmi, bhikkhave, vassaṃvuṭṭhānaṃ tīhi ṭhānehi pavāretu''nti (mahāva. 209) vuṭṭhavassānaṃ pavāraṇāya anuññātattā imassa suttassa vasena pavāraṇādivasassa aruṇuggamanato paṭṭhāya appavāritāpi ''vuṭṭhavassā''ti vuccanti. Kiñcāpi ''imaṃ temāsaṃ vassaṃ upemī''ti (mahāva. aṭṭha. 184) vacanato pavāraṇādivasassa temāsantogadhattā taṃ divasaṃ yāva na pavārenti, tāva vassaṃ vasantā nāma honti, tathāpi ekadesena avuṭṭhampi taṃ divasaṃ vuṭṭhabhāgāpekkhāya vuṭṭhameva hotīti katvā evaṃ vuttaṃ katākatabhāgāpekkhāya samudāye pavattakatākatavohāro viya. Vippakatañhi yaṃ kiñci ''katākata''nti vuccati. ''Anujānāmi, bhikkhave, vassaṃvuṭṭhānaṃ kathinaṃ attharitu''nti (mahāva. 306) imassa pana suttassa vasena nippariyāyato mahāpavāraṇāya pavāritā pāṭipadadivasato paṭṭhāya ''vuṭṭhavassā''ti vuccantīti dassetuṃ **''mahāpavāraṇāya pavāritā''**tiādi vuttaṃ. Pāṭipadadivasato paṭṭhāya hi vassānassa pacchime māse kathinatthāro anuññāto **parivāre** ''kathinassa atthāramāso jānitabboti vassānassa pacchimo māso jānitabbo''ti (pari. 412) vuttattā. ''Mahāpavāraṇāya pavāritā''ti idañca purimikāya vassūpagatānaṃ sabhāvadassanamattaṃ, kenaci antarāyena appavāritāpi ''vuṭṭhavassā''icceva vuccanti.

''Āpucchitabbā''ti vatvā idāni āpucchanavidhiṃ dassento **''sace imaṃ kuṭi''**ntiādimāha. **Paṭijagganakaṃ vā na labhatī**ti vihārapaccante kate paṭijagganakaṃ na labhati. Te pana bhikkhū janapadacārikaṃ pakkamiṃsūti sambandho. Addhānagamane cārikāvohāro sāsane niruḷho. Kiñcāpi ayaṃ cārikā nāma mahājanasaṅgahatthaṃ buddhānaṃyeva labbhati, buddhe upādāya pana ruḷhīsaddavasena sāvakānampi vuccati kilañjādīhi katabījanīnampi tālavaṇṭavohāro viya. **Saṅgopetvā**ti ekasmiṃ padese rāsiṃ katvā. Idāni tameva saṅgopanavidhiṃ dassento **''yathā ca ṭhapita''**ntiādimāha. Na ovassīyatīti **anovassakaṃ,** kammani aka-saddo daṭṭhabbo. Yathā ca ṭhapitaṃ na ovassīyati na temīyatīti attho.

Anavayoti ettha **vayo**ti hāni ''āyavayo''tiādīsu viya. Natthi etassa attano sippe vayo ūnatāti **avayo**ti āha **''anūno paripuṇṇasippo''**ti. Ācariyassa kammaṃ **ācariyaka**nti āha **''ācariyakamme''**ti. **Piṭṭhasaṅghāṭo** dvārabāhā, kaṭṭhakammaṃ **thambhādi**. **Telatambamattikāyā**ti telamissatambamattikāya.

85. **Kuṭikāya karaṇabhāva**nti kuṭiyā katabhāvaṃ. Saddasatthavidūhi kiṃ-saddayoge anāgatavacanassa icchitattā vuttaṃ **''tassa lakkhaṇaṃ saddasatthato pariyesitabba''**nti. **Mettāpubbabhāga**nti mettājhānassa pubbabhāgabhūtaṃ sabbasattesu hitapharaṇamattaṃ. Kasmā panetaṃ vuttaṃ, nanu anuddayā-saddo karuṇāya pavattatīti? Saccametaṃ, ayaṃ pana anuddayāsaddo anurakkhaṇamatthaṃ antonītaṃ katvā pavattamāno mettāya karuṇāya ca pavattatīti idha mettāya pavattamāno vutto, tasmā suvuttametaṃ ''etena mettāpubbabhāgaṃ dassetī''ti. **Karuṇāpubbabhāga**nti karuṇājhānassa pubbabhāgabhūtaṃ sattesu anukampamattaṃ. **Cikkhallaṃ** mattikā, tassa **maddanaṃ** udakaṃ āsiñcitvā hatthādīhi parimaddanaṃ. **Mettākaruṇāna**nti appanāppattamettākaruṇānaṃ. Kiñcāpi therena sañcicca khuddānukhuddakā pāṇā maraṇādhippāyena na byābādhitā, tathāpi karuṇāya abhāvena ''evaṃ kate ime pāṇā vinassissantī''ti anupaparikkhitvā katattā theraṃ vigarahi. Janānaṃ samūho **janatā**ti āha **''pacchimo janasamūho''**ti. **Pātabyabhāva**nti vināsetabbataṃ. **Pāṇātipātaṃ karontāna**nti therena akatepi pāṇātipāte parehi sallakkhaṇākāraṃ dasseti. **Imassa diṭṭhānugati**nti imassa diṭṭhiyā anugamanaṃ. **Ghaṃsitabbe**ti ghaṭṭayitabbe, vināsitabbeti attho. **Evaṃ maññī**ti yathā therena kataṃ, evaṃ mā maññi. ''Mā pacchimā janatā pāṇesu pātabyataṃ āpajjī''ti vacanato yo bhikkhu iṭṭhakapacanapattapacanakuṭikaraṇavihārakārāpanavihārasammajjanapaṭaggidānakūpapokkharaṇīkhaṇāpanādīsu yattha ''khuddānukhuddakānaṃ pāṇānaṃ vihiṃsā bhavissatī''ti jānāti, tena tādise padese kappiyavacanaṃ vatvāpi na taṃ kammaṃ kāretabbanti dasseti.

Tattha tattha vuttameva āpattinti pathavīkhaṇanabhūtagāmapātabyatādīsu vuttapācittiyādiāpattiṃ. **Ādikammikattā anāpattī**ti kuṭikaraṇapaccayā anāpatti. **Sikkhāpadaṃ atikkamitvā**ti ''na ca, bhikkhave, sabbamattikāmayā kuṭikā kātabbā, yo kareyya, āpatti dukkaṭassā''ti vuttasikkhāpadaṃ atikkamitvā. Yadi aññena kataṃ labhitvā vasantassa anāpatti siyā, na bhagavā taṃ kuṭikaṃ bhindāpeyyāti āha – **''kataṃ labhitvā tattha vasantānampi dukkaṭamevā''**ti. **Yathā vā tathā vā missā hotū**ti heṭṭhā mattikā upari dabbasambhārātiādinā yena kenaci ākārena missā hotu. **Giñjakāvasathasaṅkhepenā**ti ettha giñjakā vuccanti iṭṭhakā, giñjakāhi eva kato āvasatho giñjakāvasatho. Iṭṭhakāmayassa āvasathassetaṃ adhivacanaṃ. Taṃ kira āvasathaṃ yathā sudhāparikammena payojanaṃ natthi, evaṃ iṭṭhakāhi eva cinitvā chādetvā karonti, tulādaṇḍakavāṭaphalakāni pana dārumayāneva. **Vikirantā**ti cuṇṇavicuṇṇaṃ karontā.

Kissāti kena kāraṇena. **Vayakammampi atthī**ti dvārakavāṭādiabhisaṅkharaṇādīsu katavayakammampi atthi. Bhikkhūnaṃ akappiyattā eva titthiyavatānurūpattā **titthiyadhajo**. Mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttakāraṇesu attano adhippetakāraṇadvayaṃ patiṭṭhāpetvā aparānipi tattha vuttakāraṇāni dassento āha – **''aṭṭhakathāyaṃ pana aññānipi kāraṇāni vuttānī''**tiādi. Tattha **sattānuddayāyā**ti tādisāya kuṭikāya karaṇapaccayā vinassamānasattesu anuddayāya. Yasmā sabbamattikāmayā kuṭi sukarā bhindituṃ, tasmā tattha ṭhapitaṃ pattacīvarādi aguttaṃ hoti, corādīhi avaharituṃ sakkā. Tena vuttaṃ **''pattacīvaraguttatthāyā''**ti. **Senāsanabāhullapaṭisedhanatthāyā**ti senāsanānaṃ bahubhāvanisedhanatthāya, tādisassa vā senāsanassa abhisaṅkharaṇe bhikkhūnaṃ uddesaparipucchādīni sesakammāni pariccajitvā niccabyāvaṭatānisedhanatthaṃ. **Anupavajjo**ti dosaṃ āropetvā na vattabbo.

Pāḷimuttakavinicchayavaṇṇanā

Pāḷimuttakavinicchayesu **tañca kho…pe… na vaṇṇamaṭṭhatthāyā**ti idaṃ chattadaṇḍaggāhakasalākapañjaravinandhanaṃ sandhāyāti vadanti. **Sabbatthā**ti chattadaṇḍe sabbattha. **Āraggenā**ti nikhādanamukhena. **Ghaṭakampi vāḷarūpampi bhinditvā dhāretabba**nti sace tādisaṃ akappiyachattaṃ labhati, ghaṭakampi vāḷarūpampi bhinditvā tacchetvā dhāretabbaṃ. **Suttakena vā daṇḍo veṭhetabbo**ti yathā chattadaṇḍe lekhā na paññāyati, tathā veṭhetabbo. **Daṇḍabunde**ti daṇḍamūle, chattadaṇḍassa heṭṭhimataleti attho. **Chattamaṇḍalika**nti chattassa anto khuddakamaṇḍalaṃ. **Ukkiritvā**ti uṭṭhapetvā. **Sā vaṭṭatī**ti yadipi rajjukehi na bandhanti, bandhituṃ pana yuttaṭṭhānattā vaṭṭati.

Nānāsuttakehīti nānāvaṇṇehi suttehi. Idañca tathā karontānaṃ karaṇappakāradassanatthaṃ vuttaṃ, ekavaṇṇasuttakenapi vuttappakārena sibbituṃ na vaṭṭatiyeva. **Paṭṭamukhe**ti paṭṭakoṭiyaṃ. Dvinnaṃ paṭṭānaṃ saṅghaṭṭitaṭṭhānaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Pariyante**ti cīvarapariyante. Cīvaraanuvātaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Veṇi**nti varakasīsākārena sibbanaṃ. **Saṅkhalika**nti biḷālabandhanākārena sibbanaṃ. ''Veṇiṃ saṅkhalika''nti cettha upayogavacanaṃ ''karontī''ti karaṇakiriyāpekkhaṃ. **Agghiyagayamuggarādīnī**ti ettha **agghiyaṃ** nāma cetiyasaṇṭhānena sibbanaṃ, mūle tanukaṃ agge mahantaṃ katvā gadākārena sibbanaṃ **gayā,** mūle ca agge ca ekasadisaṃ katvā muggarākārena sibbanaṃ **muggaro**. **Kakkaṭakkhīni ukkirantī**ti gaṇṭhikapaṭṭapāsakapaṭṭānaṃ ante pāḷibaddhaṃ katvā kakkaṭakānaṃ akkhisaṇṭhānaṃ uṭṭhapenti, karontīti attho. **''Koṇasuttapiḷakā**ti gaṇṭhikapāsakapaṭṭānaṃ koṇehi nīhaṭasuttānaṃ koṭiyo''ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Kathaṃ pana tā piḷakā duviññeyyarūpā kātabbāti? Koṇehi nīhaṭasuttānaṃ antesu ekavāraṃ gaṇṭhikakaraṇena vā puna nivattetvā sibbanena vā duviññeyyasabhāvaṃ katvā suttakoṭiyo rassaṃ katvā chinditabbā. **Dhammasirittherena** pana –

> ''Koṇasuttā ca piḷakā, duviññeyyāva kappare''ti –

Vuttaṃ. Tathā **ācariyabuddhadattattherena**pi –

> ''Suttā ca piḷakā tattha, duviññeyyāva dīpitā''ti –

Vuttaṃ. Tasmā tesaṃ matena koṇasuttā ca piḷakā ca koṇasuttapiḷakāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Maṇināti masāragallādipāsāṇena. **Na ghaṭṭetabba**nti na ghaṃsitabbaṃ, aṃsabaddhakakāyabandhanāni pana saṅkhādīhi ghaṃsituṃ vaṭṭati. **Pāsakaṃ katvā bandhitabba**nti rajanakāle bandhitabbaṃ, sesakāle mocetvā ṭhapetabbaṃ. **Gaṇṭhike**ti dantamayādigaṇṭhike. **Piḷakā**ti binduṃ binduṃ katvā uṭṭhāpetabbapiḷakā.

''Telavaṇṇoti samaṇasāruppavaṇṇaṃ sandhāya vuttaṃ, maṇivaṇṇaṃ pana pattaṃ aññena kataṃ labhitvā paribhuñjituṃ vaṭṭatī''ti vadanti. **Pattamaṇḍale**ti tipusīsādimaye pattamaṇḍale. ''Na, bhikkhave, citrāni pattamaṇḍalāni dhāretabbāni rūpakākiṇṇāni bhittikammakatānī''ti (cūḷava. 253) vuttattā **''bhittikammaṃ na vaṭṭatī''**ti vuttaṃ. ''Anujānāmi, bhikkhave, makaradantakaṃ chinditu''nti vacanato **''makaradantakaṃ pana vaṭṭatī''**ti vuttaṃ.

Makaramukhanti makaramukhasaṇṭhānaṃ. **Deḍḍhubhasīsa**nti udakasappasīsasaṇṭhānaṃ. **Acchīnī**ti kuñjaracchisaṇṭhānāni. **Rajjukakāyabandhanaṃ ekameva vaṭṭatī**ti rajjukaṃ bandhantena ekaguṇameva katvā bandhituṃ vaṭṭati, majjhe bhinditvā diguṇaṃ katvā bandhituṃ na vaṭṭati, diguṇaṃ pana akatvā ekarajjukameva satavārampi punappunaṃ āvijjitvā bandhituṃ vaṭṭati. **Ekampi na vaṭṭatī**ti ekaguṇampi katvā bandhituṃ na vaṭṭati. **Bahurajjuke…pe… vaṭṭatī**ti idaṃ kāyabandhanaṃ

sandhāya vuttaṃ, na dasā sandhāya. Īdisañhi kāyabandhanaṃ bandhituṃ vaṭṭati. Teneva **ācariyabuddhadattattherena** vuttaṃ –

''Ekarajjumayaṃ vuttaṃ, muninā kāyabandhanaṃ;
Pañcapāmaṅgasaṇṭhānaṃ, ekampi ca na vaṭṭati.

''Rajjuke ekato katvā, bahū ekāya rajjuyā;
Nirantarañhi veṭhetvā, kataṃ vaṭṭati bandhitu''nti.

Murajaṃ pana kāyabandhanaṃ na vaṭṭati ''na, bhikkhave, uccāvacāni kāyabandhanāni dhāretabbāni kalābukaṃ deḍḍhubhakaṃ murajaṃ maddavīṇaṃ, yo dhāreyya, āpatti dukkaṭassā''ti (cūḷava. 278) vuttattā. Kiṃ pana bahurajjuke ekato katvā ekena nirantaraṃ veṭhetvā kataṃ murajasaṅkhyaṃ na gacchatīti? Āma na gacchati. Murajañhi nāma nānāvaṇṇehi suttehi murajavaṭṭisaṇṭhānaṃ veṭhetvā kataṃ. Keci pana ''murajanti bahurajjuke ekato saṅkaḍḍhitvā ekāya rajjuyā paliveṭhetvā katarajjū''ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. Yadi cetaṃ murajaṃ siyā, ''bahurajjuke ekato katvā ekena nirantaraṃ veṭhetvā kataṃ bahurajjuka''nti na vattabbaṃ, ''taṃ vaṭṭatī''ti idaṃ virujjheyya. Murajaṃ pana pāmaṅgasaṇṭhānañca dasāsu vaṭṭati ''kāyabandhanassa dasā jīranti. Anujānāmi, bhikkhave, murajaṃ maddavīṇa''nti (cūḷava. 278) vuttattā. Teneva vakkhati ''anujānāmi, bhikkhave, murajaṃ maddavīṇanti idaṃ dasāsuyeva anuññāta''nti.

Kāyabandhanavidheti ''kāyabandhanassa pavananto jīrati. Anujānāmi, bhikkhave, vidha''nti vuttattā kāyabandhanassa pāsante dasāmūle tassa thirabhāvatthaṃ kattabbe dantavisāṇādimaye vidhe. **''Aṭṭha maṅgalāni** nāma saṅkho cakkaṃ puṇṇakumbho gayā sirīvaccho aṅkuso dhajaṃ sovatthika''nti vadanti. **Paricchedalekhāmatta**nti ubhosu koṭīsu kātabbaparicchedarājimattaṃ. ''Ujukamevā''ti vuttattā caturassādivaṅkagatikaṃ na vaṭṭati. ''Chattadaṇḍadhammakaraṇaañjananāḷikā nānāvaṇṇalekhāpaakammakatā na vaṭṭantī''ti vadanti.

Ārakaṇṭaketi potthakādiabhisaṅkharaṇatthaṃ kate dīghamukhasatthake. **Vaṭṭamaṇika**nti vaṭṭaṃ katvā aggakoṭiyaṃ uṭṭhāpetabbapubbuḷaṃ. **Aññaṃ vā vaṇṇamaṭṭha**nti iminā piḷakādiṃ saṅgaṇhāti. **Maṇika**nti ekāvaṭṭamaṇi. **Piḷaka**nti sāsapamattikā muttarājisadisā bahuvaṭṭalekhā. ''Imasmiṃ adhikāre avuttattā lekhaniyaṃ yaṃ kiñci vaṇṇamaṭṭhaṃ vaṭṭatī''ti vadanti. **Valitaka**nti majjhe valiṃ uṭṭhāpetvā. **Maṇḍalaṃ hotī**ti uttarāraṇiyā pavesanatthaṃ āhaṭamaṇḍalaṃ hoti.

Kiñcāpi ettha dantakaṭṭhacchedanavāsiyeva vuttā, mahāvāsiyampi pana na vaṭṭatiyeva. Ujukameva bandhitunti sambandho. ''Ubhosu vā passesu ekapassevā''ti vacanaseso. Kattarayaṭṭhikoṭiyaṃ kataayovalayānipi vaṭṭanti, yesaṃ aññamaññasaṅghaṭṭanena saddo niccharati.

Āmaṇḍasāraketi āmalakehi katabhājane. **Bhūmattharaṇe**ti cittakaṭasārakacittattharaṇādike parikammakatāya bhūmiyā attharitabbaattharaṇe. **Pānīyaghaṭe**ti iminā kuṇḍikasarakepi saṅgaṇhāti. **Bījane**ti caturassabījane. **Sabbaṃ…pe… vaṭṭatī**ti yathāvuttesu mañcapīṭhādīsu itthirūpaṃ vinā sabbaṃ mālākammalatākammādi vaṇṇamaṭṭhaṃ bhikkhuno vaṭṭati. **Senāsane kiñci paṭisedhetabbaṃ natthi aññatra viruddhasenāsanā**ti etthāyamadhippāyo – senāsanaparikkhāresu paṭisedhetabbaṃ nāma kiñci natthi, viruddhasenāsanaṃ pana sayameva paṭikkhipitabbanti. **Aññesa**nti sīmasāmino vuttā. **Rājavallabhā** paranikāyikāpi ekanikāyikāpi uposathapavāraṇānaṃ antarāyakarā alajjino rājakulūpagā vuccanti. **Tesaṃ lajjiparisā**ti tesaṃ sīmasāmikānaṃ pakkhā hutvā anubalaṃ dātuṃ samatthā lajjiparisā. **Sukatamevā**ti aññesaṃ santakepi attano sīmāya antovuttavidhinā kataṃ sukatameva.

Pāḷimuttakavinicchayavaṇṇanā niṭṭhitā.

86. **Devena gahitadārūnī**ti raññā pariggahitadārūni, rañño santakānīti vuttaṃ hoti. **Khaṇḍākhaṇḍaṃ karonto**ti khuddakaṃ mahantañca khaṇḍaṃ karonto.

87. Kulabhogaissariyādīhi mahatī mattā pamāṇaṃ etassāti **mahāmatto**. Tenāha – **''mahatiyā issariyamattāya samannāgato''**ti.

88. **Avajjhāyantī**ti heṭṭhā katvā olokenti, cintenti vā. Tenāha **''avajānantā''**tiādi. **Lāmakato vā cintentī**ti nihīnato cintenti. **Kathentī**ti ''kiṃ nāmetaṃ kiṃ nāmeta''nti aññamaññaṃ kathenti.

Kathaṃ panettha ''dārūnī''ti bahuvacanaṃ ''adinna''nti ekavacanena saddhiṃ sambandhamupagacchatīti āha – **''adinnaṃ ādiyissatīti ayaṃ ujjhāyanattho''**tiādi. Ujjhāyanassa adinnādānavisayattā adinnādānaṃ ujjhāyanatthoti vuttaṃ. Satipi panettha gopakena dinnadārūnaṃ gahaṇe ujukaṃ avatvā lesena gahitattā thero ''adinnaṃ ādiyī''ti veditabbo. **Vacanabhede**ti ekavacanabahuvacanānaṃ bhede.

Sabbāvantaṃ parisanti bhikkhubhikkhunīādisabbāvayavavantaṃ parisaṃ. Sabbā catuparisasaṅkhaātā pajā ettha atthīti **sabbāvantā,** parisā. Senā etassa atthīti seniko, seniko eva **seniyo**. **Bimbisāroti tassa nāma**nti ettha **bimbī**ti suvaṇṇaṃ, tasmā sārasuvaṇṇasadisavaṇṇatāya bimbisāroti vuccatīti veditabbo. **Catuttho bhāgo pādoti veditabbo**ti imināva sabbajanapadesu kahāpaṇassa vīsatimo bhāgo māsakoti idañca vuttameva hotīti daṭṭhabbaṃ. Porāṇasatthānurūpaṃ lakkhaṇasampannā uppāditā **nīlakahāpaṇā**ti veditabbā. Rudradāmena uppādito **rudradāmako**. So kira nīlakahāpaṇassa tibhāgaṃ agghati. Yasmiṃ padese nīlakahāpaṇā na santi, tatthāpi nīlakahāpaṇānaṃ vaḷañjanaṭṭhāne ca avaḷañjanaṭṭhāne ca samānaagghavasena pavattamānaṃ bhaṇḍaṃ gahetvā nīlakahāpaṇavaseneva paricchedo kātabboti vadanti.

Dhaniyavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tassattho…pe… vuttanayeneva veditabboti iminā ''bhagavatā bhikkhūnaṃ idaṃ sikkhāpadaṃ evaṃ paññattaṃ hoti ca, idañca aññaṃ vatthu udapādī''ti evaṃ **paṭhamapārājikavaṇṇanāyaṃ** (pārā. aṭṭha. 1.39) vuttanayena tassattho veditabbo. ''Idāni yaṃ taṃ aññaṃ vatthu uppannaṃ, taṃ dassetuṃ 'tena kho pana samayenā'tiādimāhā''ti evaṃ anupaññattisambandho ca tattha vuttanayeneva veditabboti dasseti.

90-91. Rajakā attharanti etthāti **rajakattharaṇaṃ,** rajakattharaṇanti rajakatitthaṃ vuccatīti āha **''rajakatitthaṃ gantvā''**ti. Vuttamevatthaṃ vibhāvento āha **''tañhī''**tiādi.

Padabhājanīyavaṇṇanā

92. ''Abhinavaniviṭṭho ekakuṭikādigāmo yāva manussā pavisitvā vāsaṃ na kappenti, tāva gāmasaṅkhyaṃ na gacchatī''ti vadanti, tasmā tattha gāmappavesanāpucchādikiccampi natthi. **Yakkhapariggahabhūto**ti saupaddavavasena vuttaṃ, yakkhanagarādiṃ vā saṅgaṇhāti. Yakkhanagarampi āpaṇādīsu dissamānesu gāmasaṅkhyaṃ gacchati, adissamānesu na gacchati, tasmā yakkhanagarampi pavisantena āpaṇādīsu dissamānesu sabbaṃ gāmappavesanavattaṃ kātabbaṃ, adissamānesu na kātabbanti vadanti. **Punapi āgantukāmā**ti iminā tesaṃ tattha sāpekkhabhāvaṃ dasseti. Yato pana nirapekkhāva hutvā pakkamanti, so gāmasaṅkhyaṃ na gacchati, tasmā tattha gāmappavesanāpucchādikiccampi natthi.

Nanu ca ''gāmā vā araññā vā''ti ettakameva mātikāyaṃ vuttaṃ, tasmā gāmalakkhaṇaṃ dassetvā araññameva dassetabbaṃ siyā, gāmūpacāro nāmātiādi pana kasmā vuttanti āha – **''gāmūpacārotiādi araññaparicchedadassanatthaṃ vutta''**nti. Gāmūpacāre hi dassite ṭhapetvā gāmañca gāmūpacārañca avasesaṃ araññaṃ nāmāti araññaparicchedo sakkā dassetuṃ, idañca gāmagāmūpacāre asaṅkarato dassetuṃ vuttaṃ. Mātikāyaṃ pana gāmaggahaṇeneva gāmūpacāropi saṅgahitoti daṭṭhabbaṃ. Gāmūpacāro hi loke gāmasaṅkhyameva gacchati. Evañca katvā mātikāya anavasesaavaharaṇaṭṭhānapariggaho siddho hoti. **Indakhīle**ti ummāre. **Araññasaṅkhepaṃ gacchatī**ti ''nikkhamitvā bahi indakhīlā sabbametaṃ arañña''nti (vibha. 529) abhidhamme vuttattā. **Vemajjhameva indakhīloti vuccatī**ti indakhīlaṭṭhāniyattā asatipi indakhīle vemajjhameva tathā vuccati. Yattha pana dvārabāhāpi natthi, tattha ubhosu passesu vatiyā vā pākārassa vā koṭivemajjhameva indakhīlaṭṭhāniyattā ''indakhīlo''ti gahetabbaṃ. **Uḍḍāpento**ti palāpento. **Luṭhitvā**ti parivattetvā.

Majjhimassa purisassāti thāmamajjhimassa purisassa. Iminā pana vacanena suppamusalapātopi baladassanavaseneva katoti daṭṭhabbaṃ. **Kurundaṭṭhakathāyaṃ mahāpaccariyañca** gharūpacāro gāmoti adhippāyena ''gharūpacāre ṭhitassa leḍḍupāto gāmūpacāro''ti vuttaṃ. **Dvāre**ti nibbakosassa udakapatanaṭṭhānato abbhantaraṃ sandhāya vuttaṃ. **Antogehe**ti ca pamukhassa abbhantarameva sandhāya vuttaṃ. **Kataparikkhepo**ti imināva gharassa samantato tattako paricchedo gharūpacāro nāmāti vuttaṃ hoti. Yassa pana gharassa samantato gorūpānaṃ pavesananivāraṇatthaṃ pākāravatiādīhi parikkhepo kato hoti, tattha sova parikkhepo gharūpacāro, suppapātādiparicchedo pana aparikkhittagharaṃ sandhāya vuttoti daṭṭhabbaṃ. **Idamettha pamāṇa**nti vikālagāmappavesanādīsu gāmagāmūpacārānaṃ asaṅkarato vinicchayassa veditabbattā. **Kurundī**ādīsu vuttanayena hi gharūpacārassa gāmoti āpannattā gharagharūpacāragāmagāmūpacārānaṃ saṅkaro siyā. **Evaṃ sabbatthā**ti iminā ito

pubbepi pacchimasseva vādassa pamāṇabhāvaṃ dasseti. Keci pana ‘‘ito paṭṭhāya vakkhamānavādaṃ sandhāya vutta’’nti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ.

Sesampīti gāmūpacāralakkhaṇaṃ sandhāya vadati. **Tatrā**ti tasmiṃ gāmūpacāraggahaṇe. **Tassa gāmaparicchedadassanattha**nti tassa aparicchedassa gāmassa gāmaparicchedaṃ dassetunti attho. Yadi evaṃ ‘‘gāmo nāmā’’ti padaṃ uddharitvā ‘‘aparikkhittassa gāmassa gharūpacāre ṭhitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto’’ti kasmā na vuttanti? ‘‘Gāmo nāmāti idha avuttampi adhikāravasena labbhatiyevā’’ti vadanti. Apare pana bhaṇanti ‘‘gāmūpacāro nāmāti imināva gāmassa ca gāmūpacārassa ca saṅgaho daṭṭhabbo. Kathaṃ? ‘Gāmassa upacāro gāmūpacāro’ti evaṃ viggahe kariyamāne ‘parikkhittassa gāmassa indakhīle ṭhitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto’ti iminā parikkhittassa gāmassa gāmūpacāralakkhaṇaṃ dassitaṃ hoti, ‘gāmasaṅkhāto upacāro gāmūpacāro’ti evaṃ pana gayhamāne ‘aparikkhittassa gāmassa gharūpacāre ṭhitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto’ti iminā aparikkhittassa gāmassa gāmaparicchedo dassitoti sakkā viññātu’’nti. ‘‘Gharūpacāre ṭhitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto’’ti iminā parikkhittassapi gāmassa sace leḍḍupātato dūre parikkhepo hoti, leḍḍupātoyeva gāmaparicchedoti gahetabbanti vadanti. **Pubbe vuttanayenevā**ti parikkhittagāme vuttanayeneva.

Saṅkarīyatīti missīyati. **Etthā**ti gharagharūpacāragāmagāmūpacāresu. ‘‘Vikāle gāmappavesane parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa āpatti pācittiyassa, aparikkhittassa gāmassa upacāraṃ okkamantassa āpatti pācittiyassā’’ti (pāci. 513) vuttattā gāmagāmūpacārānaṃ asaṅkaratā icchitabbāti āha – **‘‘asaṅkarato cettha vinicchayo veditabbo vikāle gāmappavesanādīsū’’**ti. Ettha ca ‘‘parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ, aparikkhittassa parikkhepārahaṭṭhānaṃ atikkamantassa vikālagāmappavesanāpatti hotī’’ti keci vadanti, taṃ na gahetabbaṃ padabhājaniyaṃ pana ‘‘parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa āpatti pācittiyassa, aparikkhittassa gāmassa upacāraṃ okkamantassa āpatti pācittiyassā’’ti (pāci. 513) vuttattā. Aparikkhittassa gāmassa gharūpacārato paṭṭhāya dutiyaleḍḍupātasaṅkhātassa gāmūpacārassa okkamane āpatti veditabbā. Teneva **vikālagāmappavesanasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ** (pāci. aṭṭha. 512) ‘‘aparikkhittassa gāmassa upacāro adinnādāne vuttanayeneva veditabbo’’ti vuttaṃ. **Mātikāṭṭhakathāyampi** (kaṅkhā. aṭṭha. dutiyapārājikavaṇṇanā) vuttaṃ ‘‘yvāyaṃ aparikkhittassa gāmassa upacāro dassito, tassa vasena vikālagāmappavesanādīsu āpatti paricchinditabbā’’ti. Yadi evaṃ ‘‘vikāle gāmaṃ paviseyyā’’ti iminā virujjhatīti? Na virujjhati gāmūpacārassapi gāmaggahaṇena gahitattā. Tasmā parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa, aparikkhittassa upacāraṃ okkamantassa vikālagāmappavesanāpatti hotīti niṭṭhamettha gantabbaṃ. **Vikāle gāmappavesanādīsū**ti **ādi**-saddena gharagharūpacārādīsu ṭhitānaṃ uppannalābhabhājanādiṃ saṅgaṇhāti.

Nikkhamitvā bahi indakhīlāti indakhīlato bahi nikkhamitvāti attho. Ettha ca vinayapariyāyena tāva ‘‘ṭhapetvā gāmañca gāmūpacārañca avasesaṃ arañña’’nti (pārā. 92) āgataṃ, suttantapariyāyena āraññikaṃ bhikkhuṃ sandhāya ‘‘āraññakaṃ nāma senāsanaṃ pañcadhanusatikaṃ pacchima’’nti (pārā. 654) āgataṃ. Vinayasuttantā ubhopi pariyāyadesanā nāma, abhidhammo pana nippariyāyadesanā. Nippariyāyato ca gāmavinimuttaṃ ṭhānaṃ araññameva hotīti abhidhammapariyāyena araññaṃ dassetuṃ ‘‘nikkhamitvā bahi indakhīlā’’ti (vibha. 529) vuttaṃ. **‘‘Ācariyadhanu** nāma pakatihatthena navavidatthippamāṇaṃ, jiyāya pana āropitāya catuhatthappamāṇa’’nti vadanti. **Lesokāsanisedhanattha**nti ‘‘mayā neva gāme, na araññe haṭaṃ, ghare vā gharūpacāresu vā gāmūpacāresu vā aññatarasmi’’nti vattuṃ mā labhatūti vuttaṃ hoti.

Kappiyanti anurūpavasena vuttaṃ. Akappiyampi pana appaṭiggahitañce, adinnasaṅkhyameva gacchati. Pariccāgādimhi akate ‘‘idaṃ mayhaṃ santaka’’nti aviditampi parapariggahitameva mātāpitūnaṃ accayena mandānaṃ uttānaseyyakānaṃ dārakānaṃ santakamiva.

Yassa vasena puriso thenoti vuccati, taṃ **theyya**nti āha **‘‘avaharaṇacittassetaṃ adhivacana’’**nti. **Saṅkhā**-saddo ñāṇakoṭṭhāsapaññattigaṇanādīsu dissati. ‘‘Saṅkhāyekaṃ paṭisevatī’’tiādīsu (ma. ni. 2.168) hi ñāṇe dissati. ‘‘Papañcasaññāsaṅkhā samudācarantī’’tiādīsu (ma. ni. 1.204) koṭṭhāse. ‘‘Tesaṃ tesaṃ dhammānaṃ saṅkhā samaññā’’tiādīsu (dha. sa. 1313) paññattiyaṃ. ‘‘Na sukaraṃ saṅkhātu’’ntiādīsu (dha. pa. 196; apa. thera. 1.10.2) gaṇanāyaṃ. Tattha koṭṭhāsavacanaṃ saṅkhā-saddaṃ sandhāyāha **‘‘saṅkhāsaṅkhātanti atthato eka’’**nti. Tenāha **‘‘koṭṭhāsassetaṃ adhivacana’’**nti. **Papañcasaṅkhā**ti taṇhāmānadiṭṭhisaṅkhātā papañcakoṭṭhāsā. **‘‘Eko cittakoṭṭhāso**ti yañca pubbabhāge avaharissāmīti pavattaṃ cittaṃ, yañca gamanādisādhakaṃ parāmasanādisādhakaṃ vā majjhe pavattaṃ, yañca ṭhānācāvanappayogasādhakaṃ, tesu ayameveko pacchimo cittakoṭṭhāso idhādhippeto’’ti keci vadanti. **Cūḷagaṇṭhipade** pana ‘‘ūnamāsakamāsakaūnapañcamāsakapañcamāsakāvaharaṇacittesu eko cittakoṭṭhāso’’ti vuttaṃ. ‘‘Anekappabhedattā cittassa eko cittakoṭṭhāsoti vutta’’nti **mahāgaṇṭhipade majjhimagaṇṭhipade** ca vuttaṃ. Idamevettha sundarataraṃ ‘‘theyyacittasaṅkhāto eko cittakoṭṭhāso’’ti vuttattā. **Theyyasaṅkhātenā**ti theyyacittakoṭṭhāsena karaṇabhūtena, na vissāsatāvakālikādigāhavasappavattacittakoṭṭhāsenāti vuttaṃ hoti.

Abhiyogavasenāti aḍḍakaraṇavasena. **Abhiyuñjatī**ti codeti, aḍḍaṃ karotīti attho. **Parikappitaṭṭhāna**nti okāsaparikappanavasena parikappitappadesaṃ. **Suṅkaghāta**nti ettha rājūnaṃ deyyabhāgassa etaṃ adhivacanaṃ suṅkoti, so ettha haññati adatvā gacchantehīti suṅkaghāto. ‘‘Ettha paviṭṭhehi suṅko dātabbo’’ti rukkhapabbatādisaññāṇena niyamitappadesassetaṃ adhivacanaṃ.

Pañcavīsatiavahārakathāvaṇṇanā

Ākulāti saṅkulā. **Luḷitā**ti viloḷitā. **Katthacī**ti ekissāya aṭṭhakathāyaṃ. **Ekaṃ pañcakaṃ dassita**nti ‘‘parapariggahitañca hoti, parapariggahitasaññī ca, garuko ca hoti parikkhāro pañcamāsako vā atirekapañcamāsako vā, theyyacittañca paccupaṭṭhitaṃ hoti, āmasati, āpatti dukkaṭassa. Phandāpeti, āpatti thullaccayassa. Ṭhānā cāveti, āpatti pārājikassā’’ti (pārā. 122) evaṃ vuttapañcaavahāraṅgāni ekaṃ pañcakanti dassitaṃ. **Dve pañcakāni dassitānī**ti ‘‘chahākārehi adinnaṃ ādiyantassa āpatti pārājikassa. Na ca sakasaññī, na ca vissāsaggāhī, na ca tāvakālikaṃ, garuko ca hoti parikkhāro pañcamāsako vā atirekapañcamāsako vā, theyyacittañca paccupaṭṭhitaṃ hoti, āmasati, āpatti dukkaṭassa. Phandāpeti, āpatti thullaccayassa. Ṭhānā cāveti, āpatti pārājikassā’’ti evaṃ vuttesu chasu padesu ekaṃ apanetvā avasesāni pañca padāni ekaṃ pañcakanti dassetvā heṭṭhā vuttapañcakañca gahetvā dve pañcakāni dassitāni. **Ettha panā**ti ‘‘pañcahākārehi adinnaṃ ādiyantassā’’tiādīsu. **Sabbehipi padehī**ti ‘‘parapariggahitañca hotī’’tiādīhi padehi. **Labbhamānāniyeva pañcakānī**ti pañcavīsatiyā avahāresu labbhamānapañcakāni.

Pañcannaṃ avahārānaṃ samūho pañcakaṃ, sako hattho sahattho, tena nibbatto, tassa vā sambandhīti sāhatthiko, avahāro. Sāhatthikādi pañcakaṃ **sāhatthikapañcaka**nti ādipadavasena nāmalābho daṭṭhabbo kusalādittikassa kusalattikavohāro viya. Imināva nayena pubbapayogādi pañcakaṃ **pubbapayogapañcakaṃ,** theyyāvahārādi pañcakaṃ **theyyāvahārapañcaka**nti nāmalābho daṭṭhabboti. **Tatiyapañcamesu pañcakesū**ti sāhatthikapañcakatheyyāvahārapañcakesu. **Labbhamānapadavasenā**ti sāhatthikapañcake labbhamānassa nissaggiyāvahārapadassa vasena theyyāvahārapañcake labbhamānassa parikappāvahārapadassa ca vasena yojetabbanti attho.

Āṇattiyā nibbatto avahāro **āṇattiko**. Nissajjanaṃ nissaggo, suṅkaghātaṭṭhāne parikappitokāse vā ṭhatvā bhaṇḍassa bahi pātanaṃ. Nissaggova **nissaggiyo**. Kiriyāsiddhito puretarameva pārājikāpattisaṅkhātaṃ atthaṃ sādhetīti **atthasādhako**. ‘‘Asukassa bhaṇḍaṃ yadā sakkosi, tadā avaharā’’ti evarūpo hi āṇāpanapayogo parassa telakumbhiyā pādagghanakaṃ telaṃ avassaṃ pivanakānaṃ upāhanādīnaṃ nikkhepapayogo ca āṇattassa bhaṇḍaggahaṇato upāhanādīnaṃ telapātanato ca puretarameva pārājikāpattisaṅkhātaṃ atthaṃ sādheti. Sāhatthikapayogopi hi evarūpo atthasādhakoti vuccati. Vuttañhetaṃ **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. dutiyapārājikavaṇṇanā) –

> ‘‘Atthasādhako nāma ‘asukassa bhaṇḍaṃ yadā sakkosi, tadā taṃ avaharā’ti āṇāpeti. Tattha sace paro anantarāyiko hutvā taṃ avaharati, āṇāpakassa āṇattikkhaṇeyeva pārājikaṃ. Parassa vā pana telakumbhiyā pādagghanakaṃ telaṃ avassaṃ pivanakāni upāhanādīni pakkhipati, hatthato muttamatteyeva pārājika’’nti.

Dhurassa nikkhipanaṃ **dhuranikkhepo**. Ārāmābhiyuñjanādīsu attano ca parassa ca dānaggahaṇesu nirussāhabhāvāpajjanaṃ. **Sahatthā avaharatī**ti sahatthena gaṇhāti. **‘‘Asukassa bhaṇḍaṃ avaharā’’ti aññaṃ āṇāpetī**ti etthāpi āṇāpakassa āṇattikkhaṇeyeva āpatti daṭṭhabbā. Yadi evaṃ imassa, atthasādhakassa ca ko visesoti? Taṅkhaṇaññeva gahaṇe niyuñjanaṃ āṇattikapayogo, kālantarena gahaṇatthaṃ niyogo atthasādhakoti ayametesaṃ viseso. Tenevāha – **‘‘asukassa bhaṇḍaṃ yadā sakkosi, tadā avaharāti āṇāpetī’’**ti. Ettha ca āṇāpanapayogova atthasādhakoti dassito, sāhatthikavasenapi atthasādhakapayogo pana upari āvi bhavissati. **Dhuranikkhepo pana upanikkhittabhaṇḍavasena veditabbo**ti idaṃ nidassanamattaṃ. Ārāmābhiyuñjanādīsupi tāvakālikabhaṇḍadeyyānaṃ adānepi eseva nayo.

‘‘Āṇattivasena pubbapayogo veditabbo’’ti vuttattā anantarāyena gaṇhantassa ‘asukassa bhaṇḍaṃ avaharā’ti āṇāpanaṃ bhaṇḍaggahaṇato pubbattā **pubbapayogo,** payogena saha vattamāno avahāro **sahapayogo,** ‘‘asukaṃ nāma bhaṇḍaṃ harissāmā’’ti saṃvidahitvā sammantayitvā avaharaṇaṃ **saṃvidāvahāro**. **Saṅketakammaṃ** nāma pubbaṇhādikālaparicchedavasena sañjānanakammaṃ, **nimittakammaṃ** nāma saññuppādanatthaṃ akkhinikhaṇanādinimittakaraṇaṃ. **Ṭhānācāvanavasena sahapayogo**ti idaṃ pana nidassanamattaṃ daṭṭhabbaṃ, khilasaṅkamanādīsupi asati ca ṭhānācāvane sahapayogo daṭṭhabbo. Vuttañhetaṃ **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. dutiyapārājikavaṇṇanā) ‘‘ṭhānācāvanavasena khilādīni saṅkāmetvā khettādiggahaṇavasena ca sahapayogo veditabbo’’ti.

Theno vuccati coro, tassa bhāvo theyyaṃ, tena avaharaṇaṃ **theyyāvahāro**. Yo hi sandhicchedādīni katvā adissamāno avaharati, tulākūṭamānakūṭakūṭakahāpaṇādīhi vā vañcetvā gaṇhāti, tassevaṃ gaṇhato avahāro theyyāvahāro. Pasayha abhibhavitvā avaharaṇaṃ **pasayhāvahāro**. Yo hi pasayha balakkārena paresaṃ santakaṃ gaṇhāti gāmaghātakādayo viya, attano pattabalito vā vuttanayena adhikaṃ gaṇhāti rājabhaṭādayo viya, tassevaṃ gaṇhato avahāro pasayhāvahāro. Bhaṇḍavasena ca okāsavasena ca parikappetvā avaharaṇaṃ **parikappāvahāro**. Tiṇapaṇṇādīhi aṅgulimuddikādiṃ paṭicchādetvā pacchā tassa paṭicchannassa avaharaṇaṃ **paṭicchannāvahāro**. Kusaṃ saṅkāmetvā avaharaṇaṃ **kusāvahāro**.

Tulayitvāti upaparikkhitvā. **Sāmīcī**ti vattaṃ, āpatti pana natthīti adhippāyo. **Mahājanasammaddo**ti mahājanasaṅkhobho. **Bhaṭṭhe janakāye**ti apagate janakāye. **''Idañca kāsāvaṃ attano santakaṃ katvā etasseva bhikkhuno dehī''**ti kiṃkāraṇā evamāha? Cīvarasāmikena yasmā dhuranikkhepo kato, tasmā tassa adinnaṃ gahetuṃ na vaṭṭati. Avahārakopi vippaṭisārassa uppannakālato paṭṭhāya cīvarasāmikaṃ pariyesanto vicarati ''dassāmī''ti, cīvarasāmikena ca ''mameta''nti vutte etenapi avahārakena ālayo pariccatto, tasmā evamāha. Yadi evaṃ cīvarasāmikoyeva ''attano santakaṃ gaṇhāhī''ti kasmā na vuttoti? Ubhinnampi kukkuccavinodanatthaṃ. Kathaṃ? Avahārakassa ''mayā sahatthena na dinnaṃ, bhaṇḍadeyyameta''nti kukkuccaṃ uppajjeyya, itarassa ''mayā paṭhamaṃ dhuranikkhepaṃ katvā pacchā adinnaṃ gahita''nti kukkuccaṃ uppajjeyyāti.

Samagghanti appagghaṃ. **Dāruatthaṃ pharatī**ti dārūhi kattabbakiccaṃ sādheti. **Mayi sante**tiādi sabbaṃ raññā pasādena vuttaṃ, ''therena pana ananucchavikaṃ kata''nti na maññitabbaṃ.

Ekadivasaṃ dantakaṭṭhacchedanādinā yā ayaṃ agghahāni vuttā, sā sabbā bhaṇḍasāminā

Kiṇitvā gahitameva sandhāya vuttā, sabbaṃ panetaṃ aṭṭhakathācariyappamāṇena gahetabbaṃ. Pāsāṇañca sakkharañca **pāsāṇasakkharaṃ**. **Dhāreyyatthaṃ vicakkhaṇo**ti imasseva vivaraṇaṃ **''āpattiṃ vā anāpattiṃ vā''**tiādi.

Pañcavīsatiavahārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Akkhadassāti ettha **akkha**-saddena kira vinicchayasālā vuccati. Tattha nisīditvā vajjāvajjaṃ passantīti **akkhadassā** vuccanti dhammavinicchanakā. **Haneyyu**nti ettha hananaṃ nāma hatthapādādīhi pothanañceva sīsādicchedanañca hotīti āha – **''haneyyunti potheyyuñceva chindeyyuñcā''**ti. Teneva padabhājaniyañca ''hatthena vā pādena vā kasāya vā vettena vā aḍḍhadaṇḍakena vā chejjāya vā haneyyu''nti vuttaṃ. Tattha **aḍḍhadaṇḍakenā**ti dvihatthappamāṇena rassamuggarena veḷupesikāya vā. **Chejjāyā**ti hatthapādasīsādīnaṃ chedanena. **Nīhareyyu**nti gāmanigamādito nīhareyyuṃ. **Corosi…pe… thenosī**ti ettha ''paribhāseyyu''nti padaṃ ajjhāharitvā attho veditabboti āha **''corosīti evamādīni ca vatvā paribhāseyyu''**nti.

93. Yaṃ taṃ bhaṇḍaṃ dassitanti sambandho. **Yattha yattha ṭhita**nti bhūmiādīsu yattha yattha ṭhitaṃ. **Yathā yathā ādānaṃ gacchatī**ti bhūmiādīsu ṭhitaṃ bhaṇḍaṃ sabbaso aggahaṇepi yena yena ākārena gahaṇaṃ upagacchati.

Bhūmaṭṭhakathāvaṇṇanā

94. **Phandāpeti, sabbattha dukkaṭamevā**ti ettha ''uṭṭhahissāmī''ti phandāpetvā puna anuṭṭhahitvā tattheva sayantassapi aṅgapaccaṅgaṃ aphandāpetvā ekapayogena uṭṭhahantassapi dukkaṭamevāti daṭṭhabbaṃ. **Aññasmiṃ vā gamanassa anupakāre**ti yathā dvārapidahane kumbhiṭṭhānagamanassa anupakārattā anāpatti, evaṃ aññasmiṃ vā gamanassa anupakāre kāyavacīkamme anāpatti. **Vācāya vācāyā**ti ekekatthadīpikāya vācāya vācāya. **Upaladdho**ti ñāto. **Puññāni ca karissāmā**ti ettha ''musāvādaṃ katvā puññāni karissāmāti vadantassa dukkaṭamevā''ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ imasmiṃyeva padese aṭṭhakathāvacanena virujjhati. Tathā hi ''yaṃ yaṃ vacanaṃ musā, tattha tattha pācittiya''nti ca ''na hi adinnādānassa pubbapayoge pācittiyaṭṭhāne dukkaṭaṃ nāma atthī''ti ca vakkhati. Evaṃ pana vutte na virujjhati ''musāvādaṃ katvā puññāni ca karissāmāti vadantassa pācittiyena saddhiṃ dukkaṭa''nti. Tathā hi ''akappiyapathaviṃ khaṇantānaṃ dukkaṭehi saddhiṃ pācittiyānīti mahāpaccariyaṃ vutta''nti ca ''yathā ca idha, evaṃ sabbattha pācittiyaṭṭhāne dukkaṭā na muccatī''ti ca vakkhati. Sace pana kusalacitto ''puññāni karissāmā''ti vadati, anāpatti ''buddhapūjaṃ vā dhammapūjaṃ vā saṅghabhattaṃ vā karissāmāti kusalaṃ uppādeti, kusalacittena gamane anāpattī''ti ca ''yathā ca idha, evaṃ sabbattha atheyyacittassa anāpattī''ti ca vakkhamānattā.

Pamādalikhitanti veditabbanti aparabhāge potthakāruḷhakāle pamajjitvā likhitanti veditabbaṃ. Pāḷiyaṃ sesaaṭṭhakathāsu ca ''kudālaṃ vā piṭakaṃ vā''ti idameva dvayaṃ vatvā vāsipharasūnaṃ avuttattā tesampi saṅkhepaṭṭhakathādīsu āgatabhāvaṃ dassetuṃ **''saṅkhepaṭṭhakathāyaṃ pana mahāpaccariyañcā''**tiādi vuttaṃ. Theyyacittena katattā ''dukkaṭehi saddhiṃ pācittiyānī''ti vuttaṃ. **Tato paraṃ sabbakiriyāsū**ti bījaggahaṇato paraṃ kattabbakiriyāsu. **Sabbaṃ purimanayenevā**ti yāva piṭakapariyosānā hatthavārapadavāresu dukkaṭaṃ.

Therehi dassitanti pubbapayogasahapayogadukkaṭesu asammohatthaṃ samodhānetvā dhammasaṅgāhakattherehi dassitaṃ. ''Sabbesampi dukkaṭānaṃ imesuyeva aṭṭhasu saṅgahetabbabhāvato itarehi sattahi dukkaṭehi vinimuttaṃ vinayadukkaṭeyeva saṅgahetabba''nti vadanti. **Dasavidhaṃ ratana**nti ''muttā maṇi veḷuriyo saṅkho silā pavāḷaṃ rajataṃ jātarūpaṃ lohitaṅgo masāragalla''nti evamāgataṃ dasavidhaṃ ratanaṃ.

''Maṇi muttā veḷuriyo ca saṅkho,
Silā pavāḷaṃ rajatañca hemaṃ;
Salohitaṅgañca masāragallaṃ,
Daseti dhīro ratanāni jaññā''ti. –

Hi vuttaṃ.

Sattavidhaṃ dhaññanti sāli vīhi yavo kaṅgu kudrūso varako godhumoti idaṃ sattavidhaṃ dhaññaṃ. **Āvudhabhaṇḍādi**nti **ādi**-saddena tūriyabhaṇḍaitthirūpādiṃ saṅgaṇhāti. Anāmasitabbe vatthumhi dukkaṭaṃ **anāmāsadukkaṭaṃ**. **Durupaciṇṇadukkaṭa**nti ''na kattabba''nti vāritassa katattā duṭṭhu āciṇṇaṃ caritanti durupaciṇṇaṃ, tasmiṃ dukkaṭaṃ durupaciṇṇadukkaṭaṃ. Vinaye paññattaṃ dukkaṭaṃ **vinayadukkaṭaṃ**. ''Saṅghabhedāya parakkamatī''ti sutvā taṃnivāraṇatthāya ñāte atthe avadantassa **ñātadukkaṭaṃ**. Ekādasa samanubhāsanā nāma bhikkhupātimokkhe cattāro yāvatatiyakā saṅghādisesā, ariṭṭhasikkhāpadanti pañca, bhikkhunīpātimokkhe ekaṃ yāvatatiyakaṃ pārājikaṃ, cattāro saṅghādisesā, caṇḍakāḷīsikkhāpadanti cha. Vassāvāsādiṃ paṭissuṇitvā na sampādentassa paṭissavanimittaṃ dukkaṭaṃ **paṭissavadukkaṭaṃ**.

Pubbasahapayoge ca, anāmāsadurupaciṇṇe;
Vinaye ceva ñāte ca, ñattiyā ca paṭissave;
Aṭṭhete dukkaṭā vuttā, vinaye vinayaññunā.

Sahapayogato paṭṭhāya cettha purimā purimā āpattiyo paṭippassambhantīti āha **''atha dhuranikkhepaṃ akatvā''**tiādi. Tattha ''dhuranikkhepaṃ akatvā''ti vuttattā dhuranikkhepaṃ katvā khaṇantassa purimāpattiyo na paṭippassambhantīti daṭṭhabbaṃ. **Viyūhanadukkaṭaṃ paṭippassambhati, uddharaṇadukkaṭe patiṭṭhātī**ti idaṃ pāḷiyaṃ āgatānukkamena dassetuṃ vuttaṃ. Yadi pana paṃsuṃ uddharitvā saussāhova puna khaṇati, uddharaṇadukkaṭaṃ paṭippassambhati, khaṇanadukkaṭe patiṭṭhāti.

Kataṃ karaṇaṃ kiriyāti atthato ekanti āha **''virūpā sā kiriyā''**ti. Idāni vuttamevatthaṃ **parivārapāḷiyā** nidassento **''vuttampi ceta''**ntiādimāha. Tattha **aparaddhaṃ viraddhaṃ khalita**nti sabbametaṃ **yañca dukkaṭa**nti ettha vuttassa dukkaṭassa pariyāyavacanaṃ. Yañhi duṭṭhu kataṃ, virūpaṃ vā kataṃ, taṃ dukkaṭaṃ. Taṃ panetaṃ yathā satthārā vuttaṃ, evaṃ akatattā **aparaddhaṃ,** kusalaṃ virajjhitvā pavattattā **viraddhaṃ,** ariyavaṃsappaṭipadaṃ anāruḷhattā **khalitaṃ**. **Yaṃ manusso kare**ti idaṃ panettha opammanidassanaṃ. Tassattho – yathā yaṃ loke manusso āvi vā yadi vā raho pāpaṃ karoti, taṃ dukkaṭanti pavedenti, evamidampi buddhapaṭikuṭṭhena lāmakabhāvena pāpaṃ, tasmā dukkaṭanti veditabbanti.

Yathā dukkhā, kucchitā vā gati dugatīti vattabbe ''duggatī''ti vuttaṃ, yathā ca kaṭukaṃ phalametassāti kaṭukaphalanti vattabbe ''kaṭukapphala''nti vuttaṃ, evamidhāpi thūlattā accayattā ca thūlaccayanti vattabbe ''thullaccaya''nti vuttanti dassetuṃ **''samparāye ca duggatī''**tiādimāha. Saṃyoge pana kate saṃyogaparassa rassattaṃ siddhamevāti manasi katvā **''saṃyogabhāvo veditabbo''**ti ettakameva vuttaṃ. **Ekassa mūle**ti ekassa santike. **Accayo tena samo natthī**ti desanāgāmīsu accayesu tena samo thūlo accayo natthi. **Tenetaṃ iti vuccatī**ti thūlattā accayassa etaṃ thullaccayanti vuccatīti attho.

''Sabbatthāpi āmasane dukkaṭaṃ phandāpane thullaccayañca visuṃ visuṃ theyyacittena āmasanaphandāpanapayogaṃ karontasseva hoti, ekapayogena gaṇhantassa pana uddhāre pārājikameva, na dukkaṭathullaccayānī''ti vadanti. **Sahapayogaṃ pana akatvā**ti ettha ''pubbapayoge āpannāpattīnaṃ paṭippassaddhiyā abhāvato sahapayogaṃ katvāpi lajjidhammaṃ okkantena pubbapayoge āpannāpattiyo desetabbā''ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Aṭṭhakathāvacanaṃ pana kate sahapayoge pubbapayoge āpannāpattīnampi paṭippassaddhiṃ dīpeti, aññathā ''sahapayogaṃ pana akatvā''ti idaṃ visesanameva niratthakaṃ siyā. Yañca heṭṭhā vuttaṃ ''sace panassa tatthajātake tiṇarukkhalatādimhi chinnepi lajjidhammo okkamati, saṃvaro uppajjati, chedanapaccayā dukkaṭaṃ desetvā muccatī''ti, tampi sahapayoge kate pubbapayoge āpannāpattīnaṃ

paṭippassaddhimeva dīpeti sahapayoge chedanapaccayā āpannadukkaṭasseva desanāya vuttattā. **Sahapayogato paṭṭhāyevā**ti ca idaṃ sahapayogaṃ pattassa tato pubbe āpannānaṃ pubbapayogāpattīnampi paṭippassaddhiṃ dīpeti. Tena hi ayamattho viññāyati ''yāva sahapayogaṃ na pāpuṇāti, tāva pubbe āpannāpattīnaṃ paṭippassaddhi na hoti, sahapayogaṃ pattakālato pana paṭṭhāya tāsampi paṭippassaddhi hotī''ti, tasmā suṭṭhu upaparikkhitvā yuttataraṃ gahetabbaṃ.

Bahukāpi āpattiyo hontu, ekameva desetvā muccatīti etthāyamadhippāyo – sace khaṇanaviyūhanuddharaṇesu dasa dasa katvā āpattiyo āpannā, tāsu uddharaṇe dasa āpattiyo desetvā muccati visabhāgakiriyaṃ patvā purimāpurimāpattīnaṃ paṭippassaddhattāti. Jātivasena pana samānakiriyāya āpannāpattiyo ekattena gahetvā ''ekameva desetvā''ti vuttaṃ, tasmā imināpi kurundaṭṭhakathāvacanena paṭhamaṃ mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttapurimāpattipaṭippassaddhimeva samatthayati, na pana ubhinnaṃ aṭṭhakathānaṃ atthato nānākaraṇaṃ atthi. Aparampettha pakāraṃ vaṇṇayanti ''samānakiriyāsupi purimapurimakhaṇanapaccayā āpannāpattiyo pacchimapacchimakhaṇanaṃ patvā paṭippassambhantīti iminā adhippāyena 'paṃsukhaṇanādīsu ca lajjidhamme uppanne bahukāpi āpattiyo hontu, ekameva desetvā muccatīti **kurundaṭṭhakathāyaṃ** vutta''nti. ''Evañca sati 'bahukāpi āpattiyo hontū'ti na vattabbaṃ bhaveyya, vuttañca, tasmā visabhāgakiriyameva patvā purimāpattīnaṃ paṭippassaddhiṃ icchanteneva bahukāsupi āpattīsu ekameva desetvā muccatīti imasmiṃ ṭhāne visuṃyeveko desanākkamo dassito''tipi vadanti. Ayametesaṃ adhippāyo – yathā idha purimāpattīnaṃ paṭippassaddhi aṭṭhakathācariyappamāṇena gahitā, evaṃ bahukāsupi āpattīsu ekameva desetvā muccatīti idampi idha aṭṭhakathācariyappamāṇatoyeva veditabbaṃ. Yathā ca pāḷiyaṃ pācittiyaṭṭhānepi dukkaṭameva hotīti idha āveṇikaṃ katvā āpattiviseso dassito, evaṃ purimāpattīnaṃ paṭippassaddhiviseso ca desanāviseso ca aṭṭhakathācariyehi dassitoti.

Heṭṭhato osīdentoti ''sāmikesu āgantvā apassitvā gatesu gaṇhissāmī''ti theyyacittena heṭṭhābhūmiyaṃ osīdento. **Bundenā**ti kumbhiyā heṭṭhimatalena. Evaṃ ekaṭṭhāne ṭhitāya kumbhiyā ṭhānācāvanaṃ chahi ākārehi veditabbanti sambandho. **Valayaṃ nīharati, pārājika**nti ākāsagataṃ akatvā ghaṃsitvā nīharantassa chinnakoṭito nīhaṭamatte pārājikaṃ. **Ito cito ca sāretī**ti ghaṃsantoyeva ākāsagataṃ akatvā sāreti.

Chinnamatte pārājikanti avassaṃ ce patati, chinnamatte pārājikaṃ. **Paricchedo**ti ''pañcamāsakaṃ vā atirekapañcamāsakaṃ vā''ti vuttagaṇanaparicchedo. **Apabyūhanto**ti ''heṭṭhā ṭhitaṃ gaṇhissāmī''ti hatthena dvidhā karonto. **Upaḍḍhakumbhiya**nti upaḍḍhapuṇṇāya kumbhiyā. Nanu ca aṭṭhakathācariyappamāṇena saṅkhepaṭṭhakathādīsu vuttampi kasmā na gahetabbanti āha – **''vinayavinicchaye hi āgate garuke ṭhātabba''**nti. **Vinayadhammatā**ti vinayagarukānaṃ dhammatā. Vinayagarukā hi vinayavinicchaye āgate garuke tiṭṭhanti. Vinayagarukatābyāpanatthañhi vinayagarukoyevettha vinaya-saddena vutto, vinayassa vā esā dhammatā tesaṃ garugāravaṭṭhānassa vinayavisayattā.

Idāni saṅkhepaṭṭhakathādīsu vuttaṃ pāḷiyāpi na sametīti dassento āha **''apicā''**tiādi. **Bhājana**nti pattādibhājanaṃ. Pattādiṃ apūretvā gaṇhantassa anuddhaṭepi mukhavaṭṭiparicchedo hoti, pūretvā gaṇhantassa pana uddharaṇakāle hotīti āha **''mukhavaṭṭiparicchedena vā uddhārena vā''**ti. Yadā pana telakumbhīādīsu telādīnaṃ abahubhāvato bhājanaṃ nimujjāpetvā gaṇhituṃ na sakkā hoti, tadā mukhavaṭṭiparicchedeneva hoti. **Cikkana**nti thaddhaṃ. **Ākaḍḍhanavikaḍḍhanayogga**nti ettha abhimukhaṃ kaḍḍhanaṃ **ākaḍḍhanaṃ,** parato kaḍḍhanaṃ **vikaḍḍhanaṃ**. **Paṭinīharitu**nti attano bhājanato paṭinīharituṃ. **Hatthato muttamatte pārājika**nti theyyacittena parasantakaggahaṇapayogassa katattā. **Mahāaṭṭhakathāyameva** ''sacepi mariyādaṃ dubbalaṃ katvā sukkhataḷākassa udakanibbahanaṭṭhānaṃ udakaniddhamanatumbaṃ vā pidahati, aññato ca gamanamagge vā pāḷiṃ bandhati, sukkhamātikaṃ vā ujuṃ karoti, pacchā deve vuṭṭhe udakaṃ āgantvā mariyādaṃ bhindati, sabbattha bhaṇḍadeyya''nti vuttattā **''taṃ pana tattheva sukkhataḷāke sukkhamātikāya ujukaraṇavinicchayena virujjhatī''**ti vuttaṃ.

Avahāralakkhaṇanti pañcavīsatiyā avahāresu ekampi avahāralakkhaṇaṃ, ṭhānācāvanapayogo eva vā. **Uddhāre**ti kumbhiyā phuṭṭhaṭṭhānato kesaggamattepi uddhaṭe. **Yutta**nti ṭhānācāvanapayogasabbhāvato yuttaṃ. **Saṅgopanatthāyā**ti iminā suddhacittataṃ dasseti. **Palibujjhissatī**ti nivāressati. **Vuttanayeneva pārājika**nti hatthato muttamatteyeva pārājikaṃ. **Suddhacittova uddharatī**ti kumbhiyaṃ telassa ākiraṇato puretarameva suddhacitto nikkhipitvā pacchā suddhacittova uddharati. **Neva avahāro**ti theyyacittena avaharaṇapayogassa akatattā. Attano bhājanattā pana **''na gīvā''**ti vuttaṃ, anāpattimattameva vuttaṃ, na pana evaṃ vicāritanti adhippāyo. Atha vā **anāpattimattameva vutta**nti imināpi tattha ''gīvā''ti vacanābhāvato ''na gīvā''ti pubbe vuttamahāaṭṭhakathāvādameva patiṭṭhāpeti, pacchā dassitena kurundivādenapi mahāaṭṭhakathāvādova samatthito. **Attano bhaṇḍa**nti telākiraṇato puretarameva attano kumbhiyaṃ suddhacittena ṭhapitaṃ pītatelaṃ attano parikkhāraṃ. **Sammohaṭṭhāna**nti āpattivinicchayavasena sammohaṭṭhānaṃ.

Bahigataṃ nāma hotīti tato paṭṭhāya telassa aṭṭhānabhāvato adhomukhabhāvato ca bahigataṃ nāma hoti. Anto paṭṭhāya chidde kariyamāne telassa nikkhamitvā gatagataṭṭhānaṃ bhājanasaṅkhyameva gacchatīti āha – **''bāhirantato pādagghanake gaḷite pārājika''**nti. **Yathā tathā vā katassā**ti bāhirantato abbhantarato vā paṭṭhāya katassa. **Majjhe ṭhapetvā katachidde**ti majjhe thokaṃ kapālaṃ ṭhapetvā pacchā taṃ chindantena katachidde. ''Mariyādacchedane anto ṭhatvā bahimukho chindanto bahi antena kāretabbo, bahi ṭhatvā antomukho chindanto anto antena kāretabbo, anto ca bahi ca chinditvā majjhe ṭhapetvā taṃ chindanto majjhena kāretabbo''ti (pārā. aṭṭha. 1.108) vuttattā **''taḷākassa ca mariyādabhedena sametī''**ti vuttaṃ. **Idamettha yutta**nti anto ca bahi ca paṭṭhāya katachidde majjhena kāretabbo. **Anto paṭṭhāya kate pana bāhirantena, bahi paṭṭhāya kate abbhantarena kāretabbo**ti ayaṃ tippakāropi ettha vemaṭṭhachidde yutto. Udake katapayogassa abhāvato **''ṭhānācāvanapayogassa abhāvā''**ti vuttaṃ.

Aṭṭhakathāyaṃ tāva vuttanti mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Patthinnassa khādanaṃ itarassa pānañca sappiādīnaṃ paribhogoti āha – **''akhāditabbaṃ vā apātabbaṃ vā karotī''**ti. Kathaṃ pana tathā karotīti āha **''uccāraṃ vā passāvaṃ vā''**tiādi. Kasmā panettha dukkaṭaṃ vuttanti āha **''ṭhānācāvanassa natthitāya dukkaṭa''**nti. **Purimadvaya**nti bhedanaṃ chaḍḍanañca. Kasmā na sametīti āha **''tañhī''**tiādi. **Kumbhijajjarakaraṇenā**ti puṇṇakumbhiyā jajjarakaraṇena. **Mātikāujukaraṇenā**ti udakapuṇṇāya mātikāya ujukaraṇena. **Ekalakkhaṇa**nti bhedanaṃ kumbhijajjarakaraṇena chaḍḍanaṃ mātikāya ujukaraṇena saddhiṃ ekasabhāvaṃ ṭhānācāvanapayogasabbhāvato. **Pacchimaṃ pana dvaya**nti jhāpanaṃ aparibhogakaraṇañca.

Ettha evaṃ vinicchayaṃ vadantīti ettha mahāaṭṭhakathāyaṃ vutte eke ācariyā evaṃ vinicchayaṃ vadanti. **Pacchimadvayaṃ sandhāya vutta**nti ettha purimadvaye vinicchayo heṭṭhā vuttānusārena sakkā viññātunti tattha kiñci avatvā pacchimadvayaṃ sandhāya ṭhānācāvanassa natthitāya dukkaṭanti idaṃ vuttanti adhippāyo. **Theyyacittenā**ti attano vā parassa vā kātukāmatāvasena uppannatheyyacittena. **Vināsetukāmatāyā**ti hatthapādādiṃ chindanto viya kevalaṃ vināsetukāmatāya. Purimadvaye kiṃ hoti, kiṃ adhippāyena na kiñci vuttanti āha – **''purimadvaye pana…pe… pārājika''**nti. Tattha **vuttanayena bhindantassa vā chaḍḍentassa vā**ti muggarena pothetvā bhindantassa udakaṃ vā vālikaṃ vā ākiritvā uttarāpentassāti attho. **Ayuttanti ce**ti pāḷiyaṃ purimapadadvayepi dukkaṭasseva vuttattā ''purimadvaye…pe… pārājikanti idaṃ ayutta''nti yadi tumhākaṃ siyāti attho. **Nā**ti ayuttabhāvappasaṅgaṃ nisedhetvā tattha kāraṇamāha **''aññathā gahetabbatthato''**ti. Kathaṃ panettha attho gahetabboti āha **''pāḷiyaṃ hī''**tiādi. Nāsetukāmatāpakkhe heṭṭhā vuttanayeneva atthassa avirujjhanato **''theyyacittapakkhe''**ti vuttaṃ. ''Evaṃ vinicchayaṃ vadantī''ti ito paṭṭhāya vuttassa sabbassapi ekasseva vacanattā **''evameke vadantī''**ti nigamanavasena vuttaṃ.

Idāni yathāvuttavasena pāḷiyā atthe gayhamāne mahāaṭṭhakathāyaṃ catunnampi sāmaññato vuttassa pacchimadvayaṃ sandhāya vuttanti vacane visesābhāvato pāḷiyaṃ vuttesu catūsu padesu ''chaḍḍeti vā aparibhogaṃ vā karotī''ti imesaṃ padānaṃ visesābhāvappasaṅgato ca sayaṃ aññathā pāḷiṃ aṭṭhakathañca saṃsanditvā atthaṃ dassetukāmo **''ayaṃ panettha sāro''**tiādimāha. Vinītavatthumhi ''saṅghassa puñjakitaṃ tiṇaṃ theyyacitto jhāpesī''si (pārā. 156) vuttattā **vinītavatthumhi tiṇajjhāpako viyā**ti imināva **ṭhānā acāvetukāmovā**ti etthāpi theyyacittena ṭhānā acāvetukāmoti idaṃ vuttameva hotīti daṭṭhabbaṃ. **Achaḍḍetukāmoyevā**ti etthāpi theyyacittenāti sambandhitabbaṃ. Idañhi theyyacittapakkhaṃ sandhāya vuttaṃ nāsetukāmatāpakkhassa vakkhamānattā. Tenevāha **''nāsetukāmatāpakkhe panā''**tiādi. **Itarathāpi yujjatī**ti theyyacittābhāvā ṭhānā cāvetukāmassapi dukkaṭaṃ yujjatīti vuttaṃ hoti.

Bhūmaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ākāsaṭṭhakathāvaṇṇanā

96. Ākāsaṭṭhakathāyaṃ **mukhatuṇḍakenā**ti mukhaggena. **Kalāpaggenā**ti piñchakalāpassa aggena. **Pasāretī**ti gahaṇatthaṃ pasāreti. **Aggahetvā vā**ti leḍḍuādīhi paharitvā nayanavasena aggahetvā vā. Ākāsaṭṭhavinicchaye vuccamānepi tappasaṅgena ākāsaṭṭhassa vehāsaṭṭhādibhāvamupagatepi asammohatthaṃ **''yasmiṃ aṅge nilīyatī''**tiādi vuttaṃ. **Antovatthumhī**ti parikkhittavatthussa anto. **Antogāme**ti parikkhittassa gāmassa anto. Aparikkhitte pana vatthumhi, gāme vā ṭhitaṭṭhānameva ṭhānaṃ. **Aṭavimukhaṃ karotī**ti araññābhimukhaṃ karoti. **Rakkhatī**ti tena payogena tassa icchitaṭṭhānaṃ agatattā rakkhati. Bhūmiyā gacchantaṃ sandhāya **''dutiyapadavāre vā''**ti vuttaṃ. **Gāmato nikkhantassā**ti parikkhittagāmato nikkhantassa. **Kapiñjaro** nāma ekā pakkhijāti.

Ākāsaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vehāsaṭṭhakathāvaṇṇanā

97. Vehāsaṭṭhakathāyaṃ pana cīvaravaṃse ṭhapitassa cīvarassa ākaḍḍhane yathāvuttappadesātikkamo ekadvaṅgulamattākaḍḍhanena siyāti adhippāyena vuttaṃ **''ekadvaṅgulamattākaḍḍhaneneva pārājika''**nti. Idañca tādisaṃ nātimahantaṃ cīvaravaṃsadaṇḍakaṃ sandhāya vuttaṃ, mahante pana tato adhikamattākaḍḍhaneneva siyā. **Rajjukena bandhitvā**ti ekāya rajjukoṭiyā cīvaraṃ bandhitvā aparāya koṭiyā cīvaravaṃsaṃ bandhitvā ṭhapitacīvaraṃ. Muttamatte aṭṭhatvā patanakasabhāvattā **''mutte pārājika''**nti vuttaṃ.

Ekamekassa phuṭṭhokāsamatte atikkante pārājikanti bhittiṃ aphusāpetvā ṭhapitattā vuttaṃ. **Bhittiṃ nissāya ṭhapita**nti paṭipāṭiyā ṭhapitesu nāgadantādīsuyeva āropetvā bhittiṃ phusāpetvā ṭhapitaṃ. **Paṇṇantaraṃ āropetvā ṭhapitā**ti aññehi ṭhapitaṃ sandhāya vuttaṃ.

Vehāsaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Udakaṭṭhakathāvaṇṇanā

98. Udakaṭṭhakathāyaṃ sandamānaudake nikkhittaṃ na tiṭṭhatīti āha **''asandanake udake''**ti. **Anāpattī**ti hatthavārapadavāresu dukkaṭāpattiyā abhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. **Kaḍḍhatī**ti heṭṭhato osāreti. **Uppalādīsū**ti **ādi**-saddena padumapuṇḍarīkādiṃ saṅgaṇhāti. Rattaṃ **padumaṃ,** setaṃ **puṇḍarīkaṃ**. Setaṃ vā **padumaṃ,** rattaṃ **puṇḍarīkaṃ**. Atha vā rattaṃ vā hotu setaṃ vā satapattaṃ **padumaṃ,** ūnasatapattaṃ **puṇḍarīkaṃ**. **Vatthu pūratī**ti pārājikavatthu pahoti. **Tasmiṃ chinnamatte pārājika**nti udakato accuggatassa udakavinimuttaṭṭhānato chedanaṃ sandhāya vuttaṃ. **Yaṃ vatthuṃ pūretī**ti yaṃ pupphaṃ pārājikavatthuṃ pūreti. Dasahi pupphehi katakalāpo **hatthako,** mahantaṃ kalāpaṃ katvā baddhaṃ **bhārabaddhaṃ**. **Rajjukesu tiṇāni santharitvā**ti ettha ''dve rajjukāni udakapiṭṭhe ṭhapetvā tesaṃ upari tiriyato tiṇāni santharitvā tesaṃ upari bandhitvā vā abandhitvā vā tiriyatoyeva pupphāni ṭhapetvā heṭṭhato gatāni dve rajjukāni ukkhipitvā pupphamatthake ṭhapentī''ti vadanti.

Kesaggamattampi yathāṭhitaṭṭhānato cāvetīti pārimantena phuṭṭhokāsaṃ, orimantena kesaggamattaṃ cāveti. **Sakalamudaka**nti daṇḍena phuṭṭhokāsagataṃ sakalamudakaṃ. **Na udakaṃ ṭhāna**nti attanā kataṭṭhānassa aṭṭhānattā. **Idaṃ ubhaya**nti ettha ''bandhanaṃ amocetvā…pe… pārājika''nti idamevekaṃ, ''paṭhamaṃ bandhanaṃ…pe… ṭhānaparicchedo''ti idaṃ dutiyaṃ. **Paduminiya**nti padumagacche. **Uppāṭitāyā**ti parehi attano atthāya uppāṭitāya.

Bahi ṭhapiteti udakato bahi ṭhapite. Hatthakavasena khuddakaṃ katvā

Baddhaṃ **kalāpabaddhaṃ**. **Muḷāla**nti kandaṃ. **Pattaṃ vā pupphaṃ vā**ti idaṃ kaddamassa anto pavisitvā ṭhitaṃ sandhāya vuttaṃ. **Sakalamudaka**nti vāpiādīsu pariyāpannaṃ sakalamudakaṃ. **Niddhamanatumba**nti vāpiyā udakassa nikkhamanamaggaṃ. **Udakavāhaka**nti mahāmātikaṃ. **Na avahāro**ti idaṃ pubbasadisaṃ na hotīti āha – **''kasmā…pe… evarūpā hi tattha katikā''**ti. **Avahāro natthī**ti sabbasādhāraṇe apariggahaṭṭhāne gahitattā. **Mātikaṃ āropetvā**ti khuddakamātikaṃ āropetvā. **Maritvā…pe… tiṭṭhantī**ti ettha ''matamacchānaṃyeva tesaṃ santakattā amate gaṇhantassa natthi avahāro''ti vadanti.

Udakaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nāvaṭṭhakathāvaṇṇanā

99. Nāvaṭṭhakathāyaṃ pana **yā bandhanā muttamatte ṭhānā na cavatī**ti iminā caṇḍasote baddhanāvaṃ paṭikkhipati. **Tāva dukkaṭa**nti ''bandhanaṃ moceti, āpatti dukkaṭassā''ti evaṃ mocentassa paññattaṃ dukkaṭaṃ sandhāya vuttaṃ. **Thullaccayampi pārājikampi hotī**ti ettha paṭhamaṃ ṭhānā acāvetvā mutte thullaccayaṃ, paṭhamaṃ ṭhānā cāvetvā mutte pārājikanti veditabbaṃ.

''Pāse baddhasūkaro viyā''tiādinā vuttaṃ sandhāyāha **''tattha yutti pubbe vuttā evā''**ti. **Vippanaṭṭhā nāvā**ti visamavātādīhi vināsaṃ patvā udake nimujjitvā heṭṭhā bhūmitalaṃ appatvā majjhe ṭhitaṃ sandhāya vadati. Teneva **''adho vā opilāpentassa…pe… nāvātalena phuṭṭhokāsaṃ mukhavaṭṭiṃ atikkantamatte pārājika''**nti vuttaṃ. **Opilāpentassā**ti osīdāpentassa. **Atikkantamatte**ti phuṭṭhokāsaṃ atikkantamatte. **Eseva nayo**ti muttamatte pārājikanti dasseti.

Nāvākaḍḍhanayoggamahāyottatāya yottakoṭito paṭṭhāya sakalampi **''ṭhāna''**nti vuttaṃ.

Asatipi vāte yathā vātaṃ gaṇhāti, tathā ṭhapitattā **''vātaṃ gaṇhāpetī''**ti vuttaṃ. **Balavā ca vāto āgammā**ti iminā asati vāte ayaṃ payogo katoti dasseti. Teneva **''puggalassa natthi avahāro''**ti vuttaṃ. Sati pana vāte kato payogo ṭhānācāvanapayogoyevāti mātikāujukaraṇe viya attheva avahāroti daṭṭhabbaṃ. **Ṭhānācāvanapayogo na hotī**ti sukkhamātikāujukaraṇe viya asati vāte katapayogattā. **Bhaṇḍadeyyaṃ pana hotī**ti nāvāsāmikassa bhaṇḍadeyyaṃ hoti.

Nāvaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Yānaṭṭhakathāvaṇṇanā

100. Yānaṭṭhakathāyaṃ **dukayuttassā**ti dvīhi goṇehi yuttassa. **Ayuttaka**nti goṇehi ayuttaṃ. **Kappakatā**ti yathā dvīhi bhāgehi heṭṭhā patiṭṭhāti, evaṃ katā. **Tīṇi vā cattāri vā ṭhānānī**ti akappakatāya upatthambhaniyā vasena tīṇi ṭhānāni, kappakatāya vasena cattāri ṭhānānīti. Tathā pathaviyaṃ ṭhapitassa tīṇi ṭhānānīti sambandho. **Ta**nti phalakassa vā dārukassa vā upari ṭhapitaṃ pathaviyaṃ ṭhapitañca. **Dvīhi akkhasīsehī**ti dvīhi akkhakoṭīhi. **Dārūnaṃ upari ṭhapitassā**ti dvinnaṃ dārūnaṃ upari dvīhi akkhakoṭīhi olambetvā sakaṭasālāyaṃ ṭhapitassa. **Heṭṭhimatalassā**ti sakaṭabāhāya bhūmiṃ phusitvā ṭhitassa heṭṭhimabhāgassa. **Sesaṃ nāvāyaṃ vuttasadisa**nti iminā ''yadi pana taṃ evaṃ gacchantaṃ pakatigamanaṃ upacchinditvā aññaṃ disābhāgaṃ neti, pārājikaṃ. Sayameva yaṃ kañci gāmaṃ sampattaṃ ṭhānā acāventova vikkiṇitvā gacchati, nevatthi avahāro, bhaṇḍadeyyaṃ pana hotī''ti imaṃ nayaṃ atidissati.

Yānaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhāraṭṭhakathāvaṇṇanā

101. Bhāraṭṭhakathāyaṃ **purimagale galavāṭako**ti purimagale uparimagalavāṭako. **Uraparicchedamajjhe**ti urapariyantassa majjhe. **Anāṇattattā**ti ''asukaṭṭhānaṃ nehī''ti anāṇattattā. **Yo cāyaṃ sīsabhāre vutto**ti yo cāyaṃ vinicchayo sīsabhāre vutto. Sīsādīhi vā gahito hotūti sambandho. **Tādisa**nti tappaṭicchādanasamatthaṃ.

Bhāraṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ārāmaṭṭhakathāvaṇṇanā

102. Ārāmaṭṭhakathāyaṃ **bandhana**nti pupphānaṃ vaṇṭe patiṭṭhitaṭṭhānaṃ. **Abhiyuñjatī**ti codeti aḍḍaṃ karoti. **Adinnādānassa payogattā**ti sahapayogamāha vatthumhiyeva katapayogattā. Sahapayogavasena hetaṃ dukkaṭaṃ. **Vinicchayappasuta**nti vinicchaye niyuttaṃ. **Kakkhaḷo**ti dāruṇo. **Dhuraṃ nikkhipatī**ti ussāhaṃ ṭhapeti, attano santakakaraṇe nirussāho hotīti attho. Kūṭaḍḍakārakopi sace dhuraṃ na nikkhipati, natthi avahāroti āha **''sace sayampi katadhuranikkhepo hotī''**ti. **Sayampī**ti abhiyuñjakopi. **Katadhuranikkhepo**ti ''na dāni naṃ imassa dassāmī''ti evaṃ tassa dāne katadhuranikkhepo. **Kiṅkārappaṭissāvibhāve**ti ''kiṃ karomi kiṃ karomī''ti evaṃ kiṅkārameva paṭissuṇanto vicaratīti kiṅkārapaṭissāvī, tassa bhāvo kiṅkārapaṭissāvibhāvo, tasmiṃ, attano vasavattibhāveti vuttaṃ hoti.

Ukkocaṃ datvāti lañjaṃ datvā. **Kūṭavinicchayikāna**nti kūṭavinicchaye niyuttānaṃ vinayadharānaṃ. ''Gaṇhā''ti avatvā ''asāmikassa sāmiko aya''ntiādinā pariyāyena vuttepi tassa santakabhāvaṃ paricchinditvā pavattavacanattā kūṭavinicchayaṃ karontānaṃ kūṭasakkhīnañca pārājikameva. Asatipi cettha ṭhānācāvane ubhinnaṃ dhuranikkhepoyeva ṭhānācāvanaṭṭhāne tiṭṭhati. Imasmiṃ dhuranikkhepe pārājike sāmikassa vimatuppādanapayoge kate thullaccayaṃ, tasseva dhuranikkhepapayoge nipphādite pārājikaṃ. **Sayaṃ parājayaṃ pāpuṇātī**ti kūṭaḍḍakārako parājayaṃ pāpuṇāti.

Ārāmaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vihāraṭṭhakathāvaṇṇanā

103. Vihāraṭṭhakathāyaṃ vihāropi pariveṇampi āvāsopi vihārotveva saṅkhaṃ gacchatīti āha **''vihāraṃ vā''**tiādi. Tattha **vihāra**nti mahāvihāraṃ. **Pariveṇa**nti mahāvihārassa abbhantare visuṃ visuṃ pākāraparicchinnaṭṭhānaṃ. **Āvāsa**nti ekaṃ āvasathaṃ. Abhiyoge katepi avahārassa asijjhanato vuttaṃ **''abhiyogo na ruhatī''**ti. Gaṇasantake pana paricchinnasāmikattā sakkā dhuraṃ nikkhipāpetunti āha **''dīghabhāṇakādibhedassa pana gaṇassā''**ti. Idhāpi sace ekopi dhuraṃ na nikkhipati, rakkhatiyeva. Sabbesaṃ dhuranikkhepeneva hi pārājikaṃ.

Vihāraṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Khettaṭṭhakathāvaṇṇanā

104. Khettaṭṭhakathāyaṃ **satta dhaññānī**ti sālivīhiyavakaṅgukudrūsavarakagodhumānaṃ vasena satta dhaññāni. **Nirumbhitvā vā**tiādīsu ''gaṇhantassā''ti paccekaṃ yojetabbaṃ. Tattha nirumbhitvā gahaṇaṃ nāma vīhisīsaṃ acchinditvā yathāṭhitameva hatthena gahetvā ākaḍḍhitvā bījamattasseva gahaṇaṃ. **Ekameka**nti ekamekaṃ vīhisīsaṃ. **Uppāṭetvā vā**ti muggamāsādīni uddharitvā vā. **Yasmiṃ bīje vā**tiādi nirumbhitvā gahaṇādīsu yathākkamaṃ yojetabbaṃ. Sālisīsādīni nirumbhitvā gaṇhantassa yasmiṃ bīje vatthu pūrati, ekamekaṃ hattheneva chinditvā gaṇhantassa yasmiṃ sīse vatthu pūrati, asitena lāyitvā gaṇhantassa yassaṃ muṭṭhiyaṃ vatthu pūrati, bahūni ekato uppāṭetvā gaṇhantassa yasmiṃ muggamāsādiphale vatthu pūratīti evamettha yathākkamo veditabbo. **''Tasmiṃ bandhanā mocitamatte''**ti vacanato tasmiṃ bījādimhi bandhanā mocite sati tato anapanītepi pārājikamevāti daṭṭhabbaṃ. **Acchijjamāno**ti acchinno hutvā ṭhito. **Jaṭitānī**ti chinditāni acchinnehi saddhiṃ jaṭitāni hontīti attho. **Sabhusa**nti palālasahitaṃ. **Abhusa**nti palālarahitaṃ.

Khīlenāti khāṇukena. Ettha ca khīlasaṅkamanādīsu ubhayaṃ sambhavati sahapayogo dhuranikkhepo ca. Yadā hi parassa khettādīsu ekadesaṃ khīlasaṅkamanādivasena attano santakaṃ karoti, tadā satipi paṭhamataraṃ sāmikānaṃ dhuranikkhepe khīlasaṅkamanādisahapayogaṃ vinā na hotīti sahapayogeneva pārājikaṃ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. dutiyapārājikavaṇṇanā) vuttaṃ ''ṭhānācāvanavasena khīlādīni saṅkāmetvā khettādiggahaṇavasena ca sahapayogo veditabbo''ti. Yadā pana asati dhuranikkhepe khīlasaṅkamanādimattaṃ kataṃ, tadā vinā dhuranikkhepena na hotīti dhuranikkhepeneva pārājikaṃ. Tenevettha **''tañca kho sāmikānaṃ dhuranikkhepenā''**ti vuttaṃ. **Evaṃ sabbatthā**ti yathāvuttamatthaṃ rajjusaṅkamanādīsupi atidisati.

Yaṭṭhinti mānadaṇḍaṃ. **Ekasmiṃ anāgate thullaccayaṃ, tasmiṃ āgate pārājika**nti ettha sace dārūni nikhaṇitvā tattakeneva gaṇhitukāmo hoti, avasāne dārumhi pārājikaṃ. Sace tattha sākhāyopi katvā gahetukāmo hoti, avasānasākhāya pārājikanti veditabbaṃ. **Tattakena asakkonto**ti dārūni nikhaṇitvā vatiṃ kātuṃ asakkonto. **Khettamariyāda**nti vuttamevatthaṃ vibhāvetuṃ **''kedārapāḷi''**nti vuttaṃ. **Vitthataṃ karotī**ti pubbe vijjamānameva mariyādaṃ vitthiṇṇaṃ karoti. **Akataṃ vā pana patiṭṭhapetī**ti pubbe akataṃ vā mariyādaṃ ṭhapeti.

Khettaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vatthuṭṭhakathāvaṇṇanā

105. Vatthuṭṭhakathāyaṃ **tiṇṇaṃ pākārāna**nti iṭṭhakasilādārūnaṃ vasena tiṇṇaṃ pākārānaṃ. **Eteneva nayenā**ti iminā ''kevalaṃ bhūmiṃ sodhetvā…pe… aparikkhipitvā vā''ti vuttamatthaṃ nidasseti.

Gāmaṭṭhakathāvaṇṇanā

106. Gāmaṭṭhakathāyaṃ gāmo nāmāti pāḷiyaṃ na vuttaṃ sabbaso gāmalakkhaṇassa pubbe vuttattā.

Araññaṭṭhakathāvaṇṇanā

107. Araññaṭṭhakathāyaṃ **araññaṃ nāmā**ti idaṃ pana na kevalaṃ pubbe vuttaaraññalakkhaṇappattimattena araññaṃ idhādhippetaṃ, kintu yaṃ attano araññalakkhaṇena araññaṃ parapariggahitañca hoti, taṃ araññaṃ idhādhippetanti dassetuṃ vuttaṃ. **Tenā**ti puna araññavacanena. **Na pariggahitabhāvo araññassa lakkhaṇa**nti yadi hi pariggahitabhāvo araññalakkhaṇaṃ siyā, ''araññaṃ nāma yaṃ manussānaṃ pariggahita''nti ettakameva vadeyyāti adhippāyo. **Ya**nti iminā pubbe vuttalakkhaṇameva araññaṃ parāmaṭṭhanti āha **''yaṃ pana attano araññalakkhaṇena araññā''**nti.

Vinivijjhitvāti ujukameva vinivijjhitvā. **Paṇṇaṃ vā**ti tālapaṇṇādi paṇṇaṃ vā. **Addhagatopī**ti cirakālaṃ tattheva ṭhitopi. **Na gahetabbo**ti ettha pana yo parehi araññasāmikānaṃ hatthato kiṇitvā tacchetvā tattheva ṭhapito, so araññasāmikena anuññātopi na gahetabbo. **Sāmikehi chaḍḍitoti gahetuṃ vaṭṭatī**ti paṃsukūlasaññāya gahaṇaṃ vuttaṃ. **Lakkhaṇacchinnassāpī**ti araññasāmikānaṃ hatthato kiṇitvā gaṇhantehi katasaññāṇassa. **Challiyā pariyonaddhaṃ hotī**ti iminā sāmikānaṃ nirapekkhataṃ dīpeti. Tena vuttaṃ **''gahetuṃ vaṭṭatī''**ti. Yadi sāmikānaṃ sāpekkhatā atthi, na vaṭṭati. **Tāni katāni ajjhāvutthāni ca hontī**ti tāni gehādīni katāni pariniṭṭhitāni manussehi ca ajjhāvutthāni honti. **Dārūnipī**ti gehādīnaṃ katattā tato avasiṭṭhadārūnipi. **Etesa**nti etesaṃ yathāvuttadārūnaṃ.

Tesaṃ ārakkhaṭṭhānanti tesaṃ araññapālānaṃ ṭhitaṭṭhānaṃ. **Dehīti vutte dātabbamevā**ti ettha ''dehī''ti vutte ''dassāmī''ti ābhogasabbhāvato ''dehī''ti avutte adatvāpi gantuṃ vaṭṭatiyeva. **Gantuṃ dethā**ti gamanaṃ detha. **Adisvā gacchati, bhaṇḍadeyya**nti parisuddhacittena gacchati, bhaṇḍadeyyaṃ. Yattha katthaci nītānampi dārūnaṃ araññasāmikānaṃyeva santakattā suddhacittena nikkhantopi puna theyyacittaṃ uppādetvā gacchati, pārājikamevāti vadanti.

Araññaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Udakakathāvaṇṇanā

108. Udakakathāyaṃ mahākucchikā udakacāṭi **udakamaṇiko**. ''Samekhalā cāṭi udakamaṇiko''tipi vadanti. **Tatthā**ti tesu bhājanesu. **Nibbahanaudaka**nti ''mahodakaṃ āgantvā taḷākamariyādaṃ mā chindī''ti taḷākarakkhaṇatthaṃ tassa ekapassena vissajjitaudakaṃ. **Niddhamanatumba**nti sassādīnaṃ atthāya udakanikkhamanamaggaṃ. **Mariyādaṃ dubbalaṃ katvā**ti idaṃ avassaṃ chinnasabhāvadassanatthaṃ bhaṇḍadeyyavisayadassanatthañca vuttaṃ. Mariyādaṃ dubbalaṃ akatvāpi yathāvuttappayoge kate mariyādaṃ chinditvā nikkhantaudakagghānurūpena avahārena kāretabbameva.

Aniggateti anikkhamitvā taḷākasmiṃyeva udake ṭhite. **Asampattevā**ti taḷākato nikkhamitvā mahāmātikāya eva ṭhite. **Anikkhante**ti taḷākato anikkhante udake. **Subaddhā**ti bhaṇḍadeyyampi na hotīti adhippāyo. Tenāha **''nikkhante baddhā bhaṇḍadeyya''**nti, taḷākato nikkhamitvā paresaṃ khuddakamātikāmukhaṃ apāpuṇitvā mahāmātikāyaṃyeva ṭhite baddhā ce, bhaṇḍadeyyanti attho. ''Anikkhante baddhā subaddhā, nikkhante baddhā bhaṇḍadeyya''nti hi idaṃ dvayaṃ heṭṭhā vuttavikappadvayassa yathākkamena vuttaṃ. **Natthi avahāro**ti ettha ''avahāro natthi, bhaṇḍadeyyaṃ pana hotī''ti keci vadanti, taḷākagataudakassa sabbasādhāraṇattā taṃ ayuttaṃ viya dissati, ''anikkhante baddhā subaddhā''ti iminā ca aṭṭhakathāvacanena na sameti. **Vatthuṃ…pe… na sametī**ti ettha taḷākagataudakassa sabbasādhāraṇattā apariggahitaṃ idha vatthunti adhippāyo.

Udakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dantaponakathāvaṇṇanā

109. Dantakaṭṭhakathāyaṃ **tato paṭṭhāya avahāro natthī**ti ''yathāsukhaṃ bhikkhusaṅgho paribhuñjatū''ti yathāsukhaṃ paribhogatthāya ṭhapitattā vassaggena abhājetabbattā arakkhitabbattā sabbasādhāraṇattā ca aññaṃ saṅghikaṃ viya na hotīti theyyacittena gaṇhantassapi natthi avahāro. **Vatta**nti dantakaṭṭhaggahaṇe vattaṃ. Idāni tadeva vattaṃ dassento **''yo hī''**tiādimāha. **''Puna sāmaṇerā āharissantī''**ti keci therā vadeyyunti yojetabbaṃ.

Dantaponakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vanappatikathāvaṇṇanā

110. Vanappatikathāyaṃ **''ujukameva tiṭṭhatī**ti rukkhabhārena kiñcideva bhassitvā ṭhitattā hotiyeva ṭhānācāvananti adhippāyena vutta''nti vadanti. **Vātamukhaṃ sodhetī**ti yathā vāto āgantvā rukkhaṃ pāteti, evaṃ vātassa āgamanamaggaṃ rundhitvā ṭhitāni sākhāgumbādīni chinditvā apanento sodheti. **''Maṇḍūkakaṇṭakaṃ vā visa**nti maṇḍūkānaṃ naṅguṭṭhe aggakoṭiyaṃ ṭhitakaṇṭaka''nti vadanti, ''ekaṃ visamacchakaṇṭaka''ntipi vadanti.

Vanappatikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Haraṇakakathāvaṇṇanā

111. Haraṇakakathāyaṃ **haraṇaka**nti hariyamānaṃ. Abhimukhaṃ katvā kaḍḍhanaṃ **ākaḍḍhanaṃ,** sesadisākaḍḍhanaṃ **vikaḍḍhanaṃ**. **Pādaṃ agghati, pārājikamevā**ti ettha antaṃ na gaṇhāmīti asallakkhitattā antassa ca gaṇhissāmīti sallakkhitasseva paṭassa ekadesattā pārājikaṃ vuttaṃ. **Sahabhaṇḍahāraka**nti bhaṇḍahārakena saddhiṃ. **Santajjetvā**ti dhanuādīhi santajjetvā.

Soti bhaṇḍahārako. **Anajjhāvutthaka**nti apariggahitakaṃ, asāmikanti attho.

Āharāpente dātabbanti ettha ''chaḍḍetvā dhuraṃ nikkhipitvā gatānampi nirālayānaṃ puna āharāpanassa vuttattā bhikkhūnampi attano santake parikkhāre acchinditvā parehi gahite tattha dhuranikkhepaṃ katvāpi puna taṃ balakkārenapi āharāpetuṃ vaṭṭatī''ti desavāsino ācariyā vadanti, sīhaḷadīpavāsino pana taṃ keci ācariyā na icchanti. Teneva **mahāgaṇṭhipade majjhimagaṇṭhipade** ca vuttaṃ ''amhākaṃ pana taṃ na ruccatī''ti. **Aññesū**ti mahāpaccariādīsu. **Vicāraṇā eva natthī**ti tatthāpi paṭikkhepābhāvato ayamevatthoti vuttaṃ hoti.

Haraṇakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upanidhikathāvaṇṇanā

112. Upanidhikathāyaṃ ''saṅgopanatthāya attano hatthe nikkhittassa bhaṇḍassa guttaṭṭhāne paṭisāmanapayogaṃ vinā aññasmiṃ payoge akatepi rajjasaṅkhobhādikāle 'na dāni tassa dassāmi, na mayhaṃ dāni dassatī'ti ubhohipi sakasakaṭṭhāne nisīditvā dhuranikkhepe kate pārājikameva paṭisāmanapayogassa katattā''ti vadanti. **Attano hatthe nikkhittattā**ti ettha attano hatthe saṅgopanatthāya nikkhittakālato paṭṭhāya tappaṭibaddhattā ārakkhāya bhaṇḍasāmikaṭṭhāne ṭhitattā ṭhānassa ca tadāyattatāya ṭhānācāvanassa alabbhanato natthi avahāroti adhippāyo.

Dhammaṃ vācāpetvāti dhammaṃ kathāpetvā. **Eseva nayo**ti uddhāreyeva pārājikaṃ. Kasmā? Aññehi asādhāraṇassa abhiññāṇassa vuttattā. **''Aññaṃ tādisameva gaṇhante yujjatī**ti idaṃ saññāṇaṃ kathenteneva 'asukasmiṃ ṭhāne'ti okāsassa ca niyamitattā tasmiṃ ṭhāne ṭhitaṃ pattaṃ apanetvā tasmiṃ okāse aññaṃ tādisameva pacchā ṭhapitaṃ pattaṃ sandhāya kathita''nti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Corena sallakkhitapattassa gahaṇābhāvepi ''idaṃ thenetvā gaṇhissāmī''ti tasmiṃ okāse ṭhite tādise vatthumatte tassa theyyacittasabbhāvato aññaṃ tādisameva gaṇhante yujjatīti corassa avahāro dassito. **Padavārenā**ti therena nīharitvā dinnaṃ pattaṃ gahetvā gacchato corassa padavārena. **Taṃ atādisameva gaṇhante yujjatī**ti ''mamāyaṃ patto na hotī''ti vā ''mayā kathito ayaṃ patto na hotī''ti vā jānitvā theyyacittena gaṇhantassa ''idaṃ thenetvā gaṇhissāmī''ti vatthumatte theyyacittaṃ uppādetvā gaṇhantassa ca avahārasabbhāvato vuttaṃ.

Gāmadvāranti samaṇasāruppaṃ vohāramattametaṃ, antogāmaṃ icceva vuttaṃ hoti. **Vuttanayeneva therassa pārājika**nti theyyacitteneva parasantakassa gahitattā uddhāreyeva therassa pārājikaṃ. **Corassa dukkaṭa**nti asuddhacittena gahitattā gahitakāle corassa dukkaṭaṃ. **Vuttanayeneva ubhinnampi dukkaṭa**nti corassa sāmikena dinnattā pārājikaṃ natthi, asuddhacittena gahitattā dukkaṭaṃ, therassa pana attano santakepi asuddhacittatāya dukkaṭanti.

Āṇattiyā gahitattāti ettha ''pattacīvaraṃ gaṇha, asukaṃ nāma gāmaṃ gantvā piṇḍāya carissāmā''ti evaṃ therena kataāṇattiyā vihārassa parabhāge upacārato paṭṭhāya yāva tassa gāmassa parato upacāro, tāva sabbaṃ khettameva jātanti adhippāyo. **Maggato okkammā**ti ettha ubhinnaṃ sakaṭacakkamaggānaṃ antarāḷampi maggoyevāti daṭṭhabbaṃ. **Aṭṭhatvā anisīditvā**ti ettha vihāraṃ pavisitvā sīsādīsu bhāraṃ bhūmiyaṃ anikkhipitvāva tiṭṭhanto nisīdanto vā vissamitvā theyyacitte vūpasante puna theyyacittaṃ uppādetvā gacchati ce, pāduddhārena kāretabbo. Sace bhūmiyaṃ nikkhipitvā puna taṃ gahetvā gacchati, uddhārena kāretabbo. Kasmā? Āṇāpakassa āṇattiyā yaṃ kattabbaṃ, tassa tāva pariniṭṭhitattā. Keci pana ''purimasmiṃ theyyacitte avūpasantepi vuttanayeneva vissamitvā gacchato pāduddhārena uddhārena vā kāretabbo''ti vadanti, ''asukaṃ nāma gāmanti aniyametvā 'antogāmaṃ pavisissāmā'ti avisesena vutte vihārasāmantā sabbopi gocaragāmo khettamevā''tipi vadanti. **Sesa**nti maggukkamanavihārābhimukhagamanādi sabbaṃ. **Purimasadisamevā**ti anāṇattiyā gahitepi sāmikassa kathetvā gahitattā heṭṭhā vuttavihārūpacārādi sabbaṃ khettamevāti katvā vuttaṃ.

Eseva nayoti ''antarāmagge theyyacittaṃ uppādetvā''tiādinā vuttanayaṃ atidisati. **Nimitte vā kate**ti ''cīvaraṃ me kiliṭṭhaṃ, ko nu kho rajitvā dassatī''tiādinā nimitte kate. **Vuttanayenevā**ti anāṇattassa therena saddhiṃ pattacīvaraṃ gahetvā gamanavāre vuttanayeneva. **Ekapasse vā**ti vihārassa mahantatāya attānaṃ adassetvā ekasmiṃ passe vasanto vā. **Theyyacittena paribhuñjanto jīrāpetī**ti theyyacitte uppanne ṭhānācāvanaṃ akatvā nivatthapārutanīhāreneva paribhuñjanto jīrāpeti, ṭhānā cāventassa pana theyyacitte sati pārājikameva sīse bhāraṃ khandhe karaṇādīsu viya. **Yathā tathā vā nassatī**ti aggiādinā vā upacikādīhi khāditaṃ vā nassati.

Añño vā kociti iminā pana yena ṭhapitaṃ, sopi saṅgahitoti veditabbaṃ. **Tava thūlasāṭako laddho**tiādinā musāvāde dukkaṭaṃ adinnādānapayogattā. **Itaraṃ gaṇhato uddhāre pārājika**nti ettha ''pavisitvā tava sāṭakaṃ gaṇhāhī''ti imindruva upanidhibhāvato muttattā sāmikassa itaraṃ gaṇhatopi attano sāṭake ālayassa sabbhāvato ca uddhāre pārājikaṃ vuttaṃ. **Na jānantī**ti tena vuttaṃ vacanaṃ asuṇantā na jānanti. **Eseva nayo**ti ettha sace jānitvāpi cittena na sampaṭicchanti, eseva nayoti daṭṭhabbaṃ. **Paṭikkhipantī**ti ettha cittena paṭikkhepopi saṅgahitovāti veditabbaṃ. **Yācitā vā ayācitā vā**ti ettha yācitā yadi cittenapi sampaṭicchanti, natthe gīvā. Ayācitā pana yadipi cittena sampaṭicchanti, natthi gīvā.

Gahetvā ṭhapetīti ettha cāletvā tasmiṃyeva ṭhāne ṭhapitepi natthe gīvā. **Upacāre vijjamāne**ti bhaṇḍāgārassa samīpe uccārapassāvaṭṭhāne vijjamāne. **Mayi ca mate saṅghassa ca senāsane vinaṭṭhe**ti ettha ''kevalaṃ saṅghassa senāsanaṃ mā nassīti imināva adhippāyena vivaritumpi vaṭṭatiyevā''ti vadanti. **Sahāyehi bhavitabba**nti tehipi kiñci kiñci dātabbanti vuttaṃ hoti. **Ayaṃ sāmīcī**ti bhaṇḍāgāre vasantānaṃ idaṃ vattaṃ.

Lolamahātheroti mando momūho hasitakīḷitappasuto vā mahāthero. Attano attano vasanagabbhesu sabhāgabhikkhūnaṃ parikkhāraṃ ṭhapentīti yojetabbaṃ. **Itarehī**ti tasmiṃyeva gabbhe vasantehi itarabhikkhūhi. Vihāravāre niyutto **vihāravāriko,** vāraṃ katvā vihārarakkhaṇako. **Nivāpa**nti bhattavetanaṃ. **Paṭipathaṃ gatesū**ti corānaṃ āgamanaṃ ñatvā ''paṭhamataraṃyeva gantvā saddaṃ karissāmā''ti corānaṃ abhimukhaṃ gatesu. **Nissitake jaggentī**ti attano attano nissitake sikkhācariyāya posentāpi nissitake vihāraṃ jaggāpenti. ''Asahāyassa adutiyassā''ti pāṭho yutto, pacchimaṃ purimasseva vevacanaṃ. **Asahāyassa vā attadutiyassa vā**ti imasmiṃ pana pāṭhe ekena ānītaṃ dvinnaṃ nappahotīti attadutiyassapi vāro nivāritoti vadanti, taṃ ''yassa sabhāgo bhikkhu bhattaṃ ānetvā dātā natthī''ti iminā na sametīti vīmaṃsitabbaṃ. **Upajīvantena ṭhātabba**nti abbhokāsikena rukkhamūlikenapi pākavaṭṭaṃ upanissāya jīvantena pattacīvararakkhaṇatthāya vihāravāre sampatte ṭhātabbaṃ. **Paripuccha**nti pucchitapañhavissajjanaṃ aṭṭhakathaṃ vā. **Diguṇa**nti vassaggena pāpitaṃ vināva dve koṭṭhāseti vadanti. **Pakkhavārenā**ti aḍḍhamāsavārena.

Upanidhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Suṅkaghātakathāvaṇṇanā

113. Suṅkaghātakathāyaṃ **tato hanantī**ti tato nīharantā hananti. **Ta**nti suṅkaṭṭhānaṃ. **Yato**ti yato nīhariyamānabhaṇḍato. **Rājaka**nti rājāyattaṃ. Tampi rājārahamevāti āha **''ayamevattho''**ti. **Ito**ti ito bhaṇḍato. **Dutiyaṃ pādaṃ atikkāmetī**ti ettha ''paṭhamaṃ pādaṃ paricchedato bahi ṭhapetvā dutiye pāde uddhaṭamatte pārājika''nti vadanti uddharitvā bahi aṭṭhapitopi bahi ṭhitoyeva nāma hotīti katvā. Yattha yattha padavārena āpatti kāretabbā, tattha tattha sabbatthāpi eseva nayoti vadanti. Suṅkaghātato bahi **bahisuṅkaghātaṃ**. **Avassaṃ patanaka**nti avassaṃ suṅkaghātato bahi patanakaṃ. **Pubbe vuttanayenevā**ti avassaṃ patanake hatthato muttamatteti vuttaṃ hoti. **Vaṭṭantaṃ puna anto pavisatī**ti mahāaṭṭhakathāvacanassa kurundisaṅkhepaṭṭhakathāhi adhippāyo pakāsito. **Anto ṭhatvā bahi gacchantaṃ rakkhatī**ti bhikkhuno payogena gamanavegassa antoyeva vūpasantattā. **Parivattetvā abbhantarimaṃ bahi ṭhapetī**ti abbhantare ṭhitaṃ puṭakaṃ parivattetvā bahi ṭhapeti. Ettha ca ''abbhantarime puṭake bhūmito mocitamatte pārājika''nti vadanti.

''Gacchante yāne vā…pe… ṭhapetīti suṅkaghātaṃ apavisitvā bahiyeva ṭhapetī''ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ suṅkaṭṭhānassa bahi ṭhapitanti vakkhamānattā. Ācariyā

pana ‘‘suṅkaṭṭhānassa bahi ṭhita’’nti pāṭhaṃ vikappetvā ‘‘paṭhamaṃ antosuṅkaghātaṃ paviṭṭhesuyeva yānādīsu ṭhapitaṃ pacchā yānena saddhiṃ nīhaṭaṃ suṅkaghātassa bahi ṭhitaṃ, na ca tena nīta’’nti atthaṃ vadanti. Ayaṃ pana tesaṃ adhippāyo – suṅkaṭṭhānassa anto paviṭṭhayānādīsu ṭhapitepi bhikkhussa payogaṃ vinā aññena nīhaṭattā nevatthi pārājikaṃ, **‘‘atra paviṭṭhassa suṅkaṃ gaṇhantū’’**ti vuttattā aññena nīhaṭassa bahi ṭhite bhaṇḍadeyyampi na hotīti. Ayameva ca nayo ‘‘vaṭṭitvā gamissatīti vā añño naṃ vaṭṭessatīti vā anto ṭhapitaṃ pacchā sayaṃ vā vaṭṭamānaṃ aññena vā vaṭṭitaṃ bahi gacchati, rakkhatiyevā’’ti iminā vacanena sametīti yuttataro viya dissati. Suṅkaṭṭhānassa anto pavisitvā puna paccāgacchatopi tena passena paricchedaṃ atikkamantassa yadi tatopi gacchantānaṃ hatthato suṅkaṃ gaṇhanti, sīmātikkame pārājikameva.

Hatthisuttādīsūti hatthisikkhādīsu. **Imasmiṃ ṭhāne**ti yathāvuttayānādīhi vuttappakārena nīharaṇe. **Anāpattī**ti tattha ‘‘sahatthā’’ti vacanato aññena nīharāpentassa anāpatti. **Idhā**ti imasmiṃ adinnādānasikkhāpade. **Tatrā**ti tasmiṃ eḷakalomasikkhāpade. **Hontīti** ettha **iti**-saddo hetuattho, yasmā eḷakalomāni nissaggiyāni honti, tasmā pācittiyanti attho. **Idha anāpattī**ti imasmiṃ sikkhāpade avahārābhāvā anāpatti. **Upacāra**nti suṅkaghātaparicchedato bahi samantā dvinnaṃ leḍḍupātānaṃ abbhantaraṃ vatiāsannappadesasaṅkhātaṃ upacāraṃ. Tādisaṃ upacāraṃ okkamitvā pariharaṇe sādīnavattā dukkaṭaṃ vuttaṃ. **Etthā**ti suṅkaghāte. **‘‘Dvīhi leḍḍupātehī**ti ayaṃ niyamo ācariyaparamparābhato’’ti **mahāgaṇṭhipade** vuttaṃ.

Suṅkaghātakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pāṇakathāvaṇṇanā

114. Pāṇakathāyaṃ tiracchānagatassa ekantena pādagghanakatā na sambhavatīti āha – **‘‘ekaṃsena avahārakappahonakapāṇaṃ dassento’’**ti. **Bhujissaṃ harantassa avahāro natthī**ti parapariggahitābhāvato. **Bhujisso**ti adāso. **Āṭhapito**ti mātāpitūhi iṇaṃ gaṇhantehi ‘‘yāva iṇadānā ayaṃ tumhākaṃ santike hotū’’ti iṇadāyakānaṃ niyyātito. Yasmā mātāpitaro dāsānaṃ viya puttānaṃ na sāmino. Yesañca santike āṭhapito, tepi tassa hatthakamme sāmino, na tassāti āha **‘‘avahāro natthī’’**ti. **Dhanaṃ pana gataṭṭhāne vaḍḍhatī**ti ettha ‘‘āṭhapetvā gahitadhanaṃ vaḍḍhiyā saha avahārakassa gīvā’’ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Antojāta…pe… avahāro hotīti ettha padesacārittavasena attanāva attānaṃ niyyātetvā dāsabyaṃ upagataṃ avaharantassapi pārājikamevāti veditabbaṃ. **Gehadāsiyā kucchimhi dāsassa jāto**ti evampi sambhavatīti sambhavantaṃ gahetvā vuttaṃ. Gehadāsiyā kucchismiṃ pana aññassa jātopi ettheva saṅgahito. **Karamarānīto** nāma bandhagāhagahito. Tenāha **‘‘paradesato paharitvā’’**tiādi. Tattha **paradesato paharitvā**ti paradesaṃ vilumpakehi rājarājamahāmattādīhi mahācorehi paradesato paharitvā. **Anāpatti pārājikassā**ti yadi tassa vacanena tato adhikaṃ vegaṃ na vaḍḍheti, anāpatti. **Pariyāyenā**ti pariyāyavacanena. Manussaviggahe ‘‘maraṇavaṇṇaṃ vā saṃvaṇṇeyyā’’ti vuttattā pariyāyakathāyapi na muccati, idha pana ‘‘adinnaṃ theyyasaṅkhātaṃ ādiyeyyā’’ti ādānasseva vuttattā pariyāyakathāya muccati.

Pāṇakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Apadakathāvaṇṇanā

Apadakathāyaṃ **nāmenā**ti sappanāmena vā sāmikena katanāmena vā. **Karaṇḍapuṭa**nti peḷāya pidhānaṃ. **Āhaccā**ti paharitvā.

Catuppadakathāvaṇṇanā

116. Catuppadakathāyaṃ **bhiṅkacchāpa**nti bhiṅkabhiṅkāti saddāyanato evaṃladdhanāmaṃ hatthipotakaṃ. **Antovatthumhī**ti parikkhitte antovatthumhi. **Rājaṅgaṇe**ti parikkhitte nagare vatthudvārato bahirājaṅgaṇe. **Hatthisālā ṭhāna**nti nibbakosato udakapātabbhantaraṃ ṭhānaṃ. **Bahinagare ṭhitassā**ti parikkhittanagaraṃ sandhāya vuttaṃ, aparikkhittanagare pana antonagare ṭhitassapi ṭhitaṭṭhānameva ṭhānaṃ. **Khaṇḍadvāra**nti attanā khaṇḍitadvāraṃ. **Sākhābhaṅga**nti bhañjitasākhaṃ. **Nipannassa dve**ti bandhanena saddhiṃ dve. **Ghātetī**ti ettha ‘‘theyyacittena vināsentassa sahapayogattā dukkaṭameva, na pācittiya’’nti ācariyā vadanti.

Catuppadakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Oṇirakkhakathāvaṇṇanā

Oṇirakkhakathāyaṃ **oṇi**nti oṇītaṃ, ānītanti attho. ‘‘Oṇirakkhassa santike ṭhapitaṃ bhaṇḍaṃ upanidhi viya saṅgopanatthāya anikkhipitvā muhuttaṃ olokanatthāya ṭhapitattā tassa ṭhānācāvanamattena pārājikaṃ janetī’’ti vadanti.

Saṃvidāvahārakathāvaṇṇanā

Saṃvidāvahārakathāyaṃ ‘‘sambahulā saṃvidahitvā eko bhaṇḍaṃ avaharati, āpatti sabbesaṃ pārājikassā’’ti pāḷiyaṃ avisesena vuttattā āṇāpakānaṃ āṇattikkhaṇe āpatti, avahārakassa uddhāreti yathāsambhavaṃ yojetvā attho gahetabbo āṇattikathāyaṃ ‘‘so taṃ bhaṇḍaṃ avaharati, āpatti sabbesaṃ pārājikassā’’tiādīsu viya. Etthāpi hi āṇāpakassa āṇattikkhaṇeyeva āpatti vuttā. Tathā ca vakkhati ‘‘atha taṃ bhaṇḍaṃ avassaṃ hāriyaṃ hoti, yaṃ parato sabbesaṃ āpatti pārājikassāti vuttaṃ, tato imassa taṅkhaṇeyeva pārājikaṃ hotīti ayaṃ yutti sabbattha veditabbā’’ti (pārā. aṭṭha. 1.121). Saṃvidāvahāre ca ‘‘āṇatti natthī’’ti na vattabbā ‘‘antevāsikesu ekamekassa ekeko māsako sāhatthiko hoti, pañca āṇattikā’’ti vacanato. Āṇattiyā ca sati āṇāpakassa āṇattikkhaṇeyeva āpatti icchitabbā, na uddhāre.

Yadi evaṃ **‘‘tesu eko bhaṇḍaṃ avaharati, tassuddhāre sabbesaṃ pārājika’’**nti kasmā vuttanti? Nāyaṃ doso. Ettha hi sabbesaṃyeva āpattidassanatthaṃ avahārakassapi āpattisambhavaṭṭhānaṃ dassento ‘‘tassuddhāre sabbesaṃ pārājika’’nti āha, na pana āṇāpakānampi uddhāreyeva āpattidassanatthanti evamattho gahetabbo. **‘‘Sambahulā ekaṃ āṇāpenti ‘gacchetaṃ āharā’ti, tassuddhāre sabbesaṃ pārājika’’**ntiādīsupi evameva attho gahetabbo. Atha vā saṃvidāvahāre āṇāpakānampi uddhāreyeva āpatti, na āṇattikkhaṇeti āveṇikamidaṃ lakkhaṇanti aṭṭhakathācariyappamāṇena gahetabbaṃ, ito vā aññena pakārena yathā aṭṭhakathāyaṃ pubbenāparaṃ na virujjhati, tathā vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

Saṃvidhāyāti saṃvidahitvā. **Tena nesaṃ dukkaṭāpattiyo**ti āṇattivasena pārājikāpattiyā asambhave sati vuttaṃ. Yadi hi te āṇattā avassaṃ taṃ haranti, pārājikāpattiyeva nesaṃ daṭṭhabbā, na dukkaṭāpatti. **Sāhatthikaṃ vā āṇattikassa āṇattikaṃ vā sāhatthikassa aṅgaṃ na hotī**ti bhinnakālavisayattā aññamaññassa aṅgaṃ na hoti. Tathā hi sahatthā avaharantassa ṭhānācāvane āpatti, āṇattiyā pana āṇattikkhaṇeyevāti bhinnakālavisayā sāhatthikāṇattikehi āpajjitabbāpattiyo.

Saṃvidāvahārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṅketakammakathāvaṇṇanā

119. Saṅketakammakathāyaṃ **ocarake vuttanayenevā**ti ‘‘avassaṃ hāriye bhaṇḍe’’tiādinā vuttanayena. Pāḷiyaṃ **taṃ saṅketaṃ pure vā pacchā vā**ti ettha **taṃ saṅketa**nti sāmiatthe upayogavacananti daṭṭhabbaṃ, tassa saṅketassāti attho. Atha vā taṃ saṅketaṃ asampatvā pure vā taṃ saṅketaṃ atikkamma pacchā vāti evamettha yojanā veditabbā. Tenevāha – **‘‘ajjāti niyāmitaṃ taṃ saṅketaṃ atikkammā’’**tiādi. **Taṃ nimittaṃ pure vā pacchā vā**ti etthāpi imināva nayena attho veditabbo.

Saṅketakammakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nimittakammakathāvaṇṇanā

120. Nimittakammakathāyaṃ akkhinikhaṇādinimittakammaṃ pana lahukaṃ ittarakālaṃ, tasmā taṅkhaṇeyeva taṃ bhaṇḍaṃ avaharituṃ na sakkā. Tathā hi kiñci bhaṇḍaṃ dūre hoti kiñci bhāriyaṃ, taṃ gahetuṃ yāva gacchati, yāva ukkhipituṃ vāyamati, tāva nimittakammassa pacchā hoti. Evaṃ santepi nimittakammato paṭṭhāya gaṇhituṃ āraddhattā teneva nimittena avaharatīti vuccati. Yadi evaṃ ‘‘purebhattapayogova eso’’ti vādo pamāṇabhāvaṃ āpajjatīti? Nāpajjati. Na hi saṅketakammaṃ viya nimittakammaṃ daṭṭhabbaṃ. Tattha hi kālaparicchedo atthi, idha natthi. Kālavasena hi saṅketakammaṃ vuttaṃ, kiriyāvasena nimittakammanti ayametesaṃ viseso. ‘‘Taṃ nimittaṃ pure vā pacchā vā taṃ bhaṇḍaṃ avaharati, mūlaṭṭhassa anāpattī’’ti idaṃ pana tena nimittakamme kate gaṇhituṃ anārabhitvā sayameva gaṇhantassa vasena vuttaṃ.

Nimittakammakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āṇattikathāvaṇṇanā

121. Āṇattikathāyaṃ **asammohatthan**ti yasmā saṅketakammanimittakammāni karonto eko purebhattādīsu vā akkhinikhaṇanādīni vā disvā ''gaṇhā''ti vadati, eko gahetabbabhaṇḍanissitaṃ katvā ''purebhattaṃ evaṃvaṇṇasaṇṭhānaṃ bhaṇḍaṃ gaṇhā''ti vadati, eko ''tvaṃ itthannāmassa pāvada, so aññassa pāvadatū''tiādinā puggalapaṭipāṭiyā ca āṇāpeti, tasmā kālavasena kiriyāvasena bhaṇḍavasena puggalavasena ca āṇatte visaṅketāvisaṅketavasena etesu saṅketakammanimittakammesu asammohatthaṃ. **Nimittasaññaṃ katvā**ti ''īdisaṃ nāma bhaṇḍa''nti vaṇṇasaṇṭhānādivasena gahaṇassa nimittabhūtaṃ saññāṇaṃ katvā.

Yathādhippāyaṃ gacchatīti dutiyo tatiyassa, tatiyo catutthassāti evaṃ paṭipāṭiyā ce vadantīti vuttaṃ hoti. Sace pana dutiyo catutthassa āroceti, na yathādhippāyaṃ āṇatti gatāti nevatthi thullaccayaṃ, paṭhamaṃ vuttadukkaṭameva hoti. **Tadeva hotī**ti bhaṇḍaggahaṇaṃ vinā kevalaṃ sāsanappaṭiggahaṇamattasseva siddhattā tadeva thullaccayaṃ hoti, na dukkaṭaṃ nāpi pārājikanti attho. **Sabbatthā**ti īdisesu sabbaṭṭhānesu.

Tesampi dukkaṭanti ārocanapaccayā dukkaṭaṃ. **Paṭiggahitamatte**ti ettha avassaṃ ce paṭiggaṇhāti, tato pubbeva ācariyassa thullaccayaṃ, na pana paṭiggahiteti daṭṭhabbaṃ. Kasmā panassa thullaccayanti āha – **''mahājano hi tena pāpe niyojito''**ti.

Mūlaṭṭhasseva dukkaṭanti ayaṃ tāva aṭṭhakathānayo, ācariyā pana ''visaṅketattā eva mūlaṭṭhassāti pāḷiyaṃ avuttattā paṭiggaṇhantasseva taṃ dukkaṭaṃ vuttaṃ, iminmāva heṭṭhā āgatavāresupi paṭiggaṇhantānaṃ paṭiggahaṇe dukkaṭaṃ veditabbaṃ, taṃ pana tattha okāsābhāvato avatvā idha vutta''nti vadanti.

Evaṃ puna āṇattiyāpi dukkaṭameva hotīti paṭhamaṃ atthasādhakattābhāvato vuttaṃ. **Āṇattikkhaṇeyeva pārājiko**ti maggānantaraphalaṃ viya atthasādhikāṇatticetanākkhaṇeyeva pārājiko. **Badhiratāyā**ti uccaṃ bhaṇanto badhiratāya vā na sāvetīti vuttaṃ hoti. ''Āṇatto ahaṃ tayā''ti imasmiṃ vāre puna paṭikkhipitabbābhāvena atthasādhakattābhāvato mūlaṭṭhassa natthi pārājikaṃ. ''Paṇṇe vā silāya vā yattha katthaci 'coriyaṃ kātabba'nti likhitvā ṭhapite pārājikamevā''ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Taṃ pana yasmā adinnādānato pariyāyakathāya muccati, tasmā vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. Yadi pana ''asukasmiṃ nāma ṭhāne asukaṃ nāma bhaṇḍaṃ ṭhitaṃ, taṃ avaharā''ti paṇṇe likhitvā kassaci peseti, so ce taṃ bhaṇḍaṃ avaharati, āṇattiyā avahaṭaṃ nāma hotīti yuttaṃ āṇāpakassa pārājikaṃ.

Āṇattikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āpattibhedavaṇṇanā

122. **Tattha tatthā**ti bhūmaṭṭhathalaṭṭhādīsu. Aṅgañca dassentoti yojetabbaṃ. **Vatthubhedenā**ti avaharitabbassa vatthussa garukalahukabhedena. **Āpattibheda**nti pārājikathullaccayadukkaṭānaṃ vasena āpattibhedaṃ. Manussabhūtena parena pariggahitaṃ **parapariggahitaṃ**.

125. **Na ca sakasaññī**ti iminā pana parapariggahitaṃ vatthu kathitaṃ. **Na ca vissāsaggāhī, na ca tāvakālika**nti iminā pana parapariggahitasaññā kathitā. **Na vissāsaggāhitā**ti vissāsaggāhena aggahitabhāvo. **Na tāvakālikatā**ti pacchā dātabbataṃ katvā aggahitabhāvo. **Anajjhāvutthaka**nti ''mameda''nti pariggahavasena anajjhāvutthakaṃ araññe dārutiṇapaṇṇādi. **Chaḍḍita**nti kaṭṭhahārādīhi atibhārāditāya anatthikabhāvena araññādīsu chaḍḍitaṃ. **Chinnamūlaka**nti naṭṭhaṃ pariyesitvā ālayasaṅkhātassa mūlassa chinnattā chinnamūlaṃ. **Asāmika**nti anajjhāvutthakādīhi tīhi ākārehi dassitaṃ asāmikavatthu. **Ubhayampī**ti yathāvuttalakkhaṇaṃ asāmikaṃ attano santakañca.

Āpattibhedavaṇṇanā niṭṭhitā.

Anāpattibhedavaṇṇanā

131. Yāya seyyāya sayito kālaṃ karoti, sā **anuṭṭhānaseyyā** nāma. **''Cittena pana adhivāsetī''**ti vuttamatthaṃ vibhāvetuṃ **''na kiñci vadatī''**ti vuttaṃ. **Pākatikaṃ kātu**nti yattakaṃ gahitaṃ paribhuttaṃ vā, tattakaṃ dātabbanti vuttaṃ hoti.

Paṭidassāmīti yaṃ gahitaṃ, tadeva vā aññaṃ vā tādisaṃ puna dassāmīti attho. Saṅghasantake saṅghaṃ anujānāpetumasakkuṇeyyattā kassaci vatthuno ananujānitabbato ca **''saṅghasantakaṃ pana paṭidātumeva vaṭṭatī''**ti vuttaṃ.

Tasmiṃyeva attabhāve nibbattāpīti tasmiṃyeva matasarīre uppannāpi. Vinītavatthūsu sāṭakataṇhāya tasmiṃyeva matasarīre nibbattapeto viyāti daṭṭhabbaṃ. **Rukkhādīsu laggitasāṭake vattabbameva natthī**ti manussehi apariggahitaṃ sandhāya vuttaṃ. Sace pana taṃ ārakkhakehi pariggahitaṃ hoti, gahetuṃ na vaṭṭatīti.

Anāpattibhedavaṇṇanā niṭṭhitā.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā

Dārukhaṇḍādīsu ''bhāriyamidaṃ, tvaṃ ekapassaṃ ukkhipāhi, ahaṃ ekapassaṃ ukkhipāmī''ti ubhayesaṃ payogena ekassa vatthuno ṭhānācāvanaṃ sandhāya **''sāhatthikāṇattika''**nti vuttaṃ. Idañca kāyavācānaṃ īdise ṭhāne aṅgabhāvamattadassanatthaṃ vuttaṃ. Yāya pana cetanāya samuṭṭhāpito payogo sāhatthiko āṇattiko vā padhānabhāvena ṭhānācāvanaṃ sādheti, tassā vasena āpatti kāretabbā. Aññathā sāhatthikaṃ vā āṇattikassa aṅgaṃ na hoti, āṇattikaṃ vā sāhatthikassāti idaṃ virujjhati.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vinītavatthuvaṇṇanā

132. Vinītavatthūsu **sandhāvatī**ti suṭṭhu dhāvati. **Vidhāvatī**ti vividhā nānappakārena dhāvati. **Kāyavacīdvārabhedaṃ vināpī**ti kāyacopanaṃ vacībhedañca vinā. **Paṭisaṅkhānabalenā**ti tathāvidhacittuppāde ādīnavapaccavekkhaṇabalena.

135. **Pucchāsabhāgenā**ti pucchānurūpena. Nirutti eva patho niruttipatho, tasmiṃ niruttipathe. Tenāha **''vohāravacanamatte''**ti.

137. **Yathākammaṃ gato**ti iminā tassa matabhāvaṃ dasseti. **Abbhuṇhe**ti imināpi vuttameva pariyāyantarena vibhāvetuṃ **''allasarīre''**ti vuttaṃ. **Visabhāgasarīre**ti itthisarīre. Visabhāgasarīrattā accāsannena na bhavitabbanti āha **''sīse vā''**tiādi. **Vaṭṭatī**ti visabhāgasarīrepi attanāva vuttavidhiṃ kātuṃ sāṭakañca gahetuṃ vaṭṭati. Keci pana ''kiñcāpi iminā sikkhāpadena anāpatti, itthirūpaṃ pana āmasantassa dukkaṭa''nti vadanti.

138. **Kusaṃ saṅkāmetvā**ti kusaṃ parivattetvā. **Kūṭamānakūṭakahāpaṇādīhī**ti **ādi**-saddena tulākūṭakaṃsakūṭavañcanādiṃ saṅgaṇhāti. Tattha kūṭamānaṃ hadayabhedasikhābhedarajjubhedavasena tividhaṃ hoti. Tattha **hadaya**nti nāḷiādimānabhājanānaṃ abbhantaraṃ, tassa bhedo chiddakaraṇaṃ **hadayabhedo,** so sappitelādiminanakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhāchiddena mānena ''saṇikaṃ āsiñcā''ti vatvā antobhājane bahuṃ paggharāpetvā gaṇhāti, dadanto chiddaṃ pidhāya sīghaṃ pūretvā deti. **Sikhābhedo** tilataṇḍulādiminanakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaṃ sikhaṃ ussāpetvā gaṇhāti, dento vegena pūretvā sikhaṃ chindanto deti. **Rajjubhedo** khettavatthuminanakāle labbhati. Khettādiṃ minantā hi amahantampi mahantaṃ katvā minanti, mahantampi amahantaṃ. **Kūṭakahāpaṇo** pākaṭoyeva.

Tulākūṭaṃ pana rūpakūṭaṃ aṅgakūṭaṃ gahaṇakūṭaṃ paṭicchannakūṭanti catubbidhaṃ hoti. Tattha **rūpakūṭaṃ** nāma dve tulā sarūpā katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. **Aṅgakūṭaṃ** nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṃ akkamati, dadanto pubbabhāge akkamati. **Gahaṇakūṭaṃ** nāma gaṇhanto mūle rajjuṃ gaṇhāti, dadanto agge. **Paṭicchannakūṭaṃ** nāma tulaṃ susiraṃ katvā anto ayacuṇṇaṃ pakkhipitvā gaṇhanto taṃ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge.

Kaṃso vuccati suvaṇṇapāti, tāya vañcanaṃ **kaṃsakūṭaṃ**. Kathaṃ? Ekaṃ suvaṇṇapātiṃ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇā karonti, tato janapadaṃ gantvā kiñcideva aḍḍhaṃ kulaṃ pavisitvā ''suvaṇṇabhājanāni kiṇathā''ti vatvā agghe pucchite samagghataraṃ dātukāmā honti. Tato tehi ''kathaṃ imesaṃ suvaṇṇabhāvo jānitabbo''ti vutte ''vīmaṃsitvā gaṇhathā''ti suvaṇṇapātiṃ pāsāṇe ghaṃsitvā sabbapātiyo datvā gacchanti.

Vañcanaṃ nāma tehi tehi upāyehi paresaṃ vañcanaṃ. Tatridamekaṃ vatthu – eko kira luddako migañca migapotakañca gahetvā āgacchati. Tameko dhutto ''kiṃ, bho, migo agghati, kiṃ migapotako''ti āha. ''Migo dve kahāpaṇe, migapotako eka''nti ca vutte ekaṃ kahāpaṇaṃ datvā migapotakaṃ gahetvā thokaṃ gantvā nivatto ''na me, bho, migapotakena attho, migaṃ me dehī''ti āha. Tena hi dve kahāpaṇe dehīti. So āha – ''nanu, bho, mayā paṭhamaṃ eko kahāpaṇo dinno''ti? ''Āma dinno''ti. ''Imaṃ migapotakaṃ gaṇha, evaṃ so ca kahāpaṇo, ayañca kahāpaṇagghanako migapotakoti dve kahāpaṇā bhavissantī''ti. So ''kāraṇaṃ vadatī''ti sallakkhetvā migapotakaṃ gahetvā migaṃ adāsīti.

Balasāti balena. **Panthaghāta**-ggahaṇena himaviparāmosagumbaviparāmosāpi saṅgahitā. Tattha yaṃ himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggappaṭipannaṃ janaṃ mūsanti, ayaṃ **himaviparāmoso**. Yaṃ gummādīhi paṭicchannā janaṃ mūsanti, ayaṃ **gumbaviparāmoso**.

Uddhāreyeva pārājikanti ''sace sāṭako bhavissati, gaṇhissāmī''ti parikappassa pavattattā sāṭakassa ca tattha sabbhāvato. **Padavārena kāretabbo**ti bhūmiyaṃ anikkhipitvāva vīmaṃsitattā vuttaṃ. **Pariyuṭṭhito**ti anubaddho. **Disvā haṭattā parikappāvahāro na dissatī**ti iminā parikappāvahārassa asambhavaṃ dassento mahāpaccariādīsu vuttassa ayuttabhāvaṃ vibhāveti. **Mahāaṭṭhakathāya**ntiādinā pana parikappāvahārasambhavaṃ pāḷiyā saṃsandanabhāvañca vibhāvento mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttameva suvuttanti dīpeti. Teneva **mātikāṭṭhakathāya**mpi mahāaṭṭhakathānayova dassito.

Kecīti mahāaṭṭhakathāyameva ekacce ācariyā. **Mahāpaccariyaṃ panā**ti **pana**-saddo kecivādato mahāpaccarivādassa visesasandassanattho. Tena kecivādo mahāpaccarivādenapi na sametīti dasseti. Mahāaṭṭhakathānayo eva ca mahāpaccarivādenapi saṃsandanato yuttataroti vibhāveti.

Alaṅkārabhaṇḍanti aṅgulimuddikādi alaṅkārabhaṇḍaṃ. **Kusaṃ pātetvā**ti vilīvamayaṃ vā tālapaṇṇamayaṃ vā katasaññāṇaṃ yaṃ kiñci kusaṃ pātetvā. **Samagghatara**nti appagghataraṃ. Parakoṭṭhāsato kuse uddhaṭepi na tāva kusassa parivattanaṃ jātanti vuttaṃ **''uddhāre rakkhatī''**ti. **Siveyyaka**nti sivaraṭṭhe jātaṃ.

139. Jantāgharavatthusmiṃ yasmā ānandatthero tattha anāpattibhāvaṃ jānāti, tasmā ''tassa kukkuccaṃ ahosī''ti na vuttaṃ. Yasmā ca sayaṃ bhagavato nārocesi, tasmā ''ārocesī''ti ekavacanaṃ na vuttaṃ.

140. **Vighāsa**nti khāditāvasesaṃ ucchiṭṭhaṃ vā. **Kappiyaṃ kārāpetvā**ti pacāpetvā. **Attaguttatthāyā**ti taṃnimittaupaddavato attānaṃ rakkhaṇatthāya. Jighacchābhibhūtā hi sīhādayo attanā khādiyamānaṃ gaṇhantānaṃ anatthampi kareyyuṃ. **Parānuddayatāyā**ti sīhādīsu parasattesu anukampāya. Jighacchāvinodanatthañhi tehi khādiyamānaṃ te palāpetvā gaṇhato tesu anukampā nāma na bhavissati.

141. **Tekaṭulayāguvatthumhi viyā**ti musāvādasāmaññato vuttaṃ. **Āṇattehī**ti sammatena āṇattehi. **Āṇattenā**ti sāmikehi āṇattena. **Aparassa bhāgaṃ dehī**ti asantaṃ puggalaṃ dassetvā gahitattā **''bhaṇḍadeyya''**nti vuttaṃ. **Aññenā**ti yathāvuttehi sammatādīhi catūhi aññena. **''Aparampi bhāgaṃ dehī''**ti vuttepi saṅghasantakattā amūlakameva gahitanti **''uddhāreyeva bhaṇḍagghena kāretabbo''**ti vuttaṃ. **Itarehi dīyamāna**nti sammatena, tena āṇattena vā dīyamānaṃ. **Evaṃ gaṇhato**ti ''aparampi bhāgaṃ dehī''ti vatvā vā kūṭavassāni gaṇetvā vā gaṇhato. **Sudinna**nti heṭṭhā sāmikena, tena āṇattena vā dīyamānaṃ gihisantakaṃ ''aparassa bhāgaṃ dehī''ti vatvā gaṇhato aparassa abhāvato sāmisantakameva hotīti bhaṇḍadeyyaṃ jātaṃ. Idha pana tehi evaṃ dīyamānaṃ ''aparampi bhāgaṃ dehīti vatvā vā kūṭavassāni gaṇetvā vā gaṇhato dehī''ti vuttattā aññātakaviññattimattaṃ ṭhapetvā neva pārājikaṃ na bhaṇḍadeyyanti sudinnameva hoti.

142-3. Parikkhāravatthūsu vuttaparikkhārassa heṭṭhā vuttabhaṇḍassa ca ko viseso? Yaṃ paribhogayoggaṃ ābharaṇādirūpaṃ akatvā yathāsabhāvato ṭhapitaṃ, taṃ **bhaṇḍaṃ**. Yaṃ pana tathā katvā paribhuñjituṃ anucchavikākārena ṭhapitaṃ ābharaṇādikaṃ, taṃ **parikkhāra**nti veditabbaṃ.

144-146. **Saṅkāmetvā**ti ṭhitaṭṭhānato apanetvā. **Thavika**nti upāhanatthavikādi yaṃkiñci thavikaṃ. **Āharāpentesu bhaṇḍadeyya**nti ''gahite attamano hotī''ti (mahāva. 356) vacanato anattamanassa santakaṃ gahitampi puna dātabbamevāti vuttaṃ. ''Sammukhībhūtehi bhājetabba''nti (mahāva. 379) vacanato bhājanīyabhaṇḍaṃ upacārasīmaṭṭhānaṃyeva pāpuṇātīti āha **''upacārasīmāyaṃ ṭhitasseva gahetuṃ vaṭṭatī''**ti.

148-9. **''Bhaṇḍadeyya**nti ubhinnaṃ sālayabhāve sati corassa vā sāmikassa vā sampattassa kassaci dātuṃ vaṭṭatī''ti vadanti. **Eseva nayo**ti paṃsukūlasaññāya gahite bhaṇḍadeyyaṃ, theyyacittena pārājikanti attho. **Gāmesū**ti gāmikesu manussesu. Gāma-ggahaṇena hettha gāmaṭṭhā vuttā. **Vuṭṭhahantesū**ti gāmaṃ chaḍḍetvā palāyantesu. **Puna āvasante janapade**ti jānapadikesu puna āgantvā vasantesu.

Avisesena vuttanti ''saussāhā vā nirussāhā vā''ti visesaṃ aparāmasitvā sāmaññato vuttaṃ. Na hi katipayānaṃ anussāhe sati saṅghikaṃ asaṅghikaṃ hotīti ayamettha adhippāyo. **Saussāhamattameva pamāṇa**nti sāmikānaṃ paricchinnabhāvato vuttaṃ. **Tato**ti gaṇasantakato puggalasantakato vā. **Senāsanatthāya niyamita**nti idaṃ nidassanamattaṃ, catūsu paccayesu yassa kassaci atthāya niyamitepi vuttanayameva. **Issaravatāyā**ti paraṃ āpucchitvā vā anāpucchitvā vā dātabbakiccaṃ natthi, ayamevettha pamāṇanti evaṃ attano issarabhāvena. **Agghena kāretabbo**ti agghānurūpaṃ dukkaṭena thullaccayena vā kāretabbo. **Issaravatāya paribhuñjato gīvā**ti na kevalaṃ ettheva gīvā, heṭṭhā kulasaṅgahatthāya issaravatāya vā dinnepi gīvāyeva. **Sukhāditamevā**ti antovihāre nisīditvā ghaṇṭippaharaṇādivuttavidhānassa katattā sukhāditaṃ. Saṅghikañhi vebhaṅgiyabhaṇḍaṃ antovihāre vā bahisīmāya vā hotu, bahisīmāyaṃ ṭhitehi apaloketvā bhājetuṃ na vaṭṭati, ubhayattha ṭhitampi pana antosīmāyaṃ ṭhitehi apaloketvā bhājetuṃ vaṭṭatiyeva. Teneva **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ ''vihāreyeva nisīditvā evaṃ katattā sukhāditanti āhā''ti. Ayañca attho **vassūpanāyikakkhandhakaṭṭhakathāyaṃ** āvi bhavissati.

150. Vuttavādakavatthūsu pāḷiyaṃ **yugasāṭaka**nti sāṭakayugaṃ. **Tula**nti palasataṃ. **Doṇa**nti soḷasanāḷimattaṃ. **Paricchedaṃ pana katvā**ti yattakaṃ icchitaṃ, tattakaṃ agghavasena vā cīvarādipaccayavasena vā paricchedaṃ katvā. **Upārambhā**ti ''bhadantā aparicchedaṃ katvā vadantī''ti evaṃ dosāropanato.

153. **Chātajjhatta**nti jighacchādukkhena pīḷitaattasantānaṃ. **Dhanuka**nti khuddakadhanukaṃ. **Baddho hotī**ti tiriyaṃ baddho hoti. **Sunakhadaṭṭha**nti sāmikehi vissajjitasunakhena gahitaṃ. **Yaṭṭhiyā saha pātetī**ti sūkarassa āgamanato puretarameva tattha abajjhanatthāya pāteti. **Maddanto gacchati, bhaṇḍadeyya**nti ekasūkaragghanakaṃ bhaṇḍaṃ dātabbaṃ. Na hi tena maggena gacchantā sabbeva sūkarā tena pāsena bajjhanti, ekoyeva paṭhamataraṃ gacchanto bajjhati, tasmā ekasūkaragghanakaṃ bhaṇḍaṃ dātabbaṃ. **Pacchā gacchatī**ti tena katapayogena agantvā pacchā sayameva gacchati. Heṭṭhā vuttesupi īdisesu ṭhānesu eseva nayo. **Uddharitvā chaḍḍetī**ti puretarameva uddharitvā chaḍḍeti. **Vihārabhūmiya**nti vihārasāmantā araññappadese. **Rakkhaṃ yācitvā**ti rājarājamahāmattādīnaṃ santikaṃ gantvā anuddissa rakkhaṃ yācitvā.

Kumīnamukhanti kumīnassa anto macchānaṃ pavisanamukhaṃ. **Gumbe khipati, bhaṇḍadeyyamevā**ti kumīnassa anto pavisitabbānaṃ macchānaṃ agghena bhaṇḍadeyyaṃ.

156. Vīsatiṃsādivasena paricchinnā bhikkhū etthāti **paricchinnabhikkhukaṃ**. **Therāna**nti āgantukattherānaṃ. **Tesampī**ti āvāsikabhikkhūnampi. **Paribhogatthāyā**ti saṅghikaparibhogavasena paribhuñjanatthāya. Gahaṇeti pāṭhaseso daṭṭhabbo. **Yatthā**ti yasmiṃ āvāse. **Aññesaṃ atthibhāva**nti aññesaṃ āgantukabhikkhūnaṃ atthibhāvaṃ. **Tatthā**ti tādise āvāse. **Bhājetvā khādantī**ti āgantukānampi sampattānaṃ bhājetvā khādantīti adhippāyo. **Catūsu paccayesu sammā upanentī**ti ambaphalādīni vikkiṇitvā cīvarādīsu catūsu paccayesu sammā upanenti. **Cīvaratthāya niyametvā dinnā**ti ''imesaṃ rukkhānaṃ phalāni vikkiṇitvā cīvaresuyeva upanetabbāni, na bhājetvā khāditabbānī''ti evaṃ niyametvā dinnā. **Tesupi āgantukā anissarā**ti paccayaparibhogatthāya niyametvā dinnattā bhājetvā khādituṃ anissarā.

Na tesu…pe… ṭhātabbanti ettha āgantukehi heṭṭhā vuttanayena bhājetvā khāditabbanti adhippāyo. **Tesaṃ katikāya ṭhātabba**nti ''bhājetvā na khāditabba''nti vā ''ettakesu rukkhesu phalāni gaṇhissāmā''ti vā ''ettakāni phalāni gaṇhissāmā''ti vā ''ettakānaṃ divasānaṃ abbhantare gaṇhissāmā''ti vā ''na kiñci gaṇhissāmā''ti vā evaṃ katāya āvāsikānaṃ katikāya āgantukehi ṭhātabbaṃ. Mahāaṭṭhakathāyaṃ ''anissarā''ti vacanena dīpitoyeva attho mahāpaccariyaṃ **''catunnaṃ paccayāna''**ntiādinā vitthāretvā dassito. **Paribhogavasenevā**ti ettha **eva**-saddo aṭṭhānappayutto. Paribhogavasena tameva bhājetvāti yojetabbaṃ. **Etthā**ti etasmiṃ vihāre raṭṭhe vā. **Senāsanapaccaya**nti senāsanañca tadatthāya niyametvā ṭhapitañca.

Lāmakakoṭiyāti lāmakaṃ ādiṃ katvā, lāmakasenāsanato paṭṭhāyāti vuttaṃ hoti. Senāsanepi tiṇādīni lāmakakoṭiyāva vissajjetabbāni, senāsanaparikkhārāpi

lāmakakoṭiyāva vissajjetabbā. **Mūlavatthucchedaṃ pana katvā na upanetabba**nti iminā kiṃ vuttaṃ hotīti? **Tīsupi gaṇṭhipadesu** tāva idaṃ vuttaṃ ''sabbāni senāsanāni na vissajjetabbānīti vuttaṃ hotī''ti. Lāmakakoṭiyā vissajjentehipi senāsanabhūmiyo na vissajjetabbāti ayamattho vutto hotīti no khanti, vīmaṃsitvā yaṃ ruccati, taṃ gahetabbaṃ.

Dhammasantakena buddhapūjaṃ kātuṃ, buddhasantakena vā dhammapūjaṃ kātuṃ vaṭṭati, na vaṭṭatīti? ''Tathāgatassa kho etaṃ vāseṭṭha adhivacanaṃ dhammakāyo itipīti ca yo kho, vakkali, dhammaṃ passati, so maṃ passatī''ti (saṃ. ni. 3.87) ca vacanato vaṭṭatīti vadanti. Keci pana ''evaṃ sante 'yo, bhikkhave, maṃ upaṭṭhaheyya, so gilānaṃ upaṭṭhaheyyā'ti vacanato buddhasantakena gilānassapi bhesajjaṃ kātuṃ yuttanti āpajjeyya, tasmā na vaṭṭatī''ti vadanti, taṃ akāraṇaṃ. Na hi ''yo, bhikkhave, maṃ upaṭṭhaheyya, so gilānaṃ upaṭṭhaheyyā''ti iminā attano ca gilānassa ca ekasadisatā tadupaṭṭhānassa vā samaphalatā vuttā. Ayañhettha attho ''yo maṃ ovādānusāsanīkaraṇena upaṭṭhaheyya, so gilānaṃ upaṭṭhaheyya, mama ovādakaraṇena gilāno upaṭṭhātabbo''ti. Bhagavato ca gilānassa ca upaṭṭhānaṃ ekasadisanti evaṃ panettha attho na gahetabbo. Tasmā ''yo vo, ānanda, mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā''ti vacanato ''ahañca panidāni eko ovadāmi anusāsāmi, mayi parinibbute imāni caturāsīti buddhasahassāni tumhe ovadissanti anusāsissantī''ti vuttattā ca bahussutaṃ bhikkhuṃ pasaṃsantena ca ''yo bahussuto, na so tumhākaṃ sāvako nāma, buddho nāma esa cundā''ti vuttattā dhammagarukattā ca tathāgatassa pubbanayo eva pasatthataroti amhākaṃ khanti.

Paṇṇaṃ āropetvāti ''ettakeheva rukkhehi ettakameva gahetabba''nti paṇṇaṃ āropetvā, likhitvāti vuttaṃ hoti. **Nimittasaññaṃ katvā**ti saṅketaṃ katvā. **Dārakā**ti tesaṃ puttanattādayo dārakā. Aññepi ye keci gopakā honti, te sabbepi vuttā. Sabbatthāpi gihīnaṃ gopakadāne yattakaṃ gopakā denti, tattakaṃ gahetabbaṃ. Saṅghike pana yathāparicchedameva gahetabbanti dīpitattā **''atthato eka''**nti vuttaṃ.

Tatoti yathāvuttauposathāgārādikaraṇatthāya ṭhapitadārusambhārato. **Āpucchitvā**ti kārakasaṅghaṃ āpucchitvā. **Taṃ sabbampi āharitvā**ti anāpucchitvāpi tāvakālikaṃ āharitvā. **Āharāpento**ti ettha anāharāpentepi dātabbameva. **Ayameva bhikkhu issaro**ti ekassa bhikkhuno pāpuṇanaṭṭhānaṃ, tatoyeva senāsanato tassa dātabbaṃ, na ca so tato uṭṭhāpetabboti vuttaṃ hoti.

''Udakapūjanti cetiyaṭṭhānesu siñcana''nti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Vattasīsenā**ti kevalaṃ saddhāya, na vetanādiatthāya. **Savatthuka**nti saha bhūmiyā. **Tiṇamattaṃ pana dātabba**nti kasmā vuttaṃ, kiṃ taṃ garubhaṇḍaṃ na hotīti? Na hoti. Arakkhitaagopitaṭṭhāne hi vinassakabhāvena ṭhitaṃ garubhaṇḍaṃ na hoti, tasmā tādisaṃ sandhāya ''tiṇamattaṃ pana dātabba''nti vuttaṃ. **Jaggitvā**ti saṃvacchare saṃvacchare jaggitvā.

Kuṭṭanti gehabhittiṃ. **Pākāra**nti parikkhepapākāraṃ. **Tato**ti chaḍḍitavihārato. **Tato āharitvā senāsanaṃ kataṃ hotī**ti sāmantagāmavāsīhi bhikkhūhi chaḍḍitavihārato dārusambhārādiṃ āharitvā senāsanaṃ kataṃ hoti.

157. **Catubhāgaudakasambhinne**ti catutthabhāgena udakena sambhinne. **Odanabhājanīyavatthusmi**nti ''dehi aparassa bhāga''nti āgatavatthusmiṃ.

159. Ayyā attanā kātuṃ yuttampi na karonti, ativiya thaddhāti pasādaṃ bhinditvā cittena kuppanti, tasmā **''pasādānurakkhaṇatthāyā''**ti vuttaṃ. **Iddhiṃ paṭisaṃharī**ti iddhiṃ vissajjesi. **Sakaṭṭhāneyeva aṭṭhāsī**ti iddhiyā vissajjitattā eva ''pāsādo puna āgacchatū''ti anadhiṭṭhitepi sayameva āgantvā sakaṭṭhāneyeva aṭṭhāsi. ''Yāva dārakā pāsādaṃ ārohanti, tāva pāsādo tesaṃ santike hotū''ti pubbe adhiṭṭhitattā eva ca kālaparicchedaṃ katvā adhiṭṭhitena tato paraṃ iddhi vissajjitā nāma hotīti katvā vuttaṃ ''thero iddhiṃ paṭisaṃharī''ti. Yasmā te dārakā evaṃ gahetvā gatānaṃ santakā na honti, yasmā ca īdisena payogena therena te ānītā nāma na honti, tasmā thero evamakāsīti daṭṭhabbaṃ. Tenevāha **''vohāravasenā''**tiādi. Attano pakativaṇṇaṃ avijahitvā bahiddhā hatthiādidassanaṃ ''ekopi hutvā bahudhā hotī''ti (dī. ni. 1.238; ma. ni. 1.147; saṃ. ni. 5.842) āgatañca adhiṭṭhānavasena nipphannattā **adhiṭṭhāniddhi** nāma. ''So pakativaṇṇaṃ vijahitvā kumārakavaṇṇaṃ vā dasseti nāgavaṇṇaṃ vā…pe… vividhampi senābyūhaṃ dassetī''ti (paṭi. ma. 3.13) evaṃ āgatā iddhi pakativaṇṇavijahanavikāravasena pavattattā **vikubbaniddhi** nāma. Attānaṃ adassetvā bahiddhā hatthiādidassanampi ettheva saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. Pakativaṇṇavijahanañhi nāma attano pakatirūpassa aññesaṃ adassanaṃ, na sabbena sabbaṃ tassa nirodhanaṃ. Evañca katvā ''attānaṃ adassetvā bahiddhā hatthiādidassanampi ettheva saṅgahita''nti idaṃ ''pakativaṇṇaṃ vijahitvā''ti vuttamūlapadena na virujjhati.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṃ

Dutiyapārājikavaṇṇanā samattā.

Anusāsanīkathāvaṇṇanā

Parājitakilesenāti santāne puna anuppattidhammatāpādanena catūhi maggañāṇehi saha vāsanāya samucchinnasabbakilesena. **Idhā**ti imasmiṃ sāsane. Tena sikkhāpadena samaṃ aññaṃ anekanayavokiṇṇaṃ gambhīratthavinicchayaṃ kiñci sikkhāpadaṃ na vijjatīti yojetabbaṃ. Attho ca vinicchayo ca atthavinicchayā, gambhīrā atthavinicchayā assāti **gambhīratthavinicchayaṃ**. **Vatthumhi otiṇṇe**ti codanāvatthumhi saṅghamajjhaṃ otiṇṇe, ekena ekasmiṃ codite, sayameva vā āgantvā attano katavītikkame ārociteti vuttaṃ hoti. **Etthā**ti otiṇṇe vatthumhi.

Vinicchayaṃ karontena sahasā ''pārājika''nti avatvā yaṃ kattabbaṃ, taṃ dassetuṃ **''pāḷi''**ntiādimāha. **Vinicchayo**ti pārājikāpattivinicchayo. **Avatvāvā**ti ''tvaṃ pārājikaṃ āpanno''ti avatvāva. **Kappiyepi ca vatthusmi**nti avatvāpi gaṇhituṃ kappiye mātupitusantakepi vatthusmiṃ. **Lahuvattino**ti theyyacittuppādena lahuparivattino. **Āsīvisa**nti sīghameva sakalasarīre pharaṇasamatthavisaṃ.

Anusāsanīkathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārājikakaṇḍaṭṭhakathāya paṭhamabhāgavaṇṇanā samattā.

3. Tatiyapārājikaṃ

Tīhīti kāyavacīmanodvārehi. **Vibhāvita**nti pakāsitaṃ, desitaṃ paññattanti vuttaṃ hoti.

Paṭhamapaññattinidānavaṇṇanā

162. **Tikkhattuṃ pākāraparikkhepavaḍḍhanenā**ti tikkhattuṃ pākāraparikkhepena nagarabhūmiyā vaḍḍhanena. **Visālībhūtattā**ti gāvutantaraṃ gāvutantaraṃ puthubhūtattā. Bārāṇasirañño kira (ma. ni. aṭṭha. 1.146; khu. pā. aṭṭha. 6. ratanasuttavaṇṇanā) aggamahesiyā kucchimhi gabbho saṇṭhāsi, sā ñatvā rañño nivedesi, rājā gabbhaparihāraṃ adāsi. Sā sammā parihariyamānā gabbhaparipākakāle vijāyanagharaṃ pāvisi. Puññavantīnaṃ paccūsasamaye gabbhavuṭṭhānaṃ hoti, sā ca tāsaṃ aññatarā, tena paccūsasamaye alattakapaṭalabandhujīvakapupphasadisaṃ maṃsapesiṃ vijāyi. Tato ''aññā deviyo suvaṇṇabimbasadise putte vijāyanti, aggamahesī maṃsapesinti rañño purato mama avaṇṇo uppajjeyyā''ti cintetvā tena avaṇṇabhayena taṃ maṃsapesiṃ ekasmiṃ bhājane pakkhipitvā paṭikujjitvā rājamuddikāya lañchetvā gaṅgāya sote pakkhipāpesi. Manussehi chaḍḍitamatte devatā ārakkhaṃ saṃvidahiṃsu. Suvaṇṇapaṭṭikañcettha jātihiṅgulakena ''bārāṇasirañño aggamahesiyā pajā''ti likhitvā bandhiṃsu. Tato taṃ bhājanaṃ ūmibhayādīhi anupaddutaṃ gaṅgāsotena pāyāsi.

Tena ca samayena aññataro tāpaso gopālakakulaṃ nissāya gaṅgātīre viharati. So pātova gaṅgaṃ otiṇṇo taṃ bhājanaṃ āgacchantaṃ disvā paṃsukūlasaññāya aggahesi. Athettha taṃ akkharapaṭṭikaṃ rājamuddikālañchanañca disvā muñcitvā taṃ maṃsapesiṃ addasa. Disvānassa etadahosi ''siyā gabbho, tathā hissa duggandhapūtibhāvo natthī''ti. Udakappavāhenāgatassapi hi usmā na vigacchati, usmā ca nāma īdisāya saviññāṇakatāya bhaveyyāti ''siyā gabbho''ti cintesi. Puññavantatāya pana duggandhaṃ nāhosi sausumagatāya pūtibhāvo ca. Evaṃ pana cintetvā assamaṃ netvā naṃ suddhe okāse ṭhapesi. Atha aḍḍhamāsaccayena dve maṃsapesiyo ahesuṃ. Tāpaso disvā sādhukataraṃ ṭhapesi. Tato puna aḍḍhamāsaccayena ekamekissā pesiyā hatthapādasīsānamatthāya pañca pañca piḷakā uṭṭhahiṃsu. Atha tato aḍḍhamāsaccayena ekā maṃsapesi suvaṇṇabimbasadiso dārako, ekā dārikā ahosi. Tesu tāpasassa puttasineho uppajji, dārakānaṃ puññupanissayato aṅguṭṭhakato cassa khīraṃ nibbatti. Tato pabhuti ca khīrabhattaṃ alabhittha. Tāpaso bhattaṃ bhuñjitvā khīraṃ dārakānaṃ mukhe āsiñcati. Tesaṃ pana yaṃ yaṃ udaraṃ pavisati, taṃ sabbaṃ maṇibhājanagataṃ viya dissati. Carimabhave bodhisatte kucchigate bodhisattamātu viya udaracchaviyā acchavippasannatāya evaṃ te nicchavī ahesuṃ. Apare āhu ''sibbitvā ṭhapitā viya nesaṃ aññamaññaṃ līnā chavi ahosī''ti. Evaṃ te nicchavitāya vā līnacchavitāya vā **''licchavī''**ti paññāyiṃsu.

Tāpaso dārake posento ussūre gāmaṃ bhikkhāya pavisati, atidivā paṭikkamati. Tassa taṃ byāpāraṃ ñatvā gopālakā āhaṃsu – ‘‘bhante, pabbajitānaṃ dārakaposanaṃ palibodho, amhākaṃ dārake detha, mayaṃ posessāma, tumhe attano kammaṃ karothā’’ti. Tāpaso ‘‘sādhū’’ti paṭissuṇi. Gopālakā dutiyadivase maggaṃ samaṃ katvā pupphehi okiritvā dhajapaṭākā ussāpetvā tūriyehi vajjamānehi assamaṃ āgatā. Tāpaso ‘‘mahāpuññā dārakā, appamādeneva vaḍḍhetha, vaḍḍhetvā aññamaññaṃ āvāhaṃ karotha, pañcagorasena rājānaṃ tosetvā bhūmibhāgaṃ gahetvā nagaraṃ māpetha, tattha kumāraṃ abhisiñcathā’’ti vatvā dārake adāsi. Te ‘‘sādhū’’ti paṭissuṇitvā dārake netvā posesuṃ. Dārakā vuḍḍhimanvāya kīḷantā vivādaṭṭhānesu aññe gopālakadārake hatthenapi pādenapi paharanti, te rodanti. ‘‘Kissa rodathā’’ti ca mātāpitūhi vuttā ‘‘ime nimmātāpitikā tāpasapositā amhe atīva paharantī’’ti vadanti. Tato nesaṃ posakamātāpitaropi ‘‘ime dārakā aññe dārake vihesenti dukkhāpenti, na ime saṅgahetabbā, vajjetabbā ime’’ti āhaṃsu. Tato pabhuti kira so padeso **‘‘vajjī’’**ti vuccati yojanasataparimāṇena.

Atha taṃ padesaṃ gopālakā rājānaṃ tosetvā aggahesuṃ. Tattha ca nagaraṃ māpetvā soḷasavassuddesikaṃ kumāraṃ abhisiñcitvā rājānaṃ akaṃsu. Rajjasampattidāyakassa kammassa katattā asambhinne eva rājakule uppannattā ca rājakumārassa puññānubhāvasañcoditā devatādhiggahitā akaṃsūti keci. Dārakassa dārikāya saddhiṃ vāreyyaṃ katvā katikaṃ akaṃsu ‘‘bāhirato dārikā na ānetabbā, ito dārikā na kassaci dātabbā’’ti. Tesaṃ paṭhamasaṃvāsena dve dārakā jātā dhītā ca putto ca. Evaṃ soḷasakkhattuṃ dve dve jātā. Tato tesaṃ dārakānaṃ yathākkamaṃ vaḍḍhantānaṃ ārāmuyyānanivāsaṭṭhānaparivārasampattiṃ gahetuṃ appahontaṃ nagaraṃ tikkhattuṃ gāvutantarena gāvutantarena parikkhipiṃsu. Tassa punappunaṃ visālīkatattā **‘‘vesālī’’**tveva nāmaṃ jātaṃ. Tena vuttaṃ – ‘‘tikkhattuṃ pākāraparikkhepavaḍḍhanena visālībhūtattā vesālīti vuccatī’’ti.

Idampi ca nagaranti na kevalaṃ rājagahasāvatthiyo yevāti dasseti. **Tattha mahāvanaṃ nāmā**tiādi majjhimabhāṇakasaṃyuttabhāṇakānaṃ samānaṭṭhakathā. **Majjhimaṭṭhakathāyañhi (ma. ni. aṭṭha. 1.146) saṃyuttaṭṭhakathāyañca** (saṃ. ni. aṭṭha. 3.5.984-985) iminâva nayena vuttaṃ. **Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ** (dī. ni. aṭṭha. 1.359) pana **‘‘mahāvane**ti bahinagare himavantena saddhiṃ ekābaddhaṃ hutvā ṭhitaṃ sayaṃjātaṃ vanaṃ atthi, yaṃ mahantabhāveneva mahāvananti vuccati, tasmiṃ mahāvane. **Kūṭāgārasālāya**nti tasmiṃ vanasaṇḍe saṅghārāmaṃ patiṭṭhāpesuṃ. Tattha kaṇṇikaṃ yojetvā thambhānaṃ upari kūṭāgārasālāsaṅkhepena devavimānasadisaṃ pāsādaṃ akaṃsu, taṃ upādāya sakalopi saṅghārāmo kūṭāgārasālāti paññāyitthā’’ti vuttaṃ. Vanamajjhe katattā **‘‘vanaṃ nissāyā’’**ti vuttaṃ. **Ārāme**ti saṅghārāme. **Haṃsavaṭṭakacchadanenā**ti haṃsavaṭṭakapaṭicchannena, haṃsamaṇḍalākārenāti attho.

Anekapariyāyenāti ettha **pariyāya**-saddo kāraṇavacanoti āha **‘‘anekehi kāraṇehī’’**ti, ayaṃ kāyo aviññāṇakopi saviññāṇakopi evampi asubho evampi asubhoti nānāvidhehi kāraṇehīti attho. **Asubhākārasandassanappavatta**nti kesādivasena tatthāpi vaṇṇādito asubhākārassa sabbaso dassanavasena pavattaṃ. **Kāyavicchandaniyakatha**nti attano parassa ca karajakāye vicchandanuppādanakathaṃ. **Muttaṃ vā**tiādinā byatirekamukhena kāyassa amanuññataṃ dasseti. Tattha ādito tīhi padehi adassanīyatāya asārakatāya majjhe catūhi duggandhatāya, ante ekena lesamattenapi manuññatābhāvamassa dasseti. **Atha kho**tiādinā anvayato sarūpeneva amanuññatāya dassanaṃ. **Chando**ti dubbalarāgo. **Rāgo**ti balavarāgo. ‘‘Kesā lomādī’’ti saṅkhepato vuttamatthaṃ vibhāgena dassetuṃ **‘‘yepi hī’’**tiādi vuttaṃ. **Asubhā**ti āgantukena subhākārena virahitattā asubhā. **Asucino**ti attano sabhāveneva asucino. **Paṭikūlā**ti nāgarikassa asucikaṭṭhānaṃ viya jigucchanīyattā paṭikūlā.

Kesā nāmete vaṇṇatopi paṭikūlā, saṇṭhānatopi gandhatopi āsayatopi okāsatopi paṭikūlāti dassento **‘‘so ca nesaṃ…pe… pañcahi kāraṇehi veditabbo’’**ti āha. Manuññepi (visuddhi. 1.383; vibha. aṭṭha. 356) hi yāgupatte vā bhattapatte vā kesavaṇṇaṃ kiñci disvā ‘‘kesamissakamidaṃ, haratha na’’nti jigucchanti, evaṃ kesā **vaṇṇato** paṭikūlā. Rattiṃ paribhuñjantāpi kesasaṇṭhānaṃ akkavākaṃ vā makacivākaṃ vā chupitvā tatheva jigucchanti, evaṃ **saṇṭhānato**pi paṭikūlā. Telamakkhanapupphadhūpādisaṅkhāravirahitānañca kesānaṃ gandho paramajeguccho hoti, tato jegucchataro aggimhi pakkhittānaṃ. Kesā hi vaṇṇasaṇṭhānato appaṭikūlāpi siyuṃ, gandhena pana paṭikūlāyeva. Yathā hi daharassa kumārakassa vaccaṃ vaṇṇato haliddivaṇṇaṃ, saṇṭhānatopi haliddipiṇḍasaṇṭhānaṃ, saṅkāraṭṭhāne chaḍḍitañca uddhumātakakāḷasunakhasarīraṃ vaṇṇato tālapakkavaṇṇaṃ, saṇṭhānato vaṭṭetvā vissaṭṭhamudiṅgasaṇṭhānaṃ, dāṭhāpissa sumanamakuḷasadisāti ubhayampi vaṇṇasaṇṭhānato siyā appaṭikūlaṃ, gandhena pana paṭikūlameva, evaṃ kesāpi siyuṃ vaṇṇasaṇṭhānato appaṭikūlā, **gandhena** pana paṭikūlāyevāti.

Yathā pana asuciṭṭhāne gāmanissandena jātāni sūpeyyapaṇṇāni nāgarikamanussānaṃ jegucchāni honti aparibhogāni, evaṃ kesāpi pubbalohitamuttakarīsapittasemhādinissandena jātattā jegucchāti idaṃ tesaṃ **āsayato** pāṭikulyaṃ. Ime ca kesā nāma gūtharāsimhi uṭṭhitakaṇṇakaṃ viya ekatiṃsakoṭṭhāsarāsimhi jātā, te susānasaṅkāraṭṭhānādīsu jātasākaṃ viya parikhādīsu jātakamalakuvalayādipupphaṃ viya ca asuciṭṭhāne jātattā paramajegucchāti idaṃ tesaṃ **okāsato** pāṭikulyaṃ. Yathā ca kesānaṃ, evaṃ sabbakoṭṭhāsānañca vaṇṇasaṇṭhānagandhāsayokāsavasena pañcadhā paṭikūlatā veditabbāti āha **‘‘evaṃ lomādīna’’**nti. **Pañcapañcappabhedenā**ti ettha bāhiratthasamāso daṭṭhabbo pañca pañca pabhedā etassāti pañcapañcappabhedoti.

Saṃvaṇṇentoti vitthārento. **Asubhāyā**ti asubhamātikāya. **Phātikamma**nti bahulīkāro. **Pañcaṅgavippahīnaṃ pañcaṅgasamannāgata**nti ettha kāmacchando byāpādo thinamiddhaṃ uddhaccakukkuccaṃ vicikicchāti imesaṃ pañcannaṃ nīvaraṇānaṃ pahānavasena pañcaṅgavippahīnatā veditabbā. Na hi etesu appahīnesu jhānaṃ uppajjati, tenassetāni pahānaṅgānīti vuccanti. Kiñcāpi hi jhānakkhaṇe aññepi akusalā dhammā pahīyanti, tathāpi etāneva visesena jhānantarāyakarāni. Kāmacchandena hi nānāvisayapalobhitaṃ cittaṃ na ekattārammaṇe samādhiyati, kāmacchandābhibhūtaṃ vā cittaṃ na kāmadhātuppahānāya paṭipadaṃ paṭipajjati, byāpādena ca ārammaṇe paṭihaññamānaṃ na nirantaraṃ pavattati, thinamiddhābhibhūtaṃ akammaññaṃ hoti, uddhaccakukkuccaparetaṃ avūpasantameva hutvā paribbhamati, vicikicchāya upahataṃ jhānādhigamasādhikaṃ paṭipadaṃ nārohati. Iti visesena jhānantarāyakarattā etāneva pahānaṅgānīti vuttāni.

Yasmā pana vitakko ārammaṇe cittaṃ abhiniropeti, vicāro anuppabandhati, tehi avikkhepāya sampāditapayogassa cetaso payogasampattisambhavā pīti pīnanaṃ, sukhañca upabrūhanaṃ karoti, atha naṃ sasampayuttadhammaṃ etehi abhiniropanānubandhanapīnanaupabrūhanehi anuggahitā ekaggatā ekattārammaṇe samaṃ sammā ādhiyati, tasmā vitakko vicāro pīti sukhaṃ cittekaggatāti imesaṃ pañcannaṃ uppattivasena pañcaṅgasamannāgatatā veditabbā. Uppannesu hi etesu pañcasu jhānaṃ uppannaṃ nāma hoti, tenassa etāni pañca samannāgataṅgānīti vuccanti. Tasmā na etehi samannāgataṃ aññadeva jhānaṃ nāma atthīti gahetabbaṃ. Yathā pana aṅgamattavaseneva caturaṅginī senā, pañcaṅgikaṃ tūriyaṃ aṭṭhaṅgiko ca maggoti vuccati, evamidampi aṅgamattavaseneva ‘‘pañcaṅgika’’nti vā ‘‘pañcaṅgasamannāgata’’nti vā vuccatīti veditabbaṃ.

Etāni ca pañcaṅgāni kiñcāpi upacārakkhaṇepi atthi, atha kho upacāre pakaticittato balavatarāni, idha pana upacāratopi balavatarāni rūpāvacarakkhaṇappattāni. Ettha hi vitakko suvisadena ākārena ārammaṇe cittaṃ abhiniropayamāno uppajjati, vicāro ativiya ārammaṇaṃ anumajjamāno, pītisukhaṃ sabbāvantampi kāyaṃ pharamānaṃ. Teneva vuttaṃ ‘‘nāssa kiñci sabbāvato kāyassa vivekajena pītisukhena apphutaṃ hotī’’ti. Cittekaggatāpi heṭṭhimamhi samuggapaṭale uparimaṃ samuggapaṭalaṃ viya ārammaṇe suphusitā hutvā uppajjati. Ayametesaṃ itarehi viseso, tasmā ‘‘pañcaṅgasamannāgata’’nti appanājhānameva visesetvā vuttaṃ.

Tividhakalyāṇaṃ dasalakkhaṇasampannanti ettha pana jhānassa ādimajjhapariyosānavasena tividhakalyāṇatā, tesaṃyeva ādimajjhapariyosānānaṃ lakkhaṇavasena dasalakkhaṇasampannatā veditabbā. Vitthāranayaṃ panettha sayameva pakāsayissati. Kilesacorehi anabhibhavanīyattā jhānaṃ **‘‘cittamañjūsa’’**nti vuttaṃ. **Nissāyā**ti pādakaṃ katvā.

Dasalakkhaṇavibhāvaneneva tividhakalyāṇatāpi vibhāvitā hotīti dasalakkhaṇaṃ tāva dassento **‘‘tatrimānī’’**tiādimāha. Tattha **pāripanthikato cittavisuddhī**tiādīnaṃ padānaṃ attho ‘‘tatrāyaṃ pāḷī’’tiādinā vuttapāḷivaṇṇanāyameva āvi bhavissati. **Tatrā**ti tasmiṃ dasalakkhaṇavibhāvane. **Paṭipadāvisuddhī**ti paṭipajjati jhānaṃ etāyāti paṭipadā, gotrabhupariyosāno pubbabhāgiyo bhāvanānayo. Paripanthato visujjhanaṃ visuddhi, paṭipadāya visuddhi paṭipadāvisuddhi. Sā panāyaṃ yasmā jhānassa uppādakkhaṇe labbhati, tasmā vuttaṃ **‘‘paṭipadāvisuddhi ādī’’**ti. **Upekkhānubrūhanā**ti visodhetabbatādīnaṃ abhāvato jhānapariyāpannāya tatramajjhattupekkhāya kiccanipphattiyā anubrūhanā. Sā panāyaṃ yasmā visesato jhānassa ṭhitikkhaṇe labbhati, tena vuttaṃ **‘‘upekkhānubrūhanā majjhe’’**ti. **Sampahaṃsanā**ti tattha dhammānaṃ anativattanādisādhakassa ñāṇassa kiccanipphattivasena pariyodapanā. Sā pana yasmā jhānassa osānakkhaṇe pākaṭā hoti, tasmā vuttaṃ **‘‘sampahaṃsanā pariyosāna’’**nti. **Imāni tīṇi lakkhaṇānī**ti paripanthato cittassa visujjhanākāro, majjhimassa samathanimittassa paṭipajjanākāro, tattha pakkhandanākāroti imāni tīṇi jhānassa ādito uppādakkhaṇe appanāppattilakkhaṇāni. Tehi ākārehi vinā appanāppattiyā abhāvato asati ca appanāyaṃ tadabhāvato **ādikalyāṇañceva** visuddhipaṭipadattā yathāvuttehi lakkhaṇehi samannāgatattā ca **tilakkhaṇasampannañca**. Iminā nayena majjhapariyosānalakkhaṇānañca yojanā veditabbā.

Keci pana ‘‘paṭipadāvisuddhi nāma sasambhāriko upacāro, upekkhānubrūhanā nāma appanā, sampahaṃsanā nāma paccavekkhaṇā’’ti vaṇṇayanti, taṃ na yuttaṃ. Tathā hi sati ajhānadhammehi jhānassa guṇasaṃkittanaṃ nāma kataṃ hoti. Na hi bhūmantaraṃ bhūmantarapariyāpannaṃ hoti, pāḷiyā cetaṃ virujjhati. ‘‘Ekattagataṃ cittaṃ paṭipadāvisuddhipakkhandañceva hoti upekkhānubrūhitañca ñāṇena ca sampahaṃsita’’nti (paṭi. ma. 1.158) hi pāḷiyaṃ vuttaṃ. Ettha hi **ekattagataṃ citta**nti indriyānaṃ ekarasabhāvena ekaggatāya ca sikhāppattiyā tadanuguṇaṃ ekattagataṃ sasampayuttaṃ appanāppattaṃ cittaṃ vuttaṃ, tasseva ca paṭipadāvisuddhipakkhandatādi anantaraṃ vuccate. Tasmā pāḷiyaṃ ekasmiṃyeva appanācittakkhaṇe paṭipadāvisuddhiādīnaṃ vuttattā antoappanāyameva parikammāgamanavasena paṭipadāvisuddhi, tatramajjhattupekkhāya kiccavasena upekkhānubrūhanā, dhammānaṃ anativattanādibhāvasādhanena pariyodāpakassa ñāṇassa kiccanipphattivasena sampahaṃsanā ca veditabbā.

Kathaṃ? Yasmiṃ (paṭi. ma. aṭṭha. 2.1.158; visuddhi. 1.175) vāre appanā uppajjati, tasmiṃ **yo** nīvaraṇasaṅkhāto kilesagaṇo **tassa** jhānassa **paripantho, tato cittaṃ**

visujjhati, visuddhattā āvaraṇavirahitaṃ hutvā **majjhimaṃ samathanimittaṃ paṭipajjati**. Majjhimaṃ samathanimittaṃ nāma samappavatto appanāsamādhiyeva, līnuddhaccasaṅkhātānaṃ ubhinnaṃ antānaṃ anupagamanena **majjhimo,** savisesaṃ paccanīkadhammānaṃ vūpasamanato **samatho,** yogino sukhavisesānaṃ kāraṇabhāvato **nimitta**nti katvā. Tassa pana appanācittassa anantarapaccayabhūtaṃ gotrabhucittaṃ satipi parittamahaggatabhāvabhede paccayapaccayuppannabhāvabhede ca ekissāyeva santatiyā pariṇāmūpagamanato ekasantatipariṇāmanayena tathattaṃ appanāsamādhivasena samāhitabhāvaṃ upagacchamānaṃ **majjhimaṃ samathanimittaṃ paṭipajjati** nāma. Evaṃ paṭipannattā tathattupagamanena **tattha pakkhandati** nāma. Yasmiñhi khaṇe tathattaṃ majjhimaṃ samathanimittaṃ paṭipajjati, tasmiṃyeva khaṇe tathattupagamanena appanāsamādhinā samāhitabhāvūpagamanena **tattha pakkhandati** nāma. Evaṃ tāva purimasmiṃ gotrabhucitte vijjamānā paripanthavisuddhimajjhimasamathappaṭipattipakkhandanākārā āgamanavasena nipphajjamānā **paṭhamassa jhānassa** uppādakkhaṇeyeva **paṭipadāvisuddhī**ti veditabbā. Teyeva hi ākārā paccayavisesato jhānakkhaṇe nipphajjamānā **paṭipadāvisuddhī**ti vuttā.

Evaṃ visuddhassa pana tassa cittassa puna sodhetabbābhāvato visodhane byāpāraṃ akaronto **visuddhaṃ cittaṃ ajjhupekkhati** nāma. Samathabhāvūpagamanena samathappaṭipannassa puna samādhāne byāpāraṃ akaronto **samathappaṭipannaṃ ajjhupekkhati** nāma. Samathappaṭipannabhāvato eva cassa kilesasaṃsaggaṃ pahāya ekattena upaṭṭhitassa puna ekattupaṭṭhāne byāpāraṃ akaronto **ekattupaṭṭhānaṃ ajjhupekkhati** nāma. Evaṃ tatramajjhattupekkhāya kiccavasena upekkhānubrūhanā veditabbā.

Ye panete evaṃ upekkhānubrūhite tasmiṃ jhānacitte jātā samādhipaññāsaṅkhātā yuganaddhadhammā aññamaññaṃ anativattamānā hutvā pavattā, yāni ca saddhādīni indriyāni nānākilesehi vimuttattā vimuttirasena ekarasāni hutvā pavattāni, yañcesa tadupagaṃ tesaṃ anativattanaekarasasabhāvānaṃ anucchavikaṃ vīriyaṃ vāhayati, yā cassa tasmiṃ khaṇe pavattā āsevanā, sabbepi te ākārā yasmā ñāṇena saṃkilesavodānesu taṃ taṃ ādīnavañca ānisaṃsañca disvā tathā tathā sampahaṃsitattā visodhitattā pariyodāpitattā nipphannā, tasmā dhammānaṃ anativattanādibhāvasādhanena pariyodāpakassa ñāṇassa kiccanipphattivasena sampahaṃsanā veditabbāti vuttaṃ.

Atha kasmā sampahaṃsanāva ‘‘pariyosāna’’nti vuttā, na upekkhānubrūhanāti? Yasmā tasmiṃ bhāvanācitte upekkhāvasena ñāṇaṃ pākaṭaṃ hoti, tasmā ñāṇakiccabhūtā sampahaṃsanā ‘‘pariyosāna’’nti vuttā. Tathā hi appanākāle bhāvanāya samappavattiyā paṭipakkhassa ca suppahānato paggahādīsu byāpārassa akātabbato ajjhupekkhanāva hoti. Yaṃ sandhāya vuttaṃ ‘‘samaye cittassa ajjhupekkhanā visuddhaṃ cittaṃ ajjhupekkhatī’’ti ca ādi. Sā panāyaṃ ajjhupekkhanā ñāṇassa kiccasiddhiyā hoti visesato ñāṇasādhanattā appanābyāpārassa, tasmā ñāṇakiccabhūtā sampahaṃsanā ‘‘pariyosāna’’nti vuttā. Evaṃ tividhāya paṭipadāvisuddhiyā laddhavisesāya tividhāya upekkhānubrūhanāya sātisayaṃ paññindriyassa adhimattabhāvena catubbidhāpi sampahaṃsanā sijjhatīti āgamanupekkhāñāṇakiccavasena dasapi ākārā jhāne eva veditabbā.

Evaṃ tividhattagataṃ cittantiādīni tasseva cittassa thomanavacanāni. Tattha **evaṃ tividhattagata**nti evaṃ yathāvuttena vidhinā paṭipadāvisuddhipakkhandanaupekkhānubrūhanañāṇasampahaṃsanāvasena tividhabhāvaṃ gataṃ. **Vitakkasampanna**nti kilesakkhobhavirahitattā vitakkena sundarabhāvamupagataṃ. **Cittassa adhiṭṭhānasampanna**nti tasmiṃyeva ārammaṇe cittassa nirantarappavattisaṅkhātena adhiṭṭhānena sampannaṃ anūnaṃ. Yathā adhiṭṭhānavasiyaṃ adhiṭṭhānanti jhānappavatti, tathā idhāpi cittassa adhiṭṭhānanti cittekaggatāpi yujjati. Tena hi ekasmiṃyeva ārammaṇe cittaṃ adhiṭṭhāti, na ettha vikkhipatīti. **Samādhisampanna**nti visuṃ vuttattā pana vuttanayeneva gahetabbo. Atha vā samādhisseva jhānaṅgasaṅgahitattā ‘‘cittassa adhiṭṭhānasampanna’’nti jhānaṅgapañcakavasena vuttaṃ. **Samādhisampanna**nti indriyasaṅgahitattā indriyapañcakavasena.

Asubhasaññāparicitenāti sakalaṃ kāyaṃ asubhanti pavattāya saññāya sahagatattā jhānaṃ asubhasaññā, tena paricitena paribhāvitena. **Cetasā**ti cittena. **Bahula**nti abhiṇhaṃ. **Viharato**ti viharantassa, asubhasamāpattibahulassāti attho. **Methunadhammasamāpattiyā**ti methunadhammena samaṅgibhāvato. **Paṭilīyatī**ti ekapassena nilīyati nilīnaṃ viya hoti. **Paṭikuṭatī**ti saṅkucati. **Paṭivattatī**ti nivattati. **Na sampasārīyatī**ti na visarati, abhirativasena na pakkhandatīti attho. Atha vā **paṭilīyatī**ti saṅkucati tattha paṭikūlatāya saṇṭhitattā. **Paṭikuṭatī**ti apasakkati na upasakkati. **Paṭivattatī**ti nivattati, tato eva **na sampasārīyatī**ti. **Nhārudaddula**nti nhārukhaṇḍaṃ nhāruvilekhanaṃ vā.

Addhamāsanti accantasaṃyoge upayogavacanaṃ. **Paṭisallīyitu**nti yathāvuttakālaṃ paṭi paṭi divase divase samāpattiyaṃ dhammacintāya cittaṃ nilīyituṃ. **Payuttavāca**nti paccayapaṭisaṃyuttavācaṃ, buddhā imesu divasesu piṇḍāya na caranti, vihāreyeva nisīdanti, tesaṃ dinnaṃ mahapphalaṃ hotīti ādivacanaṃ.

Kalyāṇūpanissayavasenāti pabbajjāya upanissayavasena. **Pare kirā**ti **kira**-saddo arucisūcanattho. Tenāha **‘‘idaṃ pana icchāmatta’’**nti, pavattiajānanaṃ ārocayitābhāvo ñāte nivāraṇañcāti idaṃ tesaṃ icchāmattaṃ, na pana kāraṇanti attho. Apare pana vadanti ‘‘etasmiṃ kira aḍḍhamāse na koci buddhaveneyyo ahosi, atha satthā imaṃ aḍḍhamāsaṃ phalasamāpattisukhena vītināmessāmi, iti mayhañceva sukhavihāro bhavissati, anāgate ca pacchimā janatā ‘satthāpi gaṇaṃ pahāya ekako vihāsi, kimaṅgaṃ pana maya’nti diṭṭhānugatiṃ āpajjissati, tadassa bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyāti iminā kāraṇena evamāhā’’ti. **Neva koci bhagavantaṃ upasaṅkamatī**ti ṭhapetvā piṇḍapātanīhārakaṃ añño koci neva bhagavantaṃ upasaṅkamati, bhikkhusaṅgho pana satthu vacanaṃ sampaṭicchitvā ekaṃ bhikkhuṃ adāsi. So pātova gandhakuṭipariveṇasammajjanamukhodakadantakaṭṭhadānādīni sabbakiccāni tasmiṃ tasmiṃ khaṇe katvā apagacchati.

Anekakāraṇasammissoti ettha kāyassa asuciduggandhajegucchapaṭikūlatāva anekakāraṇaṃ. **Maṇḍanakapakatiko**ti alaṅkārakasabhāvo. Koci taruṇopi yuvā na hoti, koci yuvāpi maṇḍanakajātiko na hoti yathā upasantasabhāvo ālasiyabyasanādīhi vā abhibhūto, idha pana daharo ceva yuvā ca maṇḍanakajātiko ca adhippeto. **Paṭhamayobbanaṃ** nāma pannarasavassato yāva dvattiṃsa saṃvaccharāni, soḷasavassato vā yāva tettiṃsa vassāni. **Kuṇapa**nti matakaḷevaraṃ, ahissa kuṇapaṃ **ahikuṇapaṃ**. Evaṃ itarānipi. Atipaṭikūlajigucchanīyasabhāvato cettha imāneva tīṇi vuttānīti veditabbāni. Aññesañhi sasasūkarādīnaṃ kuṇapaṃ manussā kaṭukabhaṇḍādīhi abhisaṅkharitvā paribhuñjantipi, imesaṃ pana kuṇapaṃ abhinavampi jigucchantiyeva, ko pana vādo kālātikkamena pūtibhūte. Atipaṭikūlajigucchanīyatā ca nesaṃ ativiya duggandhatāya, sā ca ahīnaṃ tikhiṇakopatāya kukkuramanussānaṃ odanakummāsūpacayatāya ca sarīrassa hotīti vadanti.

Samaṇakuttakoti samaṇakiccako, kāsāvanivāsanādivasena samaṇakiccakārīti vuttaṃ hoti. Tenāha **‘‘samaṇavesadhārako’’**ti. **Sabbamakaṃsū**ti puthujjanā sāvajjepi tattha anavajjasaññino hutvā karaṇakārāpanasamanuññatādibhedaṃ sabbamakaṃsu. **Lohitaka**nti ettha ‘‘lohitagata’’ntipi paṭhanti. Vaggūti matā **vaggumatā**. **Puññasammatā**ti pujjabhavaphalanibbattanena sattānaṃ punanena visodhanena puññanti sammatā. **Pavāhessāmī**ti gamayissāmi, visodhessāmīti attho.

163. Māradheyyaṃ vuccati tebhūmakā dhammā. Vacanatthato pana mārassa dheyyaṃ **māradheyyaṃ**. **Dheyya**nti ṭhānaṃ vatthu nivāso gocaro. Māro vā ettha dhiyati tiṭṭhati pavattatīti **māradheyyaṃ, māro**ti cettha kilesamāro adhippeto, kilesamāravaseneva ca devaputtamārassa kāmabhave ādhipaccanti. **Māravisayaṃ nātikkamissatīti cintetvā**ti evamayaṃ saṃvegaṃ paṭilabhitvā māravisayaṃ atikkameyyāpi, mayā pana evaṃ vutte uppannaṃ saṃvegaṃ paṭippassambhetvā māravisayaṃ nātikkamissatīti evaṃ cintetvā. **Dvivacana**nti dvikkhattuṃ vacanaṃ, āmeḍitavacananti vuttaṃ hoti. **Niyojentī**ti ettha ayaṃ andhabālā devatā evaṃ uppannasaṃvegamūlakaṃ samaṇadhammaṃ katvā ‘‘ayaṃ māravisayaṃ atikkameyyāpī’’ti cintetvā attano aññāṇatāya ‘‘matā saṃsārato muccantī’’ti evaṃladdhikāpi samānā attano laddhivasena matā bhikkhū saṃsārato muccantīti imamatthaṃ anupaparikkhitvā taṃ tattha niyojesīti veditabbaṃ.

Kiñcāpi asubhakathaṃ kathentena bhagavatā yathā tesaṃ bhikkhūnaṃ maraṇabhayaṃ na bhavissati, tathā desitattā bhikkhūnañca taṃ dhammakathaṃ sutvā asubhabhāvanānuyogena kāye vigatachandarāgatāya maraṇassa abhipatthitabhāvato bhayaṃ natthi, taṃ pana asihatthaṃ tathā vicarantaṃ disvā tadaññesaṃ bhikkhūnaṃ uppajjanakabhayaṃ sandhāya ‘‘hotiyeva bhaya’’ntiādi vuttanti vadanti. ‘‘Attanāpi attānaṃ jīvitā voropenti, aññamaññampi jīvitā voropentī’’ti vuttattā **‘‘sabbānipi tāni pañca bhikkhusatāni jīvitā voropesī’’**ti idaṃ yebhuyyavasena vuttanti gahetabbaṃ. Appakañhi ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagaṃ na hotīti ‘‘pañcasatānī’’ti vuttaṃ. Tasmā ye ca attanāva attānaṃ aññamaññañca jīvitā voropesuṃ, te ṭhapetvā avasese puthujjanabhikkhū sabbe ca ariye ayaṃ jīvitā voropesīti veditabbaṃ.

164. **Paṭisallānā vuṭṭhito**ti ettha **paṭisallāna**nti tehi tehi sattasaṅkhārehi paṭinivattitvā apasakkitvā sallānaṃ nilīyanaṃ vivecanaṃ, kāyacittehi tato vivittatā ekībhāvoti vuttaṃ hoti. Tenāha **‘‘ekībhāvato’’**ti, pavivekatoti attho. **Ekībhāvo**ti hi kāyacittaviveko vutto. **Vuṭṭhito**ti tato duvidhavivekato bhavaṅguppattiyā rūpārammaṇādisaṅkhārasamāyogena gahaṭṭhapabbajitādisattasamāgamena ca apeto. **Uddesaṃ paripucchaṃ gaṇhantī**ti attano attano ācariyānaṃ santike gaṇhanti. Kāmaṃ dasānussatiggahaṇeneva ānāpānassatipi gahitā, sā pana tattha sannipatitabhikkhūsu bahūnaṃ sappāyā sātthikā ca, tasmā puna gahitā. Tathā hi bhagavā tameva kammaṭṭhānaṃ tesaṃ bhikkhūnaṃ kathesi. Āhāre paṭikūlasaññā asubhakammaṭṭhānasadisā, cattāro pana āruppā ādikammikānaṃ ananurūpāti tesaṃ idha aggahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ.

Vesāliṃ upanissāyāti vesālīnagaraṃ gocaragāmaṃ katvā. **Upaṭṭhānasālāya**nti dhammasabhāyaṃ. **Muhuttenevā**ti satthari saddhamme ca gāravena upagatabhikkhūnaṃ vacanasamanantarameva uṭṭhahiṃsūti katvā vuttaṃ. Buddhakāle kira bhikkhū bhagavato sandesaṃ sirasā sampaṭicchituṃ ohitasotā viharanti. **Yassā**ti yassa kattabbassa. **Kāla**nti desanākālaṃ sandhāya vadati.

Paṭhamapaññattinidānavaṇṇanā niṭṭhitā.

Ānāpānassatisamādhikathāvaṇṇanā

165. **Arahattappattiyā**ti arahattappattiatthāya. **Aññaṃ pariyāya**nti arahattādhigamatthāya aññampi kāraṇaṃ. **Ācikkhanto**ti pasaṃsāpubbakaṃ desento, pasaṃsā ca tattha abhirucijananena ussāhanatthā. Tañhi sutvā bhikkhū ‘‘bhagavā imaṃ samādhiṃ anekehi ākārehi pasaṃsati, santo kirāyaṃ samādhi paṇīto ca asecanako ca sukho ca vihāro, pāpadhamme ca ṭhānaso antaradhāpetī’’ti sañjātābhirucino ussāhajātā sakkaccaṃ anuyuñjitabbaṃ paṭipajjitabbaṃ maññanti.

Atthayojanakkamanti atthañca yojanakkamañca. Bhagavā attano paccakkhabhūtaṃ samādhiṃ desanānubhāvena tesampi bhikkhūnaṃ āsannaṃ paccakkhañca karonto sampiṇḍanavasena **‘‘ayampi kho’’**tiādimāha. **Assāsapassāsapariggāhikā**ti dīgharassādivisesehi saddhiṃ assāsapassāse paricchijja gāhikā, te ārabbha pavattāti attho.

Idāni yathāvuttamatthaṃ pāḷiyā vibhāvento āha **‘‘vuttañheta’’**ntiādi. Tattha **no passāso no assāso**ti so soyeva attho paṭisedhena visesetvā vutto. **Assāsavasenā**ti assāsaṃ ārammaṇaṃ katvāti vuttaṃ hoti. **Passāsavasenā**ti etthāpi eseva nayo. **Upaṭṭhānaṃ satī**ti asammussanatāya tameva assāsaṃ passāsañca upagantvā ṭhānaṃ sati nāmāti attho. Ettāvatā ānāpānesu sati **ānāpānassatī**ti ayamattho vutto hoti. Idāni sativaseneva puggalaṃ niddisitukāmena **‘‘yo assasati, tassupaṭṭhāti, yo passasati, tassupaṭṭhātī’’**ti vuttaṃ. Yo assasati, tassa sati assāsaṃ upagantvā tiṭṭhati. Yo passasati, tassa sati passāsaṃ upagantvā tiṭṭhatīti attho.

Yuttoti sampayutto. **Ānāpānassatiya**nti ānāpānassatiyaṃ paccayabhūtāyanti attho. Purimasmiñhi atthe samādhissa satiyā sahajātādipaccayabhāvo vutto sampayuttavacanato, dutiyasmiṃ pana upanissayabhāvopi. Upacārajjhānasahagatā hi sati appanāsamādhissa upanissayo hotīti ubhayathāpi sahajātādīnaṃ sattannampi paccayānaṃ vasena paccayabhāvaṃ dasseti. ‘‘Puna caparaṃ, udāyi, akkhātā mayā sāvakānaṃ paṭipadā, yathāpaṭipannā me sāvakā cattāro satipaṭṭhāne bhāventī’’tiādīsu (ma. ni. 2.247) uppādanavaḍḍhanaṭṭhena bhāvanāti vuccatīti tadubhayavasena atthaṃ dassento **‘‘bhāvitoti uppādito vaḍḍhito cā’’**ti āha. Tattha bhāvaṃ vijjamānataṃ ito gatoti **bhāvito,** uppādito paṭiladdhamattoti attho. Uppanno pana laddhāsevano bhāvito, paguṇabhāvaṃ āpādito vaḍḍhitoti attho. **Bahulīkato**ti bahulaṃ pavattito. Tena āvajjanādivasībhāvappattimāha. Yo hi vasībhāvaṃ āpādito, so icchiticchitakkhaṇe samāpajjitabbato punappunaṃ pavattissati. Tena vuttaṃ **‘‘punappunaṃ kato’’**ti. Yathā ‘‘idheva, bhikkhave, samaṇo (ma. ni. 1.139; a. ni. 4.241) vivicceva kāmehī’’ti (dī. ni. 1.226; saṃ. ni. 2.152) ca evamādīsu paṭhamapade vutto eva-saddo dutiyādīsupi vuttoyeva hoti, evamidhāpīti āha **‘‘ubhayattha eva-saddena niyamo veditabbo’’**ti.

Ubhayapadaniyamena laddhaguṇaṃ dassetuṃ **‘‘ayaṃ hī’’**tiādi vuttaṃ. **Asubhakammaṭṭhāna**nti asubhārammaṇaṃ jhānamāha. Tañhi asubhesu yogakammabhāvato yogino sukhavisesānaṃ kāraṇabhāvato ca ‘‘asubhakammaṭṭhāna’’nti vuccati. **Kevala**nti iminā ārammaṇaṃ nivatteti. **Paṭivedhavasenā**ti jhānapaṭivedhavasena. Jhānañhi bhāvanāvisesena ijjhantaṃ attano visayaṃ paṭivijjhantameva pavattati yathāsabhāvato paṭivijjhīyati cāti paṭivedhoti vuccati. **Oḷārikārammaṇattā**ti bībhacchārammaṇattā. **Paṭikūlārammaṇattā**ti jigucchitabbārammaṇattā. **Pariyāyenā**ti kāraṇena lesantarena vā. **Ārammaṇasantatāyapī**ti anukkamena vicetabbataṃ pattārammaṇassa paramasukhumataṃ sandhāyāha. Sante hi sannisinne ārammaṇe pavattamāno dhammo sayampi sannisinnova hoti. Tenāha – **‘‘santo vūpasanto nibbuto’’**ti, nibbutasabbapariḷāhoti attho. Ārammaṇasantatāya tadārammaṇānaṃ dhammānaṃ santatā lokuttaradhammārammaṇāhi paccavekkhaṇāhi dīpetabbā.

Nāssa santapaṇītabhāvāvahaṃ kiñci secananti **asecanako,** asecanakattā **anāsittako,** anāsittakattā eva **abbokiṇṇo** asammisso parikammādinā, tatoyeva **pāṭiyekko,** visuṃyeveko **āveṇiko** asādhāraṇo. Sabbametaṃ sarasato eva santabhāvaṃ dassetuṃ vuttaṃ, parikammaṃ vā santabhāvanimittaṃ. **Parikamma**nti ca kasiṇakaraṇādinimittuppādapariyosānaṃ, tādisaṃ idha natthīti adhippāyo. Tadā hi kammaṭṭhānaṃ nirassādattā asantaṃ appaṇītaṃ siyā. Upacārena vā natthi ettha santatāti yojanā. Yathā upacārakkhaṇe nīvaraṇavigamena aṅgapātubhāvena ca paresaṃ santatā hoti, na evamimassa. Ayaṃ pana ādimanasi…pe… paṇīto cāti yojanā. **Kecī**ti uttaravihāravāsike sandhāyāha. **Anāsittako**ti upasecanena anāsittako. Tenāha **‘‘ojavanto’’**ti, ojavantasadisoti attho. **Madhuro**ti iṭṭho. Cetasikasukhappaṭilābhasaṃvattanaṃ tikacatukkajjhānavasena upekkhāya vā santabhāvena sukhagatikattā sabbesampi vasena veditabbaṃ. Jhānasamuṭṭhānapaṇītarūpaphuṭasarīratāvasena pana kāyikasukhappaṭilābhasaṃvattanaṃ daṭṭhabbaṃ, tañca kho jhānato vuṭṭhitakāle. Imasmiṃ pakkhe **appitappitakkhaṇe**ti idaṃ hetumhi bhummavacanaṃ daṭṭhabbaṃ.

Avikkhambhiteti jhānena sakasantānato anīhaṭe appahīne. **Akosallasambhūte**ti akosallaṃ vuccati avijjā, tato sambhūte. Avijjāpubbaṅgamā hi sabbe pāpadhammā. **Khaṇenevā**ti attano pavattikkhaṇeneva. **Antaradhāpetī**ti ettha antaradhāpanaṃ vināsanaṃ. Taṃ pana jhānakattukassa idhādhippetattā pariyuṭṭhānappahānaṃ hotīti āha **‘‘vikkhambhetī’’**ti. **Vūpasametī**ti visesena upasameti. Visesena upasamanaṃ pana sammadeva upasamanaṃ hotīti āha **‘‘suṭṭhu upasametī’’**ti.

Nanu ca aññopi samādhi attano pavattikkhaṇeneva paṭipakkhadhamme antaradhāpeti vūpasameti, atha kasmā ayameva samādhi evaṃ visesetvā vuttoti? Pubbabhāgato paṭṭhāya nānāvitakkavūpasamanasabbhāvato. Vuttañhetaṃ ‘‘ānāpānassati bhāvetabbā vitakkupacchedāyā’’ti (a. ni. 9.1; udā. 31). Apica tikkhapaññassa ñāṇuttarassetaṃ kammaṭṭhānaṃ, ñāṇuttarassa ca kilesappahānaṃ itarehi sātisayaṃ yathā saddhādhimuttehi diṭṭhippattassa, tasmā imaṃ visesaṃ sandhāya ‘‘ṭhānaso antaradhāpeti vūpasametī’’ti vuttaṃ. Atha vā nimittapātubhāve sati khaṇeneva aṅgapātubhāvasabbhāvato ayameva samādhi ‘‘ṭhānaso antaradhāpeti vūpasametī’’ti vutto yathā taṃ mahato akālameghassa uṭṭhitassa dhārānipāte khaṇeneva pathaviyaṃ rajojallassa vūpasamo. Tenevāha ‘‘seyyathāpi, bhikkhave, mahā akālamegho uṭṭhito’’tiādi. Sāsanikassa jhānabhāvanā yebhuyyena nibbedhabhāgiyāva hotīti āha **‘‘nibbedhabhāgiyattā’’**ti. Buddhānaṃ pana ekaṃsena nibbedhabhāgiyāva hoti. Imameva hi kammaṭṭhānaṃ bhāvetvā sabbepi sammāsambuddhā sammāsambodhiṃ adhigacchanti, ariyamaggassa pādakabhūto ayaṃ samādhi anukkamena vaḍḍhitvā ariyamaggabhāvaṃ upagato viya hotīti āha **‘‘anupubbena ariyamaggavuḍḍhippatto’’**ti. Ayaṃ panattho virāganirodhapaṭinissaggānupassanānaṃ vasena sammadeva yujjati.

Kathanti idaṃ pucchanākāravibhāvanapadaṃ, pucchā cettha kathetukamyatāvasena aññesaṃ asambhavato, sā ca upari desanaṃ āruḷhānaṃ sabbesaṃ pakāravisesānaṃ āmasanavasenāti imamatthaṃ dassento **‘‘kathanti…pe… vitthāretukamyatāpucchā’’**ti āha. **Kathaṃ bahulīkato**ti etthāpi ānāpānassatisamādhīti padaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. Tattha **katha**nti ānāpānassatisamādhibahulīkāraṃ nānappakārato vitthāretukamyatāpucchā. **Bahulīkato ānāpānassatisamādhī**ti tathā puṭṭhadhammanidassananti imamatthaṃ **‘‘eseva nayo’’**ti imināyeva atidissati. Heṭṭhā papañcavasena vuttamatthaṃ sukhaggahaṇatthaṃ saṅgahetvā dassento **‘‘ayaṃ panettha saṅkhepattho’’**ti āha, piṇḍatthoti vuttaṃ hoti.

Tamatthanti taṃ ‘‘kathaṃ bhāvito’’tiādinā pucchāvasena saṅkhepato vuttamatthaṃ. ‘‘Idha tathāgato loke uppajjatī’’tiādīsu (ma. ni. 1.291; a. ni. 3.61) idha-saddo lokaṃ upādāya vutto. ‘‘Idheva tiṭṭhamānassā’’tiādīsu (dī. ni. 2.369) okāsaṃ. ‘‘Idhāhaṃ, bhikkhave, bhuttāvī assaṃ pavārito’’tiādīsu (ma. ni. 1.30) padapūraṇamattaṃ. ‘‘Idha bhikkhu dhammaṃ pariyāpuṇātī’’tiādīsu (a. ni. 5.73) pana sāsanaṃ. ‘‘Idha, bhikkhave, bhikkhū’’ti idhāpi sāsanamevāti dassento ‘‘bhikkhave, imasmiṃ sāsane bhikkhū’’ti vatvā tamevatthaṃ pākaṭaṃ katvā dassetuṃ **‘‘ayaṃ hī’’**tiādimāha. Tattha **sabbappakāraānāpānassatisamādhinibbattakassā**ti sabbappakāraggahaṇaṃ soḷasa pakāre sandhāya. Te hi imasmiṃyeva sāsane. Bāhirakā hi jānantā ādito catuppakārameva jānanti. Tenāha **‘‘aññasāsanassa tathābhāvappaṭisedhano’’**ti, yathāvuttassa puggalassa nissayabhāvappaṭisedhanoti attho. Etena ‘‘idha, bhikkhave’’ti idaṃ antogadhaeva-saddanti dasseti. Santi hi ekapadānipi avadhāraṇāni yathā vāyubhakkhoti. Tenevāha **‘‘idheva, bhikkhave, samaṇo’’**tiādi. Paripuṇṇasamaṇakaraṇadhammo hi yo, so sabbappakāraānāpānassatisamādhinibbattako. **Parappavādā**ti paresaṃ aññatitthiyānaṃ nānappakāravādā titthāyatanāni.

Araññādikasseva bhāvanānurūpasenāsanataṃ dassetuṃ **‘‘imassa hī’’**tiādi vuttaṃ. Duddamo damathaṃ anupagato goṇo **kūṭagoṇo**. Yathā thanehi sabbaso khīraṃ na paggharati, evaṃ dohapaṭibandhinī **kūṭadhenu**. **Assā**ti gopassa. Rūpasaddādike paṭicca uppajjanakaassādo **rūpārammaṇādiraso**. **Pubbe āciṇṇārammaṇa**nti pabbajitato pubbe, anādimati vā saṃsāre paricitārammaṇaṃ. Upacāravasena upanisīdati, appanāvasena upanipajjatīti yojetabbaṃ.

Idhāti imasmiṃ sāsane. **Nibandheyyā**ti bandheyya. **Satiyā**ti sammadeva kammaṭṭhānasallakkhaṇavasappavattāya satiyā. **Ārammaṇe**ti kammaṭṭhānārammaṇe. **Daḷha**nti thiraṃ, yathā satokārissa upacārappanābhedo samādhi ijjhati, tathā thāmagataṃ katvāti attho.

Muddhabhūtanti santatādivisesaguṇavantatāya buddhādīhi ariyehi samāsevitabhāvato ca muddhasadisaṃ, uttamanti attho. **Visesādhigamadiṭṭhadhammasukhavihārapadaṭṭhāna**nti sabbesaṃ buddhānaṃ ekaccānaṃ paccekabuddhānaṃ buddhasāvakānañca visesādhigamassa ceva aññakammaṭṭhānena adhigatavisesānaṃ diṭṭhadhammasukhavihārassa ca padaṭṭhānabhūtaṃ. **Vatthuvijjācariyo viya bhagavā** yogīnaṃ anurūpanivāsaṭṭhānupadissanato. **Bhikkhu dīpisadiso** araññe ekako viharitvā paṭipakkhanimmathanena icchitatthasādhanato. **Phalamuttama**nti sāmaññaphalamāha. **Parakkamajavayoggabhūmi**nti bhāvanussāhajavassa yoggakaraṇabhūmibhūtaṃ.

Evaṃ vuttalakkhaṇesūti abhidhammapariyāyena suttantapariyāyena vuttalakkhaṇesu. **Rukkhasamīpa**nti ‘‘yāvatā majjhanhike kāle samantā chāyā pharati, nivāte paṇṇāni patanti, ettāvatā rukkhamūlanti vuccatī’’ti evaṃ vuttaṃ rukkhassa samīpaṭṭhānaṃ. **Avasesasattavidhasenāsana**nti pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ susānaṃ vanappatthaṃ abbhokāsaṃ palālapuñjanti evaṃ vuttaṃ. **Ututtayānukūlaṃ dhātucariyānukūla**nti gimhādiututtayassa semhādidhātuttayassa mohādicaritattayassa ca anukūlaṃ. Tathā hi gimhakāle araññaṃ anukūlaṃ sommasītalabhāvato, hemante rukkhamūlaṃ himapātanivāraṇato, vassakāle suññāgāraṃ vassanivāraṇagehasambhavato. Semhadhātukassa semhapakatikassa araññaṃ anukūlaṃ dūraṃ gantvā bhikkhācaraṇena semhassa vūpasamanato, pittadhātukassa rukkhamūlaṃ anukūlaṃ sītavātasamphassasambhavato, vātadhātukassa suññāgāraṃ anukūlaṃ vātanivāraṇato. Mohacaritassa araññaṃ anukūlaṃ. Mahāaraññe hi cittaṃ na saṅkucati vivaṭaṅgaṇabhāvato, dosacaritassa rukkhamūlaṃ anukūlaṃ pasādanīyabhāvato, rāgacaritassa suññāgāraṃ anukūlaṃ visabhāgārammaṇānaṃ pavesanivāraṇato. **Alīnānuddhaccapakkhika**nti asaṅkocāvikkhepapakkhikaṃ. Sayanañhi kosajjapakkhikaṃ, ṭhānacaṅkamanāni uddhaccapakkhikāni, na evaṃ nisajjā. Tato eva tassā santatā.

Nisajjāya daḷhabhāvaṃ pallaṅkābhujanena, **assāsapassāsānaṃ pavattanasukhataṃ** uparimakāyassa ujukaṭṭhapanena, **ārammaṇapariggahūpāyaṃ** parimukhaṃ satiyā ṭhapanena dassento.

Ūrubaddhāsananti ūrūnamadhobandhanavasena nisajjā. Heṭṭhimakāyassa anujukaṃ ṭhapanaṃ nisajjāvacaneneva bodhitanti. **Ujuṃ kāya**nti ettha **kāya**-saddo uparimakāyavisayoti āha – **''uparimaṃ sarīraṃ ujukaṃ ṭhapetvā''**ti. Taṃ pana ujukaṭṭhapanaṃ sarūpato payojanato ca dassetuṃ **''aṭṭhārasā''**tiādi vuttaṃ. **Na paṇamantī**ti na oṇamanti. **Na paripatatī**ti na vigacchati vīthiṃ na vilaṅgheti, tato eva pubbenāparaṃ visesuppattiyā vuḍḍhiṃ phātiṃ upagacchati. Idha **pari**-saddo abhi-saddena samānatthoti āha **''kammaṭṭhānābhimukha''**nti, bahiddhā puthuttārammaṇato nivāretvā kammaṭṭhānaṃyeva purakkhatvāti attho. **Parīti pariggahaṭṭho** ''pariṇāyikā''tiādīsu (dha. sa. 16, 20) viya. **Niyyānaṭṭho** paṭipakkhato niggamanaṭṭho, tasmā **pariggahitaniyyāna**nti sabbathā gahitāsammosaṃ pariccattasammosaṃ satiṃ katvā, paramaṃ satinepakkaṃ upaṭṭhapetvāti attho. **Satovā**ti satiyā samannāgato eva saranto eva assasati, nāssa kāci sativirahitā assāsappavatti hotīti attho. **Sato passasatī**ti etthāpi satova passasatīti eva-saddo ānetvā vattabbo. **Satokārī**ti sato eva hutvā satiyā eva vā kātabbassa kattā, karaṇasīlo vā.

Bāttiṃsāya ākārehīti catūsu catukkesu āgatāni dīgharassādīni soḷasa padāni assāsapassāsavasena dvidhā vibhajitvā vuttehi dīghamassāsaṃ ādiṃ katvā paṭinissaggānupassipassāsapariyantehi bāttiṃsākārehi. Yadi ''satova assasati, sato passasatī''ti etassa vibhaṅge vuttaṃ, atha kasmā ''assasati passasati''cceva avatvā ''satokārī''ti vuttaṃ? Ekarasaṃ desanaṃ kātukāmatāya. Paṭhamacatukke padadvayameva hi vattamānakālavasena āgataṃ, itarāni anāgatakālavasena, tasmā ekarasaṃ desanaṃ kātukāmatāya sabbattha ''satokāri''cceva vuttaṃ. **Dīghaṃassāsavasenā**ti dīghaassāsavasena, vibhattialopaṃ katvā niddeso. Dīghanti vā bhagavatā vuttaassāsavasena. **Cittassa ekaggataṃ avikkhepa**nti vikkhepassa paṭipakkhabhāvato avikkhepoti laddhanāmaṃ cittassa ekaggabhāvaṃ pajānato sati upaṭṭhitā ārammaṇaṃ upagantvā ṭhitā hoti. **Tāya satiyā tena ñāṇenā**ti yathāvuttāya satiyā yathāvuttena ca ñāṇena. Idaṃ vuttaṃ hoti – dīghaṃ assāsaṃ ārammaṇabhūtaṃ avikkhittacittassa asammohato vā sampajānantassa tattha sati upaṭṭhitāva hoti, taṃ sampajānantassa ārammaṇakaraṇavasena asammohavasena vā sampajaññaṃ, tadadhīnasatisampajaññena taṃsamaṅgī yogāvacaro satokārī nāma hotīti. **Paṭinissaggānupassī assāsavasenā**ti paṭinissaggānupassī hutvā assasanassa vasena. ''Paṭinissaggānupassiassāsavasenā''ti vā pāṭho, tassa paṭinissaggānupassino assāsā paṭinissaggānupassiassāsā, tesaṃ vasenāti attho.

Anto uṭṭhitasasanaṃ assāso, bahi uṭṭhitasasanaṃ passāsoti āha – **''assāsoti bahinikkhamanavāto''**tiādi. **Suttantaṭṭhakathāyaṃ** pana bahi uṭṭhahitvāpi anto sasanato assāso, anto uṭṭhahitvāpi bahi sasanato passāsoti katvā uppaṭipāṭiyā vuttaṃ. Atha vā mātukucchiyaṃ bahi nikkhamituṃ aladdhokāso nāsikāvāto mātukucchito nikkhantamatte paṭhamaṃ bahi nikkhamatīti **vinayaṭṭhakathāyaṃ** uppattikkamena ''ādimhi sāso assāso''ti bahinikkhamanavāto vutto. Tenevāha **''sabbesampi gabbhaseyyakāna''**ntiādi. **Suttantaṭṭhakathāyaṃ** pana pavattiyaṃ bhāvanārambhasamaye paṭhamaṃ nāsikāvātassa anto ākaḍḍhitvā pacchā bahi vissajjanato pavattikkamena ''ādimhi sāso assāso''ti antopavisanavāto vutto. Suttantanayoyeva cettha ''assāsādimajjhapariyosānaṃ satiyā anugacchato ajjhattaṃ vikkhepagatena cittena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca, passāsādimajjhapariyosānaṃ satiyā anugacchato bahiddhā vikkhepagatena cittena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā cā''ti (paṭi. ma. 1.157) imāya pāḷiyā sameti. ''Bhāvanārambhe pavattikkamasseva icchitattā sundarataro''ti vadanti. **Tāluṃ āhacca nibbāyatī**ti tāluṃ āhacca nirujjhati. Tena kira sampatijāto bāladārako khipitaṃ karoti. **Evaṃ tāvā**tiādi yathāvuttassa atthassa nigamanaṃ. Keci ''evaṃ tāvāti anena pavattikkamena assāso bahinikkhamanavātoti gahetabbanti adhippāyo''ti vadanti.

Addhānavasenāti kāladdhānavasena. Ayañhi addhāna-saddo kālassa desassa ca vācakoti. Tattha desaddhānaṃ udāharaṇabhāvena dassetvā kāladdhānassa vasena assāsapassāsānaṃ dīgharassataṃ vibhāvetuṃ **''yathā hī''**tiādi vuttaṃ. Tattha **okāsaddhāna**nti okāsabhūtaṃ addhānaṃ. **Pharitvā**ti byāpetvā. **Cuṇṇavicuṇṇāpi** anekakalāpabhāvena, **dīghamaddhāna**nti dīghaṃ padesaṃ. **Tasmā**ti saṇikaṃ pavattiyā dīghasantānatāya dīghāti vuccanti. Ettha ca hatthiādisarīre sunakhādisarīre ca assāsapassāsānaṃ desaddhānavisiṭṭhena kāladdhānavaseneva dīgharassatā vuttāti veditabbā ''saṇikaṃ pūretvā saṇikameva nikkhamanti, sīghaṃ pūretvā sīghameva nikkhamantī''ti vacanato. **Manussesū**ti samānappamāṇesupi manussasarīresu. **Dīghaṃ assasantī**ti dīghaṃ assāsappabandhaṃ pavattentīti attho. **Passasantī**ti etthāpi eseva nayo. Sunakhasasādayo viya rassaṃ assasanti passasanti cāti yojanā. Idaṃ pana dīghaṃ rassañca assasanaṃ passasanañca tesaṃ sattānaṃ sarīrassa sabhāvoti daṭṭhabbaṃ. **Tesa**nti tesaṃ sattānaṃ. **Te**ti assāsapassāsā. **Ittaramaddhāna**nti appakaṃ kālaṃ. **Navahākārehī**ti bhāvanamanuyuñjantassa pubbenāparaṃ aladdhavisesassa kevalaṃ addhānavasena ādito vuttā tayo ākārā, te ca kho ekacco assāsaṃ suṭṭhu sallakkheti, ekacco passāsaṃ, ekacco tadubhayanti imesaṃ tiṇṇaṃ puggalānaṃ vasena. Keci pana ''assasatipi passasatipīti ekajjhaṃ vacanaṃ bhāvanāya nirantaraṃ pavattidassanattha''nti vadanti. Chandavasena pubbe viya tayo, tathā pāmojjavasenāti imehi navahi ākārehi.

Kāmañcettha ekassa puggalassa tayo eva ākārā labbhanti, tantivasena pana sabbesaṃ pāḷiāruḷhattā tesaṃ vasena parikammassa kātabbattā ca **''tatrāyaṃ bhikkhu navahākārehī''**ti vuttaṃ. **Evaṃ pajānato**ti evaṃ yathāvuttehi ākārehi assāsapassāse pajānato, tattha manasikāraṃ pavattentassa. **Ekenākārenā**ti dīghaṃassāsādīsu catūsu ākāresu ekena ākārena, navasu tīsu vā ekena. Tathā hi vakkhati –

> ''Dīgho rasso ca assāso,
> Passāsopi ca tādiso;
> Cattāro vaṇṇā vattanti,
> Nāsikaggeva bhikkhuno''ti. (pārā. aṭṭha. 2.165);

Ayaṃ bhāvanā assāsapassāsakāyānupassanāti katvā vuttaṃ **''kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā sampajjatī''**ti.

Idāni pāḷivaseneva te nava ākāre bhāvanāvidhiñca dassetuṃ **''yathāhā''**tiādi āraddhaṃ. Tattha **''kathaṃ pajānātī''**ti pajānanavidhiṃ kathetukamyatāya pucchati. **Dīghaṃ assāsa**nti vuttalakkhaṇaṃ dīghaṃ assāsaṃ. **Addhānasaṅkhāte**ti addhānanti saṅkhaṃ gate dīghe kāle, dīghaṃ khaṇanti attho. Koṭṭhāsapariyāyo vā saṅkhāta-saddo ''theyyasaṅkhāta''ntiādīsu viya, tasmā **addhānasaṅkhāte**ti addhānakoṭṭhāse desabhāgeti attho. **Chando uppajjatī**ti bhāvanāya pubbenāparaṃ visesaṃ āvahantiyā laddhassādattā tattha sātisayo kattukāmatālakkhaṇo kusalacchando uppajjati. **Chandavasenā**ti tathāpavattachandassa vasena visesabhāvanamanuyuñjantassa kammaṭṭhānaṃ vuḍḍhiṃ phātiṃ gamentassa. **Tato sukhumatara**nti yathāvuttachandappavattiyā purimakato sukhumataraṃ. Bhāvanābalena hi paṭippassaddhadarathapariḷāhatāya kāyassa assāsapassāsā sukhumatarā hutvā pavattanti. **Pāmojjaṃ uppajjatī**ti assāsapassāsānaṃ sukhumatarabhāvena ārammaṇassa santataratāya kammaṭṭhānassa ca vīthippaṭipannatāya bhāvanācittasahagato pamodo khuddikādibhedā taruṇapīti uppajjati. **Cittaṃ vivattatī**ti anukkamena assāsapassāsānaṃ ativiya sukhumatarabhāvappattiyā anupaṭṭhahane vicetabbākārappattehi tehi cittaṃ vinivattatīti keci. Bhāvanābalena pana sukhumatarabhāvappattesu assāsapassāsesu tattha paṭibhāganimitte uppanne pakatiassāsapassāsato cittaṃ nivattati. **Upekkhā saṇṭhātī**ti tasmiṃ paṭibhāganimitte upacārappanābhede samādhimhi uppanne puna jhānanibbattanatthaṃ byāpārābhāvato ajjhupekkhanaṃ hoti, sā panāyaṃ upekkhā tatramajjhattupekkhāti veditabbā.

Imehi navahi ākārehīti imehi yathāvuttehi navahi pakārehi pavattā. **Dīghaṃ assāsapassāsā kāyo**ti dīghākārā assāsapassāsā cuṇṇavicuṇṇāpi samūhaṭṭhena kāyo. Assāsapassāse nissāya uppannanimittampi ettha assāsapassāsasāmaññavasena vuttaṃ. **Upaṭṭhānaṃ satī**ti taṃ ārammaṇaṃ upagantvā tiṭṭhatīti sati upaṭṭhānaṃ nāma. **Anupassanā ñāṇa**nti samathavasena nimittassa anupassanā vipassanāvasena assāsapassāse tannissayañca kāyaṃ ''rūpa''nti, cittaṃ taṃsampayuttadhamme ca ''arūpa''nti vavatthapetvā nāmarūpassa anupassanā ca ñāṇaṃ tattha yathābhūtāvabodho. **Kāyo upaṭṭhāna**nti so kāyo ārammaṇakaraṇavasena upagantvā sati ettha tiṭṭhatīti upaṭṭhānaṃ nāma. Ettha ca ''kāyo upaṭṭhāna''nti iminā itarakāyassapi saṅgahoti tathā vuttaṃ sammasanacārassapi idha icchitattā. **No satī**ti so kāyo sati nāma na hoti. Sati upaṭṭhānañceva sati ca saraṇaṭṭhena upaṭṭhānaṭṭhena ca. **Tāya satiyā**ti yathāvuttāya satiyā. **Tena ñāṇenā**ti yathāvutteneva ñāṇena. **Taṃ kāya**nti taṃ assāsapassāsakāyañceva tannissayarūpakāyañca. **Anupassatī**ti jhānasampayuttañāṇena ceva vipassanāñāṇena ca anu anu passati. **Tena vuccati kāye kāyānupassanā satipaṭṭhānabhāvanā**ti tena anupassanena yathāvutte kāye ayaṃ kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanāti vuccati. Idaṃ vuttaṃ hoti – yā ayaṃ yathāvutte assāsapassāsakāye tassa nissayabhūte karajakāye ca kāyasseva anupassanā anudakabhūtāya marīciyā udakānupassanā viya na aniccādisabhāve kāye niccādibhāvānupassanā, atha kho yathārahaṃ aniccadukkhānattā subhabhāvasseva anupassanā. Atha vā kāye ''ahanti vā, mamanti vā, itthīti vā, puriso''ti vā gahetabbassa kassaci abhāvato tādisaṃ ananupassitvā kāyamattasseva anupassanā kāyānupassanā, tāya kāyānupassanāya sampayuttā satiyeva upaṭṭhānaṃ satipaṭṭhānaṃ, tassa bhāvanā vaḍḍhanā kāyānupassanā satipaṭṭhānabhāvanāti.

Eseva nayoti ''navahi ākārehī''tiādinā vuttavidhiṃ rassa-pade atidissati. **Etthā**ti etasmiṃ yathādassite ''kathaṃ dīghaṃ assasanto''tiādinā āgate pāḷinaye. **Idhā**ti imasmiṃ rassapadavasena āgate pāḷinaye. **Aya**nti yogāvacaro. **Addhānavasenā**ti dīghakālavasena. **Ittaravasenā**ti parittakālavasena. **Imehi ākārehī**ti imehi navahi ākārehi.

Tādisoti dīgho rasso ca. **Cattāro vaṇṇā**ti cattāro ākārā te ca dīghādayo eva. **Nāsikaggeva bhikkhuno**ti gāthāsukhatthaṃ rassaṃ katvā vuttaṃ. **Nāsikagge vā**ti **vā**-saddo aniyamattho, tena uttaroṭṭhaṃ saṅgaṇhāti.

Sabbakāyappaṭisaṃvedīti sabbassa kāyassa paṭi paṭi paccekaṃ sammadeva vedanasīlo jānanasīlo, tassa vā paṭi paṭi sammadeva vedo etassa atthi, taṃ vā paṭi paṭi sammadeva vedamānoti attho. Tattha tattha sabba-ggahaṇena assāsādikāyassa anavasesapariyādāne siddhepi anekakalāpasamudāyabhāvato tassa sabbesampi bhāgānaṃ saṃvedanadassanatthaṃ paṭi-saddaggahaṇaṃ, tattha sakkaccakāribhāvadassanatthaṃ saṃ-saddaggahaṇanti imamatthaṃ dassento **''sakalassā''**tiādimāha. Tattha yathā samānesupi assāsapassāsesu yogino paṭipattividhāne paccekaṃ sakkaccaṃyeva paṭipajjitabbanti dassetuṃ visuṃ desanā katā, evaṃ tamevatthaṃ dīpetuṃ satipi atthassa

samānatāya ‘‘sakalassā’’tiādinā padadvayassa visuṃ visuṃ atthavaṇṇanā katāti veditabbā. **Pākaṭaṃ karonto**ti vibhūtaṃ karonto, sabbaso vibhāventoti attho. Pākaṭīkaraṇaṃ vibhāvanaṃ tattha asammuyhanañāṇeneva nesaṃ pavattanena hotīti dassento **‘‘evaṃ viditaṃ karonto’’**tiādimāha. Tattha **tasmā**ti yasmā ñāṇasampayuttacitteneva assāsapassāse pavatteti, na vippayuttacittena, tasmā evaṃbhūto sabbakāyappaṭisaṃvedī assasissāmi passasissāmīti sikkhatīti vuccati buddhādīhīti yojanā. **Cuṇṇavicuṇṇavisaṭe**ti anekakalāpatāya cuṇṇavicuṇṇabhāvena visaṭe. **Ādi pākaṭo hoti** satiyā ñāṇassa ca vasena katapubbābhisaṅkhārassa pavattattā. **Tādisena bhavitabba**nti catutthapuggalasadisena bhavitabbaṃ, pageva satiṃ ñāṇañca paccupaṭṭhapetvā tīsupi ṭhānesu ñāṇasampayuttameva cittaṃ pavattetabbanti adhippāyo.

Evanti vuttappakārena sabbakāyappaṭisaṃvedanavaseneva. **Ghaṭatī**ti ussahati. **Vāyamatī**ti vāyāmaṃ karoti, manasikāraṃ pavattetīti attho. **Tathābhūtassā**ti ānāpānassatiṃ bhāventassa. **Saṃvaro**ti sati vīriyampi vā. **Tāya satiyā**ti yā sā ānāpāne ārabbha pavattā sati, tāya. **Tena manasikārenā**ti yo so tattha satipubbaṅgamo bhāvanāmanasikāro, tena saddhinti adhippāyo. **Āsevatī**ti ‘‘tisso sikkhāyo’’ti vutte adhikusaladhamme āsevati. Tadāsevanañhettha sikkhananti adhippetaṃ. **Purimanaye**ti purimasmiṃ bhāvanānaye, paṭhamavatthudvayeti adhippāyo. Tatthāpi kāmaṃ ñāṇuppādanaṃ labbhateva assāsapassāsānaṃ yāthāvato dīgharassabhāvāvabodhasabbhāvato, tathāpi taṃ na dukkaraṃ yathāpavattānaṃ tesaṃ gahaṇamattabhāvatoti tattha vattamānakālappayogo kato. Idaṃ pana dukkaraṃ purisassa khuradhārāyaṃ gamanasadisaṃ, tasmā sātisayenettha pubbābhisaṅkhārena bhavitabbanti dīpetuṃ anāgatakālappayogo katoti imamatthaṃ dassetuṃ **‘‘tattha yasmā’’**tiādi vuttaṃ. Tattha **ñāṇuppādanādīsū**ti **ādi**-saddena kāyasaṅkhārapassambhanapītipaṭisaṃvedanādiṃ saṅgaṇhāti. Keci panettha ‘‘saṃvarasamādānānaṃ saṅgaho’’ti vadanti.

Kāyasaṅkhāranti assāsapassāsaṃ. So hi cittasamuṭṭhānopi samāno karajakāyapaṭibaddhavuttitāya tena saṅkharīyatīti kāyasaṅkhāroti vuccati. Yo pana ‘‘kāyasaṅkhāro vacīsaṅkhāro’’ti (ma. ni. 1.102) evamāgato kāyasaṅkhāro cetanālakkhaṇo satipi dvārantaruppattiyaṃ yebhuyyavuttiyā tabbahulavuttiyā ca kāyadvārena lakkhito, so idha nādhippeto. **Passambhento**tiādīsu pacchimaṃ pacchimaṃ padaṃ purimassa purimassa atthavacanaṃ. Tasmā passambhanaṃ nāma vūpasamanaṃ, tañca tathāpayoge asati uppajjanārahassa oḷārikassa kāyasaṅkhārassa payogasampattiyā anuppādananti daṭṭhabbaṃ. **Tatrā**ti ‘‘oḷārikaṃ kāyasaṅkhāraṃ passambhento’’ti ettha. **Apariggahitakāle**ti kammaṭṭhānassa anāraddhakāle, tato eva kāyacittānampi apariggahitakāle. ‘‘Nisīdati pallaṅkaṃ ābhujitvā ujuṃ kāyaṃ paṇidhāyā’’ti hi iminā kāyapariggaho, ‘‘parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā’’ti iminā cittapariggaho vutto. Tenevāha – **‘‘kāyopi cittampi pariggahitā hontī’’**ti. **Kāyo**ti karajakāyo. **Sadarathā**ti sapariḷāhā. Sā ca nesaṃ sadarathatā garubhāvena viya oḷārikatāya avinābhāvinīti āha **‘‘oḷārikā’’**ti. **Balavatarā**ti sabalā thūlā. **Santā hontī**ti cittaṃ tāva bahiddhā vikkhepābhāvena ekaggaṃ hutvā kammaṭṭhānaṃ pariggahetvā pavattamānaṃ santaṃ hoti vūpasantaṃ, tato eva taṃsamuṭṭhānā rūpadhammā lahumudukammaññabhāvappattā, tadanuguṇatāya sesaṃ tisantatirūpanti evaṃ citte kāye ca vūpasante pavattamāne tannissitā assāsapassāsā santasabhāvā anukkamena sukhumasukhumatarasukhumatamā hutvā pavattanti. Tena vuttaṃ **‘‘yadā panassa kāyopī’’**tiādi. **Passambhemī**ti paṭhamāvajjanā. Ābhujanaṃ **ābhogo,** sammā anu anu āharaṇaṃ **samannāhāro,** tasmiṃyeva atthe aparāparaṃ pavattaāvajjanā tasseva atthassa manasikaraṇaṃ citte ṭhapanaṃ **manasikāro,** vīmaṃsā **paccavekkhaṇā**.

Sāraddheti sadarathe sapariḷāhe. **Adhimatta**nti balavaṃ oḷārikaṃ, liṅgavipallāsena vuttaṃ. Kāyasaṅkhāro hi adhippeto. ‘‘Adhimattaṃ hutvā pavattatī’’ti kiriyāvisesanaṃ vā etaṃ. **Sukhuma**nti etthāpi eseva nayo. **Kāyamhī**ti ettha citte cāti ānetvā sambandhitabbaṃ.

Paṭhamajjhānato vuṭṭhāya kariyamānaṃ dutiyajjhānassa nānāvajjanaṃ parikammaṃ paṭhamajjhānaṃ viya dūrasamussāritapaṭipakkhanti katvā taṃsamuṭṭhāno kāyasaṅkhāro paṭhamajjhāne ca dutiyajjhānūpacāre ca oḷārikoti sadiso vutto. Esa nayo sesupacāradvayepi. Atha vā dutiyajjhānādīnaṃ adhigamāya paṭipajjato dukkhāpaṭipadādivasena kilamato yogino kāyakilamathacittupaghātādivasena vitakkādisaṅkhobhena sapariphandatāya ca cittappavattiyā dutiyajjhānādiupacāresu kāyasaṅkhārassa oḷārikatā veditabbā. **Atisukhumo**ti aññattha labbhamāno kāyasaṅkhāro catutthajjhāne atikkantasukhumo. Sukhumabhāvopissa tattha natthi kuto oḷārikatā appavattanato. Tenāha **‘‘appavattimeva pāpuṇātī’’**ti.

Lābhissa sato anupubbasamāpattisamāpajjanavelaṃ ekāsaneneva vā sabbesaṃ jhānānaṃ paṭilābhaṃ sandhāya majjhimabhāṇakā heṭṭhimaheṭṭhimajjhānato uparūparijhānūpacārepi sukhumataraṃ icchanti. Tattha hi sopacārānaṃ jhānānaṃ uparūpari visesavantatā santatā ca sambhaveyya, ekāvajjanūpacāraṃ vā sandhāya evaṃ vuttaṃ. Evañhi heṭṭhā vuttavādena imassa vādassa avirodho siddho bhinnavisayattā. **Sabbesaṃyevā**ti ubhayesampi. Yasmā te sabbepi vuccamānena vidhinā passaddhimicchantiyeva. **Apariggahitakāle pavattakāyasaṅkhāro pariggahitakāle paṭippassambhatī**ti idaṃ sadisasantānatāya vuttaṃ. Na hi te eva oḷārikā assāsādayo sukhumā honti. Passambhanākāro pana tesaṃ heṭṭhā vuttoyeva.

Mahābhūtapariggahe sukhumoti catudhātumukhena vipassanābhinivesaṃ sandhāya vuttaṃ. **Sakalarūpapariggahe sukhumo** bhāvanāya uparūpari paṇītabhāvato. Tenevāha **‘‘rūpārūpapariggahe sukhumo’’**ti. **Lakkhaṇārammaṇikavipassanāyā**ti kalāpasammasanamāha. Nibbidānupassanāto paṭṭhāya **balavavipassanā,** tato oraṃ **dubbalavipassanā**. **Pubbe vuttanayenā**ti ‘‘apariggahitakāle’’tiādinā samathanaye vuttanayena. ‘‘Apariggahe pavatto kāyasaṅkhāro mahābhūtapariggahe paṭippassambhatī’’tiādinā vipassanānayepi paṭippassaddhi yojetabbāti vuttaṃ hoti.

Assāti imassa ‘‘passambhayaṃ kāyasaṅkhāra’’nti padassa. **Codanāsodhanāhī**ti anuyogaparihārehi. **Eva**nti idāni vuccamānākārena. **Katha**nti yaṃ idaṃ ‘‘passambhayaṃ…pe… sikkhatī’’ti vuttaṃ, taṃ kathaṃ kena pakārena kāyasaṅkhārassa passambhanaṃ yogino ca sikkhanaṃ hotīti kathetukāmatāya pucchitvā kāyasaṅkhāre sarūpato oḷārikasukhumato vūpasamato anuyogaparihārato ca dassetuṃ **‘‘katame kāyasaṅkhārā’’**tiādi āraddhaṃ. Tattha **kāyikā**ti rūpakāye bhavā. **Kāyappaṭibaddhā**ti kāyasannissitā. Kāye sati honti, asati na honti, tato eva te akāyasamuṭṭhānāpi kāyena saṅkharīyantīti **kāyasaṅkhārā**. **Passambhento**ti oḷārikoḷārikaṃ passambhento.

Sesapadadvayaṃ tasseva vevacanaṃ. Oḷārikañhi kāyasaṅkhāraṃ avūpasantasabhāvaṃ sannisīdāpento **‘‘passambhento’’**ti vuccati, anuppādanirodhaṃ pāpento **‘‘nirodhento’’**ti, suṭṭhu santasabhāvaṃ nayanto **‘‘vūpasamento’’**ti.

Yathārūpehīti yādisehi. **Kāyasaṅkhārehī**ti oḷārikehi kāyasaṅkhārehi. **Ānamanā**ti abhimukhena kāyassa namanā. **Vinamanā**ti visuṃ visuṃ passato namanā. **Sannamanā**ti sabbato, suṭṭhu vā namanā. **Paṇamanā**ti pacchato namanā. **Iñjanā**dīni ānamanādīnaṃ vevacanāni, adhimattāni vā abhimukhacalanādīni ānamanādayo, mandāni iñjanādayo. **Passambhayaṃ kāyasaṅkhāra**nti tathārūpaṃ ānamanādīnaṃ kāraṇabhūtaṃ oḷārikaṃ kāyasaṅkhāraṃ paṭippassambhento. Tasmiñhi passambhite ānamanādayopi passambhitā eva honti.

Santaṃ sukhumanti yathārūpehi kāyasaṅkhārehi kāyassa aparipphandanahetūhi ānamanādayo na honti, tathārūpaṃ darathābhāvato santaṃ, anoḷārikatāya sukhumaṃ. **Passambhayaṃ kāyasaṅkhāra**nti sāmaññato ekaṃ katvā vadati. Atha vā pubbe oḷārikoḷārikaṃ kāyasaṅkhāraṃ paṭippassambhento anukkamena kāyassa aparipphandanahetubhūte sukhumasukhumatare uppādetvā tepi paṭippassambhetvā paramasukhumatāya koṭippattaṃ yaṃ kāyasaṅkhāraṃ paṭippassambheti, taṃ sandhāya vuttaṃ **‘‘santaṃ sukhumaṃ passambhayaṃ kāyasaṅkhāra’’**nti.

Itītiādi codakavacanaṃ. Tattha **itī**ti pakāratthe nipāto, **kirā**ti arucisūcane, evañceti attho. Ayañhettha adhippāyo ‘‘vuttappakārena yadi atisukhumampi kāyasaṅkhāraṃ passambhetī’’ti. **Evaṃ sante**ti evaṃ sati tayā vuttākāre labbhamāne. **Vātūpaladdhiyā**ti vātassa upaladdhiyā. **Ca**-saddo samuccayattho, assāsādivātārammaṇassa cittassa pabhāvanā uppādanā pavattanā na hoti, te ca tena passambhetabbāti adhippāyo. **Assāsapassāsānañca pabhāvanā**ti oḷārike assāsapassāse bhāvanāya paṭippassambhetvā sukhumānaṃ tesaṃ pabhāvanā ca na hoti ubhayesaṃ tesaṃ tena paṭippassambhetabbato. **Ānāpānassatiyā**ti ānāpānārammaṇāya satiyā ca pavattanaṃ na hoti ānāpānānaṃ abhāvato. Tato eva taṃsampayuttassa ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā uppādanāpi na hoti. Na hi kadāci ārammaṇena vinā sārammaṇā dhammā sambhavanti. **Na ca naṃ ta**nti ettha **na**nti nipātamattaṃ. Taṃ vuttavidhānaṃ samāpattiṃ paṇḍitā paññavanto na ceva samāpajjantipi tato na vuṭṭhahantipīti yojanā. Evaṃ codako sabbena sabbaṃ abhāvūpanayanaṃ passambhananti adhippāyena codeti.

Puna **iti kirā**tiādi yathāvuttāya codanāya vissajjanā. Tattha **kirā**ti yadīti etassa atthe nipāto. Iti kira sikkhati, mayā vuttākārena yadi sikkhatīti attho. **Evaṃ sante**ti evaṃ passambhane sati. **Pabhāvanā hotī**ti yadipi oḷārikā kāyasaṅkhārā paṭippassambhanti, sukhumā pana atthevāti anukkamena paramasukhumabhāvappattassa vasena nimittuppattiyā ānāpānassatiyā ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā ijjhatevāti adhippāyo.

Yathā kathaṃ viyāti yathāvuttavidhānaṃ taṃ kathaṃ viya daṭṭhabbaṃ, atthi kiñci tadatthasampaṭipādane opammanti adhippāyo. Idāni opammaṃ dassetuṃ **‘‘seyyathāpī’’**tiādi vuttaṃ. Tattha **seyyathāpī**ti opammatthe nipāto. **Kaṃse**ti kaṃsabhājane. **Nimitta**nti nimittassa, tesaṃ saddānaṃ pavattākārassāti attho. Sāmiatthe hi idaṃ upayogavacanaṃ. **Suggahitattā**ti suṭṭhu gahitattā. **Sumanasikatattā**ti suṭṭhu citte ṭhapitattā. **Sūpadhāritattā**ti sammadeva upadhāritattā sallakkhitattā. **Sukhumakā saddā**ti anurave āha, ye appakā. Appattho hi ayaṃ **ka**-saddo. **Sukhumasaddanimittārammaṇatāpī**ti sukhumo saddova nimittaṃ sukhumasaddanimittaṃ, tadārammaṇatāyapīti vuttaṃ hoti. Kāmaṃ tadā sukhumāpi saddā niruddhā, saddanimittassa pana suggahitattā sukhumatarasaddanimittārammaṇabhāvenapi cittaṃ pavattati. Ādito paṭṭhāya hi tassa tassa niruddhassa saddassa nimittaṃ avikkhittena cittena upadhārentassa anukkamena pariyosāne atisukhumasaddanimittampi ārammaṇaṃ katvā cittaṃ pavattateva. **Cittaṃ na vikkhepaṃ gacchati** tasmiṃ yathāupaṭṭhite nimitte samādhānasabbhāvato.

Evaṃ santetiādi vuttassevatthassa nigamanavasena vuttaṃ. Tattha yassa suttapadassa saddhiṃ codanāsodhanāhi attho vutto, taṃ uddharitvā

kāyānupassanāsatipaṭṭhānāni vibhāgato dassetuṃ **''passambhaya''**ntiādi vuttaṃ. Tattha **passambhayaṃ kāyasaṅkhāra**nti vuttaassāsapassāsā kāyoti yojanā veditabbā. Atha vā **passambhayaṃ kāyasaṅkhāra**nti ettha assāsapassāsā kāyoti evamattho daṭṭhabbo. **Mahāsatipaṭṭhānasutte** (dī. ni. 2.372 ādayo; ma. ni. 1.105 ādayo) kāyānupassanaṃ kathentena paṭhamacatukkasseva vuttattā, **ānāpānassatisutte**pi ''yasmiṃ samaye, bhikkhave, bhikkhu dīghaṃ vā assasanto dīghaṃ assasāmīti pajānāti… pe… passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passasissāmīti sikkhati. Kāye kāyānupassī, bhikkhave, tasmiṃ samaye bhikkhu viharatī''ti (ma. ni. 2.149) vuttattā ca ''kāyānupassanāvasena vuttassa paṭhamacatukkassā''ti vuttaṃ.

Ādikammikassa kammaṭṭhānavasenāti samathakammaṭṭhānaṃ sandhāya vuttaṃ, vipassanākammaṭṭhānaṃ pana itaracatukkesupi labbhateva. **Etthā**ti paṭhamacatukke. **Saha paṭisambhidāhī**ti nidassanamattametaṃ, puññavantānaṃ pana upanissayasampannānaṃ abhiññāpi sijjhatiyeva. **Catubbidha**nti pātimokkhasaṃvarādivasena catubbidhaṃ. **Anāpajjana**nti sattannaṃ āpattikkhandhānaṃ aññatarassa anāpajjanaṃ. **Āpannavuṭṭhāna**nti āpannasappaṭikammāpattito yathādhammaṃ paṭikammakaraṇena vuṭṭhānaṃ, desanāgāminito desanāya, vuṭṭhānagāminito parivāsādivinayakammakaraṇena vuṭṭhānanti vuttaṃ hoti. Desanāyapi hi āpannāpattito vuṭṭhānaṃ hotīti sāpi vuṭṭhāneneva saṅgahitā. **Kilesehi ca appaṭipīḷana**nti kodho upanāho makkho palāso issā macchariyaṃ māyā sāṭheyyaṃ thambho sārambho māno atimāno mado pamādoti evamādīhi pāpadhammehi appaṭipīḷanaṃ, tesaṃ anuppādananti vuttaṃ hoti.

Yamidaṃ ābhisamācārikasīlaṃ vuccatīti sambandho. **Dveasīti khandhakavattāni cuddasavidhaṃ mahāvatta**nti ettha **mahāvattaṃ** nāma vattakkhandhake vuttāni āgantukavattaṃ āvāsikagamikaanumodanabhattaggapiṇḍacārikaāraññikasenāsanajantāgharavaccakuṭiupajjhāyasaddhivihārikaācariyaantevāsikavattanti cuddasa vattāni. Tato aññāni pana kadāci tajjanīyakammakatādikāleyeva caritabbāni dvāsīti khandhakavattāni, na sabbāsu avatthāsu caritabbāni, tasmā mahāvattesu agaṇitāni. Tattha ''pārivāsikānaṃ bhikkhūnaṃ vattaṃ paññapessāmī''ti ārabhitvā ''na upasampādetabbaṃ… pe… na chamāyaṃ caṅkamante caṅkame caṅkamitabba''nti (cūḷava. 76) vuttavattāni chasaṭṭhi, tato paraṃ ''na, bhikkhave, pārivāsikena bhikkhunā pārivāsikavuḍḍhatarena bhikkhunā saddhiṃ mūlāyapaṭikassanārahena, mānattārahena, mānattacārikena, abbhānārahena bhikkhunā saddhiṃ ekacchanne āvāse vatthabba''ntiādinā (cūḷava. 82) vuttāni pakatatte caritabbehi anaññattā visuṃ tāni agaṇetvā pārivāsikavuḍḍhatarādīsu puggalantaresu caritabbattā tesaṃ vasena sampiṇḍetvā ekekaṃ katvā gaṇitāni pañcāti ekasattati vattāni, ukkhepanīyakammakatavattesu vattapaññāpanavasena vuttaṃ ''na pakatattassa bhikkhuno abhivādanaṃ… pe… nahāne piṭṭhiparikammaṃ sāditabba''nti (cūḷava. 51) idaṃ abhivādanādīnaṃ asādiyanaṃ ekaṃ, ''na pakatatto bhikkhu sīlavipattiyā anuddhaṃsetabbo''tiādīni (cūḷava. 51) ca dasāti evametāni dvāsīti. Etesveva pana kānici tajjanīyakammādivattāni kānici pārivāsikādivattānīti aggahitaggahaṇena dvāsīti eva. Aññattha pana aṭṭhakathāpadese appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagaṃ na hotīti asīti khandhakavattānīti vuccati. **Ābhisamācārikasīla**nti ettha **abhisamācāro**ti uttamasamācāro, abhisamācārova ābhisamācārikaṃ, abhisamācāraṃ vā ārabbha paññattaṃ ābhisamācārikaṃ, tadeva sīlanti ābhisamācārikasīlaṃ. Khandhakavattapariyāpannassa sīlassetaṃ adhivacanaṃ. **Ahaṃ sīlaṃ rakkhāmi, kiṃ ābhisamācārikenā**tiādīsu **sīla**nti ubhatovibhaṅgapariyāpannameva gahetabbaṃ khandhakavattapariyāpannassa ābhisamācārikaggahaṇena gahitattā. **Paripūre**ti paripuṇṇe, paripūriteti vā attho.

Tatoti yathāvuttasīlavisodhanato paraṃ. **Āvāso**ti āvāsapalibodho. **Kula**ntiādīsupi eseva nayo. Tattha (visuddhi. 1.41) **āvāso**ti ekopi ovarako vuccati ekampi pariveṇaṃ sakalopi saṅghārāmo. Svāyaṃ na sabbasseva palibodho hoti, yo panettha navakammādiussukkaṃ vā āpajjati, bahubhaṇḍasannicayo vā hoti, yena kenaci vā kāraṇena apekkhavā paṭibaddhacitto, tasseva palibodho hoti, na itarassa.

Kulanti ñātikulaṃ vā upaṭṭhākakulaṃ vā. Ekaccassa hi upaṭṭhākakulampi ''sukhite sukhito''tiādinā nayena saṃsaṭṭhassa viharato palibodho hoti, so kulamānusakehi vinā dhammassavanāya sāmantavihārampi na gacchati. Ekaccassa mātāpitaropi palibodhā na honti koraṇḍakavihāravāsittherassa bhāgineyyadaharabhikkhuno viya.

Lābhoti cattāro paccayā. Te kathaṃ palibodhā honti? Puññavantassa hi bhikkhuno gatagataṭṭhāne manussā mahāparivāre paccaye denti, so tesaṃ anumodento dhammaṃ desento samaṇadhammaṃ kātuṃ okāsaṃ na labhati, aruṇuggamanato yāva paṭhamayāmo, tāva manussasaṃsaggo na upacchijjati, puna balavapaccūseyeva bāhullikapiṇḍapātikā āgantvā ''bhante, asuko upaṭṭhāko upāsako upāsikā amacco amaccadhītā tumhākaṃ dassanakāmā''ti vadanti, so ''gaṇhāvuso pattacīvara''nti gamanasajjova hoti niccabyāvaṭo, tasseva te paccayā palibodhā honti. Tena gaṇaṃ pahāya yattha naṃ na jānanti, tattha ekakena caritabbaṃ. Evaṃ so palibodho upacchijjati.

Gaṇoti suttantikagaṇo vā ābhidhammikagaṇo vā. Yo tassa uddesaṃ vā paripucchaṃ vā dento samaṇadhammassa okāsaṃ na labhati, tassa gaṇo palibodho hoti. Tena so evaṃ upacchinditabbo – sace tesaṃ bhikkhūnaṃ bahu kataṃ hoti, appaṃ avasiṭṭhaṃ, taṃ niṭṭhapetvā araññaṃ pavisitabbaṃ. Sace appaṃ kataṃ, bahu avasiṭṭhaṃ, yojanato paraṃ agantvā antoyojanaparicchede aññaṃ gaṇavācakaṃ upasaṅkamitvā ''ime āyasmā uddesādīhi saṅgaṇhatū''ti vattabbaṃ. Evampi alabhamānena ''mayhaṃ, āvuso, ekaṃ kiccaṃ atthi, tumhe yathāphāsukaṭṭhānāni gacchathā''ti gaṇaṃ pahāya attano kammaṃ kātabbaṃ.

Kammenāti kammapalibodhena. ''Kammañca pañcama''ntipi pāṭho. Tattha **kamma**nti navakammaṃ. Taṃ karontena vaḍḍhakīādīhi laddhāladdhaṃ jānitabbaṃ, katākate ussukkaṃ āpajjitabbanti sabbathāpi palibodho hoti. Sopi evaṃ upacchinditabbo – sace appaṃ avasiṭṭhaṃ hoti, niṭṭhapetabbaṃ. Sace bahu, saṅghikaṃ ce, navakammaṃ saṅghassa vā bhārahārakabhikkhūnaṃ vā niyyātetabbaṃ. Attano santakaṃ ce, attano bhārahārakānaṃ niyyātetabbaṃ. Tādisaṃ alabhantena saṅghassa pariccajitvā gantabbaṃ.

Addhānanti maggagamanaṃ. Yassa hi katthaci pabbajjāpekkho vā hoti, paccayajātaṃ vā kiñci laddhabbaṃ hoti. Sace taṃ alabhanto na sakkoti adhivāsetuṃ, araññaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ karontassapi gamikacittaṃ nāma duppaṭivinodayaṃ hoti, tasmā gantvā taṃ kiccaṃ tīretvāva samaṇadhamme ussukkaṃ kātabbaṃ.

Ñātīti vihāre ācariyupajjhāyasaddhivihārikaantevāsikasamānupajjhāyakasamānācariyakā, ghare mātā pitā bhātāti evamādikā. Te gilānā imassa palibodhā honti. Tasmā so palibodho te upaṭṭhahitvā tesaṃ pākatikakaraṇena upacchinditabbo. Tattha upajjhāyo tāva gilāno sace lahuṃ na vuṭṭhāti, yāvajīvaṃ paṭijaggitabbo, tathā pabbajjācariyo upasampadācariyo saddhivihāriko upasampāditapabbājitaantevāsikasamānupajjhāyakā ca. Nissayācariyauddesācariyanissayantevāsikauddesantevāsikasamānācariyakā pana yāva nissayauddesā anupacchinnā, tāva paṭijaggitabbā. Pahontena tato uddhampi paṭijaggitabbā eva. Mātāpitūsu upajjhāye viya paṭijaggitabbaṃ. Sacepi hi te rajje ṭhitā honti, puttato ca upaṭṭhānaṃ paccāsīsanti, kātabbameva. Atha tesaṃ bhesajjaṃ natthi, attano santakaṃ dātabbaṃ. Asati, bhikkhācariyāya pariyesitvāpi dātabbameva. Bhātubhaginīnaṃ pana tesaṃ santakameva yojetvā dātabbaṃ. Sace natthi, attano santakaṃ tāvakālikaṃ datvā pacchā labhantena gaṇhitabbaṃ, alabhantena na codetabbā. Aññātakassa bhaginiyā sāmikassa bhesajjaṃ neva kātuṃ, na dātuṃ vaṭṭati, ''tuyhaṃ sāmikassa dehī''ti vatvā pana bhaginiyā dātabbaṃ. Bhātu jāyāyapi eseva nayo, tesaṃ pana puttā imassa ñātakāyevāti tesaṃ kātuṃ vaṭṭati.

Ābādhoti yo koci rogo. So bādhayamāno palibodho hoti, tasmā bhesajjakaraṇena upacchinditabbo. Sace pana katipāhaṃ bhesajjaṃ karontassapi na vūpasammati, ''nāhaṃ tuyhaṃ dāso, na bhatako, taṃyevamhi posento anamatagge saṃsāravaṭṭe dukkhappatto''ti attabhāvaṃ garahitvā samaṇadhammo kātabbo.

Ganthoti pariyattipariharaṇaṃ. Taṃ sajjhāyādīhi niccabyāvaṭasseva palibodho hoti, na itarassa.

Iddhiyāti iddhipalibodhena. ''Iddhīti te dasā''tipi pāṭho. Tattha **iddhī**ti pothujjanikā iddhi. Sā hi uttānaseyyakadārako viya taruṇasassaṃ viya ca dupparihārā hoti, appamattakena ca bhijjati. Sā pana vipassanāya palibodho hoti, na samādhissa samādhiṃ patvā pattabbato, tasmā vipassanātthikena iddhipalibodho upacchinditabbo, itarena avasesāti. Kammaṭṭhānabhāvanaṃ paribundheti uparodheti pavattituṃ na detīti **palibodho,** **ra**-kārassa **la**-kāraṃ katvā vutto, paripanthoti attho. **Upacchinditabbo**ti samāpanena saṅgahaṇena uparundhitabbo, apalibodho kātabboti attho.

Kammaṭṭhāne niyutto **kammaṭṭhāniko,** bhāvanamanuyuñjanto. Tena kammaṭṭhānikena. **Paricchinditvā**ti ''imasmiṃ vihāre sabbepi bhikkhū''ti evaṃ paricchinditvā. **Sahavāsīna**nti sahavāsīnaṃ bhikkhūnaṃ. **Muducittataṃ janetī**ti attani muducittataṃ uppādeti. Ayañca sahavāsīnaṃ cittamaddavajananādiattho ''manussānaṃ piyo hotī''tiādinayappavattena **mettānisaṃsasuttena** (a. ni. 8.1) dīpetabbo.

Anolīnavuttiko hotīti sammāpaṭipattiyaṃ olīnavuttiko hīnavīriyo na hoti, āraddhavīriyo hotīti attho. Dibbesupi ārammaṇesu, pageva itaresūti adhippāyo. **Sabbatthā**ti sabbasmiṃ samaṇakaraṇīye, sabbasmiṃ vā kammaṭṭhānānuyoge. **Atthayitabba**nti pubbāsevanavasena atthayitabbaṃ. Yogassa bhāvanāya anuyuñjanaṃ yogānuyogo, tadeva karaṇīyaṭṭhena kammaṃ, tassa **yogānuyogakammassa**. **Padaṭṭhānattā**ti nipphattihetuttā.

Odātakasiṇe ālokakasiṇaṃ, kasiṇugghāṭimākāsakasiṇe paricchinnākāsakasiṇañca antogadhaṃ katvā pāḷiyaṃ pathavīkasiṇādīnaṃ rūpajjhānārammaṇānaṃ aṭṭhannaṃyeva kasiṇānaṃ sarūpato vuttattā ākāsakasiṇaṃ ālokakasiṇañca vajjetvā **''aṭṭhatiṃsārammaṇesū''**ti pāḷiyaṃ āgatanayeneva vuttaṃ. Aṭṭhakathānayena pana ākāsakasiṇe ālokakasiṇe ca visuṃ gahite cattālīsaṃyeva kammaṭṭhānāni. Tatrimāni cattālīsa kammaṭṭhānāni – dasa kasiṇā, dasa asubhā, dasa anussatiyo, cattāro brahmavihārā, cattāro āruppā, ekā saññā, ekaṃ vavatthānanti. Tattha pathavīkasiṇaṃ āpokasiṇaṃ tejokasiṇaṃ vāyokasiṇaṃ nīlakasiṇaṃ pītakasiṇaṃ lohitakasiṇaṃ odātakasiṇaṃ ālokakasiṇaṃ paricchinnākāsakasiṇanti ime **dasa kasiṇā**. Uddhumātakaṃ vinīlakaṃ vipubbakaṃ vicchiddakaṃ vikkhāyitakaṃ vikkhittakaṃ hatavikkhittakaṃ lohitakaṃ puḷavakaṃ aṭṭhikanti ime **dasa asubhā**. Buddhānussati dhamma saṅgha sīla cāga devatānussati maraṇassati kāyagatāsati ānāpānassati upasamānussatīti imā **dasa anussatiyo**. Mettā

karuṇā muditā upekkhāti ime **cattāro brahmavihārā**. Ākāsānañcāyatanaṃ viññāṇañcāyatanaṃ ākiñcaññāyatanaṃ nevasaññānāsaññāyatananti ime **cattāro āruppā**. Āhāre paṭikūlasaññā **ekā saññā**. Catudhātuvavatthānaṃ **ekaṃ vavatthāna**nti.

Yaṃ yassa caritānukūlanti ettha rāgacaritassa tāva dasa asubhā kāyagatāsatīti ekādasa kammaṭṭhānāni anukūlāni, dosacaritassa cattāro brahmavihārā cattāri vaṇṇakasiṇānīti aṭṭha, mohacaritassa ca vitakkacaritassa ca ekaṃ ānāpānassatikammaṭṭhānameva, saddhācaritassa purimā cha anussatiyo, buddhicaritassa maraṇassati upasamānussati catudhātuvavatthānaṃ āhāre paṭikūlasaññāti cattāri, sesakasiṇāni cattāro ca āruppā sabbacaritānaṃ anukūlāni. Kasiṇesu ca yaṃ kiñci parittaṃ vitakkacaritassa, appamāṇaṃ mohacaritassa anukūlanti veditabbaṃ. **Yathāvutteneva nayenā**ti ''yogānuyogakammassa padaṭṭhānattā''ti imamatthaṃ atidisati.

Yaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetukāmo hoti, tasseva vasena catukkapañcakajjhānāni nibbattetvā jhānapadaṭṭhānaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā āsavakkhayappattassa khīṇāsavassa santike gahetabbanti āha – **''imināva kammaṭṭhānena…pe… uggahetabba''**nti. **Arahantādayo hī**tiādi ekaccakhīṇāsavato bahussutova kammaṭṭhānadāne seyyoti dassanatthaṃ āraddhaṃ. **Mahāhatthipathaṃ nīharanto viyā**ti kammaṭṭhānapathaviṃ mahāhatthipathaṃ katvā dassento viya. **Sappāyāsappāyaṃ paricchinditvā**ti yassa kammaṭṭhānaṃ ācikkhati, tassa upakārānupakāraṃ yuttimagganena paricchinditvā.

Idāni kammaṭṭhānadāyakassa santikaṃ gacchantena dhotamakkhitehi pādehi upāhanā āruhitvā chattaṃ gahetvā telanāḷimadhuphāṇitādīni gāhāpetvā antevāsikaparivutena na gantabbaṃ, gamikavattaṃ pana pūretvā attano pattacīvaraṃ sayameva gahetvā antarāmagge yaṃ yaṃ vihāraṃ pavisati, sabbattha paviṭṭhakāle āgantukavattaṃ, nikkhamanakāle gamikavattanti yathārahaṃ taṃ taṃ vattaṃ pūrentena sallahukaparikkhārena paramasallekhavuttinā hutvā gantabbanti imamatthaṃ saṅkhipitvā dassento **''sallahukavuttinā vinayācārasampannenā''**ti āha. Evaṃ pana gantvā taṃ vihāraṃ pavisantena antarāyeva dantakaṭṭhaṃ kappiyaṃ kārāpetvā gahetvā pavisitabbaṃ, na ca muhuttaṃ vissamitvā pādadhovanamakkhanādīni katvā ācariyassa santikaṃ gamissāmīti aññaṃ pariveṇaṃ pavisitabbaṃ. Kasmā? Sace hissa tatra ācariyassa visabhāgā bhikkhū bhaveyyuṃ, taṃ te āgamanakāraṇaṃ pucchitvā ācariyassa avaṇṇaṃ pakāsetvā ''naṭṭhosi, sace tassa santikaṃ āgato''ti vippaṭisāraṃ uppādeyyuṃ, yena tatova paṭinivatteyya, tasmā ācariyassa vasanaṭṭhānaṃ pucchitvā ujukaṃ tattheva gantabbaṃ.

Vuttappakārāmācariyanti –

> ''Piyo garu bhāvanīyo, vattā ca vacanakkhamo;
> Gambhīrañca kathaṃ kattā, no caṭṭhāne niyojako''ti. (a. ni. 7.37; netti. 113) –

Evamādinā vuttappakāraṃ saddhādiguṇasamannāgataṃ ekantahitesiṃ vuḍḍhipakkhe ṭhitaṃ kalyāṇamittaṃ ācariyaṃ. **Vattapaṭipattiyā ārādhitacittassā**ti ettha sace ācariyo daharataro hoti, pattacīvarapaṭiggahaṇādīni na sāditabbāni. Sace vuḍḍhataro, gantvā ācariyaṃ vanditvā ṭhātabbaṃ. ''Nikkhipāvuso, pattacīvara''nti vuttena nikkhipitabbaṃ. ''Pānīyaṃ pivā''ti vuttena sace icchati, pātabbaṃ. ''Pāde dhovā''ti vuttena na tāva dhovitabbā. Sace hi ācariyena ābhatamudakaṃ bhaveyya, na sāruppaṃ siyā. ''Dhovāvuso, na mayā ābhataṃ, aññehi ābhata''nti vuttena pana yattha ācariyo na passati, evarūpe paṭicchanne vā okāse abbhokāsavihārassapi vā ekamante nisīditvā pādā dhovitabbā. Sace ācariyo telanāḷiṃ āharati, uṭṭhahitvā ubhohi hatthehi sakkaccaṃ gahetabbā. Sace hi na gaṇheyya, ''ayaṃ bhikkhu ito eva paṭṭhāya sambhogaṃ kopetī''ti ācariyassa aññathattaṃ bhaveyya. Gahetvā pana na āditova pādā makkhetabbā. Sace hi taṃ ācariyassa gattabbhañjanatelaṃ bhaveyya, na sāruppaṃ siyā, tasmā paṭhamaṃ sīsaṃ makkhetvā khandhādīni makkhetabbāni. ''Sabbapārihāriyatelamidaṃ, āvuso, pādepi makkhehī''ti vuttena pana pāde makkhetvā ''imaṃ telanāḷiṃ ṭhapemi, bhante''ti vatvā ācariye gaṇhante dātabbā.

Gatadivasato paṭṭhāya ''kammaṭṭhānaṃ me, bhante, kathetha''iccevaṃ na vattabbaṃ. Dutiyadivasato pana paṭṭhāya sace ācariyassa pakatiupaṭṭhāko atthi, taṃ yācitvā vattaṃ kātabbaṃ. Sace yācitopi na deti, okāse laddheyeva kātabbaṃ. Karontena ca khuddakamajjhimamahantāni tīṇi dantakaṭṭhāni upanāmetabbāni. Sītaṃ uṇhanti duvidhaṃ mukhadhovanudakañca nhānodakañca paṭiyādetabbaṃ. Tato yaṃ ācariyo tīṇi divasāni paribhuñjati, tādisameva niccaṃ upaṭṭhāpetabbaṃ, niyamaṃ akatvā yaṃ vā taṃ vā paribhuñjantassa yathāladdhaṃ upanāmetabbaṃ. Kiṃ bahunā vuttena, yaṃ taṃ bhagavatā ''antevāsikena, bhikkhave, ācariyamhi sammā vattitabbaṃ. Tatrāyaṃ sammāvattanā – kālasseva vuṭṭhāya upāhanā omuñcitvā ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā dantakaṭṭhaṃ dātabbaṃ, mukhodakaṃ dātabbaṃ, āsanaṃ paññapetabbaṃ. Sace yāgu hoti, bhājanaṃ dhovitvā yāgu upanāmetabbā''tiādikaṃ (mahāva. 66) khandhake vattaṃ paññattaṃ, taṃ sabbampi kātabbaṃ. Iti iminā yathāvuttena nayena paṭipajjanto vattapaṭipattiyā cittaṃ ārādhetīti daṭṭhabbaṃ.

Pañcasandhikanti pañcapabbaṃ, pañcabhāganti attho. **Kammaṭṭhānassa uggaṇhana**nti kammaṭṭhānaganthassa uggaṇhanaṃ, tadatthaparipucchā **kammaṭṭhānassa paripucchanā**. Atha vā ganthato atthato ca kammaṭṭhānassa uggaṇhanaṃ **uggaho,** tattha saṃsayaparipucchanā **paripucchā**. **Kammaṭṭhānassa upaṭṭhāna**nti nimittupaṭṭhānaṃ, evaṃ bhāvanamanuyuñjantassa ''evamidaṃ nimittaṃ upaṭṭhātī''ti upadhāraṇaṃ, tathā **kammaṭṭhānappanā** ''evaṃ jhānamappetī''ti. **Kammaṭṭhānassa lakkhaṇa**nti gaṇanānubandhanāphusanānaṃ vasena bhāvanaṃ ussukkāpetvā ṭhapanāya sampatti, tato parampi vā sallakkhaṇādivasena matthakappattīti kammaṭṭhānasabhāvassa sallakkhaṇaṃ. Tenāha – **''kammaṭṭhānasabhāvupadhāraṇanti vuttaṃ hotī''**ti.

Attanāpi na kilamati odhiso kammaṭṭhānassa uggaṇhanato, tato eva **ācariyampi na viheṭheti** dhammādhikaraṇampi bhāvanāya matthakaṃ pāpanato. **Tasmā**ti taṃnimittaṃ attanoakilamanaācariyāviheṭhanahetu. **Thoka**nti thokaṃ thokaṃ. **Tatthā**ti yattha ācariyo vasati, tattha. **Sappāyaṃ hotī**ti āvāsasappāyādilābhena manasikāraphāsutā bhāvanānukūlatā hoti. **Yojanaparama**nti iminā gāvutaaḍḍhayojanānipi saṅgaṇhāti. Yasmā pana mandapañño gāvute aḍḍhayojane yojanamatte vā vasanto kammaṭṭhānassa kismiñcideva ṭhāne sandehe vā satisammose vā jāte kālasseva vihāre vattaṃ katvā antarāmagge piṇḍāya caritvā bhattakiccapariyosāneyeva ācariyassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā taṃ divasaṃ ācariyassa santike kammaṭṭhānaṃ sodhetvā dutiyadivase ācariyaṃ vanditvā nikkhamitvā antarāmagge piṇḍāya caritvā akilamantoyeva attano vasanaṭṭhānaṃ āgantuṃ sakkhissati, tasmā vuttaṃ **''mandapañño yojanaparamaṃ gantvā''**ti. Sace tikkhapañño yojanaparame phāsukaṭṭhānaṃ na labhati, tena kammaṭṭhāne sabbaṃ gaṇṭhiṭṭhānaṃ chinditvā visuddhaṃ āvajjanapaṭibaddhaṃ kammaṭṭhānaṃ katvā yojanaparamato dūrampi gantuṃ vaṭṭatīti āha **''tikkhapañño dūrampi gantvā''**ti.

Aṭṭhārasasenāsanadosavivajjitanti mahattaṃ, navattaṃ, jiṇṇattaṃ, panthanissitattaṃ, soṇḍī, paṇṇaṃ, pupphaṃ, phalaṃ, patthanīyatā, nagarasannissitatā, dārusannissitatā, khettasannissitatā, visabhāgānaṃ puggalānaṃ atthitā, paṭṭanasannissitatā, paccantasannissitatā, rajjasīmasannissitatā, asappāyatā, kalyāṇamittānaṃ alābhoti imehi aṭṭhārasahi senāsanadosehi vivajjitaṃ. Imesañhi aṭṭhārasannaṃ dosānaṃ aññatarena samannāgataṃ senāsanaṃ bhāvanāya ananurūpaṃ.

Kasmā? **Mahāvihāre** (visuddhi. 1.52) tāva bahū nānāchandā sannipatanti, te aññamaññaṃ paṭiviruddhatāya vattaṃ na karonti, bodhiyaṅgaṇādīni asammaṭṭhāneva honti, anupaṭṭhāpitaṃ pānīyaṃ paribhojanīyaṃ. Tatrāyaṃ ''gocaragāme piṇḍāya carissāmī''ti pattacīvaramādāya nikkhantopi sace passati vattaṃ akataṃ, pānīyaghaṭaṃ vā rittaṃ, athānena vattaṃ kātabbaṃ hoti, pānīyaṃ upaṭṭhāpetabbaṃ, akaronto vattabhede dukkaṭaṃ āpajjati. Karontassa kālo atikkamati, atidivā paviṭṭho niṭṭhitāya bhikkhāya kiñci na labhati. Paṭisallānagatopi sāmaṇeradaharabhikkhūnaṃ uccāsaddena saṅghakammehi ca vikkhipati. Yattha pana sabbaṃ vattaṃ katameva hoti, avasesāpi ca ghaṭṭanā natthi, evarūpe mahāvihārepi vihātabbaṃ.

Navavihāre bahu navakammaṃ hoti, akarontaṃ ujjhāyanti. Yattha pana bhikkhū evaṃ vadanti ''āyasmā yathāsukhaṃ samaṇadhammaṃ karotu, mayaṃ navakammaṃ karissāmā''ti, evarūpe vihātabbaṃ.

Jiṇṇavihāre pana bahu paṭijaggitabbaṃ hoti, antamaso attano senāsanamattampi appaṭijaggantaṃ ujjhāyanti, paṭijaggantassa kammaṭṭhānaṃ parihāyati.

Panthanissite mahāpathavihāre rattindivaṃ āgantukā sannipatanti. Vikāle āgatānaṃ attano senāsanaṃ datvā rukkhamūle vā pāsāṇapiṭṭhe vā vasitabbaṃ hoti, punadivasepi evamevāti kammaṭṭhānassa okāso na hoti. Yattha pana evarūpo āgantukasambādho na hoti, tattha vihātabbaṃ.

Soṇḍī nāma pāsāṇapokkharaṇī hoti. Tattha pānīyatthaṃ mahājano samosarati, nagaravāsīnaṃ rājakulūpakattherānaṃ antevāsikā rajanakammatthāya āgacchanti, tesaṃ bhājanadārudoṇikādīni pucchantānaṃ ''asuke ca asuke ca ṭhāne''ti dassetabbāni honti. Evaṃ sabbakālampi niccabyāvaṭo hoti.

Yattha nānāvidhaṃ **sākapaṇṇaṃ** hoti, tatthassa kammaṭṭhānaṃ gahetvā divāvihāraṃ nisinnassapi santike sākahārikā gāyamānā paṇṇaṃ uccinantiyo visabhāgasaddasaṅghaṭṭanena kammaṭṭhānantarāyaṃ karonti.

Yattha pana nānāvidhā **mālāgacchā** supupphitā honti, tatrāpi tādisoyeva upaddavo.

Yattha nānāvidhaṃ **ambajambupanasādiphalaṃ** hoti, tattha phalatthikā āgantvā yācanti, adentassa kujjhanti, balakkārena vā gaṇhanti, sāyanhasamaye vihāramajjhe

caṅkamantena te disvā ‘‘kiṃ upāsakā evaṃ karothā’’ti vuttā yathāruci akkosanti, avāsāyapissa parakkamanti.

Patthanīye pana lokasammate dakkhiṇagirihatthikucchicetiyagiricittalapabbatasadise vihāre viharantaṃ ‘‘ayaṃ arahā’’ti sambhāvetvā vanditukāmā manussā samantā osaranti, tenassa na phāsu hoti. Yassa pana taṃ sappāyaṃ hoti, tena divā aññattha gantvā rattiṃ vasitabbaṃ.

Nagarasannissite visabhāgārammaṇāni āpāthamāgacchanti, kumbhadāsiyopi ghaṭehi nighaṃsantiyo gacchanti, okkamitvā maggaṃ na denti, issaramanussāpi vihāramajjhe sāṇiṃ parikkhipitvā nisīdanti.

Dārusannissaye pana yattha kaṭṭhāni ca dabbupakaraṇarukkhā ca santi, tattha kaṭṭhahārikā pubbe vuttasākapupphahārikā viya aphāsukaṃ karonti. Vihāre rukkhā santi, te ‘‘chinditvā gharāni karissāmā’’ti manussā āgantvā chindanti. Sace sāyanhasamaye padhānagharā nikkhamitvā vihāramajjhe caṅkamanto te disvā ‘‘kiṃ upāsakā evaṃ karothā’’ti vadati, yathāruci akkosanti, avāsāyapissa parakkamanti.

Yo pana **khettasannissito** hoti samantā khettehi parivārito, tattha manussā vihāramajjheyeva khalaṃ katvā dhaññaṃ maddanti, pamukhesu sayanti, aññampi bahuṃ aphāsuṃ karonti. Yatrapi mahāsaṅghabhogo hoti, ārāmikakulānaṃ gāvo rundhanti, udakavāraṃ paṭisedhenti, manussā vīhisīsaṃ gahetvā ‘‘passatha tumhākaṃ ārāmikakulānaṃ kamma’’nti saṅghassa dassenti. Tena tena kāraṇena rājarājamahāmattānaṃ gharadvāraṃ gantabbaṃ hoti, ayampi khettasannissiteneva saṅgahito.

Yattha **aññamaññavisabhāgā verī** bhikkhū viharanti, ye kalahaṃ karontā ‘‘mā, bhante, evaṃ karothā’’ti vāriyamānā ‘‘etassa paṃsukūlikassa āgatakālato paṭṭhāya naṭṭhāmhā’’ti vattāro bhavanti.

Yopi **udakapaṭṭanaṃ vā thalapaṭṭanaṃ vā** sannissito hoti, tattha abhiṇhaṃ nāvāhi ca satthehi ca āgatamanussā ‘‘okāsaṃ detha, pānīyaṃ detha, loṇaṃ dethā’’ti ghaṭṭayantā aphāsuṃ karonti.

Paccantasannissite pana manussā buddhādīsu appasannā honti.

Rajjasīmasannissite rājabhayaṃ hoti. Tañhi padesaṃ eko rājā ‘‘na mayhaṃ vase vattatī’’ti paharati, itaropi ‘‘na mayhaṃ vase vattatī’’ti. Tatrāyaṃ bhikkhu kadāci imassa rañño vijite vicarati, kadāci etassa, atha naṃ ‘‘carapuriso aya’’nti maññamānā anayabyasanaṃ pāpenti.

Asappāyatāti visabhāgarūpādiārammaṇasamosaraṇena vā amanussapariggahitatāya vā asappāyatā. Tatridaṃ vatthu – eko kira thero araññe vasati. Athassa ekā yakkhinī paṇṇasāladvāre ṭhatvā gāyi. So nikkhamitvā dvāre aṭṭhāsi, sā gantvā caṅkamanasīse gāyi. Thero caṅkamanasīsaṃ agamāsi, sā sataporise papāte ṭhatvā gāyi. Thero paṭinivatti, atha naṃ sā vegena gantvā gahetvā ‘‘mayā, bhante, na eko, na dve tumhādisā khāditā’’ti āha.

Yattha na sakkā hoti ācariyaṃ vā ācariyasamaṃ vā upajjhāyaṃ vā upajjhāyasamaṃ vā kalyāṇamittaṃ laddhuṃ, tattha so **kalyāṇamittānaṃ alābho** mahādosoyeva. Tasmā imesaṃ aṭṭhārasannaṃ dosānaṃ aññatarena samannāgataṃ senāsanaṃ bhāvanāya ananurūpanti veditabbaṃ. Vuttampi cetaṃ **aṭṭhakathāsu** –

‘‘Mahāvāsaṃ navāvāsaṃ, jarāvāsañca panthaniṃ;
Soṇḍiṃ paṇṇañca pupphañca, phalaṃ patthitameva ca.

‘‘Nagaraṃ dārunā khettaṃ, visabhāgena paṭṭanaṃ;
Paccantasīmāsappāyaṃ, yattha mitto na labbhati.

‘‘Aṭṭhārasetāni ṭhānāni, iti viññāya paṇḍito;
Ārakā parivajjeyya, maggaṃ sappaṭibhayaṃ yathā’’ti. (visuddhi. 1.52);

Pañcasenāsanaṅgasamannāgatanti gāmato nātidūranāccāsannatādīhi pañcahi senāsanaṅgehi samannāgataṃ. Vuttañhetaṃ bhagavatā –

‘‘Kathañca, bhikkhave, senāsanaṃ pañcaṅgasamannāgataṃ hoti? Idha, bhikkhave, senāsanaṃ nātidūraṃ hoti nāccāsannaṃ gamanāgamanasampannaṃ, divā appākiṇṇaṃ rattiṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ, appaḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassaṃ, tasmiṃ kho pana senāsane viharantassa appakasirena uppajjanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārā, tasmiṃ kho pana senāsane therā bhikkhū viharanti bahussutā āgatāgamā dhammadharā vinayadharā mātikādharā, te kālena kālaṃ upasaṅkamitvā paripucchati paripañhati ‘idaṃ, bhante, kathaṃ, imassa ko attho’ti. Tassa te āyasmanto avivaṭañceva vivaranti, anuttānīkatañca uttāniṃ karonti, anekavihitesu ca kaṅkhāṭhāniyesu dhammesu kaṅkhaṃ paṭivinodenti. Evaṃ kho, bhikkhave, senāsanaṃ pañcaṅgasamannāgataṃ hotī’’ti (a. ni. 10.11).

Ettha ca nātidūraṃ nāccāsannaṃ gamanāgamanasampannanti ekaṃ aṅgaṃ, divā appākiṇṇaṃ rattiṃ appasaddaṃ appanigghosanti ekaṃ, appaḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassanti ekaṃ, tasmiṃ kho pana senāsane viharantassa…pe… parikkhārāti ekaṃ, tasmiṃ kho pana senāsane therā…pe… kaṅkhaṃ paṭivinodentīti ekaṃ. Evaṃ pañcaṅgāni veditabbāni.

Upacchinnakhuddakapalibodhenāti ettha pana khuddakapalibodhe upacchindantena dīghāni kesanakhalomāni chinditabbāni, jiṇṇacīvaresu aggaḷaanuvātaparibhaṇḍadānādinā daḷhīkammaṃ vā tantucchedādīsu tunnakammaṃ vā kātabbaṃ, kiliṭṭhāni vā rajitabbāni. Sace patte malaṃ hoti, patto pacitabbo, mañcapīṭhādīni sodhetabbāni. **Bhattasammadaṃ paṭivinodetvā**ti bhojananimittaṃ parissamaṃ vinodetvā. Āhāre hi āsayaṃ paviṭṭhamatte tassa āgantukatāya yebhuyyena siyā sarīrassa koci parissamo, taṃ vūpasametvā. Tasmiñhi avūpasante sarīrakhedena cittaṃ ekaggataṃ na labheyyāti. Uggahetabbato uggaho, sabbopi kammaṭṭhānavidhi, na pubbe vuttauggahamattaṃ. Ācariyato uggaho **ācariyuggaho,** tato. **Ekapadampī**ti ekakoṭṭhāsampi.

Anubandhanāti assāsapassāsānaṃ anugamanavasena satiyā nirantaraṃ anupavattanā. **Phusanā**ti assāsapassāse gaṇentassa gaṇanaṃ paṭisaṃharitvā te satiyā anubandhantassa yathā appanā hoti, tathā cittaṃ ṭhapentassa ca nāsikaggādiṭṭhānassa nesaṃ phusanā. Yasmā pana gaṇanādivasena viya phusanādivasena visuṃ manasikāro natthi, phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva gaṇanā kātabbāti dassetuṃ idha phusanāgahaṇanti dīpento **‘‘phusanāti phuṭṭhaṭṭhāna’’**nti āha. **Ṭhapanā**ti samādhānaṃ. Tañhi sammadeva ārammaṇe cittassa ādhānaṃ ṭhapanaṃ hoti. Tathā hi samādhi ‘‘cittassa ṭhiti saṇṭhitī’’ti niddiṭṭho. Samādhippadhānā pana appanāti āha **‘‘ṭhapanāti appanā’’**ti. Aniccatādīnaṃ saṃlakkhaṇato **sallakkhaṇā vipassanā**. Pavattato nimittato ca vinivaṭṭanato **vinivaṭṭanā maggo**. Sakalasaṃkilesapaṭippassaddhibhāvato sabbaso suddhīti **pārisuddhi phalaṃ**. **Tesa**nti vivaṭṭanāpārisuddhīnaṃ. **Paṭipassanā**ti pati pati dassanaṃ pekkhanaṃ. Tenāha **‘‘paccavekkhaṇā’’**ti.

Khaṇḍanti ekaṃ tīṇi pañcāti evaṃ gaṇanāya khaṇḍanaṃ. **Okāse**ti gaṇanāvidhiṃ sandhāyāha, gaṇanānissitova na kammaṭṭhānanissito. **Sikhāppattaṃ nu kho**ti idaṃ cirataraṃ gaṇanāya manasikarontassa vasena vuttaṃ. So hi tathā laddhaṃ avikkhepamattaṃ nissāya evaṃ maññeyya. **Assāsapassāsesu yo upaṭṭhāti, taṃ gahetvā**ti idaṃ assāsapassāsesu yassa ekova paṭhamaṃ upaṭṭhāti, taṃ sandhāya vuttaṃ. Yassa pana ubhopi upaṭṭhahanti, tena ubhayampi gahetvā gaṇetabbaṃ. **Yo upaṭṭhātī**ti iminā ca dvīsu nāsāpuṭavātesu yo pākaṭataro upaṭṭhāti, so gahetabboti ayampi attho dīpitoti daṭṭhabbaṃ. **Pavattamānaṃ pavattamāna**nti āmeḍitavacanena nirantaraṃ assāsapassāsānaṃ upalakkhaṇaṃ dasseti. **Eva**nti vuttappakārena upalakkhetvāvāti attho. Paṭhamaṃ ekekasmiṃ upaṭṭhitepi upalakkhetvāva gaṇentassa kamena ubhopi pākaṭā hontīti āha – **‘‘assāsapassāsā pākaṭā hontī’’**ti. Tena ‘‘upalakkhetvāva gaṇetabba’’nti imassa ‘‘tassevaṃ gaṇayato…pe… pākaṭā hontī’’ti idaṃ kāraṇavacanaṃ daṭṭhabbaṃ. Tattha **pākaṭā hontī**ti gaṇanāvasena bahiddhā vikkhepābhāvato vibhūtā honti.

Palighāya parivattanakaṃ yattha nikkhipanti, so **palighatthambho**. **Tiyāmaratti**nti accantasaṃyoge upayogavacanaṃ. **Purimanayenā**ti sīghagaṇanāya, gopālakagaṇanāyāti attho. **Eko dve tīṇi cattāri pañcā**ti gaṇanāvidhidassanaṃ. Tasmā **aṭṭhā**tiādīsupi ekato paṭṭhāyeva paccekaṃ aṭṭhādīni pāpetabbāni. **‘‘Sīghaṃ sīghaṃ gaṇetabbamevā’’**ti vatvā tattha kāraṇaṃ nidassanañca dasseti **‘‘gaṇanāpaṭibaddhe hī’’**tiādinā. Tattha arīyati tena nāvāti arittaṃ, pājanadaṇḍo. Arittena upatthambhanaṃ **arittupatthambhanaṃ,** tassa **vasena**.

Nippariyāyato nirantarappavatti nāma ṭhapanāyamevāti āha **‘‘nirantarappavattaṃ viyā’’**ti. Anto pavisantaṃ manasikaronto anto cittaṃ paveseti nāma. Bahi cittanīharaṇepi eseva nayo. **Vātabbhāhata**nti abbhantaragatavātaṃ bahulaṃ manasikarontassa vātena taṃ ṭhānaṃ abbhāhataṃ viya medena pūritaṃ viya ca hoti, tathā

upaṭṭhāti. **Nīharato**ti phuṭṭhokāsaṃ muñcitvā nīharato. Tathā pana nīharato vātassa gatisamanvesanamukhena nānārammaṇesu cittaṃ vidhāvatīti āha **''puthuttārammaṇe cittaṃ vikkhipatī''**ti.

Etanti etaṃ assāsapassāsajātaṃ. **Anugamana**nti pavattapavattānaṃ assāsapassāsānaṃ ārammaṇakaraṇavasena satiyā anu anu pavattanaṃ anugacchanaṃ. Tenevāha – **''tañca kho ādimajjhapariyosānānugamanavasenā''**ti. **Nābhi ādi** tattha paṭhamaṃ uppajjanato. Paṭhamuppattivasena hi idha ādicintā, na uppattimattavasena. Tathā hi te nābhito paṭṭhāya yāva nāsikaggā sabbattha uppajjanteva. Yattha yattha ca uppajjanti, tattha tattheva bhijjanti dhammānaṃ gamanābhāvato. Yathāpaccayaṃ pana desantarappattiyaṃ gatisamaññā. **Hadayaṃ majjha**nti hadayasamīpaṃ tassa uparibhāgo majjhaṃ. **Nāsikaggaṃ pariyosāna**nti nāsikaṭṭhānaṃ tassa pariyosānaṃ assāsapassāsānaṃ samaññāya tadavadhibhāvato. Tathā hete cittasamuṭṭhānā vuttā, na ca bahiddhā cittasamuṭṭhānānaṃ sambhavo atthi. Tenāha **''abbhantarapavisanavātassa nāsikaggaṃ ādī''**ti. Pavisananikkhamanapariyāyo pana taṃsadisavaseneva vuttoti veditabbo. **Vikkhepagata**nti vikkhepaṃ upagataṃ, vikkhittaṃ asamāhitanti attho. **Sāraddhāyā**ti sadarathabhāvāya. **Iñjanāyā**ti kammaṭṭhānamanasikārassa calanāya. **Vikkhepagatena cittenā**ti hetumhi karaṇavacanaṃ, itthambhūtalakkhaṇe vā. **Sāraddhā**ti sadarathā. **Iñjitā**ti iñjanakā calanakā, tathā **phanditā**.

Ādimajjhapariyosānavasenātiādimajjhapariyosānānugamanavasena na manasi kātabbanti sambandho. ''Anubandhanāya manasikarontena phusanāvasena ṭhapanāvasena ca manasi kātabba''nti yena adhippāyena vuttaṃ, taṃ vivarituṃ **''gaṇanānubandhanāvasena viyā''**tiādimāha. Tattha **visuṃ manasikāro natthī**ti gaṇanāya anubandhanāya ca vinā yathākkamaṃ kevalaṃ phusanāvasena ṭhapanāvasena ca kammaṭṭhānamanasikāro natthi. Nanu phusanāya vinā ṭhapanāya viya phusanāya vinā gaṇanāyapi manasikāro natthiyevāti? Yadipi natthi, gaṇanā pana yathā kammaṭṭhānamanasikārassa mūlabhāvato padhānabhāvena gahetabbā, evaṃ anubandhanā ṭhapanāya tāya vinā ṭhapanāya asambhavato. Tasmā satipi phusanāya nānantarikabhāve gaṇanānubandhanā eva mūlabhāvato padhānabhāvena gahetvā itarāsaṃ tadabhāvaṃ dassento āha – **''gaṇanānubandhanāvasena viya hi phusanāṭhapanāvasena visuṃ manasikāro natthī''**ti. Yadi evaṃ tā kasmā uddese visuṃ gahitāti āha **''phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyevā''**tiādi. Tattha **phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva gaṇento**ti iminā gaṇanāya phusanā aṅganti dasseti. Tenāha – **''gaṇanāya ca phusanāya ca manasi karotī''**ti. **Tatthevā**ti phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva. **T**eti assāsapassāse. **Satiyā anubandhanto**ti gaṇanāvidhiṃ anugantvā satiyā nibandhanto, phuṭṭhokāseyeva te nirantaraṃ upadhārentoti attho. **Appanāvasena cittaṃ ṭhapento**ti yathā appanā hoti, evaṃ yathāupaṭṭhite nimitte cittaṃ ṭhapento samādahanto. **Anubandhanāya cā**tiādīsu anubandhanāya ca phusanāya ca ṭhapanāya ca manasi karotīti vuccatīti yojanā. **Svāyamattho**ti yvāyaṃ ''phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva gaṇento tattheva gaṇanaṃ paṭisaṃharitvā te satiyā anubandhanto''ti vutto, so ayamattho. Yā accantāya na minoti na vinicchinati, sā mānassa samīpeti upamā yathā goṇo viya gavayoti.

Paṅguḷoti pīṭhasappī. **Dolā**ti peṅkholo. **Kīḷata**nti kīḷantānaṃ. **Mātāputtāna**nti attano bhariyāya puttassa ca. **Ubho koṭiyo**ti āgacchantassa purimakoṭiṃ, gacchantassa pacchimakoṭinti dvepi koṭiyo. **Majjhañcā**ti dolāphalakasseva majjhaṃ. Upanibandhanatthambho viyāti **upanibandhanatthambho,** nāsikaggaṃ mukhanimittaṃ vā, tassa mūle samīpe ṭhatvā. Kathaṃ ṭhatvā? Satiyā vasena. Satiñhi tattha sūpaṭṭhitaṃ karonto yogāvacaro tattha ṭhito nāma hoti avayavadhammena samudāyassa apadisitabbato. **Nimitte**ti nāsikaggādinimitte. **Satiyā nisinno**ti sativasena nisīdanto. ''Satiñhi tatthā''tiādinā ṭhāne viya vattabbaṃ. **Tatthā**ti phuṭṭhaṭṭhāne. **T**eti nagarassa anto bahi ca gatā manussā tesaṃ saṅgahā ca hatthagatā. **Ādito pabhutī**ti upameyyatthadassanato paṭṭhāya.

Gāthāyaṃ **nimitta**nti upanibandhananimittaṃ. **Anārammaṇamekacittassā**ti ekassa cittassa na ārammaṇaṃ, ārammaṇaṃ na hontīti attho. **Ajānato ca tayo dhamme**ti nimittaṃ assāso passāsoti ime nimittādayo tayo dhamme ārammaṇakaraṇavasena avindantassa. **Ca**-saddo byatireke. **Bhāvanā**ti ānāpānassatisamādhibhāvanā. **Nupalabbhatī**ti na upalabbhati na sijjhatīti ayaṃ codanāgāthāya attho. Dutiyā pana parihāragāthā suviññeyyāva.

Kathanti tāsaṃ codanāparihāragāthānaṃ atthaṃ vivarituṃ kathetukamyatāpucchā. **Ime tayo dhammā**tiādīsu padayojanāya saddhiṃ ayamatthaniddeso – ime nimittādayo tayo dhammā ekacittassa kathaṃ ārammaṇaṃ na honti, asatipi ārammaṇabhāve na cime na ca ime tayo dhammā aviditā honti, kathañca na honti aviditā, tesañhi aviditatte cittañca kathaṃ vikkhepaṃ na gacchati, padhānañca bhāvanāya nipphādakaṃ vīriyañca kathaṃ paññāyati, nīvaraṇānaṃ vikkhambhakaṃ sammadeva samādhānāvahaṃ bhāvanānuyogasaṅkhātaṃ payogañca yogī kathaṃ sādheti, uparūpari lokiyalokuttarañca visesaṃ kathamadhigacchatīti.

Idāni tamatthaṃ kakacopamāya sādhetuṃ **''seyyathāpī''**tiādi vuttaṃ. Bhūmibhāgassa visamatāya cañcale rukkhe chedanakiriyā na sukarā siyā, tathā ca sati kakacadantagati duviññeyyāti āha – **''same bhūmibhāge''**ti. **Kakacenā**ti khuddakena kharapattena. Tenāha **''puriso''**ti. **Phuṭṭhakakacadantāna**nti phuṭṭhaphuṭṭhakakacadantānaṃ vasena. Tena kakacadantehi phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva purisassa satiyā upaṭṭhānaṃ dasseti. Tenāha – **''na āgate vā gate vā kakacadante manasi karotī''**ti.

Kakacassa ākaḍḍhanakāle purisābhimukhaṃ pavattā āgatā, pellanakāle tato vigatā gatāti vuttā, na ca āgatā vā gatā vā kakacadantā aviditā honti sabbattha satiyā upaṭṭhitattā chinditabbaṭṭhānaṃ aphusitvā gacchantānaṃ āgacchantānañca kakacadantānaṃ abhāvato. **Padhāna**nti rukkhassa chedanavīriyaṃ. **Payoga**nti tasseva chedanakiriyaṃ. Upamāyaṃ ''visesamadhigacchatī''ti padaṃ pāḷiyaṃ natthi, yojetvā pana dassetabbaṃ. Teneva **visuddhimagge** (visuddhi. 1.227) upamāyampi ''visesamadhigacchatī''ti padaṃ yojetvāva vuttaṃ. Taṃsaṃvaṇṇanāyañca ''visesanti anekabhāvāpādanaṃ, tena ca sādhetabbaṃ payojanavisesa''nti attho vutto.

Yathā rukkhotiādi upamāsaṃsandanaṃ. Upanibandhati ārammaṇe cittaṃ etāyāti sati upanibandhanā nāma, tassā assāsapassāsānaṃ sallakkhaṇassa nimittanti **upanibandhanānimittaṃ,** nāsikaggaṃ mukhanimittaṃ vā. **Evameva**nti yathā so puriso kakacena rukkhaṃ chindanto āgatagate kakacadante amanasikarontopi phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva satiyā upaṭṭhapanena āgatagate kakacadante jānāti, suttapadañca avirajjhanto atthakiccaṃ sādheti, evamevaṃ. **Nāsikagge mukhanimitte**ti dīghanāsiko nāsikagge, itaro mukhaṃ asanaṃ nimīyati chādīyati etenāti mukhanimittanti laddhanāme uttaroṭṭhe.

Idaṃ padhānanti yena vīriyārambhena āraddhavīriyassa yogino kāyopi cittampi kammaniyaṃ bhāvanākammakkhamaṃ bhāvanākammayoggaṃ hoti, idaṃ vīriyaṃ padhānanti phalena hetuṃ dasseti. **Upakkilesā pahīyantī**ti cittassa upakkilesabhūtāni nīvaraṇāni vikkhambhanavasena pahīyanti. **Vitakkā vūpasammantī**ti tato eva kāmavitakkādayo micchāvitakkā upasamaṃ gacchanti, nīvaraṇappahānena vā paṭhamajjhānādhigamaṃ dassetvā vitakkavūpasamāpadesena dutiyajjhānādīnamadhigamamāha. **Ayaṃ payogo**ti ayaṃ jhānādhigamassa hetubhūto kammaṭṭhānānuyogo payogo. **Saṃyojanā pahīyantī**ti dasapi saṃyojanāni maggappaṭipāṭiyā samucchedavasena pahīyanti. **Anusayā byantī hontī**ti tathā sattapi anusayā anuppattidhammatāpādanena bhaṅgamattassapi anavasesato vigatantā honti. Ettha ca saṃyojanappahānaṃ nāma anusayanirodheneva hoti, pahīnesu ca saṃyojanesu anusayānaṃ lesopi na bhavissatīti ca dassanatthaṃ ''saṃyojanā pahīyanti, anusayā byantī hontī''ti vuttaṃ. **Ayaṃ viseso**ti imaṃ samādhiṃ nissāya anukkamena labbhamāno ayaṃ saṃyojanappahānādiko imassa samādhissa visesoti attho.

Yassāti yena. **Anupubba**nti anukkamena. **Paricitā**ti pariciṇṇā. Ayañhettha saṅkhepattho – ānāpānassati yathā buddhena bhagavatā desitā, tathā yena dīgharassapajaānanādividhinā anupubbaṃ paricitā suṭṭhu bhāvitā, tato eva paripuṇṇā soḷasannaṃ vatthūnaṃ pāripūriyā sabbaso puṇṇā, so bhikkhu imaṃ attano khandhādilokaṃ paññobhāsena pabhāseti. Yathā kiṃ? Abbhā muttova candimā abbhādiupakkilesavimutto candimā tārakarājā viyāti. ''Abbhā muttova candimā''ti hi padassa niddese mahikādīnampi vuttattā ettha ādi-saddalopo katoti veditabbo.

Idhāti kakacūpamāya. **Assā**ti yogino. **Idhā**ti vā imasmiṃ ṭhāne. **Assā**ti upamābhūtassa kakacassa. Āgatagatavasena yathā tassa purisassa amanasikāro, evaṃ assāsapassāsānaṃ āgatagatavasena amanasikāramattameva ānayanappayojanaṃ. **Na cirenevā**ti idaṃ katādhikāraṃ sandhāya vuttaṃ. **Nimitta**nti paṭibhāganimittaṃ. **Avasesajjhānaṅgapaṭimaṇḍitā**ti vitakkādiavasesajjhānaṅgapaṭimaṇḍitāti vadanti, vicārādīti pana vattabbaṃ nippariyāyena vitakkassa appanābhāvato. So hi pāḷiyaṃ ''appanā byappanā''ti niddiṭṭho, taṃsampayogato vā yasmā jhānaṃ appanāti aṭṭhakathāvohāro, jhānaṅgesu ca samādhi padhānaṃ, tasmā taṃ appanāti dassento **''avasesajjhānaṅgapaṭimaṇḍitā appanāsaṅkhātā ṭhapanā ca sampajjatī''**ti āha. **Kassaci pana gaṇanāvaseneva manasikārakālato pabhutī**ti ettha **''anukkamato… pe… pattaṃ viya hotī''**ti ettakova gantho parihīno, purāṇapotthakesu pana katthaci so gantho likhitoyeva tiṭṭhati.

Sāraddhakāyassa kassaci puggalassa. **Onamati** vatthikādipalambanena. **Vikūjatī**ti saddaṃ karoti. **Valiṃ gaṇhātī**ti. Tattha tattha valinaṃ hoti. Kasmā? Yasmā sāraddhakāyo garuko hotīti. Kāyadarathavūpasamena saddhiṃ sijjhamāno oḷārikaassāsapassāsanirodho byatirekamukhena tassa sādhanaṃ viya vutto. **Oḷārikaassāsapassāsanirodhavasenā**ti anvayavasena tadatthassa sādhanaṃ. **Kāyadarathe vūpasante**ti cittajarūpānaṃ lahumudukammaññabhāvena yo sesatisantatirūpānampi lahuādibhāvo, so idha kāyassa lahubhāvoti adhippeto. Svāyaṃ yasmā cittassa lahuādibhāvena vinā natthi, tasmā vuttaṃ **''kāyopi cittampi lahukaṃ hotī''**ti.

Oḷārike assāsapassāse niruddhetiādi heṭṭhā vuttanayamhi vicetabbākārappattassa kāyasaṅkhārassa vicayanavidhiṃ dassetuṃ ānītaṃ.

Uparūpari vibhūtānīti bhāvanābalena uddhaṃ uddhaṃ pākaṭāni honti. **Desato**ti pakatiyā phusanadesato, pubbe attano phusanavasena upadhāritaṭṭhānato.

''Kattha natthī''ti ṭhānavasena **''kassa natthī''**ti puggalavasena ca vīmaṃsiyamānamatthaṃ ekajjhaṃ katvā vibhāvetuṃ **''antomātukucchiya''**ntiādi vuttaṃ. Tattha

‘‘yathā udake nimuggassa niruddhokāsatāya assāsapassāsā na pavattanti, evaṃ antomātukucchiyaṃ. Yathā matānaṃ samuṭṭhāpakacittābhāvato, evaṃ asaññībhūtānaṃ mucchāparetānaṃ asaññīsu vā jātānaṃ, tathā nirodhasamāpannāna’’nti **ācariyadhammapālattherena** vuttaṃ. **Mahāgaṇṭhipade** pana ‘‘mucchāparetānaṃ cittappavattiyā dubbalabhāvato’’ti kāraṇaṃ vuttaṃ. Catutthajjhānasamāpannānaṃ dhammatāvaseneva nesaṃ anuppajjanaṃ, tathā rūpārūpabhavasamaṅgīnaṃ. Keci pana ‘‘anupubbato sukhumabhāvappattiyā catutthajjhānasamāpannassa, rūpabhave rūpānaṃ bhavaṅgassa ca sukhumabhāvato rūpabhavasamaṅgīnaṃ natthī’’ti kāraṇaṃ vadanti. Atthiyeva te assāsapassāsā pārisesatoti adhippāyo yathāvuttasattaṭṭhānavinimuttassa assāsapassāsānaṃ anuppajjanaṭṭhānassa abhāvato. **Pakatiphuṭṭhavasenā**ti pakatiyā phusanaṭṭhānavasena. **Nimittaṃ ṭhapetabba**nti satiyā tattha sukhappavattanatthaṃ thirataraṃ saññāṇaṃ pavattetabbaṃ. Thirasaññāpadaṭṭhānā hi sati. **Imamevā**ti imaṃ eva anupaṭṭhahantassa kāyasaṅkhārassa kaṇṭakuṭṭhāpanañāyena upaṭṭhāpanavidhimeva. **Atthavasa**nti hetuṃ. Attho hi phalaṃ. So yassa vasena pavattati, so atthavasoti. **Muṭṭhassatissā**ti vinaṭṭhassatissa. **Asampajānassā**ti sampajaññavirahitassa, bhāventassa anukkamena anupaṭṭhahante assāsapassāse vīmaṃsitvā ‘‘ime te’’ti upadhāretuṃ sammadeva jānituñca samatthāhi satipaññāhi virahitassāti adhippāyo. **Ito aññaṃ** kammaṭṭhānaṃ. **Garuka**nti bhāriyaṃ. Sā cassa garukatā bhāvanāya sudukkarabhāvenāti āha **‘‘garukabhāvana’’**nti.

Uparūpari santasukhumabhāvāpattito ‘‘balavatī suvisadā sūrā ca sati paññā ca icchitabbā’’ti vatvā sukhumassa nāma atthassa sādhanenapi sukhumeneva bhavitabbanti dassetuṃ **‘‘yathā hī’’**tiādi vuttaṃ. Idāni anupaṭṭhahantānaṃ assāsapassāsānaṃ pariyesanupāyaṃ dassento **‘‘tāhi ca panā’’**tiādimāha. Tattha **anupada**nti padānupadaṃ. **Caritvā**ti gocaraṃ gahetvā. **Tasmiṃyeva ṭhāne**ti upanibandhananimittasaññite ṭhāne. **Yojetvā**ti manasikārena yojetvā. **‘‘Satirasmiyā bandhitvā’’**ti vā vuttamevatthamāha **‘‘tasmiṃyeva ṭhāne yojetvā’’**ti. Na hi upameyye bandhanayojanaṭṭhānāni visuṃ labbhanti. **Nimitta**nti uggahanimittaṃ paṭibhāganimittaṃ vā. Ubhayampi hi idha ekajjhaṃ vuttaṃ. Tathā hi tūlapicuādi upamattayaṃ uggahe yujjati, sesaṃ ubhayattha. **Ekacce**ti eke ācariyā.

Tārakarūpaṃ viyāti tārakāya pabhārūpaṃ viya. **Maṇiguḷikā**diupamā paṭibhāge vaṭṭanti. Kathaṃ panetaṃ ekaṃyeva kammaṭṭhānaṃ anekākārato upaṭṭhātīti āha **‘‘tañca paneta’’**ntiādi. **Suttanta**nti ekaṃ suttaṃ. Paguṇappavattibhāvena avicchedaṃ mahāvisayatañca sandhāyāha **‘‘mahatī pabbateyyā nadī viyā’’**ti. Tattha byañjanasampattiyā samantabhaddakaṃ suttaṃ sabbabhāgamanoharā sabbapāliphullā vanaghaṭā viyāti āha **‘‘ekā vanarāji viyā’’**ti. Tenāha bhagavā ‘‘vanappagumbe yatha phussitagge’’ti (khu. pā. 6.13; su. ni. 236) nānānusandhiyaṃ nānāpeyyālaṃ vividhanayanipuṇaṃ bahuvidhakammaṭṭhānamukhaṃ suttantaṃ atthikehi sakkaccaṃ samupapajjitabbanti āha – **‘‘sītacchāyo…pe… rukkho viyā’’**ti. **Saññānānatāyā**ti nimittupaṭṭhānato pubbe pavattasaññānaṃ nānāvidhabhāvato. **Saññaja**nti bhāvanāsaññājanitaṃ bhāvanāsaññāya sañjānanamattaṃ. Na hi asabhāvassa kutoci samuṭṭhānaṃ atthi. Tenāha – **‘‘nānato upaṭṭhātī’’**ti, upaṭṭhānākāramattanti vuttaṃ hoti.

Ime tayo dhammāti assāso passāso nimittanti ime tayo dhammā. **Natthī**ti kammaṭṭhānavasena manasikātabbabhāvena natthi na upalabbhati. **Na upacāra**nti upacārampi na pāpuṇāti, pageva appananti adhippāyo. **Yassa panā**ti vijjamānapakkho vuttanayānusāreneva veditabbo.

Idāni vuttasseva atthassa samatthanatthaṃ kakacūpamāyaṃ āgatā **‘‘nimitta’’**ntiādikā gāthā paccānītā. **Nimitte**ti yathāvutte paṭibhāganimitte. **Evaṃ hotī**ti bhāvanamanuyuttassa evaṃ hoti, tasmā ‘‘punappunaṃ evaṃ manasi karohī’’ti vattabbo. **Vosānaṃ āpajjeyyā**ti ‘‘nimittaṃ nāma dukkaraṃ uppādetuṃ, tayidaṃ laddhaṃ, handāhaṃ dāni yadā vā tadā vā visesaṃ nibbattessāmī’’ti saṅkocaṃ āpajjeyya. **Visīdeyyā**ti ‘‘ettakaṃ kālaṃ bhāvanamanuyuttassa nimittampi na uppannaṃ, abhabbo maññe visesassā’’ti visādaṃ āpajjeyya. ‘‘Imāya paṭipadāya jarāmaraṇato muccissāmīti paṭipannassa nimitta’’nti vutte kathaṃ saṅkocāpatti, bhiyyoso mattāya ussāhameva kareyyāti **‘‘nimittamidaṃ…pe… vattabbo’’**ti **majjhimabhāṇakā** āhu. **Eva**nti vuttappakārena paṭibhāganimitteyeva bhāvanācittassa ṭhapanena. **Ito pabhutī**ti ito paṭibhāganimittuppattito paṭṭhāya. Pubbe yaṃ vuttaṃ ‘‘anubandhanāya phusanāya ṭhapanāya ca manasi karotī’’ti (pārā. aṭṭha. 2.ānāpānassatisamādhikathā), tattha anubandhanaṃ phusanañca vissajjetvā ṭhapanāvaseneva bhāvetabbanti āha **‘‘ṭhapanāvasena bhāvanā hotī’’**ti.

Porāṇehi vuttovāyamatthoti dassento **‘‘nimitte’’**ti gāthamāha. Tattha **nimitte**ti paṭibhāganimitte. **Ṭhapayaṃ citta**nti bhāvanācittaṃ ṭhapento, ṭhapanāvasena manasikarontoti attho. **Nānākāra**nti ‘‘cattāro vaṇṇā’’ti evaṃ vuttaṃ nānākāraṃ. Ākārasāmaññavasena hetaṃ ekavacanaṃ. **Vibhāvaya**nti vibhāvento antaradhāpento. Nimittuppattito paṭṭhāya hi te ākārā amanasikārato antarahitā viya honti. **Assāsapassāse**ti assāsapassāse yo nānākāro, taṃ **vibhāvayaṃ,** assāsapassāsasambhūte vā nimitte. **Sakaṃ cittaṃ nibandhatī**ti tāya eva ṭhapanāya attano cittaṃ upanibandhati, appetīti attho. Keci pana ‘‘vibhāvayanti vibhāvento, viditaṃ pākaṭaṃ karonto’’ti atthaṃ vadanti, taṃ pubbabhāgavasena yujjeyya. Ayañhettha attho – dhitisampannattā dhīro yogī assāsapassāse nānākāraṃ vibhāvento nānākārato te pajānanto vidite pākaṭe karonto nānākāraṃ vā oḷārikoḷārike passambhento vūpasamento tattha yaṃ laddhaṃ nimittaṃ, tasmiṃ cittaṃ ṭhapento anukkamena sakaṃ cittaṃ nibandhati appetīti.

Yadā saddhādīni indriyāni suvisadāni tikkhāni pavattanti, tadā assaddhiyādīnaṃ dūrībhāvena sātisayaṃ thāmappattehi sattahi balehi laddhupatthambhāni vitakkādīni kāmāvacarāneva jhānaṅgāni bahūni hutvā pātubhavanti. Tato eva tesaṃ ujuvipaccanīkabhūtā kāmacchandādayo saddhiṃ tadekaṭṭhehi pāpadhammehi vidūrī bhavanti paṭibhāganimittuppattiyā saddhiṃ, taṃ ārabbha upacārajjhānaṃ uppajjati. Tena vuttaṃ **‘‘nimittupaṭṭhānato pabhuti nīvaraṇāni vikkhambhitāneva hontī’’**tiādi. Tattha **sannisinnāvā**ti sammadeva nisīdiṃsu eva, upasantāyevāti attho. **Vikkhambhitāneva sannisinnāvā**ti avadhāraṇena pana tadatthaṃ ussāho kātabboti dasseti. **Dvīhākārehī**ti jhānadhammānaṃ paṭipakkhadūrībhāvo thirabhāvappatti cāti imehi dvīhi kāraṇehi. Idāni tāni kāraṇāni avatthāmukhena dassetuṃ **‘‘upacārabhūmiyaṃ vā’’**tiādi vuttaṃ. Tattha **upacārabhūmiya**nti upacārāvatthāyaṃ. Yadipi hi tadā jhānaṅgāni paṭutarāni mahaggatabhāvappattāni nuppajjanti, tesaṃ pana paṭipakkhadhammānaṃ vikkhambhanena cittaṃ samādhiyati. Tenāha **‘‘nīvaraṇappahānenā’’**ti. **Paṭilābhabhūmiya**nti jhānassa adhigamāvatthāyaṃ. Tadā hi appanāppattānaṃ jhānadhammānaṃ uppattiyā cittaṃ samādhiyati. Tenāha **‘‘aṅgapātubhāvenā’’**ti.

Upacāre aṅgāni na thāmajātāni honti aṅgānaṃ athāmajātattā. Yathā nāma daharo kumārako ukkhipitvā ṭhapiyamāno punappunaṃ bhūmiyaṃ patati, evameva upacāre uppanne cittaṃ kālena nimittaṃ ārammaṇaṃ karoti, kālena bhavaṅgaṃ otarati. Tena vuttaṃ **‘‘upacārasamādhi kusalavīthiyaṃ javitvā bhavaṅgaṃ otaratī’’**ti. Appanāyaṃ pana aṅgāni thāmajātāni honti tesaṃ thāmajātattā. Yathā nāma balavā puriso āsanā vuṭṭhāya divasampi tiṭṭheyya, evameva appanāsamādhimhi uppanne cittaṃ sakiṃ bhavaṅgavāraṃ chinditvā kevalampi rattiṃ kevalampi divasaṃ tiṭṭhati, kusalajavanapaṭipāṭivaseneva pavattati. Tenāha – **‘‘appanāsamādhi…pe… na bhavaṅgaṃ otaratī’’**ti. **Vaṇṇato**ti picupiṇḍatārakarūpādīsu viya upaṭṭhitavaṇṇato. **Lakkhaṇato**ti kharabhāvādisabhāvato aniccādisabhāvato vā. Rakkhitabbaṃ taṃ nimittanti sambandho.

Laddhaparihānīti laddhaupacārajjhānaparihāni. Nimitte avinassante tadārammaṇaṃ jhānaṃ aparihīnameva hoti, nimitte pana ārakkhābhāvena vinaṭṭhe laddhaṃ laddhaṃ jhānampi vinassati tadāyattavuttito. Tenāha **‘‘ārakkhamhī’’**tiādi.

Idāni **tatrāyaṃ rakkhaṇūpāyo**tiādinā –

> ‘‘Āvāso gocaro bhassaṃ, puggalo bhojanaṃ utu;
> Iriyāpathoti sattete, asappāye vivajjaye.
>
> ‘‘Sappāye satta sevetha, evañhi paṭipajjato;
> Na cireneva kālena, hoti kassaci appanā’’ti. (visuddhi. 1.59) –

Evaṃ vuttaṃ rakkhaṇavidhiṃ saṅkhepato vibhāveti. Tatrāyaṃ vitthāro – yasmiṃ **āvāse** vasantassa anuppannaṃ vā nimittaṃ nuppajjati, uppannaṃ vā vinassati, anupaṭṭhitā ca sati na upaṭṭhāti, asamāhitañca cittaṃ na samādhiyati, ayaṃ asappāyo. Yattha nimittaṃ uppajjati ceva thāvarañca hoti, sati upaṭṭhāti, cittaṃ samādhiyati, ayaṃ sappāyo. Tasmā yasmiṃ vihāre bahū āvāsā honti, tattha ekamekasmiṃ tīṇi tīṇi divasāni vasitvā yatthassa cittaṃ ekaggaṃ hoti, tattha vasitabbaṃ.

Gocaragāmo pana yo senāsanato uttarena vā dakkhiṇena vā nātidūre diyaḍḍhakosabbhantare hoti sulabhasampannabhikkho, so sappāyo, viparīto asappāyo.

Bhassanti dvattiṃsatiracchānakathāpariyāpannaṃ asappāyaṃ. Tañhissa nimittantaradhānāya saṃvattati. Dasakathāvatthunissitaṃ sappāyaṃ, tampimattāya bhāsitabbaṃ.

Puggalopi atiracchānakathiko sīlādiguṇasampanno, yaṃ nissāya asamāhitaṃ vā cittaṃ samādhiyati, samāhitaṃ vā cittaṃ thirataraṃ hoti, evarūpo sappāyo. Kāyadaḷhībahulo pana tiracchānakathiko asappāyo. So hi taṃ kaddamodakamiva acchaṃ udakaṃ malīnameva karoti, tādisañca āgamma koṭapabbatavāsīdaharasseva samāpatti vinassati, pageva nimittaṃ.

Bhojanaṃ pana kassaci madhuraṃ, kassaci ambilaṃ sappāyaṃ hoti. **Utupi** kassaci sīto, kassaci uṇho sappāyo hoti. Tasmā yaṃ bhojanaṃ vā utuṃ vā sevantassa phāsu hoti, asamāhitaṃ vā cittaṃ samādhiyati, samāhitaṃ vā thirataraṃ hoti. Taṃ bhojanaṃ, so ca utu sappāyo. Itaraṃ bhojanaṃ, itaro ca utu asappāyo.

Iriyāpathesupi kassaci caṅkamo sappāyo hoti, kassaci sayanaṭṭhānanisajjānaṃ aññataro. Tasmā taṃ āvāsaṃ viya tīṇi divasāni upaparikkhitvā yasmiṃ iriyāpathe

asamāhitaṃ cittaṃ samādhiyati, samāhitaṃ vā thirataraṃ hoti, so sappāyo, itaro asappāyoti veditabbo. Iti imaṃ sattavidhaṃ asappāyaṃ vajjetvā sappāyaṃ sevitabbaṃ. Evaṃ paṭipannassa hi nimittāsevanabahulassa na cireneva kālena hoti kassaci appanā.

Yassa pana evampi paṭipajjato na hoti, tena dasavidhaṃ appanākosallaṃ sampādetabbanti dassetuṃ **''vatthuvisadakiriyā''**tiādimāha. Tattha (dī. ni. aṭṭha. 2.385; ma. ni. aṭṭha. 1.118; saṃ. ni. aṭṭha. 3.5.232; a. ni. aṭṭha. 1.1.418) **vitthuvisadakiriyā** nāma ajjhattikabāhirānaṃ vatthūnaṃ visadabhāvakaraṇaṃ. Yadā hissa kesanakhalomāni dīghāni honti, sarīraṃ vā sedamalaggahitaṃ, tadā ajjhattikaṃ vatthu avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ. Yadā panassa cīvaraṃ jiṇṇaṃ kiliṭṭhaṃ duggandhaṃ hoti, senāsanaṃ vā uklāpaṃ, tadā bāhiraṃ vatthu avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ. Ajjhattikabāhire hi vatthumhi avisade uppannesu cittacetasikesu ñāṇampi aparisuddhaṃ hoti aparisuddhāni dīpakapallikavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Aparisuddhena ca ñāṇena saṅkhāre sammasato saṅkhārāpi avibhūtā honti, kammaṭṭhānamanuyuñjato kammaṭṭhānampi vuddhiṃ viruḷhiṃ vepullaṃ na gacchati. Visade pana ajjhattikabāhire vatthumhi uppannesu cittacetasikesu ñāṇampi visadaṃ hoti parisuddhāni dīpakapallikavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Parisuddhena ca ñāṇena saṅkhāre sammasato saṅkhārāpi vibhūtāhonti, kammaṭṭhānamanuyuñjato kammaṭṭhānampi vuddhiṃ viruḷhiṃ vepullaṃ gacchati.

Indriyasamattapaṭipādanatā nāma saddhādīnaṃ indriyānaṃ samabhāvakaraṇaṃ. Sace hissa saddhindriyaṃ balavaṃ hoti, itarāni mandāni, tato vīriyindriyaṃ paggahakiccaṃ, satindriyaṃ upaṭṭhānakiccaṃ, samādhindriyaṃ avikkhepakiccaṃ, paññindriyaṃ dassanakiccaṃ kātuṃ na sakkoti. Tasmā taṃ dhammasabhāvapaccavekkhaṇena vā yathā vā manasikaroto balavaṃ jātaṃ, tathā amanasikārena hāpetabbaṃ. **Vakkalittheravatthu** cettha nidassanaṃ. Sace pana vīriyindriyaṃ balavaṃ hoti, atha neva saddhindriyaṃ adhimokkhakiccaṃ kātuṃ sakkoti, na itarāni itarakiccabhedaṃ. Tasmā taṃ passaddhādibhāvanāya hāpetabbaṃ. Tatrāpi **soṇattheravatthu** dassetabbaṃ. Evaṃ sesesupi ekassa balavabhāve sati itaresaṃ attano kiccesu asamatthatā veditabbā.

Visesato panettha saddhāpaññānaṃ samādhivīriyānañca samataṃ pasaṃsanti. Balavasaddho hi mandapañño mudhappasanno hoti, avatthusmiṃ pasīdati. Balavapañño mandasaddho kerāṭikapakkhaṃ bhajati, bhesajjasamuṭṭhito viya rogo atekiccho hoti. Ubhinnaṃ samatāya vatthusmiṃyeva pasīdati. Balavasamādhiṃ pana mandavīriyaṃ samādhissa kosajjapakkhattā kosajjaṃ abhibhavati, balavavīriyaṃ mandasamādhiṃvīriyassa uddhaccapakkhattā uddhaccaṃ abhibhavati. Samādhi pana vīriyena saṃyojito kosajje patituṃ na labhati, vīriyaṃ samādhinā saṃyojitaṃ uddhacce patituṃ na labhati. Tasmā tadubhayaṃ samaṃ kātabbaṃ. Ubhayasamatāya hi appanā hoti. Apica samādhikammikassa balavatīpi saddhā vaṭṭati. Evañhi saddahanto okappento appanaṃ pāpuṇissati, samādhipaññāsu pana samādhikammikassa ekaggatā balavatī vaṭṭati. Evañhi so appanaṃ pāpuṇāti, vipassanākammikassa paññā balavatī vaṭṭati. Evañhi so lakkhaṇappaṭivedhaṃ pāpuṇāti, ubhinnaṃ pana samatāyapi appanā hotiyeva. Sati pana sabbattha balavatī vaṭṭati. Sati hi cittaṃ uddhaccapakkhikānaṃ saddhāvīriyapaññānaṃ vasena uddhaccapātato kosajjapakkhena ca samādhinā kosajjapātato rakkhati. Tasmā sā loṇadhūpanaṃ viya sabbabyañjanesu, sabbakammikaamacco viya ca sabbarājakiccesu sabbattha icchitabbā.

Nimittakusalatā nāma pathavīkasiṇādikassa cittekaggatānimittassa akatassa karaṇakosallaṃ, katassa bhāvanākosallaṃ, bhāvanāya laddhassa rakkhaṇakosallañca, taṃ idha adhippetaṃ.

Kathaṃ **yasmiṃ samaye cittaṃ niggahetabbaṃ, tasmiṃ samaye cittaṃ niggaṇhāti**? Yadāssa accāraddhavīriyatādīhi uddhataṃ cittaṃ hoti, tadā dhammavicayasambojjhaṅgādayo tayo abhāvetvā passaddhisambojjhaṅgādayo bhāveti. Vuttañhetaṃ bhagavatā (saṃ. ni. 5.234) –

> ''Seyyathāpi, bhikkhave, puriso mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetukāmo assa, so tattha sukkhāni ceva tiṇāni pakkhipeyya, sukkhāni ca gomayāni pakkhipeyya, sukkhāni ca kaṭṭhāni pakkhipeyya, mukhavātañca dadeyya, na ca paṃsukena okireyya, bhabbo nu kho so puriso taṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetunti. No hetaṃ, bhante. Evameva kho, bhikkhave, yasmiṃ samaye uddhataṃ cittaṃ hoti, akālo tasmiṃ samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāya. Akālo vīriya… pe… akālo pītisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṃ kissa hetu? Uddhataṃ, bhikkhave, cittaṃ, taṃ etehi dhammehi duvūpasamayaṃ hoti.
>
> ''Yasmiṃ kho, bhikkhave, samaye uddhataṃ cittaṃ hoti, kālo tasmiṃ samaye passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Kālo samādhi… pe… kālo upekkhāsambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṃ kissa hetu? Uddhataṃ, bhikkhave, cittaṃ, taṃ etehi dhammehi suvūpasamayaṃ hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, puriso mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetukāmo assa, so tattha allāni ceva tiṇāni pakkhipeyya, allāni ca gomayāni pakkhipeyya, allāni ca kaṭṭhāni pakkhipeyya, udakavātañca dadeyya, paṃsukena ca okireyya, bhabbo nu kho so puriso taṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetunti. Evaṃ, bhante''ti.

Ettha ca yathāsakaṃ āhāravasena passaddhisambojjhaṅgādīnaṃ bhāvanā veditabbā. Vuttañhetaṃ bhagavatā –

> ''Atthi, bhikkhave, kāyappassaddhi cittappassaddhi, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā passaddhisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati. Tathā atthi, bhikkhave, samathanimittaṃ abyagganimittaṃ, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati… pe… tathā atthi, bhikkhave, upekkhāsambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattatī''ti (saṃ. ni. 5.232).

Tattha yathāssa passaddhiādayo uppannapubbā, taṃ ākāraṃ sallakkhetvā tesaṃ uppādanavasena pavattamanasikārova tīsu padesupi **yonisomanasikāro** nāma. **Samathanimitta**nti ca samathassevetaṃ adhivacanaṃ, avikkhepaṭṭhena ca tasseva **abyagganimitta**nti.

Apica satta dhammā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti – paṇītabhojanasevanatā, utusukhasevanatā, iriyāpathasukhasevanatā, majjhattappayogatā, sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā, passaddhakāyapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti.

Ekādasa dhammā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti – vatthuvisadatā, nimittakusalatā, indriyasamattapaṭipādanatā, samaye cittassa niggahaṇatā, samaye cittassa paggahaṇatā, nirassādassa cittassa saddhāsaṃvegavasena sampahaṃsanatā, samappavattassa ajjhupekkhanatā, asamāhitapuggalaparivajjanatā, samāhitapuggalasevanatā, jhānavimokkhapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti.

Pañca dhammā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti – sattamajjhattatā, saṅkhāramajjhattatā, sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatā, sattasaṅkhāramajjhattapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti. Iti imehi ākārehi ete dhamme uppādento passaddhisambojjhaṅgādayo bhāveti nāma. Evaṃ yasmiṃ samaye cittaṃ niggahetabbaṃ, tasmiṃ samaye cittaṃ niggaṇhāti.

Kathañca **yasmiṃ samaye cittaṃ paggahetabbaṃ, tasmiṃ samaye cittaṃ paggaṇhāti**? Yadāssa atisithilavīriyatādīhi cittaṃ līnaṃ hoti, tadā passaddhisambojjhaṅgādayo tayo abhāvetvā dhammavicayasambojjhaṅgādayo bhāveti. Vuttañhetaṃ bhagavatā (saṃ. ni. 5.234) –

> ''Seyyathāpi, bhikkhave, puriso parittaṃ aggiṃ ujjāletukāmo assa, so tattha allāni ceva tiṇāni pakkhipeyya… pe… paṃsukena ca okireyya, bhabbo nu kho so puriso taṃ parittaṃ aggiṃ ujjāletunti. No hetaṃ, bhante. Evameva kho, bhikkhave, yasmiṃ samaye līnaṃ cittaṃ hoti. Akālo tasmiṃ samaye passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Akālo samādhi… pe… akālo upekkhāsambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṃ kissa hetu? Līnaṃ, bhikkhave, cittaṃ, taṃ etehi dhammehi dusamuṭṭhāpayaṃ hoti.
>
> ''Yasmiñca kho, bhikkhave, samaye līnaṃ cittaṃ hoti, kālo tasmiṃ samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo vīriya… pe… kālo pītisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṃ kissa hetu? Līnaṃ, bhikkhave, cittaṃ, taṃ etehi dhammehi susamuṭṭhāpayaṃ hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, puriso parittaṃ aggiṃ ujjāletukāmo assa, so tattha sukkhāni ceva tiṇāni pakkhipeyya… pe… na ca paṃsukena okireyya, bhabbo nu kho so puriso taṃ parittaṃ aggiṃ ujjāletunti. Evaṃ, bhante''ti.

Etthāpi yathāsakaṃ āhāravasena dhammavicayasambojjhaṅgādīnaṃ bhāvanā veditabbā. Vuttañhetaṃ bhagavatā (saṃ. ni. 5.232) –

> ''Atthi, bhikkhave, kusalākusalā dhammā sāvajjānavajjā dhammā hīnappaṇītā dhammā kaṇhasukkasappaṭibhāgā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā dhammavicayasambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati. Tathā atthi, bhikkhave, ārambhadhātu nikkamadhātu parakkamadhātu, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati. Tathā atthi, bhikkhave,

pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā pītisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā pītisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattatī''ti.

Tattha sabhāvasāmaññalakkhaṇappaṭivedhavasena pavattamanasikāro kusalādīsu **yonisomanasikāro** nāma. Ārambhadhātuādīnaṃ uppādavasena pavattamanasikāro ārambhadhātuādīsu **yonisomanasikāro** nāma. Tattha **ārambhadhātū**ti paṭhamavīriyaṃ vuccati. **Nikkamadhātū**ti kosajjato nikkhantattā tato balavataraṃ. **Parakkamadhātū**ti paraṃ paraṃ ṭhānaṃ akkamanato tatopi balavataraṃ. **Pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā**ti pana pītiyā evetaṃ nāmaṃ, tassāpi uppādakamanasikāro **yonisomanasikāro** nāma.

Apica satta dhammā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti – paripucchakatā, vatthuvisadakiriyā, indriyasamattapaṭipādanā, duppaññapuggalaparivajjanā, paññavantapuggalasevanā, gambhīrañāṇacariyapaccavekkhaṇā, tadadhimuttatāti.

Ekādasa dhammā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti – apāyādibhayapaccavekkhaṇatā, vīriyāyattalokiyalokuttaravisesādhigamānisaṃsadassitā, ''buddhapaccekabuddhamahāsāvakehi gatamaggo mayā gantabbo, so ca na sakkā kusītena gantu''nti evaṃ gamanavīthipaccavekkhaṇatā, dāyakānaṃ mahapphalatākaraṇena piṇḍāpacāyanatā, ''vīriyārambhassa vaṇṇavādī me satthā, so ca anatikkamanīyasāsano, amhākañca bahūpakāro, paṭipattiyā ca pūjiyamāno pūjito hoti, na itarathā''ti evaṃ satthu mahattapaccavekkhaṇatā, ''saddhammasaṅkhātaṃ me mahādāyajjaṃ gahetabbaṃ, tañca na sakkā kusītena gahetu''nti evaṃ dāyajjamahattapaccavekkhaṇatā, ālokasaññāmanasikārairiyāpathaparivattanaabbhokāsasevanādīhi thinamiddhavinodanatā, kusītapuggalaparivajjanatā, āraddhavīriyapuggalasevanatā, sammappadhānapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti.

Ekādasa dhammā pītisambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti – buddhānussati, dhammasaṅghasīlacāgadevatānussati, upasamānussati, lūkhapuggalaparivajjanatā, siniddhapuggalasevanatā, pasādanīyasuttantapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti. Iti imehi ākārehi ete dhamme uppādento dhammavicayasambojjhaṅgādayo bhāveti nāma. Evaṃ yasmiṃ samaye cittaṃ paggahetabbaṃ, tasmiṃ samaye cittaṃ paggaṇhāti.

Kathaṃ **yasmiṃ samaye cittaṃ sampahaṃsetabbaṃ, tasmiṃ samaye cittaṃ sampahaṃseti**? Yadāssa paññāpayogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena vā nirassādaṃ cittaṃ hoti, tadā naṃ aṭṭhasaṃvegavatthupaccavekkhaṇena saṃvejeti. **Aṭṭha saṃvegavatthūni** nāma jātijarābyādhimaraṇāni cattāri, apāyadukkhaṃ pañcamaṃ, atīte vaṭṭamūlakaṃ dukkhaṃ, anāgate vaṭṭamūlakaṃ dukkhaṃ, paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakaṃ dukkhanti. Buddhadhammasaṅghaguṇānussaraṇena cassa pasādaṃ janeti. Evaṃ yasmiṃ samaye cittaṃ sampahaṃsetabbaṃ, tasmiṃ samaye cittaṃ sampahaṃseti.

Kathaṃ **yasmiṃ samaye cittaṃ ajjhupekkhitabbaṃ, tasmiṃ samaye cittaṃ ajjhupekkhati**? Yadāssa evaṃ paṭipajjato alīnaṃ anuddhataṃ anirassādaṃ ārammaṇe samappavattaṃ samathavīthippaṭipannaṃ cittaṃ hoti, tadā tassa paggahaniggahasampahaṃsanesu abyāpāraṃ āpajjati sārathi viya ca samappavattesu assesu. Evaṃ yasmiṃ samaye cittaṃ ajjhupekkhitabbaṃ, tasmiṃ samaye cittaṃ ajjhupekkhati.

Asamāhitapuggalaparivajjanā nāma nekkhammapaṭipadaṃ anāruḷhapubbānaṃ anekakiccappasutānaṃ vikkhittahadayānaṃ puggalānaṃ ārakā pariccāgo. **Samāhitapuggalasevanā** nāma nekkhammapaṭipadaṃ paṭipannānaṃ samādhilābhīnaṃ puggalānaṃ kālena kālaṃ upasaṅkamanaṃ. **Tadadhimuttatā** nāma samādhimuttatā, samādhigarusamādhininnasamādhipoṇasamādhipabbhāratāti attho. Evametaṃ dasavidhaṃ appanākosallaṃ sampādetabbaṃ. Tenāha – **''imāni dasa appanākosallāni avijahantenā''**ti. Tattha yena vidhinā appanāya kusalo hoti, so dasavidhopi vidhi appanākosallaṃ tannibbattaṃ vā ñāṇaṃ, evametaṃ dasavidhaṃ appanākosallaṃ sampādentassa paṭiladdhanimittasmiṃ appanā uppajjati. Vuttañhetaṃ –

> ''Evañhi sampādayato, appanākosallaṃ imaṃ;
> Paṭiladdhe nimittasmiṃ, appanā sampavattatī''ti. (visuddhi. 1.67);

Yogo karaṇīyoti appanākosallaṃ sampādentassapi yadi appanā na hoti, tena kammaṭṭhānānuyogaṃ avijahitvā reṇuādīsu madhukarādīnaṃ pavatti ākāraṃ sallakkhetvā līnuddhatabhāvehi mānasaṃ mocetvā vīriyasamataṃ yojentena punappunaṃ yogo kātabbo. Vuttañhetaṃ –

> ''Evañhi paṭipannassa, sace sā nappavattati;
> Tathāpi na jahe yogaṃ, vāyametheva paṇḍito.
>
> ''Hitvā hi sammavāyāmaṃ, visesaṃ nāma māṇavo;
> Adhigacche parittampi, ṭhānametaṃ na vijjati.
>
> ''Cittappavattiākāraṃ, tasmā sallakkhayaṃ budho;
> Samataṃ vīriyasseva, yojayetha punappunaṃ.
>
> ''Īsakampi layaṃ yantaṃ, paggaṇhetheva mānasaṃ;
> Accāraddhaṃ nisedhetvā, samameva pavattaye.
>
> ''Reṇumhi uppaladale, sutte nāvāya nāḷiyā;
> Yathā madhukarādīnaṃ, pavatti sammavaṇṇitā.
>
> ''Līnauddhatabhāvehi, mocayitvāna sabbaso;
> Evaṃ nimittābhimukhaṃ, mānasaṃ paṭipādaye''ti. (visuddhi. 1.67);

Yathā hi acheko madhukaro ''asukasmiṃ rukkhe pupphaṃ pupphita''nti ñatvā tikkhena vegena pakkhando taṃ atikkamitvā paṭinivattento khīṇe reṇumhi sampāpuṇāti, aparo acheko mandena javena pakkhando khīṇeyeva sampāpuṇāti, cheko pana samena javena pakkhando sukhena puppharāsiṃ sampatvā yāvadicchakaṃ reṇuṃ ādāya madhuṃ sampādetvā madhuṃ anubhavati, yathā ca sallakattaantevāsikesu udakathālagate uppalapatte satthakammaṃ sikkhantesu eko acheko vegena satthaṃ pātento uppalapattaṃ dvidhā vā chindati, udake vā paveseti, aparo acheko chijjanapavesanabhayā satthakena phusitumpi na visahati, cheko pana samena payogena tattha satthapadaṃ dassetvā pariyodātasippo hutvā tathārūpesu ṭhānesu kammaṃ katvā lābhaṃ labhati, yathā ca ''yo catubyāmappamāṇaṃ makkaṭakasuttaṃ āharati, so cattāri sahassāni labhatī''ti raññā vutte eko achekapuriso vegena makkaṭakasuttaṃ ākaḍḍhanto tahiṃ tahiṃ chindatiyeva, aparo acheko chedanabhayā hatthena phusitumpi na visahati, cheko pana koṭito paṭṭhāya samena payogena daṇḍake veṭhetvā āharitvā lābhaṃ labhati, yathā ca acheko niyāmako balavavāte laṅkāraṃ pūrento nāvaṃ videsaṃ pakkhandāpeti, aparo acheko mandavāte laṅkāraṃ oropento nāvaṃ tattheva ṭhapeti, cheko pana mandavāte pūretvā balavavāte aḍḍhalaṅkāraṃ katvā sotthinā icchitaṭṭhānaṃ pāpuṇāti, yathā ca ''yo telena achaḍḍento nāḷiṃ pūreti, so lābhaṃ labhatī''ti ācariyena antevāsikānaṃ vutte eko acheko lābhaluddho vegena pūrento telaṃ chaḍḍeti, aparo acheko telachaḍḍanabhayā āsiñcitumpi na visahati, cheko pana samena payogena pūretvā lābhaṃ labhati, evameva eko bhikkhu uppanne nimitte ''sīghameva appanaṃ pāpuṇissāmī''ti gāḷhaṃ vīriyaṃ karoti, tassa cittaṃ accāraddhavīriyattā uddhacce patati, so na sakkoti appanaṃ pāpuṇituṃ. Eko accāraddhavīriyatāya dosaṃ disvā ''kiṃ dāni me appanāyā''ti vīriyaṃ hāpeti, tassa cittaṃ atilīnavīriyattā kosajje patati, sopi na sakkoti appanaṃ pāpuṇituṃ. Yo pana īsakampi līnaṃ līnabhāvato, uddhataṃ uddhaccato mocetvā samena payogena nimittābhimukhaṃ pavatteti, so appanaṃ pāpuṇāti, tādisena bhavitabbaṃ.

Idāni evaṃ paṭipannassa appanāpavattiṃ dassento **''tassevaṃ anuyuttassā''**tiādimāha. Tattha **paṭhamaṃ parikamma**ntiādi aggahitaggahaṇena vuttaṃ, gahitaggahaṇena pana avisesena sabbesaṃ sabbā samaññā. Sabbānipi hi appanāya parikammattā paṭisaṅkhārakattā **''parikammānī''**tipi, yathā gāmādīnaṃ āsannappadeso ''gāmūpacāro gharūpacāro''ti vuccati, evaṃ appanāya āsannattā samīpacārittā vā **''upacārānī''**tipi, ito pubbe parikammānaṃ upari appanāya ca anulomanato **''anulomānī''**tipi vuccanti. Yañcettha sabbantimaṃ, taṃ parittagottābhibhavanato mahaggatagottabhāvanato ca **''gotrabhū''**tipi vuccati. Gaṃ tāyatīti hi gottaṃ, parittanti pavattamānaṃ abhidhānaṃ buddhiñca ekaṃsikavisayatāya rakkhatīti **parittagottaṃ**. Yathā hi buddhi ārammaṇabhūtena atthena vinā na vattati, evaṃ abhidhānaṃ abhidheyyabhūtena, tasmā so tāni tāyati rakkhatīti vuccati. Taṃ pana mahaggatānuttaravidhuraṃ kāmataṇhāya gocarabhūtaṃ kāmāvacaradhammānaṃ āveṇikarūpaṃ daṭṭhabbaṃ. Mahaggatagottepi iminā nayena attho veditabbo. Iti evarūpassa parittagottassa abhibhavanato mahaggatagottassa ca bhāvanato uppādanato antimaṃ ''gotrabhū''tipi vuccati. **Catutthameva hi pañcamaṃ vā**ti khippābhiññadandhābhiññānaṃ vasena vuttaṃ. Khippābhiññassa hi catutthaṃ appeti, dandhābhiññassa pañcamaṃ. Kasmā pana catutthaṃ pañcamaṃ vā appeti, na chaṭṭhaṃ vā sattamaṃ vāti āha **''āsannabhavaṅgapātattā''**ti. Yathā hi puriso chinnapapātābhimukho dhāvanto ṭhātukāmopi pariyante pādaṃ katvā ṭhātuṃ na sakkoti, papāte eva patati, evaṃ chaṭṭhaṃ vā sattamaṃ vā appetuṃ na sakkoti bhavaṅgassa āsannattā. Tasmā

catutthapañcamesuyeva appanā hotīti veditabbā.

''Purimā purimā kusalā dhammā pacchimānaṃ pacchimānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ āsevanapaccayena paccayo''ti (paṭṭhā. 1.1.12) vuttattā **''āsevanapaccayena kusalā dhammā balavanto hontī''**ti āha. Yathā aladdhāsevanaṃ paṭhamaṃ javanaṃ dubbalattā gotrabhuṃ na uppādeti, laddhāsevanaṃ pana balavabhāvato dutiyaṃ vā tatiyaṃ vā gotrabhuṃ uppādeti, evaṃ laddhāsevanatāya balavabhāvato chaṭṭhampi sattamampi appetīti therassa adhippāyo. Tenāha – **''tasmā chaṭṭhaṃ sattamaṃ vā appetī''**ti. **Ta**nti therassa vacanaṃ. **Paṭikkhitta**nti suttasuttānulomaācariyavādehi anupatthambhitattā ''attanomatimattaṃ therasseta''nti vatvā paṭikkhittaṃ. ''Purimā purimā kusalā dhammā''ti pana suttapadamakāraṇaṃ āsevanapaccayalābhassa balavabhāve anekantikattā. Tathā hi aladdhāsevanāpi paṭhamacetanā diṭṭhadhammavedanīyā hoti, laddhāsevanā dutiyacetanā yāva chaṭṭhacetanā aparāpariyavedanīyā. Yadi chaṭṭhaṃ sattamañca parikkhīṇajavattā dubbalaṃ, na āsevanapaccayena balavaṃ, kathaṃ sattamajavanacetanā upapajjavedanīyā ānantariyā ca hotīti? Nāyaṃ viseso āsevanapaccayalābhena balavappattiyā kiñcarahi kiriyāvatthāvisesato. Kiriyāvatthā hi ādimajjhapariyosānavasena tividhā. Tattha pariyosānāvatthāya sanniṭṭhāpakacetanābhāvena upapajjavedanīyāditā hoti, na balavabhāvenāti daṭṭhabbaṃ. ''Paṭisandhiyā anantarapaccayabhāvino vipākasantānassa anantarapaccayabhāvena tathā abhisaṅkhatattā''ti ca vadanti, tasmā chaṭṭhasattamānaṃ papātābhimukhatāya parikkhīṇajavatā na sakkā nivāretuṃ. **Pubbabhāgacittānī**ti tīṇi cattāri vā cittāni.

Etthāti etissaṃ kāyānupassanāyaṃ. **Pārisuddhiṃ pattukāmo**ti adhigantukāmo samāpajjitukāmo ca. Tattha sallakkhaṇāvivaṭṭanāvasena adhigantukāmo, sallakkhaṇavasena samāpajjitukāmoti yojetabbaṃ. **Āvajjanasamāpajjana…pe… vasippatta**nti ettha evaṃ tāva pañca vasiyo veditabbā – paṭhamajjhānato vuṭṭhāya paṭhamaṃ vitakkaṃ āvajjayato bhavaṅgaṃ upacchinditvā uppannāvajjanānantaraṃ vitakkārammaṇāneva cattāri pañca javanāni javanti, tato dve bhavaṅgāni, tato pana vicārārammaṇaṃ āvajjanaṃ vuttanayeneva javanānīti evaṃ pañcasu jhānaṅgesu yadā nirantaraṃ cittaṃ pesetuṃ sakkoti, athassa **āvajjanavasī** siddhā hoti. Ayaṃ pana bhavaṅgadvayantaritā matthakappattā vasī bhagavato yamakapāṭihāriye labbhati, aññesaṃ vā dhammasenāpatiādīnaṃ evarūpe uṭṭhāya samuṭṭhāya lahutaraṃ āvajjanavasīnibbattanakāle. Sā ca kho ittarā parittakālā, na satthu yamakapāṭihāriye viya ciratarappabandhavatī. Tathā hi taṃ sāvakehi asādhāraṇaṃ vuttaṃ. Ito paraṃ sīghatarā āvajjanavasī nāma natthi.

Āyasmato pana mahāmoggallānassa nandopanandanāgarājadamane viya sīghaṃ samāpajjanasamatthatā **samāpajjanavasī** nāma. Ettha ca samāpajjitukāmatānantaraṃ dvīsu bhavaṅgesu uppannesu bhavaṅgaṃ upacchinditvā uppannāvajjanānantaraṃ samāpajjanaṃ sīghaṃ samāpajjanasamatthatā. Ayañca matthakappattā samāpajjanavasī satthu dhammadesanāyaṃ labbhati, taṃ sandhāya vuttaṃ ''so kho ahaṃ, aggivessana, tassāyeva kathāya pariyosāne tasmiṃyeva purimasmiṃ samādhinimitte ajjhattameva cittaṃ saṇṭhapemi sannisādemi ekodiṃ karomi samādahāmi, yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmī''ti (ma. ni. 1.387). Ito sīghatarā hi samāpajjanavasī nāma natthi.

Accharāmattaṃ vā dasaccharāmattaṃ vā khaṇaṃ jhānaṃ ṭhapetuṃ samatthatā **adhiṭṭhānavasī** nāma. Tatheva accharāmattaṃ vā dasaccharāmattaṃ vā lahukaṃ khaṇaṃ jhānasamaṅgī hutvā jhānato vuṭṭhātuṃ samatthatā **vuṭṭhānavasī** nāma. Bhavaṅgacittappavattiyeva hettha jhānato vuṭṭhānaṃ nāma. Ettha ca yathā ''ettakameva khaṇaṃ jhānaṃ ṭhapessāmī''ti pubbaparikammavasena adhiṭṭhānasamatthatā adhiṭṭhānavasī, evaṃ ''ettakameva khaṇaṃ jhānasamaṅgī hutvā jhānato vuṭṭhahissāmī''ti pubbaparikammavasena vuṭṭhānasamatthatā vuṭṭhānavasīti veditabbā, yā samāpattivuṭṭhānakusalatāti vuccati. **Paccavekkhaṇavasī** pana āvajjanavasiyā eva vuttā. Paccavekkhaṇajavanāneva hi tattha āvajjanānantarāni. Yadaggena hi āvajjanavasīsiddhi, tadaggena paccavekkhaṇavasīsiddhi veditabbā.

Arūpapubbaṅgamaṃ vā…pe… vipassanaṃ paṭṭhapetīti saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato dassetuṃ **''katha''**ntiādi vuttaṃ. Tattha **jhānaṅgāni pariggahetvā**ti vitakkādīni jhānaṅgāni taṃsampayutte ca dhamme salakkhaṇarasādivasena pariggahetvā. ''Jhānaṅgānī''ti hi idaṃ nidassanamattaṃ, jhānaṅgāni pana passanto taṃsampayutte ca dhamme passati. **Tesaṃ nissayaṃ hadayavatthu**nti yathā nāma puriso antogehe sappaṃ disvā anubandhamāno tassa āsayaṃ passati, evameva kho ayampi yogāvacaro te arūpadhamme upaparikkhanto ''ime dhammā kiṃ nissāya pavattantī''ti pariyesamāno tesaṃ nissayaṃ hadayavatthuṃ passati. **Jhānaṅgāni arūpa**nti ettha taṃsampayuttadhammānampi gahaṇaṃ veditabbaṃ.

Arūpapubbaṅgamaṃ rūpapariggahaṃ dassetvā idāni rūpapubbaṅgamaṃ arūpapariggahaṃ dassento **''atha vā''**tiādimāha. **Kesādīsu koṭṭhāsesu…pe… taṃnissitarūpāni ca pariggahetvā**ti ettha pana kese tāva thaddhalakkhaṇaṃ pathavīdhātūti pariggahetabbaṃ, tattheva ābandhanalakkhaṇaṃ āpodhātūti, paripācanalakkhaṇaṃ tejodhātūti, vitthambhanalakkhaṇaṃ vāyodhātūti evaṃ sabbakoṭṭhāsesu ekekasmiṃ koṭṭhāse cattāri cattāri mahābhūtāni pariggahetabbāni. Athānena yāthāvato sarasalakkhaṇato āvibhūtāsu dhātūsu kammasamuṭṭhānamhi tāva kese vuttalakkhaṇā tā catasso ca dhātuyo taṃnissito ca vaṇṇo gandho raso ojā jīvitaṃ kāyapasādoti evaṃ kāyadasakavasena dasa rūpāni, tattheva bhāvassa atthitāya bhāvadasakavasena dasa rūpāni, āhārasamuṭṭhānaṃ ojaṭṭhamakaṃ, utusamuṭṭhānaṃ cittasamuṭṭhānanti aparānipi catuvīsatīti evaṃ catusamuṭṭhānesu catuvīsatikoṭṭhāsesu catucattālīsa rūpāni pariggahetabbāni. Sedo assu kheḷo siṅghāṇikāti ime pana catūsu utucittasamuṭṭhānesu dvinnaṃ ojaṭṭhamakānaṃ vasena soḷasa soḷasa rūpāni. Udariyaṃ karīsaṃ pubbaṃ muttanti imesu catūsu utusamuṭṭhānesu utusamuṭṭhānasseva ojaṭṭhamakassa vasena aṭṭha aṭṭha rūpāni pariggahetabbāni. Esa tāva dvattiṃsākāre nayo.

Ye pana imasmiṃ dvattiṃsākāre āvibhūte apare cattāro tejokoṭṭhāsā, cha vāyokoṭṭhāsāti dasa ākārā āvi bhavanti, tattha asitādiparipācake tāva kammajatejokoṭṭhāsamhi ojaṭṭhamakañceva jīvitañcāti nava rūpāni, tathā cittaje assāsapassāsakoṭṭhāse ojaṭṭhamakañceva saddo cāti nava, sesesu catusamuṭṭhānesu aṭṭhasu jīvitanavakañceva tīṇi ca ojaṭṭhamakānīti tettiṃsa tettiṃsa rūpāni pariggahetabbāni. Evaṃ vitthārato dvācattālīsākāravasena imesu bhūtupādāyarūpesu pākaṭesu jātesu vatthudvāravasena pañca cakkhudasakādayo hadayavatthudasakañcāti aparānipi saṭṭhi rūpāni pariggahetabbāni. Sace panassa tena tena mukhena rūpaṃ pariggahetvā arūpaṃ pariggaṇhato sukhumattā arūpaṃ na upaṭṭhāti, tena dhuranikkhepaṃ akatvā rūpameva punappunaṃ sammasitabbaṃ manasi kātabbaṃ pariggahetabbaṃ vavatthapetabbaṃ. Yathā yathā hissa rūpaṃ suvikkhālitaṃ hoti nijjaṭaṃ suparisuddhaṃ, tathā tathā tadārammaṇā arūpadhammā sayameva pākaṭā honti.

Yathā hi cakkhumato purisassa aparisuddhe ādāse mukhanimittaṃ olokentassa nimittaṃ na paññāyatīti na ādāsaṃ chaḍḍeti, atha kho naṃ punappunaṃ parimajjati, tassa parisuddhe ādāse nimittaṃ sayameva pākaṭaṃ hoti, evameva tena bhikkhunā dhuranikkhepaṃ akatvā rūpameva punappunaṃ sammasitabbaṃ manasi kātabbaṃ pariggahetabbaṃ vavatthapetabbaṃ. Yathā yathā hissa rūpaṃ suvikkhālitaṃ hoti nijjaṭaṃ suparisuddhaṃ, tathā tathā tadārammaṇā arūpadhammā sayameva pākaṭā honti. Evaṃ suvisuddharūpapariggahassa panassa arūpadhammā tīhākārehi upaṭṭhahanti phassavasena vā vedanāvasena vā viññāṇavasena vā.

Kathaṃ? Ekassa tāva ''kese pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā…pe… assāsapassāse pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā''tiādinā nayena dhātuyo pariggaṇhantassa paṭhamābhinipāto phasso, taṃsampayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, saddhiṃ phassena cetanā saṅkhārakkhandho, cittaṃ viññāṇakkhandhoti upaṭṭhāti. Evaṃ arūpadhammā phassavasena upaṭṭhahanti. Ekassa ''kese pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā…pe… assāsapassāse pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā''ti tadārammaṇarasānubhavanakavedanā vedanākkhandho, taṃsampayuttā saññā saññākkhandho, taṃsampayutto phasso ca cetanā ca saṅkhārakkhandho, taṃsampayuttaṃ cittaṃ viññāṇakkhandhoti upaṭṭhāti. Evaṃ vedanāvasena arūpadhammā upaṭṭhahanti. Aparassa ''kese pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā…pe… assāsapassāse pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā''ti ārammaṇapaṭivijānanaṃ viññāṇakkhandho, taṃsampayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, phasso ca cetanā ca saṅkhārakkhandhoti upaṭṭhāti. Evaṃ viññāṇavasena arūpadhammā upaṭṭhahanti. Etenevupāyena ''kammasamuṭṭhāne kese pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā''tiādinā nayena dvācattālīsāya dhātukoṭṭhāsesu catunnaṃ catunnaṃ dhātūnaṃ vasena sesesupi vatthu cakkhādīsu dasakesu manodhātumanoviññāṇadhātūnaṃ nissayalakkhaṇaṃ hadayavatthu rūpābhighātārahabhūtappasādalakkhaṇaṃ cakkhūtiādinā vatthudvāravasena pariggaṇhantassa paṭhamābhinipāto phasso, taṃsampayuttā vedanā vedanākkhandhotiādinā phassādivasena tīhi ākārehi arūpadhammā upaṭṭhahanti. Tena vuttaṃ **''yathāpariggahitarūpārammaṇaṃ yathāpariggahitarūpavatthudvārārammaṇaṃ vā sasampayuttadhammaṃ viññāṇañca passatī''**ti.

Idāni aññathāpi rūpapubbaṅgamaṃ arūpapariggahaṃ dassento **''atha vā''**tiādimāha. Tattha **yathā hī**tiādi kāyassa cittassa ca assāsapassāsānaṃ samudayabhāvadassanaṃ. **Kammāragaggarī**ti kammārānaṃ ukkāya aggidhamanabhastā. **Dhamamānāyā**ti dhūmāyantiyā, vātaṃ gāhāpentiyāti attho. **Tajja**nti tadanurūpaṃ. **Evamevā**nti ettha kammāragaggarī viya karajakāyo, vāyāmo viya cittaṃ daṭṭhabbaṃ. Kiñcāpi assāsapassāsā cittasamuṭṭhānā, karajakāyaṃ pana vinā tesaṃ appavattanato **''kāyañca cittañca paṭicca assāsapassāsā''**ti vuttaṃ.

Tassāti nāmarūpassa. **Paccayaṃ pariyesatī**ti ''avijjāsamudayā rūpasamudayo''tiādinā avijjādikaṃ paccayaṃ pariyesati vīmaṃsati pariggaṇhāti. **Kaṅkhaṃ vitaratī**ti ''ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhāna''ntiādinayappavattaṃ soḷasavatthukaṃ vicikicchaṃ atikkamati pajahati. ''Yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppanna''ntiādinayappavattaṃ **kalāpasammasanaṃ**. **Pubbabhāge**ti paṭipadāñāṇadassanavisuddhipariyāpannāya udayabbayānupassanāya pubbabhāge uppanne. **Obhāsādayo**ti obhāso ñāṇaṃ pīti passaddhi sukhaṃ adhimokkho paggaho upekkhā upaṭṭhānaṃ nikantīti ime obhāsādayo dasa.

Tattha (visuddhi. 2.733; paṭi. ma. aṭṭha. 2.2.6) **obhāso**ti vipassanobhāso, so ca vipassanācittasamuṭṭhitaṃ santatipatitaṃ utusamuṭṭhānañca pabhassararūpaṃ. Tattha vipassanācittasamuṭṭhitaṃ yogino sarīraṭṭhameva pabhassaraṃ hutvā tiṭṭhati cittajarūpānaṃ sarīraṃ muñcitvā bahi appavattanato, itaraṃ sarīraṃ muñcitvā ñāṇānubhāvānurūpaṃ samantato pattharati, taṃ tasseva paññāyati. Tena phuṭṭhokāse rūpagatampi passati, passanto ca cakkhuviññāṇena passati, udāhu manoviññāṇenāti vīmaṃsitabbanti vadanti. Dibbacakkhulābhino viya taṃ manoviññāṇaviññeyyamevāti vattuṃ yuttaṃ viya dissati. So kho panāyaṃ obhāso kassaci bhikkhuno

pallaṅkaṭṭhānamattameva obhāsento uppajjati, kassaci antogabbhaṃ, kassaci bahigabbhampi, kassaci sakalavihāraṃ, gāvutaṃ, aḍḍhayojanaṃ, yojanaṃ, dviyojanaṃ, tiyojanaṃ, kassaci pathavītalato yāva akaniṭṭhabrahmalokā ekālokaṃ kurumāno. Bhagavato pana dasasahassilokadhātuṃ obhāsento udapādi. Tasmiṃ pana uppanne yogāvacaro ''na vata me ito pubbe evarūpo obhāso uppannapubbo, addhā maggappattosmi phalappattosmī''ti amaggameva ''maggo''ti, aphalameva ca ''phala''nti gaṇhāti. Tassa amaggaṃ ''maggo''ti aphalaṃ vā ''phala''nti gaṇhato vipassanāvīthi ukkantā nāma hoti. So attano mūlakammaṭṭhānaṃ vissajjetvā obhāsameva assādento nisīdati.

Ñāṇanti vipassanāñāṇaṃ. Tassa kira rūpārūpadhamme tulayantassa tīrayantassa vissaṭṭhaindavajiramiva avihatavegaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ ativisadaṃ ñāṇaṃ uppajjati.

Pītīti vipassanāpīti. Tassa kira tasmiṃ samaye khuddikā pīti khaṇikā pīti okkantikā pīti ubbegā pīti pharaṇā pītīti ayaṃ pañcavidhā pīti sakalasarīraṃ pūrayamānā uppajjati.

Passaddhīti vipassanāpassaddhi. Tassa kira tasmiṃ samaye rattiṭṭhāne vā divāṭṭhāne vā nisinnassa kāyacittānaṃ neva daratho, na gāravaṃ, na kakkhaḷatā, na akammaññatā, na gelaññaṃ, na vaṅkatā hoti, atha kho panassa kāyacittāni passaddhāni lahūni mudūni kammaññāni suvisadāni ujukāniyeva honti. So imehi passaddhādīhi anuggahitakāyacitto tasmiṃ samaye amānusiṃ nāma ratiṃ anubhavati. Yaṃ sandhāya vuttaṃ –

''Suññāgāraṃ paviṭṭhassa, santacittassa bhikkhuno;
Amānusī ratī hoti, sammā dhammaṃ vipassato.

''Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānata''nti. (dha. pa. 373-374);

Evamassa imaṃ amānusiṃ ratiṃ sādhayamānā lahutādisampayuttā passaddhi uppajjati.

Sukhanti vipassanāsukhaṃ. Tassa kira tasmiṃ samaye sakalasarīraṃ abhisandayamānaṃ atipaṇītaṃ sukhamuppajjati.

Adhimokkhoti saddhā. Vipassanāsampayuttāyeva hissa cittacetasikānaṃ atisayappasādabhūtā balavatī saddhā uppajjati.

Paggahoti vīriyaṃ. Vipassanāsampayuttameva hissa asithilamanaccāraddhaṃ supaggahitaṃ vīriyaṃ uppajjati.

Upaṭṭhānanti sati. Vipassanāsampayuttāyeva hissa sūpaṭṭhitā suppatiṭṭhitā nikhātā acalā pabbatarājasadisā sati uppajjati. So yaṃ yaṃ ṭhānaṃ āvajjati samannāharati manasi karoti paccavekkhati, taṃ taṃ ṭhānamassa okkantitvā pakkhanditvā dibbacakkhuno paraloko viya satiyā upaṭṭhāti.

Upekkhāti vipassanupekkhā ceva āvajjanupekkhā ca. Tasmiñhissa samaye sabbasaṅkhāresu majjhattabhūtā vipassanupekkhā balavatī uppajjati, manodvāre āvajjanupekkhāpi. Sā hissa taṃ taṃ ṭhānaṃ āvajjentassa vissaṭṭhaindavajiramiva pattapuṭe pakkhandatattanārāco viya ca sūrā tikhiṇā hutvā vahati.

Nikantīti vipassanānikanti. Evaṃ obhāsādipaṭimaṇḍitāya hissa vipassanāya ālayaṃ kurumānā sukhumā santākārā nikanti uppajjati, yā ''kileso''ti pariggahetumpi na sakkā hoti.

Yathā ca obhāse, evaṃ etesupi aññatarasmiṃ uppanne yogāvacaro ''na vata me ito pubbe evarūpaṃ ñāṇaṃ uppannapubbaṃ, evarūpā pīti, passaddhi, sukhaṃ, adhimokkho, paggaho, upaṭṭhānaṃ, upekkhā, nikanti uppannapubbā, addhā maggappattosmi phalappattosmī''ti amaggameva ''maggo''ti aphalameva ca ''phala''nti gaṇhāti, tassa amaggaṃ ''maggo''ti aphalaṃ ''phala''nti gaṇhato vipassanāvīthi ukkantā nāma hoti. So attano mūlakammaṭṭhānaṃ vissajjetvā nikantimeva assādento nisīdati.

Ettha ca obhāsādayo upakkilesavatthutāya ''upakkilesā''ti vuttā, na akusalattā, nikanti pana upakkileso ceva upakkilesavatthu ca. Vatthuvaseneva cete dasa, gāhavasena pana samatiṃsa honti. Kathaṃ? ''Mama obhāso uppanno''ti gaṇhato hi diṭṭhiggāho hoti, ''manāpo vata obhāso uppanno''ti gaṇhato mānaggāho, obhāsaṃ assādayato taṇhāgāho. Iti obhāse diṭṭhimānataṇhāvasena tayo gāhā. Tathā sesesupīti evaṃ gāhavasena samatiṃsa upakkilesā honti. Tesaṃ vasena akusalo abyatto yogāvacaro obhāsādīsu kampati vikkhipati, obhāsādīsu ekekaṃ ''etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā''ti samanupassati. Tenāhu porāṇā –

''Obhāse ceva ñāṇe ca, pītiyā ca vikampati;
Passaddhiyā sukhe ceva, yehi cittaṃ pavedhati.

''Adhimokkhe ca paggāhe, upaṭṭhāne ca kampati;
Upekkhāvajjanāya ceva, upekkhāya ca nikantiyā''ti. (paṭi. ma. 2.7)

Kusalo paṇḍito byatto buddhisampanno yogāvacaro obhāsādīsu uppannesu ''ayaṃ kho me obhāso uppanno, so kho panāyaṃ anicco saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo vayadhammo virāgadhammo nirodhadhammo''ti iti vā taṃ paññāya paricchindati upaparikkhati. Atha vā panassa evaṃ hoti – sace obhāso attā bhaveyya, attāti gahetuṃ vaṭṭeyya, anattāva panāyaṃ ''attā''ti gahito. Tasmā so avasavattanaṭṭhena anattā, hutvā abhāvaṭṭhena anicco, uppādavayapaṭipīḷanaṭṭhena dukkhoti upaparikkhati. Yathā ca obhāse, evaṃ sesesupi. So evaṃ upaparikkhitvā obhāsaṃ ''netaṃ mama, nesohamasmi, na meso attā''ti samanupassati. Ñāṇaṃ…pe… nikantiṃ ''netaṃ mama, nesohamasmi, na meso attā''ti samanupassati. Evaṃ samanupassanto obhāsādīsu na kampati na vedhati. Tenāhu porāṇā –

''Imāni dasa ṭhānāni, paññā yassa pariccitā;
Dhammuddhaccakusalo hoti, na ca vikkhepa gacchatī''ti. (paṭi. ma. 2.7);

So evaṃ vikkhepaṃ agacchanto taṃ samatiṃsavidhaṃ upakkilesajaṭaṃ vijaṭetvā ''obhāsādayo dhammā na maggo, upakkilesavimuttaṃ pana vīthippaṭipannaṃ vipassanāñāṇaṃ maggo''ti amaggaṃ maggañca vavatthapeti. Yaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ **''obhāsādayo dasa vipassanupakkilese pahāya upakkilesavimuttaṃ paṭipadāñāṇaṃ maggoti vavatthapetvā''**ti. **Udayaṃ pahāyā**ti udayabbayānupassanāya gahitaṃ saṅkhārānaṃ udayaṃ vissajjetvā tesaṃ bhaṅgasseva anupassanato bhaṅgānupassanāñāṇaṃ **patvā** ādīnavānupassanāpubbaṅgamāya nibbidānupassanāya **nibbindanto** muñcitukamyatāpaṭisaṅkhānupassanāsaṅkhārupekkhānulomañāṇānaṃ ciṇṇapariyante uppannagotrabhuñāṇānantaraṃ uppannena maggañāṇena sabbasaṅkhāresu **virajjanto vimuccanto**. Maggakkhaṇe hi ariyo virajjati vimuccatīti ca vuccati. Tenāha – **''yathākkamaṃ cattāro ariyamagge pāpuṇitvā''**ti. Maggaphalanibbānapahīnāvasiṭṭhakilesasaṅkhātassa paccavekkhitabbassa pabhedena **ekūnavīsatibhedassa**. Arahato hi avasiṭṭhakilesābhāvena ekūnavīsati paccavekkhaṇañāṇāni. **Assā**ti ānāpānassatikammaṭṭhānikassa.

Visuṃ kammaṭṭhānabhāvanānayo nāma natthīti paṭhamacatukkavasena adhigatajjhānassa vedanācittadhammānupassanāvasena desitattā vuttaṃ. **Tesa**nti tiṇṇaṃ catukkānaṃ. **Pītippaṭisaṃvedī**ti pītiyā paṭi paṭi sammadeva vedanasīlo, tassā vā paṭi paṭi sammadeva vedo etassa atthi, taṃ vā paṭi paṭi sammadeva vedayamāno. Tattha kāmaṃ **saṃvedana**ggahaṇeneva pītiyā sakkaccaṃ viditabhāvo bodhito hoti, yehi pana pakārehi tassā saṃvedanaṃ icchitaṃ, taṃ dassetuṃ **paṭi**-saddaggahaṇaṃ ''paṭi paṭi saṃvedīti paṭisaṃvedī''ti. Tenāha **''dvīhākārehī''**tiādi.

Tattha **kathaṃ ārammaṇato pīti paṭisaṃviditā hotī**ti pucchāvacanaṃ. **Sappītike dve jhāne samāpajjatī''**ti pītisahagatāni dve paṭhamadutiyajjhānāni paṭipāṭiyā samāpajjati. **Tassā**ti tena. ''Paṭisaṃviditā''ti hi padaṃ apekkhitvā kattuatthe etaṃ sāmivacanaṃ. **Samāpattikkhaṇe**ti samāpannakkhaṇe. **Jhānapaṭilābhenā**ti jhānena samaṅgibhāvena. **Ārammaṇato**ti ārammaṇamukhena, tadārammaṇajjhānapariyāpannā pīti paṭisaṃviditā hoti ārammaṇassa paṭisaṃviditattā. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yathā nāma sappapariyesanaṃ carantena tassa āsaye paṭisaṃvidite sopi paṭisaṃvidito eva hoti mantāgadabalena tassa gahaṇassa sukarattā, evaṃ pītiyā āsayabhūte ārammaṇe paṭisaṃvidite sā pīti paṭisaṃviditā eva hoti salakkhaṇato sāmaññalakkhaṇato ca tassā gahaṇassa sukarattāti.

Kathaṃ asammohato pīti paṭisaṃviditā hotīti ānetvā sambandhitabbaṃ. **Vipassanākkhaṇe**ti vipassanāpaññāya tikkhavisadappavattāya visayato dassanakkhaṇe. **Lakkhaṇapaṭivedhenā**ti pītiyā salakkhaṇassa sāmaññalakkhaṇassa ca paṭivijjhanena. Yañhi yassa visesato sāmaññato ca lakkhaṇaṃ, tasmiṃ vidite so yāthāvato vidito eva hoti. Tenāha – **''asammohato pīti paṭisaṃviditā hotī''**ti.

Idāni tamatthaṃ pāḷiyā eva vibhāvetuṃ **''vuttañheta''**ntiādimāha. Tattha **dīghaṃassāsavasenā**tiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttameva. Tattha pana satokāritādassanavasena pāḷi āgatā, idha pītippaṭisaṃviditāvasena. Pītippaṭisaṃviditā ca atthato vibhattā eva. Apica ayamettha saṅkhepattho – dīghaṃassāsavasenāti dīghassa assāsassa ārammaṇabhūtassa vasena pajānato sā pīti paṭisaṃviditā hotīti sambandho. **Cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato**ti jhānapariyāpannaṃ avikkhepoti laddhanāmaṃ cittassekaggataṃ taṃsampayuttāya paññāya pajānato. Yatheva hi ārammaṇamukhena pīti paṭisaṃviditā hoti, evaṃ taṃsampayuttadhammāpi ārammaṇamukhena paṭisaṃviditā eva hontīti. **Sati upaṭṭhitā hotī**ti dīghaṃassāsavasena jhānasampayuttā sati tassa ārammaṇe upaṭṭhitā ārammaṇamukhena jhānepi upaṭṭhitā nāma hoti. **Tāya satiyā**ti evaṃ upaṭṭhitāya tāya satiyā yathāvuttena **tena ñāṇena** suppaṭividitattā ārammaṇassa tassa vasena tadārammaṇā sā pīti **paṭisaṃviditā hoti**. **Dīghaṃpassāsavasenā**tiādīsupi imināva nayena attho veditabbo.

Evaṃ paṭhamacatukkavasena dassitaṃ pītippaṭisaṃvedanaṃ ārammaṇato asammohato ca vibhāgaso dassetuṃ **''āvajjato''**tiādi vuttaṃ. Tattha **āvajjato**ti jhānaṃ āvajjentassa. **Sā pītī**ti sā jhānapariyāpannā pīti. **Jānato**ti samāpannakkhaṇe ārammaṇamukhena jānato. Tassa sā pīti paṭisaṃviditā hotīti sambandho. **Passato**ti dassanabhūtena ñāṇena jhānato vuṭṭhāya passantassa. **Paccavekkhato**ti jhānaṃ paccavekkhantassa. **Cittaṃ adhiṭṭhahato**ti ''ettakaṃ velaṃ jhānasamaṅgī bhavissāmī''ti jhānacittaṃ adhiṭṭhahantassa. Evaṃ pañcannaṃ vasībhāvānaṃ vasena jhānassa pajānanamukhena ārammaṇato pītiyā paṭisaṃvedanā dassitā.

Idāni yehi dhammehi jhānaṃ vipassanā ca sijjhanti, tesaṃ jhānapariyāpannānaṃ vipassanāmaggapariyāpannānañca saddhādīnaṃ vasena pītippaṭisaṃvedanaṃ dassetuṃ **''saddhāya adhimuccato''**tiādi vuttaṃ. Tattha **adhimuccato**ti saddahantassa, samathavipassanāvasenāti adhippāyo. **Vīriyaṃ paggaṇhato**tiādīsupi eseva nayo. **Abhiññeyya**nti abhivisiṭṭhāya paññāya jānitabbaṃ. **Abhijānato**ti vipassanāpaññāpubbaṅgamāya maggapaññāya jānato. **Pariññeyya**nti dukkhasaccaṃ tīraṇapariññāya maggapaññāya ca parijānato. **Pahātabba**nti samudayasaccaṃ pahānapariññāya maggapaññāya ca **pajahato**. **Bhāvayato sacchikaroto bhāvetabbaṃ** maggasaccaṃ, **sacchikātabbaṃ** nirodhasaccaṃ. Keci panettha pītiyā eva vasena abhiññeyyādīni uddharanti, taṃ ayuttaṃ jhānādisamudāyaṃ uddharitvā tato pītiyā niddhāraṇassa adhippetattā.

Ettha ca ''dīghaṃassāsavasenā''tiādinā paṭhamacatukkavasena ārammaṇato pītippaṭisaṃvedanaṃ vuttaṃ, tathā ''āvajjato''tiādīhi pañcahi padehi. ''Abhiññeyyaṃ abhijānato''tiādīhi pana asammohato, ''saddhāya adhimuccato''tiādīhi ubhayathāpi saṅkhepato samathavasena ārammaṇato vipassanāvasena asammohato pītippaṭisaṃvedanaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ. Kasmā panettha vedanānupassanāyaṃ pītisīsena vedanā gahitā, na sarūpato evāti? Bhūmivibhāgādivasena vedanaṃ bhinditvā catudhā vedanānupassanaṃ dassetuṃ. Apica vedanākammaṭṭhānaṃ dassento bhagavā pītiyā oḷārikattā taṃsampayuttasukhaṃ sukhaggahaṇatthaṃ pītisīsena dasseti.

Eteneva nayena avasesapadānīti sukhappaṭisaṃvedī cittasaṅkhārappaṭisaṃvedīti padāni pītippaṭisaṃvedī-pade āgatanayeneva atthato veditabbāni. Sakkā hi ''dvīhākārehi sukhappaṭisaṃviditā hoti, cittasaṅkhārappaṭisaṃviditā hoti ārammaṇato''tiādinā pītiṭṭhāne sukhādipadāni pakkhipitvā ''sukhasahagatāni tīṇi jhānāni cattāri vā jhānāni samāpajjatī''tiādinā atthaṃ viññātuṃ. Tenāha **''tiṇṇaṃ jhānānaṃ vasenā''**tiādi. **Vedanādayo**ti **ādi**-saddena saññā gahitā. Tenāha **''dve khandhā''**ti. **Vipassanābhūmidassanattha**nti pakiṇṇakasaṅkhārasammasanavasena vipassanāya bhūmidassanatthaṃ **''sukhanti dve sukhānī''**tiādi vuttaṃ samathe kāyikasukhābhāvato. **So**ti so passambhanapariyāyena vutto nirodho. ''Imassa hi bhikkhuno apariggahitakāle''tiādinā vitthārato kāyasaṅkhāre vutto, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbo. Tattha kāyasaṅkhāravasena āgato, idha cittasaṅkhāravasenāti ayameva viseso.

Evaṃ cittasaṅkhārassa passambhanaṃ atidesena dassetvā yadaññaṃ imasmiṃ catukke vattabbaṃ, taṃ dassetuṃ **''apicā''**tiādi vuttaṃ. Tattha **pītipade**ti ''pītippaṭisaṃvedī''tiādinā desitakoṭṭhāse. **Pītisīsena vedanā vuttā**ti pītiapadesena taṃsampayuttā vedanā vuttā, na pītīti adhippāyo. Tattha kāraṇaṃ heṭṭhā vuttameva. **Dvīsu cittasaṅkhārapadesū**ti ''cittasaṅkhārappaṭisaṃvedī passambhayaṃ cittasaṅkhāra''nti cittasaṅkhārapaṭisaṃyuttesu dvīsu padesu. ''Viññāṇapaccayā nāmarūpa''nti vacanato cittena paṭibaddhāti **cittapaṭibaddhā**. Tato eva kāmaṃ cittena saṅkharīyantīti **cittasaṅkhārā,** saññāvedanādayo, idha pana upalakkhaṇamattaṃ, saññāvedanāva adhippetāti āha **''saññāsampayuttā vedanā''**ti.

Cittappaṭisaṃvedīti ettha dvīhākārehi cittapaṭisaṃviditā hoti ārammaṇato asammohato ca. Kathaṃ ārammaṇato? Cattāri jhānāni samāpajjati, tassa samāpattikkhaṇe jhānapaṭilābhenātiādinā vuttanayānusārena sabbaṃ suviññeyyanti āha – **''catunnaṃ jhānānaṃ vasena cittapaṭisaṃviditā veditabbā''**ti. **Cittaṃ modento**ti jhānasampayuttaṃ cittaṃ sampayuttāya pītiyā modayamāno, taṃ vā pītiṃ ārammaṇaṃ katvā pavattaṃ vipassanācittaṃ tāya eva ārammaṇabhūtāya pītiyāmodayamāno. **Pamodento**tiādīni padāni tasseva vevacanāni pītipariyāyabhāvato.

Sampayuttāya pītiyā cittaṃ āmodetīti jhānacittasampayuttāya pītisambojjhaṅgabhūtāya odagyalakkhaṇāya jhānapītiyā tameva jhānacittaṃ sahajātādipaccayavasena ceva jhānapaccayavasena ca paribrūhento haṭṭhappahaṭṭhākāraṃ pāpento āmodeti pamodeti ca. **Ārammaṇaṃ katvā**ti uḷāraṃ jhānasampayuttaṃ pītiṃ ārammaṇaṃ katvā pavattamānaṃ vipassanā**cittaṃ** tāya eva ārammaṇabhūtāya pītiyā yogāvacaro haṭṭhappahaṭṭhākāraṃ pāpento **''āmodeti pamodetī''**ti vuccati.

Samaṃ ṭhapentoti yathā īsakampi līnapakkhaṃ uddhaccapakkhañca anupaggamma anonataṃ anunnataṃ yathā indriyānaṃ samattapaṭipattiyā avisamaṃ, samādhissa vā ukkaṃsagamanena āneñjappattiyā sammadeva ṭhitaṃ hoti, evaṃ appanāvasena ṭhapento. **Lakkhaṇappaṭivedhenā**ti aniccādikassa lakkhaṇassa paṭi paṭi vijjhanena khaṇe khaṇe avabodhena. **Khaṇikacittekaggatā**ti khaṇamattaṭṭhitiko samādhi. Sopi hi ārammaṇe nirantaraṃ ekākārena pavattamāno paṭipakkhena anabhibhūto appito viya cittaṃ niccalaṃ ṭhapeti. Tena vuttaṃ **''evaṃ uppannāyā''**tiādi.

Mocentoti vikkhambhanavimuttivasena vivecento visuṃ karonto, nīvaraṇāni pajahantoti attho. **Vipassanākkhaṇe**ti bhaṅgānupassanākkhaṇe. Bhaṅgo hi nāma aniccatāya paramā koṭi, tasmā tāya bhaṅgānupassako yogāvacaro cittamukhena sabbaṃ saṅkhāragataṃ aniccato passati, no niccato, aniccassa dukkhattā dukkhassa ca anattattā tadeva dukkhato anupassati, no sukhato, anattato anupassati, no attato. Yasmā pana yaṃ aniccaṃ dukkhaṃ anattā, na taṃ abhinanditabbaṃ, yañca na abhinanditabbaṃ, na taṃ rañjitabbaṃ, tasmā bhaṅgadassanānusārena ''aniccaṃ dukkhaṃ anattā''ti saṅkhāragate diṭṭhe tasmiṃ nibbindati, no nandati, virajjati, no rajjati, so evaṃ nibbindanto virajjanto lokiyeneva tāva ñāṇena rāgaṃ nirodheti no samudeti, nāssa samudayaṃ karotīti attho. Atha vā so evaṃ viratto yathā diṭṭhaṃ saṅkhāragataṃ, taṃ tathā diṭṭhaṃ attano ñāṇena nirodheti no samudeti, nirodhamevassa manasi karoti, no samudayanti attho, so evaṃ paṭipanno paṭinissajjati, no ādiyatīti vuttaṃ hoti. Ayañhi aniccādianupassanā saddhiṃ khandhābhisaṅkhārehi kilesānaṃ pariccajanato saṅkhatadosadassanena tabbiparīte nibbāne tanninnatāya pakkhandanato ca **pariccāgapaṭinissaggo ceva pakkhandanapaṭinissaggo cā**ti vuccati. Tasmā tāya samannāgato yogāvacaro vuttanayena kilese ca pariccajati, nibbāne ca pakkhandati. Tena vuttaṃ **''so vipassanākkhaṇe aniccānupassanāya niccasaññāto cittaṃ mocento vimocento…pe… paṭinissaggānupassanāya ādānato cittaṃ mocento vimocento assasati ceva passasati cā''**ti.

Tattha aniccassa, aniccanti vā anupassanā **aniccānupassanā**. Tebhūmakadhammānaṃ aniccataṃ gahetvā pavattāya vipassanāya etaṃ nāmaṃ. **Niccasaññāto**ti saṅkhatadhamme ''niccā sassatā''ti pavattāya micchāsaññāya. Saññāsīsena cittadiṭṭhīnampi gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Esa nayo **sukhasaññādī**supi. **Nibbidānupassanāyā**ti saṅkhāresu nibbindanākārena pavattāya anupassanāya. **Nandito**ti sappītikataṇhāto. **Virāgānupassanāyā**ti tathā virajjanākārena pavattāya anupassanāya. Tena vuttaṃ **''rāgato mocento''**ti. **Nirodhānupassanāyā**ti saṅkhārānaṃ nirodhassa anupassanāya. Yathā saṅkhārā nirujjhantiyeva āyatiṃ punabbhavavasena nuppajjanti, evaṃ vā anupassanā nirodhānupassanā. Muñcitukamyatā hi ayaṃ balappattā. Tenāha **''samudayato mocento''**ti. Paṭinissajjanākārena pavattā anupassanā **paṭinissaggānupassanā**. **Ādānato**ti niccādivasena gahaṇato, paṭisandhiggahaṇato vāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Aniccanti anupassī, aniccassa vā anupassanasīlo **aniccānupassī**ti ettha kiṃ pana taṃ aniccaṃ, kathaṃ vā aniccaṃ, kā vā aniccānupassanā, kassa vā aniccānupassanāti catukkaṃ vibhāvetabbanti taṃ dassento **''aniccaṃ veditabba''**ntiādimāha. Tattha niccaṃ nāma dhuvaṃ sassataṃ yathā taṃ nibbānaṃ, na niccanti **aniccaṃ,** udayabbayavantaṃ, atthato saṅkhatā dhammāti āha **aniccanti pañcakkhandhā. Kasmā? Uppādavayaññathattabhāvā**ti, uppādavayaññathattasabbhāvāti attho. Tattha saṅkhatadhammānaṃ hetupaccayehi uppajjanaṃ ahutvā sambhavo attalābho **uppādo,** uppannānaṃ tesaṃ khaṇanirodho vināso **vayo,** jarāya aññathābhāvo **aññathattaṃ**. Yathā hi uppādāvatthāya bhinnāya bhaṅgāvatthāyaṃ vatthubhedo natthi, evaṃ ṭhitisaṅkhātāyaṃ bhaṅgābhimukhāvatthāyampi vatthubhedo natthi. Yattha jarāvohāro, tasmā ekassapi dhammassa jarā yujjati, yā khaṇikajarāti vuccati. Ekaṃsena ca uppādabhaṅgāvatthāsu vatthuno abhedo icchitabbo, aññathā ''añño uppajjati, añño bhijjatī''ti āpajjeyya. Tayidaṃ khaṇikajaraṃ sandhāyāha ''aññathatta''nti.

Yassa lakkhaṇattayassa bhāvā khandhesu aniccasamaññā, tasmiṃ lakkhaṇattaye aniccatā samaññāti ''aniccatāti tesaṃyeva uppādavayaññathatta''nti vatvā visesato dhammānaṃ khaṇikanirodhe aniccatāvohāroti dassento **''hutvā abhāvo vā''**tiādimāha. Tattha uppādapubbakattā abhāvassa **hutvā**-gahaṇaṃ. Tena pākaṭabhāvapubbakattaṃ vināsabhāvassa dasseti. **Tenevākārenā**ti nibbattanākārena. **Khaṇabhaṅgenā**ti khaṇikanirodhena. **Tassā aniccatāyā**ti khaṇikabhaṅgasaṅkhātāya aniccatāya. **Tāya anupassanāyā**ti yathāvuttāya aniccānupassanāya. **Samannāgato**ti samaṅgibhūto yogāvacaro.

Khayoti saṅkhārānaṃ vināso. Virajjanaṃ tesaṃyeva vilujjanaṃ **virāgo,** khayo eva virāgo **khayavirāgo,** khaṇikanirodho. Accantamettha etasmiṃ adhigate saṅkhārā virajjanti nirujjhantīti **accantavirāgo,** nibbānaṃ. Tenāha **''khayavirāgoti saṅkhārānaṃ khaṇabhaṅgo. Accantavirāgoti nibbāna''**nti. **Tadubhayadassanavasena**

pavattāti khayavirāgānupassanāvasena vipassanāya, accantavirāgānupassanāvasena maggassa pavatti yojetabbā. Ārammaṇato vā vipassanāya khayavirāgānupassanāvasena pavatti, tanninnabhāvato accantavirāgānupassanāvasena, maggassa pana asammohato khayavirāgānupassanāvasena, ārammaṇato accantavirāgānupassanāvasena pavatti veditabbā. **Eseva nayo**ti iminā yasmā virāgānupassīpade vuttanayānusārena ''dve nirodhā khayanirodho ca accantanirodho cā''ti evamādiatthavaṇṇanaṃ atidissati, tasmā virāgaṭṭhāne nirodhapadaṃ pakkhipitvā ''khayo saṅkhārānaṃ vināso''tiādinā idha vuttanayena tassa atthavaṇṇanā veditabbā.

Paṭinissajjanaṃ pahātabbassa tadaṅgavasena vā samucchedavasena vā pariccajanaṃ **pariccāgapaṭinissaggo**. Tathā sabbupadhīnaṃ paṭinissaggabhūte visaṅkhāre attano nissajjanaṃ tanninnatāya vā tadārammaṇatāya vā tattha pakkhandanaṃ **pakkhandanapaṭinissaggo**. **Tadaṅgavasenā**ti ettha aniccānupassanā tāva tadaṅgappahānavasena niccasaññaṃ pariccajati, pariccajantī ca tassā tathā appavattiyaṃ ye ''nicca''nti gahaṇavasena kilesā tammūlakā ca abhisaṅkhārā tadubhayamūlakā ca vipākakkhandhā anāgate uppajjeyyuṃ, te sabbepi appavattikaraṇavasena pariccajati, tathā dukkhasaññādayo. Tenāha – **''vipassanā hi tadaṅgavasena saddhiṃ khandhābhisaṅkhārehi kilese pariccajatī''**ti. **Saṅkhatadosadassanenā**ti saṅkhate tebhūmakasaṅkhāragate aniccatādidosadassanena. Niccādibhāvena **tabbiparīte**. **Tanninnatāyā**ti tadadhimuttatāya. **Pakkhandatī**ti anupavisati anupavisantaṃ viya hoti. **Saddhiṃ khandhābhisaṅkhārehi kilese pariccajatī**ti maggena kilesesu pariccattesu avipākadhammatāpādanena abhisaṅkhārā tammūlakā ca khandhā anuppattirahabhāvena pariccattā nāma hontīti sabbepi te maggo pariccajatīti vuttaṃ. **Ubhaya**nti vipassanāñāṇaṃ maggañāṇañca. Maggañāṇampi hi gotrabhuñāṇassa anu pacchā nibbānadassanato anupassanāti vuccati.

Idañca catutthacatukkaṃ suddhavipassanāvaseneva vuttaṃ, purimāni pana tīṇi samathavipassanāvasena. Evaṃ catunnaṃ catukkānaṃ vasena soḷasavatthukāya ānāpānassatiyā bhāvanā veditabbā. Evaṃ soḷasavatthuvasena ca ayaṃ ānāpānassati bhāvitā mahapphalā hoti mahānisaṃsāti veditabbā. ''Evaṃ bhāvito kho, bhikkhave, ānāpānassatisamādhī''tiādinā pana santabhāvādivasena mahānisaṃsatā dassitā. Vitakkupacchedasamatthatāyapi cassa mahānisaṃsatā daṭṭhabbā. Ayañhi santapaṇītaasecanakasukhavihārattā samādhiantarāyakarānaṃ vitakkānaṃ vasena ito cito ca cittassa vidhāvanaṃ upacchinditvā ānāpānārammaṇābhimukhameva cittaṃ karoti. Teneva vuttaṃ – ''ānāpānassati bhāvetabbā vitakkupacchedāyā''ti (a. ni. 9.1; udā. 31). Vijjāvimuttipāripūriyā mūlabhāvenapi cassā mahānisaṃsatā veditabbā. Vuttañhetaṃ bhagavatā –

> ''Ānāpānassati, bhikkhave, bhāvitā bahulīkatā cattāro satipaṭṭhāne paripūreti, cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā bahulīkatā satta bojjhaṅge paripūrenti, satta bojjhaṅgā bhāvitā bahulīkatā vijjāvimuttiṃ paripūrentī''ti (ma. ni. 3.147).

Apica carimakānaṃ assāsapassāsānaṃ viditabhāvakaraṇatopissā mahānisaṃsatā veditabbā. Vuttañhetaṃ bhagavatā –

> ''Evaṃ bhāvitāya, rāhula, ānāpānassatiyā evaṃ bahulīkatāya yepi te carimakā assāsapassāsā, tepi viditāva nirujjhanti, no aviditā''ti (ma. ni. 2.121).

Tattha nirodhavasena tayo carimakā bhavacarimakā jhānacarimakā cuticarimakāti. Bhavesu hi kāmabhave assāsapassāsā pavattanti, rūpārūpabhavesu na pavattanti, tasmā te **bhavacarimakā**. Jhānesu purime jhānattaye pavattanti, catutthe nappavattanti, tasmā te **jhānacarimakā**. Ye pana cuticittassa purato soḷasamena cittena saddhiṃ uppajjitvā cuticittena saha nirujjhanti, ime **cuticarimakā** nāma. Ime idha carimakāti adhippetā.

Ime kira imaṃ kammaṭṭhānamanuyuttassa bhikkhuno pākaṭā honti ānāpānārammaṇassa suṭṭhu pariggahitattā. Cuticittassa hi purato soḷasamacittassa uppādakkhaṇe uppādaṃ āvajjayato uppādopi nesaṃ pākaṭo hoti, ṭhitiṃ āvajjayato ṭhitipi nesaṃ pākaṭā hoti, bhaṅgaṃ āvajjayato bhaṅgopi nesaṃ pākaṭo hoti. Ito aññaṃ kammaṭṭhānaṃ bhāvetvā arahattappattassa bhikkhuno hi āyuantaraṃ paricchinnaṃ vā hoti aparicchinnaṃ vā, imaṃ pana soḷasavatthukaṃ ānāpānassatiṃ bhāvetvā arahattappattassa āyuantaraṃ paricchinnameva hoti. So ''ettakaṃ dāni me āyusaṅkhārā pavattissanti, na ito para''nti ñatvā attano dhammatāya eva sarīrapaṭijagganunivāsanapārupanādīni sabbakiccāni katvā akkhīni nimīleti koṭapabbatavihāravāsitissatthero viya, mahākarañjiyavihāravāsimahātissatthero viya, devaputtaraṭṭhe piṇḍapātikatthero viya, cittalapabbatavihāravāsino dvebhātikattherā viya ca.

Tatridaṃ ekavatthuparidīpanaṃ – dvebhātikattherānaṃ kireko puṇṇamuposathadivase pātimokkhaṃ osāretvā bhikkhusaṅghaparivuto attano vasanaṭṭhānaṃ gantvā caṅkame ṭhito juṇhapakkhe padosavelāyaṃ candālokena samantato āsiñcamānakhīradhāraṃ viya gaganatalaṃ rajatapaṭṭasadisaṃ vālikāsanthatañca bhūmibhāgaṃ disvā ''ramaṇīyo vatāyaṃ kālo, deso ca mama ajjhāsayasadiso, kīva ciraṃ nu kho ayaṃ dukkhabhāro vahitabbo''ti attano āyusaṅkhāre upadhāretvā bhikkhusaṅghaṃ āha – ''tumhehi kathaṃ parinibbāyantā bhikkhū diṭṭhapubbā''ti. Tatra keci āhaṃsu – ''amhehi āsane nisinnakāva parinibbāyantā diṭṭhapubbā''ti. Keci ''amhehi ākāse pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinnakā''ti. Thero āha – ''ahaṃ dāni vo caṅkamantameva parinibbāyamānaṃ dassayissāmī''ti. Tato caṅkame tiriyaṃ lekhaṃ katvā ''ahaṃ ito caṅkamakoṭito parakoṭiṃ gantvā nivattamāno imaṃ lekhaṃ patvā parinibbāyissāmī''ti vatvā caṅkamaṃ oruyha parabhāgaṃ gantvā nivattamāno ekena pādena lekhaṃ akkantakkhaṇeyeva parinibbāyīti.

Ānāpānassatisamādhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamapaññattikathāvaṇṇanā

167. Yadipi ariyā neva attanāva attānaṃ jīvitā voropesuṃ, nāññamaññampi jīvitā voropesuṃ, nāpi migalaṇḍikaṃ samaṇakuttakaṃ upasaṅkamitvā samādapesuṃ, tathāpi yathāvuttehi tīhi pakārehi matānaṃ antare ariyānampi sabbhāvato **''ariyapuggalamissakattā''**ti vuttaṃ. Na hi ariyā pāṇātipātaṃ kariṃsu na samādapesuṃ, nāpi samanuññā ahesuṃ. Atha vā puthujjanakāle attanāva attānaṃ ghātetvā maraṇasamaye vipassanaṃ vaḍḍhetvā ariyamaggaṃ paṭilabhitvā matānampi ariyānaṃ sabbhāvato imināva nayena attanāva attānaṃ jīvitā voropanassa ariyānampi sabbhāvato ariyapuggalamissakattā ''moghapurisā''ti na vuttaṃ. **''Te bhikkhū''ti vutta**nti ''kathañhi nāma te, bhikkhave, bhikkhū attanāpi attānaṃ jīvitā voropessantī''ti ettha ''moghapurisā''ti avatvā ''te bhikkhū''ti vuttaṃ.

Anupaññattikathāvaṇṇanā

168. Itthīsu paṭibaddhacittatā nāma chandarāgena sārattatā sāpekkhabhāvoti āha **''sārattā apekkhavanto''**ti. Maraṇassa guṇakittanaṃ jīvite ādīnavadassanapubbaṅgamanti āha **''jīvite ādīnavaṃ dassetvā''**ti. ''Kiṃ tuyhiminā pāpakena dujjīvitenā''ti idaṃ jīvite ādīnavadassanaṃ. ''Mataṃ te jīvitā seyyo''tiādi pana maraṇaguṇakittananti daṭṭhabbaṃ. Lobhādīnaṃ ativiya ussannattā anupaparikkhitvā kataṃ sāhasikakammaṃ kibbisanti vuccatīti āha – **''kibbisaṃ sāhasikakammaṃ lobhādikilesussada''**nti. **Kasmā idaṃ vuccatī**ti chabbaggiyānaṃyevedaṃ vacanaṃ. Mata-saddo ''gata''ntiādīsu viya bhāvavacanoti āha **''tava maraṇa''**nti. **Katakālo**ti katamaraṇakālo. Atha vā **kālo**ti maraṇassetaṃ adhivacanaṃ, tasmā **katakālo**ti katamaraṇoti attho. Tenevāha **''kālaṃ katvā, maritvā''**ti. Divi bhavā **dibbā**ti āha **''devaloke uppannehī''**ti. **Samappito**ti yutto. **Samaṅgībhūto**ti sammadeva ekībhāvaṃ gato.

Padabhājanīyavaṇṇanā

172. **Ussukkavacana**nti pubbakālakiriyāvacanaṃ. Ayañhi samānakattukesu pubbāparakālakiriyāvacanesu pubbakālakiriyāvacanassa niruttivohāro. **Sañciccā**ti imassa padassa ''jānitvā sañjānitvā cecca abhivitaritvā''ti evaṃ pubbakālakiriyāvasena byañjanānurūpaṃ katvā padabhājane vattabbe tathā avatvā ''jānanto sañjānanto''ti puggalādhiṭṭhānaṃ katvā ''cecca abhivitaritvā vītikkamo''ti jīvitā voropanassa ca tadatthavasena niddiṭṭhattā vuttaṃ **''byañjane ādaraṃ akatvā''**ti. ''Jānanto''ti avisesena vuttepi ''sañcicca manussaviggahaṃ jīvitā voropeyyā''ti vuttattā pāṇavisayamettha jānananti āha **''pāṇoti jānanto''**ti, satto ayanti jānantoti attho. **Pāṇo**ti hi vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṃ vuccati. ''Manussaviggahoti jānanto''ti avatvā ''pāṇoti jānanto''ti vacanaṃ ''manusso aya''nti ajānitvā kevalaṃ sattasaññāya ghātentassapi pārājikabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ. Teneva **eḷakacatukke** (pārā. aṭṭha. 2.174) eḷakasaññāya manussapāṇaṃ vadhantassa pārājikāpatti dassitā. Tasmā ''manussaviggaho''ti avatvā ''pāṇoti jānanto''ti avisesena vuttaṃ.

Sañjānantoti ettha saha-saddena samānattho **saṃ**-saddoti āha – **''teneva pāṇajānanākārena saddhiṃ jānanto''**ti, teneva pāṇajānanākārena saddhiṃ jīvitā voropemīti jānantoti attho. Yadipi ekasseva cittassa ubhayārammaṇabhāvāsambhavato pāṇoti jānanena saddhiṃ jīvitā voropemīti jānanaṃ ekakkhaṇe na sambhavati, pāṇotisaññaṃ pana avijahitvā māremīti jānanaṃ sandhāya ''teneva…pe… saddhiṃ jānanto''ti vuttaṃ. Tasmā **saddhi**nti avijahitvāti vuttaṃ hoti. Keci pana ''ñātapariññāya diṭṭhasabhāvesu dhammesu tīraṇapariññāya tilakkhaṇaṃ āropetvā 'rūpaṃ anicca'ntiādinā sabhāvena saddhiṃ ekakkhaṇe aniccādilakkhaṇajānanaṃ viya 'imaṃ pāṇaṃ māremī'ti attano kiriyāya saddhiṃyeva jānātī''ti vadanti. Apare pana ācariyā tatthāpi evaṃ na kathenti.

Vadhakacetanāvasena cetetvāti ''imaṃ māremī''ti vadhakacetanāya cintetvā. **Pakappetvā**ti ''vadhāmi na''nti evaṃ cittena paricchinditvā. **Abhivitaritvā**ti sanniṭṭhānaṃ katvā. Tenevāha **''nirāsaṅkacittaṃ pesetvā''**ti. **Upakkamavasenā**ti sāhatthikādiupakkamavasena. **Evaṃ pavattassā**ti evaṃ yathāvuttavidhinā pavattassa. Kiñcāpi ''sañciccā''ti imassa vippakatavacanattā ''jīvitā voropeyyā''ti imināva aparakālakiriyāvacanena sabbathā pariniṭṭhitavītikkamo vutto, tathāpi ''sañciccā''ti iminā

vuccamānaṃ apariyositavītikkamampi avasānaṃ pāpetvā dassetuṃ **''vītikkamo''**ti padabhājanaṃ vuttaṃ. Tenevāha **''ayaṃ sañciccasaddassa sikhāppatto atthoti vuttaṃ hotī''**ti.

Ādito paṭṭhāyāti paṭisandhiviññāṇena saddhiṃ uppannakalalarūpato paṭṭhāya. Sayanti etthāti seyyā, mātukucchisaṅkhāto gabbho seyyā etesanti **gabbhaseyyakā,** aṇḍajā jalābujā ca. Tesaṃ gabbhaseyyakānaṃ vasena sabbasukhumattabhāvadassanatthaṃ **''yaṃ mātukucchismi''**ntiādi vuttaṃ, na pārājikavatthuniyamanatthaṃ. Opapātikasaṃsedajāpi hi manussā pārājikavatthumeva. Na cevimaṃ sabbapaṭhamaṃ manussaviggahaṃ jīvitā voropetuṃ sakkā. Paṭisandhicittena hi saddhiṃ tiṃsa kammajarūpāni nibbattanti, tesu pana ṭhitesuyeva soḷasa bhavaṅgacittāni uppajjitvā nirujjhanti. Etasmiṃ antare gahitapaṭisandhikassa dārakassa vā mātuyā vā panassa antarāyo natthi. Ayañhi maraṇassa anokāso nāma. Ekasmiñhi soḷasacittakkhaṇe kāle dārakassa maraṇaṃ natthi tadā cuticittassa asambhavato, mātuyāpi tattakaṃ kālaṃ anatikkamitvā tadanantareyeva cavanadhammāya gabbhaggahaṇasseva asambhavato. Cittaggahaṇeneva avinābhāvato sesaarūpadhammānampi gahitattā rūpakāyupatthambhitasseva ca nāmakāyassa pañcavokāre pavattisabbhāvato vuttaṃ **''sakalāpi pañcavokārapaṭisandhi dassitā hotī''**ti. Tattha **sakalāpi pañcavokārapaṭisandhī**ti paripuṇṇā anūnā rūpādipañcakkhandhānaṃ paṭisandhīti evamattho gahetabbo, na pana sakalāpi pañcavokārabhave paṭisandhīti. Tenevāha **''tasmā tañca paṭhamaṃ cittaṃ…pe… kalalarūpanti ayaṃ sabbapaṭhamo manussaviggaho''**ti. ''Tadahujātassa eḷakassa lomaṃ jātiuṇṇā''ti keci. ''Himavantappadese jātimantaeḷakalomaṃ jātiuṇṇā''ti apare. Sukhumajātilomā eva kira keci eḷakā himavante vijjanti. ''Gabbhaṃ phāletvā gahitaeḷakalomaṃ jātiuṇṇā''ti aññe.

Ekena aṃsunāti **khuddakabhāṇakānaṃ** matena vuttaṃ. Tathā hi ''gabbhaseyyakasattānaṃ paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā apacchā apure ekato pātubhavanti. Tasmiṃ khaṇe pātubhūtā kalalasaṅkhātā rūpasantati parittā hoti khuddakamakkhikāya ekavāyāmena pātabbamattā''ti vatvā puna ''atibahuṃ etaṃ, saṇhasūciyā tele pakkhipitvā ukkhittāya paggharitvā agge ṭhitabindumatta''nti vuttaṃ. Tampi paṭikkhipitvā ''ekakese telato uddharitvā gahite tassa paggharitvā agge ṭhitabindumatta''nti vuttaṃ. Tampi paṭikkhipitvā ''imasmiṃ janapade manussānaṃ kese aṭṭhadhā phālite tato ekakoṭṭhāsappamāṇo uttarakurukānaṃ keso, tassa pasannatilatelato uddhaṭassa agge ṭhitabindumatta''nti vuttaṃ. Tampi paṭikkhipitvā ''jātiuṇṇā nāma sukhumā, tassā ekaaṃsuno pasannatilatele pakkhipitvā uddhaṭassa paggharitvā agge ṭhitabindumatta''nti (vibha. aṭṭha. 26) **khuddakabhāṇakehi** vuttaṃ. **Saṃyuttabhāṇakā** pana ''tīhi jātiuṇṇaṃsūhi katasuttagge saṇṭhitatelabinduppamāṇaṃ kalalaṃ hotī''ti (saṃ. ni. aṭṭha. 1.1.235) vadanti. **''Accha''**nti vuttamatthaṃ pariyāyantarena vibhāveti **''vippasanna''**nti.

Sappimaṇḍoti pasannasappi. **Yathā**ti idaṃ ānetvā etthāpi sambandhitabbaṃ, sappimaṇḍopi vuttabinduppamāṇova idha adhippeto. **Evaṃvaṇṇappaṭibhāga**nti vuttappamāṇasaṇṭhānaparicchinnaṃ. Atha vā **evaṃvaṇṇappaṭibhāga**nti evaṃvaṇṇaṃ evaṃsaṇṭhānañca. Paṭibhajanaṃ vā **paṭibhāgo,** sadisatābhajanaṃ sadisatāpattīti attho. Evaṃvidho vaṇṇappaṭibhāgo rūpato saṇṭhānato ca sadisatāpatti etassāti **evaṃvaṇṇappaṭibhāgaṃ**. **Kalalanti pavuccatī**ti bhūtupādārūpasaṅkhāto santānavasena pavattamāno attabhāvo kalalaṃ nāmāti kathīyati. **Vīsavassasatāyukassā**ti nidassanamattaṃ tato ūnādhikāyukamanussānampi sabbhāvato.

Kalalakālepīti paṭhamasattāhabbhantare yaṃ santativasena pavattamānaṃ kalalasaṅkhātaṃ attabhāvaṃ jīvitā voropetuṃ sakkā, taṃ sandhāya vadati. **Tato vā uddha**nti dutiyasattāhādīsu abbudādibhāvappattaṃ sandhāya vuttaṃ. Nanu ca uppannānaṃ dhammānaṃ sarasanirodheneva nirujjhanato antarā upacchedo na sakkā kātuṃ, ''tasmā… pe… jīvitindriyaṃ upacchindati uparodhetī''ti kasmā vuttanti āha – **''jīvitindriyassa paveṇīghaṭanaṃ…pe… uparodhetīti vuccatī''**ti. Kathañcāyamattho viññāyatīti āha **''svāyamattho''**tiādi.

Etthāha (sārattha. ṭī. 1.5; itivu. aṭṭha. 74) – khaṇe khaṇe nirujjhanasabhāvesu saṅkhāresu ko hanti, ko vā haññati, yadi cittacetasikasantāno, so arūpatāya na chedanabhedanādivasena vikopanasamattho, napi vikopanīyo. Atha rūpasantāno, so acetanatāya kaṭṭhakaliṅgarūpamoti na tattha chedanādinā pāṇātipāto labbhati yathā matasarīre. Payogopi pāṇātipātassa yathāvutto paharaṇappahārādiko atītesu vā saṅkhāresu bhaveyya anāgatesu vā paccuppannesu vā, tattha na tāva atītānāgatesu sambhavati tesaṃ abhāvato, paccuppannesu ca saṅkhārānaṃ khaṇikattā saraseneva nirujjhanasabhāvatāya vināsābhimukhesu nippayojano payogo siyā, vināsassa ca kāraṇarahitattā na paharaṇappahārādippayogahetukaṃ maraṇaṃ, nirīhakatāya ca saṅkhārānaṃ kassa so payogo, khaṇikattā vadhādhippāyasamakālabhijjanakassa kiriyāpariyosānakaālānavaṭṭhānato kassa vā pāṇātipātakammabaddhoti?

Vuccate – vadhakacetanāsahito saṅkhārānaṃ puñjo sattasaṅkhāto hanti. Tena pavattitavadhappayoganimittaṃ apagatusmāviññāṇajīvitindriyo matavohārappavattinibandhano yathāvuttavadhappayogākaraṇe uppajjanāraho rūpārūpadhammasamūho haññati, kevalo vā cittacetasikasantāno vadhappayogāvisayabhāvepi tassa pañcavokārabhave rūpasantānādhīnavuttitāya rūpasantāne parena payojitajīvitindriyupacchedakapayogavasena tannibbattivinibandhakavisadisarūpuppattiyā vihate vicchedo hotīti na pāṇātipātassa asambhavo, napi ahetuko pāṇātipāto, na ca payogo nippayojano paccuppannesu saṅkhāresu katappayogavasena tadanantaraṃ uppajjanārahassa saṅkhārakalāpassa tathā anuppattito. Khaṇikānaṃ saṅkhārānaṃ khaṇikamaraṇassa idha maraṇabhāvena anadhippetattā santatimaraṇassa ca yathāvuttanayena sahetukabhāvato na ahetukaṃ maraṇaṃ, na ca katturahito pāṇātipātappayogo nirīhakesupi saṅkhāresu sannihitatāmattena upakārakesu attano attano anurūpaphaluppādane niyatesu kāraṇesu kattuvohārasiddhito yathā ''padīpo pakāseti, nisākaro candimā''ti. Na ca kevalassa vadhādhippāyasahabhuno cittacetasikakalāpassa pāṇātipāto icchito santānavasena avaṭṭhitasseva paṭijānanato, santānavasena pavattamānānañca padīpādīnaṃ atthakiriyāsiddhi dissatīti attheva pāṇātipātena kammunā baddho. Ayañca vicāro adinnādānādīsupi yathāsambhavaṃ vibhāvetabbo.

Voropetuṃ na sakkāti upakkamena voropetuṃ na sakkā. **Sattaṭṭhajavanavāramatta**nti **khuddakabhāṇakānaṃ** matena vuttaṃ. **Saṃyuttabhāṇakā** pana ''rūpasantati arūpasantatī''ti dve santatiyo vatvā ''udakaṃ akkamitvā gatassa yāva tīre akkantaudakalekhā na vippasīdati, addhānato āgatassa yāva kāye usumabhāvo na vūpasammati, ātapā āgantvā gabbhaṃ paviṭṭhassa yāva andhakārabhāvo na vigacchati, antogabbhe kammaṭṭhānaṃ manasi karitvā divā vātapānaṃ vivaritvā olokentassa yāva akkhīnaṃ phandanabhāvo na vūpasammati, ayaṃ rūpasantati nāma. Dve tayo javanavārā arūpasantati nāmā''ti vatvā ''tadubhayampi santatipaccuppannaṃ nāmā''ti vadanti. **Majjhimabhāṇakā** pana vadanti ''ekadvesantativārapariyāpannaṃ santatipaccuppannaṃ. Tattha andhakāre nisīditvā ālokaṭṭhānaṃ gatassa na ca tāva ārammaṇaṃ pākaṭaṃ hoti. Yāva pana taṃ pākaṭaṃ hoti, etthantare pavattā rūpasantati arūpasantati vā ekadvesantativārā nāmāti veditabbā. Ālokaṭṭhāne caritvā ovarakaṃ paviṭṭhassapi na tāva sahasā rūpaṃ pākaṭaṃ hoti. Yāva pana taṃ pākaṭaṃ hoti, etthantare pavattā rūpasantati arūpasantati vā ekadvesantativārā veditabbā. Dūre ṭhatvā pana rajakānaṃ hatthavikāraṃ ghaṇṭibheriākoṭanavikārañca disvāpi na tāva saddaṃ suṇāti. Yāva pana taṃ suṇāti, etasmimpi antare ekadvesantativārā veditabbā''ti. Ettha ca ālokaṭṭhānato ovarakaṃ paviṭṭhassa pageva tattha nisinnassa yāva rūpagataṃ pākaṭaṃ hoti, tattha upaḍḍhavelā avibhūtappāyā, upaḍḍhavelā vibhūtappāyā tadubhayaṃ gahetvā ''dvesantativārā''ti vuttaṃ, tayidaṃ na sabbasādhāraṇaṃ, ekaccassa sīghampi pākaṭaṃ hotīti ''ekadvesantativārā''ti ekaggahaṇampi kataṃ.

Sabhāgasantativasenāti kusalākusalasomanassupekkhādinā sabhāgasantativasena. Iminā arūpasantati dassitā. **Sattaṭṭhajavanavāramatta**nti ca kāmāvacarajavanavaseneva veditabbaṃ, na itarajavanavasena. Na hi te parimitakālā, antarā pavattabhavaṅgādayopi tadantogadhāti daṭṭhabbā. **Yāva vā uṇhato āgantvā**tiādinā pana rūpasantatiṃ dasseti. **Andhakāraṃ hotī**ti andhakāraṃ na vigacchati. Santatipaccuppannañcettha aṭṭhakathāsu āgataṃ, addhāpaccuppannaṃ sutte. Tathā hi **bhaddekarattasutte** addhāpaccuppannaṃ sandhāya ''yo cāvuso mano, ye ca dhammā, ubhayametaṃ paccuppannaṃ, tasmiṃ ce paccuppanne chandarāgapaṭibaddhaṃ hoti viññāṇaṃ, chandarāgapaṭibaddhattā viññāṇassa tadabhinandati, tadabhinandanto paccuppannesu dhammesu saṃhīratī''ti (ma. ni. 3.284) vuttaṃ. Ettha hi **mano**ti sasampayuttaṃ viññāṇamāha. **Dhammā**ti ārammaṇadhammā. **Mano**ti vā manāyatanaṃ. **Dhammā**ti vedanādayo arūpakkhandhā. **Ubhayametaṃ paccuppanna**nti addhāpaccuppannaṃ etaṃ ubhayaṃ hotīti attho. **Viññāṇa**nti nikantiviññāṇaṃ. Tañhi tasmiṃ paccuppanne chandarāgavasena paṭibaddhaṃ hoti. **Abhinandatī**ti taṇhādiṭṭhābhinandanāhi abhinandati. Tathābhūto ca vatthupariññāya abhāvato tesu paccuppannesu dhammesu **saṃhīrati,** taṇhādiṭṭhīhi ākaḍḍhīyatīti attho. Ettha ca ''dvādasāyatanāni ekaṃ paccuppanna''nti āgatattā tattha pavatto chandarāgo addhāpaccuppannārammaṇo, na khaṇapaccuppannārammaṇoti viññāyati.

Sattoti khandhasantāno. Tattha hi sattapaññatti. **Jīvitindriya**nti rūpārūpajīvitindriyaṃ. Rūpajīvitindriye hi vikopite itarampi taṃsambandhatāya vinassatīti. **Taṃ vuttappakārameva**āti taṃ jīvitindriyātipātanavidhānaṃ heṭṭhā vuttappakārameva. Saraseneva patanasabhāvassa antarā eva atīva pātanaṃ atipāto, saṇikaṃ patituṃ adatvā sīghapātananti attho. Atikkamma vā satthādīhi abhibhavitvā pātanaṃ atipāto, pāṇassa atipāto **pāṇātipāto**. Yāya cetanāya pavattamānassa jīvitindriyassa nissayabhūtesu mahābhūtesu upakkamakaraṇahetu taṃmahābhūtapaccayā uppajjanamahābhūtā nuppajjissanti, sā tādisappayogasamuṭṭhāpikā vadhakacetanā pāṇātipāto. Tenāha **''yāya cetanāyā''**tiādi.

Paharaṇanti kāyaviññattisahitāya vadhakacetanāya adhippetatthasādhanaṃ. **Āṇāpana**nti vacīviññattisahitāya vadhakacetanāya adhippetatthasādhanaṃ. Teneva ''sāvetukāmo na sāvetī''tiādi vuttaṃ. **Upanikkhipana**nti asiādīnaṃ tassa upanikkhipanaṃ.

Aṭṭhakathāsu vuttamatthaṃ saṅkhipitvā dassento **''saṅkhepato''**tiādimāha. Tattha **vijjāparijappana**nti mantaparijappanaṃ. Idāni aṭṭhakathāsu vitthāritamatthaṃ dassento āha **''aṭṭhakathāsu panā''**tiādi. Tattha **āthabbaṇikā**ti āthabbaṇavedavedino. **Āthabbaṇaṃ payojentī**ti āthabbaṇavedavihitaṃ mantaṃ tattha vuttavidhinā payojenti. Āthabbaṇikā hi sattāhaṃ aloṇakaṃ bhuñjitvā dabbe attharitvā pathaviyaṃ sayamānā tapaṃ caritvā sattame divase susānabhūmiṃ sajjetvā sattame pade ṭhatvā hatthaṃ vaṭṭetvā vaṭṭetvā mukhena vijjaṃ parijappanti, atha nesaṃ kammaṃ samijjhati. **Paṭisenāyā**ti idaṃ heṭṭhā upari vā padadvayena sambandhamupagacchati. **Ītiṃ uppādentī**ti ḍaṃsitvā māraṇatthāya vicchikādīnaṃ vissajjanavasena pīḷaṃ uppādenti. Etīti **īti**. **Upaddava**nti tato adhikatarapīḷaṃ. **Pajjaraka**nti visamajjaraṃ. **Sūcika**nti aṅgapaccaṅgāni sūcīhi viya vijjhitvā pavattamānaṃ sūlaṃ. **Visūcika**nti sasūlaṃ āmātisāraṃ. **Pakkhandiya**nti rattātisāraṃ. **Vijjaṃ parivattetvā**ti gandhāravijjādikaṃ attano

vijjaṃ katupacāraṃ parijappitvā mantapaṭhanakkamena paṭhitvā. **Tehī**ti tehi vatthūhi.

Payojananti pavattamānaṃ. **Disvā**tiādi diṭṭhavisādīnaṃ yathākkamena vuttaṃ. **Dvattibyāmasatappamāṇanāguddharaṇe**ti dvattibyāmasatappamāṇe mahākāye nimminitvā ṭhitānaṃ nāgānaṃ uddharaṇe. **Kumbhaṇḍāna**nti kumbhaṇḍadevānaṃ. Te kira devā mahodarā honti, rahassaṅgampi ca nesaṃ kumbho viya mahantaṃ hoti, tasmā ''kumbhaṇḍā''ti vuccanti. Vessavaṇassa yakkhādhipatibhāvepi nayanāvudhena kumbhaṇḍānaṃ maraṇassa idha vuttattā tesupi tassa āṇāpavatti veditabbā.

Kecīti mahāsaṅghikā. ''Aho vata yaṃ taṃ kucchigataṃ gabbhaṃ na sotthinā abhinikkhameyyā''ti pāṭho sundarataro. ''Aho vatāyaṃ ta''ntipi pāṭho. ''Ayaṃ itthī taṃ kucchigataṃ gabbhaṃ na sotthinā abhinikkhāmeyyā''ti vattabbaṃ. **Kulumbassā**ti gabbhassa kulasseva vā, kuṭumbassāti vuttaṃ hoti. **Bhāvanāmayiddhiyā**ti adhiṭṭhāniddhiṃ sandhāya vadanti. Ghaṭabhedanaṃ viya iddhivināso, agginibbāpanaṃ viya parūpaghātoti upamāsaṃsandanaṃ. **Taṃ tesaṃ icchāmattamevā**ti etthāyaṃ vicāraṇā – tumhe iddhiyā parūpaghātaṃ vadetha, iddhi nāma cesā adhiṭṭhāniddhi vikubbaniddhi manomayiddhi ñāṇavipphāriddhi samādhivipphāriddhi ariyiddhi kammavipākajiddhi puññavatoiddhi vijjāmayiddhi tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhīti dasavidhā. Tattha kataraṃ iddhiṃ vadethāti? Bhāvanāmayanti. Kiṃ pana bhāvanāmayiddhiyā parūpaghātakammaṃ hotīti? Āma ekavāraṃ hoti. Yathā hi ādittagharassa upari udakabharite ghaṭe khitte ghaṭopi bhijjati, aggipi nibbāyati, evameva bhāvanāmayiddhiyā ekavāraṃ parūpaghātakammaṃ hoti, tato paṭṭhāya pana sā nassatīti. Atha ne ''bhāvanāmayiddhiyā neva ekavāraṃ, na dve vāre parūpaghātakammaṃ hotī''ti vatvā saññattiṃ āgacchantā pucchitabbā ''bhāvanāmayiddhi kiṃ kusalā, akusalā, abyākatā, sukhāya vedanāya sampayuttā, dukkhāya, adukkhamasukhāya, savitakkasavicārā, avitakkavicāramattā, avitakkaavicārā, kāmāvacarā, rūpāvacarā, arūpāvacarā''ti.

Imaṃ pana pañhaṃ ye jānanti, te evaṃ vakkhanti ''bhāvanāmayiddhi kusalā vā hoti abyākatā vā, adukkhamasukhavedanīyā eva, avitakkaavicārā eva, rūpāvacarā evā''ti. Te vattabbā ''pāṇātipātacetanā kusalākusalādīsu kataraṃ koṭṭhāsaṃ bhajatī''ti. Jānantā vakkhanti ''pāṇātipātacetanā akusalāva, dukkhavedanīyāva, savitakkasavicārāva, kāmāvacarā evā''ti. Evaṃ sante ''tumhākaṃ kathā neva kusalattikena sameti, na vedanāttikena, na vitakkattikena, na parittattikenā''ti. Kiṃ pana evaṃ mahantaṃ suttaṃ niratthakanti? No niratthakaṃ, tumhe panassa atthaṃ na jānātha. **Iddhimā cetovasippatto**ti ettha hi na bhāvanāmayiddhi adhippetā, āthabbaṇiddhi pana adhippetā. Sā hi ettha labbhamānā labbhatīti.

Haritabbaṃ upanikkhipitabbanti hāraṃ, hārameva **hāraka**nti āha **''atha vā''**tiādi. Jīvitaharaṇakaṃ upanikkhipitabbaṃ vā satthaṃ **satthahāraka**nti vikappadvayenāha. ''Hārakasattha''nti ca vattabbe **satthahāraka**nti visesanassa paranipātaṃ katvā vuttaṃ. **Yathā labhati, tathā kareyyā**ti adhippāyatthamāha. **Upanikkhipeyyā**ti ''pariyeseyyā''ti imassa sikhāppattamatthaṃ dasseti. **Itarathā**ti ''pariyeseyyā''ti imassa upanikkhipeyyāti evamatthaṃ aggahetvā yadi pariyesanamattameva adhippetaṃ siyāti attho. **Pariyiṭṭhamattenā**ti pariyesitamattena. ''Satthahārakaṃ vāssa pariyeseyyā''ti iminā vuccamānassa atthassa byañjanānurūpato paripuṇṇaṃ katvā avuttattā āha **''byañjanaṃ anādiyitvā''**ti. Sasati hiṃsatīti **satthaṃ,** sasanti hiṃsanti tenāti vā **sattha**nti laguḷapāsāṇādīnampi satthasaṅgahitattā āha – **''yaṃ ettha thāvarappayogasaṅgahitaṃ satthaṃ, tadeva dassetu''**nti.

Vuttāvasesanti vuttaasiādīhi avasiṭṭhaṃ. **Laguḷa**nti muggarassetaṃ adhivacanaṃ. **Satthasaṅgaho**ti mātikāyaṃ ''satthahāraka''nti ettha vuttasatthasaṅgaho. **Yasmā… pe… tasmā dvidhā bhinditvā padabhājanaṃ vutta**nti īdisaṃ heṭṭhā vuttavibhaṅganayabhedadassananti veditabbaṃ. **Narake vā papatātiādī**ti ettha ādi-saddena ''papāte vā papatā''ti parato vuttaṃ avuttañca ''rukkhato vā papatā''tiādi sabbaṃ maraṇūpāyaṃ saṅgaṇhāti. Tenevāha **''na hi sakkā sabbaṃ sarūpeneva vattu''**nti. **Parato vuttanayattā**ti parato nigamanavasena vuttassa dutiyapadassa padabhājane vuttanayattā. **Atthato vuttamevā**ti maraṇūpāyassa bahuvidhatānidassanatthaṃ, tato ekadese dassite sabbaṃ vuttameva hotīti adhippāyo. **Na hi sakkā…pe… vattu**nti ''rukkhato vā papatā''tiādinā sarūpato sabbaṃ maraṇūpāyaṃ pariyosānaṃ pāpetvā na sakkā vattunti attho.

Mataṃ te jīvitā seyyoti ettha vuttamaraṇaṃ yasmā iti-saddo nidasseti, tasmā tattha vuttamaraṇaṃ iti-saddassa atthoti tampi gahetvā atthaṃ dassento āha – **''maraṇacitto maraṇamanoti attho''**ti. **Cittassa atthadīpanatthaṃ vutto**ti citta-saddassa vicittādianekatthavisayattā nāyaṃ citta-saddo idha aññasmiṃ atthe vattamāno daṭṭhabbo, api tu viññāṇasmiṃyeva vattamāno veditabboti tassa atthassa niyamanatthaṃ vutto. Iminā punaruttidosassapi idha anavakāsoti dasseti. **Na tāva attho vutto**ti ''iti cittamano''ti uddharitvāpi iti-saddanidassitassa maraṇassa aparāmaṭṭhabhāvato vuttaṃ. Tāva-saddena pana parato ''cittasaṅkappo''ti imassa padabhājane ''maraṇasaññī''tiādinā itisaddatthassa vakkhamānataṃ vibhāveti. Tattha hi iti-saddanidassitaṃ maraṇasaṅkhātamatthaṃ gahetvā ''maraṇasaññī maraṇacetano maraṇādhippāyo''ti vuttaṃ. Tenevāha – **''cittasaṅkappoti imasmiṃ pade adhikāravasena itisaddo āharitabbo''**ti. Kasmā āharitabboti āha **''idañhī''**tiādi. Kathaṃ panetaṃ viññāyatīti āha **''tathā hissā''**tiādi. **Assā**ti iti-saddassa. **Tameva attha**nti maraṇasaṅkhātamatthaṃ. ''Maraṇasaññī''tiādīsu hi maraṇaṃ iti-saddassa attho, ''saññī''tiādi saṅkappasaddassa. Cittasaddassa panettha vicittavacanatā saṅkappasaddassa saññācetanādhippāyavasena tidhā atthaṃ dassentena vibhāvitāti daṭṭhabbaṃ. Tenevāha – **''citto nānappakārako saṅkappo''**tiādi. Adhippāyasaddena kimettha vuttanti āha – **''adhippāyoti vitakko veditabbo''**ti. **Na idaṃ vitakkassa nāma**nti idaṃ pana na kevalaṃ vitakkasseva nāmanti dassetuṃ vuttaṃ. Pākaṭattā oḷārikattā ca uccākāratā veditabbā, apākaṭattā anoḷārikattā ca avacākāratā.

174. Kāyekadesepi kāya-saddo vattatīti āha **''hatthena vā''**tiādi. **Paharaṇenā**ti satthena. Satthañhi paharanti etenāti paharaṇanti vuccati. **Kammunā bajjhatī**ti pāṇātipātakammunā bajjhati, pāṇātipātakammassa siddhanti vuttaṃ hoti. **Yo koci maratū**ti ettha yassa kassaci ekasseva jīvitindriyavisayā vadhakacetanā pavattati, na pahārapaccayā marantasseva jīvitindriyavisayā, nāpi samūhassāti veditabbā. **Ubhayathāpī**ti uddesānuddesānaṃ vasena. Vadhakacittaṃ paccuppannārammaṇampi jīvitindriyaṃ pabandhavicchedanavasena ārammaṇaṃ katvā pavattatīti āha **''pacchā vā teneva rogenā''**tiādi. Yena hi pabandho vicchijjati, tādisaṃ payogaṃ nibbattentaṃ tadā vadhakacittaṃ pavattantaṃ paharitamatteyeva kammunā bajjhati. Manussaarahantassa ca puthujjanakāleyeva satthappahāre vā vise vā dinnepi yadi so arahattaṃ patvā teneva marati, arahantaghātako hotiyeva. Yaṃ pana puthujjanakāle dinnaṃ dānaṃ arahattaṃ patvā paribhuñjati, puthujjanasseva taṃ dinnaṃ hoti.

Nanu ca yathā arahattaṃ patvā paribhuttampi puthujjanakāle dinnaṃ puthujjanadānameva hoti, evaṃ maraṇādhippāyena puthujjanakāle pahāre dinne arahattaṃ patvā teneva pahārena mate kasmā arahantaghātakoyeva hoti, na puthujjanaghātakoti? Visesasabbhāvato. Dānañhi deyyadhammassa pariccāgamattena hoti. Tathā hi dānacetanā cajitabbaṃ vatthuṃ ārammaṇaṃ katvā cajanamattameva hoti, aññasantakakaraṇaṃva tassa cajanaṃ, tasmā yassa taṃ santakaṃ kataṃ, tasseva taṃ dinnaṃ hoti, na evaṃ vadho. So hi pāṇo pāṇasaññitā vadhakacetanā upakkamo tena maraṇanti imesaṃ pañcannaṃ aṅgānaṃ pāripūriyāva hoti, na apāripūriyā. Tasmā arahattaṃ pattasseva maraṇanti arahantaghātakoyeva hoti, na puthujjanaghātako. Yasmā pana ''imaṃ māremī''ti yaṃ santānaṃ ārabbha māraṇicchā, tassa puthujjanakhīṇāsavabhāvena payogamaraṇakkhaṇānaṃ vasena satipi santānabhede abhedoyeva, yadā ca atthasiddhi, tadā khīṇāsavabhāvo, tasmā arahantaghātakoyeva hotīti niṭṭhamettha gantabbaṃ.

Aññacittenāti avadhādhippāyena amāretukāmatācittena. **Natthi pāṇātipāto**ti amāretukāmatācittena pahaṭattā. Kiñcāpi paṭhamappahāro na sayameva sakkoti māretuṃ, dutiyaṃ pana labhitvā sakkonto jīvitavināsanahetu hoti, tasmā ''payogo tena ca maraṇa''nti iminā saṃsandanato paṭhamappahāreneva kammabaddho yutto, na dutiyena tassa aññacittena dinnattā. Tena vuttaṃ **''ubhayehi matepi paṭhamappahāreneva kammunā baddho''**ti.

Kammāpattibyattibhāvatthanti ānantariyādikammavibhāgassa pārājikādiāpattivibhāgassa ca vibhāvanatthaṃ. ''Eḷakaṃ māremī''ti pavattacetanāya pubbabhāgattā ''imaṃ māremī''ti sanniṭṭhāpakacetanāya tadā sannihitattā yathāvatthukaṃ kammabaddho hotiyevāti āha **''imaṃ vatthuṃ māremīti cetanāya atthibhāvato''**tiādi. Sabbattha hi purimaṃ abhisandhicittaṃ appamāṇaṃ tena atthasiddhiyā abhāvato, vadhakacittaṃ pana tadārammaṇañca jīvitindriyaṃ anantariyādibhāve pamāṇanti daṭṭhabbaṃ. **Ghātako ca hotī**ti pāṇaghātako hoti, pāṇātipātakammunāva baddho hotīti attho. **Pubbe vuttanayeneva veditabba**nti yathākkamaṃ pārājikathullaccayapācittiyāni veditabbāni. ''Mātāpituarahantānaṃ aññataraṃ māremī''ti guṇamahantesu pavattapubbabhāgacetanāya dāruṇabhāvato tathāvidhapubbabhāgacetanāparivārā sanniṭṭhāpakacetanā dāruṇāva hotīti āha – **''idha pana cetanā dāruṇā hotī''**ti. Iminā ca ''eḷakaṃ māressāmī''ti mātāpituādīnaṃ māraṇepi pubbabhāgacetanāya adāruṇattā aññathā pavattaānantariyakammato evaṃ pavattānantariyassa nātidāruṇatā vuttāva hotīti daṭṭhabbā.

Lohitakanti lohitamakkhitaṃ. **Kammaṃ karonte**ti yuddhakammaṃ karonte. **Yathādhippāyaṃ gate**ti yodhaṃ vijjhitvā pitari viddhe. Idañca yathādhippāyaṃ tena tathāviddhabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ. Ayathādhippāyaṃ pana ujukameva gantvā pitari viddhepi maraṇādhippāyena attanāva katappayogattā nevatthi visaṅketoti vadanti. **Ānantariyaṃ pana natthī**ti pitaraṃ uddissa katappayogābhāvato.

Adhiṭṭhāyāti mātikāvasena āṇattikapayogakathāvaṇṇanā

Evaṃ vijjhāti evaṃ dhanuṃ kaḍḍhetvā vijjha. **Evaṃ paharā**ti evaṃ daḷhaṃ asiṃ gahetvā pahara. **Evaṃ ghātehī**ti evaṃ kammakāraṇaṃ katvā mārehi. **Majjhe**ti hatthino piṭṭhimajjhe. **Etenā**ti ''adhiṭṭhahitvā āṇāpetī''tiādinā. **Tatthā**ti āṇattikappayoge.

Kiñcāpi kiriyaviseso aṭṭhakathāsu anāgato, pāḷiyaṃ pana ''evaṃ vijjha, evaṃ pahara, evaṃ ghātehī''ti kiriyāvisesassa parāmaṭṭhattā ācariyaparamparāya ābhataṃ kiriyāvisesaṃ pāḷiyā saṃsandanato gahetvā dassento **''aparo nayo''**tiādimāha. **Chedana**nti hatthādichedanaṃ. **Bhedana**nti kucchiādiphālanaṃ. Atha vā usunā **vijjhanaṃ,** asinā **chedanaṃ,** muggarādīhi sīsādi**bhedana**nti evamettha attho daṭṭhabbo. **Saṅkhamuṇḍaka**nti saṅkhamuṇḍakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā

uttaroṭṭhaubhatokaṇṇacūḷikagalavāṭakaparicchedena cammaṃ chinditvā sabbakese ekato gaṇṭhiṃ katvā daṇḍakena paliveṭhetvā uppāṭenti, saha kesehi cammaṃ uṭṭhahati, tato sīsakaṭāhaṃ thūlasakkharāhi ghaṃsitvā dhovantā saṅkhavaṇṇaṃ karonti. **Evamādī**ti **ādi**-saddena bilaṅgathālikaṃ rāhumukhaṃ jotimālikaṃ hatthapajjotikaṃ erakavattikaṃ cīrakavāsikaṃ eṇeyyakaṃ baḷisamaṃsikaṃ kahāpaṇikaṃ khārāpatacchikaṃ palighaparivattikaṃ palālapīṭhakanti evamādiṃ sabbaṃ kammakāraṇaṃ saṅgaṇhāti.

Tattha (a. ni. aṭṭha. 2.2.1) **bilaṅgathālika**nti kañjiyaukkhalikakammakāraṇaṃ. Taṃ kammaṃ karontā sīsakapālaṃ uppāṭetvā tattaṃ ayoguḷaṃ saṇḍāsena gahetvā tattha pakkhipanti, tena matthaluṅgaṃ pakkuthitvā upari uttarati. **Rāhumukha**nti rāhumukhakammakāraṇaṃ. Taṃ karonto saṅkunā mukhaṃ vivaritvā antomukhe dīpaṃ jālenti, kaṇṇacūḷikāhi vā paṭṭhāya mukhaṃ nikhādanena khaṇanti, lohitaṃ paggharitvā mukhaṃ pūreti. **Jotimālika**nti sakalasarīraṃ telapilotikāya veṭhetvā ālimpenti. **Hatthapajjotika**nti hatthe telapilotikāya veṭhetvā dīpaṃ viya pajjālenti. **Erakavattika**nti erakavattakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā heṭṭhāgīvato paṭṭhāya cammavaṭṭe kantitvā gopphake pātenti, atha naṃ yottehi bandhitvā kaḍḍhanti, so attanova cammavaṭṭe akkamitvā patati. **Cīrakavāsika**nti cīrakavāsikakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā tatheva cammavaṭṭe kantitvā kaṭiyaṃ ṭhapenti, kaṭito paṭṭhāya kantitvā gopphakesu ṭhapenti, uparimehi heṭṭhimasarīraṃ cīrakanivāsananivatthaṃ viya hoti. **Eṇeyyaka**nti eṇeyyakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā ubhosu kapparesu ca jaṇṇukesu ca ayavalayāni datvā ayasūlāni koṭṭenti, so catūhi ayasūlehi bhūmiyaṃ patiṭṭhahati, atha naṃ parivāretvā aggiṃ karonti, taṃ kālena kālaṃ sandhito sūlāni apanetvā catūhi aṭṭhikoṭīhiyeva ṭhapenti.

Baḷisamaṃsikanti ubhatomukhehi baḷisehi paharitvā cammamaṃsanahārūni uppāṭenti. **Kahāpaṇika**nti sakalasarīraṃ tikhiṇāhi vāsīhi koṭito paṭṭhāya kahāpaṇamattaṃ kahāpaṇamattaṃ pātentā koṭṭenti. **Khārāpatacchika**nti sarīraṃ tattha tattha āvudhehi paharitvā kocchehi khāraṃ ghaṃsanti, cammamaṃsanahārūni paggharitvā aṭṭhikasaṅkhalikāva tiṭṭhati. **Palighaparivattika**nti ekena passena nipajjāpetvā kaṇṇachidde ayasūlaṃ koṭṭetvā pathaviyā ekābaddhaṃ karonti, atha naṃ pāde gahetvā āviñchanti. **Palālapīṭhaka**nti cheko kāraṇiko chavicammaṃ acchinditvā nisadapotehi aṭṭhīni bhinditvā kesesu gahetvā ukkhipati, maṃsarāsiyeva hoti, atha naṃ keseheva pariyonandhitvā gaṇhantā palālavaṭṭiṃ viya katvā paliveṭhenti.

Vatthuṃ visaṃvādetvā tato aññaṃ māretīti sambandho. Purimapassādīnampi vatthusabhāgato vatthuggahaṇeneva gahaṇanti āha **''purato paharitvā''**tiādi. Cittena ''purato vā''ti niyamaṃ katvā vā akatvā vā ''purato paharitvā mārehī''ti vutte sace aññattha paharitvā māreti, lesaṃ oḍḍetvā avuttattā visaṅketova hoti. Cittena pana yattha katthaci paharitvā māraṇaṃ icchantopi sace ''purato paharitvā mārehī''ti vadati, tassa lesaṃ oḍḍetvā tathā vuttamatthaṃ ṭhapetvā teneva cittena samuṭṭhāpitaviññattikattā manussaviggahapārājikato pariyāyena amuccanato ''aññattha paharitvā māritepi nevatthi visaṅketo''ti vadanti, keci pana taṃ na icchanti. **Vatthuvisesenā**ti mātuādivatthuvisesena. **Kammaviseso**ti ānantariyādikammaviseso. **Āpattiviseso**ti pārājikādiāpattiviseso.

''Etaṃ gāme ṭhita''nti gāmo puggalaniyamanatthaṃ vutto, na okāsaniyamanatthaṃ, tasmā okāsaṃ aniyametvā puggalasseva niyamitattā natthi visaṅketo. **''Gāmeye vā''**tiādīsu pana okāsassa niyamitattā aññattha mārite visaṅketo vutto.

Tuṇḍenāti khaggakoṭiyā. **Tharunā**ti khaggamuṭṭhinā.

''Etaṃ gacchanta''nti gamanena puggalova niyamito, na iriyāpatho. Tenāha **''natthi visaṅketo''**ti. **''Gacchantamevā''**tiādinā iriyāpatho niyamito. Tenāha **''visaṅketo hotī''**ti.

''Dīghaṃ mārehī''ti vuttepi dīghasaṇṭhānānaṃ bahubhāvato itthannāmaṃ evarūpañca dīghanti aññesaṃ asādhāraṇalakkhaṇena aniddiṭṭhattā **''aniyametvā āṇāpetī''**ti vuttaṃ. Tenevāha **''yaṃ kiñci tādisaṃ māretī''**ti. Ettha ca ''cittena bahūsu dīghasaṇṭhānesu ekaṃ niyametvā vuttepi vācāya aniyamitattā aññasmiṃ tādise mārite natthi visaṅketo''ti vadanti. Parapāṇimhi pāṇasaññitālakkhaṇassa aṅgassa abhāvato nevatthi pāṇātipātoti āha **''āṇāpako muccatī''**ti. Yadi evaṃ okāsaniyame sati kathaṃ pāṇātipātoti? Okāsaṃ niyamentassa tasmiṃ okāse nisinnassa jīvitindriyaṃ ārammaṇaṃ hotīti gahetabbaṃ. Okāsañhi niyametvā niddisanto tasmiṃ okāse nisinnaṃ mārāpetukāmo hoti, sayaṃ pana tadā tattha natthi, tasmā okāsena saha attano jīvitindriyaṃ ārammaṇaṃ na hotīti vadanti.

Adhiṭṭhāyāti mātikāvasena āṇattikapayogakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dūtakathāvaṇṇanā

Evaṃ āṇāpentassa ācariyassa tāva dukkaṭanti sace sā āṇatti yathādhippāyaṃ na gacchati, ācariyassa āṇattikkhaṇe dukkaṭaṃ. Sace pana sā āṇatti yathādhippāyaṃ gacchati, yaṃ parato thullaccayaṃ vuttaṃ, āṇattikkhaṇe tadeva hoti. Atha so taṃ avassaṃ ghāteti, yaṃ parato ''sabbesaṃ āpatti pārājikassā''ti vuttaṃ, tato imassa taṅkhaṇeyeva pārājikaṃ hotīti evamettha attho gahetabbo. **Ācariyena** pana heṭṭhā adinnādānakathāyaṃ (pārā. 121) vuttanayeneva ayamattho sakkā viññātunti idha na vutto. Vuttañhi tattha ''āpatti dukkaṭassāti evaṃ āṇāpentassa ācariyassa tāva dukkaṭaṃ. Sace pana sā āṇatti yathādhippāyaṃ gacchati, yaṃ parato thullaccayaṃ vuttaṃ, āṇattikkhaṇe tadeva hoti. Atha taṃ bhaṇḍaṃ avassaṃ hāriyaṃ hoti, yaṃ parato 'sabbesaṃ āpatti pārājikassā'ti vuttaṃ, tato imassa taṅkhaṇeyeva pārājikaṃ hotīti ayaṃ yutti sabbattha veditabbā''ti. **Tesampi dukkaṭa**nti ārocanapaccayā dukkaṭaṃ. **Paṭiggahitamatte**ti ettha avassaṃ ce paṭiggaṇhāti, tato pubbeva ācariyassa thullaccayaṃ, na pana paṭiggahiteti daṭṭhabbaṃ. Kasmā panassa thullaccayanti āha **''mahājano hi tena pāpe niyojito''**ti.

Mūlaṭṭhasseva dukkaṭanti idaṃ mahāaṭṭhakathāyaṃ āgatanayadassanamattaṃ, na pana taṃ ācariyassa adhippetaṃ. Tenāha **''evaṃ sante''**tiādi, evaṃ mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttanayena atthe satīti attho. **Paṭiggahaṇe āpattiyeva na siyā**ti vadhakassa ''sādhu suṭṭhū''ti māraṇapaṭiggahaṇe dukkaṭāpatti na siyā, evaṃ anoḷārikavisayepi tāva dukkaṭaṃ hoti, kimaṅgaṃ pana māraṇapaṭiggahaṇeti dassanatthaṃ sañcarittapaṭiggahaṇādi nidassitaṃ. ''Aho vata itthannāmo hato assā''ti evaṃ maraṇābhinandanepi dukkaṭe sati pageva māraṇapaṭiggahaṇeti adhippāyo. **Paṭiggaṇhantassevetaṃ dukkaṭa**nti avadhāraṇena visaṅketattā imassa paṭiggahaṇapaccayā mūlaṭṭhassa nattheva āpattīti dasseti. Keci pana ''idha vuttadukkaṭaṃ paṭiggaṇhantassevāti ettakameva avadhāraṇena dassitaṃ, na pana mūlaṭṭhassa mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttadukkaṭaṃ paṭikkhitta''nti vadanti. **Purimanaye**ti samanantarātīte avisakkiyadūtaniddese. **Eta**nti dukkaṭaṃ. Yadi evaṃ kasmā pāḷiyaṃ na vuttanti āha **''okāsābhāvenā''**ti. Tattha mūlaṭṭhassa thullaccayavacanato paṭiggaṇhantassa dukkaṭaṃ vattuṃ okāso natthīti okāsābhāvena na vuttaṃ, na pana abhāvatoti adhippāyo.

Āṇattikkhaṇe puthujjanoti ettha anāgate voropetabbajīvitindriyavasena atthasādhikacetanāya pavattattā arahantaghātako jātoti daṭṭhabbaṃ.

Dūtakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

175. Sayaṃ saṅghattherattā **''upaṭṭhānakāle''**ti vuttaṃ. **Vācāya vācāya dukkaṭa**nti ''yo koci mama vacanaṃ sutvā imaṃ dhāretū''ti iminā adhippāyena avatvā kevalaṃ maraṇābhinandanavaseneva vuttattā ''corāpi nāma taṃ na hanantī''tiādivācāsupi dukkaṭameva vuttaṃ. **Ayamattho etena vutto**ti yathā so jānātīti sambandho. **Vākyabheda**nti vacībhedaṃ. **Dvinnaṃ uddissā**ti dve uddissa, dvinnaṃ vā maraṇaṃ uddissa. Ubho uddissa maraṇaṃ saṃvaṇṇentassa cetanāya ekattepi ''dve pāṇātipātā''ti vattabbabhāvato balavabhāvaṃ āpajjitvā paṭisandhivipākasamanantaraṃ pavattiyaṃ anekāsupi jātīsu aparāpariyacetanāvasena dukkhuppādanato mahāvipākattā ''akusalarāsī''ti vuttaṃ. Bahū uddissa maraṇasaṃvaṇṇanepi eseva nayo.

Evanti ''sīsaṃ vā chinditvā papāte vā papatitvā''tiādinā. **Ārocitamatte**ti vuttamatte. Yathā ariyamaggakkhaṇe cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā ca kiccavasena ijjhanti, evaṃ cetanāya ekattepi kiccavasena anekā pāṇātipātā ijjhantīti āha **''tattakā pāṇātipātā''**ti. Yathā hi attānaṃ sataṃ katvā dassetukāmassa ''sataṃ homi sataṃ homī''ti kataparikammavasena laddhapaccuppannaparittārammaṇaṃ abhiññācittaṃ satantogadhānaṃ vaṇṇesu ekassa vaṇṇaṃ ārammaṇaṃ katvāpi sataṃ nipphādeti, yathā ca ekassa maraṇe pavattamānāpi vadhakacetanā sakalasarīre uppajjamānaṃ nirujjhamānañca sakalampi jīvitindriyaṃ ekappahāreneva ālambitumasakkuṇeyyattā ṭhānappattaṃ ekadesappavattaṃ jīvitindriyaṃ ārammaṇaṃ katvā ārammaṇabhūtaṃ sakalampi jīvitindriyaṃ vināseti, evameva paccuppannaparittārammaṇāya vadhakacetanāya māretukāmatāya pariggahitasattesu ekasseva jīvitindriye ārammaṇe katepi kiccanipphattivasena sabbepi māritāva honti.

176. **Yesaṃ hatthato**ti yesaṃ ñātakapavāritānaṃ hatthato. **Tesaṃ mūlaṃ datvā muccatī**ti idaṃ tena katapayogassa puna pākatikabhāvāpādanaṃ avasānaṃ pāpetvā dassetuṃ vuttaṃ. ''Mūlena kītaṃ pana potthakaṃ potthakasāmikānaṃ datvā muccatiyevā''ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Kenaci** pana ''sace potthakaṃ sāmikānaṃ datvā mūlaṃ na gaṇhāti, na muccati attaniyabhāvato amocitattā''ti vatvā bahudhā papañcitaṃ, na taṃ sārato paccetabbaṃ. Potthakasāmikānañhi potthake dinne aññena kataṃ paṭilabhitvā attanā katapayogassa nāsitattā kathaṃ so na mucceyya, na ca pariccattassa attaniyabhāvo diṭṭhoti. **Gaṇṭhipade** pana ''sace mūlena kīto hoti, potthakasāmikānaṃ potthakaṃ, yesaṃ hatthato mūlaṃ gahitaṃ, tesaṃ mūlaṃ datvā muccatīti kasmā vuttaṃ. Potthakanimittaṃ mūlassa gahitattā akappiyametaṃ. Yadi hi potthakasāmikassa potthakaṃ datvā sayameva mūlaṃ gaṇheyya, akappiyameva taṃ. Athāpi potthakasāmikassa santikā mūlaṃ aggahetvā sayameva taṃ potthakaṃ jhāpeyya, tathāpi aññā yena saddhādeyyavinipātane āpatti, tasmā evamāhā''ti vuttaṃ, tampi na sārato paccetabbaṃ. Tasmā **gaṇṭhipadesu** vuttanayovettha sārato daṭṭhabbo. **''Maraṇavaṇṇaṃ likhissāmā''ti ekajjhāsayā hutvā**ti idaṃ tathā karonte sandhāya vuttaṃ, evaṃ pana asaṃvidahitvāpi maraṇādhippāyena tasmiṃ potthake vuttavidhiṃ karontassa

pārājikameva.

Pamāṇeti attanā sallakkhite pamāṇe. **Tacchetvā**ti unnatappadesaṃ tacchetvā. **Paṃsupacchi**nti sabbantimaṃ paṃsupacchiṃ. ''Ettakaṃ ala''nti niṭṭhāpetukāmatāya sabbantimapayogasādhikā cetanā sanniṭṭhāpakacetanā. **Suttantikattherā**ti vinaye apakataññuno suttantabhāṇakā. Mahāaṭṭhakathācariyattheraeyeva sandhāya ''vinayaṃ te na jānantīti upahāsavasena suttantikattherāti vutta''ntipi vadanti. Ettha ca **mahāaṭṭhakathāyaṃ** ''āvāṭe niṭṭhite patitvā marantu, aniṭṭhite mā marantū''ti iminā adhippāyena karontaṃ sandhāya sabbantimā sanniṭṭhāpakacetanā vuttā, **mahāpaccarisaṅkhepaṭṭhakathāsu** pana paṭhamappahārato paṭṭhāya ''imasmiṃ āvāṭe patitvā marantū''ti iminā adhippāyena karontassa yasmiṃ yasmiṃ payoge kate tattha patitā maranti, taṃtaṃpayogasādhikaṃ sanniṭṭhāpakacetanaṃ sandhāya ''ekasmimpi kudālappahāre dinne''tiādi vuttanti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Tasmā tena tena pariyāyena aṭṭhakathāvādānaṃ aññamaññāvirodho yutto. Atha vā **mahāaṭṭhakathāyaṃ** ekasmiṃyeva divase avūpasanteneva payogena khaṇitvā niṭṭhāpentaṃ sandhāya sabbantimā sanniṭṭhāpakacetanā vuttā, itarāsu pana ''imasmiṃ patitvā marantū''ti adhippāyena ekasmiṃ divase kiñci khaṇitvā aparasmimpi divase tatheva kiñci kiñci khaṇitvā niṭṭhāpentaṃ sandhāya vuttanti. Evampi aṭṭhakathānaṃ aññamaññāvirodho yuttoti amhākaṃ khanti.

Attano dhammatāyāti ajānitvā pakkhalitvā vā. **Arahantāpi saṅgahaṃ gacchantī**ti aññehi pātiyamānānaṃ amaritukāmānampi arahantānaṃ maraṇaṃ sambhavatīti vuttaṃ. **Purimanaye**ti ''maritukāmā idha marissantī''ti vuttanaye. **Tattha patitaṃ bahi nīharitvā**ti ettha ''imasmiṃ āvāṭeyeva marantūti niyamābhāvato bahi nīharitvā māritepi pārājikaṃ vuttaṃ. Āvāṭe patitvā thokaṃ cirāyitvā gacchantaṃ gahetvā mārite āvāṭasmiṃyeva aggahitattā pārājikaṃ na hotī''ti vadanti, taṃ pana aṭṭhakathāyaṃ ''patitappayogena gahitattā''ti vuttahetussa idhāpi sambhavato vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. **Amaritukāmā vā**tipi adhippāyassa sambhavato opapātike uttarituṃ asakkuṇitvā matepi pārājikaṃ vuttaṃ. **Nibbattitvā**ti vuttattā patanaṃ na dissatīti ce? Opapātikassa tattha nibbattiyeva patananti natthi virodho. Yasmā mātuyā patitvā parivattitaliṅgāya matāya so mātughātako hoti, na kevalaṃ manussapurisaghātako, tasmā patitasseva vasena āpattīti adhippāyena **''patanarūpaṃ pamāṇa''**nti vuttaṃ. Idaṃ pana akāraṇaṃ. ''Manussabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā api parivattaliṅgaṃ jīvitā voropentassa kammaṃ ānantariyaṃ hotī''ti ettakameva hi aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ.

Tattha ca liṅge parivattepi so eva ekakammanibbatto bhavaṅgappabandho jīvitindriyappabandho ca, na aññoti ''api parivattaliṅga''nti vuttaṃ. Yo hi liṅge aparivatte tasmiṃ attabhāve bhavaṅgajīvitindriyappabandho, so eva parivattepi liṅge taṃyeva ca upādāya ekajātisamaññā. Na cettha bhāvakalāpagatajīvitindriyassa vasena codanā kātabbā tadaññasseva adhippetattā. Tañhi tattha avicchedavuttiyā pabandhavohāraṃ labhati, itarampi vā bhāvānupālatāsāmaññenāti anokāsāva codanā. Tasmā parivattepi liṅge tasseva ekakammanibbattassa santānassa jīvitā voropanato vohārabhedato so itthighātako vā hotu purisaghātako vā, ānantariyakammato na muccatīti ettakameva tattha vattabbaṃ. Idha pana yaṃyaṃjātikā sattā honti, te maraṇasamaye attano attano jātirūpeneva maranti, nāññarūpena, jātivaseneva ca pācittiyathullaccayapārājikehi bhavitabbaṃ. Tasmā nāgo vā supaṇṇo vā yakkharūpena vā petarūpena vā patitvā attano tiracchānarūpena marati, tattha pācittiyameva yuttaṃ, na thullaccayaṃ tiracchānagatasseva matattā. Teneva dutiyattheravāde maraṇarūpaṃ pamāṇaṃ, tasmā pācittiyanti vuttaṃ. Ayameva ca vādo yuttataro, teneva so pacchā vutto.

Imināva nayena manussaviggahe nāgasupaṇṇasadise tiracchānagate patitvā attano rūpena mate pācittiyena bhavitabbaṃ. Evaṃ sante pāḷiyaṃ ''yakkho vā peto vā tiracchānagatamanussaviggaho vā tasmiṃ patati, āpatti dukkaṭassa. Patite dukkhā vedanā uppajjati, āpatti dukkaṭassa. Marati, āpatti thullaccayassā''ti kasmā vuttanti ce? Tattha keci vadanti – yakkho vā peto vāti paṭhamaṃ sakarūpeneva ṭhite yakkhapete dassetvā puna aññarūpenapi ṭhite teyeva yakkhapete dassetuṃ ''tiracchānagatamanussaviggaho vā''ti vuttaṃ, na pana tādisaṃ tiracchānagataṃ visuṃ dassetuṃ. Tasmā tiracchānagataviggaho vā manussaviggaho vā yakkho vā peto vāti evamettha yojanā kātabbāti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi ''pāḷiyaṃ manussaviggahena ṭhitatiracchānagatānaṃ āveṇikaṃ katvā thullaccayaṃ vuttaṃ viya dissatī''ti kathitaṃ. **Yakkharūpapetarūpena matepi eseva nayo**ti iminā maraṇarūpasseva pamāṇattā thullaccayaṃ atidissati.

Mudhāti amūlena, kiñci mūlaṃ aggahetvāti vuttaṃ hoti. **So niddoso**ti tena tattha katapayogassa abhāvato. Yadi pana sopi tattha kiñci kiñci karoti, na muccatiyevāti dassento āha **''evaṃ patitā''**tiādi. Tattha **evan**ti evaṃ mayā kateti attho. **Na nassissantī**ti adassanaṃ na gamissanti, na palāyissantīti adhippāyo. **Vippaṭisāre uppanne**ti mūlaṭṭhaṃ sandhāya vuttaṃ. Yadi pana pacchimopi labhitvā tattha vuttappakāraṃ kiñci katvā puna vippaṭisāre uppanne evaṃ karoti, tassapi eseva nayo. **Paṃsumhi patitvā maratī**ti abhinavapūrite paṃsumhi pāde pavesetvā uddharituṃ asakkonto tattheva patitvā marati. **Jātapathavī jātā**ti idaṃ sabbathā matthakappattaṃ thirabhāvaṃ dassetuṃ vuttaṃ. Paṃsunā pūrentena pana pādadaṇḍādīhi maddanatāḷanādinā suṭṭhutaraṃ thirabhāvaṃ āpādetvā pakatipathaviyā nibbisese kate jātapathavīlakkhaṇaṃ appattepi muccatiyeva. **Opātaṃ haratī**ti ettha pokkharaṇīsadisattā muccati.

Hatthā muttamatteti oḍḍetvā hatthato muttamatte. **Vatiṃ katvā**ti ettha yadi so pāse vuttappakāraṃ kañci visesaṃ na karoti, attanā katavatiyā viddhaṃsitāya muccati. **Thaddhataraṃ vā pāsayaṭṭhiṃ ṭhapetī**ti thirabhāvatthaṃ aparāya pāsayaṭṭhiyā saddhiṃ bandhitvā vā tameva vā sithilabhūtaṃ thaddhataraṃ bandhitvā ṭhapeti. **Daḷhataraṃ vā thirataraṃ vā**ti etthāpi eseva nayo. **Khāṇuka**nti pāsayaṭṭhibandhanakhāṇukaṃ. Sabbattheva māraṇatthāya katappayogattā na muccati. **Vippaṭisāre uppanne**ti mūlaṭṭhasseva vippaṭisāre uppanne.

Tena alātena…pe… na muccatīti ettha ''pubbe katappayogaṃ vināsetvā pacchā kusalacittena payoge katepi na muccatīti idaṃ sandhāya gantabba''nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Ayaṃ panettha adhippāyo yutto siyā – āditoyeva māraṇatthāya katappayogattā katapariyositāya pāsayaṭṭhiyā tappaccayā ye ye sattā marissanti, tesaṃ tesaṃ vasena paṭhamataraṃyeva pāṇātipātakammasiddhito pacchā kusalacittena aññathā katepi na muccatīti. **Rajjuke**ti khuddakarajjuke. **Sayaṃ vaṭṭita**nti bahurajjuke ekato katvā attanā vaṭṭitaṃ. **Ubbaṭṭetvā**ti te rajjuke visuṃ visuṃ katvā. **Garukataraṃ karotī**ti atibhāriyaṃ karoti. **Pariyesitvā kata**nti araññaṃ gantvā rukkhaṃ chinditvā tacchetvā kataṃ.

177. **Ālambanarukkho vā**ti tatthajātakaṃ sandhāya vuttaṃ. **Tadatthamevā**ti māraṇatthameva. **Visamaṇḍala**nti mañcapīṭhādīsu ālittaṃ visamaṇḍalaṃ. **Vatvā asiṃ upanikkhipatī**ti ettha mukhena avatvā vuttappakāraṃ manasā cintetvā upanikkhipanepi eseva nayo. **Purimanayenā**ti ''yesaṃ hatthato mūlaṃ gahita''ntiādinā. Sarīrassa virūpabhāvakaraṇato kuṭṭhādi **visabhāgarogo** nāma, jīvitappavattiyā vā asabhāgattā ananukūlattā gaṇḍapiḷakādi yo koci jīvitappavattipaccanīko **visabhāgarogo**.

178. **Paraṃ vā amanāparūpa**nti ettha amanāpaṃ rūpaṃ etassāti amanāparūpoti bāhiratthasamāso daṭṭhabbo. **Manāpiyepi eseva nayo**ti etena **manāpikaṃ rūpaṃ upasaṃharatī**ti ettha paraṃ vā manāparūpaṃ tassa samīpe ṭhapeti, attanā vā manāpiyena rūpena samannāgato tiṭṭhatītiādi yojetabbanti dasseti. Teneva aññatarasmiṃ **gaṇṭhipade** vuttaṃ –

''Mamālābhena esitthī, maratūti samīpago;
Duṭṭhacitto sace yāti, hoti so itthimārako.

''Bhikkhatthāya sace yāti, jānantopi na mārako;
Anatthiko hi so tassā, maraṇena upekkhako''ti.

Aparampi tattheva vuttaṃ –

''Viyogena ca me jāyā, jananī ca na jīvati;
Iti jānaṃ viyuñjanto, tadatthī hoti mārako.

''Pabbajjādinimittañce, yāti jānaṃ na mārako;
Anatthiko hi so tesaṃ, maraṇena upekkhako''ti.

Alaṅkaritvā upasaṃharatīti ''alābhakena sussitvā maratū''ti iminā adhippāyena upasaṃharati. Teneva **''sace uttasitvā marati, visaṅketo''**ti vuttaṃ. **Alābhakena sussitvā maratī**ti ettha ca pārājikanti pāṭhaseso daṭṭhabbo. **Kuṇapagandhā cā**ti ahiādikuṇapānaṃ gandhā. **Haṃsapuppha**nti haṃsādīnaṃ pakkhalomaṃ sandhāya vadati.

179. **Asañciccā**ti idaṃ maraṇasaṃvattanikaupakkamassa asallakkhaṇaṃ sandhāya vuttanti āha **''iminā upakkamenā''**tiādi. **Ajānantassā**ti idaṃ pana maraṇasaṃvattanikaupakkamakaraṇassa ajānanaṃ sandhāya vuttanti āha **''iminā ayaṃ marissatī''**tiādi. **Namaraṇādhippāyassā**ti idaṃ upakkamaṃ jānantassapi maraṇādhippāyassa abhāvaṃ sandhāya vuttanti āha **''maraṇaṃ anicchantassā''**tiādi.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā

Domanassacitteneva bhaṇatīti iminā sanniṭṭhāpakacetanā dukkhavedanāya sampayuttā evāti dasseti. Sukhabahulatāya hi rājāno hasamānāpi ''ghātethā''ti vadanti, hāso pana nesaṃ anatthavūpasamādiaññavisayoti sanniṭṭhāpakacetanā dukkhavedanāya sampayuttā eva. Sati pana domanasse kathaṃ taṃ nappakāsatīti āha **''sukhavokiṇṇattā''**tiādi, pubbāpariyavasena ubhosu passesu uppajjanakasukhehi ākiṇṇattā uppannassa ca domanassassa anuppabandhanena pavattiyā abhāvato tadā uppannampi domanassaṃ nappakāsatīti attho.

Vinītavatthuvaṇṇanā

180. **Maraṇatthikāva hutvā**ti imassa kāyassa bhedena saggapāpanādhippāyattā atthato maraṇatthikāva hutvā. **Maraṇatthikabhāvaṃ ajānantā**ti evaṃ adhippāyino maraṇatthikā nāma hontīti attano maraṇatthikabhāvaṃ ajānantā. Na hi te attano cittappavattiṃ na jānanti. **Vohāravasenā**ti pubbabhāgavohāravasena, maraṇādhippāyassa sanniṭṭhāpakacetanākkhaṇe karuṇāya abhāvato kāruññena pāse baddhasūkaramocanaṃ viya na hotīti adhippāyo. **Yathāyunā**ti vuttamevatthaṃ **yathānusandhinā**ti pariyāyantarena vuttaṃ, yathānusandhinā yathāyuparicchedenāti vuttaṃ hoti. Atha vā **yathānusandhinā**ti yathānuppabandhena, yāva tasmiṃ bhave santānassa anuppabandho avicchinnappavatti hoti, tāva ṭhatvāti vuttaṃ hoti.

Appaṭivekkhitvāti anupaparikkhitvā. **Uddhaṃ vā adho vā saṅkamantī**ti pacchā āgatānaṃ okāsadānatthaṃ nisinnapāḷiyā uddhaṃ vā adho vā gacchanti. **Paccavekkhaṇakiccaṃ natthī**ti pacchā āgatehi upaparikkhaṇakiccaṃ natthi. Heṭṭhā kismiñci vijjamāne sāṭakaṃ vali na gaṇhātīti āha **''tasmiṃ vali na paññāyatī''**ti. Paṭivekkhaṇañcedaṃ gihīnaṃ santakeyevāti daṭṭhabbaṃ.

Pāḷiyaṃ **musale ussite**ti aññamaññaṃ upatthambhetvā dvīsu musalesu ussitesūti attho. **Udukkhalabhaṇḍika**nti udukkhalatthāya ānītaṃ dārubhaṇḍaṃ. **Paṭibaddha**nti bhojanapaṭibaddhaṃ, bhojanantarāyanti vuttaṃ hoti.

181. **Aggakārika**nti ettha **kārikā**-saddassa bhāvavacanattā **''aggakiriya''**nti atthaṃ vatvāpi yasmā kiriyaṃ dātuṃ na sakkā, tasmā dānasaṅkhātāya aggakiriyāya yuttaṃ piṇḍapātameva idha upacāravuttiyā ''aggakiriyā''ti gahetabbanti āha **''paṭhamaṃ laddhapiṇḍapāta''**ntiādi.

182-183. **Daṇḍamuggara**nti nikhādanamuggaraṃ. **Vibhattibyattayenā**ti vibhattivipariṇāmena. **Visesādhigamo**ti samādhi vipassanā ca ativiya pākaṭattā **''hatthappatto viya dissatī''**ti vuttaṃ. **Upacchindatī**ti ''visesādhigamassa vikkhepo mā hotū''ti āhāraṃ upacchindati. **Visesādhigama**nti lokuttaradhammapaṭilābhaṃ. **Byākaritvā**ti ārocetvā. **Upacchindati, na vaṭṭatī**ti yasmā sabhāgānaṃ lajjibhikkhūnaṃyeva ariyā attanā adhigatavisesaṃ tādise kāraṇe sati ārocenti, te ca bhikkhū appatirūpāya anesanāya paccayaṃ na pariyesanti, tasmā tehi pariyesitapaccaye kukkuccaṃ uppādetvā āhāraṃ upacchindituṃ na vaṭṭatīti attho. Sabhāgānañhi byākatattā upacchindituṃ na labhati. Te hi kappiyakhettaṃ. Teneva ''sabhāgānañhi lajjibhikkhūnaṃ kathetuṃ vaṭṭatī''ti idaṃ ''upacchindati, na vaṭṭatī''ti imassa kāraṇaṃ dassentena vuttanti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Atha vā **visesādhigamaṃ byākaritvā**ti idaṃ visesassa adhigatabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ. Adhigamantarāyaṃ asaṅkanteneva ca āhārupacchedo kātabboti anuññātattā adhigatena na kātabboti dassetuṃ **''visesādhigamaṃ byākaritvā āhāraṃ upacchindati, na vaṭṭatī''**ti vuttaṃ. Kiṃ pana ariyā attanā adhigatavisesaṃ aññesaṃ ārocentīti imissā codanāya **''sabhāgānañhi lajjibhikkhūnaṃ kathetuṃ vaṭṭatī''**ti vuttaṃ. Ayamettha yuttataroti amhākaṃ khanti, **gaṇṭhipade**pi ayamattho dassitoyevāti. **Bhaṇḍakaṃ dhovantā**ti cīvaraṃ dhovantā. **Dhovanadaṇḍaka**nti bhaṇḍadhovanadaṇḍaṃ.

184. **Ahaṃ kukkuccako**ti ''mama kiriyāya mareyya nu kho, no vā''ti evaṃ jātakukkuccako. Sabbatthāpi panettha evarūpesu vatthūsu amate thullaccayassa vuttattā tena katappayogena dukkhavedanā uppajjatu vā mā vā, pārājikāya abhāvato bhagavato vacanena thullaccayamevāti vadanti.

185. Gabbho patati etenāti **gabbhapātanaṃ,** tādisaṃ bhesajjaṃ. Tenāha **''yena paribhuttenā''**tiādi. ''Maraṇavaṇṇaṃ vā saṃvaṇṇeyyā''ti vuttattā pariyāyato āpattimokkho na hotīti āha **''pariyāyo nāma natthī''**ti.

Gabbhaṃ na gaṇhātīti gabbhaṃ na dhāreti. Vātena pāṇakehi vā gabbho vinassanto kammaṃ vinā na nassatīti adhippāyena **''dvīhākārehī''**ti vuttaṃ. **Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ** (dī. ni. aṭṭha. 1.26) pana ''gabbho hi vātena pāṇakehi kammunā cāti tīhi kāraṇehi vinassatī''ti vatvā ''kammunā vinassante pana buddhāpi paṭibāhituṃ na sakkontī''ti vuttaṃ. Tattha vātena pāṇakehi vā gabbhe vinassante na purimakammunā okāso kato, apica tappaccayā kammaṃ vipaccati, sayameva pana kammunā okāse kate na ekantena vāto pāṇakā vā apekkhitabbāti iminā adhippāyena kammassa visuṃ kāraṇabhāvo vuttoti daṭṭhabbaṃ. Pāṇakā khāditvā antaradhāpentīti yojetabbaṃ. Avijāyanatthāya bhesajjaṃ dentassa kucchiyaṃ uppajjitvā vinassissantīti iminā adhippāyena dinne opātakkhaṇanādīsu viya kammabaddho, kucchiyaṃ na uppajjissantīti iminā pana adhippāyena dinne nevatthi kammabaddho.

Sahadhammikānanti ekassa satthuno sāsane sahasikkhamānadhammānaṃ. Pañcannampi vivaṭṭanissitasīlattā **''samasīlasaddhāpaññāna''**nti vuttaṃ. **Ñātakapavāritaṭṭhānato**ti attano tesaṃ vā ñātakapavāritaṭṭhānato. Gilānassatthāya appavāritaṭṭhānatopi viññattiyā anuññātattā katāpi akatā viyāti **akataviññatti,** ''vada, bhante, paccayenā''ti evaṃ akatapavāraṇaṭṭhāne ca viññatti **akataviññatti**.

Paṭiyādiyatīti sampādeti. **Akātuṃ na vaṭṭatī**ti ettha dukkaṭaṃ vadanti. **Sahadhammikesu vuttanayenevā**ti ''imesampi pañcannaṃ akataviññattiyāpi bhesajjaṃ kātuṃ vaṭṭatī''ti **kurundaṭṭhakathāyaṃ** vuttattā kathitaṃ. **Yāva ñātakā passantī**ti yāva tassa ñātakā passanti. Pitu bhaginī **pitucchā**. Mātu bhātā **mātulo**. **Nappahontī**ti kātuṃ na sakkonti. **Sacepi na yācantī**ti ''yācituṃ dukkha''nti adhippāyena yadi na yācanti. **Ābhogaṃ katvā**ti idaṃ kattabbatādassanavasena vuttaṃ, ''ābhogaṃ pana akatvāpi dātuṃ vaṭṭatī''ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** likhitaṃ. **Ete dasa ñātake ṭhapetvā**ti tesaṃ puttanattādayopi tappaṭibaddhattā ñātakā evāti tepi ettheva saṅgahitā. Tena **aññesa**nti iminā aññātakānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Tenevāha **''etesaṃ puttaparamparāyā''**tiādi. **Kulaparivaṭṭo**ti kulānaṃ paṭipāṭi, kulaparamparāti vuttaṃ hoti. ''Mayhaṃ dassanti karissantī''ti paccāsāya karontassapi yācitvāpi gahetabbaṭṭhānatāya ñātakesu vejjakammaṃ vā kuladūsakāpatti vā na hotīti vadanti. **Sabbapadesupi vinicchayo veditabbo**ti **cūḷamātuyā**tiādīsu sabbapadesu ''cūḷamātuyā sāmiko''tiādinā yojetvā heṭṭhā vuttanayena vinicchayo veditabbo.

Vuttanayena pariyesitvāti iminā ''ñātisāmaṇerehi vā''tiādinā vuttamatthaṃ atidissati. **Apaccāsīsantenā**ti ''mayhaṃ dassanti karissantī''ti evaṃ attano atthāya apaccāsīsantena. Bhikkhusaṅghassa pana upakārakattaṃ paccāsīsantena kātuṃ vaṭṭati. ''Bhesajjaṃ ācikkhathā''ti vuttepi yathā **''aññamaññaṃ pana kathā kātabbā''**ti idaṃ pariyāyattā vaṭṭati, evaṃ heṭṭhā vuttanayena **''idañcidañca gahetvā karontī''**ti iminā pariyāyena kathentassapi nevatthi dosoti ācariyā.

Vinayalakkhaṇaṃ ajānantassa anācariyassa tadanurūpavohārāsambhavato īdisassa lābhassa uppatti nāma natthīti **''ācariyabhāgo nāmāya''**nti vuttaṃ, vinaye pakataññunā ācariyena labhitabbabhāgo ayanti vuttaṃ hoti. Pupphapūjanatthāya dinnepi akappiyavohārena vidhānassa ayuttattā **''kappiyavasenā''**ti vuttaṃ, ''pupphaṃ āharathā''tiādinā kappiyavohāravasenāti attho.

Yadi ''parittaṃ karothā''ti vutte karonti, gihiveyyāvaccakaraṇaṭṭhāne tiṭṭhatīti **''parittaṃ karotha, bhanteti vutte na kātabba''**nti vuttaṃ, **''bhaṇathā''**ti vutte pana dhammakathāya ajjhesanaṭṭhāne ṭhitattā **''kātabba''**nti vuttaṃ. Dhammañhi anajjhiṭṭhenapi kathetuṃ vaṭṭati, pageva ajjhiṭṭhena. **Cāletvā suttaṃ parimajjitvā**ti parittaṃ karontena kātabbavidhiṃ dasseti. **Vihārato…pe… dukkaṭa**nti aññātakānaṃyeva dadato dukkaṭaṃ. **No ce jānantī**ti yadi evaṃ vattuṃ na jānanti. **Udaka**nti dakkhiṇodakaṃ. Pādesu apanītesu avamaṅgalasaññino hontīti āha **''na pādā apanetabbā''**ti. **Gantuṃ vaṭṭatī**ti ''parivāratthāya āgacchantū''ti vuttepi evaṃ sallakkhetvā gantuṃ vaṭṭati.

Anāmaṭṭhapiṇḍapātoti apabbajitassa hatthato laddho attanā aññena vā pabbajitena aggahitaaggo piṇḍapāto. **Thālake**ti iminā pattopi gahitoyevāti daṭṭhabbaṃ. **Dāmarikacorassā**ti rajjaṃ patthayamānassa pākaṭacorassa. **Coranāgavatthū**ti ettha ''coranāgassa kira āmaṭṭhaṃ dento kujjhissati, anāmaṭṭhaṃ na vaṭṭatīti thero pattaggahaṇahattheneva aggaṃ gahetvā patte bhattaṃ sabbamadāsi, so tena tussi. 'Ettakaṃ mayha'nti bhattassa ekapasseyeva thokaṃ ṭhapetvāpi puna tena saddhiṃ sabbampi dātuṃ vaṭṭatī''ti **cūḷagaṇṭhipade** vuttaṃ.

Āmisassa dhammassa ca alābhena attano parassa ca antare sambhavantassa chiddassa vivarassa bhedassa paṭisantharaṇaṃ pidahanaṃ gaṇhanaṃ **paṭisanthāro**. Ayañhi lokasannivāso alabbhamānena āmisena ca dhammena cāti dvīhi chiddo, tassa taṃ chiddaṃ yathā na paññāyati, evaṃ pīṭhassa viya paccattharaṇena āmisena ca dhammena ca paṭisantharaṇaṃ āmisapaṭisanthāro dhammapaṭisanthāro cāti vuccati. Tattha dhammapaṭisanthāro kassaci na kātabbo natthi. Yassa kassaci hi gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā dhammena saṅgaho kātabboyeva. **''Paṭisanthāro pana kassa kātabbo, kassa na kātabbo''**ti idaṃ pana āmisapaṭisanthāraṃ sandhāya vuttaṃ. **Ubbāsetvā**ti samantato tiyojanaṃ vilumpanto manusse palāpetvā aññesaṃ avāsaṃ katvā. **Saṅghassatthāya āhaṭā**ti pākavaṭṭato taṃdivasassatthāya āhaṭā. **Varapotthacittattharaṇa**nti anekappakārauttamarūpavicittattharaṇaṃ.

187. Sattarasavaggiyesu pubbe ekassa aṅgulipatodena māritattā sesasoḷasajanesu udaraṃ āruhitvā nisinnamekaṃ ṭhapetvā **''sesāpi pannarasa janā''**ti vuttaṃ. **Adūhalapāsāṇā viyā**ti adūhale āropitapāsāṇā viya. **Kammādhippāyā**ti tajjanīyādikammakaraṇādhippāyā. **Āvāhetvā**ti āvisāpetvā. **Vāḷavihāra**nti caṇḍasattehi adhiṭṭhitavihāraṃ.

189. **Yo rukkhena otthatopi na maratī**tiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ **bhūtagāmasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ** sayameva vakkhati. Evañhi tattha vuttaṃ (pāci. aṭṭha. 92) –

> **''Manussaviggahapārājikavaṇṇanāyaṃ** pana sabbaaṭṭhakathāsu 'sace bhikkhu rukkhena vā ajjhotthato hoti opāte vā patito, sakkā ca hoti ekena passena rukkhaṃ chinditvā bhūmiṃ vā khaṇitvā nikkhamituṃ, jīvitahetupi attanā na kātabbaṃ, aññena pana bhikkhunā bhūmiṃ vā khaṇitvā rukkhaṃ vā chinditvā allarukkhato vā daṇḍakaṃ chinditvā taṃ rukkhaṃ pavaṭṭetvā nikkhamāpetuṃ vaṭṭati, anāpattī'ti vuttaṃ. Tattha kāraṇaṃ na dissati, 'anujānāmi, bhikkhave, davaḍāhe ḍayhamāne paṭaggiṃ dātuṃ parittaṃ kātu'nti (cūḷava. 283) idaṃ pana ekameva suttaṃ dissati. Sace etassa anulomaṃ, attano na vaṭṭati, aññassa vaṭṭatīti idaṃ nānākaraṇaṃ na sakkā laddhuṃ. Attano atthāya karonto attasinehena akusalacitteneva karoti, paro pana kāruññena. Tasmā anāpattīti ce, etampi akāraṇaṃ. Kusalacittenapi hi imaṃ āpattiṃ āpajjati, sabbaṭṭhakathāsu pana vuttattā na sakkā paṭisedhetuṃ, gavesitabbā ettha yutti, aṭṭhakathācariyānaṃ vā saddhāya gantabba''nti.

Tasmā yaṃ ettha ito aññathā kenaci papañcitaṃ, **gaṇṭhipadesu** ca kāraṇaṃ vuttaṃ, taṃ na sārato paccetabbaṃ.

190. **Alla…pe… pācittiya**nti sukkhaṭṭhānepi aggiṃ pātetvā iminā adhippāyena ālimpentassa pācittiyameva. **Dukkaṭa**nti sukkhaṭṭhāne vā sukkhaṃ ''asukkha''nti avavatthapetvā vā aggiṃ pātentassa dukkaṭaṃ. Kīḷādhippāyepi eseva nayo. Kīḷādhippāyo ca paṭapaṭāyamānasaddassādavaseneva veditabbo. Paṭipakkhabhūto aggi **paṭaggi**. **Parittakaraṇa**nti ārakkhakaraṇaṃ. **Sayaṃ vā uṭṭhita**nti vāteritānaṃ veḷuādīnaṃ aññamaññasaṅghaṭṭanena samuṭṭhitaṃ. **Nirupādāno**ti indhanarahito.

191-192. **Khettameva otiṇṇattā pārājika**nti ''dvīhī''ti vutte dvīhipi pahārehi maraṇassa paccāsīsanato ekena vinā dvinnaṃ abhāvato ca pārājikaṃ. ''Dvīhiyevāti niyamite pana ekena pahārena mārite natthi pārājika''nti vadanti. Paṭhamaṃ āhitabalavegassa pubbānuciṇṇavasena dhammānaṃ desantaruppattiyā gamanamattaṃ ṭhapetvā jīvitindriyassa tattha avijjamānattā **''sīsacchedakassā''**ti vuttaṃ. **Imassa vatthussā**ti āghātanavatthussa. **''Pānaparibhogenā**ti vuttattā loṇasovīrakaṃ yāmakālika''nti vadanti.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṃ

Tatiyapārājikavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthapārājikaṃ

Catusaccavidūti cattāri saccāni samāhaṭāni catusaccaṃ, taṃ avedi paṭivijjhīti catusaccavidū. Satipi sāvakānaṃ paccekabuddhānañca catusaccavidubhāve anaññapubbakattā bhagavato catusaccadassanassa tattha ca sabbaññutāya balesu ca vasībhāvassa pattito parasantānesu pasāritabhāvena pākaṭattā ca bhagavāva visesena ''catusaccavidū''ti thomanaṃ arahati.

Vaggumudātīriyabhikkhuvatthuvaṇṇanā

193. **Adhiṭṭhemā**ti saṃvidahāma. **Dūtakamma**nti gihīnaṃ paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā gahetvā tattha tattha gamanaṃ. **Iriyāpathaṃ saṇṭhapetvā**ti padhānānurūpaṃ katvā. **Pucchantānaṃ vā**ti ''ayyā santairiyāpathā ativiya upasantā, kataraṃ visesamadhigacchiṃsū''ti pucchantānaṃ. **Anāgatasambandhe pana asatī**ti ''bhāsito bhavissatī''ti pāṭhasesaṃ katvā anāgatasambandhe asati. ''Bhāsito''ti atītavacanaṃ kathaṃ anāgatavacanena sambandhamupagacchatīti āha **''lakkhaṇaṃ pana saddasatthato pariyesitabba''**nti. Īdise hi ṭhāne ''dhātusambandhe paccayā''ti iminā lakkhaṇena dhātvatthasambandhe sati ayathākālavihitāpi paccayā sādhavo bhavantīti saddasatthavidū vadanti.

194. **Vaṇṇavā**ti iminā sakalasarīrānugatavaṇṇassa manāpatā vuttā. **Pasannamukhavaṇṇā**ti iminā sakalasarīravaṇṇatopi adhikataraṃ mukhavaṇṇassa manāpatā vuttā. **Vippasannachavivaṇṇā**ti iminā pana vijjamānasseva sarīravaṇṇassa ativiya pasannatā vuttā. Yasmā indriyānaṃ ūnattaṃ vā pūraṇattaṃ vā natthi, tasmā **''abhiniviṭṭhokāsassa paripuṇṇattā''**ti vuttaṃ. Chaṭṭhassa abhiniviṭṭhokāso hadayavatthu, pañcapasādānaṃ abhiniviṭṭhokāsassa paripuṇṇatāvacaneneva hadayavatthuādisakalasarīrassa paripuṇṇatā dassitāyeva hotīti āha – **''manacchaṭṭhānaṃ indriyāna''**nti. **Yathā ta**nti ettha **ta**nti nipātamattaṃ. **Bhantamigappaṭibhāgā**ti kattabbākattabbassa ajānanato bhantamigasadisā. **Catucakka**nti catuiriyāpathaṃ. Iriyāpatho hi idha pavattanaṭṭhena ''cakka''nti adhippeto. **Navadvāra**nti navahi vaṇamukhehi navadvāraṃ. **Dukkha**nti sīsarogādidukkhaṃ. **Sabbakiccesū**ti pattapacanacīvararajanayogaṭṭhānādikiccesu. **Yāpetu**nti vahituṃ pavattetuṃ. Tenāha **''gametu''**nti.

195. **Santo**ti iminā tesaṃ vijjamānataṃ dasseti, **saṃvijjamānā**ti iminā pana tesaṃ upalabbhamānataṃ dasseti. Tenāha – **''atthi ceva upalabbhanti cā''**ti. **Upalabbhantī**ti dissanti, ñāyantīti attho. **Panthadūhanakamma**nti panthaghātanakammaṃ. **Hananto**ti mārento. **Ghātento**ti mārāpento. Atha vā **hananto**ti bandhanatāḷanādīhi hiṃsanto. **Ghātento**ti mārento. **Chindanto**ti paresaṃ hatthādīni chindanto. **Pacanto**ti daṇḍena uppīḷento. Pacanañhettha dahanaṃ vibādhanaṃ adhippetaṃ. **Pacanto**ti vā tajjento tāsento. Atha vā **pacanto**ti gāmesu aggipātanavasena gehādīni jhāpetvā tattha ajeḷakādīni pacanto.

Ye sikkhāpadesu bahulagāravā na honti āpattivītikkamabahulā, te sikkhāpadesu **atibbagāravā**. **Uddhate**ti akappiye kappiyasaññitāya kappiye akappiyasaññitāya avajje vajjasaññitāya vajje avajjasaññitāya ca uddhaccapakatike. **Unnaḷe**ti uggatanaḷe, uṭṭhitatucchamāneti vuttaṃ hoti. **Capale**ti pattacīvaramaṇḍanādinā cāpallena yutte. **Mukhare**ti mukhakhare, kharavacaneti vuttaṃ hoti. **Vikiṇṇavāce**ti asaṃyatavacane divasampi niratthakavacanappalāpine. Muṭṭhā naṭṭhā sati etesanti **muṭṭhassatī,** sativirahiteti vuttaṃ hoti. **Asampajāne**ti nippaññe. **Pākatindriye**ti saṃvarābhāvena gihikāle viya vivaṭaindriye. **Ācariyupajjhāyehi pariccattake**ti dhammena āmisena ca asaṅgahetvā ācariyupajjhāyehi pariccatte anāthe appatiṭṭhe. **Lābhagaruke**ti paccayagaruke.

Iriyāpathasaṇṭhapanādīnīti **ādi**-saddena paccayapaṭisevanasāmantajappānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. **Mahāniddese** (mahāni. 87) hi iriyāpathasaṇṭhapanapaccayapaṭisevanasāmantajappanavasena tividhaṃ kuhakavatthu āgataṃ. Tattha pāpicchasseva sato sambhāvanādhippāyakatena iriyāpathena vimhāpanaṃ **iriyāpathasaṇṭhapanasaṅkhātaṃ kuhakavatthu**. Tathā cīvarādīhi nimantitassa tadatthikasseva sato pāpicchataṃ nissāya paṭikkhepanena te ca gahapatike attani suppatiṭṭhitasaddhe ñatvā puna tesaṃ ''aho ayyo appiccho, na kiñci paṭiggaṇhituṃ icchati, suladdhaṃ vata no assa, sace appamattakampi kiñci paṭiggaṇheyyā''ti nānāvidhehi upāyehi paṇītāni cīvarādīni upanentānaṃ tadanuggahakāmataṃyeva āvikatvā paṭiggahaṇena ca tato pabhuti asītisakaṭabhārehi upanāmanahetubhūtaṃ vimhāpanaṃ **paccayapaṭisevanasaṅkhātaṃ kuhakavatthū**ti veditabbaṃ. Pāpicchasseva pana sato uttarimanussadhammādhigamaparidīpanavācāya tathā tathā vimhāpanaṃ **sāmantajappanasaṅkhātaṃ kuhakavatthū**ti veditabbaṃ. Cittalapabbatādivihāro **lokasammatasenāsanaṃ** nāma. Lokasammata …pe… upāyehi saṃvaṇṇiyamānaguṇoti sambandho. **Paripācetu**nti pariṇāmetuṃ. Suddhacittena attano ganthadhurādikammaṃ katvā vicarantānaṃ tammūlakapaccayaparibhoge dosābhāvaṃ dassetuṃ **''ye panā''**tiādi vuttaṃ. **Bhikkhācāre asampajjamāne**ti gocaragāme bhikkhāya caritvā labhitabbapiṇḍapāte asampajjante. Te ca vattasīsena sabbampetaṃ karonti, na lābhanimittaṃ. Tena vuttaṃ **''tantipaveṇighaṭanakā sāsanajotakā''**ti.

Kicchenāti na dukkhāya paṭipadāya. Buddhānañhi cattāropi maggā sukhāpaṭipadāva honti, pāramīpūraṇakāle pana sarāgadosamohasseva sato āgatānaṃ yācakānaṃ alaṅkatappaṭiyattaṃ sīsaṃ kantitvā galalohitaṃ nīharitvā suañjitāni akkhīni uppāṭetvā kulavaṃsappatiṭṭhāpakaṃ puttaṃ manāpacāriniṃ bhariyanti evamādīni dentassa aññānipi khantivādīsadisesu attabhāvesu chejjabhejjādīni pāpuṇantassa āgamanīyapaṭipadaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Kasirenā**ti tasseva vevacanaṃ.

Ekasseva dātuṃ asakkuṇeyyatāya garubhāvato **''garubhaṇḍānī''**ti vuttaṃ, sabbesaṃ bhājetvāpi gahetuṃ asakkuṇeyyatāya **''garuparikkhārānī''**ti vuttaṃ. **Sādhāraṇaparikkhārabhāvenā**ti saṅghikattā sabbabhikkhusādhāraṇaparikkhārabhāvena. **Saṅgaṇhāti upalāpetī**ti idaṃ atheyyacittaṃ sandhāya vuttaṃ. Tenevāha – **''tathābhāvato thenetvā''**ti, avissajjiyaavebhaṅgiyabhāvato thenetvāti attho. Garubhaṇḍañhi kulasaṅgahatthāya vissajjento vibhajanto ca tassa avissajjiyaavaebhaṅgiyabhāvaṃ theneti. **Kuladūsakadukkaṭaṃ āpajjatī**ti ettha ''yo vissajjeyya, āpatti thullaccayassā''ti vuttattā vissajjanapaccayā thullaccayenapi na muccati.

Asantanti avijjamānaṃ. **Abhūta**nti anuppannaṃ. Anuppannattā hi tassa taṃ asantanti. Purimassa pacchimaṃ kāraṇavacanaṃ. **Ullapatī**ti uggatāyuko lapati. Sīlañhi bhikkhuno āyu, taṃ tassa tathālapanasamakālameva vigacchati. **Asantasambhāvanāyā**ti attano avijjamānaguṇehi sambhāvanāya. **Evañhi gaṇhatā…pe… thenetvā gahitā hontī**ti ettha asantasambhāvanāya raṭṭhapiṇḍassa thenetvā gahitattā lokuttaradhammopi thenitoyeva hoti. **Kitavassevā**ti kitavassa sakuṇaggahaṇamiva. **Kerāṭikassā**ti saṭhassa. Gottaṃ vuccati sādhāraṇanāmaṃ, matta-saddo luttaniddiṭṭho, tasmā samaṇāti gottamattaṃ anubhavanti dhārentīti **gotrabhuno,** nāmamattasamaṇāti vuttaṃ hoti.

Vaggumudātīriyabhikkhuvatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Adhimānavatthuvaṇṇanā

196. Heṭṭhimamaggehi ñātamariyādāya eva jānanato aññā aggamaggapaññā, tassā phalabhāvato aggaphalapaññā taṃsahagatā sammāsaṅkappādayo ca aññāti vuttāti āha **''aññaṃ byākariṃsūti arahattaṃ byākariṃsū''**ti. **Ariyasāvakassa tāva nuppajjatī**ti pahīnādhimānapaccayattā nuppajjati. **Sīlavatopi…pe… nuppajjati** akārakabhāvato. **Tilakkhaṇaṃ āropetvā**ti kalāpasammasanavasena tilakkhaṇaṃ āropetvā. **Āraddhavipassakassā**ti udayabbayānupassanāya āraddhavipassakassa. Suddhasamathalābhī vipassanāya kammaṃ akatvāpi kilesasamudācāraṃ apassanto kevalaṃ aññāṇabalena ''ariyohamasmī''ti maññatīti āha **''suddhasamathalābhiṃ vā''**ti. **''Arahā aha''nti maññati** uccavālaṅkavāsī **mahānāgatthero** viya.

Talaṅgaravāsī **dhammadinnatthero** kira nāma eko pabhinnappaṭisambhido mahākhīṇāsavo mahato bhikkhusaṅghassa ovādadāyako ahosi. So ekadivasaṃ attano divāṭṭhāne nisīditvā ''kinnu kho amhākaṃ ācariyassa uccavālaṅkavāsīmahānāgattherassa samaṇabhāvakiccaṃ matthakappattaṃ, no''ti āvajjento puthujjanabhāvamevassa disvā ''mayi agacchante puthujjanakālakiriyameva karissatī''ti ca ñatvā iddhiyā vehāsaṃ uppatitvā divāṭṭhāne nisinnassa therassa samīpe orohitvā vanditvā vattaṃ dassetvā ekamantaṃ nisīdi. ''Kiṃ, āvuso dhammadinna, akāle āgatosī''ti ca vutto ''pañhaṃ, bhante, pucchituṃ āgatomhī''ti āha. Tato ''pucchāvuso, jānamānā kathayissāmā''ti vutto pañhasahassaṃ pucchi. Thero pucchitaṃ pucchitaṃ pañhaṃ asajjamānova kathesi. Tato ''atitikkhaṃ vo, bhante, ñāṇaṃ, kadā tumhehi ayaṃ dhammo adhigato''ti vutto ''ito saṭṭhivassakāle, āvuso''ti āha. Samādhimhi, bhante, vaḷañjethāti. Na idaṃ, āvuso, bhāriyanti. Tena hi, bhante, ekaṃ hatthiṃ māpethāti. Thero sabbasetaṃ hatthiṃ māpesi. Idāni, bhante, yathā ayaṃ hatthī añjitakaṇṇo pasāritanaṅguṭṭho soṇḍaṃ mukhe pakkhipitvā bheravaṃ koñcanādaṃ karonto tumhākaṃ abhimukhaṃ āgacchati, tathā naṃ karothāti. Thero tathā katvā vegena āgacchato hatthissa bheravaṃ ākāraṃ disvā uṭṭhāya palāyituṃ āraddho. Tamenaṃ khīṇāsavatthero hatthaṃ pasāretvā cīvarakaṇṇe gahetvā ''bhante, khīṇāsavassa sārajjaṃ nāma hotī''ti āha. So tasmiṃ kāle attano puthujjanabhāvaṃ ñatvā ''avassayo me, āvuso, dhammadinna hohī''ti vatvā pādamūle ukkuṭikaṃ nisīdi. ''Bhante, tumhākaṃ avassayo bhavissāmiccevāhaṃ āgato, mā cintayitthā''ti kammaṭṭhānaṃ kathesi. Thero kammaṭṭhānaṃ gahetvā caṅkamaṃ oruyha tatiye padavāre aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇi. Thero kira dosacarito ahosi.

Adhimānavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Savibhaṅgasikkhāpadavaṇṇanā

197-198. **Yasmā panā**tiādi ''asantaṃ abhūtaṃ asaṃvijjamāna''nti etesaṃ kāraṇavacanaṃ. Tattha **ya**nti yaṃ uttarimanussadhammaṃ. **Anabhijāna**nti attani atthibhāvaṃ ajānanto. **Samudācaratī**ti ''atthi mayhaṃ esa dhammo''ti katheti jānāpeti vā. ''Asantaṃ abhūta''nti imassa kāraṇavacanaṃ **santāne anuppanno**ti. **Ñāṇena ca asacchikato**ti idaṃ pana ''asaṃvijjamāna''nti etassa kāraṇavacanaṃ. Pakatimanussehi uttaritarānaṃ buddhādiuttamapurisānaṃ adhigamadhammo **uttarimanussadhammo**ti āha **''uttarimanussāna''**ntiādi. **Ta**nti uttarimanussadhammaṃ. Atha padabhājane bahuvacananiddeso kasmā katoti āha **''padabhājane panā''**tiādi. Kiñcāpi uttarimanussadhammo abyākatopi hoti, ārogyaṭṭhena pana **bāhitikasutte** viya **''kusale dhamme''**ti vuttaṃ. **Assā**ti uttarimanussadhammassa. Khaṇalayamuhutta-saddā aññattha bhinnatthāpi honti, idha pana khaṇapariyāyavaseneva ''taṃ khaṇaṃ taṃ layaṃ taṃ muhutta''nti **pāḷiyaṃ** vuttaṃ.

Adhigantabbato adhigamo, jhānādi, adhigamassa pucchā **adhigamapucchā**. Tenāha **''jhānavimokkhādīsū''**tiādi. **Upāyapucchā**ti adhigamupāyapucchā. **Kintī**ti kena pakārena, kena vidhināti attho. **Katamesaṃ tvaṃ dhammānaṃ lābhī**ti idaṃ pana pubbe ''kiṃ te adhigata''nti aniddhāritabhedā jhānādivisesā pucchitāti idāni tesaṃ niddhāretvā pucchanākāradassanaṃ.

Tasmāti yasmā yathāvuttehi chahākārehi adhigamabyākaraṇaṃ sodhetabbaṃ, tasmā. **Ettāvatāvā**ti ettakena byākaraṇamatteneva na sakkātabbo. Byākaraṇañhi ekaccassa ayāthāvatopi hotīti. **Imesu pana chasu ṭhānesu sodhanatthaṃ vattabbo**ti yathā nāma jātarūpapatirūpakampi jātarūpaṃ viya khāyatīti jātarūpaṃ nighaṃsanatāpanacchedanehi sodhetabbaṃ, evameva imesu idāneva vuttesu chasu ṭhānesu pakkhipitvā sodhanatthaṃ vattabbo. **Vimokkhādīsū**ti **ādi**-saddena samādhisamāpattiñāṇadassanamaggabhāvanāphalasacchikiriyādiṃ saṅgaṇhāti. **Pākaṭo hotī**ti adhigatavisesassa satisammosābhāvato. Sesapucchāsupi **pākaṭo hotī**ti pade eseva nayo.

Sabbesañhi attanā adhigatamaggena pahīnakilesā pākaṭā hontīti idaṃ yebhuyyavasena vuttaṃ. Kassaci hi attanā adhigatamaggavajjhakilesesu sandeho uppajjatiyeva mahānāmassa sakkassa viya. So hi sakadāgāmī samānopi ''tassa mayhaṃ, bhante, evaṃ hoti 'ko su nāma me dhammo ajjhattaṃ appahīno, yena me ekadā lobhadhammāpi cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti, dosadhammāpi cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti, mohadhammāpi cittaṃ pariyādāya tiṭṭhantī'''ti (ma. ni. 1.175) bhagavantaṃ pucchi. Ayaṃ kira rājā sakadāgāmimaggena lobhadosamohā niravasesā pahīyantīti saññī ahosi. Kiṃ ariyasāvakassa evaṃ sandeho uppajjatīti? Āma uppajjati. Kasmā? Paṇṇattiyaṃ akovidattā. ''Ayaṃ kileso asukamaggavajjho''ti imissā paṇṇattiyā akovidassa hi ariyasāvakassa evaṃ hoti. Kiṃ tassa paccavekkhaṇā natthīti? Atthi, sā pana na sabbesaṃ paripuṇṇā hoti. Eko hi pahīnakilesameva paccavekkhati, eko avasiṭṭhakilesameva, eko maggameva, eko phalameva, eko nibbānameva. Imāsu pana pañcasu paccavekkhaṇāsu ekaṃ vā dve vā no laddhuṃ na vaṭṭati. Iti yassa paccavekkhaṇā na paripuṇṇā, tassa maggavajjhakilesapaṇṇattiyaṃ akovidattā evaṃ hoti. **Uggahaparipucchākusalā**ti sajjhāyamaggasaṃvaṇṇanāsu nipuṇā.

Yāya paṭipadāya yassa ariyamaggo āgacchati, sā pubbabhāgapaṭipatti **āgamanapaṭipadā**. **Sodhetabbā**ti suddhā udāhu na suddhāti vicāraṇavasena sodhetabbā. **Na sujjhatī**ti tattha tattha pamādapaṭipattisabbhāvato. **Apanetabbo**ti attano paṭiññāya apanetabbo. **''Sujjhatī''**ti vatvā sujjhanākāraṃ dassetuṃ **''dīgharatta''**ntiādi vuttaṃ. **Paññāyatī**ti etthāpi **''yadī''**ti padaṃ ānetvā yadi so bhikkhu tāya paṭipadāya paññāyatīti sambandho. Catūsu paccayesu alaggattā **''ākāse pāṇisamena cetasā''**ti vuttaṃ. **Vuttasadisa**nti tassa bhikkhuno byākaraṇaṃ imasmiṃ sutte vuttena sadisaṃ, samanti attho.

Khīṇāsavapaṭipattisadisā paṭipadā hotīti dīgharattaṃ suvikkhambhitakilesattā. **Khīṇāsavassa nāma…pe… na hotī**ti pahīnavipallāsattā jīvitanikantiyā ca abhāvato na hoti. Puthujjanassa pana appahīnavipallāsattā jīvitanikantisabbhāvato ca appamattakenapi hoti.

Tatrimāni vatthūni – **dīghabhāṇakaabhayatthero** kira ekaṃ piṇḍapātikaṃ pariggahetuṃ asakkonto daharassa saññaṃ adāsi. So taṃ nahāyamānaṃ kalyāṇīnadīmukhadvāre nimujjitvā pāde aggahesi. Piṇḍapātiko ''kumbhīlo''ti saññāya mahāsaddaṃ akāsi, tadā naṃ ''puthujjano''ti jāniṃsu. **Candamukhatissarājakāle** pana mahāvihāre saṅghatthero khīṇāsavo dubbalacakkhuko vihāreyeva acchati. Taṃ rājā ''theraṃ pariggaṇhissāmī''ti bhikkhūsu bhikkhācāraṃ gatesu appasaddo upasaṅkamitvā sappo viya pāde aggahesi. Thero silāthambho viya niccalo hutvā ''ko etthā''ti āha. Ahaṃ, bhante, tissoti. Sugandhaṃ vāyasi no tissāti. Evaṃ khīṇāsavassa bhayaṃ nāma natthi. Ekacco pana puthujjanopi atisūro hoti nibbhayo, so rajanīyena ārammaṇena pariggaṇhitabbo. **Vasabharājāpi** hi ekaṃ theraṃ pariggaṇhamāno ghare nisīdāpetvā tassa santike badarasāḷavaṃ maddamāno nisīdi. Mahātherassa kheḷo calito, therassa puthujjanabhāvo āvibhūto. Khīṇāsavassa hi rasataṇhā nāma suppahīnā, dibbesupi rasesu nikanti nāma na hoti. Tasmā imehi upāyehi pariggahetvā sacassa bhayaṃ vā chambhitattaṃ vā rasataṇhā vā uppajjati, ''na tvaṃ arahā''ti apanetabbo.

Asantaguṇasambhāvanalakkhaṇā pāpicchāti āha – **''yā sā idhekacco…pe… ādinā nayenā''**ti. **Ādi**-saddena ''assaddho samāno 'saddhoti maṃ jano jānātū'ti icchati, appassutova samāno 'bahussutoti maṃ jano jānātū'ti icchati, saṅgaṇikārāmova samāno 'pavivittoti maṃ jano jānātū'ti icchati, kusītova samāno 'āraddhavīriyoti maṃ jano jānātū'ti icchati, muṭṭhassatīva samāno 'upaṭṭhitassatīti maṃ jano jānātū'ti icchati, asamāhitova samāno 'samāhitoti maṃ jano jānātū'ti icchati, duppaññova samāno 'paññavāti maṃ jano jānātū'ti icchati, akhīṇāsavova samāno 'khīṇāsavoti maṃ jano jānātū'ti icchati, yā evarūpā icchā icchāgatā pāpicchatā rāgo sārāgo cittassa sārāgo, ayaṃ vuccati pāpicchatā''ti (vibha. 851) evaṃ vuttaṃ pāḷipadesaṃ saṅgaṇhāti. **Pāpikāyā**ti lāmikāya icchāya. **Apakato**ti pāpikāya icchāya sammāājīvato apeto katoti icchāya apakato. Tathābhūto ca micchājīvena abhibhūto parājito nāma hotīti āha **''abhibhūto parājito''**ti.

Sāmaññaṃ dupparāmaṭṭhaṃ nirayāyupakaḍḍhatīti yathā kuso yena duggahito, tassa hatthaṃ anukantati phāleti, evameva samaṇadhammasaṅkhātaṃ sāmaññampi khaṇḍasīlāditāya dupparāmaṭṭhaṃ nirayāya upakaḍḍhati, niraye nibbattāpetīti attho. **Sithilo**ti olīyitvā karaṇena sithilaggāhena kato. **Paribbājo**ti khaṇḍādibhāvappatto samaṇadhammo. **Bhiyyo ākirate raja**nti abbhantare vijjamānaṃ rāgarajādiṃ evarūpo samaṇadhammo apanetuṃ na sakkoti, atha kho tassa upari aparampi rāgarajādiṃ ākiratīti attho. **Bhikkhubhāvo**ti pārājikaṃ āpajjitvā ''samaṇo aha''nti paṭijānanato vohāramattasiddho bhikkhubhāvo. **Ajānamevā**ti pāṭhe **evā**ti avadhāraṇatthe nipāto. **Ajānameva**nti pāṭhe pana evaṃ jānāmi evaṃ passāmīti avacanti yojetabbaṃ.

Padabhājanīyavaṇṇanā

199. **Asubhajjhānādīnī**ti **ādi**-saddena kāyagatāsatijjhānañca kasiṇajjhānañca saṅgaṇhāti. Tena ''kāyagatāsatijjhānaṃ pathavīkasiṇajjhānaṃ samāpajji''ntiādiṃ vadantopi pārājikova hotīti veditabbaṃ. **Vimokkho**ti ettha **vi**-saddo visesattho vividhattho vāti dassento āha **''suṭṭhu mutto''**tiādi. **Vimokkho**ti cattāro ariyamaggā. Tassa saguṇato suññatādināmalābhaṃ dassento āha **''so panāya''** ntiādi. Maggo hi nāma pañcahi kāraṇehi nāmaṃ labhati sarasena vā paccanīkena vā saguṇena vā ārammaṇena vā āgamanena vā. Sace hi saṅkhārupekkhā aniccato saṅkhāre sammasitvā vuṭṭhāti, animittavimokkhena vimuccati, sace dukkhato sammasitvā vuṭṭhāti, appaṇihitavimokkhena vimuccati, sace anattato sammasitvā vuṭṭhāti, suññatavimokkhena vimuccati, idaṃ **sarasato** nāmaṃ nāma. Yasmā panesa aniccānupassanāya saṅkhārānaṃ ghanavinibbhogaṃ katvā niccanimittadhuvanimittasassatanimittāni pajahanto āgato, tasmā animitto. Dukkhānupassanāya pana sukhasaññaṃ pahāya paṇidhiṃ patthanaṃ sukkhāpetvā āgatattā appaṇihito. Anattānupassanāya attasattapuggalasaññaṃ pahāya saṅkhārānaṃ suññato diṭṭhattā suññatoti idaṃ **paccanīkato** nāmaṃ nāma.

Rāgādīhi panesa suññatattā suññato. Rūpanimittādīnaṃ rāganimittādīnaṃyeva vā abhāvena animitto. Rāgādipaṇidhiādīnaṃ abhāvato appaṇihitoti idamassa **saguṇato** nāmaṃ. Svāyaṃ suññataṃ animittaṃ appaṇihitañca nibbānaṃ ārammaṇaṃ karotīti suññato animitto appaṇihitoti vuccati, idamassa **ārammaṇato** nāmaṃ. Āgamanaṃ pana duvidhaṃ vipassanāgamanaṃ maggāgamanañca. Tattha magge vipassanāgamanaṃ labbhati, phale maggāgamanaṃ. Anattānupassanā hi suññatā nāma, suññatavipassanāya maggo suññato. Aniccānupassanā animittā nāma, animittavipassanāya maggo animitto. Idaṃ pana nāmaṃ na abhidhammapariyāyena labbhati. Tathā hi taṃ saṅkhāranimittassa avijahanato na nippariyāyena animittaṃ, suttantapariyāyena pana labbhati. Tatra hi gotrabhuñāṇaṃ animittaṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā animittanāmakaṃ hutvā sayaṃ āgamaniyaṭṭhāne ṭhatvā maggassa nāmaṃ detīti vadanti, tena maggo animittoti vutto. Maggāgamanena pana phalaṃ animittanti yujjatiyeva. Dukkhānupassanā saṅkhāresu paṇidhiṃ sukkhāpetvā āgatattā appaṇihitā nāma, appaṇihitavipassanāya maggo appaṇihito, appaṇihitamaggassa phalaṃ appaṇihitaṃ. Evaṃ vipassanā attano nāmaṃ maggassa deti, maggo phalassāti idaṃ **āgamanato** nāmaṃ. **Suññattā**ti vivittattā. Na hi magge rāgādayo santi, uparūpari uppajjanakarāgādīnaṃ kāraṇattā rāgādayo nimittanti āha **''rāgadosamohanimittehī''**ti. Saviggahānaṃ viya upaṭṭhānampettha nimittanti vadanti. Rāgādayova pavattiṭṭhānaṭṭhena paṇidhīti āha **''rāgadosamohapaṇidhīna''**nti.

Vatthuvijjādiṃ sandhāya avacanato **''vijjānaṃ lābhīmhī''**ti vuttepi hoti. **Ekekakoṭṭhāsavasenā**ti satipaṭṭhānacatukkādiekekakoṭṭhāsavasena. Kiñcāpi mahāaṭṭhakathāyampi ekekakoṭṭhāsavaseneva dassitaṃ, tattha pana ''lokuttarānaṃ satipaṭṭhānāna''ntiādinā paccekaṃ lokuttara-saddaṃ yojetvā ekekakoṭṭhāsavaseneva vuttaṃ, idha lokuttara-saddena vināti ayamettha viseso. **Tatthā**ti tesu koṭṭhāsesu.

Nanu ca ''kilesappahānamevā''ti kasmā vuttaṃ. Na hi kilesānaṃ pahānamattaṃ uttarimanussadhammo hotīti yo vadeyya, taṃ sandhāya kilesappahānassa maggakiccattā kiccavasena maggo dīpitoti dassetuṃ **''taṃ panā''**tiādi vuttaṃ. Kāmarāgaṃ sandhāya **''tatiyamaggena hi rāgadosānaṃ pahāna''**nti vuttaṃ, na pana rūparāgaarūparāge sandhāya. Na hi te tena pahīyanti catutthamaggena pahātabbattā.

Rāgā cittaṃ vinīvaraṇatāti rāgā cittassa vinīvaraṇatāti vuttaṃ hoti. Rāgā vimuttassa cittassa tasseva rāganīvaraṇassa abhāvena vigatanīvaraṇattā vinīvaraṇatāti attho veditabbo. Esa nayo sesesupi.

Yā ca pañca vijjāti yojetabbaṃ. **Nibbaṭṭitalokuttarattā**ti visuṃyeva lokato apagatalokuttarattā. Yathā vinā lokuttara-saddena ''satipaṭṭhānādīnaṃ lābhīmhī''ti vuttepi pārājikaṃ hoti, evamidhāpi ''atthapaṭisambhidāya lābhīmhīti vuttepi hotiyevā''ti vattuṃ yujjati. Kiñcāpi yujjati, atha kho mahāaṭṭhakathāyaṃ vibhāgena vuttattā na sakkā evamidaṃ vattunti dassetuṃ **''mahāaṭṭhakathāyaṃ pana…pe… na sakkā aññaṃ pamāṇaṃ kātu''**nti vuttaṃ. Tampi tattheva paṭikkhittanti sambandho.

Suddhikavārakathāvaṇṇanā

200. **Ullapanākāra**nti samāpajjintiādiullapanākāraṃ. **Āpattibheda**nti ''na paṭivijānantassa āpatti thullaccayassā''tiādiāpattibhedaṃ. **Puna ānetvā paṭhamajjhānādīhi na yojita**nti ettha ''paṭhamajjhānenā''ti pāṭhoti **gaṇṭhipade** vuttaṃ, tadeva yuttaṃ.

Kattusādhanopi **bhaṇita**-saddo hotīti āha **''atha vā''**tiādi. Yena cittena musā bhaṇati, teneva cittena na sakkā ''musā bhaṇāmī''ti jānituṃ, antarantarā pana aññena cittena ''musā bhaṇāmī''ti jānātīti vuttaṃ **''bhaṇantassa hoti musā bhaṇāmī''**ti. **Ayamettha attho dassito**ti tīhi aṅgehi samannāgato musāvādoti ayamettha attho dassito. **Na sakkā na bhavitu**nti pubbabhāgato paṭṭhāya ābhogaṃ katvā bhaṇitattā na sakkā na bhavituṃ. **Āpattiyā na kāretabbo**ti pubbabhāgakkhaṇe ''musā bhaṇissāmī''ti ābhogaṃ vinā sahasā bhaṇantassa vacanakkhaṇe ''musā eta''nti upaṭṭhitepi nivattetumasakkuṇeyyatāya avisayabhāvato āpattiyā na kāretabbo. **Davā**ti sahasā. **Ravā**ti aññaṃ vattukāmassa khalitvā aññabhaṇanaṃ.

Taṃ jānātīti taṃñāṇaṃ, tassa bhāvo **taṃñāṇatā,** ñāṇassa atthasaṃvedananti attho. **Ñāṇasamodhāna**nti ñāṇassa bahubhāvo, ekacittuppāde anekañāṇatāti attho. **Na hi sakkā…pe… jānitu**nti ārammaṇakaraṇassa abhāvato vuttaṃ. Asammohāvabodho ca īdisassa ñāṇassa natthi, ''bhaṇissāmī''ti pavattacittaṃ ''bhaṇāmī''ti pavattacittassa paccayo hutvā nirujjhati, tañca ''bhaṇita''nti pavattacittassa paccayo hutvāti āha – **''purimaṃ purimaṃ pana…pe… nirujjhatī''**ti. Tasmiṃ pubbabhāge sati ''sesadvayaṃ na hessatī''ti etaṃ natthi, avassaṃ hotiyevāti vuttaṃ hoti, bhaṇissāmīti pubbabhāge sati ''bhaṇāmi bhaṇita''nti etaṃ dvayaṃ na na hoti, hotiyevāti adhippāyo. **Ekaṃ viya pakāsatī**ti anekakkhaṇe uppannampi cittaṃ ekakkhaṇe uppannasadisaṃ hutvā pakāsati. **Samāpajjintiādīnīti ādi**-saddena samāpajjāmi, samāpannoti imāni dve saṅgaṇhāti. Tattha samāpajjiṃ, samāpannoti imesaṃ asatipi kālanānatte vacanavisesaṃ sandhāya visuṃ gahaṇaṃ.

207. **Sakabhāvapariccajanavasenā**ti attano santakabhāvassa pariccajanavasena. Magguppattito pubbe viya ''sarāgo sadoso''ti vattabbatābhāvato cattampi keci gaṇhanti, nayidamevanti dassanatthaṃ **''vanto''**ti vuttaṃ. Na hi yaṃ yena vantaṃ, so puna taṃ ādiyati. Tenāha **''anādiyanabhāvadassanavasenā''**ti. Vantampi kiñci santatilaggaṃ siyā, nayidamevanti dassanatthaṃ **''mutto''**ti vuttaṃ. Tenāha **''santatito vimocanavasenā''**ti. Muttampi kiñci muttabandhanaṃ viya phalaṃ kuhiñci tiṭṭhati, na evamidanti dassanatthaṃ **''pahīno''**ti vuttaṃ. Tenāha **''kvaci anavaṭṭhānadassanavasenā''**ti. Yathā kiñci dunnissaṭṭhaṃ puna ādāya sammadeva nissaṭṭhaṃ paṭinissaṭṭhanti vuccati, evaṃ vipassanāya nissaṭṭhaṃ ādinnasadisaṃ maggena pahīnaṃ paṭinissaṭṭhaṃ nāma hotīti dassanatthaṃ **''paṭinissaṭṭho''**ti vuttaṃ. Tenāha **''ādinnapubbassa paṭinissaggadassanavasenā''**ti. **Ukkheṭito**ti uttāsito, uttāsetvā palāpitoti vuttaṃ hoti. Yo ca uttāsetvā palāpito, na puna so taṃ ṭhānaṃ āgacchatīti āha **''puna anallīyanabhāvadassanavasenā''**ti, puna āgantvā santāne anuppattibhāvadassanavasenāti attho. Khiṭa-saddaṃ saddasatthavidū uttāsatthe paṭhantīti āha – **''svāyamattho saddasatthato pariyesitabbo''**ti. Aṇuyeva **aṇusahagataṃ,** atikhuddakanti vuttaṃ hoti.

Suddhikavārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vattukāmavārakathāvaṇṇanā

215. **Kevalañhiya**nti kevalañhi ayaṃ. ''Vāro''ti ajjhāharitabbaṃ. **Taṅkhaṇaññeva jānātī**ti ''paṭhamajjhānaṃ samāpajji''ntiādimhi vutte tadatthassa pakatiyā vijānanalakkhaṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Evaṃ pana vacībhedaṃ akatvā pakkamanādīsu aññataro bhikkhu ''maṃ arahāti jānātū''ti tamhā āvāsā paṭhamaṃ pakkamatīti āgatavatthumhi viya tasmiṃ khaṇe aviditepi nikkhantamatte pārājikaṃ. **Jānanalakkhaṇa**nti ''taṅkhaṇe jānanaṃ nāma īdisa''nti vuttalakkhaṇaṃ. **Viññattipathe**ti kāyavacīviññattīnaṃ gahaṇayogge padese, pakaticakkhunā pakatisotena ca daṭṭhuṃ sotuñca arahaṭṭhāneti vuttaṃ hoti. Tena viññattipathaṃ atikkamitvā ṭhito ce koci dibbena cakkhunā dibbāya ca sotadhātuyā disvā sutvā ca jānāti, na pārājikanti dīpeti. Assutapubbassa ''kimidaṃ vutta''nti saṃsayuppattisabbhāvato **''sutaṃ hotī''**ti vuttaṃ. Paṭhamaṃ vacanamattaṃ assutapubbenapi ''paṭhamajjhānaṃ samāpajji''nti vutte ''kimida''nti sandehaṃ anuppādetvā ''jhānaṃ nāma kiresa samāpajjī''ti ettakamattepi ñāte pārājikaṃ hotiyeva.

Anāpattibhedakathāvaṇṇanā

222. **Anullapanādhippāyassā**ti atikkamitvā avattukāmassa, ''uttarimanussadhammo aya''nti asallakkhentassāti adhippāyo. Sarūpato pana ''anāpatti bhikkhu anullapanādhippāyassā''ti vinītavatthūsu tattha tattha āgatavatthuvasena veditabbo. ''Uttarimanussadhammo aya''nti asallakkhetvā vadantopi vohārato aññaṃ byākaronto nāma hotīti vuttaṃ **''aññaṃ byākarontassā''**ti.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhāyantopīti ''imassa mayi natthibhāvaṃ aññepi jānantā atthi nu kho''ti bhāyantopi.

Vinītavatthuvaṇṇanā

223. **Sekkhabhūmiya**nti iminā jhānabhūmimpi saṅgaṇhāti. **Tiṇṇaṃ vivekāna**nti kāyacittaupadhivivekānaṃ.

Piṇḍāya caraṇassa bhojanapariyosānattā vuttaṃ **''yāva bhojanapariyosāna''**nti. Bhutvā āgacchantassapi puna vuttanayeneva sambhāvanicchāya cīvarasaṇṭhapanādīni karontassa dukkaṭameva.

225. **Ārādhanīyo, āvuso, dhammo āraddhavīriyenā**ti vatthudvayaṃ ekasadisampi dvīhi bhikkhūhi visuṃ visuṃ ārocitattā bhagavatā vinicchinitaṃ sabbampi vinītavatthūsu āropetabbanti pāḷiyaṃ āropitaṃ.

226. **Pasādabhañña**nti kevalaṃ pasādamattena bhaṇanaṃ, na pana ''sabhāvato ete arahantoyevā''ti cintetvā. Tenevettha anāpatti vuttā. Yadi pana ''ete sabhāvato arahantoyevā''ti maññamāno ''āyantu bhonto arahanto''tiādīni vadati, na sampaṭicchitabbaṃ.

227. Padasā gamanaṃ sandhāya katikāya katattā **''yānena vā''**tiādimāha. Tattha vijjāmayiddhiṃ sandhāya ''iddhiyā''ti vuttaṃ. **Aññamaññaṃ rakkhantī**ti ''yo imamhā āvāsā paṭhamaṃ pakkamissati, taṃ mayaṃ 'arahā'ti jānissāmā''ti evaṃ katikāya katattā apubbācarimaṃ asuddhacittena gacchantāpi saha nikkhantabhāvato aññamaññaṃ rakkhanti. Keci pana ''hatthapāsaṃ avijahitvā aññamaññassa hatthaṃ gaṇhanto viya gacchantopi 'uṭṭhetha gacchāma, etha gacchāmā'ti evaṃ saṃvidahitvā gamane pubbāparaṃ gacchantopi nāpajjatī''ti vadanti. **Etaṃ pana adhammikaṃ katikavatta**nti ''idha arahantoyeva vasantūti yadi bhikkhū katikaṃ karonti, etaṃ adhammikaṃ katikavatta''nti **cūḷagaṇṭhipade** vuttaṃ. Heṭṭhā vuttaṃ pana sabbampi katikavattaṃ sandhāya etaṃ vuttanti amhākaṃ khanti, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. **Nānāverajjakā**ti nānājanapadavāsino. **Saṅghalābho**ti yathāvuḍḍhaṃ attano pāpuṇanakoṭṭhāso. Ayañca paṭikkhepo imināva nīhārena bahisīmaṭṭhānaṃ avisesena saṅghalābhassa sāmibhāvāpādanaṃ sandhāya kato. Visesato pana bahisīmaṭṭhānampi paricchinditvā ekekakoṭṭhāsato ''ettakaṃ dātuṃ, īdisaṃ vā dātuṃ, ettakānaṃ vā dātuṃ, īdisassa vā dātuṃ ruccati saṅghassā''ti apalokanakammaṃ katvā dātuṃ vaṭṭati.

228. **Āyasmā ca lakkhaṇo**tiādīsu ko panāyasmā lakkhaṇo, kasmā cassa lakkhaṇoti nāmaṃ ahosi, ko cāyasmā mahāmoggallāno, kasmā ca sitaṃ pātvākāsīti taṃ sabbaṃ pakāsetuṃ **''yvāya''**ntiādi āraddhaṃ. **Lakkhaṇasampannenā**ti purisalakkhaṇasampannena. **Brahmasamenā**ti brahmattabhāvasamena. Īsakaṃ hasitaṃ sitanti vuccatīti āha **''mandahasita''**nti. **Aṭṭhikasaṅkhalika**nti nayidaṃ aviññāṇakaṃ aṭṭhisaṅkhalikamattaṃ, atha kho eko petoti āha **''petaloke nibbattaṃ satta''**nti. **Ete attabhāvā**ti petattabhāvā. **Na āpāthaṃ āgacchantī**ti devattabhāvā viya pakatiyā āpāthaṃ na āgacchanti. Tesaṃ pana ruciyā āpāthaṃ āgaccheyyuṃ. Manussānaṃ dukkhābhibhūtānaṃ anāthabhāvadassanapadaṭṭhānā karuṇāti āha **''kāruññe kattabbe''**ti. Attano ca sampattiṃ buddhañāṇassa ca sampattinti paccekaṃ sampatti-saddo yojetabbo. Tadubhayaṃ vibhāvetuṃ **''tañhī''**tiādi vuttaṃ. Tattha ''attano ca sampattiṃ anussaritvā sitaṃ pātvākāsī''ti padaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. **Dhammadhātū**ti sabbaññutaññāṇaṃ sandhāya vadati, **dhammadhātū**ti vā dhammānaṃ sabhāvo. **Upapattī**ti jāti. Upapattisīsena hi tathārūpaṃ attabhāvaṃ vadati. Dussaddhāpayā honti, tadassa tesaṃ dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya. **Dussaddhāpayā**ti idañca na lakkhaṇattheraṃ sandhāya vuttaṃ, ye pana suṇanti ''evaṃ kira vutta''nti, te sandhāya. Atha lakkhaṇatthero kasmā na addasa, kimassa dibbacakkhu natthīti? No natthi, mahāmoggallāno pana āvajjento addasa, itaro anāvajjanena na addasa.

Vituḍentīti vinivijjhitvā ḍenti, asidhārūpamehi tikhiṇehi lohatuṇḍakehi vijjhitvā vijjhitvā ito cito ca gacchantīti attho. Tenāha **''vinivijjhitvā gacchantī''**ti. ''Vitudantī''ti vā pāṭho. **Phāsuḷantarikāhī**ti bhummatthe nissakkavacanaṃ. **Lohatuṇḍakehī**ti lohasalākāsadisehi, kāḷalohamayeheva vā tuṇḍakehi. **Pasādussadā**ti iminā aṭṭhisaṅghātamattaṃ hutvā paññāyamānānampi kāyappasādassa balavabhāvaṃ dasseti. **Pakkagaṇḍasadisā**ti iminā pana ativiya mudusabhāvataṃ dasseti. **Acchariyaṃ vatā**ti garahanacchariyaṃ nāmetaṃ.

Cakkhubhūtāti sampattadibbacakkhukā, lokassa cakkhubhūtāti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo. **Yatrā**ti hetuatthe nipātoti āha **''yatrāti kāraṇavacana''**nti. Appamāṇe sattanikāye, te ca kho vibhāgena kāmabhavādibhede bhave, nirayādibhedā gatiyo, nānattakāyanānattasaññīādiviññāṇaṭṭhitiyo, tathārūpe sattāvāse ca sabbaññutaññāṇañca me upanetuṃ paccakkhaṃ karontena.

Goghātakoti gunnaṃ abhiṇhaṃ hananako. Tenāha **''vadhitvā vadhitvā''**ti. **Tassā**ti gunnaṃ hananakammassa. **Aparāpariyakammassā**ti aparāpariyavedanīyakammassa. Balavatā goghātakakammena vipāke dīyamāne aladdhokāsaṃ aparāpariyavedanīyaṃ, tasmiṃ vipakkavipāke idāni laddhokāsaṃ **''avasesakamma''**nti vuttaṃ. **Kammasabhāgatāyā**ti kammassa sabhāgabhāvena sadisabhāvena. **Ārammaṇasabhāgatāyā**ti ārammaṇassa sabhāgabhāvena sadisabhāvena. Yādise hi ārammaṇe pubbe taṃ kammaṃ tassa ca vipāko pavatto, tādiseyeva ārammaṇe idaṃ kammaṃ imassa vipāko ca pavattoti katvā vuttaṃ **''tasseva kammassa vipākāvasesenā''**ti. Bhavati hi taṃsadisepi tabbohāro yathā so eva tittiro, tāniyeva osadhānīti. Yasmā kammasarikkhakavisaye **''kammaṃ vā kammanimittaṃ vā''**ti dvayameva vuttaṃ, yasmā ca gatinimittaṃ viya kammaṃ kammanimittañca kammato bhinnaṃ visuṃ hutvā na tiṭṭhati, tasmā sarikkhakavipākadānassa kāraṇabhāvato yattha kammasarikkhakena vipākena bhavitabbaṃ, tattha kammaṃ vā kammanimittaṃ vā gahetvā paṭisandhi hotīti vadanti. Tenevāha – **''tassa kira…pe… nimittaṃ ahosī''**ti. Tattha **nimittaṃ ahosī**ti pubbe katūpacitassa petūpapattinibbattanavasena katokāsassa tassa kammassa nimittabhūtaṃ idāni tathā upaṭṭhahantaṃ tassa vipākassa nimittaṃ ārammaṇaṃ ahosi. **So**ti goghātako. **Aṭṭhikasaṅkhalikapeto jāto** kammasarikkhakavipākavasena.

229. **Pesiyo katvā**ti gāviṃ vadhitvā vadhitvā gomaṃsaṃ phāletvā pesiyo katvā. **Sukkhāpetvā**ti kālantaraṃ ṭhapanatthaṃ sukkhāpetvā. Sukkhāpitamaṃsapesīnañhi **vallūra**samaññāti. **Nippakkhacamme**ti vigatapakkhacamme. Urabbhe hantīti **orabbhiko**. **Eḷake**ti aje. **Nivāpapuṭṭhe**ti attanā dinnanivāpena posite asinā vadhitvā vadhitvā vikkiṇanto. **Ekaṃ miga**nti dīpakamigaṃ. **Kāraṇāhī**ti yātanāhi. **Ñatvā**ti kammaṭṭhānaṃ ñatvā. Pesuññupasaṃhāravasena ito sutaṃ amutra, amutra vā sutaṃ idha sūcetīti **sūcako**. Anayabyasanaṃ pāpesi manusseti sambandho.

Vinicchayāmaccoti raññā aḍḍakaraṇe ṭhapito vinicchayamahāmatto. So hi gāmajanakāyaṃ kūṭaṭṭhena vañcetīti **''gāmakūṭo''**ti vuccati. Keci ''tādisoyeva gāmajeṭṭhako gāmakūṭo''ti vadanti. Samena bhavitabbaṃ dhammaṭṭhoti vattabbato. Rahassaṅge nisīdanavasena **visamā nisajjā** ahosi. **Phusanto**ti theyyāya phusanto.

230. **Anissaro**ti mātugāmo sasāmiko attano phasse anissaro. **Dhaṃsitvā**ti bhassitvā apagantvā. Maṅganavasena ulatīti **maṅguli,** virūpabībhacchabhāvena pavattatīti attho. Tenāha **''virūpaṃ duddasikaṃ bībhaccha''**nti.

Uddhaṃ uddhaṃ agginā pakkasarīratāya **uppakkaṃ,** heṭṭhato paggharaṇavasena kilinnasarīratāya **okilinī,** ito cito ca aṅgārasamparikiṇṇatāya **okirinī**. Tenāha **''sā kirā''**tiādi. **Aṅgāracitake**ti aṅgārasañcaye. Sarīrato paggharanti asuciduggandhajegucchāni sedagatāni. **Tassa kira rañño**ti kāliṅgassa rañño. **Nāṭakinī**ti naccanakicce adhigatā itthī. **Sedan**ti sedanaṃ, tāpananti attho.

Asīsakaṃ kabandhaṃ hutvā nibbatti kammāyūhanakāle tathā nimittaggahaṇaparicayato. **Lāmakabhikkhū**ti hīnācāratāya lāmako, bhikkhuvesatāya bhikkhāhārena jīvanato ca bhikkhu. **Cittakeḷi**nti cittaruciyaṃ taṃ taṃ kīḷanto. **Ayamevā**ti bhikkhuvatthusmiṃ vuttanayo eva.

231. **Nissevālapaṇakakaddamo**ti tilabījakādibhedena sevālena nīlamaṇḍūkapiṭṭhivaṇṇena udakapiṭṭhaṃ chādetvā nibbattapaṇakena kaddamena ca virahito. **Sundarehi titthehī**ti sukhāvagāhanaṭṭhānatāya kaddamādidosavirahato ca sundarehi titthehi. **Tato** udakadahato taṃhetu, taṃ upanissāyāti attho. Nāgabhavanagatopi hi so rahado tato uparimanussaloke jalāsayena sambandho hoti. Tena vuttaṃ **''tato ayaṃ tapodā sandatī''**ti. Atha vā **tato**ti nāgabhavane udakadahato ayaṃ tapodā sandati. Tañhi uparibhūmitalaṃ ārohati, uṇhabhāvena tapanato tapaṃ udakaṃ etissāti anvatthanāmavasena **tapodā**ti vuccati. **Petaloko**ti petānaṃ āvāsaṭṭhānaṃ. Keci pana ''petalokoti lohakumbhīnirayā idhādhippetā''ti vadanti, nagarassa pana parito pabbatapādavanantaresu bahū petāvāsāpi santeva. Svāyamattho petavatthupāḷiyā lakkhaṇasaṃyuttena imāya ca vinītavatthupāḷiyā dīpetabbo.

Katahatthāti thirataraṃ lakkhesu avirajjhanasarakkhepā. Īdisā pana tattha vasībhūtā katahatthā nāma honti, tasmā yo sippameva uggaṇhāti, so katahattho nāma na hoti, ime pana katahatthā, ciṇṇavasībhāvāti vuttaṃ hoti. Sippadassanavasena kataṃ rājakulāni upecca asanaṃ sarakkhepo etehīti **katupāsanā,** rājakulādīsu dassitasippāti vuttaṃ hoti. **Pabhaggo**ti parājito.

232. Dosadassana pubbaka rūpa virāga bhāvanā saṅkhāta paṭipakkha bhāvanāvasena paṭighasaññānaṃ suppahīnattā mahatāpi saddena arūpasamāpattito na vuṭṭhāti, tathā pana na suppahīnattā sabbarūpāvacarasamāpattito vuṭṭhānaṃ siyāti idha āneñjasamādhīti catutthajjhānasamāpatti adhippetāti āha **''anejaṃ acalaṃ kāyavācāvipphandavirahitaṃ catutthajjhānasamādhi''**nti. Aññattha pana samādhipaccanīkānaṃ atidūratāya na iñjatīti āneñjoti arūpāvacarasamādhi vuccati. **Samādhiparipanthake dhamme**ti vitakkavicārādike sandhāya vadati. Vitakkādīsu ādīnavasallakkhaṇassa na suṭṭhukatabhāvaṃ sandhāyāha **''na suṭṭhu parisodhetvā''**ti.

Nanu cāyamāyasmā mahāmoggallāno bhagavato paṭhamavasseva abhinavappattaarahatto, idañca uttarimanussadhammapārājikaṃ vīsatimavassato upari paññattaṃ, kathaṃ imassa vatthuno imasmiṃ pārājike bhagavatā vinicchitabhāvo vuttoti? Nāyaṃ doso. Ayañhettha ācariyānaṃ kathāmaggo – apaññattepi sikkhāpade therassa vacanaṃ sutvā ''attano appatirūpaṃ uttarimanussadhammaṃ esa vadatī''ti maññamānā bhikkhū therassa dosaṃ āropentā ujjhāyiṃsu. Bhagavā ca therassa tathāvacane kāraṇaṃ dassetvā niddosabhāvaṃ karonto ''anāpatti, bhikkhave, moggallānassā''ti āha. Saṅgītikārakā pana uttarimanussadhammādhikārattā tampi vatthuṃ ānetvā idha āropesunti.

Sāvakānaṃ uppaṭipāṭiyā anussaraṇaṃ natthīti dassetuṃ **''na uppaṭipāṭiyā''**ti āha. **Asaññasamāpatti**nti saññāvirāgabhāvanāya vāyokasiṇanibbattitaṃ catutthajjhānasamāpattiṃ vadati. Pubbenivāsañāṇaṃ cutipaṭisandhiṃ gaṇhantampi anantarapaccayakkamavantānaṃ arūpadhammānaṃ vaseneva gaṇhātīti āha – **''tatiye attabhāve cutimeva addasā''**ti. **Nayato sallakkhesī**ti vaṭṭe saṃsaraṇakasattānaṃ khandhānaṃ abhāvakālo nāma natthi, asaññabhave pana acittakā hutvā pañca kappasatāni pavattanti, iminā nayena sallakkhesi. **Dukkaraṃ kata**nti khandhavikalassa pubbenivāsassa anussaraṇaṃ ṭhapetvā sammāsambuddhaṃ na sakkā aññehi kātunti nayato sallakkhentenapi dukkaraṃ katanti adhippāyo. **Paṭividdhā**ti paṭividdhasadisā. Yathā nāma koci dhanusippe katahattho ekaṃ kesasaṅkhātaṃ vālaṃ satakkhattuṃ vidāletvā tato ekaṃ aṃsuṃ gahetvā vātiṅgaṇaphalassa majjhaṭṭhāne bandhitvā aparaṃ aṃsuṃ kaṇḍassa aggakoṭiyaṃ yathā tassa aṃsussa ūkāmattaṃ vā likkhāmattaṃ vā kaṇḍassa aggakoṭito adhikaṃ hutvā tiṭṭhati, evaṃ bandhitvā usabhamatte ṭhāne ṭhito kaṇḍabaddhāya vālakoṭiyā vātiṅgaṇabaddhaṃ vālassa koṭiṃ paṭivijjheyya, evameva imināpi kataṃ dukkaranti vuttaṃ hoti. **Etadagga**nti eso aggo. **Yadida**nti yo ayaṃ. Liṅgavipallāsavasenetaṃ vuttaṃ.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanavaṇṇanā

233. **Idhā**ti imasmiṃ bhikkhuvibhaṅge. **Uddiṭṭhā**ti idha pātimokkhavasena anosāritattā cattāro pārājikāva uddiṭṭhā kathitāti attho gahetabbo. Yadi evaṃ heṭṭhā thullaccayadukkaṭānampi vuttattā pārājikāva uddiṭṭhāti kasmā vuttāti? Pārājikādhikārattā santesupi thullaccayadukkaṭesu idha pārājikāva vuttā. Yesaṃ…pe… asaṃvāsoti imamatthaṃ vā dīpetukāmo taṃsambandhena **''uddiṭṭhā cattāro pārājikā''**ti āha. **Tatthāyasmante**tiādikaṃ pana anuññātapātimokkhuddesakkamopi ayameva, nāññoti dassanatthaṃ vuttaṃ. **Bhikkhunīnaṃ asādhāraṇāni cattārī**ti ubbhajāṇumaṇḍalikā vajjapaṭicchādikā ukkhittānuvattikā aṭṭhavatthukāti imāni cattāri bhikkhunīnaṃ bhikkhūhi asādhāraṇāni nāma. Etesu **ubbhajāṇumaṇḍalikā** nāma yā kāyasaṃsaggarāgena avassutā teneva rāgena avassutassa manussapurisassa akkhakānaṃ adho jāṇumaṇḍalānaṃ kapparānañca upari yena kenaci sarīrāvayavena āmasanādiṃ sādiyati, tassā adhivacanaṃ. Yā pana bhikkhunī aññissā bhikkhuniyā pārājikasaṅkhātaṃ vajjaṃ jānaṃ paṭicchādeti, sā **vajjapaṭicchādikā** nāma. Samaggena pana saṅghena ukkhittaṃ bhikkhuṃ yā bhikkhunī yaṃdiṭṭhiko so hoti, tassā diṭṭhiyā gahaṇavasena anuvattati, sā **ukkhittānuvattikā** nāma. Yā pana kāyasaṃsaggarāgena tintā tathāvidhasseva purisassa hatthaggahaṇaṃ vā saṅghāṭikaṇṇaggahaṇaṃ vā sādiyati, kāyasaṃsaggasaṅkhātassa asaddhammassa paṭisevanatthāya purisassa hatthapāse santiṭṭhati vā, tattha ṭhatvā sallapati vā, saṅketaṃ vā gacchati, purisassa āgamanaṃ vā sādiyati, kenaci vā paṭicchannokāsaṃ pavisati, hatthapāse vā ṭhatvā kāyaṃ upasaṃharati, ayaṃ **aṭṭhavatthukā** nāmāti veditabbaṃ.

Vatthuvipannāti pabbajjupasampadāya avatthubhāvato vatthuvipannā. Nesañhi ''na, bhikkhave, paṇḍako pabbājetabbo, yo pabbājeyya, āpatti dukkaṭassā''tiādinā pabbajjā upasampadā ca paṭikkhittā. Tasmā te bhikkhubhāvāya abhabbattā pārājikāpannasadisatāya ''pārājikā''ti vuttā. Tabbhāvabhāvitāya bhikkhubhāvo vasati etthāti vatthu, puggalānaṃ bhikkhubhāvārahatā. Sā pana pabbajjakkhandhakāgatasabbadosavirahitasampattiyuttatā. Taṃ vipannaṃ paṇḍakabhāvādiyogena yesaṃ te **vatthuvipannā**. **Ahetukapaṭisandhikā**ti iminā tesaṃ vipākāvaraṇena samannāgatabhāvaṃ dassento maggāvaraṇe kāraṇamāha. Pārājikāpannasadisattā **pārājikā**. Theyyasaṃvāsakādikammaṃ mātughātādikaṃ viya ānantariyaṃ na hotīti āha **''imesaṃ tiṇṇaṃ saggo avārito''**ti.

Dīghatāya lambamānaṃ aṅgajātametassāti **lambī**. So ettāvatā na pārājiko, atha kho yadā anabhiratiyā pīḷito attano aṅgajātaṃ mukhe vā vaccamagge vā paveseti, tadā pārājiko hoti. Mudu piṭṭhi etassāti **mudupiṭṭhiko,** kataparikammāya mudukāya piṭṭhiyā samannāgato. Sopi yadā anabhiratiyā pīḷito attano aṅgajātaṃ attano mukhavaccamaggesu aññataraṃ paveseti, tadā pārājiko hoti. **Parassa aṅgajātaṃ attano mukhena gaṇhātī**ti yo anabhiratiyā pīḷito parassa suttassa vā pamattassa vā aṅgajātaṃ attano mukhena gaṇhāti. **Parassa aṅgajāte abhinisīdatī**ti yo anabhiratiyā pīḷito parassa aṅgajātaṃ kammaniyaṃ disvā attano vaccamaggena tassūpari nisīdati, taṃ attano vaccamaggaṃ pavesetīti attho.

Etthāha – mātughātakapitughātakaarahantaghātakā tatiyapārājikaṃ āpannā, bhikkhunīdūsako lambīādayo cattāro paṭhamapārājikaṃ āpannā evāti kathaṃ catuvīsatīti? Vuccate – mātughātakādayo hi cattāro idha anupasampannā eva adhippetā, lambīādayo cattāro kiñcāpi paṭhamapārājikena saṅgahitā, yasmā pana etena pariyāyena methunaṃ dhammaṃ appaṭisevino honti, tasmā visuṃ vuttāti. **Etena pariyāyenā**ti ubhinnaṃ rāgapariyuṭṭhānasaṅkhātena pariyāyena. Dutiyavikappe **kaccitthā**ti ettha kacci atthāti padacchedo veditabbo.

Nigamanavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayasaṃvaṇṇanāya sāratthadīpaniyaṃ

Catutthapārājikavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Saṅghādisesakaṇḍaṃ

1. Sukkavissaṭṭhisikkhāpadavaṇṇanā

Idāni pārājikasaṃvaṇṇanāsamanantarā yā terasakādisaṃvaṇṇanā samāraddhā, tassāpi –

Anākulā asandehā, paripuṇṇavinicchayā;
Atthabyañjanasampannā, hoti **sāratthadīpanī**.

Terasakassāti terasa sikkhāpadāni parimāṇāni assa kaṇḍassāti terasakaṃ, tassa terasakassa kaṇḍassāti attho.

234. **Anabhirato**ti aññattha gihibhāvaṃ patthayamāno vuccati, idha pana kāmarāgavasena ukkaṇṭhitatāya vikkhittacittatāya samannāgato adhippetoti āha **vikkhittacitto**tiādi.

236-237. **Sañcetanikā**ti ettha **saṃ**-saddo vijjamānatthatāya sātthakoti dassento āha **saṃvijjati cetanā assā**ti. Tattha **cetanā**ti vītikkamavasappavattā pubbabhāgacetanā. **Assā**ti sukkavissaṭṭhiyā. Imasmiṃ vikappe **ika**-saddassa visuṃ attho natthīti āha **sañcetanāva sañcetanikā**ti. Idāni **saṃ**-saddassa atthaṃ anapekkhitvā **ika**-saddova assatthiatthaṃ pakāsetīti dassento **sañcetanā vā assā atthīti sañcetanikā**ti dutiyavikappamāha. Saṃvijjati cetanā assāti padabhājane vattabbe byañjane ādaraṃ akatvā **jānanto**tiādi vuttaṃ. **Upakkamāmīti jānanto**ti mocanatthaṃ upakkamāmīti jānanto.

Āsayabhedatoti pittādiāsayabhedato. Buddhapaccekabuddhānampi hi raññopi cakkavattissa pittasemhapubbalohitāsayesu catūsu aññataro āsayo hotiyeva, mandapaññānaṃ pana cattāropi āsayā honti. **Dhātunānattato**ti pathavīdhātuādīnaṃ catunnaṃ dhātūnaṃ, cakkhādīnaṃ vā aṭṭhārasannaṃ dhātūnaṃ, rasasoṇitādīnaṃ vā dhātūnaṃ nānattato.

Vatthisīsanti vatthipuṭassa abbhantare matthakapassaṃ. **''Rāga…pe… asakkonto''**ti rāgapariyuṭṭhānaṃ sandhāya vuttaṃ. Rājā pana ''sambhavassa sakalakāyo ṭhāna''nti sutapubbattā vīmaṃsanatthaṃ evamakāsīti vadanti. **Dakasota**nti muttamaggaṃ, aṅgajātappadesanti vuttaṃ hoti. Dakasotorohaṇato paṭṭhāya pana upādinnato vinimuttatāya sambhave utusamuṭṭhānameva rūpaṃ avasissati, sesaṃ tisamuṭṭhānaṃ natthīti veditabbaṃ. Āpodhātuyā santānavasena pavattamānāya avatthāviseso sambhavo, so catusamuṭṭhāniko aṭṭhakathāyaṃ catusamuṭṭhānikesu sambhavassa vuttattā. So pana soḷasavassakāle uppajjati, tassa rāgavasena ṭhānācāvanaṃ hotīti vadanti, tasmā yaṃ vuttaṃ **kathāvatthuaṭṭhakathāyaṃ** ''sukkavissaṭṭhi nāma rāgasamuṭṭhānā hotī''ti, taṃ sambhavassa ṭhānācāvanaṃ sandhāya vuttanti veditabbaṃ, na pana sambhavo cittasamuṭṭhānoyevāti dīpetuṃ, teneva tattha vissaṭṭhiggahaṇaṃ kataṃ. ''Khīṇāsavānaṃ pana brahmānañca sambhavo natthī''ti **ācariyadhammapālattherena** vuttaṃ, tasmā yaṃ vuttaṃ **kathāvatthuaṭṭhakathāyaṃ** (kathā. aṭṭha. 307) ''tāsaṃ devatānaṃ sukkavissaṭṭhi nāma natthī''ti, tampi ṭhānācāvanaṃ sandhāya vuttanti gahetabbaṃ, na pana devatānaṃ sabbaso sambhavassa abhāvaṃ sandhāya. Channampi pana kāmāvacaradevatānaṃ kāmā pākatikāyeva. Manussā viya hi te dvayaṃdvayasamāpattivaseneva methunaṃ paṭisevanti, kevalaṃ pana nissandābhāvo tesaṃ vattabbo. Taṅkhaṇikapariḷāhavūpasamāvahaṃ samphassasukhameva hi tesaṃ kāmakiccaṃ. Keci pana

‘‘cātumahārājikatāvatiṃsānaṃyeva dvayaṃdvayasamāpattiyā kāmakiccaṃ ijjhati, yāmānaṃ aññamaññaṃ āliṅganamattena, tusitānaṃ hatthāmasanamattena, nimmānaratīnaṃ hasitamattena, paranimmitavasavattīnaṃ olokitamattena kāmakiccaṃ ijjhatī’’ti vadanti, taṃ aṭṭhakathāyaṃ paṭikkhittaṃ tādisassa kāmesu virajjanassa tesu abhāvato kāmānañca uttaruttari paṇītatarapaṇītatamabhāvato.

Tathevāti ‘‘mocanassādena nimitte upakkamato’’tiādiṃ atidisati. ‘‘Vissaṭṭhīti ṭhānato cāvanā vuccatī’’ti vuttattā **dakasotaṃ otiṇṇamatte**ti kasmā vuttanti āha **dakasotorohaṇañcetthā**tiādi. **Etthā**ti tīsupi vādesu. **Adhivāsetvā**ti nimitte upakkamitvā puna vippaṭisāre uppanne adhivāsetvā. **Antarā nivāretu**nti ṭhānato cutaṃ dakasotaṃ otarituṃ adatvā antarā nivāretuṃ. Tenāha – **ṭhānā cutañhi avassaṃ dakasotaṃ otaratī**ti. **Ṭhānācāvanamattenevā**ti dakasotaṃ anotiṇṇepīti adhippāyo. Ettha ca ‘‘sakalo kāyo ṭhāna’’nti vāde ṭhānācāvanaṃ vadantena sakalasarīrato cutassapi dakasotorohaṇato pubbe appamattakassa antarāḷassa sambhavato vuttaṃ. Sakalasarīre vā tasmiṃ tasmiṃ padese ṭhitassa ṭhānā cutaṃ sandhāya ‘‘ṭhānācāvanamattenevā’’ti vuttaṃ. **Nimitte upakkamantassevā**ti mocanassādena upakkamantassa. Hatthaparikammādīsu satipi mocanassāde nimitte upakkamābhāvato natthi āpattīti āha **‘‘hattaparikamma…pe… anāpattī’’**ti. **Ayaṃ sabbācariyasādhāraṇavinicchayo**ti ‘‘dakasotorohaṇañcetthā’’tiādinā vutto tiṇṇampi ācariyānaṃ sādhāraṇo vinicchayo.

Khobhakaraṇapaccayo nāma visabhāgabhesajjasenāsanāhārādipaccayo. **Atthakāmatāya vā anatthakāmatāya vā**ti pasannā atthakāmatāya, kuddhā anatthakāmatāya. **Atthāya vā anatthāya vā**ti sabhāvato bhavitabbāya atthāya vā anatthāya vā. **Upasaṃharantī**ti attano devānubhāvena upanenti. **Bodhisattamātā viya puttapaṭilābhanimitta**nti tadā kira pure puṇṇamāya sattamadivasato paṭṭhāya vigatasurāpānaṃ mālāgandhādivibhūtisampannaṃ nakkhattakīḷaṃ anubhavamānā bodhisattamātā sattame divase pātova uṭṭhāya gandhodakena nhāyitvā sabbālaṅkāravibhūsitā varabhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya sirigabbhaṃ pavisitvā sirisayane nipannā niddaṃ okkamamānā imaṃ supinaṃ addasa – cattāro kira naṃ mahārājāno sayaneneva saddhiṃ ukkhipitvā anotattadahaṃ netvā nhāpetvā dibbavatthaṃ nivāsetvā dibbagandhehi vilimpetvā dibbapupphāni piḷandhitvā tato avidūre rajatapabbato, tassa anto kanakavimānaṃ atthi, tasmiṃ pācīnato sīsaṃ katvā nipajjāpesuṃ. Atha bodhisatto setavaravāraṇo hutvā tato avidūre eko suvaṇṇapabbato, tattha caritvā tato oruyha rajatapabbataṃ abhiruhitvā kanakavimānaṃ pavisitvā mātaraṃ padakkhiṇaṃ katvā dakkhiṇapassaṃ phāletvā kucchiṃ paviṭṭhasadiso ahosi. Imaṃ supinaṃ sandhāya etaṃ vuttaṃ ‘‘bodhisattamātā viya puttapaṭilābhanimitta’’nti.

Pañca mahāsupineti (a. ni. aṭṭha. 3.5.196) mahantehi purisehi passitabbato mahantānañca atthānaṃ nimittabhāvato mahāsupine. Te pana pañca mahāsupine neva lokiyamahājano passati, na mahārājāno, na cakkavattirājāno, na aggasāvakā, na paccekabuddhā, na sammāsambuddhā, eko sabbaññubodhisattoyeva passati. Tena vuttaṃ ‘‘bodhisatto viya pañca mahāsupine’’ti. Amhākañca pana bodhisatto kadā te supine passīti? ‘‘Sve buddho bhavissāmī’’ti cātuddasiyaṃ pakkhassa rattivibhāyanakāle passi. Kālavasena hi divā diṭṭho supino na sameti, tathā paṭhamayāme majjhimayāme ca. Pacchimayāme balavapaccūse pana asitapītasāyite sammāpariṇāmagate kāyasmiṃ ojāya patiṭṭhitāya aruṇe uggacchamāne diṭṭhasupino sameti. Iṭṭhanimittaṃ supinaṃ passanto iṭṭhaṃ paṭilabhati, aniṭṭhanimittaṃ passanto aniṭṭhaṃ, tasmā bodhisattopi supinaṃ passanto rattivibhāyanakāle passi.

Ke pana te pañca mahāsupināti? Tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa pubbeva sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattasseva sato pañca mahāsupinā pāturahesuṃ (a. ni. 5.196) – ayaṃ mahāpathavī mahāsayanaṃ ahosi, himavā pabbatarājā bimbohanaṃ ahosi, puratthime samudde vāmahattho ohito ahosi, pacchime samudde dakkhiṇahattho ohito ahosi, dakkhiṇasamudde ubho pādā ohitā ahesuṃ, ayaṃ paṭhamo mahāsupino pāturahosi.

Puna caparaṃ dabbatiṇasaṅkhātā tiriyā nāma tiṇajāti naṅgalamattena rattadaṇḍena nābhito uggantvā tassa passantasseva vidatthimattaṃ ratanamattaṃ byāmamattaṃ yaṭṭhimattaṃ gāvutamattaṃ aḍḍhayojanamattaṃ yojanamattanti evaṃ uggantvā anekayojanasahassaṃ nabhaṃ āhacca ṭhitā ahosi, ayaṃ dutiyo mahāsupino pāturahosi.

Puna caparaṃ setā kimī kaṇhasīsā pādehi ussakkitvā yāva jāṇumaṇḍalā paṭicchādesuṃ, ayaṃ tatiyo mahāsupino pāturahosi.

Puna caparaṃ cattāro sakuṇā nānāvaṇṇā catūhi disāhi āgantvā pādamūle nipatitvā sabbasetā sampajjiṃsu, ayaṃ catuttho mahāsupino pāturahosi.

Puna caparaṃ bodhisatto mahato mīḷhapabbatassa uparūpari caṅkamati alippamāno mīḷhena, ayaṃ pañcamo mahāsupino pāturahosi. Ime pañca mahāsupinā.

Tattha paṭhamo anuttarāya sammāsambodhiyā pubbanimittaṃ, dutiyo ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa devamanussesu suppakāsitabhāvassa pubbanimittaṃ, tatiyo bahūnaṃ odātavasanānaṃ gihīnaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā saraṇagamanassa pubbanimittaṃ, catuttho khattiyādīnaṃ catunnaṃ vaṇṇānaṃ tathāgatappavedite dhammavinaye agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā anuttaravimuttisacchikiriyāya pubbanimittaṃ, pañcamo catunnaṃ paccayānaṃ lābhitāya tesu ca anupalittabhāvassa pubbanimittaṃ.

Apica yaṃ so cakkavāḷamahāpathaviṃ sirisayanabhūtaṃ addasa, taṃ buddhabhāvassa pubbanimittaṃ. Yaṃ himavantaṃ pabbatarājānaṃ bimbohanaṃ addasa, taṃ sabbaññutaññāṇabimbohanassa pubbanimittaṃ. Yaṃ cattāro hatthapāde samuddassa uparūparibhāgena gantvā cakkavāḷamatthake ṭhite addasa, taṃ dhammacakkassa appaṭivattiyabhāve pubbanimittaṃ. Yaṃ attānaṃ uttānakaṃ nipannaṃ addasa, taṃ tīsu bhavesu avakujjānaṃ sattānaṃ uttānamukhabhāvassa pubbanimittaṃ. Yaṃ akkhīni ummīletvā passanto viya ahosi, taṃ dibbacakkhupaṭilābhassa pubbanimittaṃ. Yaṃ yāva bhavaggā ekālokaṃ ahosi, taṃ anāvaraṇañāṇassa pubbanimittaṃ. Sesaṃ vuttanayameva. Iti taṃtaṃvisesādhigamanimittabhūte pañca mahāsupine passi. Tena vuttaṃ ‘‘bodhisatto viya pañca mahāsupine’’ti.

Kosalarājā viya soḷasa supineti –

‘‘Usabhā rukkhā gāviyo gavā ca,
Asso kaṃso siṅgālī ca kumbho;
Pokkharaṇī ca apākacandanaṃ,
Lābūni sīdanti silā plavanti.

‘‘Maṇḍūkiyo kaṇhasappe gilanti,
Kākaṃ suvaṇṇā parivārayanti;
Tasā vakā eḷakānaṃ bhayā hī’’ti. (jā. 1.1.77) –

Ime soḷasa supine passanto kosalarājā viya.

1. Ekadivasaṃ kira kosalarājā rattiṃ niddūpagato pacchimayāme soḷasa supine passi (jā. aṭṭha. 1.1.mahāsupinajātakavaṇṇanā). Tattha cattāro añjanavaṇṇā kāḷausabhā ‘‘yujjhissāmā’’ti catūhi disāhi rājaṅgaṇaṃ āgantvā ‘‘usabhayuddhaṃ passissāmā’’ti mahājane sannipatite yujjhanākāraṃ dassetvā naditvā gajjitvā ayujjhitvāva paṭikkantā. Imaṃ paṭhamaṃ supinaṃ addasa.

2. Khuddakā rukkhā ceva gacchā ca pathaviṃ bhinditvā vidatthimattampi ratanamattampi anuggantvāva pupphanti ceva phalanti ca. Imaṃ dutiyaṃ addasa.

3. Gāviyo tadahujātānaṃ vacchānaṃ khīraṃ pivantiyo addasa. Ayaṃ tatiyo supino.

4. Dhuravāhe ārohapariṇāhasampanne mahāgoṇe yugaparamparāya ayojetvā taruṇe godamme dhure yojente addasa, te dhuraṃ vahituṃ asakkontā chaḍḍetvā aṭṭhaṃsu, sakaṭāni nappavattiṃsu. Ayaṃ catuttho supino.

5. Ekaṃ ubhatomukhaṃ assaṃ addasa, tassa ubhosu passesu yavasīsaṃ denti, so dvīhipi mukhehi khādati. Ayaṃ pañcamo supino.

6. Mahājano satasahassagghanakaṃ suvaṇṇapātiṃ sammajjitvā ‘‘idha passāvaṃ karohī’’ti ekassa jarasiṅgālassa upanāmesi, taṃ tattha passāvaṃ karontaṃ addasa. Ayaṃ chaṭṭho supino.

7. Eko puriso rajjuṃ vaṭṭetvā pādamūle nikkhipati, tena nisinnapīṭhassa heṭṭhā sayitā chātasiṅgālī tassa ajānantasseva taṃ khādati. Imaṃ sattamaṃ supinaṃ addasa.

8. Rājadvāre bahūhi tucchakumbhehi parivāretvā ṭhapitaṃ ekaṃ mahantaṃ pūritakumbhaṃ addasa, cattāropi pana vaṇṇā catūhi disāhi catūhi anudisāhi ca ghaṭehi

udakaṃ āharitvā pūritakumbhameva pūrenti, pūritapūritaṃ udakaṃ uttaritvā palāyati, tepi punappunaṃ tattheva udakaṃ āsiñcanti, tucchakumbhe olokentāpi natthi. Ayaṃ aṭṭhamo supino.

9. Ekaṃ pañcapadumasañchannaṃ gambhīraṃ sabbatotitthaṃ pokkharaṇiṃ addasa, samantato dvipadacatuppadā otaritvā tattha pānīyaṃ pivanti, tassā majjhe gambhīraṭṭhāne udakaṃ āvilaṃ, tīrappadese dvipadacatuppadānaṃ akkamanaṭṭhāne acchaṃ vippasannaṃ anāvilaṃ. Ayaṃ navamo supino.

10. Ekissāyeva ca kumbhiyā paccamānaṃ odanaṃ apākaṃ addasa, ''apāka''nti vicāretvā vibhajitvā ṭhapitaṃ viya tīhākārehi paccamānaṃ ekasmiṃ passe atikilinno hoti, ekasmiṃ uttaṇḍulo, ekasmiṃ supakkoti. Ayaṃ dasamo supino.

11. Satasahassagghanakaṃ candanasāraṃ pūtitakkena vikkiṇante addasa. Ayaṃ ekādasamo supino.

12. Tucchalābūni udake sīdantāni addasa. Ayaṃ dvādasamo supino.

13. Mahantamahantā kūṭāgārappamāṇā ghanasilā nāvā viya udake plavamānā addasa. Ayaṃ terasamo supino.

14. Khuddakamadhukapupphappamāṇā maṇḍūkiyo mahante kaṇhasappe vegena anubandhitvā uppalanāḷe viya chinditvā maṃsaṃ khāditvā gilantiyo addasa. Ayaṃ cuddasamo supino.

15. Dasahi asaddhammehi samannāgataṃ gāmagocaraṃ kākaṃ kañcanavaṇṇavaṇṇatāya ''suvaṇṇā''ti laddhanāme suvaṇṇarājahaṃse parivārente addasa. Ayaṃ pannarasamo supino.

16. Pubbe dīpino eḷake khādanti, te pana eḷake dīpino anubandhitvā murāmurāti khādante addasa, athaññe tasā vakā eḷake dūratova disvā tasitā tāsappattā hutvā eḷakānaṃ bhayā palāyitvā gumbagahanāni pavisitvā nilīyiṃsu. Ayaṃ soḷasamo supino.

1. Tattha adhammikānaṃ rājūnaṃ adhammikānañca manussānaṃ kāle loke viparivattamāne kusale osanne akusale ussanne lokassa parihīnakāle devo na sammā vassissati, meghapādā chijjissanti, sassāni milāyissanti, dubbhikkhaṃ bhavissati, vassitukāmā viya catūhi disāhi meghā uṭṭhahitvā itthikāhi ātape patthaṭānaṃ vīhiādīnaṃ temanabhayena anto pavesitakāle purisesu kudālapiṭake ādāya āḷibandhanatthāya nikkhantesu vassanākāraṃ dassetvā gajjitvā vijjulatā nicchāretvā usabhā viya ayujjhitvā avassitvāva palāyissanti. Ayaṃ paṭhamassa vipāko.

2. Lokassa parihīnakāle manussānaṃ parittāyukakāle sattā tibbarāgā bhavissanti, asampattavayāva kumāriyo purisantaraṃ gantvā utuniyo ceva gabbhiniyo ca hutvā puttadhītāhi vaḍḍhissanti. Khuddakarukkhānaṃ pupphaṃ viya hi tāsaṃ utunibhāvo, phalaṃ viya ca puttadhītaro bhavissanti. Ayaṃ dutiyassa vipāko.

3. Manussānaṃ jeṭṭhāpacāyikakammassa naṭṭhakāle sattā mātāpitūsu vā sassusasuresu vā lajjaṃ anupaṭṭhapetvā sayameva kuṭumbaṃ saṃvidahantāva ghāsacchādanamattampi mahallakānaṃ dātukāmā dassanti, adātukāmā na dassanti, mahallakā anāthā hutvā asayaṃvasī dārake ārādhetvā jīvissanti tadahujātānaṃ vacchānaṃ khīraṃ pivantiyo mahāgāviyo viya. Ayaṃ tatiyassa vipāko.

4. Adhammikarājūnaṃ kāle adhammikarājāno paṇḍitānaṃ paveṇikusalānaṃ kammanittharaṇasamatthānaṃ mahāmattānaṃ yasaṃ na dassanti, dhammasabhāyaṃ vinicchayaṭṭhānepi paṇḍite vohārakusale mahallake amacce na ṭhapessanti. Tabbiparītānaṃ pana taruṇataruṇānaṃ yasaṃ dassanti, tathārūpe eva ca vinicchayaṭṭhāne ṭhapessanti, te rājakammāni ceva yuttāyuttañca ajānantā neva taṃ yasaṃ ukkhipituṃ sakkhissanti, na rājakammāni nittharituṃ, te asakkontā kammadhuraṃ chaḍḍessanti, mahallakāpi paṇḍitā amaccā yasaṃ alabhantā kiccāni nittharituṃ samatthāpi ''kiṃ amhākaṃ etehi, mayaṃ bāhirakā jātā, abbhantarikā taruṇadārakā jānissantī''ti uppannāni kammāni na karissanti, evaṃ sabbathāpi tesaṃ rājūnaṃ hāniyeva bhavissati, dhuraṃ vahituṃ asamatthānaṃ vacchadammānaṃ dhure yojitakālo viya, dhuravāhānañca mahāgoṇānaṃ yugaparamparāya ayojitakālo viya bhavissati. Ayaṃ catutthassa vipāko.

5. Adhammikarājakāleyeva adhammikabālarājāno adhammike lolamanusse vinicchaye ṭhapessanti, te pāpapuññesu anādarā bālā sabhāyaṃ nisīditvā vinicchayaṃ dentā ubhinnampi atthapaccatthikānaṃ hatthato lañjaṃ gahetvā khādissanti asso viya dvīhi mukhehi yavasīsaṃ. Ayaṃ pañcamassa vipāko.

6. Adhammikāyeva vijātirājāno jātisampannānaṃ kulaputtānaṃ āsaṅkāya yasaṃ na dassanti, akulīne vaḍḍhessanti, evaṃ mahākulāni duggatāni bhavissanti, lāmakakulāni issarāni. Te ca kulīnā purisā jīvituṃ asakkontā ''ime nissāya jīvissāmā''ti akulīnānaṃ dhītaro dassanti, iti tāsaṃ kuladhītānaṃ akulīnehi saddhiṃ saṃvāso jarasiṅgālassa suvaṇṇapātiyaṃ passāvakaraṇasadiso bhavissati. Ayaṃ chaṭṭhassa vipāko.

7. Gacchante gacchante kāle itthiyo purisalolā surālolā alaṅkāralolā visikhālolā āmisalolā bhavissanti dussīlā durācārā. Tā sāmikehi kasigorakkhādīni kammāni katvā kicchena kasirena sambhataṃ dhanaṃ jārehi saddhiṃ suraṃ pivantiyo mālāgandhavilepanaṃ dhārayamānā antogehe accāyikampi kiccaṃ anoloketvā gehaparikkhepassa uparibhāgenapi chiddaṭṭhānehipi jāre upadhārayamānā sve vapitabbayuttakaṃ bījampi koṭṭetvā yāgubhattakhajjakāni sajjetvā khādamānā vilumpissanti heṭṭhāpīṭhakanipannakachātakasiṅgālī viya vaṭṭetvā vaṭṭetvā pādamūle nikkhittarajjuṃ. Ayaṃ sattamassa vipāko.

8. Gacchante gacchante kāle loko parihāyissati, raṭṭhaṃ nirojaṃ bhavissati, rājāno duggatā kapaṇā bhavissanti. Yo issaro bhavissati, tassa bhaṇḍāgāre satasahassamattā kahāpaṇā bhavissanti, te evaṃ duggatā sabbe janapade attano kammaṃ kārayissanti, upaddutā manussā sake kammante chaḍḍetvā rājūnaṃyeva atthāya pubbaṇṇāparaṇṇāni vapantā rakkhantā lāyantā maddantā pavesentā ucchukhettāni karontā yantāni vāhentā phāṇitādīni pacantā pupphārāme phalārāme ca karontā tattha tattha nipphannāni pupphaphalādīni āharitvā rañño koṭṭhāgārameva pūressanti, attano gehesu tucchakoṭṭhe olokentāpi na bhavissanti, tucchatucchakumbhe anoloketvā pūritakumbhapūraṇasadisameva bhavissati. Ayaṃ aṭṭhamassa vipāko.

9. Gacchante gacchante kāle rājāno adhammikā bhavissanti, chandādivasena agatiṃ gacchantā rajjaṃ kāressanti, dhammena vinicchayaṃ nāma na dassanti, lañjavittakā bhavissanti dhanalolā, raṭṭhavāsikesu tesaṃ khantimettānuddayaṃ nāma na bhavissati, kakkhaḷā pharusā ucchuyante ucchugaṇṭhikā viya manusse pīḷentā nānappakāraṃ baliṃ uppādetvā dhanaṃ gaṇhissanti, manussā balipīḷitā kiñci dātuṃ asakkontā gāmanigamādayo chaḍḍetvā paccantaṃ gantvā vāsaṃ kappessanti, majjhimajanapado suñño bhavissati, paccanto ghanavāso seyyathāpi pokkharaṇiyā majjhe udakaṃ āvilaṃ pariyante vippasannaṃ. Ayaṃ navamassa vipāko.

10. Gacchante gacchante kāle rājāno adhammikā bhavissanti, tesu adhammikesu rājayuttāpi brāhmaṇagahapatikāpi negamajānapadāpīti samaṇabrāhmaṇe upādāya sabbe manussā adhammikā bhavissanti, tato tesaṃ ārakkhadevatā balipaṭiggāhikadevatā rukkhadevatā ākāsaṭṭhakadevatāti evaṃ devatāpi adhammikā bhavissanti, adhammikarājūnaṃ rajje vātā visamā kharā vāyissanti, te ākāsaṭṭhakavimānāni kampessanti, tesu kampitesu devatā kupitā devaṃ vassituṃ na dassanti, vassamānopi sakalaraṭṭhe ekappahāreneva na vassissati, vassamānopi sabbattha kasikammassa vā vappakammassa vā upakāro hutvā na vassissati. Yathā ca raṭṭhe, evaṃ janapadepi gāmepi ekataḷākassarepi ekappahāreneva na vassissati, taḷākassa uparibhāge vassanto heṭṭhābhāge na vassissati, heṭṭhā vassanto upari na vassissati, ekasmiṃ bhāge sassaṃ ativassena nassissati, ekasmiṃ avassanto milāyissati, ekasmiṃ sammā vassamāno sampādessati, evaṃ ekassa rañño rajje vuttā sassā tippakārā bhavissanti ekakumbhiyā odano viya. Ayaṃ dasamassa vipāko.

11. Gacchante gacchante kāle sāsane parihāyante paccayalolā alajjikā bahū bhikkhū bhavissanti, te bhagavatā paccayaloluppaṃ nimmathetvā kathitadhammadesanaṃ cīvarādicatupaccayahetu paresaṃ desessanti, paccayehi mucchitvā nitthakapakkhe ṭhitā nibbānābhimukhaṃ katvā desetuṃ na sakkhissanti, kevalaṃ ''padabyañjanasampattiñceva madhurasaddañca sutvā mahagghāni cīvarāni dassantī''iccevaṃ desessanti. Apare antaravīthicatukkarājadvārādīsu nisīditvā kahāpaṇaaḍḍhakahāpaṇapādamāsakarūpādīnipi nissāya desessanti. Iti bhagavatā nibbānagghanakaṃ katvā desitaṃ dhammaṃ catupaccayatthāya ceva kahāpaṇaaḍḍhakahāpaṇādiatthāya ca vikkiṇitvā desentā satasahassagghanakaṃ candanasāraṃ pūtitakkena vikkiṇantā viya bhavissanti. Ayaṃ ekādasamassa vipāko.

12. Adhammikarājakāle loke viparivattanteyeva rājāno jātisampannānaṃ kulaputtānaṃ yasaṃ na dassanti, akulīnānaññeva dassanti, te issarā bhavissanti, itare daliddā. Rājasammukhepi rājadvārepi amaccasammukhepi vinicchayaṭṭhānepi tucchalābusadisānaṃ akulīnānaṃyeva kathā osīditvā ṭhitā viya niccalā suppatiṭṭhitā bhavissati, saṅghasannipātepi saṅghakammagaṇakammaṭṭhānesu ceva pattacīvarapariveṇādivinicchayaṭṭhānesu ca dussīlānaṃ pāpapuggalānaṃyeva kathā niyyānikā bhavissati, na lajjibhikkhūnanti evaṃ sabbathāpi tucchalābūnaṃ sīdanakālo viya bhavissati. Ayaṃ dvādasamassa vipāko.

13. Tādiseyeva kāle adhammikarājāno akulīnānaṃ yasaṃ dassanti, te issarā bhavissanti, kulīnā duggatā. Tesu na keci gāravaṃ karissanti, itaresuyeva karissanti, rājasammukhe vā amaccasammukhe vā vinicchayaṭṭhāne vā vinicchayakusalānaṃ ghanasilāsadisānaṃ kulaputtānaṃ kathā na ogāhitvā patiṭṭhahissati. Tesu kathentesu ''kiṃ ime kathentī''ti itare parihāsameva karissanti, bhikkhusannipātepi vuttappakāresu ṭhānesu neva pesale bhikkhū garukātabbe maññissanti, nāpi nesaṃ kathā pariyogāhitvā patiṭṭhahissati, silānaṃ plavakālo viya bhavissati. Ayaṃ terasamassa vipāko.

14. Loke parihāyanteyeva manussā tibbarāgādijātikā kilesānuvattakā hutvā taruṇataruṇānaṃ attano bhariyānaṃ vase vattissanti, gehe dāsakammakarādayopi gomahiṃsādayopi hiraññasuvaṇṇampi sabbaṃ tāsaṃyeva āyattaṃ bhavissati, ''asukahiraññasuvaṇṇaṃ vā paricchedādijātaṃ vā kaha''nti vutte ''yattha vā tattha vā hotu, kiṃ tuyhiminā byāpārena, tvaṃ mayhaṃ ghare santaṃ vā asantaṃ vā jānitukāmo jāto''ti vatvā nānappakārehi akkositvā mukhasattīhi koṭṭetvā dāsaceṭakaṃ viya vase katvā attano issariyaṃ pavattessanti, evaṃ madhukapupphappamāṇamaṇḍūkapotikānaṃ āsīvise kaṇhasappe gilanakālo viya bhavissati. Ayaṃ cuddasamassa vipāko.

15. Dubbalarājakāle rājāno hatthisippādīsu akusalā yuddhesu avisāradā bhavissanti, te attano rājādhipaccaṃ āsaṅkamānā samānajātikānaṃ kulaputtānaṃ issariyaṃ adatvā attano pādamūlikanhāpakakappakādīnaṃ dassanti, jātigottasampannā kulaputtā rājakule patiṭṭhaṃ alabhamānā jīvikaṃ kappetuṃ asamatthā hutvā issariyaṭṭhāne jātigottahīne akulīne upaṭṭhahantā vicarissanti, suvaṇṇarājahaṃsehi kākassa parivāritakālo viya bhavissati. Ayaṃ pannarasamassa vipāko.

16. Adhammikarājakāleyeva ca akulīnāva rājavallabhā issarā bhavissanti, kulīnā appaññātā duggatā. Te rājavallabhā rājānaṃ attano kathaṃ gāhāpetvā vinicchayaṭṭhānādīsu balavanto hutvā dubbalānaṃ paveṇiāgatāni khettavatthuādīni ''amhākaṃ santakāni etānī''ti abhiyuñjitvā te ''na tumhākaṃ, amhāka''nti āgantvā vinicchayaṭṭhānādīsu vivadante vettalatādīhi pahārāpetvā gīvāyaṃ gahetvā apakaḍḍhāpetvā ''attano pamāṇaṃ na jānātha, amhehi saddhiṃ vivadatha, idāni vo rañño kathetvā hatthapādacchedādīni kāressāmā''ti santajjessanti, te tesaṃ bhayena attano santakāni khettavatthūni ''tumhākaṃyeva tāni, gaṇhathā''ti niyyātetvā attano gehāni pavisitvā bhītā nipajjissanti. Pāpabhikkhūpi pesale bhikkhū yathāruci viheṭhessanti, pesalā bhikkhū paṭisaraṇaṃ alabhamānā araññaṃ pavisitvā gahanaṭṭhānesu nilīyissanti, evaṃ hīnajaccehi ceva pāpabhikkhūhi ca upaddutānaṃ jātimantakulaputtānañceva pesalabhikkhūnañca eḷakānaṃ bhayena tasavakānaṃ palāyanakālo viya bhavissati. Ayaṃ soḷasamassa vipāko. Evaṃ tassa tassa atthassa pubbanimittabhūte soḷasa supine passi. Tena vuttaṃ – ''kosalarājā viya soḷasa supine''ti. Ettha ca pubbanimittato attano atthānatthanimittaṃ supinaṃ passanto attano kammānubhāvena passati, kosalarājā viya lokassa atthānatthanimittaṃ supinaṃ passanto pana sabbasattasādhāraṇakammānubhāvena passatīti veditabbaṃ.

Kuddhā hi devatāti nāgamahāvihāre mahātherassa kuddhā devatā viya. Rohaṇe kira nāgamahāvihāre mahāthero bhikkhusaṅghaṃ anapaloketvāva ekaṃ nāgarukkhaṃ chindāpesi. Rukkhe adhivatthā devatā therassa kuddhā paṭhamameva naṃ saccasupinena palobhetvā pacchā ''ito te sattadivasamatthake upaṭṭhāko rājā marissatī''ti supine ārocesi. Thero taṃ kathaṃ āharitvā rājorodhānaṃ ācikkhi. Tā ekappahāreneva mahāviravaṃ viraviṃsu. Rājā ''kiṃ eta''nti pucchi. Tā 'evaṃ therena vutta''nti ārocayiṃsu. Rājā divase gaṇāpetvā sattāhe vītivatte therassa hatthapāde chindāpesi. **Ekantasaccameva hotī**ti phalassa saccabhāvato vuttaṃ, dassanaṃ pana vipallatthameva. Teneva pahīnavipallāsā pubbanimittabhūtampi supinaṃ na passanti, dvīhi tīhi vā kāraṇehi kadāci supinaṃ passantīti āha **''saṃsaggabhedato''**ti. ''Asekkhā na passanti pahīnavipallāsattā''ti vacanato catunnampi kāraṇānaṃ vipallāso eva mūlakāraṇanti daṭṭhabbaṃ.

Tanti supinakāle pavattaṃ bhavaṅgacittaṃ. **Rūpanimittādiārammaṇa**nti kammanimittagatinimittato aññaṃ rūpanimittādiārammaṇaṃ na hoti. **Īdisānī**ti paccakkhato anubhūtapubbaparikappitarūpādiārammaṇāni ceva rāgādisampayuttāni ca. **Sabbohārikacittenā**ti pakaticittena. **Dvīhi antehi mutto**ti kusalākusalasaṅkhātehi dvīhi antehi mutto. **Āvajjanatadārammaṇakkhaṇe**ti idaṃ yāva tadārammaṇuppatti, tāva pavattaṃ cittavāraṃ sandhāya vuttaṃ. ''Supineneva diṭṭhaṃ viya me, sutaṃ viya meti kathanakāle pana abyākatoyeva āvajjanamattasseva uppajjanato''ti vadanti. Evaṃ vadantehi pañcadvāre dutiyamoghavāre viya manodvārepi āvajjanaṃ dvattikkhattuṃ uppajjitvā javanaṭṭhāne ṭhatvā bhavaṅgaṃ otaratīti adhippetanti daṭṭhabbaṃ ekacittakkhaṇikassa āvajjanassa uppattiyaṃ ''diṭṭhaṃ viya me, sutaṃ viya me''ti kappanāya asambhavato.

Ettha ca ''supinantepi tadārammaṇavacanato paccuppannavasena vā atītavasena vā sabhāvadhammāpi supinante ārammaṇaṃ hontī''ti vadanti. ''Yadipi supinante vibhūtaṃ hutvā upaṭṭhite rūpādivatthumhi tadārammaṇaṃ vuttaṃ, tathāpi supinante upaṭṭhitanimittassa parikappavasena gahetabbatāya dubbalabhāvato dubbalavatthukattāti vutta''nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana ''karajakāyassa nirussāhasantabhāvappattito tannissitaṃ hadayavatthu na suppasannaṃ hoti, tato tannissitāpi cittuppatti na suppasannā asuppasannavaṭṭinissitadīpappabhā viya, tasmā **dubbalavatthukattā**ti ettha dubbalahadayavatthukattā''ti atthaṃ vadanti, vīmaṃsitvā yuttataraṃ gahetabbaṃ.

Supinantacetanāti manodvārikajavanavasena pavattā supinante cetanā. Supinañhi passanto manodvārikeneva javanena passati, na pañcadvārikena. Paṭibujjhanto ca manodvārikeneva paṭibujjhati, na pañcadvārikena. Niddāyantassa hi mahāvaṭṭiṃ jāletvā dīpe cakkhusamīpaṃ upanīte paṭhamaṃ cakkhudvārikaṃ āvajjanaṃ bhavaṅgaṃ na āvaṭṭeti, manodvārikameva āvaṭṭeti, atha javanaṃ javitvā bhavaṅgaṃ otarati. Dutiyavāre cakkhudvārikaṃ āvajjanaṃ bhavaṅgaṃ āvaṭṭeti, tato cakkhuviññāṇādīni javanapariyosānāni pavattanti, tadanantaraṃ bhavaṅgaṃ pavattati. Tatiyavāre manodvārikaāvajjanena bhavaṅge āvaṭṭite manodvārikajavanaṃ javati, tena cittena ''kiṃ ayaṃ imasmiṃ ṭhāne āloko''ti jānāti. Tathā niddāyantassa kaṇṇasamīpe tūriyesu paggahitesu ghānasamīpe sugandhesu vā duggandhesu vā pupphesu upanītesu mukhe sappimhi vā phāṇite vā pakkhitte piṭṭhiyaṃ pāṇinā pahāre dinne paṭhamaṃ sotadvārikādīni āvajjanāni bhavaṅgaṃ na āvaṭṭenti, manodvārikameva āvaṭṭeti, atha javanaṃ javitvā bhavaṅgaṃ otarati. Dutiyavāre sotadvārikādīni āvajjanāni bhavaṅgaṃ āvaṭṭenti, tato sotaghānajivhākāyaviññāṇādīni javanapariyosānāni pavattanti, tadanantaraṃ bhavaṅgaṃ pavattati. Tatiyavāre manodvārikaāvajjanena bhavaṅge āvaṭṭite manodvārikajavanaṃ javati, tena cittena ñatvā ''kiṃ ayaṃ imasmiṃ ṭhāne saddo, saṅkhasaddo bherisaddo''ti vā ''kiṃ ayaṃ imasmiṃ ṭhāne gandho, mūlagandho sāragandho''ti vā ''kiṃ idaṃ mayhaṃ mukhe pakkhittaṃ, sappi phāṇita''nti vā ''kenamhi piṭṭhiyaṃ pahaṭo, atithaddho me pahāro''ti vā vattā hoti, evaṃ manodvārikajavaneneva paṭibujjhati, na pañcadvārikena. Supinampi teneva passati, na pañcadvārikena.

Assāti assa āpattinikāyassa. Nanu ca ayuttoyaṃ niddeso ''saṅgho ādimhi ceva sese ca icchitabbo assā''ti. Na hi āpattinikāyassa ādimhi ceva sese ca saṅgho icchito, kiñcarahi vuṭṭhānassāti imaṃ codanaṃ manasi sannidhāya yathā na virujjhati, tathā adhippāyaṃ vivaranto **''kiṃ vuttaṃ hotī''**tiādimāha. Āpattito vuṭṭhānassa ādimhi ceva sese ca icchito saṅgho āpattiyāva icchito nāma hotīti ayamettha adhippāyo. **Āpattivuṭṭhāna**nti āpattito vuṭṭhānaṃ, anāpattikabhāvūpagamananti attho. **Vacanakāraṇa**nti ''saṅghādiseso''ti evaṃ vacane kāraṇaṃ. Samudāye niruḷho nikāya-saddo tadekadese pavattamānopi tāya eva ruḷhiyā pavattatīti āha **ruḷīsaddenā**ti. Atha vā kiñci nimittaṃ gahetvā satipi aññasmiṃ taṃnimittayutte kismiñcideva visaye sammutiyā cirakālatāvasena nimittavirahepi pavattaniruḷho ruḷhī nāma. Yathā mahiyaṃ setīti mahiṃso, gacchatīti goti, evaṃ nikāya-saddassapi ruḷhibhāvo veditabbo. Ekasmimpi visiṭṭhe satipi sāmaññā viya samudāye pavattavohāro avayavepi pavattatīti āha **avayave samūhavohārena vā**ti. **Navamassa adhippāyassā**ti vīmaṃsādhippāyassa.

238-239. Lomā etesaṃ santīti **lomasā,** bahulomāti vuttaṃ hoti. **Arogo bhavissāmī**ti rāgapariḷāhavūpasamato nirogo bhavissāmi. **Mocanenā**ti mocanatthāya upakkamakaraṇena. Upakkamakaraṇañhettha mocananti adhippetaṃ moceti etenāti katvā. **Bījaṃ bhavissatī**ti coḷaggahaṇādikammaṃ sandhāya vuttaṃ.

240. **Dve āpattisahassānī**ti khaṇḍacakkādibhedaṃ anāmasitvā vuttaṃ, icchantena pana khaṇḍacakkādibhedenapi āpattigaṇanā kātabbā. **Missakacakka**nti ubhatovaḍḍhanakaṃ sandhāya vuttaṃ. Ettha ca nīlañca pītakañcātiādinā ekakkhaṇe anekavaṇṇānaṃ mocanādhippāyavacanaṃ yathādhippāyena mocanaṃ bhavatu vā mā vā, imināpi adhippāyena upakkamitvā mocentassa āpatti hotīti dassanatthaṃ. Na hi ekasmiṃ khaṇe nīlādīnaṃ sabbesampi mutti sambhavati. **Aññaṃ vadatī**ti attano dosaṃ ujuṃ vattuṃ asakkonto puna puṭṭho aññaṃ bhaṇati.

Mocanassādoti mocanassa pubbabhāge pavattaassādo. Teneva ''mocetuṃ assādo mocanassādo''ti vuttaṃ. **Gehassitapema**nti ettha **geha**-saddena gehe ṭhitā mātubhaginīādayo ajjhattikañātakā gahitā. Tesu mātupemādivasena uppanno sineho gehassitapemaṃ, aññattha pana gehassitapemanti pañcakāmaguṇikarāgo vuccati. **Sampayuttaassādasīsenā**ti rāgasampayuttasukhavedanāmukhena. **Ekena padenā**ti gehassitapema-padena.

Tathevāti mocanassādacetanāya eva. Pubbabhāge mocanassādavasena katappayogaṃ avijahitvāva sayitattā **''sace pana…pe… saṅghādiseso''**ti vuttaṃ. Puna suddhacitte uppanne tassa payogassa paṭippassaddhattā **''suddhacitto…pe… anāpattī''**ti vuttaṃ. **Jagganatthāyā**ti dhovanatthāya. **Anokāsa**nti aṅgajātappadesaṃ.

263-264. **Gehassitakāmavitakka**nti pañcakāmaguṇasannissitaṃ kāmavitakkaṃ. **Vatthiṃ daḷhaṃ gahetvā**ti aṅgajātassa agge passāvaniggamanaṭṭhāne cammaṃ daḷhaṃ gahetvā. Nimitte upakkamābhāvato ''mocanassādādhippāyassapi mutte anāpattī''ti vuttaṃ.

265. ''Ehi me tvaṃ, āvuso, sāmaṇerāti āṇattiyā aññena katopi payogo attanāva kato nāma hotīti katvā āpatti vuttā. Yadi pana anāṇatto sayameva karoti, aṅgapāripūriyā abhāvato anāpattī''ti vadanti. **Suttasāmaṇeravatthusmiṃ** asucimhi muttepi aṅgajātassa gahaṇapaccayā dukkaṭaṃ vuttaṃ, na pana muttapaccayā.

266. **Kāyatthambhanavatthusmiṃ** calanavasena yathā aṅgajātepi upakkamo sambhavati, tathāpi vijambhitattā āpatti vuttā. ''Pacchato vā''ti vacanato ubhosu passesu kaṭiyaṃ ūruppadesopi gahitoyevāti daṭṭhabbaṃ, tasmā ubhosupi passesu ṭhatvā imasmiṃ okāse nimittanti upanijjhāyantassapi āpattiyeva. ''Aṅgajāta''nti vacanato **nimitta**nti

passāvamaggova vutto. **Ummīlananimīlanavasena pana na kāretabbo**ti ummīlananimīlanappayogavasaena āpattibhedo na kāretabboti attho. Anekakkhattumpi ummīletvā nimīletvā upanijjhāyantassa ekameva dukkaṭanti vuttaṃ hoti. Akkhīni avipphandetvā abhimukhaṃ sampattassa mātugāmassa nimittolokanepi āpattiyevāti daṭṭhabbaṃ. ''Dārudhītalikalepacittānaṃ aṅgajātupanijjhānepi dukkaṭa''nti vadanti.

267. **Pupphāvalī**ti kīḷāvisesassādhivacanaṃ. Taṃ kīḷantā nadīādīsu chinnataṭaṃ udakena cikkhallaṃ katvā tattha ubho pāde pasāretvā nisinnā papatanti. ''Pupphāvaliya''ntipi pāṭho. **Pavesentassā**ti dvikammakattā vālikaṃ aṅgajātanti ubhayatthāpi upayogavacanaṃ kataṃ. **Vālika**nti vālikāyāti attho. Cetanā, upakkamo, muccananti imānettha tīṇi aṅgāni veditabbāni.

Sukkavissaṭṭhisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Kāyasaṃsaggasikkhāpadavaṇṇanā

269. Dutiye **yesu vivaṭesu andhakāro hoti, tāni vivaranto**ti brāhmaṇiyā saddhiṃ kāyasaṃsaggaṃ samāpajjitukāmo evamakāsi. Tena katassapi vippakārassa attani katattā **''attano vippakāra''**nti vuttaṃ. **Uḷārattatā**ti uḷāracittatā, paṇītādhimuttatāti vuttaṃ hoti.

270. **Otiṇṇo**ti idaṃ kammasādhanaṃ kattusādhanaṃ vā hotīti tadubhayavasena atthaṃ dassento **''yakkhādīhi viya sattā''**tiādimāha. **Asamapekkhitvā**ti yathāsabhāvaṃ anupaparikkhitvā, yathā te ratijanakā rūpādayo visayā aniccadukkhāsubhānattākārena avatthitā, tathā apassitvāti vuttaṃ hoti.

271. **Saññamavela**nti sīlamariyādaṃ. **Ācāro**ti ācaraṇaṃ hatthagahaṇādikiriyā. **Assā**ti ''kāyasaṃsaggaṃ samāpajjeyyā''ti padassa.

273. **Etesaṃ padānaṃ vasenā**ti āmasanādipadānaṃ vasena. **Ito cito ca…pe… sañcopetī**ti attano hatthaṃ vā kāyaṃ vā tiriyaṃ ito cito ca sañcāreti. **''Kāyato amocetvā**vāti vacanato matthakato paṭṭhāya hatthaṃ otārentassa kāyato mocetvā nivatthasāṭakūpari omasantassa thullaccayaṃ, sāṭakato otāretvā jaṅghato paṭṭhāya kāyaṃ omasantassa puna saṅghādiseso''ti vadanti.

Dvādasasupi āmasanādippayogesu ekekasmiṃ payoge kāyato amocite ekekāva āpatti hotīti āha **''mūlaggahaṇameva pamāṇa''**nti. Idañca ekena hatthena kāyaṃ gahetvā itarena hatthena kāyaparāmasanaṃ sandhāya vuttaṃ. Ekena pana hatthena kāyapaṭibaddhaṃ gahetvā itarena tattha tattha kāyaṃ parāmasato payogagaṇanāya āpatti. Ayaṃ pana saṅghādiseso na kevalaṃ vatthuvaseneva, apica saññāvasenapīti āha **''itthiyā itthisaññissa saṅghādiseso''**ti. Pāḷiyaṃ **tiracchānagato ca hotī**ti ettha tiracchānagatitthiyā tiracchānagatapurisassa ca gahaṇaṃ veditabbaṃ.

Samasārāgoti kāyasaṃsaggarāgena ekasadisarāgo. **Purimanayenevā**ti rajjuvatthādīhi parikkhipitvā gahaṇe vuttanayena. Puna **purimanayenevā**ti samasārāgo vutto. **Anantaranayenevā**ti kāyapaṭibaddhaāmasananayena. Veṇiggahaṇena lomānampi saṅgahitattā lomānaṃ phusanepi saṅghādiseso vutto. Idāni vuttamevatthaṃ pakāsetukāmo **''upādinnakena hī''**tiādimāha.

Yathāniddiṭṭhaniddeseti yathāvuttakāyasaṃsagganiddese. **Tenā**ti tena yathāvuttakāraṇena. **Saññāya virāgitamhī**ti saññāya viraddhāya. Liṅgabyattayena ''virāgitamhī''ti vuttaṃ. **Imaṃ nāma vatthu**nti imasmiṃ sikkhāpade āgataṃ sandhāya vadati. Aññampi yaṃ kiñci vatthuṃ sandhāya vadatītipi keci. **Sāratta**nti kāyasaṃsaggarāgena sārattaṃ. **Viratta**nti kāyasaṃsaggarāgarahitaṃ mātubhaginīādiṃ sandhāya vadati. **''Virattaṃ gaṇhissāmī''ti virattaṃ gaṇhi, dukkaṭa**nti mātupemādivasena gahaṇe dukkaṭaṃ vuttaṃ.

Imāya pāḷiyā sametīti sambandho. Kathaṃ sametīti ce? Yadi hi ''itthiyā kāyapaṭibaddhaṃ gaṇhissāmī''ti citte uppanne itthisaññā virāgitā bhaveyya, kāyapaṭibaddhaggahaṇe thullaccayaṃ vadantena bhagavatā ''itthī ca hoti itthisaññī cā''ti na vattabbaṃ siyā, vuttañca, tasmā ''itthiyā kāyapaṭibaddhaṃ gaṇhissāmī''ti kāyaṃ gaṇhantassa itthisaññā virāgitā nāma na hotīti ''kāyapaṭibaddhaṃ gaṇhissāmīti kāyaṃ gaṇhanto yathāvatthukameva āpajjatī''ti **mahāsumattherena** vuttavādo imāya pāḷiyā sameti. Yo panettha ''satipi itthisaññāya kāyapaṭibaddhaṃ gaṇhantassa gahaṇasamaye 'kāyapaṭibaddhaṃ gaṇhissāmī'ti saññaṃ ṭhapetvā 'itthiṃ gaṇhāmī'ti saññāya abhāvato vatthusaññānaṃ bhinnattā ayutta''nti vadeyya, so pucchitabbo ''kiṃ kāyapaṭibaddhaṃ vatthādiṃ gaṇhanto itthiyā rāgena gaṇhāti, udāhu vatthādīsu rāgenā''ti. Yadi ''vatthādīsu rāgena gaṇhātī''ti vadeyya, itthiyā kāyapaṭibaddhaṃ ahutvā aññattha ṭhitaṃ vatthādiṃ gaṇhantassapi thullaccayaṃ siyā, tasmā itthī itthisaññā sārattabhāvo gahaṇañcāti aṅgapāripūrisabbhāvato **mahāsumattheravādova** yuttavādo. **Aṭṭhakathāvinicchayehi ca sametī**ti etthāpi ayamadhippāyo – yadi saññāvirāgena virāgitaṃ nāma siyā, ''sambahulā itthiyo bāhāhi parikkhipitvā gaṇhāmī''ti evaṃsaññissa ''majjhagatitthiyo kāyapaṭibaddhena gaṇhāmī''ti evarūpāya saññāya abhāvato majjhagatānaṃ vasena thullaccayaṃ na siyā, evaṃ santepi aṭṭhakathāya thullaccayassa vuttattā saññāvirāgena virāgitaṃ nāma na hotīti ayamattho siddhoyevāti. Nīlena duviññeyyasabhāvato kāḷitthī vuttā.

279. **Sevanādhippāyo**ti phassasukhasevanādhippāyo. Itthiyā kāyena bhikkhussa kāyapaṭibaddhāmasanavārepi **phassaṃ paṭivijānātī**ti idaṃ attano kāyapaṭibaddhāmasanepi kāyasambandhasabhāvato vuttaṃ. **Etthā**ti nissaggiyena nissaggiyavāre. **Mokkhādhippāyo**ti ettha paṭhamaṃ kāyasaṃsaggarāge satipi pacchā mokkhādhippāyassa anāpatti.

281. **Pāripanthikā**ti vilumpanikā, antarāyikāti vuttaṃ hoti. **Nadīsotena vuyhamānaṃ mātara**nti ukkaṭṭhaparicchedadassanatthaṃ vuttaṃ, aññāsupi pana itthīsu kāruññādhippāyena mātari vuttanayena paṭipajjantassa nevatthi dosoti vadanti. ''Mātara''nti vuttattā aññāsaṃ na vaṭṭatīti vadantāpi atthi. **Tiṇaṇḍupaka**nti hirīverādimūlehi katacumbaṭakaṃ. **Tālapaṇṇamuddika**nti tālapaṇṇehi kataaṅgulimuddikaṃ. **Parivattetvā**ti attano nivāsanapārupanabhāvato apanetvā, cīvaratthāya apanāmetvāti vuttaṃ hoti. **Cīvaratthāya pādamūle ṭhapeti, vaṭṭatī**ti idaṃ nidassanamattaṃ, paccattharaṇavitānādiatthampi vaṭṭatiyeva, pūjādiatthaṃ tāvakālikampi gahetuṃ vaṭṭati.

Itthisaṇṭhānena katanti ettha heṭṭhimaparicchedato pārājikavatthubhūtatiracchānagatitthīnampi anāmāsabhāvato tādisaṃ itthisaṇṭhānena kataṃ tiracchānagatarūpampi anāmāsanti daṭṭhabbaṃ. ''Bhikkhunīhi paṭimārūpaṃ āmasituṃ vaṭṭatī''ti vadanti ācariyā. Itthirūpāni dassetvā kataṃ vatthañca paccattharaṇañca bhittiñca itthirūpaṃ anāmasitvā gaṇhituṃ vaṭṭati. **Bhinditvā**ti ettha hatthena aggahetvāva kenacideva daṇḍādinā bhinditabbaṃ. Ettha ca ''anāmāsampi hatthena aparāmasitvā daṇḍādinā kenaci bhindituṃ vaṭṭatī''ti idha vuttattā ''paṃsukūlaṃ gaṇhantena mātugāmasarīrepi satthādīhi vaṇaṃ katvā gahetabba''nti vuttattā ca gahitamaṇḍūkasappiniṃ daṇḍādīhi nippīḷetvā maṇḍūkaṃ vissajjāpetuṃ vaṭṭati.

Maggaṃ adhiṭṭhāyāti magge gacchāmīti evaṃ maggasaññī hutvāti attho. **Kīḷantenā**ti idaṃ gihisantakaṃ sandhāya vuttaṃ, bhikkhusantakaṃ pana yena kenaci adhippāyena anāmasitabbameva durupaciṇṇabhāvato. **Tālapanasādīnī**ti cettha **ādi**-saddena nāḷikeralabujatipusaalābukumbhaṇḍapussaphalaeḷālukaphalānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. ''Yathāvuttaphalānaṃyeva cettha kīḷādhippāyena āmasanaṃ na vaṭṭatī''ti vuttattā pāsāṇasakkharādīni kīḷādhippāyenapi āmasituṃ vaṭṭati.

Muttāti hatthikumbhajādikā aṭṭhavidhā muttā. Tathā hi hatthikumbhaṃ, varāhadāṭhaṃ, bhujaṅgasīsaṃ, valāhakaṃ, veḷu, macchasiro, saṅkho, sippīti aṭṭha muttāyoniyo. Tattha **hatthikumbhajā** pītavaṇṇā pabhāvihīnā. **Varāhadāṭhajā** varāhadāṭhavaṇṇāva. **Bhujaṅgasīsajā** nīlādivaṇṇā suvisuddhā vaṭṭalā. **Valāhakajā** ābhāsūrā dubbibhāgarūpā rattibhāge andhakāram viddhamantiyo tiṭṭhanti, devūpabhogā eva ca honti. **Veḷujā** karakaphalasamānavaṇṇā na ābhāsūrā, te ca veḷū amanussagocare eva padese jāyanti. **Macchasirajā** pāṭhīnapiṭṭhisamaānavaṇṇā vaṭṭalā laghavo ca honti pabhāvihīnā ca, te ca macchā samuddamajjheyeva jāyanti. **Saṅkhajā** saṅkhaudaracchavivaṇṇā kolaphalappamāṇāpi honti pabhāvihīnāva. **Sippijā** pabhāvisesayuttā honti nānāsaṇṭhānā. Evaṃ jātito aṭṭhavidhāsu muttāsu yā macchasaṅkhasippijā, tā sāmuddikā. Bhujaṅgajāpi kāci sāmuddikā honti, itarā asāmuddikā. Yasmā bahulaṃ sāmuddikāva muttā loke dissanti, tatthāpi sappijāva, itarā kadāci kāci, tasmā **sammohavinodaniyaṃ** ''muttāti sāmuddikā muttā''ti vuttaṃ.

Maṇīti ṭhapetvā veḷuriyādike seso jotirasādibhedo sabbopi maṇi. **Veḷuriyo**ti vaṃsavaṇṇamaṇi. **Saṅkho**ti sāmuddikasaṅkho. **Silā**ti kāḷasilāpaṇḍusilāsetasilādibhedā sabbāpi silā. **Rajata**nti kahāpaṇādikaṃ vuttāvasesaṃ ratanasammataṃ. **Jātarūpa**nti suvaṇṇaṃ. **Lohitaṅko**ti rattamaṇi. **Masāragalla**nti kabaramaṇi. **Bhaṇḍamūlatthāyā**ti pattacīvarādibhaṇḍamūlatthāya. **Kuṭṭharogassā**ti nidassanamattaṃ, tāya vūpasametabbassa yassa kassaci rogassatthāyapi vaṭṭatiyeva. ''Bhesajjatthañca adhiṭṭhāyeva muttā vaṭṭatī''ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Ākaramutto**ti ākarato muttamatto. ''Bhaṇḍamūlatthāya sampaṭicchituṃ vaṭṭatī''ti iminā ca āmasitumpi vaṭṭatīti dasseti. **Pacitvā kato**ti kācakārehi pacitvā kato.

Dhotaviddho ca ratanamissoti alaṅkāratthaṃ kañcanalatādiṃ dassetvā kato ratanakhacito dhotaviddho anāmāso. Dhotaviddho ca ratanamisso cāti visuṃ vā padaṃ sambandhitabbaṃ. **Pānīyasaṅkho**ti iminā ca saṅkhena katapānīyabhājanapidhānādisamaṇaparikkhāropi āmasituṃ vaṭṭatīti siddhaṃ. **Sesa**nti ratanamissaṃ ṭhapetvā avasesaṃ.

Muggavaṇṇaṃyeva ratanasammissaṃ karonti, na aññanti āha **''muggavaṇṇāvā''**ti, muggavaṇṇā ratanamissāva na vaṭṭatīti vuttaṃ hoti. **Sesā**ti ratanasammissaṃ ṭhapetvā avasesā muggavaṇṇā nīlasilā.

Bījato paṭṭhāyāti dhātupāsāṇato paṭṭhāya. **Suvaṇṇacetiya**nti dhātukaraṇḍakaṃ. **Paṭikkhipī**ti ''dhātuṭṭhapanatthāya gaṇhathā''ti avatvā ''tumhākaṃ gaṇhathā''ti pesitattā paṭikkhipi. **Suvaṇṇabubbuḷaka**nti suvaṇṇatārakaṃ. **''Keḷāpayitu**nti ito cito ca sañcārantehi āmasituṃ vaṭṭatī''ti **mahāaṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ. **Kacavarameva harituṃ vaṭṭatī**ti cetiyagopakā vā bhikkhū hontu aññe vā, hatthenapi puñchitvā kacavaraṃ apanetuṃ vaṭṭati, malampi pamajjituṃ vaṭṭatiyeva.

Ārakūṭalohanti kittimalohaṃ. Tīṇi hi kittimalohāni kaṃsalohaṃ, vaṭṭalohaṃ, ārakūṭanti. Tattha tiputambe missetvā kataṃ **kaṃsalohaṃ,** sīsatambe missetvā kataṃ **vaṭṭalohaṃ,** pakatirasatambe missetvā kataṃ **ārakūṭaṃ**. Teneva taṃkaraṇena nibbattattā ''kittimaloha''nti vuccati. ''Jātarūpagatikamevāti vuttattā ārakūṭaṃ suvaṇṇasadisameva āmasituṃ na vaṭṭati, aññaṃ pana vaṭṭatī''ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana ''ārakūṭaṃ anāmasitabbato jātarūpagatikamevāti vuttaṃ, tasmā ubhayampi jātarūpaṃ viya āmasituṃ na vaṭṭatī''ti vadanti. Paṭhamaṃ vuttoyeva ca attho **gaṇṭhipadakārehi** adhippeto. **Paṭijaggituṃ vaṭṭatī**ti senāsanapaṭibaddhattā vuttaṃ.

Sāmikānaṃ pesetabbanti sāmikānaṃ sāsanaṃ pesetabbaṃ. **Bhinditvā**ti hatthena aggahetvā aññena yena kenaci bhinditvā. **Bherisaṅghāṭo**ti saṅghaṭitacammabherī. **Vīṇāsaṅghāṭo**ti saṅghaṭitacammavīṇā. Cammavinaddhānaṃ bherivīṇānametaṃ adhivacanaṃ. **Tucchapokkhara**nti avinaddhacammaṃ bheripokkharaṃ vīṇāpokkharañca. **Āropitacamma**nti bheriādīnaṃ vinaddhanatthāya mukhavaṭṭiyaṃ āropitacammaṃ tato uddharitvā visuṃ ṭhapitacammañca. **Onahituṃ vā**ti bheripokkharādīni cammaṃ āropetvā vinandhituṃ. **Onahāpetuṃ vā**ti tatheva aññehi vinandhāpetuṃ. **Pārājikappahonakakāle**ti akuthitakāle.

282. Saṅkamādi bhūmigatikattā na kāyapaṭibaddhaṭṭhāniyanti dukkaṭaṃ vuttaṃ. **Ekapadikasaṅkamo**ti khuddakasetu. **Sakaṭamaggasaṅkamo**ti sakaṭamaggabhūto mahāsetu. **Ṭhānā cāletu**nti rajjuṃ ṭhānā cāletuṃ. **Paṭicchādetabbā**ti apanetabbā. Manussitthī, itthisaññitā, kāyasaṃsaggarāgo, tena rāgena vāyāmo, hatthaggāhādisamāpajjananti imānettha pañca aṅgāni.

Kāyasaṃsaggasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Duṭṭhullavācāsikkhāpadavaṇṇanā

283. Tatiye uttarapadalopena chinnaottappā ''chinnikā''ti vuttāti āha **''chinnikāti chinnaotappā''**ti.

285. **Yathā yuvā yuvati**nti etena obhāsane nirāsaṅkabhāvaṃ dasseti. **Methunupasañhitāhī**ti idaṃ duṭṭhullavācāya sikhāppattalakkhaṇadassanaṃ. **Itthilakkhaṇenā**ti vuttamatthaṃ vivarituṃ **''subhalakkhaṇenā''**ti vuttaṃ. **Na tāva sīsaṃ etī**ti ''itthilakkhaṇena samannāgatāsī''tiādinā vaṇṇabhaṇanaṃ saṅghādisesāpattijanakaṃ hutvā matthakaṃ na pāpuṇāti. Vaṇṇabhaṇanañhi yenākārena bhaṇantassa saṅghādiseso hoti, tenākārena bhaṇantassa sikhāppattaṃ nāma hoti. ''Itthilakkhaṇena samannāgatāsītiādikaṃ pana duṭṭhullavācassādarāgavasena bhaṇantassa dukkaṭa''nti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Ekādasahi padehi aghaṭite sīsaṃ na etīti ''animittāsī''tiādīhi ekādasahi padehi aghaṭite avaṇṇabhaṇanaṃ sīsaṃ na eti, avaṇṇabhaṇanaṃ nāma na hotīti vuttaṃ hoti. **Ghaṭitepī**ti ekādasahi padehi avaṇṇabhaṇane ghaṭitepi. **Imehi tīhi ghaṭiteyeva saṅghādiseso**ti ''sikharaṇī''tiādīhi tīhiyeva padehi avaṇṇabhaṇane ghaṭiteyeva saṅghādiseso passāvamaggassa niyatavacanattā accoḷārikattā ca. **Animittāsī**tiādīhi pana aṭṭhahi padehi ghaṭite kevalaṃ avaṇṇabhaṇanameva sampajjati, na saṅghādiseso, tasmā tāni thullaccayavatthūnīti keci. Akkosanamattattā dukkaṭavatthūnīti apare. Paribbājikāvatthusmiṃ viya thullaccayamevettha yuttataraṃ dissati. **Kuñcikapaṇālimatta**nti kuñcikāchiddamattaṃ.

286-287. **Garukāpatti**nti bhikkhuniyā kāyasaṃsagge pārājikāpattiṃ sandhāya vadati. **Hasanto hasanto**ti sabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ. Ahasantopi vācassādarāgena punappunaṃ vadati, āpattiyeva. **Kāyacittato**ti hatthamuddāya obhāsantassa kāyacittato samuṭṭhāti.

288. **Tasmā dukkaṭa**nti appaṭivijānanahetu dukkaṭaṃ, paṭivijānantiyā pana akhettapadattā thullaccayena bhavitabbaṃ. Teneva paribbājikāvatthusmiṃ paṭivijānantiyā thullaccayaṃ vakkhati.

289. **Asaddhammaṃ sandhāyāhā**ti ''vāpita''nti imassa bījanikkhepavacanattā vuttaṃ. **Saṃsīdatī**ti vahati pavattati. Atha vā **saṃsīdatī**ti saṃsīdissati. Manussitthī, itthisaññitā, duṭṭhullavācassādarāgo, tena rāgena obhāsanaṃ, taṅkhaṇavijānananti imānettha pañca aṅgāni.

Duṭṭhullavācāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Attakāmapāricariyasikkhāpadavaṇṇanā

290. Catutthe **cīvara**nti nivāsanādi yaṃ kiñci cīvaraṃ. **Piṇḍapāta**nti yo koci āhāro. So hi piṇḍolyena bhikkhuno patte patanato tattha tattha laddhabhikkhānaṃ piṇḍānaṃ pāto sannipātoti vā piṇḍapātoti vuccati. **Senāsana**nti sayanañca āsanañca. Yattha hi vihārādike seti nipajjati āsati nisīdati, taṃ senāsanaṃ. Pati eti etasmāti paccayoti āha **''patikaraṇaṭṭhena paccayo''**ti. Rogassa patiayanaṭṭhena vā paccayo, paccanīkagamanaṭṭhenāti attho, vūpasamanaṭṭhenāti vuttaṃ hoti. Dhātukkhobhalakkhaṇassa hi taṃhetukadukkhavedanālakkhaṇassa vā rogassa paṭipakkhabhāvo patiayanaṭṭho. **Yassa kassacī**ti sappiādīsu yassa kassaci. **Sappāyassā**ti hitassa vikāravūpasamenāti adhippāyo. Bhisakkassa kammaṃ tena vidhātabbato, tenāha **''anuññātattā''**ti. **Nagaraparikkhārehī**ti nagaraṃ parivāretvā rakkhaṇakehi. Āvāṭaparikkhepo parikhā uddāpo pākāro esikā paligho pākāramatthakamaṇḍalanti satta nagaraparikkhārāti vadanti. **Setaparikkhāro**ti suvisuddhasīlālaṅkāro. Ariyamaggo hi idha ''ratho''ti adhippeto. Tassa ca sammāvācādayo alaṅkāraṭṭhena ''parikkhāro''ti vuttā. **Cakkavīriyo**ti vīriyacakko. **Jīvitaparikkhārā**ti jīvitassa pavattikāraṇāni. **Samudānetabbā**ti sammā uddhaṃ uddhaṃ ānetabbā pariyesitabbā. Parivāropi hoti antarāyānaṃ parito vāraṇato, tenāha – **''jīvita…pe… rakkhaṇato''**ti. Tattha **antara**nti vivaraṃ, okāsoti attho. **Rakkhaṇato**ti verikānaṃ antaraṃ adatvā attano sāmīnaṃ parivāretvā ṭhitasevakā viya rakkhaṇato. **Assā**ti jīvitassa. **Kāraṇabhāvato**ti cirappavattiyā kāraṇabhāvato. Rasāyanabhūtañhi bhesajjaṃ sucirampi kālaṃ jīvitaṃ pavattetiyeva.

291. **Upacāre**ti yattha ṭhito viññāpetuṃ sakkoti, tādise. Kāmo ceva hetu ca pāricariyā ca attho. **Sesaṃ byañjana**ntiādīsu pāḷiyaṃ ''attakāma''nti padaṃ uddharitvā attano kāmaṃ, attano hetuṃ, attano adhippāyaṃ, attano pāricariyanti cattāro atthā padabhājane vuttā. Tesu paṭhame atthavikappe kāmo ca hetu ca pāricariyā ca attho, sesaṃ adhippāyapadamekaṃ byañjanaṃ paṭhamaviggahe tadatthassa asambhavabhāvato niratthakattā. Dutiye pana atthavikappe adhippāyo ca pāricariyā ca attho, kāmo ca hetu cāti sesaṃ padadvayaṃ byañjanaṃ tesaṃ tattha atthābhāvatoti evaṃ cattāri padāni dvinnaṃ viggahānaṃ vasena yojitānīti keci vadanti. **Gaṇṭhipade** ca ayamevattho vutto. **Cūḷamajjhimamahāgaṇṭhipadesu** pana ''paṭhamasmiṃ atthavikappe kāmo ca hetu ca pāricariyā ca adhippāyattho, sesaṃ methunadhammasaṅkhātena kāmenātiādi viggahavākyaṃ akkharavivaraṇamattato byañjanamattaṃ. Dutiye atthavikappe adhippāyo ca pāricariyā ca adhippāyattho, sesaṃ attanā kāmitā icchitātiādi viggahavākyaṃ akkharavivaraṇamattato byañjanamatta''nti evamattho vutto. ''Byañjane ādaraṃ akatvā''ti vacanato ayamevattho idha yuttataroti viññāyati. **Byañjane ādaraṃ akatvā**ti iminā hi aṭṭhakathāyaṃ vuttaviggahavasena byañjane ādaraṃ akatvāti ayamattho dīpito.

Idāni yathāvuttamevatthaṃ padabhājanena saṃsanditvā dassetuṃ **''attano kāmaṃ attano hetuṃ attano pāricariyanti hi vutte jānissanti paṇḍitā''**tiādi āraddhaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – ''attano hetu''nti vutte attano atthāyāti ayamattho viññāyati. ''Attano kāmaṃ attano pāricariya''nti ca vutte kāmena pāricariyāti ayamattho viññāyati. Tasmā attano kāmaṃ attano hetuṃ attano pāricariyanti imehi tīhi padehi attano atthāya kāmena pāricariyā attakāmapāricariyāti ayamatthavikappo vuttoti viññū jānissanti. ''Attano adhippāya''nti vutte pana adhippāyasaddassa kāmitasaddena samānatthabhāvato attano pāricariyanti imassa ca ubhayaviggahasāmaññato attano icchitakāmitaṭṭhena attakāmapāricariyāti ayamatthavikappo dvīhi padehi dassitoti viññū jānissantīti.

Etadagganti esā aggā. Duṭṭhullavācāsikkhāpade kiñcāpi methunayācanaṃ āgataṃ, tathāpi taṃ duṭṭhullavācassādarāgavasena vuttaṃ, idha pana attano methunassādarāgavasenāti ayaṃ viseso. **Vinītavatthūsu** ''tena hi bhagini aggadānaṃ dehī''ti idaṃ attano atthāya vuttanti veditabbaṃ. Manussitthī, itthisaññitā, attakāmapāricariyāya rāgo, tena rāgena vaṇṇabhaṇanaṃ, taṅkhaṇavijānananti imānettha pañca aṅgāni.

Attakāmapāricariyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sañcarittasikkhāpadavaṇṇanā

296. Pañcame paṇḍitassa bhāvo **paṇḍiccaṃ,** ñāṇassetaṃ adhivacanaṃ. **Gatimantā**ti ñāṇagatiyā samannāgatā. **Paṇḍitā**ti iminā sabhāvañāṇena samannāgatatā vuttā, **byattā**ti iminā itthikattabbesu visāradapaññāya. Tenāha **''upāyaññū visāradā''**ti. **Medhāvinī**ti ṭhānuppattipaññāsaṅkhātāya tasmiṃ tasmiṃ atthakicce upaṭṭhite ṭhānaso taṅkhaṇe eva uppajjanapaññāya samannāgatā. Tenāha **''diṭṭhaṃ diṭṭhaṃ karotī''**ti. **Chekā**ti yāgubhattasampādanādīsu nipuṇā. **Uṭṭhānavīriyasampannā**ti kāyikena vīriyena samannāgatā, yathā aññā kusītā nisinnaṭṭhāne nisinnāva honti, ṭhitaṭṭhāne ṭhitāva, evaṃ ahutvā vipphārikena cittena sabbakiccaṃ nipphādetīti vuttaṃ hoti. **Kumārikāyā**ti nimittatthe bhummaṃ, hetumhi vā karaṇavacanaṃ. Tenāha **''kumārikāya kāraṇā''**ti. Āvahanaṃ **āvāho,** pariggahabhāvena dārikāya gaṇhāpanaṃ, tathā dāpanaṃ **vivāho**. Tenāha **''dārakassā''**tiādi.

297-298. Bhattapācanaṃ sandhāya **randhāpanaṃ** vuttaṃ, yassa kassaci pācanaṃ sandhāya **pacāpanaṃ** vuttaṃ. Duṭṭhuṃ kulaṃ gatā duggatāti imamatthaṃ dassento **''yattha vā gatā''**tiādimāha. Āharaṇaṃ **āhāro**. **Na upāhaṭa**nti na dinnaṃ. **Kayo** gahaṇaṃ, **vikkayo** dānaṃ. Tadubhayaṃ saṅgaṇhitvā **''vohāro''**ti vuttaṃ. **Maṇḍitapasādhito**ti ettha bāhirupakaraṇena alaṅkaraṇaṃ **maṇḍanaṃ,** ajjhattikānaṃ kesādīnaṃyeva saṇṭhapanaṃ **pasādhanaṃ**.

300. ''Abbhutaṃ kātuṃ na vaṭṭatī''ti iminā dukkaṭaṃ hotīti dīpeti. **''Parājitena dātabba''**nti vuttattā adento dhuranikkhepena kāretabbo. Acirakāle adhikāro etassa atthīti **acirakālādhikārikaṃ,** sañcarittaṃ. ''Acirakālācārika''nti vā pāṭho, acirakāle ācāro ajjhācāro etassāti **acirakālācārikaṃ**.

Kiñcāpi ehibhikkhūpasampannā ceva saraṇagamanūpasampannā ca sañcarittādipaṇṇattivajjaṃ āpattiṃ āpajjanti, tesaṃ pana na sabbakālikattā te vajjetvā sabbakālānurūpaṃ tantiṃ ṭhapento bhagavā idhāpi ñatticatuttheneva kammena upasampannaṃ bhikkhuṃ dassetuṃ **''tatra yvāyaṃ bhikkhu…pe… ayaṃ imasmiṃ atthe adhippeto bhikkhū''**ti padabhājanaṃ āha, na pana nesaṃ sañcarittādiāpajjane abhabbabhāvato. Khīṇāsavāpi hi appassutā kiñcāpi lokavajjaṃ nāpajjanti, paṇṇattiyaṃ pana akovidattā vihārakāraṃ kuṭikāraṃ sahāgāraṃ sahaseyyanti evarūpā kāyadvāre āpattiyo āpajjanti, sañcarittaṃ padasodhammaṃ uttarichappañcavācaṃ bhūtārocananti evarūpā vacīdvāre āpattiyo āpajjanti, upanikkhittasādiyanavasena manodvāre rūpiyapaṭiggahaṇāpattiṃ āpajjanti.

301. Sañcaraṇaṃ sañcaro, so etassa atthīti sañcarī, tassa bhāvo **sañcarittaṃ**. Tenāha **''sañcaraṇabhāva''**nti, itthipurisānaṃ antare sañcaraṇabhāvanti attho. **Jāyattane jārattane**ti ca nimittatthe bhummaṃ, jāyabhāvatthaṃ jārabhāvatthanti vuttaṃ hoti. **Jāyabhāve**ti bhariyabhāvāya. **Jārabhāve**ti sāmikabhāvāya. Kiñcāpi imassa padabhājane ''jārī bhavissasī''ti itthiliṅgavasena padabhājanaṃ vuttaṃ, jārattaneti pana niddesassa ubhayaliṅgasādhāraṇattā purisaliṅgavasenapi yojetvā atthaṃ dassento **''itthiyā matiṃ purisassa ārocento jārattane ārocetī''**tiādimāha. Ettha hi ''jāro bhavissasī''ti itthiyā matiṃ purisassa ārocento jārattane āroceti nāma. Pāḷiyaṃ pana itthiliṅgavaseneva yojanā katā, tadanusārena purisaliṅgavasenapi sakkā yojetunti.

Idāni pāḷiyaṃ vuttanayenapi atthaṃ dassento **''apicā''**tiādimāha. **Pati bhavissasī**ti vuttamevatthaṃ ''sāmiko bhavissasī''ti pariyāyavacanena visesetvā dasseti. Idañca jārattaneti niddesassa ubhayaliṅgasādhāraṇattā vuttaṃ. **Muhuttikā bhavissasī**ti asāmikaṃ sandhāya vuttaṃ, **jārī bhavissasī**ti sasāmikaṃ sandhāya. **Antamaso taṅkhaṇikāyapī**ti idaṃ nidassanamattanti āha **''etenevupāyenā''**tiādi.

303. **Serivihāra**nti sacchandacāraṃ. **Attano vasa**nti attano āṇaṃ. **Gotta**nti gotamagottādikaṃ gottaṃ. **Dhammo**ti paṇḍaraṅgaparibbājakādīnaṃ, tesaṃ tesaṃ vā kulānaṃ dhammo. Gottavantesu gottasaddo, dhammacārīsu ca dhammasaddo vattatīti āha **''sagottehī''**tiādi. Tattha **sagottehī**ti samānagottehi, ekavaṃsajātehīti attho. **Sahadhammikehī**ti ekassa satthusāsane sahacaritabbadhammehi, samānakuladhammehi vā. Tenevāha **''ekaṃ satthāra''**ntiādi. Tattha ''ekaṃ satthāraṃ uddissa pabbajitehī''ti iminā paṇḍaraṅgaparibbājakādayo vuttā, **ekagaṇapariyāpannehī**ti mālākārādiekagaṇapariyāpannehi.

Sasāmikā **sārakkhā**. Yassā gamane raññā daṇḍo ṭhapito, sā **saparidaṇḍā**. **Pacchimānaṃ dvinna**nti sārakkhasaparidaṇḍānaṃ micchācāro hoti tāsaṃ sasāmikabhāvato. **Na itarāsa**nti itarāsaṃ māturakkhitādīnaṃ aṭṭhannaṃ purisantaragamane natthi micchācāro tāsaṃ asāmikabhāvato. Yā hi sāmikassa santakaṃ phassaṃ thenetvā paresaṃ abhiratiṃ uppādenti, tāsaṃ micchācāro, na ca mātādayo tāsaṃ phasse issarā. Mātādayo hi na attanā phassānubhavanatthaṃ tā rakkhanti, kevalaṃ anācāraṃ nisedhentā purisantaragamanaṃ tāsaṃ vārenti. Purisassa pana etāsu aṭṭhasupi hotiyeva micchācāro mātādīhi yathā purisena saddhiṃ saṃvāsaṃ na kappeti, tathā rakkhitattā paresaṃ rakkhitagopitaṃ phassaṃ thenetvā phuṭṭhabhāvato.

Dhanena kītāti bhariyabhāvatthaṃ dhanena kītā. Tenāha **''yasmā panā''**tiādi. **Bhogenā**ti bhogahetu. Bhogatthañhi vasantī ''bhogavāsinī''ti vuccati. **Labhitvā**ti yo naṃ vāseti, tassa hatthato labhitvā. Udakapattaṃ āmasitvā gahitā **odapattakinī**. Tenāha **''ubhinna''**ntiādi. **Dhajena āhaṭā**ti ettha dhajayogato senāva dhajasaddena vuttā, ussitaddhajāya senāya āhaṭāti vuttaṃ hoti. Tenāha **''ussitaddhajāyā''**tiādi.

305. **Bahiddhā vimaṭṭhaṃ nāma hotī**ti aññattha ārocitaṃ nāma hoti. **Taṃ kiriyaṃ sampādessatī**ti tassā ārocetvā taṃ kiccaṃ sampādetu vā mā vā, taṃkiriyāsampādane yogyataṃ sandhāya vuttaṃ. Dārakaṃ dārikañca ajānāpetvā tesaṃ mātāpituādīhi mātāpituādīnaṃyeva santikaṃ sāsane pesitepi haraṇavīmaṃsanapaccāharaṇasaṅkhātāya tivaṅgasampattiyā saṅghādiseso hotiyevāti daṭṭhabbaṃ. Yaṃ uddissa sāsanaṃ pesitaṃ, taṃyeva sandhāya tassā mātuādīnaṃ ārocite vatthuno ekattā mātuādayopi khettamevāti khettameva otiṇṇabhāvaṃ dassetuṃ **''buddhaṃ paccakkhāmī''**tiādi udāhaṭaṃ. **Iminā sametī**ti etthāyamadhippāyo – yathā sayaṃ anārocetvā aññena antevāsiādinā ārocāpentassa visaṅketo natthi, evaṃ tassā sayaṃ anārocetvā ārocanatthaṃ mātuādīnaṃ vadantassapi natthi visaṅketoti. Gharaṃ nayatīti **gharaṇī**. **Mūlaṭṭhānañca vasenā**ti ettha purisassa mātuādayo sāsanapesane mūlabhūtattā ''mūlaṭṭhā''ti vuccanti. **Māturakkhitāya mātā bhikkhuṃ pahiṇatī**ti ettha attano vā dhītu santikaṃ ''itthannāmassa bhariyā hotū''ti bhikkhuṃ pahiṇati, purisassa vā santikaṃ ''mama dhītā itthannāmassa bhariyā hotū''ti pahiṇatīti gahetabbaṃ. Esa nayo sesesupi. **Pubbe vuttanayattā**ti paṭhamasaṅghādisese vuttanayattā.

338. **Ettova pakkamatī**ti puna āgantvā āṇāpakassa anārocetvā tatoyeva pakkamati. **Aññena karaṇīyenā**ti gamanahetuvisuddhidassanatthaṃ vuttaṃ. Teneva pana karaṇīyena gantvāpi kiñci anārocento **na vīmaṃsati** nāma. **Anabhinanditvā**ti idaṃ tathā paṭipajjamānaṃ sandhāya vuttaṃ, satipi abhinandane sāsanaṃ anārocento pana **na vīmaṃsati** nāma. **Tatiyapade vuttanayenā**ti ''so tassā vacanaṃ anabhinanditvā''tiādinā vuttanayena. **Vatthugaṇanāyā**ti sambahulānaṃ itthipurisānaṃ samabhāve sati dvinnaṃ dvinnaṃ itthipurisavatthūnaṃ gaṇanāya. Sace pana ekato adhikā honti, adhikānaṃ gaṇanāya āpattibhedo veditabbo.

339-340. Pāḷiyaṃ catutthavāre asatipi ''gacchanto na sampādeti, āgacchanto visaṃvādeti, anāpattī''ti idaṃ atthato āpannamevāti katvā vuttaṃ **''catutthe anāpattī''**ti. **Kārukāna**nti vaḍḍhakīādīnaṃ. Tacchakaayokāratantavāyarajakanhāpitakā pañca kāravo ''kārukā''ti vuccanti. **Evarūpena…pe… anāpattī**ti tādisaṃ gihiveyyāvaccampi na hotīti katvā vuttaṃ.

Kāyato samuṭṭhātīti paṇṇattiṃ vā alaṃvacanīyabhāvaṃ vā ajānantassa kāyato samuṭṭhāti. **Vācato samuṭṭhātī**ti etthāpi eseva nayo. **Kāyavācato samuṭṭhātī**ti paṇṇattiṃ jānitvā alaṃvacanīyabhāvaṃ ajānantassapi kāyavācato samuṭṭhātīti veditabbaṃ. **Alaṃvacanīyā hontī**ti desacārittavasena paṇṇadānādinā pariccattā honti. **Paṇṇattiṃ pana jānitvā**ti ettha alaṃvacanīyabhāvaṃ vāti ca daṭṭhabbaṃ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. sañcarittasikkhāpadavaṇṇanā) ''tadubhayaṃ pana jānitvā etheva tīhi nayehi samāpajjantassa tāneva tīṇi tadubhayajānanacittena sacittakāni hontī''ti vuttaṃ. Tasmā **paṇṇattijānanacittenā**ti etthāpi tadubhayajānanaṃ vattabbaṃ. Bhikkhuṃ ajānāpetvā attano adhippāyaṃ paṇṇe likhitvā dinnaṃ harantassapi āpatti hoti, imassa sikkhāpadassa acittakattāti na gahetabbaṃ. Pāḷiyaṃ pana ''ārocetī''ti vuttattā aṭṭhakathāyañca tattha tattha ārocanasseva dassitattā kāyena vā vācāya vā ārocentasseva āpatti hotīti gahetabbaṃ.

341. **Duṭṭhullādīsupī**ti **ādi**-saddena sañcarittampi saṅgaṇhāti. Ettha pana kiñcāpi itthī nāma manussitthī, na yakkhī, na petī, na tiracchānagatā, puriso nāma manussapuriso, na yakkhotiādi na vuttaṃ, tathāpi manussajātikāva itthipurisā idha adhippetā. Tasmā yesu sañcarittaṃ samāpajjati, tesaṃ manussajātikatā, na nālaṃvacanīyatā, paṭiggaṇhanavīmaṃsanapaccāharaṇānīti imānettha pañcaṅgāni.

Sañcarittasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Kuṭikārasikkhāpadavaṇṇanā

342. Chaṭṭhe **ettakenā**ti ettakena dāruādinā. **Aparicchinnappamāṇāyo**ti aparicchinnadāruādippamāṇāyo. **Mūlacchejjāya purisaṃ yācituṃ na vaṭṭatī**ti parasantakabhāvato mocetvā attanoyeva santakaṃ katvā yācituṃ na vaṭṭati. Evaṃ mūlacchejjāya aññātakaappavāritaṭṭhānato yācantassa aññātakaviññattiyā dukkaṭaṃ. Dāsaṃ attano atthāya sādiyantassapi dukkaṭameva ''dāsidāsapaṭiggahaṇā paṭivirato hotī''ti (dī. ni. 1.10, 194) vacanato. Ñātakapavāritaṭṭhānato pana dāsaṃ mūlacchejjāya yācantassa sādiyanavasena dukkaṭaṃ. **Sakakammaṃ na yācitabbā**ti pāṇātipātasikkhāpadarakkhaṇatthaṃ vuttaṃ. **Aniyametvāpi na yācitabbā**ti manussānaṃ aññathā gāhassapi sambhavato vuttaṃ, suddhacittena pana hatthakammaṃ yācantassa āpatti nāma natthi.

Sabbakappiyabhāvadīpanatthanti sabbaso kappiyabhāvadīpanatthaṃ. **Mūlaṃ dethāti vattuṃ vaṭṭatī**ti yasmā mūlaṃ dassāmāti tehi paṭhamaṃ vuttattā viññatti na hoti, yasmā ca mūlanti bhaṇitaṃ sāmaññavacanato akappiyavacanaṃ na hoti, tasmā mūlaṃ dethāti vattuṃ vaṭṭati. **Anajjhāvutthaka**nti apariggahitaṃ. **Akappiyakahāpaṇādi na dātabba**nti kiñcāpi akappiyakahāpaṇādiṃ asādiyantena kappiyavohārato dātuṃ vaṭṭati, tathāpi sāruppaṃ na hoti. Manussā ca etassa santakaṃ kiñci atthīti viheṭhetabbaṃ maññantīti akappiyakahāpaṇādidānaṃ paṭikkhittaṃ. **Tatheva pācetvā**ti hatthakammavaseneva pācetvā. ''Kiṃ, bhante''ti ettakepi pucchite yadatthāya paviṭṭho, taṃ kathetuṃ vaṭṭati pucchitapañhattā.

Vattanti cārittaṃ, āpatti pana na hotīti adhippāyo. **Kappiyaṃ kārāpetvā paṭiggahetabbānī**ti sākhāya laggarajasmiṃ patte patitepi sākhaṃ chinditvā khāditukāmatāyapi sati sukhaparibhogatthaṃ vuttaṃ. **''Nadiṃ vā…pe… āharā''ti vatthuṃ vaṭṭatī**ti apariggahitattā vuttaṃ. **Gehato…pe… paribhuñjitabba**nti pariggahitaudakattā viññattiyā dukkaṭaṃ hotīti adhippāyo. **Alajjīhi…pe… na kāretabba**nti idaṃ uttaribhaṅgādhikārattā ajjhoharaṇīyaṃ sandhāya vuttaṃ. Bāhiraparibhogesu pana alajjīhipi hatthakammaṃ kāretuṃ vaṭṭatīti.

Goṇaṃ pana…pe… āharāpetuṃ na vaṭṭatīti attano atthāya mūlacchejjavasena āharāpetuṃ na vaṭṭati. **Āharāpentassa dukkaṭa**nti aññātakaviññattiyā dukkaṭaṃ. Attano atthāya sādiyanepi dukkaṭameva ''hatthigavāssavaḷavapaṭiggahaṇā paṭivirato hotī''ti (dī. ni. 1.10, 194) vuttattā. Tenevāha **''ñātakapavāritaṭṭhānatopi mūlacchejjāya yācituṃ na vaṭṭatī''**ti. **Rakkhitvā**ti yathā corā na haranti, evaṃ rakkhitvā. **Jaggitvā**ti tiṇadānādīhi jaggitvā. **Na sampaṭicchitabba**nti attano atthāya goṇe sādiyanassa paṭikkhittattā vuttaṃ.

Sakaṭaṃ dethāti…pe… vaṭṭatīti mūlacchejjavasena sakaṭaṃ dethāti vattuṃ na vaṭṭati. **Tāvakālikaṃ vaṭṭatī**ti tāvakālikaṃ katvā sabbattha yācituṃ vaṭṭati. Valliādīsu ca parapariggahitesu eseva nayoti yojetabbaṃ. **Garubhaṇḍappahonakesuyeva ca valliādīsū**ti ettha **ādi**-saddena veḷumuñjapabbajatiṇamattikānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Yaṃ pana vatthuvasena appaṃ hutvā agghavasena mahantaṃ haritālahiṅgulakādi, taṃ garubhaṇḍaṃ appahontampi yācituṃ na vaṭṭatīti vadanti.

Sāti viññattiṃ parāmasati. Sā ca idha parikathādinā yena kenaci adhippāyaviññāpanaṃ viññattīti gahetabbā. Tenāha **''sabbena sabba''**nti, sabbappakārenāti attho. Tena ''parikathādivasenapi viññāpanaṃ na vaṭṭatī''ti dīpeti. Parikathobhāsanimittakammampi hi cīvarapiṇḍapātesu dvīsu paccayesu na vaṭṭati. Idāni senāsanapaccaye adhippetaṃ viññattiṃ parikathādīhi visesetvā dassento **''āhara dehīti viññattimattameva na vaṭṭatī''**ti āha. **Parikathobhāsanimittakammāni vaṭṭantī**ti ettha **parikathā** nāma pariyāyena kathanaṃ bhikkhusaṅghassa senāsanaṃ sambādhantiādivacanaṃ. **Obhāso** nāma ujukameva akathetvā yathā adhippāyo vibhūto hoti, evaṃ obhāsanaṃ, upāsakā, tumhe kuhiṃ vasathāti? Pāsāde, bhanteti. Bhikkhūnaṃ pana, upāsakā, pāsādo na vaṭṭatītiādivacanaṃ. **Nimittakammaṃ** nāma paccaye uddissa yathā adhippāyo viññāyati, evaṃ nimittakammaṃ, senāsanatthaṃ bhūmiparikammādīni karontassa ''kiṃ, bhante, karosi, ko kārāpetī''ti vutte ''na kocī''tiādivacanaṃ.

Idāni gilānapaccaye viññattiādikaṃ sabbampi vaṭṭatīti dassento āha **''gilānapaccaye panā''**tiādi. Tathā uppannaṃ pana bhesajjaṃ roge vūpasante paribhuñjituṃ vaṭṭati, na vaṭṭatīti? Tattha vinayadharā ''bhagavatā rogasīsena paribhogassa dvāraṃ dinnaṃ, tasmā arogakālepi paribhuñjituṃ vaṭṭati, āpatti na hotī''ti vadanti. Suttantikā pana ''kiñcāpi āpatti na hoti, ājīvaṃ pana kopeti, tasmā sallekhappaṭipattiyaṃ ṭhitassa na vaṭṭati, sallekhaṃ kopetī''ti vadanti. **Ukkamantī**ti apagacchanti.

344. Maṇi kaṇṭhe assāti **maṇikaṇṭho,** maṇinā upalakkhito vā kaṇṭho assāti **maṇikaṇṭho**ti majjhapadalopīsamāso daṭṭhabbo. **Devavaṇṇa**nti devattabhāvaṃ. **Pasannākāra**nti pasannehi kātabbakiccaṃ, kāyaveyyāvaccasaṅkhātaṃ upaṭṭhānanti vuttaṃ hoti. Maṇiyācanāya tassa anāgamanena attano vaḍḍhi hotīti vuttaṃ ''maṇinā me attho''ti, mantapadanīhārena vā tathā vuttanti daṭṭhabbaṃ.

345. **Vattamānasamīpe**ti vattamānassa samīpe atīte. **Evaṃ vattuṃ labbhatī**ti ''āgatosī''ti vattabbe vattamānasamīpattā ''āgacchasī''ti evaṃ vattamānavohārena vattuṃ labbhati. Lakkhaṇaṃ panettha saddasatthānusārato veditabbaṃ. **So eva nayo**ti ''āgatomhī''ti vattabbe ''āgacchāmī''ti ayampi vattamānasamīpe vattamānavohāroti dasseti.

348-349. Yasmā pana na sakkā kevalaṃ yācanāya kiñci kātuṃ, tasmā ''sayaṃ yācitakehi upakaraṇehī''ti adhippāyattho vutto. Uddhaṃmukhaṃ littā **ullittā,** adhomukhaṃ littā **avalittā**. Yasmā pana uddhaṃmukhaṃ limpantā yebhuyyena anto limpanti, adhomukhaṃ limpantā ca bahi, tasmā vuttaṃ **''ullittāti antolittā, avalittāti bahilittā''**ti. Tattha **ullittā** nāma ṭhapetvā tulāpiṭṭhasaṅghāṭavātapānadhūmachiddādibhedaṃ alepokāsaṃ avasese lepokāse kuṭṭehi saddhiṃ ghaṭetvā chadanassa anto sudhāya vā mattikāya vā littā. **Avalittā** nāma vuttanayeneva chadanassa bahi littā. **Ullittāvalittā** nāma tatheva chadanassa anto ca bahi ca littā.

Byañjanaṃ sametīti ''kārayamānenā''ti hetukattuvasena uddiṭṭhapadassa ''kārāpentenā''ti hetukattuvaseneva niddesassa katattā byañjanaṃ sameti. Yadi evaṃ ''karonto vā kārāpento vā''ti kasmā tassa padabhājanaṃ vuttanti āha **''yasmā panā''**tiādi. ''Attanā vippakataṃ parehi pariyosāpetī''tiādivacanato **''karontenapi idha vuttanayeneva paṭipajjitabba''**nti vuttaṃ. Tattha **idha vuttanayenevā**ti imasmiṃ sikkhāpade vuttanayeneva. **Ubhopete**ti kārakakārāpakā. **Kārayamānenāti imināva padena saṅgahitā**ti kathaṃ saṅgahitā. Na hi kārayamāno karonto nāma hoti, evaṃ panettha adhippāyo veditabbo – yasmā karontenapi kārayamānenapi idha vuttanayeneva paṭipajjitabbaṃ, tasmā kārayamānena evaṃ paṭipajjitabbanti vutte pageva karontenāti idaṃ atthato āgatamevāti ''kārayamānenā''ti bhagavatā vuttaṃ. Tato ''kārayamānenā''ti vutte sāmatthiyato labbhamānopi attho teneva saṅgahito nāma hotīti. **Byañjanaṃ vilomitaṃ bhaveyyā**ti yasmā ''kārayamānenā''ti imassa ''karontenā''ti idaṃ pariyāyavacanaṃ na hoti, tasmā karontena vā kārāpentena vāti padatthavasena niddese kate byañjanaṃ viruddhaṃ bhaveyyāti adhippāyo. **Atthamattamevā**ti padatthato sāmatthiyato ca labbhamānaṃ atthamattameva.

Uddesoti uddisitabbo. **Abbohārika**nti appamāṇaṃ. ''Āyāmato ca vitthārato cā''ti avatvā vikappatthassa **vā**-saddassa vuttattā ekatobhāgena vaḍḍhitepi āpattiyevāti dassento **''yo panā''**tiādimāha. **Tihatthā**ti vaḍḍhakīhatthena tihatthā. **Pamāṇayutto mañco**ti pakatividatthiyā navavidatthippamāṇo mañco. **Pamāṇikā kāretabbā**ti ukkaṭṭhappamāṇaṃ sandhāya vuttattā ukkaṭṭhappamāṇayuttāva kuṭi adesitavatthukā na vaṭṭati, pamāṇato pana ūnatarā adesitavatthukāpi vaṭṭatīti kassaci sandeho siyāti taṃnivattanatthaṃ **''pamāṇato ūnatarampī''**tiādi vuttaṃ. Tattha **pamāṇato ūnatara**nti pāḷiyaṃ vuttappamāṇato ūnataraṃ. Pacchimena pamāṇena catuhatthato ūnatarā kuṭi nāma na hotīti catuhatthato paṭṭhāya kuṭilakkhaṇappattaṃ kuṭiṃ dassetuṃ **''catuhatthaṃ pañcahatthampī''**ti vuttaṃ. **Kalalalepo**ti kenaci silesena katalepo, tambamattikādikalalalepo vā. **Alepo evā**ti abbohārikāyevāti adhippāyo. **Piṭṭhasaṅghāṭo** dvārabāhā. **Oloketvāpī**ti apaloketvāpi, apalokanakammavasenapi kātuṃ vaṭṭatīti adhippāyo.

353. Yathā sīhādīnaṃ gocarāya pakkamantānaṃ nibaddhagamanamaggo na vaṭṭati, evaṃ hatthīnampi nibaddhagamanamaggo na vaṭṭati. **Etesa**nti sīhādīnaṃ. **Cāribhūmī**ti gocarabhūmi. **Na gahitā**ti na vāritāti adhippāyo. **Ārogyatthāyā**ti nirupaddavatthāya. **Sesānī**ti pubbaṇṇanissitādīni. **Pubbaṇṇanissita**nti ettha pubbaṇṇaviruhanaṭṭhānaṃ pubbaṇṇa-saddena gahitaṃ. Tenāha – **''sattannaṃ dhaññānaṃ…pe… ṭhita''**nti. Abhihananti etthāti **abbhāghātaṃ**. ''Verighara''nti vuttamevatthaṃ vibhāvetuṃ **''corānaṃ māraṇatthāya kata''**nti vuttaṃ. **Dhammagandhikā**ti hatthapādādichindanagandhikā.

Āvijjituṃ na sakkā hotīti chindataṭādisambhavato na sakkā hoti āvijjituṃ. **Pācina**nti kuṭivatthusāmantā cinitabbaadhiṭṭhānaṃ. Kiñcāpi idha pubbapayogasahapayogānaṃ adinnādāne viya viseso natthi, tathāpi tesaṃ vibhāgena dassanaṃ chinditvā puna kātabbāti ettha kuṭiyā bhedanaparicchedadassanatthaṃ kataṃ. **Tadatthāyā**ti tacchanatthāya. **Evaṃ kata**nti adesitavatthuṃ pamāṇātikkantaṃ vā kataṃ. Dārunā kataṃ kuṭṭaṃ etthāti **dārukuṭṭikā,** kuṭi. **Silākuṭṭika**ntiādīsupi eseva nayo. **Paṇṇasāla**nti bahi paṇṇehi chādetabbaṃ ullittāvalittaṃ kuṭimeva vadati. Tenevāha **''sabhitticchadanaṃ limpissāmī''**ti.

Antolepeneva niṭṭhāpetukāmaṃ sandhāya **''antolepe vā''**tiādi vuttaṃ. **Bahilepe vā**ti etthāpi eseva nayo. Tasmiṃ dvārabaddhe vā vātapāne vā ṭhapiteti yojetabbaṃ. **Tassokāsa**nti tassa dvārabaddhassa vā vātapānassa vā okāsaṃ. **Puna vaḍḍhetvā vā**ti pubbeva ṭhapitokāsaṃ khuddakaṃ ce, bhedanena puna vaḍḍhetvā. **Lepo na ghaṭiyatī**ti pubbe dinnalepo dvārabaddhena vā vātapānena vā saddhiṃ na ghaṭiyati, ekābaddhaṃ hutvā na tiṭṭhatīti vuttaṃ hoti. **Ta**nti dvārabaddhaṃ vā vātapānaṃ vā. **Paṭhamameva saṅghādiseso**ti lepakiccassa niṭṭhitattā dvārabaddhaṃ vā vātapānaṃ vā ṭhapanato pubbeyeva saṅghādiseso. **Aṭṭhaṅgulamattena appattacchadanaṃ katvā**ti ettha evaṃ me āpatti na siyāti bhittiyaṃ vā chadane vā ekaṅgulamattampi okāsaṃ lepena aghaṭetvā ṭhapeti, vaṭṭatīti vadanti. Mattikākuṭṭameva mattikālepasaṅkhyaṃ gacchatīti āha – **''sace mattikāya kuṭṭaṃ karoti, chadanalepena saddhiṃ ghaṭane āpattī''**ti. **Ubhinnaṃ anāpattī**ti purimassa lepassa aghaṭitattā dutiyassa attuddesikatāsambhavato ubhinnaṃ anāpatti, tasmā vināpi vattasīsena tena anāṇatto tassa karomīti karoti, ubhinnaṃ anāpattiyeva. Sace tena āṇatto karoti, mūlaṭṭhasseva āpatti.

354. **Chattiṃsa catukkāni** nāma ''bhikkhu kuṭiṃ karotī''tiādimhi paṭhamavāre adesitavatthukacatukkaṃ desitavatthukacatukkaṃ pamāṇātikkantacatukkaṃ pamāṇikacatukkaṃ adesitavatthukappamāṇātikkantacatukkaṃ desitavatthukappamāṇikacatukkanti cha catukkāni, evaṃ samādisativārādīsupi pañcasūti chattiṃsa. **Āpattibhedadassanatthaṃ vuttānī**ti ''sārambhe ce bhikkhu vatthusmiṃ aparikkamane''ti avisesena mātikāya vuttattā sārambhaaparikkamanesupi saṅghādisesova siyāti micchāgāhanivattanatthaṃ sārambhe aparikkamane ca dukkaṭaṃ, adesitavatthukatāya pamāṇātikkantatāya ca saṅghādisesoti evaṃ āpattibhedadassanatthaṃ vuttāni.

355-361. ''Dvīhi saṅghādisesehī''ti vattabbe vibhattibyattayena ca vacanabyattayena ca **dvinnaṃ saṅghādisesenā**ti vuttanti āha **''dvīhi saṅghādisesehi…pe… attho veditabbo''**ti. ''Aññassa vā dātabbā''ti vuttattā vippakataṃ kuṭiṃ labhitvā attano atthāya karontassapi ādito paṭṭhāya akatattā anāpattiyevāti vadanti. **Apacinitabbā**ti

viddhaṃsetabbā. **Bhūmisamaṃ katvā**ti kuṭivatthusamaṃ katvā.

364. **Na hettha lepo ghaṭiyatī**ti chadanalepassa abhāvato vuttaṃ, visuṃyeva anuññātattā pana sacepi leṇassa anto uparibhāge cittakammādikaraṇatthaṃ lepaṃ denti, vaṭṭatiyeva. Lepadānavasena akatā iṭṭhakādiguhā guhā nāmāti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Tiṇehi vā paṇṇehi vā chāditakuṭikāva vuttā**ti ''kukkuṭacchikagehaṃ vaṭṭatī''ti vatvā ''chadanaṃ daṇḍakehī''tiādinā puna taṃ dassentehi tiṇapaṇṇacchadanā kuṭikāva vuttā. **Chadanaṃ daṇḍakehi jālabandhaṃ katvā**ti chadanaṃ dīghato tiriyato ca ṭhapitadaṇḍakehi jālaṃ viya bandhitvā. **Ogumphetvā**ti tiṇādiṃ viddhaṃsetvā. **Bhittilepena saddhiṃ lepe ghaṭite**ti ettha ullittāvalittabhāvassa chadanaṃ sandhāya vuttattā sacepi bhittilepena anatthiko hoti, chadanalepe samantato bhittiyā appamattakenapi ghaṭite bhittilepena vināpi āpattiyevāti vadanti. Upacikāmocanatthameva heṭṭhā pāsāṇakuṭṭaṃ katvā taṃ alimpitvā upari limpati, lepo na ghaṭiyati nāma, **anāpattiyevā**ti iminā aṭṭhakathāvacanena taṃ na sameti. Tattha keci vadanti ''bhittiṃ alimpitukāmatāya abhāvato chadanalepe pāsāṇakuṭṭena saddhiṃ ghaṭitepi tattha anāpatti vuttā''ti, tampi na yuttaṃ. ''Upacikāmocanatthamevā''ti hi vuttattā pāsāṇakuṭṭe puna limpitukāmatāya abhāvoyeva viññāyati, teneva ''taṃ alimpitvā''ti vuttaṃ. Tasmā ''ullittādibhāvo…pe… chadanameva sandhāya vutto''ti idaṃ satipi bhittilepe chadanalepena vinā āpatti na hotīti chadanalepassa padhānabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ, na pana bhittilepena vināpi āpatti hotīti dassanatthanti vadanti, idameva cettha yuttataranti amhākaṃ khanti. **Etthā**ti tiṇakuṭikāya.

Ettha ca tiṇakuṭikāya eva sabbathā anāpattibhāvassa dassanaṃ **parivārapāḷiṃ** ānetvā tiṇakuṭikāya sārambhādipaccayāpi anāpattibhāvo sukhena sakkā sādhetunti kataṃ. Tiṇakuṭikāya ca sabbathā anāpattibhāve sādhite teneva nayena leṇaguhādīsupi sārambhādipaccayāpi anāpattibhāvo sakkā viññātunti. Teneva **''yaṃ panā''**tiādi vuttaṃ. Tathā hi tiṇakuṭikāya sārambhādipaccayāpi anāpattibhāve sādhite teneva nayena aññassatthāya karontassapi sārambhādipaccayāpi anāpattibhāvo atthato dassitoyeva hoti. Evañca sati bhikkhu samādisitvā pakkamati ''kuṭiṃ me karothā''ti, samādisati ca desitavatthukā ca hotu anārambhā ca saparikkamanā cāti, tassa kuṭiṃ karonti adesitavatthukaṃ sārambhaṃ aparikkamanaṃ. ''Āpatti kārukānaṃ tiṇṇaṃ dukkaṭāna''nti pāḷiyaṃ aññassatthāya karontassapi sārambhādipaccayāpi dukkaṭaṃ kasmā vuttanti imaṃ codanaṃ manasi nidhāya **''yaṃ pana…pe… akaraṇapaccayā vutta''**nti idaṃ vuttaṃ. Ayañhettha adhippāyo – aññassatthāya karontassapi sārambhādipaccayāpi anāpattiyeva. ''Āpatti kārukānaṃ tiṇṇaṃ dukkaṭāna''nti idaṃ pana aññassatthāya karontassa na sārambhādipaccayā āpattidassanatthaṃ vuttaṃ, kiñcarahi yathāsamādiṭṭhāya akaraṇapaccayā āpattidassanatthanti. Yasmā bahūsu potthakesu satasodhitasammate ca purāṇapotthake ayameva pāṭhakkamo dissati, tasmā yathādiṭṭhapāṭhānukkamenevettha attho pakāsito. Katthaci potthake pana ''kuṭilakkhaṇappattampi kuṭiṃ…pe… anāpattī''ti imassānantaraṃ ''yaṃ panā''tiādipāṭhaṃ likhanti, evañca sati tattha adhippāyo pākaṭoyeva. **Anāpattīti vatvā**ti uposathāgārañca bhavissati, ahañca vasissāmītiādīsu vāsāgāratthāya eva aniyamitattā anāpattīti vatvā.

Pamāṇātikkantakuṭikaraṇalakkhaṇā kiriyāyeva, adesitavatthumūlikāyapi āpattiyā aṅgaṃ hoti pamāṇātikkantamūlikāyapi, tadubhayaṃ ekato katvā ''kiriyākiriyato''ti vuttaṃ. Vatthuṃ adesāpetvā pamāṇayuttaṃ kuṭiṃ karontassapi vatthuṃ desāpetvā akiriyāya kuṭikaraṇakiriyāya ca samuṭṭhānato kiriyākiriyatova samuṭṭhātīti veditabbaṃ. **Acittaka**nti paṇṇattiajānanacittena acittakaṃ. Ullittādīnaṃ aññataratā, heṭṭhimappamāṇasambhavo, adesitavatthutā, pamāṇātikkantatā, attuddesikatā, vāsāgāratā, lepaghaṭṭanāti imānettha cha vā satta vā aṅgāni.

Kuṭikārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Vihārakārasikkhāpadavaṇṇanā

365. Sattame **evaṃnāmake nagare**ti kosambīnāmake. Tassa kira nagarassa ārāmapokkharaṇīādīsu tesu tesu ṭhānesu kosambarukkhāva ussannā ahesuṃ, tasmā kosambīti saṅkhyaṃ agamāsi. Kusumbassa nāma isino assamato avidūre māpitattāti eke. Idaṃ vuttaṃ hoti – kusumbassa isino nivāsabhūmi kosambī, tassa ca avidūre bhavattā nagaraṃ kosambīti saṅkhyaṃ gatanti. **Ghositanāmakena kira seṭṭhinā so kārito**ti ettha ko ghositaseṭṭhi, kathañcānena so ārāmo kāritoti? Pubbe kira addilaraṭṭhaṃ nāma ahosi. Tato kotūhalako nāma daliddo chātakabhayena saputtadāro subhikkhaṃ raṭṭhaṃ gacchanto puttaṃ vahituṃ asakkonto chaḍḍetvā agamāsi. Mātā nivattitvā taṃ gahetvā gatā. Te ekaṃ gopālakagāmaṃ pavisiṃsu. Gopālakānañca tadā bahupāyāso paṭiyatto hoti, tato pāyāsaṃ labhitvā bhuñjiṃsu. Atha so puriso bahutaraṃ pāyāsaṃ bhutto jīrāpetuṃ asakkonto rattibhāge kālaṃ katvā tattheva sunakhiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā kukkuro jāto, so gopālakassa piyo ahosi. Gopālako ca paccekabuddhaṃ upaṭṭhāti. Paccekabuddhopi bhattakiccakāle kukkurassa ekaṃ piṇḍaṃ deti. So paccekabuddhe sinehaṃ uppādetvā gopālakena saddhiṃ paṇṇasālampi gacchati, gopālake asannihite bhattavelāyaṃ sayameva gantvā kālārocanatthaṃ paṇṇasāladvāre bhussati, antarāmaggepi caṇḍamige disvā bhussitvā palāpeti. So paccekabuddhe mudukena cittena kālaṃ katvā devaloke nibbatti. Tatrāssa ''ghosakadevaputto''tveva nāmaṃ ahosi.

So devalokato cavitvā kosambiyaṃ ekasmiṃ kulaghare nibbatti. Taṃ aputtako kira seṭṭhi tassa mātāpitūnaṃ dhanaṃ datvā puttaṃ katvā aggahesi. Atha attano putte jāte sattakkhattuṃ ghātāpetuṃ upakkami. So puññavantatāya sattasupi ṭhānesu maraṇaṃ appatvā avasāne ekāya seṭṭhidhītāya veyyattiyena laddhajīviko aparabhāge pitu accayena seṭṭhiṭṭhānaṃ patvā ghositaseṭṭhi nāma jāto. Aññepi kosambiyaṃ kukkuṭaseṭṭhi, pāvāriyaseṭṭhīti dve seṭṭhino atthi, iminā saddhiṃ tayo ahesuṃ.

Tena ca samayena tesaṃ sahāyakānaṃ seṭṭhīnaṃ kulūpakā pañcasatā isayo pabbatapāde vasiṃsu. Te kālena kālaṃ loṇambilasevanatthaṃ manussapathaṃ āgacchanti. Athekasmiṃ vāre gimhasamaye manussapathaṃ āgacchantā nirudakaṃ mahākantāraṃ atikkamitvā kantārapariyosāne mahantaṃ nigrodharukkhaṃ disvā cintesuṃ ''yādiso ayaṃ rukkho, addhā ettha mahesakkhāya devatāya bhavitabbaṃ, sādhu vatassa, sace no pānīyaṃ vā paribhojanīyaṃ vā dadeyyā''ti. Devatā isīnaṃ ajjhāsayaṃ viditvā ''imesaṃ saṅgahaṃ karissāmī''ti attano ānubhāvena viṭapantarato naṅgalasīsamattaṃ udakadhāraṃ pavattesi. Isigaṇo rajatakkhandhasadisaṃ udakavaṭṭiṃ disvā attano bhājanehi udakaṃ gahetvā paribhogaṃ katvā cintesi ''devatāya amhākaṃ paribhogudakaṃ dinnaṃ, idaṃ pana agāmakaṃ mahāraññaṃ, sādhu vatassa, sace no āhārampi dadeyyā''ti. Devatā isīnaṃ upakappanavasena dibbāni yāgukhajjakādīni datvā santappesi.

Isayo cintayiṃsu ''devatāya amhākaṃ paribhogudakampi bhojanampi sabbaṃ dinnaṃ, sādhu vatassa, sace no attānaṃ dasseyyā''ti. Devatā tesaṃ ajjhāsayaṃ viditvā upaḍḍhakāyaṃ dassesi. Devate mahatī te sampatti, kiṃ kammaṃ katvā imaṃ sampattiṃ adhigatāsīti. Nātimahantaṃ parittakaṃ kammaṃ katvāti. Upaḍḍhuposathakammaṃ nissāya hi devatāya sampatti laddhā. Anāthapiṇḍikassa kira gehe ayaṃ devaputto kammakāro ahosi. Seṭṭhissa hi gehe uposathadivasesu antamaso dāsakammakāre upādāya sabbo jano uposathiko hoti. Ekadivasaṃ ayaṃ kammakāro ekakova pāto uṭṭhāya kammantaṃ gato. Mahāseṭṭhi nivāpaṃ labhamānamanusse sallakkhento etassevekassa araññaṃ gatabhāvaṃ ñatvā assa sāyamāsatthāya nivāpaṃ adāsi. Bhattakāradāsī ekasseva bhattaṃ pacitvā araññato āgatassa bhattaṃ vaḍḍhetvā adāsi. Kammakāro cintayi ''aññesu divasesu imasmiṃ kāle gehaṃ ekasaddaṃ ahosi, ajja ativiya sannisinnaṃ, kiṃ nu kho eta''nti. Tassa sā ācikkhi ''ajja imasmiṃ gehe sabbe manussā uposathikā, mahāseṭṭhi tuyhevekassa nivāpaṃ adāsī''ti. Evaṃ ammāti. Āma sāmīti. ''Imasmiṃ kāle uposathaṃ samādinnassa uposathakammaṃ hoti, na hotī''ti mahāseṭṭhiṃ puccha ammāti. Tāya gantvā pucchito mahāseṭṭhi āha – ''sakalauposathakammaṃ na hoti, upaḍḍhakammaṃ pana hoti, uposathiko hotī''ti. Kammakāro bhattaṃ abhuñjitvā mukhaṃ vikkhāletvā uposathiko hutvā vasanaṭṭhānaṃ gahetvā nipajji. Tassa āhāraparikkhīṇakāyassa rattiṃ vāto kuppi. So paccūsasamaye kālaṃ katvā upaḍḍhuposathakammanissandena mahāvattaniaṭavidvāre nigrodharukkhadevaputto hutvā nibbatti.

So taṃ pavattiṃ isīnaṃ ārocesi. Isayo pucchiṃsu ''tumhehi mayaṃ 'buddho dhammo saṅgho'ti assutapubbaṃ sāvitā, uppanno nu kho loke buddho''ti. Āma, bhante, uppannoti. Idāni kuhiṃ vasatīti. Sāvatthiyaṃ nissāya jetavane, bhanteti. Isayo ''tiṭṭhatha tumhe, mayaṃ satthāraṃ passissāmā''ti haṭṭhatuṭṭhā nikkhamitvā anupubbena kosambīnagaraṃ sampāpuṇiṃsu. Mahāseṭṭhino ''isayo āgatā''ti paccuggamanaṃ katvā ''sve amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhatha, bhante''ti nimantetvā punadivase isigaṇassa mahādānaṃ adaṃsu. Isayo ''bhutvāva gacchāmā''ti āpucchiṃsu. Bhante, tumhe aññasmiṃ kāle ekampi māsaṃ dvepi tayopi cattāropi māse vasitvā gacchatha, imasmiṃ pana vāre hiyyo āgantvā ''ajjeva gacchāmā''ti vadatha, kiṃ idanti. Āma gahapatayo buddho loke uppanno, na kho pana sakkā jīvitantarāyo jānituṃ, tena mayaṃ turitā gacchāmāti. Tena hi, bhante, mayampi āgacchāma, amhehi saddhiṃyeva gacchathāti. ''Tumhe agāriyā nāma mahājaṭā, tiṭṭhatha tumhe, mayaṃ puretaraṃ gamissāmā''ti nikkhamitvā ekaṭṭhāne dve divasāni avasitvā turitagamanena sāvatthiṃ patvā jetavanavihāre satthu santikameva agamaṃsu. Tattha madhuradhammakathaṃ sutvā sabbeva pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu.

Tepi tayo seṭṭhino pañcahi pañcahi sakaṭasatehi sappimadhuphāṇitādīni ceva paṭṭuṇṇadukūlādīni ca ādāya kosambito nikkhamitvā anupubbena sāvatthiṃ patvā jetavanasāmante khandhāvāraṃ bandhitvā satthu santikaṃ gantvā vanditvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdiṃsu. Satthā tiṇṇampi sahāyānaṃ madhuradhammakathaṃ kathesi. Te balavasomanassajātā satthāraṃ nimantetvā punadivase mahādānaṃ adaṃsu, puna nimantetvā punadivaseti evaṃ aḍḍhamāsaṃ dānaṃ datvā ''bhante, amhākaṃ janapadaṃ āgamanāya paṭiññaṃ dethā''ti pādamūle nipajjiṃsu. Bhagavā ''suññāgāre kho gahapatayo tathāgatā abhiramantī''ti āha. ''Ettāvatā paṭiññā dinnā nāma hotī''ti gahapatayo sallakkhetvā ''dinnā no bhagavatā paṭiññā''ti pādamūle nipajjitvā dasabalaṃ vanditvā nikkhamitvā antarāmagge yojane yojane vihāraṃ kāretvā anupubbena kosambiṃ patvā ''loke buddho uppanno''ti kathayiṃsu. Tayo janā attano attano ārāme mahantaṃ dhanapariccāgaṃ katvā bhagavato vihāre kārāpesuṃ. Tattha kukkuṭaseṭṭhinā kārito **kukkuṭārāmo** nāma ahosi. Pāvārikaseṭṭhinā ambavane kārito **pāvārikambavanaṃ** nāma. Ghositena kārito **ghositārāmo** nāma ahosi. Taṃ sandhāya vuttaṃ ''ghositanāmakena kira seṭṭhinā so kārito''ti.

Yo abhinikkhamanakāle saddhiṃ nikkhanto, yassa ca satthārā parinibbānakāle brahmadaṇḍo āṇatto, taṃ sandhāyāha **''bodhisattakāle upaṭṭhākachannassā''**ti. Iminā ca yo **majjhimanikāye channovādasutte** (ma. ni. 3.389 ādayo) gilāno hutvā dhammasenāpatinā ovadiyamānopi māraṇantikavedanaṃ adhivāsetuṃ asakkonto tiṇhena

satthena kaṇṭhanāḷiṃ chinditvā maraṇabhaye uppanne gatinimitte ca upaṭṭhite attano puthujjanabhāvaṃ ñatvā saṃviggo vipassanaṃ paṭṭhapetvā saṅkhāre pariggaṇhanto arahattaṃ patvā samasīsī hutvā parinibbāyi, ayaṃ so na hotīti dasseti. Pūjāvacanappayoge kattari sāmivacanassapi icchitattā āha **''gāmassa vā pūjita''**nti. Lakkhaṇaṃ panettha saddasatthānusārato veditabbaṃ. **Ekeko koṭṭhāso**ti ekeko bhāgo.

366. **Kiriyato samuṭṭhānabhāvo**ti kevalaṃ kiriyāmattato samuṭṭhānabhāvaṃ paṭikkhipati, vatthuno pana adesanāya kuṭikaraṇakiriyāya ca samuṭṭhānato kiriyākiriyato samuṭṭhātīti veditabbaṃ. Imasmiṃ sikkhāpade **bhikkhū vā anabhineyyā**ti ettha **vā**-saddo ''ayaṃ vā so mahānāgo''tiādīsu viya avadhāraṇatthoti daṭṭhabbo.

Vihārakārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Paṭhamaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā

380. Aṭṭhame pākārena parikkhittanti sambandho. **Gopuraṭṭālakayutta**nti dvārapāsādena ca tattha tattha pākāramatthake patiṭṭhāpitaaṭṭālakehi ca yuttaṃ. Veḷūhi parikkhittattā abbhantare pupphūpagaphalūpagarukkhasañchannattā ca **nīlobhāsaṃ**. Chāyūdakasampattiyā bhūmibhāgasampattiyā ca **manoramaṃ**. **Kāḷakavesenā**ti kalandakarūpena. **Nivāpa**nti bhojanaṃ. **Ta**nti uyyānaṃ. **Dabboti tassa therassa nāma**nti dabbatthambhe patitattā dabboti tassa therassa nāmaṃ ahosi.

Kassapadasabalassa sāsanosakkanakāle kira satta bhikkhū ekacittā hutvā aññe sāsane agāravaṃ karonte disvā ''idha kiṃ karoma, ekamante samaṇadhammaṃ katvā dukkhassantaṃ karissāmā''ti nisseṇiṃ bandhitvā uccaṃ pabbatasikharaṃ abhiruhitvā attano cittabalaṃ jānantā ''nisseṇiṃ pātentu, jīvite sālayā otarantu, mā pacchānutappino ahuvatthā''ti vatvā sabbe ekacittā hutvā nisseṇiṃ pātetvā ''appamattā hotha, āvuso''ti aññamaññaṃ ovaditvā cittaruciyesu ṭhānesu nisīditvā samaṇadhammaṃ kātuṃ ārabhiṃsu.

Tatreko thero pañcame divase arahattaṃ patvā ''mama kiccaṃ nipphannaṃ, ahaṃ imasmiṃ ṭhāne kiṃ karissāmī''ti iddhiyā uttarakuruto piṇḍapātaṃ āharitvā āha – ''āvuso, imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjatha, bhikkhācārakiccaṃ mamāyattaṃ hotu, tumhe attano kammaṃ karothā''ti. Kiṃ nu mayaṃ, āvuso, nisseṇiṃ pātentā evaṃ avacumha ''yo paṭhamaṃ dhammaṃ sacchikaroti, so bhikkhaṃ āharatu, tenābhataṃ sesā paribhuñjitvā samaṇadhammaṃ karissantī''ti. Natthi, āvusoti. Tumhe attano pubbahetunāva labhittha, mayampi sakkontā vaṭṭassantaṃ karissāma, gacchatha tumheti. Thero te saññāpetuṃ asakkonto phāsukaṭṭhāne piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā gato. Aparopi thero sattame divase anāgāmiphalaṃ patvā tato cuto suddhāvāsabrahmaloke nibbatto, itare therā ekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaritvā tesu tesu kulesu nibbattā. Eko gandhāraraṭṭhe takkasilanagare rājagehe nibbatto, eko paccantimaraṭṭhe paribbājikāya kucchimhi nibbatto, eko bāhiyaraṭṭhe kuṭumbiyagehe nibbatto, eko rājagahe kuṭumbiyagehe nibbatto.

Ayaṃ pana dabbatthero mallaraṭṭhe anupiyanagare ekassa mallarañño gehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa mātā upavijaññā kālamakāsi. Matasarīraṃ susānaṃ netvā dārucitakaṃ āropetvā aggiṃ adaṃsu. Aggivegasantattaṃ udarapaṭalaṃ dvedhā ahosi. Dārako attano puññabalena uppatitvā ekasmiṃ dabbatthambhe nipati, taṃ dārakaṃ gahetvā ayyikāya adaṃsu. Sā tassa nāmaṃ gaṇhantī dabbatthambhe patitvā laddhajīvikattā ''dabbo''ti tassa nāmaṃ akāsi. Tena vuttaṃ ''dabboti tassa therassa nāma''nti.

Tassa sattavassikakāle satthā bhikkhusaṅghaparivuto mallaraṭṭhe cārikaṃ caramāno anupiyanigamaṃ patvā anupiyambavane viharati. Dabbakumāro satthāraṃ disvā saha dassaneneva pasīditvā pabbajitukāmo hutvā ''ahaṃ dasabalassa santike pabbajissāmī''ti ayyikaṃ āpucchi. Sā ''sādhu tātā''ti dabbakumāraṃ ādāya satthu santikaṃ gantvā ''bhante, imaṃ kumāraṃ pabbājethā''ti āha. Satthā aññatarassa bhikkhuno saññaṃ adāsi ''bhikkhu imaṃ dārakaṃ pabbājehī''ti. So thero satthu vacanaṃ sutvā dabbakumāraṃ pabbājento tacapañcakakammaṭṭhānaṃ ācikkhi. Pubbahetusampanno katābhinīhāro paṭhamakesavaṭṭiyā voropanakkhaṇeyeva sotāpattiphale patiṭṭhāsi, dutiyāya kesavaṭṭiyā oropiyamānāya sakadāgāmiphale, tatiyāya anāgāmiphale, sabbakesānaṃ pana oropanañca arahattaphalasacchikiriyā ca apacchā apure ahosi. Taṃ sandhāya vuttaṃ **''thero kira sattavassikova saṃvegaṃ labhitvā pabbajito khuraggeyeva arahattaṃ pāpuṇīti veditabbo''**ti.

Sāvakena pattabbanti yathupanissayaṃ tena tena sāvakena pattabbaṃ. **Tisso vijjā**tiādi yathāsambhavavasena vuttaṃ. **Guṇajāta**nti ''yañca kiñci sāvakena pattabba''nti napuṃsakaliṅgasambandhadassanatthaṃ vuttaṃ. **Catūsu saccesu catūhi maggehi soḷasavidhassa kiccassa katattā**ti dukkhasamudayanirodhamaggasaṅkhātesu catūsu saccesu dukkhapariññā samudayappahānaṃ nirodhasacchikiriyā maggabhāvanāti ekekassa maggassa catunnaṃ catunnaṃ kiccānaṃ vasena soḷasavidhassa kiccassa katattā. **Tato tato paṭikkamitvā**ti tato tato kiccato ārammaṇato ca paṭivattitvā. **Silāpaṭṭake**ti pāsāṇaphalake. **Terasāpī**ti bhattuddesakasenāsanaggāhāpakabhaṇḍāgārikacīvarapaṭiggāhakacīvarabhājanakayāgubhājanakaphalabhājanakakhajjabhājanakaappamattakavissajjakasāṭiyaggāhāpakapattagg vasena terasāpi sammutiyo dātuṃ vaṭṭanti.

382. **Apisū**ti ettha **sū**ti nipātamattaṃ, **api**-saddo aṭṭhānappayutto ''vikāle''ti imassa anantaraṃ daṭṭhabbo, vikālepi āgacchantīti attho. **Jānantā**ti dūrabhāvaṃ jānantā. **Evaṃ sabbapadesū**ti ettha katikasaṇṭhānādīnaṃ nānappakārattā tasmiṃ tasmiṃ vihāre katikavattādīni visuṃ visuṃ kathāpetīti veditabbaṃ. Sabbavihāresu ca gamanamagge samappamāṇe katvā adhiṭṭhātīti vadanti. **Ayañhi nimmitānaṃ dhammatā**ti aniyametvā nimmitānaṃ ayaṃ ''ekasmiṃ bhāsamānasmi''ntiādi dhammatā. Tathā hi ye vaṇṇavayasarīrāvayavaparikkhārakiriyāvisesādīhi niyamaṃ akatvā nimmitā honti, te aniyametvā nimmitattā iddhimatā sadisāva honti. Ṭhānanisajjādīsu bhāsitatuṇhībhāvādīsu vā yaṃ yaṃ iddhimā karoti, taṃ tadeva karonti. Sace pana nānappakāre kātukāmo hoti, keci paṭhamavaye, keci majjhimavaye, keci pacchimavaye, tathā dīghakese, upaḍḍhamuṇḍe, missakakese, upaḍḍharattacīvare, paṇḍukacīvare, padabhāṇadhammakathāsarabhaññapañhapucchanapañhavissajjanacīvarasibbanadhovanādīni karonte, aparepi vā nānappakārake kātukāmo hoti, tena pādakajjhānato vuṭṭhāya ''ettakā bhikkhū paṭhamavayā hontū''tiādinā nayena parikammaṃ katvā puna samāpajjitvā vuṭṭhāya adhiṭṭhite adhiṭṭhānacittena saddhiṃ icchiticchitappakārāyeva honti. **Avatthukavacanaṃ na hotī**ti nimmitānaṃ ''ayaṃ mañco''tiādivacanaṃ avatthukaṃ na hoti sabbattha mañcapīṭhānaṃ sambhavato.

383. **Ekacārikabhatta**nti atimanāpattā visuṃ ṭhitikāya pāpetabbaṃ bhattaṃ. **Taddhitavohārenā**ti cattāri parimāṇamassa catukkanti evaṃ taddhitavohārena. Odanassa pucchāya sādhakatamattā āha – **''karaṇattheyeva karaṇavacana''**nti, odanena karaṇabhūtena pucchantīti vuttaṃ hoti. Ye ca odanena karaṇabhūtena pucchanti, tesaṃ pucchanākāradassanatthaṃ **''kiṃ, bhante, odanaṃ demāti pucchantī''**ti vuttaṃ.

Bhavoti bhavitabbo. **Asamannāharitvā**ti ābhogaṃ akatvā. **Rattiṃ sammantayamānā**ti kañci kālaṃ supitvā vuṭṭhāya sammantayamānā. Rattiyañhi paṭhamayāmamajjhimayāmesu supitvā pabuddhānaṃ ajjatanakālepi anajjatanābhimāno hoti, tasmā te ''hiyyo''ti āhaṃsu. Ye pana rattiyaṃ kammappasutā jāgariyamanuyuttā honti, tesaṃ ajjatanābhimānoyeva, tasmā te ''ajja''icceva voharanti, na ''hiyyo''ti. **Padhūpāyantā**ti punappunaṃ uppajjanakakodhavasena padhūpāyantā.

384. **Dabba dabbā**ti dutiyo **dabba**-saddo paṇḍitādhivacanoti āha **''dabbā paṇḍitā''**ti. Evaṃ na nibbeṭhentīti sambandho. **Nibbeṭhentī**ti attānaṃ dosato mocenti. **Vuṭṭhānalakkhaṇaṃ maññamānā**ti vuṭṭhānalakkhaṇanti maññamānā. **Na ghaṭiyatī**ti therassa susīlapaṭiññāya tassā dussīlapaṭiññāvacanaṃ na ghaṭiyatīti adhippāyo. Ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ parato āvi bhavissati. **Nāsethā**ti setakaṃ datvā gihibhāvaṃ pāpethāti attho. Liṅganāsanā hettha adhippetā. Imameva ca dassetuṃ **''tisso nāsanā''**tiādi vuttaṃ. Ekakammādisaṃvāsassa akaraṇaṃ **saṃvāsanāsanā**. **Daṇḍakammanāsanā** nāma vālukādīni okiritvā yāva khamāpeti, tāva daṇḍakammavasena nikkaḍḍhanaṃ. **Cara pire vinassā**ti nikkaḍḍhanākāradassanaṃ. Tattha **carā**ti gaccha, apehīti vuttaṃ hoti. **Pire**ti para amāmaka, amhākaṃ anajjhattikabhūtāti attho. **Pire**ti hi para-saddena samānatthaṃ sambodhanavacanaṃ. Atha vā **pire**ti ''parato''ti iminā samānatthaṃ nipātapadaṃ, tasmā **cara pire**ti parato gaccha, mā idha tiṭṭhāti attho. **Vinassā**ti adassanaṃ gaccha.

Yasmā te bhikkhū attānaṃ appakāsetvā ṭhitā, tasmā **anuyuñjathā**ti imassa **gavesatha jānāthā**ti attho vutto. **Kārako hotī**ti ''ayyenamhi dūsitā''ti paṭiññātattā tāya paṭiññāya yadi nāsitā, thero kārako hoti, sadosoti attho. **Akārako hotī**ti tāya katapaṭiññaṃ anapekkhitvā yadi bhagavatā pakatidussīlabhāvaṃyeva sandhāya sā nāsitā, thero akārako hotīti adhippāyo. ''Sakāya paṭiññāya nāsethā''ti vutte ''ayyenamhi dūsitā''ti tāya katapaṭiññāya bhūtatā āpajjatīti āha – **''bhante, tumhākaṃ vāde thero kārako hoti sadoso''**ti. **Bhikkhuniṃ anuddhaṃseti, dukkaṭa**nti iminā mahāaṭṭhakathāvādo dassito. **Musāvāde pācittiyanti vutta**nti bhikkhuniṃ anuddhaṃsentassa musāvāde pācittiyanti vuttaṃ.

Tatrāti tesu dukkaṭapācittiyesu. Ito paṭṭhāya ''tasmā pācittiyameva yujjatī''ti vacanapariyantaṃ dvīsupi aṭṭhakathāsu adhippāyavibhāvanaṃ. Tattha **purimanaye**ti ''bhikkhuniṃ anuddhaṃseti, dukkaṭa''nti vuttaaṭṭhakathānaye. Dukkaṭameva yujjatīti kasmā vuttanti ce? Tattha kāraṇaṃ dassento **''yathā''**tiādimāha. **Bhikkhuno bhikkhusmiṃ saṅghādiseso**ti bhikkhuṃ amūlakena antimavatthunā anuddhaṃsentassa bhikkhuno saṅghādisesoti attho. Pacchimanayepi ''bhikkhuniṃ anuddhaṃsentassa musāvāde pācittiya''nti vuttaṃ. **Kurundī**nayepi **musāvādattā pācittiyameva yujjatī**ti visaṃvādapurekkhatāya pācittiyameva yujjatīti adhippāyo. Yadi evaṃ bhikkhuṃ amūlakena antimavatthunā anuddhaṃsentassa akkosantassa ca musāvādattā pācittiyeneva bhavitabbanti ce? Tattha satipi musāvāde vacanappamāṇato saṅghādisesaomasavādapācittiyeheva bhavitabbaṃ, na sampajānamusāvādapācittiyenāti dassetuṃ **''vacanappamāṇato''**tiādimāha. Tattha **vacanappamāṇato**ti bhagavatā vuttapāḷivacanappamāṇato. Idāni taṃ vacanaṃ dassetuṃ **''anuddhaṃsanādhippāyenā''**tiādi vuttaṃ. **Bhikkhussa pana bhikkhuniyā dukkaṭanti vacanaṃ natthī**ti

bhikkhuniyā anuddhaṃsane bhikkhuno dukkaṭanti vacanaṃ natthi tathā pāḷiyaṃ anāgatattā. **Sampajānamusāvāde pācittiyanti vacanamatthī**ti sāmaññato vuttaṃ sampajānamusāvādasikkhāpadaṃ dasseti.

Idāni dvīsupi aṭṭhakathāvādesu adhippāyaṃ vibhāvetvā tesu pacchimavāde dosaṃ dassetvā purimavādaṃ patiṭṭhapetukāmo ācariyo **''tatra panā''**tiādimāha. **Tatrā**ti ''pācittiyameva yujjatī''ti vuttavāde. **Anuddhaṃsanādhippāye asati pācittiyan**ti iminā sampajānamusāvāde pācittiyassa okāsaṃ dasseti. **Visuṃ pācittiyaṃ vuttan**ti sampajānamusāvāde pācittiyato visuṃ aññameva pācittiyaṃ vuttaṃ. **Etehi nāsanā natthī**ti sāmaññato vuttaṃ, imissā pana dukkaṭena nāsanā natthīti adhippāyo. Yadi evaṃ kasmā naṃ bhagavā nāsetīti āha **''yasmā panā''**tiādi.

385-386. **Dūsito**ti duṭṭhasaddassa kammasādhanataṃ dasseti. Dūsayati paraṃ vināsetīti **dūsako**. Iminā ''dūsayatīti doso''ti dosasaddassa kattusādhanatā vuttā. **Pakatibhāvaṃ jahāpito**ti dusasaddassa vikatiyaṃ paṭhitattā vuttaṃ, pakatiyā sommabhāvaṃ jahāpitoti attho, vikāramāpāditoti vuttaṃ hoti. **Ākāranānattenā**ti dūsitākārassa dūsakākārassa ca nānattena. **Anabhiraddho**ti atuṭṭho. Yo pana atuṭṭho, so sukhito nāma na hotīti āha **''na sukhito''**ti. ''Āradhito rājā''tiādīsu pasāditoti atthasambhavato **''na vā pasādito''**ti vuttaṃ. Khīlasaddo thaddhabhāvavacano kacavarapariyāyo ca hotīti āha – **''cittathaddhabhāvacittakacavarasaṅkhātaṃ paṭighakhīla''**nti. Khīlayati tena cittaṃ thaddhabhāvaṃ āpajjatīti khīlaṃ, cittassa thaddhabhāvo. So ca atthato paṭighoyeva. Cittassa thaddhabhāvalakkhaṇo hi paṭigho, tasmiñca uppanne cittaṃ uklāpajātaṭṭhānaṃ viya amanuññaṃ hoti, tasmā kacavarasadisattāpi paṭighova ''khīla''nti vutto. Tenāha **''paṭighakhīla''**nti. Cittassa thaddhabhāvattā kacavarasadisattā ca paṭighoyeva khīlaṃ **paṭighakhīlaṃ**. **Nappatīto**ti pītisukhādīhi na abhigato na anugato, na upetoti attho. Yo ca pītisukhādīhi anupagato, so tehi vajjito nāma hotīti āha **''pītisukhādīhi vajjito''**ti. Yo ca tehi vajjito, na so tena abhisaṭo nāma hotīti āha **''na abhisaṭo''**ti, pītisukhādīhi na patthaṭoti attho.

Yenāti yena kopena. **Duṭṭho**ti mātikāya āgatapadaṃ dasseti, **kupito**ti padabhājane āgatapadaṃ. Atthato ekattepi ubhinnaṃ padānaṃ vasena **''ubhayampī''**ti vuttaṃ. Evaṃ ''tena ca kopena tena ca dosenā''ti imesaṃ padānaṃ vasena **''dvīhī''**ti vuttaṃ, atthato pana dosoyeva. So ca saṅkhārakkhandhapariyāpannoti āha **''imehi dvīhi saṅkhārakkhandhameva dassetī''**ti. ''Anattamanatā anabhiraddhī''ti vacanehi domanassavedanāva vuttāti āha **''imehi dvīhi vedanākkhandhaṃ dassetī''**ti.

Yadā pana codakena adiṭṭhaṃ asutaṃ aparisaṅkitaṃ vā hoti, tadā amūlakaṃ nāma hotīti āha **''taṃ panassa…pe… codakavasena adhippeta''**nti. Yadi cuditakavasena adhippetaṃ siyā, amūlakaṃ nāma anajjhāpannanti padabhājanaṃ vadeyyāti adhippāyo. **Yaṃ pārājikan**ti bhikkhuno anurūpesu ekūnavīsatiyā pārājikesu aññataraṃ. Padabhājane pana pāḷiyaṃ āgatāneva gahetvā ''catunnaṃ aññatarenā''ti vuttaṃ. **Etan**ti cuditakassa āpannānāpannattaṃ. **Idhā**ti imasmiṃ sikkhāpade.

Tathevāti pasādasotena dibbasotena vāti imamatthaṃ atidisati. Sutvāva jānitabbato **''sutaṭṭhāneyeva tiṭṭhatī''**ti vuttaṃ. Parisaṅkanaṃ parisaṅkitaṃ, diṭṭhānugataṃ parisaṅkitaṃ **diṭṭhaparisaṅkitaṃ**. Evaṃ sesesupi. **Imesan**ti kattuatthe sāmivacanaṃ, imehīti attho. **Karissanti vā**ti ettha vibhattipariṇāmaṃ katvā imeti yojetabbaṃ. **Diṭṭhaṃ atthi samūlakaṃ, atthi amūlakan**ti idaṃ ajjhācārassa sabbhāvāsabbhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. **Atthi saññāsamūlakaṃ, atthi saññāamūlakan**ti idaṃ pana diṭṭhasaññāya sabbhāvāsabbhāvaṃ sandhāya.

Samīpe ṭhatvāti dvādasahatthabbhantare samīpe ṭhatvāti vadantīti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Parato pana ''dūtaṃ vā paṇṇaṃ vā sāsanaṃ pesetvā codentassa sīsaṃ na etī''ti parammukhācodanāya eva anāpattiyā vuttattā ''samīpe ṭhatvā''ti idaṃ sammukhabhāvamattadassanatthaṃ vuttanti amhākaṃ khanti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. duṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā) aṅgaṃ dassentena ''cāvanādhippāyena sammukhācodanā''ti vuttaṃ, na ca sammukhabhāvo dvādasahatthabbhantareyevāti niyamo sakkā vatthuṃ. Vinayavinicchayañca patvā garukeyeva ṭhātabbanti vuttaṃ, tasmā upaparikkhitvā yuttataraṃ gahetabbaṃ. **Codāpakasseva vācāya vācāya saṅghādiseso**ti āṇattassa vācāya vācāya codāpakassa saṅghādiseso. **Mayāpi diṭṭhaṃ sutaṃ atthī**ti idaṃ āṇattassapi codakabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ, evaṃ pana avatvāpi ''pārājikaṃ dhammaṃ ajjhāpannosī''ti idameva vacanaṃ parassa vacanaṃ viya akatvā anuddhaṃsanādhippāyena vadantassa saṅghādisesoyeva. Satipi pana anuddhaṃsanādhippāye ''asukena evaṃ vutta''nti dassetvā vadantassa natthi saṅghādisesoti vadanti.

Sambahulā sambahule sambahulehi vatthūhi codentīti ettha **sambahule**ti bahuttaniddese kāraṇaṃ na dissati. Vatthucodakānaṃyeva hi ekānekavasena idaṃ catukkamāgataṃ, na cuditakassapi ekānekavasena. Tathā hi ekasseva cuditakassa vasena ekavatthuekacodakaekavatthunānācodakanānāvatthuekacodakanānāvatthunānācodakappabhedaṃ idaṃ catukkamāgataṃ, teneva catutthacodanaṃ dassentenapi **''imissā codanāya nānāvatthūni nānācodakā''**ti vuttaṃ, na pana ''nānācuditakā''ti, tasmā ''sambahule''ti bahuttaniddese kāraṇaṃ na dissati. Atha vā paṭhamaṃ tīsupi codanāsu ekattena cuditakaṃ niddisitvāpi idha bahuttena niddeso ''na kevalaṃ ekasmiṃyeva cuditake codanā sambhavati, atha kho sambahulesupī''ti imamatthaṃ dassetuṃ kato.

Codetuṃ pana ko labhati, ko na labhatītiādi anuddhaṃsanādhippāyaṃ vināpi codanālakkhaṇaṃ dassetuṃ vuttaṃ. **Sīlasampanno**ti idaṃ dussīlassa vacanaṃ appamāṇanti adhippāyena vuttaṃ. Bhikkhunīnaṃ pana bhikkhuṃ codetuṃ anissarattā **''bhikkhunimevā''**ti vuttaṃ. Satipi bhikkhunīnaṃ bhikkhūsu anissarabhāve tāhi katacodanāpi codanāruhattā codanāyevāti adhippāyena **''pañcapi sahadhammikā labhantī''**ti vuttaṃ. **Bhikkhussa sutvā codetī**tiādinā codako yesaṃ sutvā codeti, tesampi vacanaṃ pamāṇamevāti sampaṭicchitattā tesaṃ codanāpi ruhatevāti dassetuṃ thero suttaṃ nidassesi.

Dūtaṃ vā paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā pesetvāti ''tvaṃyeva gantvā codehī''ti dūtaṃ vā pesetvā yo taṃ codetuṃ sakkoti, tassa mukhasāsanaṃ vā paṇṇaṃ vā pesetvā. **Sīsaṃ na etī**ti saṅghādiseso na hotīti adhippāyo. Kiñcāpi pāḷiyaṃ ''codeti vā codāpeti vā''ti sāmaññato vuttattā dūtasāsanādīhi codāpentassapi āpattiyevāti paññāyati, ''sīsaṃ na etī''ti idaṃ pana aṭṭhakathācariyappamāṇena gahetabbaṃ. **Samayenā**ti pakatiyā saddaṃ sutvā atthavijānanasamayena.

Garukānaṃ dvinnanti pārājikasaṅghādisesānaṃ. **Avasesānaṃ vasenā**ti pañcalahukāpattīnaṃ vasena. ''Natthi dinna''ntiādi dasavatthukā **micchādiṭṭhi**. ''Antavā loko, anantavā loko''tiādinayappavattā diṭṭhi sassatucchedasaṅkhātaṃ antaṃ gaṇhātīti **antaggāhikā**. **Ājīvahetu paññattānaṃ channaṃ sikkhāpadānaṃ vasenā**ti ājīvahetu ājīvakāraṇā pāpiccho icchāpakato asantaṃ abhūtaṃ uttarimanussadhammaṃ ullapati, āpatti pārājikassa, ājīvahetu ājīvakāraṇā sañcarittaṃ samāpajjati, āpatti saṅghādisesassa, ājīvahetu ājīvakāraṇā yo te vihāre vasati, so bhikkhu arahāti bhaṇati, paṭivijānantassa āpatti thullaccayassa, ājīvahetu ājīvakāraṇā bhikkhu paṇītabhojanāni agilāno attano atthāya viññāpetvā bhuñjati, āpatti pācittiyassa, ājīvahetu ājīvakāraṇā bhikkhunī paṇītabhojanāni agilānā attano atthāya viññāpetvā bhuñjati, āpatti pāṭidesanīyassa, ājīvahetu ājīvakāraṇā bhikkhu sūpaṃ vā odanaṃ vā agilāno attano atthāya viññāpetvā bhuñjati, āpatti dukkaṭassa, ājīvavipattipaccayā imā cha āpattiyo āpajjatīti evaṃ **parivārapāḷiyaṃ** (pari. 287) dassitānaṃ channaṃ sikkhāpadānaṃ vasena. Diṭṭhivipattiājīvavipattīhi codentopi tammūlikāya āpattiyā eva codeti.

''Kasmā maṃ na vandasī''ti pucchite ''assamaṇosi asakyaputtiyosī''ti avandanakāraṇassa vuttattā antimavatthuṃ ajjhāpanno na vanditabboti vadanti. Codetukāmatāya eva avanditvā attanā vattabbassa vuttamatthaṃ ṭhapetvā avandiyabhāve taṃ kāraṇaṃ na hotīti **cūḷagaṇṭhipade majjhimagaṇṭhipade** ca vuttaṃ. Antimavatthuṃ ajjhāpannassa avandanīyesu avuttattā tena saddhiṃ sayantassa sahaseyyāpattiyā abhāvato tassa ca paṭiggahaṇassa ruhanato tadeva yuttataranti viññāyati. Kiñcāpi yāva so bhikkhubhāvaṃ paṭijānāti, tāva vanditabbo. Yadā pana ''assamaṇomhī''ti paṭijānāti, tadā na vanditabboti ayamettha viseso veditabbo. Antimavatthuṃ ajjhāpannassa hi bhikkhubhāvaṃ paṭijānantasseva bhikkhubhāvo, na tato paraṃ. Bhikkhubhāvaṃ appaṭijānanto hi anupasampannapakkhaṃ bhajati. Yasmā āmisaṃ dento attano icchitaṭṭhāneyeva deti, tasmā paṭipāṭiyā nisinnānaṃ yāgubhattādīni dentena ekassa codetukāmatāya adinnepi codanā nāma na hotīti āha **''na tāvatā codanā hotī''**ti.

Tiṃsānīti tiṃsa etesamatthīti tiṃsāni, tiṃsavantānīti attho, tiṃsādhikānīti vuttaṃ hoti. Guṇavacanattā taddhitalopaṃ katvā ''tiṃsānī''ti vuttaṃ. Atha vā tiṃsa codanā adhikā etesūti tiṃsāni. Tasmiṃ adhikamiti ḍakārapaccaye sati rūpamidaṃ daṭṭhabbaṃ. **Navutānī**ti etthāpi eseva nayo.

Ubbāhikāya taṃ adhikaraṇaṃ vinicchinitabbanti ubbāhikāya sammatehi taṃ adhikaraṇaṃ vinicchinitabbaṃ. Alajjussannāya hi parisāya dasahaṅgehi samannāgato bhikkhu ubbāhikāya sammannitabbo. ''Sīlavā hoti pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno''tiādinā **samathakkhandhake** (cūḷava. 231) vuttadasaṅgasampattiyā samannāgatā dve tayo bhikkhū uccinitvā tattheva vuttāya ñattidutiyakammavācāya sammannitabbā. Evaṃ sammatehi pana tehi bhikkhūhi visuṃ vā nisīditvā tassāyeva vā parisāya ''aññehi na kiñci kathetabba''nti sāvetvā taṃ adhikaraṇaṃ vinicchinitabbaṃ. **Tumhākan**ti cuditakacodake sandhāya vuttaṃ.

Kimhīti kismiṃ vatthusmiṃ. **Kimhi nampi na jānāsī**ti kimhi nanti vacanampi na jānāsi. **Nāssa anuyogo dātabbo**ti nāssa pucchā paṭipucchā dātabbā. ''Dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā''tiādivacanato **''alajjīniggahatthāya…pe… paññatta''**nti vuttaṃ. **Ehitī**ti āgamissati. **Diṭṭhasantānenā**ti diṭṭhasambandhena, diṭṭhaniyāmenāti vuttaṃ hoti. Vivādavatthusaṅkhāte atthe paccatthikā **atthappaccatthikā. Saññaṃ datvā**ti tesaṃ kathaṃ pacchinditvā attano vacanaṃ sādhetuṃ saññaṃ katvā. Asuddhasaññāya uppannattā **''ananucchaviko''**ti āha. **Ekasambhogaparibhogā**ti idaṃ attano santikā tesaṃ mocanatthaṃ vuttaṃ, na pana tesaṃ aññamaññasambhoge yojanatthaṃ. **Vinicchayo na kātabbo**ti ''amhākaṃ vacane aṭṭhātabbasabhāvā ete alajjino''ti jānantena vinicchayo na kātabbo.

Viraddhaṃ hotīti attanā katadosappaṭicchādanatthaṃ kañci musāvādaṃ katvā viraddhaṃ hoti. **Paṭiññaṃ na detī**ti sace mayā katadosaṃ vakkhāmi, mayhaṃ anuvattakā bhijjissantīti ''kataṃ mayā''ti paṭiññaṃ na deti. **Suddho hotū**ti tesaṃ vacanena suddho nāma hotu, tesaṃ vacanena ekadvevāramassa vinicchayo dātabboti adhippāyo. **Ṭhāne na tiṭṭhatī**ti lajjiṭṭhāne na tiṭṭhati. **Vinicchayo na dātabbo**ti alajjibhāvamāpannattā na dātabbo.

Amūlakampi samūlakampi mūlaṃ gahetvā vadantīti āha **''dve mūlānī''**ti. **Kālena vakkhāmī**tiādīsu eko ekaṃ okāsaṃ kāretvā codento **kālena vadati** nāma. Saṅghamajjhe gaṇamajjhe salākaggayāguaggavitakkamāḷakabhikkhācāramaggaāsanasālādīsu upaṭṭhākehi parivāritakkhaṇe vā codento **akālena vadati** nāma. Tacchena vadanto **bhūtena vadati** nāma. ''Ambho mahallaka-parisāvacara-paṃsukūlika-dhammakathika-patirūpaṃ tava ida''nti vadanto **pharusena vadati** nāma. Kāraṇanissitaṃ pana katvā ''bhante mahallakāttha, parisāvacarā paṃsukūlikā dhammakathikāttha, patirūpaṃ tumhākaṃ ida''nti vadanto **saṇhena vadati** nāma. Kāraṇanissitaṃ katvā vadanto **atthasañhitena vadati** nāma. **Mettacitto vakkhāmi, no dosantaro**ti mettacittaṃ upaṭṭhāpetvā vakkhāmi, na duṭṭhacitto hutvā. **Pannarasasu dhammesū**ti parisuddhakāyasamācāratā, parisuddhavacīsamācāratā, sabrahmacārīsu mettacittatā, bahussutatā, ubhinnaṃ pātimokkhānaṃ vitthārena svāgatasuvibhattasuppavattasuvinicchitatā, ''kālena vakkhāmī''tiādinā vuttapañcadhammā, kāruññatā, hitesitā, anukampatā, āpattivuṭṭhānatā, vinayapurekkhāratāti imesu pannarasasu dhammesu. Tattha **kāruññatā**ti kāruṇikabhāvo. Iminā karuṇā ca karuṇāpubbabhāgo ca dassito. **Hitesitā**ti hitagavesanatā. **Anukampatā**ti tena hitena saṃyojanā. Dvīhipi mettā ca mettāpubbabhāgo ca dassito. **Āpattivuṭṭhānatā**ti āpattito vuṭṭhāpetvā suddhante patiṭṭhāpanā. Vatthuṃ codetvā sāretvā paṭiññaṃ āropetvā yathāpaṭiññāya kammakaraṇaṃ **vinayapurekkhāratā** nāma. **Sacce ca akuppe cā**ti vacīsacce ca akuppatāya ca. Cuditakena hi saccañca vattabbaṃ, kopo ca na kātabbo, neva attanā kujjhitabbo, na paro ghaṭṭetabboti attho.

Bhummappattiyāti bhummavacane sampatte, bhummatthe idaṃ upayogavacananti vuttaṃ hoti. Adhikarīyanti etthāti **adhikaraṇāni**. Ke adhikarīyanti? Samathā. Kathaṃ adhikarīyanti? Samanavasena. Adhikaraṇaṃ samenti vūpasamentīti hi **samathā**. Atha vā samanatthāya pavattamānehi samathehi adhikātabbānīti **adhikaraṇāni**. Yathā hi samanavasena samathānaṃ vivādādīsu adhikattubhāvo, evaṃ vivādādīnaṃ tehi adhikattabbatāpi. Tenāha **''samathehi adhikaraṇīyatā''**ti. Iminā adhikaraṇasaddassa kammasādhanatā vuttā. **Gāha**nti ''asukaṃ codessāmī''ti manasā codanāya gahaṇaṃ. **Cetana**nti ''codessāmī''ti uppannacetanaṃ. **Akkhanti**nti cuditake uppannaṃ akkhantiṃ. **Vohāra**nti codanāvasappattavacanaṃ. **Paṇṇatti**nti codanāvasappavattanāmapaṇṇattiṃ. **Attādānaṃ gahetvā**ti codanaṃ manasā gahetvā. **Taṃ adhikaraṇa**nti taṃ gāhalakkhaṇaṃ adhikaraṇaṃ.

Tasmā paṇṇatti adhikaraṇanti aṭṭhakathāsu katasanniṭṭhānaṃ dassetvā idāni tampi na yuttanti dassetuṃ **''taṃ paneta''**ntiādimāha. **Te**ti aṭṭhakathācariyā. **Pārājikadhammo**ti pārājikāpatti. **Accantaakusalattā**ti lokavajjabhāvato pārājikāpattiyā ekantaakusalattā. **Yāya paṇṇattiyā**ti nāmapaṇṇattiṃ sandhāya vadati. **Abhilāpenā**ti tasseva vevacanaṃ. **Paññatto**ti vohāravasena kathito. **Adhikaraṇe pavattattā ca adhikaraṇa**nti mañcaṭṭhesu mañcavohāro viya. Yasmā amūlakena codento cuditake puggale taṃ adhikaraṇaṃ natthīti sallakkheti, tasmā tassa vacanaṃ abhidheyyasuññanti āha **''sabhāvato natthī''**ti. **Tañca kho idhevā**ti tañca yathāvuttapariyāyena paṇṇattiyā adhikaraṇabhāvo idheva imasmiṃyeva sikkhāpade. ''Mātāpi puttena vivadatī''tiādinayappavattassa vivādassa adhikaraṇabhāvo na sambhavati samathehi anadhikaraṇīyattāti āha **''idhekacco vivādo''**ti.

Aṭṭhārasabhedakaravatthūnīti lakkhaṇavacanametaṃ yathā ''yadi me byādhitā daheyyuṃ, dātabbamidamosadha''nti, tasmā tesu aññataraññataraṃ nissāya uppanno vivādo ''aṭṭhārasabhedakaravatthūni nissāya uppanno''ti vuccati. **Anuvādo**ti upavadanā ceva codanā ca. Tattha upavadanā nāma akkoso. **Pañcapi āpattikkhandhā**ti mātikāya āgatā pañca āpattikkhandhā. **Sattā**ti teyeva pañca, vibhaṅge āgatā thullaccayadubbhāsitāpattiyo dveti satta. **Kiccayatā**ti kattabbatā. **Karaṇīyatā**ti tasseva vevacanaṃ. Ubhayenapi apalokanādisaṅghakammaṃyeva dasseti, tenāha **''apalokanakamma''**ntiādi.

Āpattādhikaraṇaṃ ṭhapetvā sesādhikaraṇehi codanāyeva natthīti āha **''imasmiṃ panatthe…pe… āpattādhikaraṇameva adhippeta''**nti. **Sapadānukkamaniddesassā**ti padānaṃ anukkamena niddeso padānukkamaniddeso, padabhājanassetaṃ adhivacanaṃ. Tena saha vattamānaṃ sapadānukkamaniddesaṃ, sikkhāpadaṃ, tassa padānukkamaniddesasahitassa sikkhāpadassāti attho, padabhājanasahitassāti vuttaṃ hoti.

Assāti kattuatthe sāmivacanaṃ, anenāti attho. Tenāha **''etena codakenā''**tiādi. **Idhāgatesū**ti imasmiṃ sikkhāpade āgatesu. **Aññatra āgatesū**ti ito aññatra omasavādādisikkhāpadapāḷiyaṃ āgatesu. **Dussīlo**ti nissīlo sīlavirahito. **Pāpadhammo**ti dussīlattā eva hīnajjhāsayatāya lāmakasabhāvo. **Asucisaṅkassarasamācāro**ti aparisuddhakāyakammāditāya asuci hutvā saṅkāya saritabbasamācāro. Dussīlo hi kiñcideva asāruppaṃ disvā ''idaṃ asukena kataṃ bhavissatī''ti paresaṃ āsaṅkanīyo hoti, kenacideva vā karaṇīyena mantayante bhikkhū disvā ''kacci nu kho ime mayā katakammaṃ jānitvā mantentī''ti attanoyeva saṅkāya saritabbasamācāro. **Paṭicchannakammanto**ti lajjitabbatāya paṭicchādetabbakammanto. **Assamaṇo**ti na samaṇo. Salākaggahaṇādīsu ''ahampi samaṇo''ti micchāpaṭiññāya samaṇapaṭiñño. Aseṭṭhacāritāya **abrahmacārī**. Uposathādīsu ''ahampi brahmacārī''ti micchāpaṭiññāya brahmacāripaṭiñño. Pūtinā kammena sīlavipattiyā anto anupaviṭṭhattā **antopūti**. Chadvārehi rāgādikilesānuvassanena tintattā **avassuto**. Sañjātarāgādikacavarattā sīlavantehi chaḍḍetabbattā ca **kasambujāto**.

Idha pāḷiyanti imasmiṃ sikkhāpade pāḷiyaṃ. **Jeṭṭhabbatiko**ti kalidevīvataniyutto. Kalidevī kira sirīdeviyā jeṭṭhā, tasmā tassā vatadharo ''jeṭṭhabbatiko''ti vuccati. Taṃ pana vataṃ samādiyitvā pūrento sakalasarīre masiṃ makkhetvā kākapattāni muṭṭhiyaṃ katvā kalideviṃ phalake likhāpetvā taṃ kājakoṭiyaṃ bandhitvā thomento vicarati. **Yadaggenā**ti yattakena. **Tadaggenā**ti tattakena. **No kappetī**tiādi vematikabhāvadīpanatthameva vuttanti **mahāpadumattherassa** adhippāyo. Dutiyatthero pana ''no kappeti, nassarati, pamuṭṭho''ti etehi vematikabhāvāvatthāya adīpanato añño vematikabhāvo, aññāni no kappanādīnīti catunnampi vibhāgena atthaṃ dasseti, tasmā tassa vādo yuttataroti pacchā vutto. **Dassane vematiko hotī**ti puggale ñātepi tassa kiriyāya sammā adiṭṭhabhāvato cirakālātikkamato vā taṃ kiriyaṃ karonto ''esa mayā diṭṭho vā, na vā''ti dassane vematiko hoti. **Puggale vematiko hotī**ti tena katakamme ñātepi taṃ kammaṃ karontassa sammā adiṭṭhabhāvato kālantarabhāvato vā ''tassa kammassa kārako ayaṃ vā, no''ti puggale vematiko hoti.

389. ''Tajjanīyakammādisattavidhampi kammaṃ karissāmā''ti āpattiyā codentassa adhippāyo **kammādhippāyo**. ''Āpattito vuṭṭhāpessāmī''ti adhippāyo **vuṭṭhānādhippāyo**. **Anuddhaṃsentassā**ti iminā cāvanādhippāyaṃ dasseti. **Akkosādhippāyena vadantassa pācittiya**nti akkosādhippāyena sattahipi āpattikkhandhehi sammukhā vadantassa pācittiyaṃ. **Dukkaṭa**nti akkosādhippāyena vadantassa dukkaṭaṃ.

''Evaṃ saṃvaddhā hi tassa bhagavato parisā yadidaṃ aññamaññavacanena aññamaññavuṭṭhāpanenā''ti vacanato **kurundaṭṭhakathānayaṃ** patiṭṭhapento **''kurundiyaṃ panā''**tiādimāha. **Sabbatthevā**ti sabbaaṭṭhakathāsu. **Yya**-kāre sampatte **re**-kāro atikkanto nāma hotīti āha **''re-kāre anatikkante''**ti. Uposathassa ñattikammabhāvato ñattiyā samattāya uposatho kato nāma hotīti āha **''yya-kāre sampatte na labbhatī''**ti.

Idañcidañcāti ''pāṇātipātaṃ adinnādāna''ntiādiṃ. ''Asuko ca asuko ca assamaṇo anupāsako''ti akkosādhippāyena parammukhā vadantassa dukkaṭaṃ, sammukhā vadantassa pana pācittiyameva. Yathā ''sūriyaṃ passati kaññā''ti ettha ''sūriyaṃ na passati kaññā''ti ayamattho labbhati, evaṃ ''anokāsaṃ kārāpetvā''ti etthāpi ''okāsaṃ akārāpetvā''ti ayamattho labbhatīti āha **''yaṃ panā''**tiādi. Yaṃ codeti, tassa upasampannoti saṅkhyūpagamanaṃ, tasmiṃ suddhasaññitā, yena pārājikena codeti, tassa diṭṭhādivasena amūlakatā, cāvanādhippāyena sammukhā codanā, tassa taṅkhaṇavijānananti imānettha pañca aṅgāni.

Paṭhamaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dutiyaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā

391. Navame **disvā**ti ajikāya vippaṭipajjantaṃ chagalakaṃ disvā. **Mettiyaṃ bhikkhuni**nti tassā bhikkhunikālaṃ gahetvā bhūtapubbavohārena voharanti. **Veḷuvaneyevā**ti therassa bhikkhācāravelaṃ aggahetvā tehi vuttabhattuddesavelaṃyeva sandhāya vuttaṃ. **Kacci no**ti kacci nu. **Etamatthaṃ ārocesu**nti aññabhāgiyassa adhikaraṇassa kañcidesaṃ lesamattaṃ upādāya pārājikena dhammena anuddhaṃsitabhāvaṃ ārocesuṃ.

Aññabhāgassāti aññakoṭṭhāsassa, therassa manussajātibhikkhubhāvato aññassa tiracchānajātichagalakabhāvasaṅkhātassa koṭṭhāsassāti vuttaṃ hoti. **Ida**nti sāmaññato napuṃsakaniddesena chagalakaṃ niddisati, idaṃ chagalakajātanti attho, ayaṃ chagalakoti vuttaṃ hoti. Adhikaraṇasaddāpekkho vā napuṃsakaniddeso, idaṃ chagalakasaṅkhātaṃ adhikaraṇanti vuttaṃ hoti. **Aññabhāgo**ti yathāvuttatiracchānajātichagalakabhāvasaṅkhāto aññabhāgo, aññakoṭṭhāsoti attho. **Assā**ti chagalakassa. ''Aññabhāgasambandhī aññabhāgiya''nti paṭhamaviggahassa attho, ''aññabhāgavantaṃ aññabhāgiya''nti dutiyaviggahassa. Dvīhipi viggahehi aññabhāgiyanti chagalakova vutto. Tiracchānajātichagalakabhāvañca ṭhapetvā paramatthato visuṃ chagalake asatipi ''paṭimāya sarīra''ntiādīsu viya abhedepi bhedakappanāya pavattalokavohāravasena **''aññabhāgassa idaṃ, aññabhāgo vā assa atthī''**ti vuttaṃ.

Idāni dvīhipi viggahehi vuttamatthaṃ vitthāretvā dassento **''yo hi so''**tiādimāha. **So**ti so chagalako. Tassa ''hotī''ti iminā sambandho. **Tato**ti tato manussajātito bhikkhubhāvato ca. **So vā aññabhāgo**ti yathāvuttatiracchānajātichagalakabhāvasaṅkhāto aññabhāgo. **Assā**ti chagalakassa. So chagalako aññabhāgiyasaṅkhātaṃ labhatīti yojetabbaṃ. ''Adhikaraṇanti ādhāro, vatthu adhiṭṭhāna''nti heṭṭhā vuttamatthaṃ sarūpato dassetuṃ **''yasmā cā''**tiādimāha. **Tesa**nti mettiyabhūmajakānaṃ. **Ima**nti chagalakaṃ. **Nāmakaraṇasaññāyā**ti nāmakaraṇasaṅkhātāya saññāya so chagalako adhikaraṇanti veditabboti yojetabbaṃ. **Tañhi sandhāyā**ti ''avassaṃ tumhehi leso oḍḍito, kiṃ vadatha, kiṃ passitthā''ti anuyuttehi tehi bhikkhūhi ''chagalakassa vippaṭipattiṃ disvā dabbassa nāmaṃ tassa karimhā''ti vuttattā tassa nāmakaraṇasaññāya adhiṭṭhānabhūtaṃ taṃ chagalakaṃ sandhāya. **Te bhikkhū**ti te anuyuñjakā bhikkhū. Āpattilesampi puggalasmiṃyeva āropetvā vuttattā ''puggalānaṃyeva lesā''ti vuttaṃ.

Padabhājane pana…pe… veditabbanti iminā nāmakaraṇasaññāya ādhārabhūtassa chagalakasaṅkhātassa adhikaraṇassa avacane kāraṇaṃ vuttaṃ.

393. ''Aññabhāgiyassa adhikaraṇassā''ti ettha pāḷiāgataadhikaraṇasaddapatirūpakaṃ aññaṃ adhikaraṇasaddaṃ pāḷiāgatatadaññasādhāraṇatāya ubhayapadatthaṃ uddharitvā **''adhikaraṇaṃ nāma cattāri adhikaraṇānī''**ti vuttaṃ. Atthuddhāravasena hi atthaṃ dassentena pāḷiyaṃ āgatasaddapatirūpako añño saddo ubhayapadattho uddharitabbo, na ca aññaṃ uddharitvā aññassa attho vattabbo, tasmā pāḷiāgataadhikaraṇasaddapatirūpako aññoyeva ubhayapadatthasādhāraṇo adhikaraṇasaddo uddhaṭoti daṭṭhabbaṃ. Tenevāha **''adhikaraṇanti vacanasāmaññato atthuddhāravasena pavattāni cattāri adhikaraṇānī''**ti. **Yā ca sā avasāne…pe… codanā vuttā**ti bhikkhu saṅghādisesaṃ ajjhāpajjanto diṭṭho hoti, saṅghādisese saṅghādisesadiṭṭhī hoti, tañce pārājikena codetītiādicodanaṃ sandhāya vadati.

Methunavītikkamāpattiyo vatthuto sabhāgā, itarāsaṃ pana adinnādānādiāpattīnaṃ samānepi pārājikāpattibhāve vatthuto visabhāgāti āha **''sabhāgavisabhāgavatthuto''**ti. **Sabhāvasarikkhāsarikkhato**ti sabhāvena sadisāsadisabhāvato. Paṭhamapārājikañhi paṭhamapārājikāpattiyā methunarāgena sabhāvato sadisaṃ, dosasampayuttamanussaviggahena asadisaṃ. Nanu ca ''āpattādhikaraṇaṃ āpattādhikaraṇassa siyā tabbhāgiyaṃ, siyā aññabhāgiya''nti vuttattā uddesānukkamena tabbhāgiyataṃ aniddisitvā aññabhāgiyatā paṭhamaṃ kasmā niddiṭṭhāti āha **''ādito paṭṭhāyā''**tiādi. **Vuttanayenevā**ti ''sabhāgavisabhāgavatthuto''tiādinā vuttanayena.

''Saṅghakammāni nissāya uppanna''nti vuttattā saṅghakammato kiccādhikaraṇaṃ visuṃ viya dissatīti āha **''kiṃ panā''**tiādi. ''Kiccameva kiccādhikaraṇa''nti vuttattā **''saṅghakammānamevetaṃ adhivacana''**nti vuttaṃ. Yadi evaṃ ''saṅghakammāni nissāya uppanna''nti kasmā vuttanti āha **''evaṃ santepī''**tiādi. Tassa tassa saṅghakammassa bhagavatā vuttaṃ itikattabbatālakkhaṇaṃyeva tato saṅghakammassa nipphajjanato phalūpacārena saṅghakammanti vattabbataṃ arahatīti āha **''yaṃ kammalakkhaṇaṃ manasi karoti, taṃ nissāya uppajjanato''**ti. Parivāsādisaṅghakammaṃ nissāya mānattādīnaṃ uppajjanato ukkhepanīyakammasīmāsammutikammādīni issāya osāraṇasīmāsamūhananādikammānaṃ uppajjanato ca **''purimaṃ purimaṃ saṅghakamma''**ntiādi vuttaṃ.

395-400. **Savatthukaṃ katvā**ti puggalādhiṭṭhānaṃ katvā. **Dīghādino**ti dīgharassakāḷaodātādino. **Diṭṭhādino**ti diṭṭhasutādino. **Lohapattasadiso**ti ayopattasadiso. Aṅgāni paṭhamaduṭṭhadose vuttasadisāni, idha pana kañcidesaṃ lesamattaṃ upādiyanā adhikā.

Dutiyaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Paṭhamasaṅghabhedasikkhāpadavaṇṇanā

410. Dasame ye dubbalā honti appathāmā, na sakkonti araññakādīni sevantā dukkhassantaṃ kātuṃ, te sandhāyāha **''bahūnaṃ kulaputtānaṃ maggantarāyāya saṃvattantī''**ti. **Adhivāsanakhantisampanno**ti ''khamo hoti sītassā''tiādinā vuttasītuṇhādisahanalakkhaṇāya khantiyā samannāgato. Byañjanapadameva paramaṃ assāti **padaparamo**. Yassa hi puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṃ ''padaparamo''ti vuccati. **Abhisambhuṇitvā**ti nipphādetvā. **Nābhisambhuṇātī**ti na sampādeti, araññavāsaṃ sampādetuṃ na sakkotīti vuttaṃ hoti. Dhammato apetaṃ **uddhammaṃ**. **Asabbaññū assā**ti tesaṃ anurūpassa ajānanato asabbaññū bhaveyya. ''Na, bhikkhave, asenāsanikena vassaṃ upagantabba''nti (mahāva. 204) vacanato **''cattāro pana…pe… paṭikkhittamevā''**ti vuttaṃ. Idameva vacanaṃ sandhāya pāḷiyampi ''aṭṭha māse kho mayā devadatta rukkhamūlasenāsanaṃ anuññāta''nti vuttaṃ.

Tīhi koṭīhīti tīhi ākārehi, tīhi kāraṇehīti attho. **Tadubhayavimuttaparisaṅkita**nti diṭṭhaṃ sutanti idaṃ ubhayaṃ anissāya ''kiṃ nu kho idaṃ bhikkhuṃ uddissa vadhitvā sampādita''nti kevalameva parisaṅkitaṃ. Macchabandhanaṃ **jālaṃ, vāgurā** migabandhanī. **Kappatī**ti yadi tesaṃ vacanena āsaṅkā upacchinnā hoti, vaṭṭati. **Pavattamaṃsa**nti vikkāyikamaṃsaṃ. **Maṅgalādīna**nti **ādi**-saddena āhunapāhunādike saṅgaṇhāti. **Bhikkhūnaṃyeva atthāyā**ti ettha aṭṭhānappayutto **eva**-saddo, bhikkhūnaṃ atthāya akatamevāti sambandhitabbaṃ. Tasmā ''bhikkhūnañca dassāma, maṅgalādīnañca atthāya bhavissatī''ti missetvā katampi na vaṭṭatīti veditabbaṃ. Keci pana ''bhikkhūnaṃyevāti avadhāraṇena bhikkhūnañca aññesañca atthāya kataṃ vaṭṭatī''ti vadanti, taṃ na sundaraṃ. **Yattha ca nibbematiko hotī**ti bhikkhūnaṃ atthāya katepi sabbena sabbaṃ parisaṅkitābhāvamāha. Tamevatthaṃ āvikātuṃ **''sace panā''**tiādi vuttaṃ. **Itaresaṃ vaṭṭatī**ti ajānantānaṃ vaṭṭati, jānato evettha āpatti hotīti. **Teyevā**ti ye uddissa kataṃ, teyeva. Uddisakatamaṃsaparibhogato akappiyamaṃsaparibhogassa visesaṃ dassetuṃ **''akappiyamaṃsaṃ panā''**tiādi vuttaṃ. Purimasmiṃ sacittakā āpatti, itarasmiṃ acittakā. Tenāha **''akappiyamaṃsaṃ ajānitvā bhuñjantassapi āpattiyevā''**ti. ''Paribhogakāle pucchitvā paribhuñjissāmīti vā gahetvā pucchitvā paribhuñjitabba''nti vacanato akappiyamaṃsaṃ ajānitvā gaṇhantassa paṭiggahaṇena anāpatti siyā. Ajānitvāpi bhuñjantasseva hi āpatti vuttā. **Vattanti vadantī**ti iminā āpatti natthīti dasseti.

Sallekhā vutti etesanti **sallekhavuttino**. **Bāhuliko**ti ekassa **la**-kārassa lopaṃ katvā vuttaṃ. **Kappa**nti āyukappaṃ. Saṅghabhedako hi ekaṃ kappaṃ asītibhāge katvā tato ekabhāgamattaṃ kālaṃ niraye tiṭṭheyyāti āyukappaṃ sandhāya **''kappaṃ nirayamhi paccatī''**ti vuttaṃ. Kappaṭṭhakathāyaṃ (vibha. aṭṭha. 809) pana ''saṇṭhahante hi kappe kappavemajjhe vā saṅghabhedaṃ katvā kappavināseyeva muccati. Sacepi hi sve kappo vinassissatīti ajja saṅghabhedaṃ karoti, sveva muccati, ekadivasameva niraye paccatī''ti vuttaṃ. Tatthāpi **kappavināseyevā**ti āyukappavināseyevāti atthe sati natthi virodho. **Saṇṭhahante**ti idampi ''sve vinassissatī''ti viya abhūtaparikappanavasena vuttaṃ. ''Ekadivasameva niraye paccatī''ti etthāpi tato paraṃ kappābhāve āyukappassapi abhāvatoti avirodhato atthayojanā daṭṭhabbā. **Brahmaṃ puñña**nti seṭṭhaṃ puññaṃ. **Kappaṃ saggamhi modatī**ti etthāpi āyukappameva.

411. **Laddhinānāsaṃvāsakenā**ti bhāvappadhānoyaṃ niddeso, laddhinānāsaṃvāsakabhāvenāti attho. **Kammanānāsaṃvāsakenā**ti etthāpi eseva nayo. Aññathā nānāsaṃvāsakena sahitassa samānasaṃvāsakassapi saṅghassa asamānasaṃvāsakattaṃ āpajjeyya. Tattha **laddhinānāsaṃvāsako** nāma ukkhittānuvattako. So hi attano laddhiyā nānāsaṃvāsako jātoti ''laddhinānāsaṃvāsako''ti vuccati. **Kammanānāsaṃvāsako** nāma ukkhepanīyakammakato. So hi ukkhepanīyakammavasena nānāsaṃvāsako hotīti ''kammanānāsaṃvāsako''ti vuccati. **Virahito**ti vimutto. Kāyasāmaggīdānaṃ tesu tesu saṅghakammesu hatthapāsūpagamanavasena veditabbaṃ.

''Bhedāya parakkameyyā''ti visuṃ vuttattā bhedanasaṃvattanikassa adhikaraṇassa samādāya paggaṇhato pubbepi pakkhapariyesanādivasena saṅghabhedāya parakkamantassa samanubhāsanakammaṃ kātabbanti veditabbaṃ. **Imāni vatthūnī**ti aṭṭhārasa bhedakaravatthūni. **Kammenā**ti apalokanādīsu catūsu kammesu aññatarena kammena. **Uddesenā**ti pañcasu pātimokkhuddesesu aññatarena uddesena. **Vohārenā**ti tāhi tāhi upapattīhi ''adhammaṃ dhammo''tiādiaṭṭhārasabhedakaravatthudīpakena vohārena. **Anussāvanāyā**ti ''nanu tumhe jānātha mayhaṃ uccākulā pabbajitabhāvaṃ bahussutabhāvañca, mādiso nāma uddhammaṃ ubbinayaṃ satthusāsanaṃ gāheyyāti cittampi uppādetuṃ tumhākaṃ yuttaṃ, kiṃ mayhaṃ avīci nīluppalavanaṃ viya sītalo, kimahaṃ apāyato na bhāyāmī''tiādinā nayena kaṇṇamūle vacībhedaṃ katvā anussāvanena. **Salākaggāhenā**ti evaṃ anussāvetvā tesaṃ cittaṃ upatthambhetvā anivattidhammme katvā ''gaṇhatha imaṃ salāka''nti salākaggāhena. **Pañcahi kāraṇehi saṅghabhedo hotī**ti ettha kammameva uddeso vā saṅghabhede padhānakāraṇanti veditabbaṃ. Vohārānussāvanasalākaggāhā pana pubbabhāgā. Aṭṭhārasavatthudīpanavasaena hi voharantena tattha rucijananatthaṃ anussāvetvā salākāya gahitāyapi abhinnova hoti saṅgho. Yadā pana evaṃ cattāro vā atirekā vā salākaṃ gahetvā āveṇikakammaṃ vā uddesaṃ vā karonti, tadā saṅgho bhinno nāma hoti. **Abbhussita**nti abbhuggataṃ. **Accheyyā**ti vihareyya, pavatteyyāti attho.

''Lajjī rakkhissatī''ti vacanato āpattibhayena ārocanaṃ lajjīnaṃyeva bhāroti āha **''lajjīhi bhikkhūhī''**ti. Alajjissapi anārocentassa āpattiyeva ''ye passanti, ye suṇantī''ti vacanato. **Samāgacchatū**ti ekī bhavatu. Ekībhāvo ca samānaladdhivasena hotīti āha **''ekaladdhiko hotū''**ti. **Sampattiyā**ti sīlādisampattiyā. Paṭinissajjantassa anāpattibhāvato **''sotthibhāvo tassa bhikkhuno''**ti vuttaṃ. **Appaṭinissajjato dukkaṭa**nti visuṃ visuṃ vadantānaṃ gaṇanāya dukkaṭaṃ. **Pahontenā**ti gantuṃ samatthena agilānena. Saṅghabhedassa garukabhāvato avassaṃ kattabbatādassanatthaṃ **''dūrepi bhāroyevā''**ti vuttaṃ, āpatti pana addhayojanabbhantare gantuṃ samatthassa agilānasseva veditabbā.

416. **Asamanubhāsantassā**ti kammakārake kattuniddesoti āha **''asamanubhāsiyamānassā''**ti. Tatiyakammavācāya paṭinissajjanto ñattiyā dukkaṭaṃ dvīhi kammavācāhi thullaccaye ca āpajjatiyevāti āha **''paṭinissajjantassa saṅghādisesena anāpattī''**ti. **Assā**ti devadattassa. **Katena bhavitabba**nti samanubhāsanakammena katena bhavitabbaṃ. **Attano rucimattena vadeyyā**tiādikammikattā appaṭinissajjantassapi anāpattīti adhippāyena vadeyya. Apaññatte sikkhāpade samanubhāsanakammasseva abhāvato **''na hi paññattaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamantassā''**ti vuttaṃ. Sikkhāpadaṃ paññapenteneva hi samanubhāsanakammaṃ anuññātaṃ. **Uddissa anuññātato**ti ''anujānāmi, bhikkhave, romanthakassa romanthana''ntiādiṃ (cūḷava. 273) uddissa anuññātaṃ sandhāya vadanti. **Anāpattiya**nti anāpattivāre. **Āpattiṃ ropetabbo**ti anissajjanapaccayā āpannapācittiyāpattiṃ ukkhepanīyakammakaraṇatthaṃ āropetabboti attho.

Āpattiyeva na jātāti saṅghādisesāpatti na jātāyevāti attho. **Sā panesā**ti sā pana esā anāpatti. **Tivaṅgika**nti kāyavācācittavasena tivaṅgikaṃ, kāyavācācittato samuṭṭhātīti vuttaṃ hoti. ''Nappaṭinissajjāmī''ti saññāya abhāvena muccanato **saññāvimokkhaṃ**. **Sacittaka**nti ''nappaṭinissajjāmī''ti jānanacittena sacittakaṃ. Bhedāya parakkamanaṃ, dhammakammena samanubhāsanaṃ, kammavācāpariyosānaṃ, appaṭinissajjananti imānettha cattāri aṅgāni.

Paṭhamasaṅghabhedasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Dutiyasaṅghabhedasikkhāpadavaṇṇanā

417-418. Ekādasame yaṃ vacanaṃ samaggepi vagge avayavabhūte karoti bhindati, taṃ kalahakārakavacanaṃ idha vagganti vuccatīti āha **''vaggaṃ asāmaggipakkhiyavacanaṃ vadantī''**ti. Asāmaggipakkhe bhavā asāmaggipakkhiyā, kalahakā. Tesaṃ vacanaṃ **asāmaggipakkhiyavacanaṃ,** asāmaggipakkhe vā bhavaṃ vacanaṃ **asāmaggipakkhiyavacanaṃ**. Yasmā ubbāhikādikammaṃ bahūnampi kātuṃ vaṭṭati, tasmā **''na hi saṅgho saṅghassa kammaṃ karotī''**ti idaṃ niggahavasena kattabbakammaṃ sandhāya vuttanti veditabbaṃ. Aṅgāni panettha bhedāya parakkamanaṃ pahāya anuvattanaṃ pakkhipitvā heṭṭhā vuttasadisāneva.

Dutiyasaṅghabhedasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Dubbacasikkhāpadavaṇṇanā

424. Dvādasame **vambhanavacana**nti garahavacanaṃ. **Apasādetukāmo**ti khipitukāmo, tajjetukāmo vā, ghaṭṭetukāmoti vuttaṃ hoti. **Saṭa**saddo patitasaddena samānattho. Visesanassa ca paranipātaṃ katvā tiṇakaṭṭhapaṇṇasaṭanti vuttanti āha **''tattha tattha patitaṃ tiṇakaṭṭhapaṇṇa''**nti. **Kenāpī**ti vātasadisena nadīsadisena ca kenāpi.

425-426. **Vattuṃ asakkuṇeyyo**ti kismiñci vuccamāne asahanato ovadituṃ asakkuṇeyyo. Dukkhaṃ vaco etasmiṃ vippaṭikūlaggāhe vipaccanīkavāde anādare puggaleti **dubbaco**. Tenāha **''dukkhena kicchena vaditabbo''**tiādi. **Dubbacabhāvakaraṇīyehī**ti dubbacabhāvakārakehi. Kattuatthe anīyasaddo daṭṭhabbo. Tenevāha **''ye dhammā dubbacaṃ puggalaṃ karontī''**tiādi. Pāpikā icchā etassāti pāpiccho, tassa bhāvo **pāpicchatā,** asantaguṇasambhāvanatā paṭiggahaṇe ca amattaññutā pāpicchatāti veditabbā. Attukkaṃsakā ca te paravambhakā cāti attukkaṃsakaparavambhakā. Ye attānaṃ ukkaṃsanti ukkhipanti ucce ṭhāne ṭhapenti, parañca vambhenti garahanti nīce ṭhāne ṭhapenti, tesametaṃ adhivacanaṃ. Tesaṃ bhāvo **attukkaṃsakaparavambhakatā**. Kujjhanasīlo kodhano, tassa bhāvo **kodhanatā**. Kujjhanalakkhaṇassa kodhassetaṃ adhivacanaṃ.

Pubbakāle kodho, aparakāle upanāhoti āha **''kodhahetu upanāhitā''**ti. Tattha upanahanasīlo, upanāho vā etassa atthīti upanāhī, tassa bhāvo **upanāhitā**. Punappunaṃ cittapariyonaddhalakkhaṇassa kodhassevetaṃ adhivacanaṃ. Sakiñhi uppanno kodho kodhoyeva, tatuttari upanāho. **Abhisaṅgo**ti dummocanīyo balavaupanāho. So assa atthīti abhisaṅgī, tassa bhāvo **abhisaṅgitā**. Dummocanīyassa balavaupanāhassetaṃ adhivacanaṃ. **Codakaṃ paṭippharaṇatā**ti codakassa paṭiviruddhena paccanīkena hutvā avaṭṭhānaṃ. **Codakaṃ apasādanatā**ti ''kiṃ nu kho tuyhaṃ bālassa abyattassa bhaṇitena, tvampi nāma bhaṇitabbaṃ maññissasī''ti evaṃ codakassa ghaṭṭanā. **Codakassa paccāropanatā**ti ''tvampi khosi itthannāmaṃ āpattiṃ āpanno, taṃ tāva paṭikarohī''ti evaṃ codakassa upari paṭiāropanatā.

Aññena aññaṃ paṭicaraṇatāti aññena kāraṇena, vacanena vā aññassa kāraṇassa, vacanassa vā paṭicchādanavasena caraṇatā. Paṭicchādanattho eva vā **cara**saddo anekatthattā dhātūnanti paṭicchādanatāti attho. Tāya samannāgato hi puggalo yaṃ codakena dosavibhāvanakāraṇaṃ, vacanaṃ vā vuttaṃ, taṃ tato aññeneva codanāya amūlikabhāvadīpanena kāraṇena, tadatthabodhakena vacanena vā paṭicchādeti. ''Āpattiṃ āpannosī''ti vutte ''ko āpanno, kiṃ āpanno, kismiṃ āpanno, kaṃ bhaṇatha, kiṃ bhaṇathā''ti vā vatvā ''evarūpaṃ kiñci tayā diṭṭha''nti vutte ''na suṇāmī''ti sotaṃ vā upanāmetvā vikkhepaṃ karontopi aññenaññaṃ paṭicchādeti. ''Itthannāmaṃ āpattiṃ āpannosī''ti puṭṭhe ''pāṭaliputtaṃ gatomhī''ti vatvā puna ''na tava pāṭaliputtagamanaṃ pucchāma, āpattiṃ pucchāmā''ti vutte tato ''rājagahaṃ gatomhī''ti vatvā ''rājagahaṃ vā yāhi brāhmaṇagahaṃ vā, āpattiṃ āpannosī''ti vutte ''tattha me sūkaramaṃsaṃ laddha''ntiādīni vatvā bahiddhā kathāvikkhipanampi atthato aññenaññaṃ paṭicaraṇamevāti visuṃ na gahitaṃ.

Apadānenāti attano cariyāya. Apadīyanti hi dosā etena dakkhīyanti, luyanti chijjantīti vā apadānaṃ, sattānaṃ sammā micchā vā vattappayogo. **Na sampāyanatā**ti ''āvuso, tvaṃ kuhiṃ vasasi, kaṃ nissāya vasasī''ti vā ''yaṃ tvaṃ vadesi 'mayā esa āpattiṃ āpajjanto diṭṭho'ti, tvaṃ tasmiṃ samaye kiṃ karosi, ayaṃ kiṃ karoti, kattha ca tvaṃ ahosi, kattha aya''nti vā ādinā nayena cariyaṃ puṭṭhena sampādetvā akathanaṃ.

Makkhipaḷāsitāti ettha paraguṇamakkhanalakkhaṇo makkho, so etassa atthīti makkhī. Tādiso puggalo agāriyo anagāriyo vā samāno paresaṃ sukatakaraṇaṃ vināseti. Agāriyopi hi kenaci anukampakena daliddo samāno uccaṭṭhāne ṭhapito, aparena samayena ''kiṃ tayā mayhaṃ kata''nti tassa sukatakaraṇaṃ vināseti. Anagāriyopi sāmaṇerakālato pabhuti ācariyena vā upajjhāyena vā catūhi paccayehi uddesaparipucchādīhi ca anuggahetvā dhammakathānayapakaraṇakosallādīni sikkhāpito, aparena samayena rājarājamahāmattādīhi sakkato garukato ācariyupajjhāyesu acittīkato caramāno ''ayaṃ amhehi daharakāle eva anuggahito saṃvaddhito ca, atha ca panidāni nissineho jāto''ti vuccamāno ''kiṃ mayhaṃ tumhehi kata''nti tesaṃ sukatakaraṇaṃ vināseti.

''Bahussutepi puggale ajjhottharitvā īdisassa ceva bahussutassa aniyatā gati, tava vā mama vā ko viseso''tiādinā nayena uppajjamāno yugaggāhalakkhaṇo paḷāso. So paraguṇehi attano guṇānaṃ samakaraṇaraso. Tathā hesa paresaṃ guṇe ḍaṃsitvā viya attano guṇehi same karotīti paḷāsoti vuccati, so etassa atthīti paḷāsī. Makkhī ca paḷāsī ca makkhipaḷāsino, tesaṃ bhāvo **makkhipaḷāsitā**. Atthato pana makkho ceva paḷāso ca.

Issati parasampattiṃ na sahatīti **issukī**. Maccharāyati attano sampattiṃ nigūhati, paresaṃ sādhāraṇabhāvaṃ na sahati, maccheraṃ vā etassa atthīti **maccharī**. Saṭhayati na sammā bhāsatīti **saṭho,** attano avijjamānaguṇappakāsanalakkhaṇena sāṭheyyena samannāgato kerāṭikapuggalo. Kerāṭiko ca ānandamaccho viya hoti. **Ānandamaccho** nāma kira macchānaṃ naṅguṭṭhaṃ dasseti, sappānaṃ sīsaṃ ''tumhehi sadiso aha''nti jānāpetuṃ, evameva kerāṭiko puggalo yaṃ yaṃ suttantikaṃ vā ābhidhammikaṃ vā upasaṅkamati, taṃ taṃ evaṃ vadati ''ahaṃ tumhākaṃ antevāsī, tumhe mayhaṃ anukampakā, nāhaṃ tumhe muñcāmī''ti ''evamete 'sagāravo ayaṃ amhesu sappatisso'ti maññissantī''ti. Sāṭheyyena hi samannāgatassa puggalassa asantaguṇasambhāvanena cittānurūpakiriyāviharato ''evaṃcitto evaṃkiriyo''ti duviññeyyattā kucchiṃ vā piṭṭhiṃ vā jānituṃ na sakkā. Yato so –

> ''Vāmena sūkaro hoti, dakkhiṇena ajāmigo;
> Sarena nelako hoti, visāṇena jaraggavo''ti. (dī. ni. aṭṭha. 2.296; vibha. aṭṭha. 894; mahāni. aṭṭha. 166) –

Evaṃ vuttayakkhasūkarasadiso hoti. Katapāpapaṭicchādanalakkhaṇā māyā, sā assa atthīti **māyāvī**.

Thambhasamaṅgitāya **thaddho**. Vātabharitabhastāsadisathaddhabhāvapaggahitasiraanivātavuttikārakaroti **thambho**. Yena samannāgato puggalo gilitanaṅgalasadiso viya ajagaro, vātabharitabhastā viya ca thaddho hutvā garuṭṭhāniye disvā onamitumpi na icchati, pariyanteneva carati. Abbhunnatilakkhaṇo atimāno, so etassa atthīti **atimānī**.

Saṃ attano diṭṭhiṃ parāmasati sabhāvaṃ atikkamitvā parato āmasatīti **sandiṭṭhiparāmāsī**. Ādhānaṃ gaṇhātīti **ādhānaggāhī**. ''Ādhāna''nti daḷhaṃ vuccati, daḷhaggāhīti attho. Yuttaṃ kāraṇaṃ disvāva laddhiṃ paṭinissajjatīti paṭinissaggī, dukkhena kicchena kasirena bahumpi kāraṇaṃ dassetvā na sakkā paṭinissaggiṃ kātunti **duppaṭinissaggī,** yo attano diṭṭhiṃ ''idameva sacca''nti daḷhaṃ gaṇhitvā api buddhādīhi kāraṇaṃ dassetvā vuccamāno na paṭinissajjati, tassetaṃ adhivacanaṃ. Tādiso hi puggalo yaṃ yadeva dhammaṃ vā adhammaṃ vā suṇāti, taṃ sabbaṃ ''evaṃ amhākaṃ ācariyehi kathitaṃ, evaṃ amhehi suta''nti kummova aṅgāni sake kapāle antoyeva samodahati. Yathā hi kacchapo attano pādādike aṅge kenaci ghaṭṭite sabbāni aṅgāni attano kapāleyeva samodahati, na bahi nīharati, evamayampi ''na sundaro tava gāho, chaḍḍehi na''nti vutto taṃ na vissajjeti, antoyeva attano hadaye eva ṭhapetvā vicarati. Yathā kumbhīlā gahitaṃ na paṭinissajjanti, evaṃ kumbhīlaggāhaṃ gaṇhāti, na vissajjeti. Makkhipaḷāsitādiyugaḷattayena dassite makkhapaḷāsādayo cha dhamme visuṃ visuṃ gahetvā **''ekūnavīsati dhammā''**ti vuttaṃ. **Anumānasuttaṭṭhakathāyaṃ** (ma. ni. aṭṭha. 1.181) pana makkhapaḷāsādayopi yugaḷavasena ekaṃ katvā ''soḷasa dhammā''ti vuttaṃ.

Pakārehi āvahanaṃ padakkhiṇaṃ, tato padakkhiṇato gahaṇasīlo padakkhiṇaggāhī, na padakkhiṇaggāhī **appadakkhiṇaggāhī**. Yo vuccamāno ''tumhe maṃ kasmā vadatha, ahaṃ attano kappiyākappiyaṃ sāvajjānavajjaṃ atthānatthaṃ jānāmī''ti vadati, ayaṃ anusāsaniṃ padakkhiṇato na gaṇhāti, vāmatova gaṇhāti, tasmā ''appadakkhiṇaggāhī''ti vuccati, tenāha **''yathānusiṭṭha''**ntiādi.

Uddeseti pātimokkhuddese. Atha sabbāneva sikkhāpadāni kathaṃ pātimokkhuddesapariyāpannānīti āha **''yassa siyā āpatti, so āvikareyyāti evaṃ saṅgahitattā''**ti. ''Yassa siyā āpattī''ti hi iminā sabbāpi āpattiyo nidānuddese saṅgahitāyeva honti. **Pañcahi sahadhammikehi sikkhitabbattā**ti labbhamānavasena vuttaṃ. Sahadhammikena sahakāraṇenātipi attho daṭṭhabbo. **''Vacanāyā''**ti nissakke sampadānavacananti āha **''tato mama vacanato''**ti. Aṅgāni cettha paṭhamasaṅghabhedasadisāni. Ayaṃ pana viseso – yathā tattha bhedāya parakkamanaṃ, evaṃ idha avacanīyakaraṇatā daṭṭhabbā.

Dubbacasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Kuladūsakasikkhāpadavaṇṇanā

431. Terasame **kīṭāgirī**ti tassa nigamassa nāmaṃ. Tañhi sandhāya parato ''na assajipunabbasukehi bhikkhūhi kīṭāgirismiṃ vatthabba''nti vuttaṃ. Tena pana yogato so janapadopi ''kīṭāgiri''icceva saṅkhyaṃ gatoti āha **''evaṃnāmake janapade''**ti. Āvāse niyuttā **āvāsikā,** nibaddhavāsino. Te akataṃ senāsanaṃ karonti, jiṇṇaṃ paṭisaṅkharonti, kate issarā honti. Tenāha **''so yesaṃ āyatto…pe… te āvāsikā''**ti. Nivāso nivāsamattaṃ etesaṃ atthīti **nevāsikā**ti āha **''ye pana kevala''**ntiādi. **Te**ti assajipunabbasukā. **Cha janā**ti paṇḍuko lohitako mettiyo bhūmajako assaji punabbasukoti ime cha janā. **Sammā**ti ālapanavacanametaṃ. **Āyamukhabhūtā**ti āyassa mukhabhūtā. **Dhuraṭṭhāne**ti sāvatthiyā avidūre ṭhāne. Vassāne hemante cāti dvīsu utūsu vassanato **''dvīhi meghehī''**ti vuttaṃ. Diyaḍḍhabhikkhusahassato gaṇācariyānaṃ channaṃ janānaṃ adhikattā **''samadhika''**nti vuttaṃ, sādhikanti attho. **Ma**-kāro padasandhivasena āgato. **Akatavatthu**nti akatapubbaṃ abhinavavatthuṃ.

Kaṇikārādayo **puppharukkhā,** jātisumanādayo **pupphagacchā**. **Koṭṭana**nti sayaṃ chindanaṃ. **Koṭṭāpana**nti ''imaṃ chinda bhindā''ti aññehi chedāpanaṃ. **Āḷiyā bandhana**nti yathā gacchamūle udakaṃ santiṭṭhati, tathā samantato bandhanaṃ. **Udakassā**ti akappiyaudakassa. **Kappiyaudakasiñcana**nti imināva siñcāpanampi saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. Nanu ''udakassa secanaṃ secāpana''nti iminā sāmaññato kappiyākappiyaudakasiñcanādiṃ sakkā saṅgahetuṃ, tasmā kappiyaudakasiñcanādi kasmā visuṃ vuttanti? ''Ārāmādiatthaṃ ropite akappiyavohāresupi kappiyaudakasiñcanādi vaṭṭatī''ti vakkhamānattā idhāpi vibhāgaṃ katvā kappiyaudakasiñcanādi visuṃ dassitaṃ. **Hatthamukhapādadhovananhānodakasiñcana**nti imināpi pakārantarena kappiyaudakasiñcanameva dasseti. ''Akappiyavohāro''ti koṭṭanakhaṇanādivasena sayaṃ karaṇassapi kathaṃ saṅgahoti? Akappiyanti voharīyatīti akappiyavohāroti akappiyabhūtaṃ karaṇakārāpanādi sabbameva saṅgahitaṃ, na pana akappiyavacanamattanti daṭṭhabbaṃ. Kappiyavohārepi eseva nayo. **Sukkhamātikāya ujukaraṇa**nti iminā purāṇapaṇṇādiharaṇampi saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. Kudālādīni bhūmiyaṃ ṭhapetvā ṭhānato hatthena gahetvā ṭhānameva pākaṭataranti **''obhāso''**ti vuttaṃ.

Mahāpaccarivādamhi patiṭṭhapetukāmo pacchā vadati. **Vanatthāyā**ti idaṃ keci ''vatatthāyā''ti paṭhanti, tesaṃ vatiatthāyāti attho. Akappiyavohārepi ekaccaṃ vaṭṭatīti dassetuṃ **''na kevalañca sesa''**ntiādimāha. **Yaṃ kiñci mātika**nti sukkhamātikaṃ vā asukkhamātikaṃ vā. **''Kappiyaudakaṃ siñcitu''**nti iminā ''kappiyaudakaṃ siñcathāti vattumpi vaṭṭatī''ti dasseti. **Sayaṃ ropetumpi vaṭṭatī**ti iminā ''ropehīti vattuṃ vaṭṭatī''tipi siddhaṃ. **Aññatthāya vā karontassā**ti vatthupūjādiatthaṃ karontassa. **Kasmā na anāpattī**ti vatthupūjanatthāya ganthanādīsu kasmā na anāpatti. **Anāpattiyevā**ti paṭivacanaṃ datvā idāni tameva anāpattibhāvaṃ dassetuṃ **''yathāhī''**tiādi vuttaṃ. **Tatthā**ti ārāmādiatthāya rukkharopane. **Tathā vatthupūjanatthāyapi anāpattiyevā**ti ratanattayapūjanatthāyapi kappiyavohārena pariyāyādīhi ca ganthāpane anāpattiyevāti attho.

''Tathā vatthupūjanatthāyā''ti hi sāmaññato vuttepi ''yathā hi tattha kappiyavohārena pariyāyādīhi cā''ti vuttattā kappiyavohārādīhi ganthāpane eva anāpatti viññāyati, na sayaṃ ganthane, teneva paro sayaṃ ganthanampi kasmā na vaṭṭatīti codento **''nanu cā''**tiādimāha. Yathā ārāmādiatthaṃ kappiyapathaviyaṃ sayaṃ ropetumpi vaṭṭati, tathā vatthupūjanatthāya sayaṃ ganthanepi kasmā na vaṭṭatīti codakassa adhippāyo. **Vutta**ntiādi ācariyassa parihāro. Atha **''na pana mahāaṭṭhakathāya''**nti kasmā vadati. **Mahāpaccariādīsu** vuttampi hi pamāṇamevāti nāyaṃ virodho, **mahāaṭṭhakathāyaṃ** avuttampi tattheva vuttena saṃsanditvā pamāṇamevāti patiṭṭhāpetuṃ vuttattā. **Taṃ katha**nti maññeyyāsīti sambandho. **Mahāaṭṭhakathāyañca** kappiyaudakasecanaṃ vuttaṃ, taṃ kathanti etthāyamadhippāyo. Kiñcāpi **mahāaṭṭhakathāyaṃ** ārāmādiatthāya kappiyapathaviyaṃ sayaṃ ropanaṃ na vuttaṃ, kappiyaudakassa pana sayaṃ siñcanaṃ vuttameva, tasmā yathā ārāmādiatthāya kappiyaudakaṃ sayaṃ siñcitumpi vaṭṭati, tathā vatthupūjanatthāya sayaṃ ganthanampi kasmā na vaṭṭatīti. **Tampi na virujjhatī**ti yadetaṃ ārāmādiatthāya sayaṃ ropanaṃ kappiyaudakasiñcanañca vuttaṃ, tampi na virujjhati. Kathaṃ taṃ na virujjhatīti āha **''tatrahī''**tiādi. **Etaṃ vutta**nti mālāvacchaṃ ropentipi ropāpentipi siñcantipi siñcāpentipīti etaṃ vuttaṃ. **Aññatra pana pariyāyo atthī**ti ''mālāvacchaṃ ropentipi ropāpentipi siñcantipi siñcāpentipī''ti kulasaṅgahatthāya ropanasiñcanaṃ sandhāya vuttattā tato aññatra ārāmādiatthāya mālāvaccharopane pariyāyo atthi. **Tattha pariyāyaṃ idha ca pariyāyābhāvaṃ ñatvā**ti tattha ''mālāvacchaṃ ropentī''tiādīsu ''mālāvaccha''nti visesavacanasabbhāvato pariyāyaṃ, idha ''ganthentī''tiādīsu tathāvidhavisesavacanābhāvato pariyāyābhāvañca ñatvā.

Nanu ca yathā ''ganthentī''ti sāmaññato vuttattā pariyāyo na labbhatīti yassa kassaci atthāya sayaṃ ganthanaṃ na vaṭṭati, evaṃ ''ganthāpentī''ti sāmaññato vuttattā pariyāyena ganthāpanampi na vaṭṭatīti āpajjati. Evañca sati parato ''evaṃ jāna, evaṃ kate sobheyya, yathā etāni pupphāni na vikiriyanti, tathā karohītiādinā kappiyavacanena kāretuṃ vaṭṭatī''ti idaṃ virujjhatīti? Na virujjhati, pariyāyena hi kārāpanaṃ ganthāpanameva na hoti, tasmā yathāvuttanayena pariyāyato kārāpanaṃ vaṭṭati. **Sabbaṃ vuttanayeneva veditabba**nti heṭṭhā vuttaṃ vinicchayameva saṅkhepato nigameti. **Haraṇādīsu kasmā anāpattī**ti vatthupūjanatthāya haraṇādīsu kasmā anāpatti. **Kulitthiādīnaṃ atthāya haraṇato**ti kulitthiādīnaṃ haraṇassa tattha vuttattāti adhippāyo. Tenevāha **''haraṇādhikāre hī''**tiādi. **Māla**nti pupphadāmaṃ. **Mañjarī viyā**ti kusumamañjarī viya. **Hārasadisa**nti muttāhārasadisaṃ.

Pācittiyañceva dukkaṭañcāti pathavīkhaṇanapaccayā pācittiyaṃ, kulasaṅgahapaccayā dukkaṭaṃ. **Akappiyavohārenā**ti ''idaṃ khaṇa, idaṃ ropehī''tiādiakappiyavohārena. **Dukkaṭamevā**ti kulasaṅgahapaccayā dukkaṭaṃ. **Ubhayatthā**ti kappiyākappiyapathaviyaṃ. **Sabbatthā**ti kulasaṅgahaparibhogaārāmādiatthāya ropite. **Dukkaṭampī**ti na kevalaṃ pācittiyameva. **Kappiyenā**ti kappiyena udakena. **Tesaṃyeva dvinna**nti kuladūsanaparibhogānaṃ. **Dukkaṭa**nti kulasaṅgahatthāya sayaṃ siñcane kappiyavohārena akappiyavohārena vā siñcāpane ca dukkaṭaṃ, paribhogatthāya pana sayaṃ siñcane akappiyavohārena siñcāpane ca dukkaṭaṃ. **Āpattibahulatā veditabbā**ti ettha sayaṃ siñcane dhārāpacchedagaṇanāya āpattigaṇanā veditabbā. Siñcāpane pana punappunaṃ āṇāpentassa vācāya vācāya āpatti, sakiṃ āṇattassa bahūnaṃ siñcanepi ekāva.

Dukkaṭapācittiyānīti kulasaṅgahapaccayā dukkaṭaṃ, bhūtagāmapātabyatāya pācittiyaṃ. **Aññatthā**ti vatthupūjādiatthāya ocinane. **Sakiṃ āṇatto**ti akappiyavohārena āṇatto. **Pācittiyamevā**ti akappiyavacanena āṇattattā pācittiyaṃ. Kappiyavacanena pana vatthupūjādiatthāya ocināpentassa anāpattiyeva.

Ganthanena nibbattaṃ **gantimaṃ**. Esa nayo sesesupi. **Na vaṭṭatī**ti kulasaṅgahatthāya vatthupūjādiatthāya vā vuttanayena karontassa ca kārāpentassa ca dukkaṭanti attho. **Purimanayenevā**ti ''bhikkhussa vā''tiādinā vuttanayena. Dhammāsanavitāne baddhakaṇṭakesu pupphāni vijjhitvā ṭhapentīti sambandho. Uparūpari vijjhitvā chattasadisaṃ katvā āvuṇanato **''chattātichattaṃ viyā''**ti vuttaṃ. ''Kadalikkhandhamhī''tiādinā vuttaṃ sabbameva sandhāya **''taṃ atioḷārikamevā''**ti vuttaṃ, sayaṃ karontassa akappiyavacaneneva kārāpentassa ca dukkaṭamevāti attho. **Pupphavijjhanattha**nti vuttattā pupphāni vijjhitumyeva kaṇṭakaṃ bandhituṃ na vaṭṭati, pupphadāmādibandhanatthaṃ pana vaṭṭati. **Kaṇṭakampi bandhituṃ na vaṭṭatī**ti ca idaṃ aṭṭhakathācariyappamāṇena gahetabbaṃ. **Pavesetuṃ na vaṭṭatī**ti vuttattā pupphacchidde apavesetvā uparūpari ṭhapetuṃ vaṭṭati. Jālamayaṃ vitānaṃ **jālavitānaṃ**. **Nāgadantaka**mpi sacchiddakaṃyeva gahetabbaṃ. **Pupphapaṭicchakaṃ** daṇḍādīhi katapupphādhāraṇaṃ, tampi sacchiddameva idha vuttaṃ. **Asokapiṇḍiyā**ti asokapupphamañjarikāya. **''Dhammarajju** nāma cetiyaṃ vā bodhiṃ vā pupphapavesanatthaṃ āvijjhitvā baddharajjū''ti **mahāgaṇṭhipade majjhimagaṇṭhipade ca** vuttaṃ, tasmā tathābaddhāya rajjuyā cetiyassa ca antare pupphāni pavesetuṃ vaṭṭatīti viññāyati. **Gaṇṭhipade** pana ''dhammarajjunti sithilaṃ vaṭṭikaṃ rajjuṃ katvā bodhiṃ vā cetiyaṃ vā parikkhipitvā dhammāsane vā lambitvā tattha pupphāni pavesentī''ti vuttaṃ, tasmā sithilavaṭṭikāya rajjuyā antarepi pupphāni pavesetuṃ vaṭṭatīti viññāyati, vīmaṃsitvā yuttataraṃ gahetabbaṃ. Ubhayatthāpi panettha nevatthi virodhoti amhākaṃ khanti.

Matthakadāmanti dhammāsanādimatthake lambakadāmaṃ. **Pupphehi veṭhentī**ti pupphadāmena veṭhenti. **Tesaṃyevā**ti uppalādīnaṃyeva. **Vākena vā daṇḍakena vā**ti visuṃ acchinnena pupphasahiteneva vākena vā daṇḍakena vā. **Khandhe ṭhapitakāsāvassā**ti khandhe ṭhapitasaṅghāṭiṃ sandhāya vuttaṃ. Tañhi tathā bandhituṃ sakkā bhaveyya. Imināva aññampi tādisaṃ kāsāvaṃ vā vatthaṃ vā vuttanayena bandhitvā tattha pupphāni pakkhipituṃ vaṭṭatīti siddhaṃ. Aṃsabhaṇḍikaṃ pasibbake pakkhittasadisattā veṭhimaṃ nāma na jātaṃ, tasmā sithilabandhassa antarantarā pakkhipituṃ vaṭṭatīti vadanti.

Pupphapaṭe ca daṭṭhabbanti pupphapaṭaṃ karontassa dīghato pupphadāmassa haraṇapaccāharaṇavasena pūraṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Tiriyato haraṇaṃ pana vāyimaṃ nāma hoti, na pūrimaṃ. **Purimaṭṭhānaṃ atikkāmetī**ti ettha ''aphusāpetvāpi atikkāmentassa āpattiyevā''ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. ''Purimaṭṭhānaṃ atikkāmetī''ti avisesena vuttattā taṃ yuttaṃ. Keci pana ''aññamaññaṃ aphusāpetvā anekakkhattuṃ parikkhipituṃ vaṭṭatī''ti vadantīti vuttaṃ, tattha kāraṇaṃ na dissati. **Bandhituṃ vaṭṭatī**ti puppharahitāya suttakoṭiyā vākakoṭiyā vā bandhituṃ vaṭṭati. **Ekavāraṃ haritvā vā parikkhipitvā vā**ti idaṃ pubbe vuttacetiyādiparikkhepaṃ pupphapaṭakaraṇañca sandhāya vuttaṃ, tasmā cetiyaṃ vā bodhiṃ vā parikkhipantena ekavāraṃ parikkhipitvā purimaṭṭhānaṃ sampatte aññassa dātabbaṃ, tenapi ekavāraṃ parikkhipitvā tatheva kātabbaṃ. Pupphapaṭaṃ karontena ca ekavāraṃ haritvā aññassa dātabbaṃ, tenapi tatheva kātabbaṃ. Sacepi dveyeva bhikkhū ubhosu passesu ṭhatvā pariyāyena haranti, vaṭṭatiyevāti vadanti.

Pūritanti dīghato pasāraṇavasena pūritaṃ. **Vāyituṃ na labhatī**ti dīghato pasārite tiriyato haraṇaṃ vāyanaṃ nāma hotīti ekavārampi pupphaguṇaṃ tiriyato harituṃ na vaṭṭati. **Pupphāni ṭhapentenā**ti aganthitāni pākatikapupphāni ṭhapentena. Pupphadāmaṃ pana pūjanatthāya bhūmiyaṃ ṭhapentena phusāpetvā vā aphusāpetvā vā diguṇaṃ katvā ṭhapetuṃ na vaṭṭatīti vadanti. **Ghaṭikadāmaolambako**ti ante ghaṭikākārayutto yamakadāmaolambako. Ekekaṃ pana dāmaṃ nikkhantasuttakoṭiyāva bandhitvā olambituṃ vaṭṭati, pupphadāmadvayaṃ saṅghaṭitukāmenapi nikkhantasuttakoṭiyāva suttakoṭiṃ saṅghaṭituṃ vaṭṭati. **Aḍḍhacandākārena mālāguṇaparikkhepo**ti aḍḍhacandākārena mālāguṇassa punappunaṃ haraṇapaccāharaṇavasena pūretvā parikkhipanaṃ. Teneva taṃ pūrime paviṭṭhaṃ, tasmā etampi aḍḍhacandākāraṃ punappunaṃ haraṇapaccāharaṇavasena pūritaṃ na vaṭṭati. Ekavāraṃ pana aḍḍhacandākārena mālāguṇaṃ harituṃ vaṭṭatīti vadanti. **Pupphadāmakaraṇa**nti ettha suttakoṭiyaṃ gahetvāpi ekato kātuṃ na vaṭṭatīti vadanti. Geṇḍukakharapattadāmānaṃ paṭikkhittattā celādīhi katadāmampi na vaṭṭati akappiyānulomattāti vadanti.

''Lāsiyanāṭakaṃ nāṭentī''ti vatvā tameva pariyāyantarena dassetuṃ **''recakaṃ dentī''**ti vuttaṃ, abhinayaṃ dassentīti attho, attano adhippāyaṃ pakāsetvā ''evaṃ naccitabba''nti paṭhamaṃ uṭṭhahitvā naccanākāraṃ dassentīti vuttaṃ hoti. Keci pana ''mukhe aṅguliyo pakkhipitvā saddaṃ karontā cakkamiva attānaṃ bhamayamānā recakaṃ denti nāmā''ti vadanti. Ekekāya pantiyā aṭṭha aṭṭha padāni assāti **aṭṭhapadaṃ**. ''Aṭṭhāpada''ntipi paṭhanti. Dasapadepi eseva nayo. **Padānī**ti ca sāriādīnaṃ patiṭṭhānaṭṭhānāni. **Dasapadaṃ** nāma dvīhi pantīhi vīsatiyā padehi kīḷanajūtaṃ. **Ākāseyeva kīḷantī**ti ''ayaṃ sārī asukapadaṃ mayā nītā, ayaṃ asukapada''nti kevalaṃ mukheneva vadantā ākāseyeva jūtaṃ kīḷanti. **Jūtaphalake**ti jūtamaṇḍale. **Pāsakakīḷāya kīḷantī**ti pāsakaṃ vuccati chasu passesu ekekaṃ yāva chakkaṃ dassetvā katakīḷanaṃ, taṃ vaḍḍhetvā yathāladdhaekakādivasena sāriyo apanentā upanentā ca kīḷanti. Ghaṭena kīḷā **ghaṭikā**ti eke.

Mañjaṭṭhiyā vāti mañjaṭṭhirukkhasāraṃ gahetvā pakkakasāvaṃ sandhāya vadati. **Salākahattha**nti tālahīrādīnaṃ kalāpassetaṃ adhivacanaṃ. Bahūsu salākāsu visesarahitaṃ ekaṃ salākaṃ gahetvā tāsu pakkhipitvā puna taṃyeva uddharantā salākahatthena kīḷantīti keci. Paṇṇena vaṃsākārena katā nāḷikā **paṇṇanāḷikā**. Tenevāha **''taṃ dhamantā''**ti. Pucchantassa mukhāgataṃ akkharaṃ gahetvā naṭṭhamuṭṭhilābhālābhādijānanakīḷā **akkharikā**tipi vadanti. **Hatthismi**nti nimittatthe bhummaṃ, hatthinimittasippeti attho. **Assasmi**ntiādīsupi eseva nayo. ''Usseḷenti apphoṭentī''ti dvinnaṃ padānaṃ attho pākaṭoyevāti na vutto. Tattha **usseḷentī**ti mukhena usseḷanasaddaṃ pamuñcanti, mahantaṃ katvā abyattasaddaṃ pavattentīti attho. ''Ajānaṃ saññaṃ dentā ajapālakā viya mukhena vātaṃ nicchārentā sukhumaṃ abyattanādaṃ pavattentī''tipi vadanti. **Apphoṭentī**ti bhujahatthasaṅghaṭṭanasaddaṃ pavattenti, vāmahatthaṃ ure ṭhapetvā dakkhiṇena pāṇinā tattha tāḷanena saddaṃ karontīti attho. **Mukhaḍiṇḍima**nti mukhabheriyā etaṃ adhivacanaṃ.

432. **Pasādāvahenā**ti pasādajananakena. Abhikkamanaṃ **abhikkanta**nti āha **''gamanenā''**ti. Paṭikkamanaṃ **paṭikkantaṃ**. **Nivattanenā**ti nivattimattaṃ dasseti. Nivattetvā pana gamanaṃ gamanameva. Abhimukhaṃ lokitaṃ ālokitanti āha **''purato dassanenā''**ti. **Ito cito ca dassanenā**ti anudisāpekkhanaṃ dasseti. Yaṃdisābhimukho gacchati tiṭṭhati nisīdati, tadabhimukhaṃ pekkhanaṃ **ālokitaṃ,** tadanugatadisālokanaṃ **''vilokita''**nti hi vuccati. Aññānipi heṭṭhā upari pacchato pekkhanavasena **olokitaullokitāpalokitāni** nāma honti. Tāni pana na samaṇasāruppāni appasādāvahāni, tenevettha ālokitavilokitāneva gahitāni. **Tesa**nti samāse guṇībhūtānipi pabbāni parāmasati. ''Pabbasaṅkocanenā''ti hi vuttattā pabbāni tattha guṇībhūtāni saṅkocanassa padhānattā. **Satisampajaññehī**ti sātthakatādipariggāhikāya satiyā tathāpavattasampajaññena ca samantato pakārehi, pakaṭṭhaṃ vā savisesaṃ jānātīti sampajāno, tassa bhāvo **sampajaññaṃ**. Tathāpavattañāṇassetaṃ adhivacanaṃ. **Abhisaṅkhatattā**ti sammā pavattitattā. **Heṭṭhākhittacakkhū**ti khandhaṃ anāmetvāva adhokhittacakkhu. Khandhaṃ nāmetvā hi heṭṭhāvalokanaṃ na samaṇasāruppaṃ. ''Okkhittacakkhū''ti ca iminā yugamattadassitā vuttā.

Bondoti lolo mandadhātukoti attho. **Bhakuṭiṃ katvā**ti bhamukabhedaṃ katvā. **Sākhalyena yuttā**ti ''tattha katamaṃ sākhalyaṃ? Yā sā vācā nelā kaṇṇasukhā''tiādinā (dha. sa. 1350) nayena vuttasākhalyena samannāgatā, muduvacanāti attho. **Nelā**ti elaṃ vuccati doso, nāssā elanti nelā, niddosāti attho. **Kaṇṇasukhā**ti byañjanamadhuratāya kaṇṇānaṃ sukhā, sūcinā vijjhanaṃ viya kaṇṇasūlaṃ na janeti. **Dānanibaddhānī**ti nibaddhadānāni.

''Sāriputtamoggallāne āmantesī''ti vatvā ''gacchatha tumhe sāriputtā''ti vacanato ''sāriputtā''ti idaṃ ekasesanayena vuttanti ayamattho pākaṭoyevāti na vutto. ''Sāriputtā''ti hi idaṃ ekasesanayena vuttaṃ virūpekasesassapi icchitattā, tenevettha bahuvacananiddeso katoti. **Saddhassa pasannassā**ti ratanattayassa saddhāya samannāgatassa tatoyeva ca pasannassa, kammaphalasaddhāya vā samannāgatattā saddhassa ratanattayappasādabahulatāya pasannassa.

433. **Āpattiṃ ropetabbā**ti kuladūsakakammena āpannāpattiṃ ropetabbā. **Tasmiṃ vihāre**ti bahigāme vihāraṃ sandhāya vuttaṃ. Antogāme vihāro pana **''tasmiṃ gāme na vasitabba''**nti imināva saṅgahito gāmaggahaṇeneva gahitattā. ''Tasmiṃ vihāre''ti vacanato tassa gāmassa sāmantā aññasmiṃ vihāre vasituṃ vaṭṭati. **Sāmantagāme piṇḍāya na caritabba**nti tasmiṃ vihāre vāsassa paṭikkhittattā yadi tattha vasati, tena sāmantagāmepi piṇḍāya na caritabbanti adhippāyo. **Tasmiṃ gāme piṇḍāya na caritabba**nti yasmiṃ gāme kuladūsakakammaṃ kataṃ, tasmiṃ gāme na caritabbaṃ. Yasmiñhi gāme vā nigame vā kuladūsakakammaṃ kataṃ, yasmiñca vihāre vasati, neva tasmiṃ gāme vā nigame vā carituṃ labbhati, na vihāre vasituṃ. Sāmantavihāre vasantena pana sāmantagāme carituṃ vaṭṭati tattha vāsassa appaṭikkhittattā.

435. **Aṭṭhārasa vattānī**ti ''na upasampādetabbaṃ, na nissayo dātabbo, na sāmaṇero upaṭṭhāpetabbo, na bhikkhunovādakasammuti sāditabbā, sammatena bhikkhuniyo na ovaditabbā, yāya āpattiyā saṅghena pabbājanīyakammaṃ kataṃ hoti, na sā āpatti āpajjitabbā aññā vā tādisikā tato vā pāpiṭṭhatarā, kammaṃ na garahitabbaṃ, kammikā na garahitabbā, na pakatattassa bhikkhuno uposatho ṭhapetabbo, na pavāraṇā ṭhapetabbā, na savacanīyaṃ kātabbaṃ, na anuvādo ṭhapetabbo, na okāso kāretabbo, na codetabbo, na sāretabbo, na bhikkhūhi sampayojetabba''nti evamāgatāni aṭṭhārasa vattāni.

Assajipunabbasukappadhānā **assajipunabbasukā**ti vuttā sahacaraṇañāyena. **Anulomapaṭipadaṃ appaṭipajjanatāyā**ti yathāpaññattasammāvattasaṅkhātaṃ anulomapaṭipadaṃ appaṭipajjanatāya, yena vattena ciṇṇena saṅgho anulomiko hoti, tasmiṃ avattanatoti vuttaṃ hoti. **Na pannalomā hontī**ti patitalomā na honti, anukūlavattino na hontīti attho. **Nittharaṇamaggaṃ na paṭipajjantī**ti anulomavattasaṅkhātaṃ nittharaṇūpāyaṃ na paṭipajjanti, yena vattena ciṇṇena sāpattikabhāvato nittiṇṇā honti, tasmiṃ nittharaṇakavattasmiṃ na vattanti, āpattivuṭṭhānatthaṃ turitaturitā chandajātā na hontīti vuttaṃ hoti. **Dasahi akkosavatthūhī**ti jātināmagottakammasippaābādhaliṅgakilesaāpattihīnasaṅkhātehidasahi akkosakāraṇehi. **Chandagāmitā pāpentī**tiādīsu **ya**-kāro ''sayaṃ abhiññā''tiādīsu viya luttaniddiṭṭhoti āha **''chandagāmitāyapi pāpentī''**tiādi. **Tesa**nti assajipunabbasukānaṃ gaṇapāmokkhānaṃ.

436-437. Nigamassa apākaṭattā taṃ dassetuṃ **''tatthā''**tiādimāha. **Parasantakaṃ deti, dukkaṭamevā**ti vissāsaggāhena parasantakaṃ gahetvā dentaṃ sandhāya vuttaṃ. **Tañca kho vatthupūjanatthāyā**ti mātāpitūnampi dentena vatthupūjanatthāya eva dātabbanti dasseti. **''Maṇḍanatthāya pana sivaliṅgādipūjanatthāyā**ti ettakameva vuttattā imaṃ vikkiṇitvā jīvikampi kappessantīti mātuādīnaṃ dātuṃ vaṭṭatī''ti vadanti. **Kassacipī**ti ñātakassa aññātakassa vā kassacipi. **Ñātisāmaṇerehevā**ti anucchavikattā vuttaṃ. **Sampattānaṃ sāmaṇerānaṃ upaḍḍhabhāgaṃ dātuṃ vaṭṭatī**ti saṅghikassa lābhassa upacārasīmagatānaṃ sāmaṇerānampi santakattā tesampi upaḍḍhabhāgo labbhatevāti katvā vuttaṃ. **Cūḷaka**nti upaḍḍhabhāgatopi upaḍḍhaṃ. Catutthabhāgassetaṃ adhivacanaṃ.

''Sāmaṇerā…pe… ṭhapentī''ti idaṃ vassaggena abhājiyaṃ sandhāya vuttaṃ. **Tattha tatthā**ti magge vā cetiyaṅgaṇe vā. **Dāpetuṃ na labhantī**ti sāmaṇerehi dāpetuṃ ananucchavikattā vuttaṃ. Na hi taṃ pupphadānaṃ nāma siyā. Yadi hi tathā āgatānaṃ tesaṃ dānaṃ pupphadānaṃ bhaveyya, sāmaṇerehipi dātuṃ na labbheyya. **Sayamevā**ti sāmaṇerā sayameva. **Yāgubhattādīni ādāyā**ti idaṃ bhikkhūnaṃ atthāya yāgubhattādisampādanaṃ sandhāya vuttattā ''na vaṭṭatī''ti avisesena vuttaṃ.

Vuttanayenevāti mātāpitūnaṃ tāva haritvāpi harāpetvāpi pakkositvāpi pakkosāpetvāpi dātuṃ vaṭṭati, sesañātakānaṃ pakkosāpetvāva. Mātāpitūnañca harāpentena ñātisāmaṇereheva harāpetabbaṃ, itare pana yadi sayameva icchanti, vaṭṭatīti imaṃ pupphe vuttanayaṃ phalepi atidisati, tasmā phalampi mātāpitūnaṃ haraṇaharāpanādinā dātuṃ vaṭṭati, sesañātīnaṃ pakkosāpetvāva. Idāni ''yo haritvā vā harāpetvā vā…pe… issaravatāya dadato thullaccaya''nti imaṃ pupphe vuttanayaṃ phalepi saṅkhipitvā dassento **''kulasaṅgahatthāya panā''**tiādimāha. **Khīṇaparibbayāna**nti āgantuke sandhāya vuttaṃ. **Phalaparicchedena vā**ti ''ettakāni phalāni dātabbānī''ti evaṃ phalaparicchedena vā. **Rukkhaparicchedena vā**ti ''imehi rukkhehi dātabbānī''ti evaṃ rukkhaparicchedena vā. Paricchinnesupi rukkhesu ''idha phalāni sundarāni, ito gaṇhathā''ti vadantena kulasaṅgaho kato nāma hotīti āha **''evaṃ pana na vattabba''**nti.

Rukkhacchallīti rukkhattaco. Tesaṃ tesaṃ gihīnaṃ gāmantaradesantarādīsu sāsanapaṭisāsanaharaṇaṃ **jaṅghapesanikaṃ**. Tenāha ''gihīnaṃ dūteyyaṃ sāsanaharaṇakamma''nti. Dūtassa kammaṃ **dūteyyaṃ**. **Paṭhamaṃ sāsanaṃ aggahetvāpi…pe… pade pade dukkaṭa**nti idaṃ tassa sāsanaṃ ārocessāmīti iminā adhippāyena gamanaṃ sandhāya vuttaṃ, tassa pana sāsanaṃ paṭikkhipitvā sayameva kāruññe ṭhito gantvā attano patirūpaṃ sāsanaṃ āroceti, anāpatti. **Pubbe vuttappakāra**nti ''mama vacanena bhagavato pāde vandathā''tiādinā vuttappakāraṃ sikkhāpade paṭhamaṃ vuttaṃ. **Pakkamatāyasmā**ti idaṃ pabbājanīyakammavasena vuttaṃ. Puna **pakkamatāyasmā**ti idaṃ pana pabbājanīyakammakatassa vattavasena vuttaṃ. **Paṭhamasaṅghabhedasadisānevā**ti ettha aṅgesupi yathā tattha parakkamanaṃ, evaṃ idha chandādīhi pāpanaṃ daṭṭhabbaṃ. Sesaṃ tādisamevāti.

Kuladūsakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanavaṇṇanā

442. Paṭhamaṃ āpatti āpajjanaṃ etesanti **paṭhamāpattikā**. **Tattakāni ahānī**ti paṭicchāditadivasato paṭṭhāya yāva ārocitadivaso, tāva divasapakkhamāsasaṃvaccharavasena yattako kālo atikkanto, tattakaṃ kālanti attho. **Akāmena avasenā**ti ettha appaṭikammakatāya āpattiyā saggamokkhāvaraṇabhāvato anicchantenapi parivasitabbanti adhippāyo. **Avhātabbo**ti abbhānakammavasena pakkositabbo. **Te ca bhikkhū gārayhā**ti ettha ye ūnabhāvaṃ ñatvā abbhenti, te bhikkhū ca garahitabbā sātisārā sadosā, dukkaṭaṃ āpajjantīti ayamattho pākaṭoyevāti na vutto. **Sāmīcī**ti vattaṃ.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṃ

Terasakavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Aniyatakaṇḍaṃ

1. Paṭhamaaniyatasikkhāpadavaṇṇanā

443. Puttasaddena sāmaññaniddesato ekasesanayena vā puttīpi gahitāti āha **''bahū dhītaro cā''**ti. **Dānappadānesū**ti khuddakesu ceva mahantesu ca dānesu. Chaṇaṃ nāma attano gehe kattabbamaṅgalanti āha **''āvāhavivāhamaṅgalādīsū''**ti. Ettha **ādi-**saddena phaggunamāsādīsu uttaraphaggunādiabhilakkhitadivasesu saparijanānaṃ manussānaṃ maṅgalakaraṇampi saṅgaṇhāti. **Antarussavesū**ti mahussavassa antarantarā pavattitaussavesu. **Āsāḷhīpavāraṇanakkhattādīsū**ti ettha nakkhattasaddo paccekaṃ yojetabbo. Tattha **āsāḷhīnakkhatta**nti vassūpagamanapūjādivasaṃ sandhāya vuttaṃ, **pavāraṇanakkhatta**nti pavāraṇapūjādivasaṃ sandhāya. **Ādi-**saddena yasmiṃ nakkhatte gāmanigamavāsino tayo satta vā divase nakkhattaghosanaṃ katvā yathāvibhavaṃ alaṅkatapaṭiyattā bhoge paribhuñjantā nakkhattakīḷaṃ kīḷanti, tampi saṅgaṇhāti. **Imepi dārakā**ti attano dārake sandhāya vadanti. **Tadanantara**nti bhikkhūnaṃ bhojanānantaraṃ.

444-445. **Taṃ kamma**nti taṃ ajjhācārakammaṃ. **Bhikkhu nisinne**ti ettha **bhikkhū**ti bhummatthe paccattavacanaṃ, bhummavacanassa vā lopaṃ katvā niddesoti āha **''bhikkhumhi nisinne''**ti. Pāḷiyaṃ ''sotassa raho''ti idaṃ atthuddhāravasena vuttaṃ, ''paṭicchanne āsane''ti pana vacanato ''sakkā hoti methunaṃ dhammaṃ paṭisevitu''nti ca vuttattā cakkhussa raho idhādhippetoti dassetuṃ **''kiñcāpī''**tiādi vuttaṃ. **Paricchedo veditabbo**ti raho nisajjāpattiyā paricchedo vavatthānaṃ veditabbaṃ. Idāni cakkhussa raheneva āpattiṃ paricchinditvā dassento **''sacepi hī''**tiādimāha. **Pihitakavāṭassā**ti iminā paṭicchannabhāvato cakkhussa rahosabbhāvaṃ dasseti. **Apihitakavāṭassā**ti iminā appaṭicchannabhāvaṃ dasseti. Appaṭicchanne ca dutiyasikkhāpade āgatanayena sotassa rahavasenapi paricchedo veditabboti āha **''antodvādasahatthepi okāse''**ti. ''Antodvādasahatthe''ti hi idaṃ sotassa rahābhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Yadi hi cakkhusseva rahābhāvaṃ sandhāya vadeyya, ''antodvādasahatthe''ti na vadeyya appaṭicchanne tato dūratare nisinnepi cakkhussa rahāsambhavato. Yasmā nisīditvā niddāyanto kapimiddhapareto kañci kālaṃ cakkhūni ummīleti, kañci kālaṃ nimīleti, na ca mahāniddaṃ okkamati, tasmā ''niddāyantopi anāpattiṃ karotī''ti vuttaṃ. Nipajjitvā niddāyanto pana tādiso na hotīti āha **''nipajjitvā niddāyanto na karotī''**ti, anāpattiṃ na karotīti attho.

Paṭiladdhasotāpattiphalāti antimaparicchedato ariyasāvikaṃ dasseti. **Paṭividdhacatusaccā**ti sotāpattimaggena paṭividdhacatusaccā. **Tiṇṇaṃ dhammānaṃ aññatarena kāretabbo**ti nisajjaṃ paṭijānamānassa tiṇṇaṃ dhammānaṃ aññatarasamāyogo hotiyevāti vuttaṃ. Pārājikena pana saṅghādisesena ca pācittiyena ca tenākārena nisajjaṃ paṭijānamānova kāretabbo. **Na appaṭijānamāno**ti alajjīpi appaṭijānamāno āpattiyā na kāretabboti avisesena vuttaṃ. So hi yāva na paṭijānāti, tāva neva suddho, na asuddhoti vā vattabbo, vattānusandhinā pana kāretabbo. Vuttañhetaṃ –

> ''Paṭiññā lajjīsu katā, alajjīsu evaṃ na vijjati;
> Bahumpi alajjī bhāseyya, vattānusandhitena kāraye''ti. (pari. 359);

Yena vā sā saddheyyavacasā upāsikā vadeyya, tena so bhikkhu kāretabboti ettha ''paṭijānamāno''ti avuttepi adhikārattā **''paṭijānamānova tena so bhikkhu kāretabbo''**ti vuttaṃ. Tathārūpāya upāsikāya vacanena aññathattābhāvato **diṭṭhaṃ nāma tathāpi hoti, aññathāpi hotī**ti dassanena aññathattasambhavaṃ dasseti. **Evaṃ mahiddhikā nāma…pe… vadāpethā**ti idaṃ ''evaṃ mahiddhikāpi tumhe evarūpe āsaṅkanīye ṭhāne kasmā anupaparikkhitvā nisinnattha, tumhādisehi nāma antaraghare nisīdantehi upaparikkhitvā patirūpe ṭhāne nisīditabba''nti theraṃ ovadanto āha, na pana asaddahanto. Thero attano anupaparikkhitvā anisinnabhāvaṃ dassento **''antaragharasseveso āvuso doso''**ti āha. **Evamakāsi**nti attano nigūhitabbampi guṇaṃ pakāsento evaṃ viya iddhipāṭihāriyaṃ akāsiṃ. **Rakkheyyāsi ma**nti ''mā maṃ aññepi evaṃ jānantū''ti attano guṇaṃ ajānāpetukāmo vadati.

446-451. **Mātugāmassa methunaṃ dhammaṃ paṭisevanto**ti ettha ''magge''ti pāṭhaseso daṭṭhabboti āha **''mātugāmassa magge''**ti. Raho nisajjassādassa asatipi methunarāgabhāve tappaṭibaddhakilesattā vuttaṃ **''methunadhammasannissitakileso vuccatī''**ti, teneva **sannissita**ggahaṇaṃ kataṃ. Taṃ sandhāya agatepi asuddhacittena gatattā **''assāde uppanne pācittiya''**nti vuttaṃ. **Rahassādo uppajjati anāpattī**ti suddhacittena gantvā nisinnattā cittuppādamattenettha āpatti na hotīti vuttaṃ. **Ayaṃ dhammo aniyato**ti ettha tiṇṇaṃ āpattīnaṃ yaṃ āpattiṃ vā vatthuṃ vā paṭijānāti, tassa vasena kāretabbatāya aniyatoti ayamattho pākaṭoyevāti na vutto. Yaṃ āpattiṃ paṭijānāti, tassā vasenettha aṅgabhedo veditabbo.

Paṭhamaaniyatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyaaniyatasikkhāpadavaṇṇanā

452. ''Eko''ti vuttattā ''nisajjaṃ kappetuṃ paṭikkhitta''nti iminā sambandho na ghaṭatīti āha **''yaṃ eko…pe… sambandho veditabbo''**ti. **Etaṃ paccattavacana**nti ''eko''ti idaṃ paccattavacanaṃ.

453. **Bahi parikkhitta**nti bahi pākārādinā parikkhittaṃ. **Pariveṇaṅgaṇa**nti pariveṇamāḷakaṃ sandhāya vuttaṃ. **Itthīpi purisopī**ti ettha paṭhame kasmā itthisatampi anāpattiṃ na karoti, idha ekāpi kasmā anāpattiṃ karotīti? Vuccate – paṭhamasikkhāpadaṃ ''sakkā hoti methunaṃ dhammaṃ paṭisevitu''nti vuttattā methunadhammavasena āgataṃ, na ca methunassa mātugāmo dutiyo hoti. Itthiyo hi aññamaññissā vajjaṃ paṭicchādenti, teneva vesāliyaṃ mahāvane dvāraṃ vivaritvā nipanne bhikkhumhi sambahulā itthiyo yāvadatthaṃ katvā pakkamiṃsu, tasmā tattha ''itthisatampi anāpattiṃ na karotī''ti vuttaṃ. Idaṃ pana sikkhāpadaṃ duṭṭhullavācāvasena āgataṃ ''alañca kho hoti mātugāmaṃ duṭṭhullāhi vācāhi obhāsitu''nti vuttattā. Duṭṭhullavācañca sutvā mātugāmopi na paṭicchādeti. Teneva **duṭṭhullavācāsikkhāpade** yā tā itthiyo hirimanā, tā nikkhamitvā bhikkhū ujjhāpesuṃ, tasmā idha ''itthīpi anāpattiṃ karotī''ti vuttaṃ. Idha appaṭicchannattā itthīpi anāpattiṃ karoti, tattha paṭicchannattā itthisatampi anāpattiṃ na karotīti ca vadanti.

Kāyasaṃsaggavasena **anandho** vutto, duṭṭhullavācāvasena **abadhiro**. **Antodvādasahatthe okāse**ti sotassa rahābhāvo vutto, etena ''sotassa raho dvādasahatthena paricchinditabbo''ti dasseti. Tasmā dvādasahatthato bahi nisinno anāpattiṃ na karoti satipi cakkhussa rahābhāve sotassa rahasabbhāvato. Imasmiñhi sikkhāpade appaṭicchannattā sotassa rahoyeva adhippeto. Pāḷiyaṃ pana ''cakkhussa raho''ti atthuddhāravasena vuttaṃ. **Kenaci** pana ''dvepi rahā idha adhippetā''ti vuttaṃ, taṃ na gahetabbaṃ. Na hi appaṭicchanne okāse cakkhussa raho sambhavati dvādasahatthato bahi dassanavisaye dūratare nisinnassapi daṭṭhuṃ sakkuṇeyyabhāvato. **Niddāyantopī**ti iminā ''nipajjitvā niddāyantopi gahitoyevā''ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. ''Nipajjitvā niddāyantepi satipi cakkhussa rahe abadhirattā sotassa raho natthī''ti **gaṇṭhipadakārānaṃ** adhippāyo. Yathā pana nipajjitvā niddāyanto andho viya kiñci na passatīti cakkhussa raho sambhavati, tathā badhiro viya kiñci saddaṃ na suṇātīti sotassa rahopi sambhavatīti sakkā vattuṃ. Aṭṭhakathāyañca **ṭhito vā nisinno vāti ettakameva vuttaṃ, paṭhamasikkhāpade** viya ''nipajjitvā niddāyantopi anāpattiṃ na karotī''ti idaṃ pana na vuttaṃ, tasmā vīmaṃsitvā yathā na virujjhati, tathā gahetabbaṃ.

Sotassa rahasseva idhādhippetattā **''badhiro pana cakkhumāpī''**ti vuttaṃ. Andhassa appaṭicchannampi paṭicchannapakkhaṃ bhajatīti paṭhamasikkhāpadassa visayattā vuttaṃ **''andho vā abadhiropi na karotī''**ti. Yatheva hi tattha apihitakavāṭassa gabbhassa anto samīpepi ṭhito andho anāpattiṃ na karoti, evamayampīti daṭṭhabbaṃ. **Ubhayatthāpī**ti dvīsupi aniyatesu. Yasmā dvīhi sikkhāpadehi udāyittheraṃ ārabbha visuṃ paññattā kāci āpatti nāma natthi, tasmā tassa tassa sikkhāpadassa ādikammike sandhāya ādikammikānaṃ anāpatti vuttā. Upanandattherādayo hi raho nisajjādīnaṃ ādikammikā. Bhagavatā pana paṭhamaṃ paññattasikkhāpadāniyeva gahetvā upanandavatthusmiṃ aniyatakkamo dassito. Yadi imehi sikkhāpadehi visuṃ paññattā āpatti nāma natthi, atha kasmā bhagavatā aniyatadvayaṃ paññattanti? Evarūpāyapi upāsikāya vuccamāno paṭijānamānoyeva āpattiyā kāretabbo, na appaṭijānamānoti dassentena bhagavatā yāya kāyaci āpattiyā yena kenaci codite paṭiññātakaraṇaṃyeva daḷhaṃ katvā vinayavinicchayalakkhaṇaṃ ṭhapitaṃ. Atha bhikkhunīnaṃ aniyataṃ kasmā na vuttanti? Idameva lakkhaṇaṃ sabbattha anugatanti na vuttaṃ.

Dutiyaaniyatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṃ

Aniyatavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Nissaggiyakaṇḍaṃ

1. Cīvaravaggo

1. Paṭhamakathinasikkhāpadavaṇṇanā

459. **Samitāvinā**ti samitapāpena. **Gotamake cetiye**ti gotamayakkhassa cetiyaṭṭhāne katavihāro vuccati. **Paribhuñjituṃ anuññātaṃ hotī**ti bhagavatā gahapaticīvare anuññāte bahūni cīvarāni labhitvā bhaṇḍikaṃ katvā sīsepi khandhepi kaṭiyāpi ṭhapetvā āgacchante bhikkhū disvā cīvare sīmaṃ bandhantena ticīvaraṃ paribhogatthāya anuññātaṃ, na pana adhiṭṭhānavasena. Nahāyanti etthāti **nahānaṃ,** nahānatitthaṃ.

460. Eko kira brāhmaṇo cintesi ''buddharatanassa ca saṅgharatanassa ca pūjā paññāyati, kathaṃ nu kho dhammaratanaṃ pūjitaṃ nāma hotī''ti. So bhagavantaṃ upasaṅkamitvā etamatthaṃ pucchi. Bhagavā āha ''sacepi brāhmaṇa dhammaratanaṃ pūjetukāmo, ekaṃ bahussutaṃ pūjehī''ti. Bahussutaṃ bhante ācikkhathāti. Bhikkhusaṅghaṃ pucchāti. So bhikkhū upasaṅkamitvā ''bahussutaṃ bhante ācikkhathā''ti āha. Ānandatthero brāhmaṇāti. Brāhmaṇo theraṃ sahassagghanakena cīvarena pūjesi. Tena vuttaṃ **''paṭilābhavasena uppanna''**nti. **Uppanna**-saddo nipphannapariyāyopi hotīti taṃ paṭikkhipanto āha **''no nipphattivasenā''**ti. Paṭhamameva hi taṃ tantavāyakammena nipphannaṃ.

Therassa santike upajjhaṃ gāhāpetvā sayaṃ anussāvanakammaṃ karotīti ettha sāriputtattheropi tatheva karotīti daṭṭhabbaṃ. Evaṃ ekamekena attano pattacīvaraṃ datvā pabbājetvā upajjhaṃ gaṇhāpitāni pañca pañca bhikkhusatāni ahesuṃ. **Āyasmantaṃ ānandaṃ ativiya mamāyatī**ti ānandatthero tāva mamāyatu akhīṇāsavabhāvato, sāriputtatthero kathanti? Na idaṃ mamāyanaṃ gehassitapemavasena, atha kho guṇasambhāvanāvasenāti nāyaṃ doso. **Navamaṃ vā divasaṃ dasamaṃ vā**ti bhummatthe upayogavacanaṃ, navame vā dasame vā divaseti attho. **Sace bhaveyyā**ti sace kassaci evaṃ siyā. **Vuttasadisamevā**ti ettha ''vuttadivasamevā''tipi paṭhanti. **Dhāretu**nti ettha ''āhā''ti pāṭhaseso daṭṭhabbo.

462-463. **Niṭṭhitacīvarasmi**nti bhummavacanassa lopaṃ katvā niddesoti āha **''niṭṭhite cīvarasmi''**nti, cīvarassa karaṇapalibodhe upacchinneti vuttaṃ hoti. Pāsapaṭṭagaṇṭhikapaṭṭapariyosānaṃ yaṃ kiñci kātabbaṃ, taṃ katvāti yojetabbaṃ. **Sūciyā paṭisāmana**nti idaṃ sūcikammassa sammā pariniṭṭhitabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ, sūcikammaniṭṭhānamevettha pamāṇaṃ. **Etesampī**ti vinaṭṭhādiṃ parāmasati.

Kathine ca ubbhatasminti yaṃ saṅghassa kathinaṃ atthataṃ, tasmiṃ kathine ca ubbhateti attho. **Dutiyassa palibodhassa abhāvaṃ dassetī**ti āvāsapalibodhassa abhāvaṃ dasseti. Ettha ca ''niṭṭhitacīvarasmiṃ ubbhatasmiṃ kathine''ti imehi dvīhi padehi dvinnaṃ palibodhānaṃ abhāvadassanena atthatakathinassa pañcamāsabbhantare yāva cīvarapalibodho āvāsapalibodho ca na upacchijjati, tāva anadhiṭṭhitaṃ avikappitaṃ atirekacīvaraṃ dasāhato parampi ṭhapetuṃ vaṭṭatīti dīpeti. Atthatakathinassa hi yāva kathinassa ubbhārā anāmantacāro asamādānacāro yāvadatthacīvaraṃ gaṇabhojanaṃ yo ca tattha cīvaruppādoti ime pañcānisaṃsā labbhanti. Pakkamanaṃ anto assāti **pakkamanantikā**. Evaṃ sesāpi veditabbā. Vitthāro panettha āgataṭṭhāneyeva āvi bhavissati.

Khomanti khomasuttehi vāyitaṃ khomapaṭacīvaraṃ, tathā sesāni. **Sāṇa**nti sāṇavākasuttehi katacīvaraṃ. **Bhaṅga**nti khomasuttādīni sabbāni ekaccāni vā missetvā katacīvaraṃ. Bhaṅgampi vākamayamevāti keci. Dukūlaṃ paṭṭuṇṇaṃ somārapaṭaṃ cīnapaṭaṃ iddhijaṃ devadinnanti imāni pana cha cīvarāni etesaṃyeva anulomānīti visuṃ na vuttāni. **Dukūla**ñhi sāṇassa anulomaṃ vākamayattā. Paṭṭuṇṇadese sañjātavatthaṃ **paṭṭuṇṇaṃ**. ''Paṭṭuṇṇakoseyyaviseso''ti hi **abhidhānakose** vuttaṃ. Somāradese cīnadese ca jātavatthāni **somāracīnapaṭāni**. Paṭṭuṇṇādīni tīṇi koseyyassa anulomāni pāṇakehi katasuttamayattā. **Iddhijaṃ** ehibhikkhūnaṃ puññiddhiyā nibbattacīvaraṃ, taṃ khomādīnaṃ aññataraṃ hotīti tesaṃ eva anulomaṃ. Devatāhi dinnaṃ cīvaraṃ **devadinnaṃ,** taṃ kapparukkhe nibbattaṃ jāliniyā devakaññāya anuruddhattherassa dinnavatthasadisaṃ, tampi khomādīnaṃyeva anulomaṃ hoti tesu aññatarabhāvato.

Majjhimassa purisassa vidatthiṃ sandhāya **''dve vidatthiyo''**tiādi vuttaṃ. Iminā dīghato vaḍḍhakīhatthappamāṇaṃ vitthārato tato upaḍḍhappamāṇaṃ vikappanupaganti dasseti. Tathā hi ''sugatavidatthi nāma idāni majjhimassa purisassa tisso vidatthiyo, vaḍḍhakīhatthena diyaḍḍho hattho hotī''ti **kuṭikārasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ** (pārā. aṭṭha. 2.348-349) vuttaṃ, tasmā sugataṅgulena dvādasaṅgulaṃ vaḍḍhakīhatthena diyaḍḍho hatthoti siddhaṃ. Evañca katvā sugataṅgulena aṭṭhaṅgulaṃ vaḍḍhakīhatthappamāṇanti idaṃ āgatamevāti.

Taṃ atikkāmayatoti ettha **ta**nti cīvaraṃ kālaṃ vā parāmasati. **Tassa yo aruṇo**ti tassa cīvaruppādadivasassa yo atikkanto aruṇo. **Cīvaruppādadivasena saddhi**nti cīvaruppādadivasassa atikkantaaruṇena saddhinti attho. **Divasa**saddena hi taṃdivasanissito aruṇo vutto. **Bandhitvā**ti rajjuādīhi bandhitvā. **Veṭhetvā**ti vatthādīti veṭhetvā.

Vacanīyoti saṅghaṃ apekkhitvā vuttaṃ. **Aññathāpi vattabba**nti ettha ''yāya kāyaci bhāsāya padapaṭipāṭiyā avatvāpi atthamatte vutte vaṭṭatī''ti vadanti. **Tenā**ti āpattiṃ paṭiggaṇhantena. Paṭiggāhakena **''passasī''**ti vutte desakena vattabbavacanaṃ dasseti **''āma passāmī''**ti. Puna paṭiggāhakena vattabbavacanamāha **''āyatiṃ saṃvareyyāsī''**ti. Evaṃ vutte puna desakena vattabbavacanaṃ **''sādhu suṭṭhu saṃvarissāmī''**ti. Iminā attano āyatiṃ saṃvare patiṭṭhitabhāvaṃ dasseti. **Dvīsu pana sambahulāsu vā**ti dvīsu sambahulāsu vā āpattīsu purimanayeneva vacanabhedo veditabbo. Ñattiyaṃ **āpattiṃ sarati vivaratī**ti ettha dve āpattiyoti vā sambahulā āpattiyoti vā vattabbanti adhippāyo. **Cīvaradānepī**ti nissaṭṭhacīvarassa dānepi. **Vatthuvasenā**ti cīvaragaṇanāya. **Gaṇassa vuttā pāḷiyevettha pāḷī**ti dvīsu imāhaṃ āyasmantānaṃ nissajjāmīti vacane visesābhāvato vuttaṃ. **Evaṃ…pe… vattuṃ vaṭṭatī**ti vatvā tattha kāraṇamāha **''ito garukatarānī''**tiādi. Tattha **ito**ti ito nissaṭṭhacīvaradānato. Ñattikammato ñattidutiyakammaṃ garukataranti āha **''ito garukatarānī''**ti. **Imāhaṃ cīvara**nti ettha ''imaṃ cīvara''ntipi paṭhanti.

468. **Na idha saññā rakkhatī**ti idaṃ vematikaṃ anatikkantasaññañca sandhāya vuttaṃ. **Yopi evaṃsaññī, tassapī**ti na kevalaṃ atikkante atikkantasaññissa, atha kho vematikassa anatikkantasaññissapīti attho. ''Na idha saññā rakkhatī''tiādinā vuttamatthaṃ sesattikepi atidisati. **Esa nayo sabbatthā**ti esa nayo avinaṭṭhādīsupīti aññesaṃ cīvaresu upacikādīhi khāyitesu ''mayhampi cīvaraṃ khāyita''nti evaṃsaññī hotītiādinā yojetabbanti dasseti. Anaṭṭhato aviluttassa visesamāha **''pasayhāvahāravasenā''**ti. Theyyāvahāravasena gahitañhi **naṭṭha**nti adhippetaṃ, pasayhāvahāravasena gahitaṃ **vilutta**nti. **Anāpatti aññena kataṃ paṭilabhitvā paribhuñjatī**ti idaṃ nisīdanasanthataṃ sandhāya vuttaṃ. Yaṃ yena hi purāṇasanthatassa sāmantā sugatavidatthiṃ anādiyitvā aññaṃ navaṃ nisīdanasanthataṃ kataṃ, tassa taṃ nissaggiyaṃ hoti. Tasmā ''anāpatti aññena kataṃ paṭilabhitvā paribhuñjatī''ti idaṃ parassa nissaggiyaṃ aparassa paribhuñjituṃ vaṭṭatīti imamatthaṃ sādheti. **Paribhogaṃ sandhāya vutta**nti anatikkante atikkantasaññissa vematikassa ca paribhuñjantasseva dukkaṭaṃ, na pana aparibhuñjitvā ṭhapentassāti adhippāyo.

469. **Ticīvaraṃ adhiṭṭhātu**nti nāmaṃ vatvā adhiṭṭhātuṃ. **Na vikappetu**nti nāmaṃ vatvā na vikappetuṃ. Esa nayo sabbattha. Tasmā ticīvarādīni adhiṭṭhahantena ''imaṃ saṅghāṭiṃ adhiṭṭhāmī''tiādinā nāmaṃ vatvā adhiṭṭhātabbaṃ. Vikappentena pana ''imaṃ saṅghāṭi''ntiādinā tassa tassa cīvarassa nāmaṃ aggahetvāva ''imaṃ cīvaraṃ tuyhaṃ vikappemī''ti vikappetabbaṃ. Ticīvaraṃ vā hotu aññaṃ vā, yadi taṃ taṃ nāmaṃ gahetvā vikappeti, avikappitaṃ hoti, atirekacīvaraṭṭhāneyeva tiṭṭhati. **Tato paraṃ vikappetu**nti ''catumāsato paraṃ vikappetvā paribhuñjituṃ anuññāta''nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana ''tato paraṃ vikappetvā yāva āgāmisaṃvacchare vassānaṃ cātumāsaṃ, tāva ṭhapetuṃ anuññāta''ntipi vadanti. ''Tato paraṃ vikappetuṃ anujānāmīti ettāvatā vassikasāṭikaṃ kaṇḍuppaṭicchādiñca taṃ taṃ nāmaṃ gahetvā vikappetuṃ anuññātanti evamattho na gahetabbo tato paraṃ vassikasāṭikādināmasseva abhāvato. Tasmā tato paraṃ vikappentenapi nāmaṃ gahetvā na vikappetabbaṃ. Ubhinnampi tato paraṃ vikappetvā paribhogassa anuññātattā tathā vikappitaṃ aññanāmena adhiṭṭhahitvā paribhuñjitabba''nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Paccuddharāmīti ṭhapemi, pariccajāmīti vā attho. **Imaṃ saṅghāṭiṃ adhiṭṭhāmī**ti ettha ''imaṃ cīvaraṃ saṅghāṭiṃ adhiṭṭhāmīti evampi vattuṃ vaṭṭatī''ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, tampi ''imaṃ cīvaraṃ parikkhāracoḷaṃ adhiṭṭhāmī''ti iminā sameti. **Kāyavikāraṃ karontenā**ti hatthena cīvaraṃ parāmasantena vā cālentena vā. **Duvidha**nti sammukhaparammukhabhedesu duvidhaṃ. **Hatthapāse**ti idaṃ dvādasahatthaṃ sandhāya vuttaṃ, tasmā dvādasahatthabbhantare ṭhitaṃ ''ima''nti vatvā adhiṭṭhātabbaṃ. Tato paraṃ ''eta''nti vatvā adhiṭṭhātabbanti keci vadanti. **Gaṇṭhipadesu** panettha na kiñci vuttaṃ. Pāḷiyaṃ aṭṭhakathāyañca sabbattha ''hatthapāso''ti aḍḍhateyyahattho vuccati, tasmā idha visesavikappanāya kāraṇaṃ gavesitabbaṃ. **Sāmantavihāro** nāma yattha tadaheva gantvā nivattituṃ sakkā. ''Sāmantavihāre''ti idaṃ desanāsīsamattaṃ, tasmā ṭhapitaṭṭhānaṃ sallakkhetvā dūre ṭhitampi adhiṭṭhātabbanti vadanti. **Ṭhapitaṭṭhānaṃ sallakkhetvā**ti ca idaṃ ṭhapitaṭṭhānasallakkhaṇaṃ anucchavikanti katvā vuttaṃ, cīvarasallakkhaṇamevettha pamāṇaṃ.

Adhiṭṭhahitvā ṭhapitavatthehīti parikkhāracoḷanāmena adhiṭṭhahitvā ṭhapitavatthehi. Adhiṭṭhānato pubbe saṅghāṭiādivohārassa abhāvato ''imaṃ paccuddharāmī''ti parikkhāracoḷassa visuṃ paccuddhāravidhiṃ dasseti. Parikkhāracoḷanāmena pana adhiṭṭhitattā ''imaṃ parikkhāracoḷaṃ paccuddharāmī''ti vuttepi nevatthi dosoti viññāyati. **Paccuddharitvā puna adhiṭṭhātabbānī**ti idañca saṅghāṭiādicīvaranāmena adhiṭṭhahitvā paribhuñjitukāmaṃ sandhāya vuttaṃ. Parikkhāracoḷanāmeneva adhiṭṭhahitvā paribhuñjantassa pana pubbekataadhiṭṭhānameva adhiṭṭhānaṃ. **Adhiṭṭhānakiccaṃ natthī**ti iminā kappabindudānakiccampi natthīti dasseti. Muṭṭhipañcakāditicīvarappamāṇayuttaṃ sandhāya **''ticīvaraṃ panā''**tiādi vuttaṃ. **Parikkhāracoḷaṃ adhiṭṭhātu**nti parikkhāracoḷaṃ katvā adhiṭṭhātuṃ. Baddhasīmāyaṃ avippavāsasīmāsammutisabbhāvato cīvaravippavāsepi nevatthi dosoti na tattha duppariharatāti āha **''abaddhasīmāyaṃ dupparihāra''**nti.

Anatirittappamāṇāti sugatavidatthiyā dīghaso cha vidatthiyo tiriyaṃ aḍḍhateyyavidatthiñca anatikkantappamāṇāti attho. Nanu ca vassikasāṭikā vassānātikkamena,

kaṇḍuppaṭicchādi ābādhavūpasamena adhiṭṭhānaṃ vijahati. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. kathinasikkhāpadavaṇṇanā) ''vassikasāṭikā vassānamāsātikkamenapi, kaṇḍuppaṭicchādi ābādhavūpasamenapi adhiṭṭhānaṃ vijahatī''ti vuttaṃ. Tasmā ''tato paraṃ paccuddharitvā vikappetabbā''ti kasmā vuttaṃ. Sati hi adhiṭṭhāne paccuddhāro yuttoti? Ettha tāva tīsupi **gaṇṭhipadesu** idaṃ vuttaṃ ''paccuddharitvāti idaṃ paccuddharaṇaṃ sandhāya na vuttaṃ, paccuddharitvāti pana vassikasāṭikabhāvato apanetvāti evamattho gahetabbo. Tasmā hemantassa paṭhamadivasato paṭṭhāya antodasāhe vassikasāṭikabhāvato apanetvā vikappetabbāti imamatthaṃ dassetuṃ 'tato paraṃ paccuddharitvā vikappetabbā'ti vutta''nti.

Keci pana ''yathā kathinamāsabbhantare uppannacīvaraṃ kathinamāsātikkame nissaggiyaṃ hoti, evamayaṃ vassikasāṭikāpi vassānamāsātikkame nissaggiyā hoti, tasmā kattikapuṇṇamadivase paccuddharitvā tato paraṃ hemantassa paṭhamadivase vikappetabbāti evamattho gahetabbo. Paccuddharitvā tato paraṃ vikappetabbāti padayojanā veditabbā''ti ca vadanti, taṃ na yuttaṃ. Kathinamāse uppannañhi cīvaraṃ atirekacīvaraṭṭhāne ṭhitattā avasānadivase anadhiṭṭhitaṃ kathinamāsātikkame nissaggiyaṃ hoti. Ayaṃ pana vassikasāṭikā adhiṭṭhahitvā ṭhapitattā na tena sadisāti vassānātikkame kathaṃ nissaggiyā hoti. Anadhiṭṭhitaavikappitameva hi taṃtaṃkālātikkame nissaggiyaṃ hoti, tasmā hemantepi vassikasāṭikā dasāhaṃ parihāraṃ labhatiyeva. Evaṃ kaṇḍuppaṭicchādipi ābādhavūpasamena adhiṭṭhānaṃ vijahati, tasmā tato paraṃ dasāhaṃ parihāraṃ labhati, dasāhaṃ pana anatikkamitvā vikappetabbāti.

Keci pana ''adhiṭṭhānabhedalakkhaṇe avuttattā vassikasāṭikā vassānamāsātikkamepi, kaṇḍuppaṭicchādi ābādhe vūpasantepi adhiṭṭhānaṃ na vijahati, tasmā 'tato paraṃ paccuddharitvā vikappetabbā'ti idaṃ vutta''nti vadanti, taṃ **mātikāṭṭhakathāya** na sameti, **samantapāsādikāya** pana sameti. Tathā hi ''vassikasāṭikā vassānamāsātikkamenapi, kaṇḍuppaṭicchādi ābādhavūpasamenapi adhiṭṭhānaṃ vijahatī''ti idaṃ **samantapāsādikāyaṃ** natthi, **parivāraṭṭhakathāyañca** ''atthāpatti hemante āpajjati, no gimhe''ti ettha idaṃ vuttaṃ ''kattikapuṇṇamāsiyā pacchime pāṭipadadivase vikappetvā ṭhapitaṃ vassikasāṭikaṃ nivāsento hemante āpajjati. **Kurundiyaṃ** pana 'kattikapuṇṇamadivase apaccuddharitvā hemante āpajjatī'ti vuttaṃ, tampi suvuttaṃ. Cātumāsaṃ adhiṭṭhātuṃ, tato paraṃ vikappetunti hi vutta''nti (pari. aṭṭha. 323).

Tattha **mahāaṭṭhakathāyaṃ** nivāsanapaccayā dukkaṭaṃ vuttaṃ, **kurundaṭṭhakathāyaṃ** pana apaccuddhārapaccayā. Tasmā **kurundiyaṃ** vuttanayeneva vassikasāṭikā vassānamāsātikkamepi adhiṭṭhānaṃ na vijahatīti paññāyati. **Kurundiya**ñhi ''vassānaṃ cātumāsaṃ adhiṭṭhātuṃ, tato paraṃ vikappetu''nti vacanato yadi kattikapuṇṇamāyaṃ na paccuddhareyya, avijahitādhiṭṭhānā vassikasāṭikā hemantaṃ sampattā vikappanakkhette adhiṭṭhānasabbhāvato dukkaṭaṃ janeti, tasmā kattikapuṇṇamāyaṃ eva paccuddharitvā hemante vikappetabbāti iminā adhippāyena ''kattikapuṇṇamadivase apaccuddharitvā hemante āpajjatī''ti vuttaṃ, tasmā vīmaṃsitvā yuttataraṃ gahetabbaṃ.

Nahānatthāya anuññātattā **''vaṇṇabhedamattarattāpi cesā vaṭṭatī''**ti vuttaṃ. **Dve pana na vaṭṭantī**ti dvinnaṃ adhiṭṭhānābhāvato vuttaṃ. ''Sace vassāne aparā vassikasāṭikā uppannā hoti, purimavassikasāṭikaṃ paccuddharitvā vikappetvā ca adhiṭṭhātabbā''ti vadanti. **Pamāṇayutta**nti dīghaso sugatavidatthiyā dve vidatthiyo, vitthārato diyaḍḍhā, dasā vidatthīti iminā pamāṇena yuttaṃ. **Pamāṇikā**ti sugatavidatthiyā dīghaso catasso vidatthiyo, tiriyaṃ dve vidatthiyoti evaṃ vuttappamāṇayuttā. **Paccuddharitvā vikappetabbā**ti ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttameva. ''Sakiṃ adhiṭṭhitaṃ adhiṭṭhitameva hoti, puna na paccuddharīyati kālaparicchedābhāvato''ti vadanti. Apare pana ''ekavacanenapi vaṭṭatīti dassanatthaṃ 'sakiṃ adhiṭṭhitaṃ adhiṭṭhitamevā'ti vutta''nti vadanti. Ubhayatthāpi assa vacanassa idha vacane apubbaṃ payojanaṃ na dissati, teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** imasmiṃ ṭhāne ''sakiṃ adhiṭṭhitaṃ adhiṭṭhitameva hotī''ti idaṃ padaṃ na vuttaṃ.

''Attano santakabhāvato mocetvā ṭhapitaṃ sandhāya mahāpaccariyaṃ anāpatti vuttā''ti vadanti. Iminā bhesajjaṃ cetāpessāmi, idaṃ mātuyā dassāmīti ṭhapentena adhiṭṭhātabbaṃ, idaṃ bhesajjassa, idaṃ mātuyāti vissajjetvā sakasantakabhāvato mocite adhiṭṭhānakiccaṃ natthīti adhippāyo. **Senāsanaparikkhāratthāya dinnapaccattharaṇe**ti ettha ''anivāsetvā apārupitvā ca kevalaṃ mañcapīṭhesuyeva attharitvā paribhuñjiyamānaṃ paccattharaṇaṃ attano santakampi anadhiṭṭhātuṃ vaṭṭatī''ti vadanti. Heṭṭhā pana ''paccattharaṇampi adhiṭṭhātabbamevā''ti avisesena vuttattā attano santakaṃ adhiṭṭhātabbamevāti amhākaṃ khanti, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

''Hīnāyāvattanenāti sikkhaṃ appaccakkhāya gihibhāvūpagamanenā''ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ yuttaṃ aññassa dāne viya cīvare nirālayabhāveneva pariccattattā. Keci pana ''hīnāyāvattanenāti bhikkhuniyā gihibhāvūpagamanenā''ti evamatthaṃ gahetvā ''bhikkhu pana vibbhamantopi yāva sikkhaṃ na paccakkhāti, tāva bhikkhuyevāti adhiṭṭhānaṃ na vijahatī''ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ ''bhikkhuniyā hīnāyāvattanenā''ti visesetvā avuttattā. Bhikkhuniyā hi gihibhāvūpagamane adhiṭṭhānavijahanaṃ visuṃ vattabbaṃ natthi tassā vibbhamaneneva assamaṇībhāvato. **Sikkhāpaccakkhānenā**ti pana idaṃ sace bhikkhuliṅge ṭhitova sikkhaṃ paccakkhāti, tassa kāyalaggampi cīvaraṃ adhiṭṭhānaṃ vijahatīti dassanatthaṃ vuttaṃ. **Kaniṭṭhaṅgulinakhavasenā**ti heṭṭhimaparicchedaṃ dasseti. **Pamāṇacīvarassā**ti pacchimappamāṇaṃ sandhāya vuttaṃ. **Dve cīvarāni pārupantassā**ti antaragharappavesanatthāya **suppaṭicchannasikkhāpade** vuttanayena saṅghāṭiṃ uttarāsaṅgañca ekato katvā pārupantassa. **Saṅgharitaṭṭhāne**ti dvīsupi antesu saṅgharitaṭṭhāne. **Esa nayo**ti iminā pamāṇayuttesu yattha katthaci chiddaṃ adhiṭṭhānaṃ vijahati, mahantesu pana tato parena chiddaṃ adhiṭṭhānaṃ na vijahatīti ayamattho dassito. **Sabbesū**ti ticīvarādibhedesu sabbacīvaresu.

Aññaṃ pacchimappamāṇaṃ nāma natthīti sutte āgataṃ natthīti adhippāyo. Idāni tameva vibhāvetuṃ **''yañhī''**tiādi vuttaṃ. ''Taṃ atikkamayato chedanakaṃ pācittiya''nti vuttattā āha **''tato uttari paṭisiddhattā''**ti. **Taṃ na sametī**ti parikkhāracoḷassa vikappanupagapacchimaṃ pacchimappamāṇanti gahetvā itaresaṃ ticīvarādīnaṃ muṭṭhipañcakādibhedaṃ pacchimappamāṇaṃ sandhāya ''esa nayo''tiādivacanaṃ na sameti tādisassa pacchimappamāṇassa sutte abhāvatoti adhippāyo. **Andhakaṭṭhakathāyaṃ** vuttavacanaṃ na sametīti imināva paṭikkhepena vikappanupagapacchimassa anto yattha katthaci chiddaṃ adhiṭṭhānaṃ vijahatīti ayampi nayo paṭikkhittoyevāti daṭṭhabbaṃ. Ticīvarañhi ṭhapetvā sesacīvaresu chiddena adhiṭṭhānavijahanaṃ nāma natthi, tasmā adhiṭṭhahitvā ṭhapitesu sesacīvaresu vikappanupagapacchimaṃ appahontaṃ katvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinnesupi adhiṭṭhānavijahanaṃ natthi. Sace pana adhiṭṭhānato pubbeyeva tādisaṃ hoti, acīvarattā adhiṭṭhānakiccaṃ natthi. **Khuddakaṃ cīvara**nti muṭṭhipañcakādibhedappamāṇato anūnameva khuddakacīvaraṃ. **Mahantaṃ vā khuddakaṃ karotī**ti ettha tiṇṇaṃ cīvarānaṃ catūsu passesu yasmiṃ padese chiddaṃ adhiṭṭhānaṃ na vijahati, tasmiṃ padese samantato chinditvā khuddakaṃ karontassa adhiṭṭhānaṃ na vijahatīti adhippāyo.

Sammukhāvikappanā parammukhāvikappanāti ettha sammukhena vikappanā parammukhena vikappanāti evamattho gahetabbo. **Sannihitāsannihitabhāva**nti āsannadūrabhāvaṃ. Āsannadūrabhāvo ca adhiṭṭhāne vuttanayeneva veditabbo. **Paribhogādayopi vaṭṭantī**ti ettha adhiṭṭhānassapi antogadhattā sace saṅghāṭiādināmena adhiṭṭhahitvā paribhuñjitukāmo hoti, adhiṭṭhānaṃ kātabbaṃ. No ce, na kātabbaṃ, vikappanameva pamāṇaṃ, tasmā atirekacīvaraṃ nāma na hoti. **Mitto**ti daḷhamitto. **Sandiṭṭho**ti diṭṭhamitto nātidaḷhamitto. **Vikappitavikappanā nāmesā vaṭṭatī**ti adhiṭṭhitaadhiṭṭhānaṃ viyāti adhippāyo **avisesena vuttavacana**nti ticīvarādiṃ adhiṭṭheti, vassikasāṭikaṃ kaṇḍuppaṭicchādiñca vikappetīti avatvā sabbacīvarānaṃ avisesena vikappetīti vuttavacanaṃ. **Ticīvarasaṅkhepenā**ti ticīvaranīhārena, saṅghāṭiādiadhiṭṭhānavasenāti vuttaṃ hoti.

Tuyhaṃ demītiādīsu ''tasmiṃ kāle na gaṇhitukāmopi sace na paṭikkhipati, puna gaṇhitukāmatāya sati gahetuṃ vaṭṭatī''ti vadanti. **Itthannāmassā**ti parammukhe ṭhitaṃ sandhāya vadati. **''Tuyhaṃ gaṇhāhī''ti vutte ''mayhaṃ gaṇhāmī''ti vadati, sudinnaṃ suggahitañcā**ti ettha ''yathā parato 'tava santakaṃ karohī'ti vutte duddinnampi 'sādhu, bhante, mayhaṃ gaṇhāmī'ti vacanena 'suggahitaṃ hotī'ti vuttaṃ, evamidhāpi 'tuyhaṃ gaṇhāhī'ti vutte sudinnattā 'mayhaṃ gaṇhāmī'ti avuttepi 'sudinnamevā''ti vadanti. **''Gaṇhāhī**ti ca āṇattiyā gahaṇassa tappaṭibaddhatākāraṇavasena pavattattā tadā gaṇhāmīti citte anuppādite pacchā gahetuṃ na labhatī''ti vadanti.

Taṃ na yujjatīti vinayakammassa karaṇavasena gahetvā dinnattā vuttaṃ. Sace pana paro saccatoyeva vissāsaṃ gaṇhāti, puna kenaci kāraṇena tena dinnaṃ tassa na vaṭṭatīti natthi. Nissaggiyaṃ pana cīvaraṃ jānitvā vā ajānitvā vā gaṇhantaṃ ''mā gaṇhāhī''ti nivāraṇatthaṃ vuttaṃ. Kāyavācāhi kattabbaadhiṭṭhānavikappanānaṃ akatattā hotīti āha **''kāyavācāto samuṭṭhātī''**ti. Cīvarassa attano santakatā, jātippamāṇayuttatā, chinnapalibodhabhāvo, atirekacīvaratā, dasāhātikkamoti imānettha pañca aṅgāni.

Paṭhamakathinasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Udositasikkhāpadavaṇṇanā

471-473. Dutiye athānandatthero kathaṃ okāsaṃ paṭilabhati, kiṃ karonto ca āhiṇḍatīti āha **''thero kirā''**tiādi. **Avippavāse**ti nimittatthe bhummaṃ, avippavāsatthanti attho, vippavāsapaccayā yā āpatti, tadabhāvatthanti vuttaṃ hoti.

475-476. **Evaṃ chinnapalibodho**ti evaṃ imehi cīvaraniṭṭhānakathinubbhārehi chinnapalibodho. **Adhiṭṭhitesū**ti ticīvarādhiṭṭhānanayena adhiṭṭhitesu. **Ticīvarena vippavuttho hotī**ti ''rukkho chinno, paṭo daḍḍho''tiādīsu viya avayavepi samudāyavohāro labbhatīti vuttaṃ.

477-478. **Parikhāya vā parikkhitto**ti iminā ca samantā nadītaḷākādiudakena parikkhittopi parikkhittoyevāti dasseti. **Ettāvatā**ti ''parikkhitto''ti iminā vacanena. **Ākāse aruṇaṃ uṭṭhāpetī**ti gharassa upari ākāse aḍḍhateyyaratanappamāṇaṃ atikkamitvā aruṇaṃ uṭṭhāpeti. Gharaṃ nivesanudositādilakkhaṇameva, na pana pāṭiyekkaṃ gharaṃ nāma atthīti āha **''ettha cā''**tiādi.

479. Pāḷiyaṃ vuttanayena ''sabhāye''ti avatvā **''sabhāya''**nti paccattavacanaṃ **sabhāya**-saddassa napuṃsakaliṅgatāvibhāvanatthaṃ vuttaṃ. **Sabhā**-saddapariyāyopi hi

sabhāya-saddo napuṃsakaliṅgayutto idha vuttoti imamatthaṃ dassento **''liṅgabyattayena sabhā vuttā''**ti āha. **Cīvarahatthapāse vasitabbaṃ natthī**ti cīvarahatthapāseyeva vasitabbanti natthi. **Yaṃ tassā…pe… na vijahitabba**nti ettha tassā vīthiyā sammukhaṭṭhāne sabhāyadvārānaṃ gahaṇeneva tattha sabbānipi gehāni sā ca antaravīthi gahitāyeva hoti. **Atiharitvā ghare nikkhipatī**ti taṃ vīthiṃ muñcitvā ṭhite aññasmiṃ ghare nikkhipati. **Purato vā pacchato vā hatthapāse**ti gharassa hatthapāsaṃ sandhāya vadati.

Nivesanādīsu parikkhittatāya ekūpacāratā, aparikkhittatāya nānūpacāratā ca veditabbāti dassento **''etenevupāyenā''**tiādimāha. Nivesanādīni gāmato bahi sanniviṭṭhāni gahitānīti veditabbaṃ. Antogāme ṭhitānañhi gāmaggahaṇena gahitattā gāmaparihāroyevāti. **Sabbatthāpī**ti gāmādīsu ajjhokāsapariyantesu pannarasasu. **Parikkhepādivasenā**ti ettha **ādi**-saddena aparikkhepasseva gahaṇaṃ veditabbaṃ, na ekakulādīnampi.

480-487. **Ovarako** nāma gabbhassa abbhantare añño gabbhotipi vadanti. **Muṇḍacchadanapāsādo**ti candikaṅgaṇayutto pāsādo.

489. **Sattho**ti jaṅghasattho sakaṭasattho vā. **Pariyādiyitvā**ti vinivijjhitvā. Vuttamevatthaṃ vibhāveti **''antopaviṭṭhena…pe… ṭhito hotī''**ti. Tattha **antopaviṭṭhenā**ti gāmassa nadiyā vā antopaviṭṭhena. **Nadīparihāro ca labbhatī**ti ettha ''visuṃ nadīparihārassa avuttattā gāmādīhi aññattha viya cīvarahatthapāsoyeva nadīparihāro''ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Vihārasīma**nti avippavāsasīmaṃ sandhāyāha. **Vihāraṃ gantvā vasitabba**nti antosīmāya yattha katthaci vasitabbaṃ. **Satthasamīpeyevā**ti idaṃ yathāvuttaabbhantaraparicchedavasena vuttaṃ. Pāḷiyaṃ **nānākulassa sattho hoti, satthe cīvaraṃ nikkhipitvā hatthapāsā na vijahitabba**nti ettha **hatthapāso** nāma satthassa hatthapāsoti veditabbaṃ.

490. **Ekakulassa khette**ti aparikkhittaṃ sandhāya vadati. Yasmā ''nānākulassa parikkhitte khette cīvaraṃ nikkhipitvā khettadvāramūle vā tassa hatthapāse vā vatthabba''nti vuttaṃ, tasmā dvāramūlato aññattha antokhettepi vasantena cīvaraṃ hatthapāse katvāyeva vasitabbaṃ.

491-494. **''Vihāro** nāma saparikkhitto vā aparikkhitto vā sakalo āvāso''ti vadanti. **Yasmiṃ vihāre**ti ettha pana ekaṃ gehameva vuttaṃ. **Ekakulanānākulasantakatā** cettha kārāpakānaṃ vasena veditabbā. **Chāyāya phuṭṭhokāsassa anto evā**ti yadā mahāvīthiyaṃ ujukameva gacchantaṃ sūriyamaṇḍalaṃ majjhanhikaṃ pāpuṇāti, tadā yaṃ okāsaṃ chāyā pharati, taṃ sandhāya vuttaṃ. **Agamanapathe**ti yaṃ tadaheva gantvā puna āgantuṃ sakkā na hoti, tādisaṃ sandhāya vuttaṃ.

495. **Nadiṃ otaratī**ti hatthapāsaṃ muñcitvā otarati. **Na āpajjatī**ti paribhogapaccayā dukkaṭaṃ nāpajjati. Tenāha **''so hī''**tiādi. **Aparibhogārahattā**ti imināva nissaggiyacīvaraṃ anissajjetvā paribhuñjantassa dukkaṭaṃ acittakanti siddhaṃ. **Ekaṃ pārupitvā ekaṃ aṃsakūṭe ṭhapetvā gantabba**nti idaṃ bahūnaṃ sañcāraṭṭhāne evaṃ akatvā gamanaṃ na sāruppanti katvā vuttaṃ. **Bahigāme ṭhapetvā…pe… vinayakammaṃ kātabba**nti vuttattā adhiṭṭhāne viya parammukhā ṭhitampi nissaggiyaṃ cīvaraṃ nissajjituṃ nissaṭṭhacīvarañca dātuṃ vaṭṭatīti veditabbaṃ.

Gamane saussāhattā **''nissayo pana na paṭippassambhatī''**ti vuttaṃ. **Muhuttaṃ sayitvā…pe… nissayo ca paṭippassambhatī**ti ettha ''ussāhe apariccattepi gamanassa upacchinnattā puna uṭṭhāya saussāhaṃ gacchantānampi antarā aruṇe uṭṭhite nissayo paṭippassambhatiyevā''ti vadanti. Parato **muhuttaṃ ṭhatvā**ti etthāpi eseva nayo. **Aññamaññassa vacanaṃ aggahetvā gatā**ti ettha sace evaṃ gacchantā ''purāruṇā aññamaññaṃ passissāmā''ti ussāhaṃ vināva gatā honti, aruṇuggamane nissayapaṭippassaddhi na vattabbā paṭhamataraṃyeva paṭippassambhanato. Atha ''purāruṇā passissāmā''ti saussāhāva gacchanti, nissayapaṭippassaddhiyeva na vattabbā. Evañca sati **''saha aruṇuggamanā nissayo paṭippassambhatī''**ti kasmā vuttaṃ? Vuccate – saussahattā paṭhamataraṃ paṭippassaddhi na vuttā. Satipi ca ussāhabhāve ekato gamanassa upacchinnattā ''muhuttaṃ ṭhatvā''ti ettha viya saha aruṇuggamanā paṭippassaddhiyeva vuttā.

Antosīmāyaṃ gāmanti avippavāsasīmāsammutiyā pacchā patiṭṭhāpitagāmaṃ sandhāya vadati gāmaṃ anto katvā avippavāsasīmāsammutiyā abhāvato. **Neva cīvarāni nissaggiyāni hontī**ti avippavāsasīmābhāvato vuttaṃ, **na nissayo paṭippassambhatī**ti saussāhabhāvato. **Antarāmaggeyeva ca nesaṃ aruṇaṃ uggacchatī**ti dhammaṃ sutvā āgacchantānaṃ aruṇaṃ uggacchati. **Assatiyā gacchatī**ti assatiyā attano cīvaraṃ apaccuddharitvā therassa cīvaraṃ apaccuddharāpetvā gacchati. Evaṃ gate tasmiṃ pacchā therena saritvā paṭipajjitabbavidhiṃ dasseti **''attano cīvaraṃ paccuddharitvā daharassa cīvaraṃ vissāsena gahetvā ṭhapetabba''**nti. **Gantvā vattabbo**ti āgatakiccaṃ niṭṭhapetvā vihāraṃ gatena paṭipajjitabbavidhiṃ dasseti. Anadhiṭṭhitacīvaratā, anatthatakathinatā, aladdhasammutitā, rattivippavāsoti imānettha cattāri aṅgāni.

Udositasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyakathinasikkhāpadavaṇṇanā

497-499. Tatiye pāḷiyaṃ **cīvarapaccāsā nikkhipitu**nti ettha cīvarapaccāsāya satiyā nikkhipituntī evamattho gahetabbo. Bhaṇḍikābaddhāni bhaṇḍikabaddhānītipi paṭhanti, bhaṇḍikaṃ katvā baddhānīti attho. **Niṭṭhitacīvarasmiṃ bhikkhunā**ti ettha purimasikkhāpade viya sāmivaseneva karaṇavacanassa attho veditabbo.

500. Anatthate kathine cīvaramāse bhikkhuno uppannacīvaraṃ anadhiṭṭhitaṃ avikappitaṃ tasmiṃ māse ṭhapetuṃ vaṭṭatīti āha **''ekaṃ pacchimakattikamāsaṃ ṭhapetvā''**ti. Keci pana ''kālepi ādissa dinnaṃ, etaṃ akālacīvaranti vacanato anatthate kathine pacchimakattikamāsasaṅkhāte cīvaramāse uppannacīvarassapi paccāsācīvare asati dasāhaparihāroyeva, tato paraṃ ṭhapetuṃ na vaṭṭatī''ti vadanti, taṃ aṭṭhakathāya na sameti. Tathā hi **accekacīvarasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ** (pārā. aṭṭha. 2.646-649 ādayo) ''pavāraṇamāsassa juṇhapakkhapañcamiyaṃ uppannassa accekacīvarassa anatthate kathine ekādasadivasādhiko māso, atthate kathine ekādasadivasādhikā pañca māsā parihāro''ti vuttaṃ. Tameva ca parihāraṃ sandhāya ''chaṭṭhito paṭṭhāya pana uppannaṃ anaccekacīvarampi paccuddharitvā ṭhapitacīvarampi etaṃ parihāraṃ labhatiyevā''ti (pārā. aṭṭha. 2.646-649) vuttaṃ. Tasmā cīvaramāse dasāhato parampi anadhiṭṭhitaṃ avikappitampi ṭhapetuṃ vaṭṭati.

Yadi evaṃ ''kālepi ādissa dinnaṃ, etaṃ akālacīvara''nti idaṃ kasmā vuttanti ce? Akālacīvarasāmaññato atthuddhāravasena vuttaṃ paṭhamāniyate sotassa raho viya. Ekādasamāse sattamāse ca uppannañhi cīvaraṃ vutthavassehi sesehi ca sammukhībhūtehi bhājetuṃ labbhatīti akālacīvaraṃ nāma jātaṃ. Kāle pana ''saṅghassa idaṃ akālacīvaraṃ dammī''ti anuddisitvā ''saṅghassa dammī''ti dinnaṃ vutthavassehiyeva bhājetabbaṃ, na aññehīti kālacīvaranti vuccati. Ādissa dinnaṃ pana sammukhībhūtehi sabbehiyeva bhājetabbanti akālacīvaraṃ, tasmā kālepi ādissa dinnassa vutthavassehi sesehi ca sampattehi bhājanīyattā akālacīvarasāmaññato ''kālepi ādissa dinnaṃ, etaṃ akālacīvara''nti atthuddhāravasena vuttaṃ. Yadi evaṃ ''ekapuggalassa vā idaṃ tuyhaṃ dammīti dinna''nti kasmā vuttaṃ. Na hi puggalassa ādissa dinnaṃ kenaci bhājanīyaṃ hotīti? Nāyaṃ virodho ādissa vacanasāmaññato labbhamānamatthaṃ dassetuṃ tathā vuttattā.

Evaṃ pana avatvāti ''tato ce uttari''nti imassa ''māsaparamato uttari''nti padabhājanaṃ avatvā. **Tāva uppannaṃ paccāsācīvara**nti paccattavacanaṃ **''attano gatikaṃ karotī''**ti karaṇakiriyāya kattubhāvato. Antarā uppannañhi paccāsācīvaraṃ māsaparamaṃ mūlacīvaraṃ ṭhapetuṃ adatvā attano dasāhaparamatāya eva paricchindatīti attano gatikaṃ karoti. **Tato uddhaṃ mūlacīvara**nti ettha pana **mūlacīvara**nti paccattavacanaṃ. Vīsatimadivasato uddhañhi uppannaṃ paccāsācīvaraṃ dasāhaparamaṃ gantuṃ adatvā mūlacīvaraṃ attanā saddhiṃ karaṇasambandhatāmattena sakakālavasena paricchindatīti attano gatikaṃ karoti. Paccāsācīvare pana labhitvā visuṃ ṭhapentassa dasāhaṃ anatikkante natthi tappaccayā āpatti. Pāḷiyaṃ **dasāhā kāretabba**nti ettha **dasāhā**ti karaṇatthe nissakkavacanaṃ, dasāhenāti attho. **Pañcāhuppanne**tiādiṃ rassaṃ katvāpi paṭhanti. **Ekavīse uppanne…pe… navāhā kāretabba**ntiādi paccāsācīvarassa uppannadivasaṃ ṭhapetvā vuttaṃ.

Aññaṃ paccāsācīvaraṃ…pe… kāretabbanti idaṃ satiyā eva paccāsāya vuttanti veditabbaṃ. Sace pana ''ito paṭṭhāya cīvaraṃ na labhissāmī''ti paccāsā upacchinnā, mūlacīvarampi dasāhaṃ ce sampattaṃ, tadaheva adhiṭṭhātabbaṃ. **Paccāsācīvarampi parikkhāracoḷaṃ adhiṭṭhātabba**nti paṭhamataraṃ uppannaṃ visabhāgapaccāsācīvaraṃ sandhāya vadati. **Aññamañña**nti aññaṃ aññaṃ, ayameva vā pāṭho. Aṅgaṃ panettha paṭhamakathine vuttasadisameva. Kevalañhi tattha dasāhātikkamo, idha māsātikkamoti ayaṃ viseso.

Tatiyakathinasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Purāṇacīvarasikkhāpadavaṇṇanā

503. Catutthe **bhattavissagga**nti pāḷipadassa bhattakiccanti attho veditabbo, ''bhattasaṃvidhāna''ntipi keci. **Tattha nāma tva**nti imassapi so nāma tvanti attho veditabbo, ''tāya nāma tva''nti keci.

505. Pitā ca mātā ca pitaro, pitūnaṃ pitaro pitāmahā, tesaṃyeva yugo pitāmahayugo, tasmā **yāva sattamā pitāmahayugā** pitāmahadvandāti evamettha attho daṭṭhabbo. Evañhi pitāmahaggahaṇeneva mātāmahopi gahitoti. ''Yāva sattamā pitāmahayugā''ti vacanato heṭṭhā ca uddhañca aṭṭhamayugo ñāti nāma na hoti. **Desanāmukhameva**

cetanti **pitāmahayugā**ti **pitāmaha**-ggahaṇaṃ desanāmukhaṃ pitāmahīmātāmahīādīnampi adhippetattā. Pitu mātā **pitāmahī**. Mātu pitā **mātāmaho**. Mātu mātā **mātāmahī**. Ettha kiñcāpi pañcasatasākiyānīnaṃ vasena bhikkhubhāve ṭhatvā parivattaliṅgāya bhikkhuniyā ca vasena ekatoupasampannā bhikkhunī labbhati, tathāpi pakatiniyāmeneva dassetuṃ ''bhikkhunī nāma ubhatosaṅghe upasampannā''ti vuttaṃ. **''Kappaṃ katvā**ti vacanato dinnakappameva pācittiyaṃ janetī''ti vadanti. ''Purāṇacīvaraṃ nāma sakiṃ nivatthampi sakiṃ pārutampī''ti idaṃ nidassanamattanti āha **''antamaso paribhogasīsenā''**tiādi. ''Kāyena phusitvā paribhogoyeva paribhogo nāmā''ti **kurundiyaṃ** adhippāyo.

506. **Kāyavikāraṃ katvā**ti idaṃ yāva ''orato ṭhapetī''ti padaṃ, tāva sabbapadesu sambandhitabbaṃ. Yathā sā ''dhovāpetukāmo aya''nti jānāti, evaṃ kāyavikāraṃ katvāti attho. ''Kāyavikāraṃ katvā''ti vacanato kāyavācāhi kañci vikāraṃ akatvā hatthena hatthe dentassapi anāpatti. **Antodvādasahatthe okāse**ti idaṃ visesanaṃ yathāsambhavaṃ yojetabbaṃ. Tathā hi hatthena hatthe dentassa pādamūle ca ṭhapetvā dentassa ''antodvādasahatthe okāse''ti idaṃ vattabbanti natthi aññathā asambhavato. Sati hi sambhave byabhicāre ca visesanaṃ sātthakaṃ hoti. Upari ''khipatī''tiādīni pana sandhāya idaṃ visesanaṃ vuttaṃ, tasmā antodvādasahatthe okāse ṭhatvā upari khipantassa aññassa hatthe pesentassa ca āpatti. Upacāraṃ pana muñcitvā kāyavācāhi vikāraṃ katvā āṇāpentassapi anāpatti. **Upacāre**ti antodvādasahatthameva okāsaṃ vadati. **Upacāraṃ muñcitvā**ti dvādasahatthūpacāraṃ muñcitvā.

Ekena vatthunāti paṭhamaṃ katvā niṭṭhāpitaṃ sandhāya vuttaṃ. **Rajane anāpattī**ti rajanaṃ paccāsīsantassapi ''dhovitvā ānehī''ti vuttattā anāpatti anāṇattiyā katattā. ''Avuttā dhovatī''ti iminā ''avuttā rajati, avuttā ākoṭetī''ti idampi vuttameva hotīti āha – **''avuttā dhovatīti iminā lakkhaṇena anāpattī''**ti. **Sambahulā āpattiyo āpajjatī**ti pācittiyena saddhiṃ dve dukkaṭāni āpajjati. **Yathāvatthukamevā**ti nissaggiyamevāti attho. Pañca satāni parimāṇametāsanti **pañcasatā**.

507. **Cīvaraṃ dhovāti…pe… āṇāpentassā**ti ettha tāya dhovanaṃ paccāsīsantassapi anāpatti. Purāṇacīvaratā, upacāre ṭhatvā aññātikāya bhikkhuniyā āṇāpanaṃ, tassā dhovanādīni cāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Purāṇacīvarasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cīvarapaṭiggahaṇasikkhāpadavaṇṇanā

508. Pañcame **apaññatte sikkhāpade**ti gaṇamhā ohīyanasikkhāpade apaññatte. **Vihāravāra**nti vihārapaṭijagganavāraṃ. **Koṭṭhāsasampattī**ti sakalā aṅgapaccaṅgasampatti. **Sabbapariyanta**nti chaṭṭhassa aññacīvarassa abhāvā pañcannaṃ cīvarānaṃ ekamekaṃ sabbesaṃ pariyantanti **sabbapariyantaṃ**. Antaravāsakādīsu hi pañcasu ekamekaṃ aññassa chaṭṭhassa abhāvā pañcannaṃ antameva hoti. Athavā pañcasu cīvaresu ekamekaṃ attano aññassa dutiyassa abhāvā antameva hotīti sabbameva pariyantanti **sabbapariyantaṃ,** sabbaso vā pariyantanti **sabbapariyantaṃ**. Tenāha – **''aññaṃ…pe… natthī''**ti. **Yathā tassa manoratho na pūratī**ti ''sarīrapāripūriṃ passissāmī''ti tassa uppanno manoratho yathā na pūrati. **Evaṃ hatthataleyeva dassetvā**ti sarīraṃ adassetvāva dātabbacīvaraṃ hatthatale ''handā''ti dassetvā.

510. **Vihatthatāyā**ti vihatahatthatāya, agaṇatāya appaccayatāya appaṭisaraṇatāyāti vuttaṃ hoti. **Samabhitunnattā**ti pīḷitattā. Parivattetabbaṃ parivattaṃ, parivattameva **pārivattakaṃ,** parivattetvā dīyamānanti attho.

512. **Upacāre**ti dvādasahatthūpacāraṃ sandhāya vadati. **Upacāraṃ vā muñcitvā khipantī**ti dvādasahatthaṃ muñcitvā orato ṭhapenti, na purimasikkhāpade viya dvādasahatthabbhantareyevāti adhippāyo. **Aññatra pārivattakā**ti yaṃ antamaso harītakakhaṇḍampi datvā vā dassāmīti ābhogaṃ katvā vā pārivattakaṃ gaṇhāti, taṃ ṭhapetvā. **Acittakabhāvena na sametī**ti yathā aññātikāya ñātikasaññissa vematikassa ca gaṇhato acittakattā āpatti, evamidhāpi ''bhikkhuniyā santakaṃ ida''nti ajānitvā gaṇhatopi āpattiyevāti adhippāyo. **Vassāvāsikaṃ detī**ti puggalikaṃ katvā deti. Paṃsukūlaṃ attano atthāya ṭhapitabhāvaṃ jānitvā gaṇhantenapi aññassa santakaṃ gahitaṃ nāma na hotīti āha – **''sace pana saṅkārakūṭādīsū''**tiādi. Asāmikañhi **paṃsukūla**nti vuccati. **Paṃsukūlaṃ adhiṭṭhahitvā**ti ''asāmikaṃ ida''nti saññaṃ uppādetvā. Evaṃ pana paṃsukūlasaññaṃ anuppādetvā gaṇhituṃ na vaṭṭati.

513. **Aññātikāya aññātikasaññīti tikapācittiya**nti ettha **iti**-saddo ādiattho. Tīṇi parimāṇamassāti tikaṃ, tikañca taṃ pācittiyañcāti **tikapācittiyaṃ,** tīṇi pācittiyānīti attho.

514. **Pattatthavikādiṃ yaṃkiñcī**ti anadhiṭṭhānupagaṃ sandhāya vadati. ''Cīvaraṃ nāma channaṃ cīvarānaṃ aññataraṃ cīvaraṃ vikappanupagaṃ pacchima''nti hi vuttattā adhiṭṭhānupagaṃ yaṃkiñci na vaṭṭati. Tenevāha – **''vikappanupagapacchimacīvarappamāṇa''**ntiādi. Yasmā bhisicchavi mahantāpi senāsanasaṅgahitattā cīvarasaṅkhyaṃ na gacchatīti neva adhiṭṭhānupagā na vikappanupagā ca, tasmā anadhiṭṭhānupagasāmaññato vuttaṃ. Sacepi mañcappamāṇā bhisicchavi hoti, vaṭṭatiyevāti. **Ko pana vādo pattatthavikādīsū**ti mahatiyāpi tāva bhisicchaviyā anadhiṭṭhānupagattā anāpatti, tato khuddakataresu anadhiṭṭhānupagesu pattatthavikādīsu kimeva vattabbanti adhippāyo. Paṭiggahaṇaṃ **kiriyā,** aparivattanaṃ **akiriyā**. Vikappanupagacīvaratā, pārivattakābhāvo, aññātikāya hatthato gahaṇanti imānettha tīṇi aṅgāni.

Cīvarapaṭiggahaṇasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Aññātakaviññattisikkhāpadavaṇṇanā

515. Chaṭṭhe **patikiṭṭho**ti nihīno, lāmakoti attho. **Lolajātiko**ti lolasabhāvo. Paṭuyeva **paṭṭo**. Tenāha **''cheko''**tiādi. **Kismiṃ viyā**ti ettha ''kismiṃ viyā''ti nipātavasena samānatthaṃ ''kiṃsu viyā''ti nipātapadanti āha **''kiṃsu viyā''**ti, kiṃ viyāti attho, dukkhaṃ viyāti adhippāyo. Tenāha **''kileso viyā''**tiādi. Dhammavasena upacāravasena nimantanā **dhammanimantanā**ti pāḷipadassa attho veditabbo. Sace pana ''vadeyyātha, bhante, yenattho''ti idaṃ saccameva vuttaṃ siyā, pavāritoyeva hoti. Yasmā pana pavāretvāpi adātukāmo appavāritaṭṭhāneyeva tiṭṭhati, tasmā bhagavā pavāritāpavāritabhāvaṃ avicāretvā ''ñātako te, upananda, aññātako''ti ñātakaaññātakabhāvaṃyeva vicāresi. **Musiṃsū**ti vilumpiṃsu.

517. **Anupubbakathā**ti anupubbena vinicchayakathā. Sesaparikkhārānaṃ saddhivihārikehi gahitattā nivāsanapārupanamattameva avasiṭṭhanti āha **''nivāsanapārupanamattaṃyeva haritvā''**ti. Saddhivihārikānaṃ tāva āgamanassa vā anāgamanassa vā ajānanatāya vuttaṃ **''therehi neva tāva…pe… bhañjitabba''**nti. **Paresampi atthāya labhantī**ti attano cīvaraṃ dadamānā sayaṃ sākhābhaṅgena paṭicchādentīti tesaṃ atthāyapi bhañjituṃ labhanti. ''Tiṇena vā paṇṇena vā paṭicchādetvā āgantabba''nti vacanato īdisesu bhūtagāmapātabyatāpi anuññātāyeva hotīti āha – **''neva bhūtagāmapātabyatāya pācittiyaṃ hotī''**ti. **Na tesaṃ dhāraṇe dukkaṭa**nti tesaṃ titthiyaddhajānaṃ dhāraṇepi dukkaṭaṃ natthi.

Yāni ca nesaṃ vatthāni dentīti sambandho. Therānaṃ sayameva dinnattā vuttaṃ **''acchinnacīvaraṭṭhāne ṭhitattā''**ti. Yadi laddhiṃ gaṇhāti, titthiyapakkantako nāma hoti, tasmā vuttaṃ **''laddhiṃ aggahetvā''**ti. ''No ce hoti saṅghassa vihāracīvaraṃ vā…pe… āpatti dukkaṭassā''ti iminā antarāmagge paviṭṭhavihārato nikkhamitvā aññattha attano abhirucitaṭṭhānaṃ gacchantassa dukkaṭaṃ vuttaṃ. Iminā ca ''yaṃ āvāsaṃ paṭhamaṃ upagacchatī''ti vuttaṃ antarāmagge ṭhitavihārampi sace naggo hutvā gacchati, dukkaṭamevāti veditabbaṃ. Yadi evaṃ tattha kasmā na vuttanti ce? Anokāsattā. Tattha hi ''anujānāmi, bhikkhave, acchinnacīvarassa vā…pe… cīvaraṃ viññāpetu''nti iminā sambandhena saṅghikampi cīvaraṃ nivāsetuṃ pārupituñca anujānanto ''yaṃ āvāsaṃ paṭhamaṃ…pe… gahetvā pārupitu''nti āha, tasmā tattha anokāsattā dukkaṭaṃ na vuttaṃ.

Vihāracīvaranti senāsanacīvaraṃ. **Cimilikāhī**ti paṭapilotikāhi. **Tassa uparī**ti bhūmattharaṇassa upari. **Videsagatenā**ti aññaṃ cīvaraṃ alabhitvā videsagatena. **Ekasmiṃ…pe… ṭhapetabba**nti ettha ''lesena gahetvā agatattā ṭhapentena ca saṅghikaparibhogeneva ṭhapitattā aññasmiṃ senāsane niyamitampi aññattha ṭhapetuṃ vaṭṭatī''ti vadanti. **Paribhogenevā**ti aññaṃ cīvaraṃ alabhitvā paribhuñjanena.

519-521. **Paribhogajiṇṇa**nti yathā tena cīvarena sarīraṃ paṭicchādetuṃ na sakkā, evaṃ jiṇṇaṃ. **Kappiyavohārenā**ti kayavikkayāpattito mocanatthaṃ vuttaṃ. ''Viññāpentassā''ti imasseva atthaṃ vibhāveti **''cetāpentassa parivattāpentassā''**ti. Attano dhanena hi viññāpanaṃ nāma parivattanamevāti adhippāyo. Saṅghavasena pavāritānaṃ viññāpane vattaṃ dasseti **''pamāṇameva vaṭṭatī''**ti. Saṅghavasena hi pavārite sabbesaṃ sādhāraṇattā adhikaṃ viññāpetuṃ na vaṭṭati. **Yaṃ yaṃ pavāretī**ti yaṃ yaṃ cīvarādiṃ dassāmīti pavāreti. **Viññāpanakiccaṃ natthī**ti vinā viññattiyā dīyamānattā viññāpetvā kiṃ karissatīti adhippāyo. **Aññassatthāyā**ti etthāpi ''ñātakānaṃ pavāritāna''nti idaṃ anuvattatiyevāti āha **''attano ñātakapavārite''**tiādi. Vikappanupagacīvaratā, samayābhāvo, aññātakaviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Aññātakaviññattisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Tatuttarisikkhāpadavaṇṇanā

522. Sattame pāḷiyaṃ **paggāhikasālan**ti dussavāṇijakānaṃ āpaṇaṃ. ‘‘Paggāhitasāla’’ntipi paṭhanti.

523-524. **Abhīti upasaggo**ti tassa visesatthābhāvaṃ dasseti. Tenāha **‘‘harituntі attho’’**ti. **Vara**-saddassa icchāyaṃ vattamānattā āha **‘‘icchāpeyyā’’**ti. **Daṭṭhu khemato**ti ettha gāthābandhavasena anunāsikalopo daṭṭhabbo. **Saantaran**ti antaravāsakasahitaṃ. **Uttaran**ti uttarāsaṅgaṃ. **Assa cīvarassā**ti sāditabbacīvarassa. **Acchinnasabbacīvarenā**ti acchinnāni sabbāni tīṇi cīvarāni assāti acchinnasabbacīvaro, tenāti attho. Yassa hi acchindanasamaye tīṇi cīvarāni sannihitāni honti, tāni sabbāni acchinnānīti so ‘‘acchinnasabbacīvaro’’ti vuccati. Teneva **‘‘acchinnasabbacīvarena ticīvarakenā’’**ti vuttaṃ. **Ticīvarakenā**ti hi acchindanasamaye ticīvarassa sannihitabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ, na pana vinayatecīvarikabhāvaṃ dhutaṅgatecīvarikabhāvaṃ vā sandhāya. **Evaṃ paṭipajjitabban**ti ‘‘santaruttaraparamaṃ tena bhikkhunā tato cīvaraṃ sāditabba’’nti vuttavidhinā paṭipajjitabbaṃ. **Aññenā**ti acchinnaasabbacīvarena. Yassa tīsu cīvaresu ekaṃ vā dve vā cīvarāni acchinnāni honti, tenāti attho. **Aññathāpī**ti ‘‘santaruttaraparama’’nti vuttavidhānato aññathāpi. Yassa hi tīsu dve cīvarāni acchinnāni honti, ekaṃ sāditabbaṃ. Ekasmiṃ acchinne na sāditabbanti na tassa santaruttaraparamasādiyanaṃ sambhavati, ayameva ca attho padabhājanena vibhāvito. Tenāha **‘‘taṃ vibhāgaṃ dassetu’’**nti.

Keci pana ‘‘ticīvarakenāti vuttattā ticīvaraṃ parikkhāracoḷavasena adhiṭṭhahitvā paribhuñjato tasmiṃ naṭṭhe bahūnipi gahetuṃ labhatī’’ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. Padabhājanassa hi adhippāyaṃ dassentena yasmā pana ‘‘acchinnasabbacīvarena…pe… taṃ vibhāgaṃ dassetu’’nti vuttaṃ, padabhājane ca na tādiso attho upalabbhati, tasmā taṃ na gahetabbameva. Yampi **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. tatuttarisikkhāpadavaṇṇanā) vuttaṃ ‘‘yassa adhiṭṭhitacīvarassa tīṇi naṭṭhānī’’ti, tatthāpi adhiṭṭhitaggahaṇaṃ sarūpakathanamattanti gahetabbaṃ, na pana ticīvarādhiṭṭhānena adhiṭṭhitacīvarassevāti evamattho gahetabbo pāḷiyaṃ aṭṭhakathāyañca tathā atthassa asambhavato. Na hi ticīvarādhiṭṭhānena adhiṭṭhitacīvarasseva idaṃ sikkhāpadaṃ paññattanti sakkā viññātuṃ. Purimasikkhāpadena hi acchinnacīvarassa aññātakaviññattiyā anuññātattā pamāṇaṃ ajānitvā viññāpanavatthusmiṃ pamāṇato sādiyanaṃ anujānantena bhagavatā idaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ, tasmā ‘‘parikkhāracoḷikassa bahumpi sādituṃ vaṭṭatī’’ti ayamattho neva pāḷiyā sameti, na ca bhagavato adhippāyaṃ anulometi.

Yassa tīṇi naṭṭhāni, tena dve sāditabbānīti ettha yassa ticīvarato adhikampi cīvaraṃ aññattha ṭhitaṃ atthi, tadātassa cīvarassa alabbhanīyabhāvato tenapi sādituṃ vaṭṭatīti veditabbaṃ. **Pakatiyāva santaruttarena caratī**ti sāsaṅkasikkhāpadavasena vā avippavāsasammutivasena vā tatiyassa alābhena vā carati. ‘‘Dve naṭṭhānī’’ti adhikārattā vuttaṃ **‘‘dve sāditabbānī’’**ti. **Ekaṃ sādiyanteneva samo bhavissatī**ti tiṇṇaṃ cīvarānaṃ dvīsu naṭṭhesu ekaṃ sādiyantena samo bhavissati ubhinnampi santaruttaraparamatāya avaṭṭhānato. **Yassa ekaṃyeva hotī**ti aññena kenaci kāraṇena vinaṭṭhasesacīvaraṃ sandhāya vuttaṃ.

526. ‘‘Sesakaṃ tuyheva hotūti dentī’’ti vuttattā ‘‘pamāṇayuttaṃ gaṇhissāma, sesakaṃ āharissāmā’’ti vatvā gahetvā gamanasamayepi ‘‘sesakampi tumhākaññeva hotū’’ti vadanti, laddhakappiyameva. **Pavāritānan**ti acchinnakālato pubbeyeva pavāritānaṃ. **Pāḷiyā na sametī**ti santaruttaraparamato uttari sādiyane anāpattidassanatthaṃ ‘‘anāpatti ñātakānaṃ pavāritāna’’nti vuttattā na sameti. Santaruttaraparamaṃ sādiyantassa hi āpattippasaṅgoyeva natthi, sati ca sikkhāpadena āpattippasaṅge anāpatti yuttā dassetunti adhippāyo. Keci pana **‘‘pamāṇameva vaṭṭatī**ti idaṃ sallekhadassanatthaṃ vutta’’nti vadanti.

Yasmā panidaṃ…pe… na vuttanti etthāyamadhippāyo – ‘‘aññassatthāyā’’ti vuccamāne aññesaṃ atthāya pamāṇaṃ atikkamitvāpi gaṇhituṃ vaṭṭatīti āpajjati, tañca aññassatthāya viññāpanavatthusmiṃ paññattattā vatthunā saṃsandiyamānaṃ na sameti. Na hi yaṃ vatthuṃ nissāya sikkhāpadaṃ paññattaṃ, tasmiṃyeva anāpattivacanaṃ yuttanti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi ‘‘imassa sikkhāpadassa attano sādiyanapaṭibaddhatāvasena pavattattā ‘aññassatthāyā’ti vattuṃ okāsoyeva natthi, tasmā na vutta’’nti kathitaṃ. Idha ‘‘aññassatthāyā’’ti avuttattā aññesaṃ atthāya ñātakapavāritesu adhikaṃ viññāpentassa āpattīti ce? Na, tattha purimasikkhāpadeneva anāpattisiddhito. Tatuttaritā, acchinnādikāraṇatā, aññātakaviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Tatuttarisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Paṭhamaupakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā

527. Aṭṭhame **api mayyā**ti pāṭhepi soyevattho. Ayyāti pana bahuvacanena āmantanaṃ kataṃ.

528-529. **Apadissā**ti ‘‘itthannāmassa bhikkhuno dassāmī’’ti evaṃ apadisitvā. **Paccayaṃ katvā**ti kāraṇaṃ katvā. **Uddissāti ettha yo kattā**ti ‘‘uddissā’’ti iminā vuttauddisanakiriyāya yo kattā. Cīvaraṃ cetāpenti parivattenti etenāti **cīvaracetāpannaṃ**. Na-kārāgamaṃ katvā cīvaracetāpannanti vuttaṃ, ‘‘cīvaracetāpana’’ntipi paṭhanti. **Pacuravohāravasenā**ti yebhuyyavohāravasena. Yebhuyyavasena hi gharasāmikaṃ daṭṭhukāmā tassa gharaṃ gacchantīti tatheva bahulaṃ vohāro. **Byañjanamattamevā**ti attho netabbo natthīti adhippāyo.

531. **Samakepi pana anāpattī**ti yadagghanakaṃ so dātukāmo hoti, tadagghanake anāpatti mūlaṃ vaḍḍhetvā adhikavidhānaṃ anāpannattā. Ettha ca ‘‘dātukāmomhī’’ti attano santike avuttepi dātukāmataṃ sutvā yadagghanakaṃ so dātukāmo hoti, tadagghanakaṃ āharāpetuṃ vaṭṭati. **Agghavaḍḍhanakañhi idaṃ sikkhāpadan**ti ettha agghavaḍḍhanaṃ etassa atthīti **agghavaḍḍhanakaṃ,** agghavaḍḍhanaṃ sandhāya idaṃ sikkhāpadaṃ paññattanti adhippāyo. **Cīvaraṃ dehī**ti saṅghāṭiādīsu yaṃkiñci cīvaraṃ sandhāya vadati. Cīvare bhiyyokamyatā, aññātakaviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Paṭhamaupakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

532. Dutiyaupakkhaṭe vattabbaṃ natthi.

10. Rājasikkhāpadavaṇṇanā

537-539. Rājasikkhāpade pana ‘‘ajjaṇho’’ti pāṭhe ‘‘ajjuṇho’’tipi paṭhanti. **Bhogo**ti bhuñjitabbo. Yaṃ vuttaṃ **mātikāṭṭhakathāyaṃ** ‘‘iminā cīvaracetāpannena cīvaraṃ cetāpetvā itthannāmaṃ bhikkhuṃ cīvarena acchādehīti idaṃ āgamanasuddhiṃ dassetuṃ vuttaṃ. Sace hi ‘idaṃ itthannāmassa bhikkhuno dehī’ti peseyya, āgamanassa asuddhattā akappiyavatthuṃ ārabbha bhikkhunā kappiyakārakopi niddisitabbo na bhaveyyā’’ti, tattha āgamanassa suddhiyā vā asuddhiyā vā visesappayojanaṃ na dissati. Satipi hi āgamanassa asuddhabhāve dūto attano kusalatāya kappiyavohārena vadati, ‘‘kappiyakārako na niddisitabbo’’ti idaṃ natthi, na ca dūtena kappiyavohāravasena vutte dāyakena idaṃ kathaṃ pesitanti īdisī vicāraṇā upalabbhati, avicāretvā ca taṃ na sakkā jānituṃ, yadi pana āgamanassa asuddhattā kappiyakārako niddisitabbo na bhaveyya, cīvarānaṃ atthāya dūtassa hatthe akappiyavatthusmiṃ pesite sabbattha dāyakena kathaṃ pesitanti pucchitvāva kappiyakārako niddisitabbo bhaveyya. Tasmā asatipi āgamanasuddhiyaṃ sace so dūto attano kusalatāya kappiyavohāravasena vadati, dūtasseva vacanaṃ gahetabbaṃ. Yadi hi āgamanasuddhiyevettha pamāṇaṃ, mūlasāmikena kappiyavohāravasena pesitassa dūtassa akappiyavohāravasena vadatopi kappiyakārako niddisitabbo bhaveyya, tasmā sabbattha dūtavacanameva pamāṇanti gahetabbaṃ.

Iminā cīvaracetāpannenātiādinā pana imamatthaṃ dasseti – kappiya vasena āgatampi cīvaramūlaṃ īdisena dūtavacanena akappiyaṃ hoti, tasmā taṃ paṭikkhipitabbanti. Tenevāha – ‘‘tena bhikkhunā so dūto evamassa vacanīyo’’tiādi. Suvaṇṇaṃ, rajataṃ, kahāpaṇo, māsakoti imāni hi cattāri nissaggiyavatthūni, muttā, maṇi, veḷuriyo, saṅkho, silā, pavāḷaṃ, lohitaṅko, masāragallaṃ, satta dhaññāni, dāsidāsaṃ, khettaṃ, vatthu, pupphārāmaphalārāmādayoti imāni dukkaṭavatthūni ca attano vā cetiyasaṅghagaṇapuggalānaṃ vā atthāya sampaṭicchituṃ na vaṭṭanti, tasmā taṃ sādituṃ na vaṭṭatīti dassanatthaṃ ‘‘na kho mayaṃ, āvuso, cīvaracetāpannaṃ paṭiggaṇhāmā’’ti vuttaṃ, ‘‘cīvarañca kho mayaṃ paṭiggaṇhāmā’’ti idaṃ pana attānaṃ uddissa ābhatattā vattuṃ vaṭṭati, tasmā vuttaṃ. ‘‘Veyyāvaccakaro niddisitabbo’’ti idaṃ ‘‘atthi panāyasmato koci veyyāvaccakaro’’ti kappiyavacanena vuttattā anuññātaṃ. Sace pana dūto ‘‘ko imaṃ gaṇhātī’’ti vā ‘‘kassa demī’’ti vā vadati, na niddisitabbo. ‘‘Ārāmiko vā upāsako vā’’ti idaṃ sāruppatāya vuttaṃ, ṭhapetvā pana pañca sahadhammike yo koci kappiyakārako vaṭṭati. ‘‘Eso kho, āvuso, bhikkhūnaṃ veyyāvaccakaro’’ti idaṃ bhikkhussa kappiyavacanadassanatthaṃ vuttaṃ. Evameva hi vattabbaṃ, ‘‘etassa dehī’’tiādi na vattabbaṃ. **So vā cetāpessati vā**ti ettha eko **vā**-saddo padapūraṇo, ‘‘saññatto so mayā’’tiādi pana dūtena evaṃ ārociteyeva taṃ codetuṃ vaṭṭati, nevāssa hatthe datvā gatamattakāraṇenāti dassanatthaṃ vuttaṃ.

Etāni hi vacanāni…pe… na vattabboti ettha ‘‘evaṃ vadanto paṭikkhittassa katattā vattabhede dukkaṭaṃ āpajjati, codanā pana hotiyevā’’ti **mahāgaṇṭhipade majjhimagaṇṭhipade** ca vuttaṃ. **Uddiṭṭhacodanāparicchedaṃ dassetvā**ti ‘‘dutiyampi vattabbo’’tiādinā dassetvā. **Pucchiyamāno**ti ettha pucchiyamānenāti attho gahetabboti āha **‘‘karaṇatthe paccattavacana’’**nti. **Āgatakāraṇaṃ bhañjatī**ti āgatakāraṇaṃ vināseti.

Ettha keci vadanti ‘‘āgatakāraṇaṃ nāma cīvaraggahaṇaṃ, taṃ bhañjatīti vuttattā puna taṃ cīvaraṃ yena kenaci ākārena gahetuṃ na vaṭṭatī’’ti. Keci pana ‘‘āgatakāraṇaṃ nāma kāyavācāhi codanā, taṃ bhañjatīti vuttattā puna taṃ yena kenaci ākārena codetuṃ na labhati. Sace sayameva deti, mūlasāmiko vā dāpeti, gahetuṃ vaṭṭatī’’ti vadanti.

Apare pana ‘‘āgatakāraṇaṃ nāma ṭhānaṃ, taṃ bhañjatīti vuttattā yathā ‘attho me, āvuso, cīvarenā’ti ekāya codanāya dve ṭhānāni bhañjati, evamidhāpi sace āsane nisīdati, ekāya nisajjāya dve ṭhānāni bhañjati. Āmisaṃ ce paṭiggaṇhāti, ekena paṭiggahaṇena dve ṭhānāni bhañjati. Dhammaṃ ce bhāsati, dhammadesanāsikkhāpade vuttaparicchedāya ekāya vācāya dve ṭhānāni bhañjatī’’ti vadanti. Imesaṃ pana sabbesampi vādaṃ ‘‘ayutta’’nti paṭikkhipitvā tīsupi **gaṇṭhipadesu** idaṃ vuttaṃ ‘‘āgatakāraṇaṃ nāma ṭhānameva, tasmā ‘na kattabba’nti vāritassa katattā nisajjādīsu katesu chasu ṭhānesu ekaṃ ṭhānaṃ bhañjatī’’ti.

Tatra tatra ṭhāne tiṭṭhatīti idaṃ codakassa ṭhitaṭṭhānato apakkamma tatra tatra uddissa ṭhānaṃyeva sandhāya vuttaṃ. ‘‘Sāmaṃ vā gantabbaṃ, dūto vā pāhetabbo’’ti idaṃ sabhāvato codetuṃ anicchantenapi kātabbamevāti vadanti. Mukhaṃ vivaritvā sayameva kappiyakārakattaṃ upagatoti **mukhavevaṭikakappiyakārako**. **Avicāretukāmatāyā**ti imasmiṃ pakkhe ‘‘natthamhākaṃ kappiyakārako’’ti idaṃ ‘‘tādisaṃ karonto kappiyakārako natthī’’ti iminā adhippāyena vuttaṃ.

‘‘Meṇḍakasikkhāpade vuttanayena paṭipajjitabba’’nti vatvā idāni taṃ meṇḍakasikkhāpadaṃ dassento **‘‘vuttañheta’’**ntiādimāha. Idameva hi ‘‘santi, bhikkhave, saddhā pasannā’’tiādivacanaṃ bhesajjakkhandhake meṇḍakavatthusmiṃ (mahāva. 299) vuttattā ‘‘meṇḍakasikkhāpada’’nti vuttaṃ. Tattha hi meṇḍakena nāma seṭṭhinā –

> ‘‘Santi, bhante, maggā kantārā appodakā appabhakkhā, na sukarā apātheyyena gantuṃ, sādhu, bhante, bhagavā bhikkhūnaṃ pātheyyaṃ anujānātū’’ti –

Yācitena bhagavatā –

> ‘‘Anujānāmi, bhikkhave, pātheyyaṃ pariyesituṃ. Taṇḍulo taṇḍulatthikena, muggo muggatthikena, māso māsatthikena, loṇaṃ loṇatthikena, guḷo guḷatthikena, telaṃ telatthikena, sappi sappitthikenā’’ti –

Vatvā idaṃ vuttaṃ –

> ‘‘Santi, bhikkhave, manussā saddhā pasannā, te kappiyakārakānaṃ hatthe hiraññaṃ upanikkhipanti ‘iminā ayyassa yaṃ kappiyaṃ, taṃ dethā’ti. Anujānāmi, bhikkhave, yaṃ tato kappiyaṃ, taṃ sādituṃ, na tvevāhaṃ bhikkhave kenaci pariyāyena jātarūparajataṃ sāditabbaṃ pariyesitabbanti vadāmī’’ti.

Hiraññaṃ upanikkhipantīti etthāpi bhikkhussa ārocanaṃ atthiyevāti gahetabbaṃ. Aññathā aniddiṭṭhakappiyakārakattaṃ bhajatīti na codetabbo siyā. Yadi mūlaṃ sandhāya codeti, taṃ sāditameva siyāti āha **‘‘mūlaṃ asādiyantenā’’**ti.

‘‘Aññātakaappavāritesu viya paṭipajjitabbanti idaṃ attanā codanāṭhānañca na kātabbanti dassanatthaṃ vuttaṃ. Aññaṃ pana kappiyakārakaṃ pesetvā lokacārittavasena anuyuñjitvāpi kappiyavatthuṃ āharāpetuṃ vaṭṭati attānaṃ uddissa nikkhittassa attano santakattā’’ti keci vadanti, taṃ aṭṭhakathāyaṃ ‘‘aññātakaappavāritesu viya paṭipajjitabbaṃ. Sace sayameva cīvaraṃ ānetvā denti, gahetabbaṃ. No ce, kiñci na vattabbā’’ti daḷhaṃ katvā vuttattā na gahetabbanti amhākaṃ khanti. Na hi aññātakaappavāritaṃ sayaṃ aviññāpetvā aññena viññāpetuṃ vaṭṭati, na ca yattha aññaṃ pesetvā āharāpetuṃ vaṭṭati, tattha sayaṃ gantvā na āharāpetabbanti sakkā vatthuṃ. Yadi cettha aññena āharāpetuṃ vaṭṭati, ‘‘aññātakaappavāritesu viya paṭipajjitabba’’ntiādivacanameva niratthakaṃ siyā. ‘‘Dūtenā’’ti imassa byabhicāraṃ dasseti **‘‘sayaṃ āharitvāpī’’**ti. Dadantesūti iminā sambandho. **Piṇḍapātādīnaṃ atthāyā**ti iminā pana ‘‘cīvaracetāpanna’’nti imassa byabhicāraṃ dasseti. ‘‘Eseva nayo’’ti vuttattā piṇḍapātādīnaṃ atthāya dinnepi ṭhānacodanādi sabbaṃ heṭṭhā vuttanayeneva kātabbaṃ.

Paṭiggahaṇepi paribhogepi āpattīti paṭiggahaṇe pācittiyaṃ, paribhoge dukkaṭaṃ. **Sveva sāpattiko**ti dukkaṭāpattiṃ sandhāya vadati. Idañca aṭṭhakathāpamāṇeneva gahetabbaṃ. ‘‘Parassa niddosabhāvadassanatthaṃ sveva sāpattiko sadosoti vuttaṃ hotī’’tipi vadanti. **‘‘Codetī**ti vuttattā pana āpattiyā codetīti katvā sveva sāpattikoti idaṃ dukkaṭaṃyeva sandhāya vattuṃ yutta’’nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Paṭiggahaṇepi paribhogepi āpattiyevā**ti dukkaṭameva sandhāya vuttaṃ. Taḷākassapi khettasaṅgahitattā tassa paṭiggahaṇepi āpatti vuttā. **Cattāro paccaye saṅgho paribhuñjatūti detī**ti ettha ‘‘bhikkhusaṅgho cattāro paccaye paribhuñcatu, taḷākaṃ dammī’’ti vā ‘‘catupaccayaparibhogatthaṃ taḷākaṃ dammī’’ti vā vadati, vaṭṭatiyeva. ‘‘Ito taḷākato uppanne cattāro paccaye dammī’’ti vutte pana vattabbameva natthi.

Amhākaṃ ekaṃ kappiyakārakaṃ ṭhapethāti vutteti idaṃ īdisaṃyeva sandhāya vuttaṃ. Kappiyakkamena sampaṭicchitesu khettataḷākādīsu pana avuttepi kappiyakārakaṃ ṭhapetuṃ labbhatiyeva. Yasmā parasantakaṃ nāsetuṃ bhikkhūnaṃ na vaṭṭati, tasmā **‘‘na sassakāle’’**ti vuttaṃ. **‘‘Janapadassa sāmiko**ti iminā yo taṃ janapadaṃ vicāreti, tenapi acchinditvā dinnaṃ vaṭṭatiyevā’’ti vadanti. **Udakavāhaka**nti udakamātikaṃ. **Kappiyavohārepī**ti ettha ‘‘vidhānaṃ vakkhāmā’’ti pāṭhaseso. **Udakavasenā**ti udakaparibhogatthaṃ. **Suddhacittāna**nti kevalaṃ udakaparibhogatthamevāti adhippāyo. Alajjinā kārāpite vattabbameva natthīti āha **‘‘lajjībhikkhunā’’**ti. **Pakatibhāgo** nāma imasmiṃ raṭṭhe catuambaṇamattaṃ. Akaṭṭhapubbaṃ **navasassaṃ** nāma. **Aparicchinnabhāge**ti ‘‘ettake bhūmibhāge ettako bhāgo dātabbo’’ti evaṃ aparicchinnabhāge.

Rajjuyā vā daṇḍena vāti ettha ‘‘pādehipi minituṃ na vaṭṭatī’’ti vadanti. **Khale vā ṭhatvā rakkhatī**ti ettha pana thenetvā gaṇhante disvā ‘‘mā gaṇhathā’’ti nivārento rakkhati nāma. Sace pana avicāretvā kevalaṃ tuṇhībhūtova rakkhaṇatthāya olokento tiṭṭhati, vaṭṭati. Sacepi tasmiṃ tuṇhībhūte corikāya haranti, ‘‘mayaṃ bhikkhusaṅghassa ārocessāmā’’ti evaṃ vattuṃ vaṭṭatīti vadanti. **Nīharāpeti paṭisāmetī**ti etthāpi ‘‘sace pariyāyena vadati, vaṭṭatī’’ti vadanti. Apubbassa anuppāditattā aññesaṃ vaṭṭatīti āha **‘‘tasseva taṃ akappiya’’**nti.

Nanu ca dubbicāritamattena tasseva taṃ akappiyaṃ, na sabbesaṃ rūpiyasaṃvohāre catutthapatto viya. Vuttañhi tattha (pārā. aṭṭha. 2.589) ‘‘yo pana rūpiyaṃ asampaṭicchitvā ‘therassa pattaṃ kiṇitvā dehī’ti pahitakappiyakārakena saddhiṃ kammārakulaṃ gantvā pattaṃ disvā ‘ime kahāpaṇe gahetvā imaṃ dehī’ti kahāpaṇe dāpetvā gahito, ayaṃ patto etasseva bhikkhuno na vaṭṭati dubbicāritattā, aññesaṃ pana vaṭṭati mūlassa asampaṭicchitattā’’ti. Tasmā **yaṃ te āharanti, sabbesaṃ akappiyaṃ**. **Kasmā? Kahāpaṇānaṃ vicāritattā**ti idaṃ kasmā vuttanti? Ettha keci vadanti ‘‘kahāpaṇe sādiyitvā vicāritaṃ sandhāya evaṃ vutta’’nti. Saṅghikattā ca nissajjituṃ na sakkā, tasmā sabbesaṃ na kappatīti tesaṃ adhippāyo. Keci pana ‘‘asādiyitvāpi kahāpaṇānaṃ vicāritattā rūpiyasaṃvohāro kato hoti, saṅghikattā ca nissajjituṃ na sakkā, tasmā sabbesaṃ na kappatī’’ti vadanti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi idaṃ vuttaṃ ‘‘catutthapatto gihisantakānaṃyeva kahāpaṇānaṃ vicāritattā aññesaṃ kappati, idha pana saṅghikānaṃ vicāritattā sabbesaṃ na kappatī’’ti. Sabbesampi vādo tena tena pariyāyena yujjatiyeva.

Catusāladvāreti bhojanasālaṃ sandhāya vuttaṃ. **Pariyāyena kathitattā**ti ‘‘gaṇhā’’ti avatvā ‘‘sīmā gatā’’ti pariyāyena kathitattā. Pakatibhūmikaraṇatthaṃ **‘‘heṭṭhā gahitaṃ paṃsu’’**ntiādi vuttaṃ. **Dāsaṃ dammī**ti ettha ‘‘manussaṃ dammīti vutte vaṭṭatī’’ti vadanti. **Kukkuṭasūkarā…pe… vaṭṭatī**ti ettha kukkuṭasūkaresu dīyamānesu ‘‘imehi amhākaṃ attho natthi, sukhaṃ jīvantu, araññe vissajjethā’’ti vattuṃ vaṭṭati. ‘‘Khettavatthupaṭiggahaṇā paṭivirato hotī’’tiādivacanato (dī. ni. 1.10, 194) khettādīnaṃ paṭiggahaṇe ayaṃ sabbo vinicchayo vutto. Kappiyakārakassa bhikkhunā niddiṭṭhabhāvo, dūtena appitatā, tatuttari vāyāmo, tena vāyāmena paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Rājasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito cīvaravaggo paṭhamo.

2. Kosiyavaggo

1. Kosiyasikkhāpadavaṇṇanā

542. Pāḷiyaṃ **‘‘kosiyakārake’’**ti ettha kosaṃ karontīti kosakārakāti laddhavohārānaṃ pāṇakānaṃ kosato nibbattaṃ kosiyaṃ, taṃ karontīti kosiyakārakā, tantavāyā. Saṃhananaṃ **saṅghāto**, vināsoti attho. **Kosiyamissaka**nti kosiyatantunā missaṃ. ‘‘Avāyima’’nti vuttattā vāyitvā ce karoti, anāpatti. **Anāpatti vitānaṃ vā**tiādinā vitānādīnaṃ atthāya karaṇepi tenākārena paribhogepi anāpatti vuttā.

Evampi missetvā katameva hotīti iminā vātena āharitvā pātitepi acittakattā āpattiyevāti dasseti. Kosiyamissakatā, attano atthāya santhatassa karaṇaṃ kārāpanaṃ, paṭilābho cāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Kosiyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

547. Suddhakāḷakasikkhāpadaṃ uttānatthameva.

3. Dvebhāgasikkhāpadavaṇṇanā

552. Dvebhāgasikkhāpade pana **dve bhāgā**ti ukkaṭṭhaparicchedo kāḷakānaṃ adhikaggahaṇassa paṭikkhepavasena sikkhāpadassa paññattattā. **Tatiyaṃ odātānaṃ catutthaṃ gocariyāna**nti ayaṃ heṭṭhimaparicchedo tesaṃ adhikaggahaṇe paṭikkhepābhāvato, tasmā kāḷakānaṃ bhāgadvayato adhikaṃ na vaṭṭati, sesānaṃ pana vuttappamāṇato adhikampi vaṭṭati. ''Kāḷakānaṃyeva ca adhikaggahaṇassa paṭikkhittattā kāḷakānaṃ upaḍḍhaṃ odātānaṃ vā gocariyānaṃ vā upaḍḍhaṃ gahetvāpi kātuṃ vaṭṭatī''ti vadanti, ''anāpatti bahutaraṃ odātānaṃ bahutaraṃ gocariyānaṃ ādiyitvā karoti, suddhaṃ odātānaṃ suddhaṃ gocariyānaṃ ādiyitvā karotī''ti iminā taṃ sameti. ''Kāḷake odāte ca ṭhapetvā sesā gocariyesuyeva saṅgahaṃ gacchantī''ti vadanti. **Dve koṭṭhāsā kāḷakāna**nti ettha pana ''ekassapi kāḷakalomassa atirekabhāve nissaggiyaṃ hotī''ti **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. dvebhāgasikkhāpadavaṇṇanā) ttaṃ, taṃ ''dhārayitvā dve tulā ādātabbā''ti vacanato tulādhāraṇāya na sameti. Na hi lome gaṇetvā tulādhāraṇā karīyati, atha gaṇetvāva dhārayitabbaṃ siyā, kiṃ tulādhāraṇāya, tasmā evamettha adhippāyo yutto siyā – acittakattā sikkhāpadassa pubbe tulāya dhārayitvā ṭhapitesu ekampi lomaṃ tattha pateyya, nissaggiyanti. Aññathā dubbiññeyyabhāvato dve tulā nādātabbā, ūnakatarāva ādātabbā siyuṃ.

Dvebhāgasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Chabbassasikkhāpadavaṇṇanā

557. Chabbassasikkhāpade pana ''yesaṃ no santhate dārakā uhadantipi ummihantipi, yesaṃ no santhatā undūrehipi khajjantī''ti evaṃ pāḷipadānaṃ sambandho veditabbo. **Hada** karīsossagge, **miha** secaneti panimassatthaṃ sandhāyāha **''vaccampi passāvampi karontī''**ti. Pavāraṇāuposathapāṭipadadivasesu santhataṃ karitvā puna chaṭṭhe vasse paripuṇṇe pavāraṇāuposathapāṭipadadivasesu karonto **''chabbassāni karotī''**ti vuccati. Dutiyadivasato paṭṭhāya karonto pana **atirekachabbassāni karoti** nāma.

Chabbassasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Nisīdanasanthatasikkhāpadavaṇṇanā

565-6. Nisīdanasanthatasikkhāpade pana **paññāyissatī**ti sace sā katikā manāpā bhavissati, manāpatāya bhikkhusaṅgho sandississati. Sace amanāpā, amanāpatāya sandississatīti adhippāyo, āraññakaṅgādīni tīṇi pāḷiyaṃ padhānaṅgavasena vuttāni, sesānipi te samādiyiṃsuyevāti veditabbaṃ. Tenevāha **''santhate catutthacīvarasaññitāyā''**ti. **Ujjhitvā**ti vissajjetvā.

567. Nisīdanasanthatattā nivāsanapārupanakiccaṃ natthīti āha **''sakiṃ nisinnañceva nipannañcā''**ti. **Vidatthimatta**nti sugatavidatthiṃ sandhāya vadati. Idañca heṭṭhimaparicchedadassanatthaṃ vuttaṃ. ''Vitānādīnaṃyeva atthāya karaṇe anāpattivacanato sace nipajjanatthāya karonti, āpattiyevā''ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Akappiyattā pana **''paribhuñjituṃ na vaṭṭatī''**ti vuttaṃ. Idañca nisīdanasanthataṃ nāma nisīdanacīvarameva, nāññanti vadanti. Nisīdanasikkhāpadepi nisīdanaṃ nāma sadasaṃ vuccatīti ca aṭṭhakathāyañcassa ''santhatasadisaṃ santharitvā ekasmiṃ ante sugatavidatthiyā vidatthimatte padese dvīsu ṭhānesu phāletvā tisso dasā karīyanti, tāhi dasāhi sadasaṃ nāma vuccatī''ti (pāci. aṭṭha. 531) vacanato idhāpi ''nisīdanaṃ nāma sadasaṃ vuccatī''ti ca ''santhate catutthacīvarasaññitāyā''ti ca vacanato taṃ yuttaṃ viya dissati. Keci pana ''nisīdanasanthataṃ eḷakalomāni santharitvā santhataṃ viya karonti, taṃ avāyimaṃ anadhiṭṭhānupagaṃ, nisīdanacīvaraṃ pana channaṃ cīvarānaṃ aññatarena karoti adhiṭṭhānupagaṃ, taṃ karontā ca nantakāni santharitvā santhatasadisaṃ karontī''ti vadanti, vīmaṃsitvā yuttataraṃ gahetabbaṃ.

Nisīdanasanthatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Eḷakalomasikkhāpadavaṇṇanā

571. Eḷalomasikkhāpade pana **āsumbhī**ti ettha ''asumbhī''ti paṭhanti. **Kilantā**ti iminā kilantatāya te onamitvā pātetuṃ na sakkontīti dasseti. **Addhānamaggappaṭipannassā**ti idaṃ vatthumattadīpanavasena pāḷiyaṃ vuttaṃ. Yattha katthaci pana dhammena labhitvā gaṇhituṃ vaṭṭatiyeva. **Tiyojanaparama**nti ca gahitaṭṭhānato tiyojanappamāṇaṃ desanti evamattho gahetabbo.

572. **Sahatthā**ti karaṇatthe nissakkavacananti āha **''sahatthenā''**ti. **Asante hārake**ti **pāḷiyaṃ** bhikkhuno anurūpatādassanatthaṃ vuttaṃ, na pana hārake vijjamāne tiyojanabbhantare sahatthā harantassa āpattidassanatthaṃ. Tiyojanato bahi **bahitiyojana**nti āha **''tiyojanato bahi pātetī''**ti. **Tena haritepi āpattiyevā**ti saussāhattā anāṇattiyā haṭattā ca. Satipi hi saussāhabhāve āṇattiyā ce harati, anāpatti ''aññaṃ harāpetī''ti vacanato. Añño harissatīti adhippāyābhāvato **''suddhacittena ṭhapita''**nti vuttaṃ. **Saussāhattā**ti tiyojanātikkamane saussāhattā. Idañca ''añño harissatī''ti asuddhacittena ṭhapitaṃ sandhāya vuttaṃ, **acittakattā**ti idaṃ pana suddhacittena ṭhapitaṃ sandhāya. **Anāpatti pāḷiyā na sametī**ti ''tiyojanaṃ haratī''tiādipāḷiyā, visesato ''aññaṃ harāpetī''ti pāḷiyā ca na sameti.

Sace sāmikaṃ jānāpetvā ṭhapeti, āṇattiyā harāpeti nāmāti āha **''sāmikassa ajānantassevā''**ti. **Agacchantepī**ti gamanaṃ upacchinditvā ṭhitayānepi. **Heṭṭhā vā gacchanto**ti bhūmiyaṃ gacchanto. **Aññaṃ harāpetī**ti ettha **añña**-ggahaṇena sāmaññato tiracchānagatāpi saṅgahitāti āha – **''aññaṃ harāpetīti vacanato anāpattī''**ti. **Suṅkaghāte āpatti hotī**ti aññaṃ harāpentassa āpatti. **Tattha anāpattī**ti aññavihitassa theyyacittābhāvato anāpatti.

575. **''Taṃ harantassā**ti puna tiyojanaṃ harantassā''ti **mahāgaṇṭhipade** vuttaṃ. Taṃ pana **mātikāṭṭhakathāyaṃ** aṅgesu ''paṭhamappaṭilābho sati iminā vacanena na sameti. ''Paṭhamappaṭilābho''ti hi idaṃ dutiyappaṭilābho āpattiyā aṅgaṃ na hotīti dīpeti, tasmā pāḷiyaṃ aṭṭhakathāyañca visesābhāvato acchinnaṃ paṭilabhitvā harantassa puna tiyojanātikkamepi anāpatti vuttāti amhākaṃ khanti. Aññathā acchinnaṃ paṭilabhitvā puna tiyojanaṃ haratīti vadeyya. Vīmaṃsitvā yuttataraṃ gahetabbaṃ. **Anāpatti katabhaṇḍa**nti ettha ''kambalakojavādikatabhaṇḍampi. Pakaticīvare laggalomāni āpattiṃ janentiyevā''ti vadanti. Tanukapattatthavikantare aghaṭṭanatthaṃ pakkhipanti. **Pakkhitta**nti kaṇṇacchidde pakkhittaṃ. **Nidhānamukhaṃ nāmā**ti iminā katabhaṇḍasaṅkhyaṃ na gacchatīti dasseti. Eḷakalomānaṃ akatabhaṇḍatā, paṭhamappaṭilābho, attanā ādāya vā aññassa ajānantassa yāne pakkhipitvā vā tiyojanātikkamanaṃ, āharaṇapaccāharaṇaṃ, avāsādhippāyatāti imānettha pañca aṅgāni.

Eḷakalomasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

576. Eḷakalomadhovāpanasikkhāpadaṃ uttānatthameva.

8. Rūpiyasikkhāpadavaṇṇanā

583-584. Rūpiyasikkhāpade pana **satthuvaṇṇo**ti satthunā samānavaṇṇo. Satthuno vaṇṇo satthuvaṇṇo, satthuvaṇṇo viya vaṇṇo assāti satthuvaṇṇoti majjhapadalopīsamāso daṭṭhabbo. **Pākatiko** nāma etarahi pakatikahāpaṇo. **Rukkhaphalabījamayo**ti tintiṇikādirukkhānaṃ phalabījena kato. **Iccetaṃ sabbampī**ti yathāvuttabhedaṃ sabbampi catubbidhaṃ nissaggiyavatthu hotīti sambandho. **Jātarūpamāsako**ti suvaṇṇakahāpaṇo.

Gaṇheyyāti attano atthāya dīyamānaṃ vā katthaci ṭhitaṃ vā nippariggahaṃ disvā sayaṃ gaṇheyya. ''Idaṃ ayyassa hotū''ti evaṃ sammukhā vā ''asukasmiṃ nāma ṭhāne mama hiraññasuvaṇṇaṃ atthi, taṃ tuyhaṃ hotū''ti evaṃ parammukhā ṭhitaṃ vā kevalaṃ vācāya vā hatthamuddāya vā ''tuyha''nti vatvā pariccattassa kāyavācāhi appaṭikkhipitvā cittena sādiyanaṃ **upanikkhittasādiyanaṃ** nāma. ''Sādiyatī''ti vuttamevatthaṃ vibhāveti **''gaṇhitukāmo hotī''**ti. **''Idaṃ guttaṭṭhāna''nti ācikkhitabba**nti paccayaparibhogaṃyeva sandhāya ācikkhitabbaṃ. ''Idha nikkhipāhī''ti vutte ''uggaṇhāpeyya vā''ti vuttalakkhaṇena nissaggiyaṃ hotīti āha – **''idha nikkhipāhīti na vattabba''**nti. Parato **''imaṃ gaṇhā''ti na vattabba**nti etthāpi eseva nayo. **Kappiyañca akappiyañca nissāya ṭhitameva hotī**ti yasmā tato uppannapaccayaparibhogo kappati, tasmā kappiyaṃ nissāya ṭhitaṃ. Yasmā pana dubbicāraṇāya tato uppannapaccayaparibhogopi na kappati, tasmā akappiyaṃ nissāya ṭhitanti veditabbaṃ.

Na tena kiñci kappiyabhaṇḍaṃ cetāpitanti ettha cetāpitaṃ ce, natthi paribhogupāyo, tasmā evaṃ vuttaṃ. Akappiyañhi nissaggiyaṃ vatthuṃ uggaṇhitvā taṃ anissajjitvāva cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍaṃ saṅghassa nissaṭṭhampi sabbesaṃ na kappati. Keci pana ''yasmā nissaggiyaṃ vatthuṃ paṭiggahetvā cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍaṃ saṅghassa nissajjāmīti nissaṭṭhaṃ vināva upāyaṃ paribhuñjituṃ vaṭṭati, tasmā 'na tena kiñci kappiyabhaṇḍaṃ cetāpita'nti vutta''nti vadanti. **''Ārāmikānaṃ vā pattabhāga**nti idaṃ gihīnaṃ hatthagatopi soyeva bhāgoti katvā vuttaṃ. Sace pana tena aññaṃ parivattetvā ārāmikā denti, paribhuñjituṃ vaṭṭatī''ti **majjhimagaṇṭhipade cūḷagaṇṭhipade** ca vuttaṃ. **Tato haritvā**ti aññesaṃ pattabhāgato haritvā. **Kasiṇaparikamma**nti ālokakasiṇaparikammaṃ. **Mañcapīṭhādīni vā**ti ettha ''tato gahitamañcapīṭhādīni parivattetvā aññaṃ ce gahitaṃ, vaṭṭatī''ti vadanti. **Chāyāpī**ti bhojanasālādīnaṃ chāyāpi. **Paricchedātikkantā**ti gehaparicchedaṃ atikkantā, chāyāya

gatagatatṭhānaṃ gehaṃ nāma na hotīti adhippāyo. **Maggenapī**ti ettha ''sace añño maggo natthi, maggaṃ adhiṭṭhahitvā gantuṃ vaṭṭatī''ti vadanti. **Kītāyā**ti tena vatthunā kītāya. **Upanikkhepaṃ ṭhapetvā saṅgho paccaye paribhuñjatī**ti sace upāsako ''atibahu etaṃ hiraññaṃ, idaṃ, bhante, ajjeva na vināsetabba''nti vatvā sayaṃ upanikkhepaṃ ṭhapeti, aññena vā ṭhapāpeti, etaṃ upanikkhepaṃ ṭhapetvā tato udayaṃ paribhuñjanto saṅgho paccaye paribhuñjati, tena vatthunā gahitattā **''akappiya''**nti vuttaṃ.

585. **Patitokāsaṃ asamannāharantena pātetabba**nti idaṃ nirapekkhabhāvadassanaparanti veditabbaṃ, tasmā patitaṭṭhāne ñātepissa gūthaṃ chaḍḍentassa viya nirapekkhabhāvoyevettha pamāṇanti veditabbaṃ. **Asantasambhāvanāyā**ti attani avijjamānauttarimanussadhammārocanaṃ sandhāya vuttaṃ. **Theyyaparibhogo** nāma anarahassa paribhogo. Bhagavatā hi attano sāsane sīlavato paccayā anuññātā, na dussīlassa. Dāyakānampi sīlavato eva pariccāgo, na dussīlassa attano kārānaṃ mahapphalabhāvassa paccāsīsanato. Iti satthārā ananuññātattā dāyakehi ca apariccattattā dussīlassa paribhogo theyyaparibhogo. Iṇavasena paribhogo **iṇaparibhogo,** paṭiggāhakato dakkhiṇāvisuddhiyā abhāvato iṇaṃ gahetvā paribhogo viyāti attho. **Tasmā**ti ''sīlavato''tiādinā vuttamevatthaṃ kāraṇabhāvena paccāmasati. **Cīvaraṃ paribhoge paribhoge**ti kāyato mocetvā mocetvā paribhoge. Purebhatta…pe… pacchimayāmesu paccavekkhitabbanti sambandho. Tathā asakkontena yathāvuttakālavisesavasena ekasmiṃ divase catukkhattuṃ tikkhattuṃ dvikkhattuṃ sakiṃyeva vā paccavekkhitabbaṃ.

Sacassa apaccavekkhatova aruṇo uggacchati, iṇaparibhogaṭṭhāne tiṭṭhatīti ettha ''hiyyo yaṃ mayā cīvaraṃ paribhuttaṃ, taṃ yāvadeva sītassa paṭighātāya…pe… hirikopīnappaṭicchādanatthaṃ, hiyyo yo mayā piṇḍapāto paribhutto, so neva davāyātiādinā sace atītaparibhogapaccavekkhaṇaṃ na kareyya, iṇaparibhogaṭṭhāne tiṭṭhatī''ti vadanti, vīmaṃsitabbaṃ. **Senāsanampi paribhoge paribhoge**ti pavese pavese. Evaṃ pana asakkontena purebhattādīsu paccavekkhitabbaṃ. Taṃ heṭṭhā vuttanayeneva sakkā viññātunti idha visuṃ na vuttaṃ. **Satipaccayatā**ti satiyā paccayabhāvo, paṭiggahaṇassa paribhogassa ca paccavekkhaṇasatiyā paccayabhāvo yujjati, paccavekkhitvāva paṭiggahetabbaṃ paribhuñjitabbañcāti attho. Tenevāha **''satiṃ katvā''**tiādi. **Evaṃ santepī**ti yadipi dvīsupi ṭhānesu paccavekkhaṇā yuttā, evaṃ santepi. Apare panāhu ''satipaccayatāti satibhesajjaparibhogassa paccayabhāve paccayeti attho. Evaṃ santepīti paccaye satipī''ti, taṃ tesaṃ matimattaṃ. Tathā hi paccayasannissitasīlaṃ paccavekkhaṇāya visujjhati, na paccayasabbhāvamattena.

Nanu ca ''paribhoge karontassa anāpattī''ti iminā pātimokkhasaṃvarasīlaṃ vuttaṃ, tasmā paccayasannissitasīlassa pātimokkhasaṃvarasīlassa ca ko visesoti? Vuccate – purimesu tāva tīsu paccayesu viseso pākaṭoyeva, gilānapaccaye pana yathā vatiṃ katvā rukkhamūle gopite tassa phalānipi rakkhitāniyeva honti, evameva paccavekkhaṇāya paccayasannissitasīle rakkhite tappaṭibaddhaṃ pātimokkhasaṃvarasīlampi nipphannaṃ nāma hoti. Gilānapaccayaṃ apaccavekkhitvā paribhuñjantassa sīlaṃ bhijjamānaṃ pātimokkhasaṃvarasīlameva bhijjati, paccayasannissitasīlaṃ pana pacchābhattapurimayāmādīsu yāva aruṇuggamanā apaccavekkhantasseva bhijjati. Purebhattañhi apaccavekkhitvāpi gilānapaccayaṃ paribhuñjantassa anāpatti, idametesaṃ nānākaraṇaṃ.

Evaṃ paccayasannissitasīlassa visuddhiṃ dassetvā teneva pasaṅgena sabbāpi suddhiyo dassetuṃ **''catubbidhā hi suddhī''**tiādimāha. Tattha sujjhati etāyāti suddhi, yathādhammaṃ desanāva suddhi **desanāsuddhi**. Vuṭṭhānassapi cettha desanāya eva saṅgaho daṭṭhabbo. Chinnamūlāpattīnaṃ pana abhikkhutāpaṭiññāva desanā. Adhiṭṭhānavisiṭṭho saṃvarova suddhi **saṃvarasuddhi**. Dhammena samena paccayānaṃ pariyeṭṭhi eva suddhi **pariyeṭṭhisuddhi**. Catūsu paccayesu vuttavidhinā paccavekkhaṇāva suddhi **paccavekkhaṇasuddhi**. Esa tāva suddhīsu samāsanayo. Suddhimantesu sīlesu desanā suddhi etassāti **desanāsuddhi**. Sesesupi eseva nayo. **Na puna evaṃ karissāmī**ti ettha **eva**nti saṃvarabhedaṃ sandhāyāha. **Pahāyā**ti vajjetvā, akatvāti attho. Dātabbaṭṭhena dāyaṃ, taṃ ādiyantīti **dāyādā,** ananuññātesu sabbena sabbaṃ paribhogābhāvato anuññātesuyeva ca paribhogasabbhāvabhāvato bhikkhūhi paribhuñjitabbapaccayā bhagavato santakā. **Dhammadāyādasuttañcettha sādhaka**nti –

> ''Dhammadāyādā me, bhikkhave, bhavatha, mā āmisadāyādā. Atthi me tumhesu anukampā, 'kinti me sāvakā dhammadāyādā bhaveyyuṃ, no āmisadāyādā''' ti (ma. ni. 1.29) –

Evaṃ pavattaṃ dhammadāyādasuttañca ettha etasmiṃ atthe sādhakaṃ.

Avītarāgānaṃ taṇhāparavasatāya paccayaparibhoge sāmibhāvo natthi, tadabhāvena vītarāgānaṃ tattha sāmibhāvo yathāruci paribhogasabbhāvato. Tathā hi te paṭikūlampi appaṭikūlākārena appaṭikūlampi paṭikūlākārena tadubhayampi vajjetvā ajjhupekkhanākārena paccaye paribhuñjanti, dāyakānañca manorathaṃ paripūrenti. Tenāha – **''te hi taṇhāya dāsabyaṃ atītattā sāmino hutvā paribhuñjantī''**ti. Yo panāyaṃ sīlavato paccavekkhitaparibhogo, so iṇaparibhogassa paccanīkattā āṇaṇyaparibhogo nāma hoti. Yathā hi iṇāyiko attano ruciyā icchitadesaṃ gantuṃ na labhati, evaṃ iṇaparibhogayutto lokato nissarituṃ na labhatīti tappaṭipakkhattā sīlavato paccavekkhitaparibhogo āṇaṇyaparibhogoti vuccati, tasmā nippariyāyato catuparibhogavinimutto visuṃyevāyaṃ paribhogoti veditabbo. So idha visuṃ na vutto, dāyajjaparibhogeyeva vā saṅgahaṃ gacchatīti. Sīlavāpi hi imāya sikkhāya samannāgatattā sekkhotveva vuccati. **Sabbesa**nti ariyānaṃ puthujjanānañca.

Kathaṃ puthujjanānaṃ ime paribhogā sambhavantīti? Upacāravasena. Yo hi puthujjanassapi sallekhappaṭipattiyaṃ ṭhitassa paccayagedhaṃ pahāya tattha anupalittena cittena paribhogo, so sāmiparibhogo viya hoti. Sīlavato pana paccavekkhitaparibhogo dāyajjaparibhogo viya hoti dāyakānaṃ manorathassa avirādhanato. Teneva vuttaṃ ''dāyajjaparibhogeyeva vā saṅgahaṃ gacchatī''ti. Kalyāṇaputhujjanassa paribhoge vattabbameva natthi tassa sekkhasaṅgahato. Sekkhasuttañhetassa atthassa sādhakaṃ.

Lajjinā saddhiṃ paribhogo nāma lajjissa santakaṃ gahetvā paribhogo. **Alajjinā saddhi**nti etthāpi eseva nayo. **Ādito paṭṭhāya hi alajjī nāma natthī**ti iminā diṭṭhadiṭṭhesuyeva āsaṅkā na kātabbāti dasseti. **Attano bhārabhūtā** saddhivihārikādayo. **Sopi nivāretabbo**ti yo passati, tena nivāretabbo. Yasmā alajjīparibhogo nāma lajjino vuccati, tasmā āpatti nāma natthi ubhinnampi alajjībhāvato, ''alajjīparibhogo''ti idaṃ nāmamattameva na labbhatīti vuttaṃ hoti. ''Āpatti pana atthiyevāti vadantī''ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Adhammiyoti anesanādīhi uppanno. **Dhammiyo**ti bhikkhācariyādīhi uppanno. **Saṅghasseva detī**ti bhattaṃ aggahetvā attanā laddhasalākaṃyeva deti. **Sace pana lajjī alajjiṃ paggaṇhāti…pe… antaradhāpetī**ti ettha kevalaṃ paggaṇhitukāmatāya evaṃ kātuṃ na vaṭṭati, dhammassa pana sāsanassa sotūnañca anuggahatthāya vaṭṭatīti veditabbaṃ. Purimanayena ''so āpattiyā kāretabbo''ti vuttattā imassa āpattiyevāti vadanti. Uddesaggahaṇādinā dhammassa paribhogo **dhammaparibhogo**. Dhammānuggahena gaṇhantassa āpattiyā abhāvepi thero tassa alajjibhāvaṃyeva sandhāya **''pāpo kirāya''**ntiādimāha. **Tassa pana santike**ti mahārakkhitattherassa santike.

586. **Rājorodhādayo**tiādi ''idaṃ gaṇhissāmī''ti cetanāmattasambhavato vuttaṃ. **Assatiyā dinna**nti ettha assatiyā dinnaṃ nāma apariccattaṃ hoti, tasmā dasante baddhakahāpaṇādi assatiyā dinnaṃ bhikkhunā vatthasaññāya paṭiggahitañca, tato neva rūpiyaṃ dinnaṃ, nāpi paṭiggahitañca hotīti ettha āpattidesanākiccaṃ natthi, taṃ pana dāyakānameva paṭidātabbaṃ. Tena akappiyavatthunā te ce dāyakā sappiādīni kiṇitvāna saṅghassa tassa ca bhikkhuno denti, sabbesaṃ kappati dāyakānaṃyeva santakattā. Aṭṭhakathāyaṃ pana puññakāmehi pariccajitvā dinnameva sandhāya ''puññakāmā…pe… rūpiye arūpiyasaññī rūpiyaṃ paṭiggaṇhātīti veditabbo''ti vuttaṃ, tasmā pariccajitvā dinnaṃ vatthasaññāya gaṇhatopi nissaggiyameva. Tena yadi te dāyakā no āgantvā gaṇhanti, dāyake pucchitvā attano atthāya ce pariccattaṃ, saṅghe nissajjitvā āpatti desetabbā. **Tava coḷakaṃ passāhī**hi iminā gihisantakepi ''idaṃ gaṇhathā''tiādiakappiyavohārena vidhānaṃ bhikkhuno na kappatīti dīpeti. **Ekaparicchedānī**ti kiriyākiriyabhāvato ekaparicchedāni. Jātarūparajatabhāvo, attuddesikatā, kahāpaṇādīsu aññatarabhāvoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Rūpiyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Rūpiyasaṃvohārasikkhāpadavaṇṇanā

587. Rūpiyasaṃvohārasikkhāpade jātarūpādicatubbidhampi nissaggiyavatthu idha rūpiyaggahaṇeneva gahitanti āha **''jātarūparajataparivattana''**nti. **Paṭiggahitaparivattane**ti sāditarūpiyassa parivattane, asādiyitvā vā kappiyena gāhena paṭiggahitarūpiyaparivattane.

589. **Ga**-kārassa **ka**-kāraṃ katvā ''sīsūpaka''nti likhitaṃ, padabhājane **ghanakata**nti piṇḍaṃ kataṃ. **Satthuvaṇṇo**tiādīsu ''satthuvaṇṇo ca kahāpaṇo ca…pe… ye ca vohāraṃ gacchantī''ti evaṃ sabbattha samuccayo veditabbo. **Rūpiye rūpiyasaññī**ti sakasantakaṃ vadati. **Rūpiyaṃ cetāpetī**ti parasantakaṃ vadati. **''Nissaggiyavatthunā dukkaṭavatthuṃ vā kappiyavatthuṃ vā cetāpentassapi eseva nayo''**ti idaṃ kasmā vuttaṃ. Na hi ''rūpiye rūpiyasaññī arūpiyaṃ cetāpeti, nissaggiyaṃ pācittiya''ntiādittiko pāḷiyaṃ vuttoti āha **''yo hī''**tiādi. **Tassānulomattā**ti etthāyamadhippāyo – rūpiyasaṃvohāro nāma na kevalaṃ rūpiyena rūpiyaparivattanameva, atha kho ''arūpiye rūpiyasaññī rūpiyaṃ cetāpetī''ti vuttattā arūpiyena rūpiyacetāpanampi rūpiyasaṃvohāro nāma hotīti etasmiṃ pakkhepi rūpiye sati rūpiyasaṃvohāroyeva hotīti ayamattho avuttopi viññāyatīti. **Arūpiyaṃ** nāma dukkaṭavatthukappiyavatthūni. **Ekantena rūpiyapakkhe**ti ekena antena rūpiyapakkheti ayaṃ attho gahetabbo. ''Ekato rūpiyapakkhe''ti vā pāṭho veditabbo. ''Ekarūpiyapakkhe''tipi paṭhanti, tatthāpi ekato rūpiyapakkheti ayamevattho gahetabbo.

Kappiyavatthunā kappiyavatthuno kayavikkayepi tāva nissaggiyaṃ hoti, dukkaṭavatthunā dukkaṭavatthuno kayavikkaye kasmā na hotīti **andhakaṭṭhakathāya** adhippāyo. Idaṃ sikkhāpadaṃ…pe… arūpiyena ca rūpiyacetāpanaṃ sandhāya vuttanti sambandho. **Idhā**ti imasmiṃ rūpiyasaṃvohārasikkhāpade. **Tatthā**ti

kayavikkayasikkhāpade. **Tenevā**ti kappiyavatthunāyeva.

Puna kappiyabhāvaṃ netuṃ asakkuṇeyyattā **''mahāakappiyo nāmā''**ti vuttaṃ. **''Na sakkā kenaci upāyena kappiyo kātu**nti idaṃ pañcannaṃyeva sahadhammikānaṃ antare parivattanaṃ sandhāya vuttaṃ, gihīhi pana gahetvā attano santakaṃ katvā dinnaṃ sabbesaṃ kappatī''ti vadanti. ''Na sakkā kenaci upāyena kappiyo kātu''nti pana imināva paṭiggahitarūpiyaṃ anissajjitvāva tena cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍampi saṅghassa nissaṭṭhaṃ paribhuñjituṃ na vaṭṭatīti siddhaṃ.

Ye pana ''paṭiggahitarūpiyaṃ anissajjitvāpi tena parivattitaṃ kappiyabhaṇḍaṃ saṅghassa nissaṭṭhaṃ paribhuñjituṃ vaṭṭatī''ti vadanti, tesaṃ ''na sakkā kenaci upāyena kappiyo kātu''nti idaṃ na yujjati. Te panettha evaṃ vadanti ''yasmā nissajjitabbavatthuṃ anissajjitvāva uparūpari aññaṃ aññaṃyeva kataṃ, tasmā paricchedābhāvato idha nissajjituṃ avatvā 'na sakkā kenaci upāyena kappiyo kātu'nti vuttaṃ, paricchedābhāvatoyeva 'mūle mūlasāmikānaṃ, patte ca pattasāmikānaṃ dinne kappiyo hotī'ti ca na vutta''nti. Yadi paṭiggahitarūpiyaṃ anissajjitvā cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍampi saṅghassa nissaṭṭhaṃ paribhuñjituṃ vaṭṭati, evaṃ sante idhāpi avasānavatthuṃ gahetvā saṅghassa nissaṭṭhaṃ kasmā na vaṭṭati, ''yo pana rūpiyaṃ uggaṇhitvā…pe… patte ca pattasāmikānaṃ dinne kappiyo hotī''ti imināpi paṭiggahitarūpiyaṃ anissajjitvā cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍampi saṅghassa nissaṭṭhaṃ paribhuñjituṃ na vaṭṭatīti siddhaṃ. Yadi taṃ nissaṭṭhaṃ paribhuñjituṃ vaṭṭeyya, ''mūle mūlasāmikānaṃ, patte ca pattasāmikānaṃ dinne kappiyo hotī''ti na vadeyya. Apare panettha evaṃ vadanti ''yadi saṅghassa nissaṭṭhaṃ hoti, rūpiyapaṭiggāhakassa na vaṭṭati, tasmā tassapi yathā vaṭṭati, tathā dassanatthaṃ 'mūle mūlasāmikāna'ntiādi vutta''nti.

Dutiyapattasadisoyevāti iminā pañcannampi sahadhammikānaṃ na kappatīti dasseti. Tattha kāraṇamāha **''mūlassa sampaṭicchitattā''**ti. Atha mūlassa sampaṭicchitattā rūpiyapaṭiggāhakassa tāva akappiyo hotu, sesānaṃ pana kasmā na kappatīti maññamāno pucchati **''kasmā sesānaṃ na kappatī''**ti. Kāraṇamāha **''mūlassa anissaṭṭhattā''**ti. Pattassa kappiyabhāvepi sampaṭicchitamūlassa nissajjitabbassa anissaṭṭhattā tena gahitapatto sesānampi na kappati. Yadi hi tena sampaṭicchitamūlaṃ saṅghamajjhe nissaṭṭhaṃ siyā, tena kappiyena kammena ārāmikādīhi gahetvā dinnapatto rūpiyapaṭiggāhakaṃ ṭhapetvā sesānaṃ vaṭṭati. Apare pana ''mūlaṃ sampaṭicchitvā gahitapattopi yadi saṅghassa nissaṭṭho, sesānaṃ kappatī''ti vadanti. Evaṃ sante ''mūlassa anissaṭṭhattā''ti na vattabbaṃ, ''saṅghassa anissaṭṭhattā''ti evameva vattabbaṃ.

Dubbicāritattāti iminā rūpiyasaṃvohāro anena katoti dasseti. **Aññesaṃ pana vaṭṭatī**ti yasmānena rūpiyasaṃvohāramattameva kataṃ, na mūlaṃ sampaṭicchitaṃ, tasmā vinayakammavasena saṅghassa nissaṭṭhakālato paṭṭhāya aññesaṃ vaṭṭati. Imasmiṃyeva ca atthe pamāṇaṃ dassento **''mahāsumattherassa kirā''**tiādimāha. Apare pana ''dubbicāritattāti iminā kevalaṃ gihisantakabhāvena ṭhite dubbicāritamattaṃ vuttaṃ, na rūpiyasaṃvohārāpajjanaṃ, tasmā rūpiyasaṃvohārābhāvato so patto nissajjituṃ na sakkāti tassa na kappati, anissaṭṭhopi aññesaṃ kappati. Anissaṭṭhasseva ca aññesaṃ kappiyabhāvadassanatthaṃ 'mahāsumattherassa kirā'tiādivatthūni udāhaṭāni. **Saṅghassa nissajjī**ti idañca aññesaṃ kappiyattā kevalaṃ saṅghassa pariccattabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ, na pana vinayakammavasena saṅghassa nissaṭṭhabhāvaṃ. Imassa ca atthassa **sappissa pūretvā**ti idaṃ vacanaṃ sādhaka''nti vadanti.

591. Rūpiyapaṭiggahaṇarūpiyasaṃvohāresu yena ekekameva kataṃ, tena tattha tattha vuttanayeneva nissajjitabbaṃ. Yena pana paṭiggahitarūpiyeneva saṃvohāro kato, tena kathaṃ nissajjitabbanti? Nayidaṃ dukkaraṃ, ''ahaṃ, bhante, nānappakārakaṃ rūpiyasaṃvohāraṃ samāpajji''nti evameva nissajjitabbaṃ. ''Imasmiṃ sikkhāpadepi 'arūpiye rūpiyasaññī, āpatti dukkaṭassā'tiādittikassa avasānapade anāpattiyā vuttattā kappiyavatthuvaseneva idaṃ tikaṃ vutta''nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana ''arūpiyaggahaṇena kappiyavatthudukkaṭavatthūnaṃ saṅgahoti purimapadadvayaṃ kappiyavatthudukkaṭavatthūnaṃ vasena vuttaṃ, avasānapadameva kappiyavatthuvasena vutta''nti vadanti, taṃ na yujjati anāpattimissite avasānattike saññānānattaṃ ṭhapetvā vatthunānattassa abhāvato. Dukkaṭavatthunā pana dukkaṭavatthuno cetāpanaṃ neva idha, na tattha pāḷiyaṃ vuttanti vacanamettha sādhakaṃ. Yaṃ attano dhanena parivattati, tassa vā dhanassa vā rūpiyabhāvo ceva, parivattanañcāti imānettha dve aṅgāni.

Rūpiyasaṃvohārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kayavikkayasikkhāpadavaṇṇanā

593. Kayavikkayasikkhāpade pāḷiyaṃ **jānāhī**ti ettha upadhārehīti attho, suṭṭhu upadhāretvā gaṇha, idaṃ na manāpanti puna dātuṃ na sakkhissasīti adhippāyo.

594-595. **Kaya**nti parabhaṇḍassa gahaṇaṃ. **Vikkaya**nti attano bhaṇḍassa dānaṃ. Tenāha **''iminā imaṃ dehī''**tiādi. Yasmā kayitaṃ nāma parassa hatthato gahitaṃ vuccati, vikkītañca parassa hatthe dinnaṃ, tasmā **''kayitañca hoti parabhaṇḍaṃ attano hatthagataṃ karontena, vikkītañca attano bhaṇḍaṃ parahatthagataṃ karontenā''**ti vuttaṃ. Yadi evaṃ pāḷiyaṃ parato ''kayitañca hoti vikkayitañcā''ti vatvā ''attano bhaṇḍaṃ parahatthagataṃ parabhaṇḍaṃ attano hatthagata''nti kasmā vuttanti āha **''iminā imantiādivacanānurūpato panā''**tiādi. **Iminā**ti hi sakasantakaṃ vuttaṃ. Tadanurūpato pāḷiyaṃ paṭhamaṃ attano bhaṇḍaṃ dassitaṃ, na kayavikkayapadānurūpato. Tañhi viparītato parasantakaggahaṇaṃ purakkhatvā ṭhitaṃ.

Kāmaṃ sesañātakepi ''imaṃ dehī''ti vadato viññatti na hoti, saddhādeyyavinipātanassapi pana abhāvaṃ dassetukāmo **''mātaraṃ pana pitaraṃ vā''**ti āha. **Viññatti na hotī**ti idaṃ visuṃ viññāpanaṃ sandhāya vuttaṃ. Aññaṃ kiñci avatvā evaṃ vadanto aññātakaṃ viññāpeti nāmāti āha – **''aññātakaṃ 'imaṃ dehī'ti vadato viññattī''**ti. Aññaṃ kiñci avatvā ''imaṃ gaṇhāhī''ti dinnaṃ aññātakassa dinnaṃ nāma hotīti vuttaṃ **''saddhādeyyavinipātana''**nti. **Tisso āpattiyo**ti aññātakaviññattisaddhādeyyavinipātanakayavikkayāpattisaṅkhātā tisso āpattiyo.

Imaṃ nāma karohīti vadati, vaṭṭatīti ettha bhuttosi, idāni kasmā na karosīti vatthumpi vaṭṭati. ''Nissaggiyaṃ pācittiya''nti kiñcāpi satiyeva nissaggiyavatthumhi pācittiyaṃ vuttaṃ, asatipi pana tasmiṃ pācittiyanti idaṃ aṭṭhakathāpamāṇena gahetabbanti dassetuṃ **''kiñcāpī''**tiādi vuttaṃ. **Paribhutte**ti sappiādiṃ sandhāya vuttaṃ. Yaṃ attano dhanena parivatteti, yena ca parivatteti, tesaṃ kappiyavatthutā, asahadhammikatā, kayavikkayāpajjanañcāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Kayavikkayasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito kosiyavaggo dutiyo.

3. Pattavaggo

1. Pattasikkhāpadavaṇṇanā

598-602. Pattavaggassa paṭhame **bhaṇḍa**nti vikketabbabhaṇḍaṃ. Yasmā **vaṇṇa**saddo saṇṭhānajātirūpāyatanakāraṇapamāṇaguṇapasaṃsādīsu dissati. ''Mahantaṃ sapparājavaṇṇaṃ abhinimminitvā''tiādīsu (saṃ. ni. 1.142) hi saṇṭhānaṃ vuccati. ''Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo, hīno añño vaṇṇo''tiādīsu (ma. ni. 2.402) jāti. ''Paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato''tiādīsu (dī. ni. 1.303) rūpāyatanaṃ.

> ''Na harāmi na bhañjāmi, ārā siṅghāmi vārijaṃ;
> Atha kena nu vaṇṇena, gandhatthenoti vuccatī''ti. (saṃ. ni. 1.234; jā. 1.6.116) –

Ādīsu kāraṇaṃ. ''Tayo pattassa vaṇṇā''tiādīsu (pārā. 602) pamāṇaṃ. ''Kadā saññuḷhā pana te gahapati ime samaṇassa gotamassa vaṇṇā''tiādīsu (ma. ni. 2.77) guṇo. ''Vaṇṇārahassa vaṇṇaṃ bhāsatī''tiādīsu (a. ni. 4.3) pasaṃsā. Tasmā vuttaṃ **''tayo pattassa vaṇṇāti tīṇi pattassa pamāṇānī''**ti.

Aḍḍhaterasapalā hotīti ettha ''māsānaṃ aḍḍhaterasapalāni gaṇhātī''ti vadanti. ''Magadhanāḷi nāma chapasatā nāḷī''ti keci. ''Aṭṭhapasatā''ti apare. Tattha purimānaṃ matena tipasatāya nāḷiyā dve nāḷiyo ekā magadhanāḷi hoti, pacchimānaṃ catupasatāya nāḷiyā dve nāḷiyo ekā magadhanāḷi. **Ācariyadhammapālattherena** pana ''pakatiyā catumuṭṭhikaṃ kuḍuvaṃ, catukuḍuvaṃ nāḷikaṃ, tāya nāḷiyā soḷasa nāḷiyo doṇaṃ, taṃ pana magadhanāḷiyā dvādasa nāḷiyo hontī''ti vuttaṃ, tasmā tena nayena ''magadhanāḷi nāma pañca kuḍuvāni ekañca muṭṭhiṃ ekāya muṭṭhiyā tatiyañca bhāgaṃ gaṇhātī''ti veditabbaṃ.

Sabbasambhārasaṅkhatoti jīrakādisabbasambhārehi saṅkhato. **Ālopassa ālopassa anurūpa**nti ettha ''byañjanassa mattā nāma odanacatuttho bhāgo''ti **brahmāyusuttassa aṭṭhakathāyaṃ** (ma. ni. aṭṭha. 2.387) vuttattā ālopassa catutthabhāgappamāṇaṃ byañjanaṃ ālopassa anurūpanti gahetabbaṃ. Idha pana sūpasseva odanacatutthabhāgappamāṇataṃ dassetvā etassa lakkhaṇe dassite itarassapi dassitameva hotīti byañjanassa tathā visesetvā pamāṇaṃ na dassitaṃ.

Magadhanāḷiyā upaḍḍhappamāṇo idha patthoti āha **''patthodananti magadhanāḷiyā upaḍḍhanāḷikodana''**nti. Iminā ca ''patthadvayaṃ magadhanāḷī''ti dassitaṃ hoti.

Pattho ca ‘‘catupalo kuḍuvo, catukuḍuvo pattho’’ti iminā lokiyavohārena veditabbo. **Bhājanaparibhogenā**ti udakāharaṇādinā bhājanaparibhogena.

607. **Dhote**ti paribhogāvasānadassanatthaṃ vuttaṃ, na pana dhoteyeva dukkaṭaṃ āpajjati tato puretaraṃ paribhogakāleyeva āpajjanato.

608. **Pañcahi dvīhī**ti idaṃ ‘‘ettāvatā kāḷavaṇṇatā sampajjatī’’ti dassanatthaṃ vuttaṃ. ‘‘Yadi pana ekenapi pākena kāḷavaṇṇo hoti, adhiṭṭhānupagoyevā’’ti vadanti. Hatthānāgatassapi adhiṭṭhātabbabhāvadassanatthaṃ **‘‘yadihī’’**tiādi vuttaṃ. Iminā ca dūre ṭhitampi adhiṭṭhātuṃ vikappetuñca labhati, ṭhapitaṭṭhānasallakkhaṇañca na pamāṇanti veditabbaṃ. **Sutvā vā**ti pattakārakena pesitabhikkhunā anāṇatto kevalaṃ tassa kathentassa vacanamattaṃ sutvā. **Na pamāṇa**nti tena apesitattā. **Sāmantavihāre**ti idaṃ upacāramattaṃ, tato dūre ṭhitampi adhiṭṭhātuṃ vaṭṭatiyeva. **Ṭhapitaṭṭhānaṃ sallakkhetvā**ti idampi upacāramattaṃ, pattasallakkhaṇamevettha pamāṇaṃ. **Patte vā chiddaṃ hotī**ti mukhavaṭṭito heṭṭhā dvaṅgulamattokāsato paṭṭhāya yattha katthaci chiddaṃ hoti. Sesamettha paṭhamakathine vuttanayameva.

Pattasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ūnapañcabandhanasikkhāpadavaṇṇanā

610. Dutiyasikkhāpade **hatthesu piṇḍāya caratī**ti pāḷipadassa hatthesu labhitabbapiṇḍatthāya caratīti attho veditabbo.

612-613. **‘‘Tassa so apatto**ti vacanato so patto adhiṭṭhānampi vijahati apattattā. Apattabhāvatoyeva hi ‘pañcabandhanaṃ pattaṃ cetāpetī’ti pāḷiyaṃ na vutta’’nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana ‘‘apattoti idaṃ ‘aññaṃ pattaṃ viññāpetuṃ vaṭṭatī’ti dassanatthaṃ vuttaṃ, so pana patto adhiṭṭhānaṃ na vijahatī’’ti vadanti, taṃ yuttaṃ viya dissati ‘‘yassa pañca ekāyeva vā dasaṅgulā, so baddhopi abaddhopi apattoyevā’’ti vakkhamānattā. Na hi mukhavaṭṭiyā pañcasu ṭhānesu dvaṅgulamattāhi rājīhi adhiṭṭhānaṃ vijahatīti sakkā vattuṃ, ekāya pana rājiyā dasaṅgulāya sace tattha vuttappamāṇo chiddo paññāyati, chiddeneva adhiṭṭhānavijahanaṃ siyāti yuttaṃ vattuṃ. Bandhanokāse sati asati vā bandhanavirahito patto **abandhano**ti vutto, bandhanokāsavirahitoyeva pana **abandhanokāso**ti vutto.

Tipusuttakena vā bandhitvāti ettha ‘‘bandhitabbo’’ti pāṭho gahetabbo. Purāṇapotthakepi hi ayameva pāṭho dissati. **Suddhehi…pe… na vaṭṭatī**ti idaṃ uṇhabhojane pakkhitte vilīyamānattā vuttaṃ. **Phāṇitaṃ jhāpetvā pāsāṇacuṇṇena bandhituṃ vaṭṭatī**ti pāsāṇacuṇṇena saddhiṃ phāṇitaṃ pacitvā tathāpakkena pāsāṇacuṇṇena bandhituṃ vaṭṭati.

615. **Anukampāya na gaṇhantassa dukkaṭa**nti vuttattā yassa so patto na ruccati, tassapi agaṇhantassa anāpatti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. ūnapañcabandhanasīkkhāpadavaṇṇanā) vuttaṃ ‘‘sace therassa patto na ruccati, appicchatāya vā na gaṇhāti, vaṭṭatī’’ti. **Pattapariyanto**ti pariyantapatto, avasānapattoti attho. ‘‘Saṅghamajjhe pattaṃ gāhāpentena alajjiṃ agāhāpetuṃ vaṭṭatī’’ti vadanti. ‘‘Anujānāmi bhikkhave ādhārakanti vuttattā pīṭhādīsu yattha katthaci ādhāraṃ ṭhapetvā tattha pattaṃ ṭhapetuṃ vaṭṭati ādhāraṭhapanokāsassa aniyamitattā’’ti vadanti. **Aparibhogenā**ti ayuttaparibhogena.

616. Pāḷiyaṃ ‘‘abandhanena pattena abandhanaṃ pattaṃ. Ekabandhanaṃ pattaṃ… dvibandhanaṃ pattaṃ… tibandhanaṃ… catubandhanaṃ… abandhanokāsaṃ… eka… dvi… ti… catubandhanokāsaṃ pattaṃ cetāpetī’’ti evaṃ ekekena pattena dasadhā dasavidhaṃ pattaṃ cetāpanavasena ekanissaggiyapācittiyasataṃ vuttaṃ. Imasmiṃ sikkhāpade pamāṇayuttaṃ aggahitakāḷavaṇṇampi pattaṃ viññāpentassa āpattiyevāti daṭṭhabbaṃ. Adhiṭṭhānupagapattassa ūnapañcabandhanatā, attuddesikatā, akataviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Ūnapañcabandhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bhesajjasikkhāpadavaṇṇanā

622. Tatiyasikkhāpade **yesaṃ maṃsaṃ kappatī**ti idaṃ nissaggiyavatthudassanatthaṃ vuttaṃ, na pana yesaṃ maṃsaṃ na kappati, tesaṃ sappiādīni na kappantīti dassanatthaṃ. Manussakhīrādīnipi hi no na kappanti, kuto sasassa sappīti āha **‘‘yesañhi khīraṃ atthi, sappipi tesaṃ atthiyevā’’**ti. ‘‘Idañca yebhuyyena vutta’’nti vadanti. **Uggahitakaṃ katvā nikkhitta**nti appaṭiggahitaṃ sayameva gahetvā nikkhittaṃ. **Sayaṃkataṃ nirāmisameva vaṭṭatī**ti tadahupurebhattameva sandhāya vuttaṃ. Atha sayaṃkataṃ nirāmisaṃ bhuñjantassa kasmā sāmaṃpāko na hotīti āha – **‘‘navanītaṃ tāpentassa hi sāmaṃpāko na hotī’’**ti. Savatthukapaṭiggahitassa vatthugatikattā āha – **‘‘savatthukassa paṭiggahitattā’’**ti. **Pacchābhattaṃ paṭiggahitehī**ti pacchābhattaṃ paṭiggahitakhīradadhīhi. Purebhattampi ca uggahitakehi kataṃ abbhañjanādīsu upanetabbanti sambandho. **Ubhayesampī**ti pacchābhattaṃ paṭiggahitakhīradadhīhi ca purebhattaṃ uggahitakehi ca katānaṃ. **Eseva nayo**ti nissaggiyaṃ hotīti attho. **Akappiyamaṃsasappimhī**ti akappiyamaṃsasattānaṃ sappimhi. **Kāraṇapatirūpakaṃ vatvā**ti sajātiyānaṃ sappibhāvatoti kāraṇapatirūpakaṃ vatvā.

Sappinayeneva veditabbanti nirāmisameva sattāhaṃ vaṭṭatīti attho. **Etthā**ti navanīte. **Dhotaṃ vaṭṭatī**ti adhotaṃ ce, savatthukapaṭiggahitaṃ hoti, tasmā dhotaṃ paṭiggahetvā sattāhaṃ nikkhipituṃ vaṭṭatīti therānaṃ adhippāyo. **Takkato uddhaṭamattameva khādiṃsū**ti ettha takkato uddhaṭamattaṃ adhotampi paṭiggahetvā paribhuñjantā dhovitvā pacitvā vā paribhuñjiṃsūti evamattho gahetabbo. Therassa hi dadhiguḷikādisahitampi paṭiggahitaṃ pacchā dhovitvā pacitvā vā paribhuñjantassa savatthukapaṭiggahaṇe doso natthīti adhippāyo, teneva therassa adhippāyaṃ dassentena **‘‘tasmā navanītaṃ paribhuñjantena…pe… ayamettha adhippāyo’’**ti vuttaṃ. Keci pana ‘‘takkato uddhaṭamattameva khādiṃsū’’ti vacanassa adhippāyaṃ ajānantā ‘‘takkato uddhaṭamattaṃ adhotampi dadhiguḷikādisahitaṃ vikālepi paribhuñjituṃ vaṭṭatī’’ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. Na hi dadhiguḷikādiāmisena saṃsaṭṭharasaṃ navanītaṃ paribhuñjituṃ vaṭṭatīti sakkā vattuṃ. **Navanītaṃ paribhuñjantenā**ti adhovitvā paṭiggahitanavanītaṃ paribhuñjantena. Dadhi eva **dadhigataṃ** yathā ‘‘gūthagataṃ muttagata’’nti (ma. ni. 2.119). **Khayaṃ gamissatī**ti vacanato khīraṃ pakkhipitvā pakkasappiādipi vikāle kappatīti veditabbaṃ. **Kukkuccāyanti kukkuccakā**ti iminā attanāpi tattha kukkuccasabbhāvaṃ dīpeti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. bhesajjasikkhāpadavaṇṇanā) ‘‘nibbaṭṭitasappi vā navanītaṃ vā pacituṃ vaṭṭatī’’ti vuttaṃ. **Tāni paṭiggahetvā**ti tāni khīradadhīni paṭiggahetvā.

Paṭiggahetvā ṭhapitabhesajjehīti paṭiggahetvā ṭhapitayāvajīvikabhesajjehi. Vuttanayena yathā taṇḍulādīni na paccanti, tathā lajjīyeva sampādetvā detīti lajjīsāmaṇeraggahaṇaṃ, apica alajjinā ajjhoharitabbaṃ yaṃ kiñci abhisaṅkharāpetuṃ na vaṭṭati, tasmāpi evamāha. **Tile paṭiggahetvā katatela**nti attanā bhajjanādīni akatvā gahitatelaṃ. Teneva **‘‘sāmisampi vaṭṭatī’’**ti vuttaṃ. **Nibbaṭṭitattā**ti yāvakālikavatthuto vivecitattā. **Ubhayampī**ti attanā ca parena ca kataṃ. **Yāva aruṇassa uggamanā tiṭṭhati, nissaggiya**nti sattamadivase katatelaṃ sace yāva aruṇuggamanā tiṭṭhati, nissaggiyaṃ.

623. **Acchavasa**nti dukkaṭavatthuno vasāya anuññātattā taṃsadisānaṃ dukkaṭavatthūnaṃyeva akappiyamaṃsasattānaṃ vasā anuññātā, na thullaccayavatthūnaṃ manussānaṃ vasāti āha **‘‘ṭhapetvā manussavasa’’**nti. **Saṃsaṭṭha**nti parissāvitaṃ. ‘‘Kāle paṭiggahitaṃ vikāle anupasampannenapi nippakkaṃ saṃsaṭṭhañca paribhuñjantassa dvepi dukkaṭāni hontiyevā’’ti vadanti. Yasmā khīradadhiādīni pakkhipitvā telaṃ pacanti, tasmā kasaṭaṃ na vaṭṭati, telameva vaṭṭati. Tena vuttaṃ **‘‘pakkatelakasaṭe viya kukkuccāyatī’’**ti. ‘‘Sace vasāya saddhiṃ pakkattā na vaṭṭati, idaṃ kasmā vaṭṭatī’’ti pucchantā **‘‘bhante’’**tiādimāhaṃsu. **Etaṃ vaṭṭatī**ti nanu etaṃ dadhiguḷikādīhi pakkaṃ navanītaṃ vaṭṭatīti attho.

‘‘Madhukarīhi nāma madhumakkhikāhīti ayaṃ khuddakamakkhikānaṃ bhamaramakkhikānañca sāmaññaniddeso’’ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana ‘‘daṇḍakesu madhukarā madhukarī makkhikā nāmā’’ti vatvā ‘‘tāhi madhukarīādīhi tīhi makkhikāhi kataṃ madhu nāmā’’ti vadanti. **Bhamaramakkhikāhī**ti mahābhamaramakkhikāhi. **Silesasadisa**nti ghanapakkaṃ vuttaṃ. **Itara**nti tanukamadhu. **Madhupaṭala**nti madhurahitaṃ kevalaṃ madhupaṭalaṃ. ‘‘Sace madhusahitaṃ paṭalaṃ paṭiggahetvā nikkhipanti, paṭalassa bhājanaṭṭhāniyattā madhuno vasena sattāhātikkame nissaggiyaṃ hotī’’ti vadanti, ‘‘madhumakkhitaṃ pana madhugatikamevā’’ti iminā taṃ na sameti.

‘‘Phāṇitaṃ nāma ucchumhā nibbatta’’nti pāḷiyaṃ avisesena vuttattā aṭṭhakathāyañca ‘‘ucchurasaṃ upādāya…pe… avatthukā ucchuvikati ‘phāṇita’nti veditabbā’’ti vacanato ucchurasopi nikkasaṭo sattāhakālikoti veditabbo. **Kenaci** pana ‘‘madhumhi cattāro kālikā yathāsambhavaṃ yojetabbā, ucchumhi cā’’ti vatvā ‘‘samakkhikaṇḍaseḷakaṃ yāvakālikaṃ, aneḷakaṃ udakasambhinnaṃ yāmakālikaṃ, asambhinnaṃ sattāhakālikaṃ, madhusitthaṃ parisuddhaṃ yāvajīvikaṃ, tathā ucchu vā raso vā sakasaṭo yāvakāliko, nikkasaṭo udakasambhinno yāmakāliko, asambhinno sattāhakāliko, suddhakasaṭaṃ yāvajīvika’’nti ca vatvā uttaripi bahudhā papañcitaṃ. Tattha ‘‘udakasambhinnaṃ madhu vā ucchuraso vā udakasambhinno yāmakāliko’’ti idaṃ neva pāḷiyaṃ, na aṭṭhakathāyaṃ dissati. ‘‘Yāvakālikaṃ samānaṃ garutarampi muddikājātirasaṃ attanā saṃsaṭṭhaṃ lahukaṃ yāmakālikabhāvaṃ upanentaṃ udakaṃ lahutaraṃ sattāhakālikaṃ attanā saṃsaṭṭhaṃ garutaraṃ yāmakālikabhāvaṃ upanetī’’ti ettha kāraṇaṃ soyeva pucchitabbo, sabbattha pāḷiyaṃ aṭṭhakathāyañca udakasambhedena garutarassapi lahubhāvopagamanaṃyeva dassitaṃ. Pāḷiyampi hi ‘‘anujānāmi, bhikkhave, gilānassa guḷaṃ, agilānassa guḷodaka’’nti (mahāva. 284) vadantena agilānena paribhuñjituṃ ayuttopi guḷo udakasambhinno agilānassapi vaṭṭatīti anuññāto.

Yampi ca ''ucchu ce yāvakāliko, ucchuraso ce yāmakāliko, phāṇitaṃ ce sattāhakālikaṃ, taco ce yāvajīviko''ti aṭṭhakathāvacanaṃ dassetvā ''ucchuraso udakasambhinno yāmakāliko''ti aññena **kenaci** vuttaṃ, tampi tathāvidhassa aṭṭhakathāvacanassa imissā samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya abhāvato na sārato paccetabbaṃ. Tatoyeva ca ''ucchuraso udakena sambhinnopi asambhinnopi sattāhakālikoyevā''ti keci ācariyā vadanti. **Bhesajjakkhandhake** ca ''anujānāmi, bhikkhave, ucchurasa''nti (mahāva. 300) ettha tīsupi **gaṇṭhipadesu** avisesena vuttaṃ ''ucchuraso sattāhakāliko''ti.

Sayaṃkataṃ nirāmisameva vaṭṭatīti ettha aparissāvitaṃ paṭiggahitampi karaṇasamaye parissāvetvā kasaṭaṃ apanetvāva attanā katanti gahetabbaṃ. **Jhāmaucchuphāṇita**nti agginā daḍḍhe ucchukhette jhāmaucchunā kataphāṇitaṃ. **Koṭṭitaucchuphāṇita**nti khuddānukhuddakaṃ chinditvā koṭṭetvā nippīḷetvā pakkaṃ yebhuyyena ca sakasaṭaṃ phāṇitaṃ. Tādisassa ca kasaṭassa abbohārikattā **''taṃ yutta''**nti vuttaṃ. **Sītudakena kata**nti madhukapupphāni sītodake pakkhipitvā madditvā puppharase udakagate sati taṃ udakaṃ gahetvā pacitvā kataphāṇitaṃ. **Khīraṃ pakkhipitvā kataṃ madhukaphāṇitaṃ yāvakālika**nti ettha khīraṃ pakkhipitvā pakkatelaṃ kasmā vikāle vaṭṭatīti ce? Tele pakkhittakhīraṃ telameva hoti, aññaṃ pana khīraṃ pakkhipitvā kataṃ khīrabhāvaṃ gaṇhātīti idamettha kāraṇaṃ. Yadi evaṃ khaṇḍasakkharampi khīraṃ pakkhipitvā karonti, taṃ kasmā vaṭṭatīti āha **''khaṇḍasakkharaṃ panā''**tiādi. Tattha **khīrajallika**nti khīrapheṇaṃ.

Bhesajjodissaṃ dassentena **''sattavidhañhi odissaṃ nāmā''**tiādinā itarānipi atthuddhāravasena vuttāni. **Vikaṭānī**ti apakatibhesajjattā vikaṭāni, virūpānīti attho. Dukkaṭavatthūnampi akappiyamaṃsānaṃ vasāya anuññātattā **''vasodissa''**nti vuttaṃ. Oḷārikānampi āhāratthaṃ pharituṃ samatthānaṃ sappiādīnaṃ bhesajjanāmena anuññātattā **''bhesajjodissa''**nti vuttaṃ. **''Pacchābhattato paṭṭhāya sati paccaye**ti vuttattā paṭiggahitabhesajjāni dutiyadivasato paṭṭhāya purebhattampi sati paccaye paribhuñjitabbāni, na āhāratthaṃ bhesajjatthāya paṭiggahitattā''ti vadanti.

624. **Dvāravātapānakavāṭesū**ti mahādvārassa vātapānānañca kavāṭaphalakesu. Kasāve pakkhittāni tāni attano sabhāvaṃ pariccajanti, tasmā **''makkhetabbānī''**ti vuttaṃ, ghuṇapāṇakādiparihāratthaṃ makkhetabbānīti attho. **Adhiṭṭhetī**ti ''idāni mayhaṃ ajjhoharaṇīyaṃ na bhavissati, bāhiraparibhogatthāya gamissatī''ti cittaṃ uppādetīti attho. Tenevāha – **''sappiñca telañca vasañca muddhani telaṃ vā abbhañjanaṃ vā''**tiādi. ''Evaṃ adhiṭṭhitañca paṭiggahaṇaṃ vijahatī''ti vadanti.

625. **Sace dvinnaṃ santakaṃ ekena paṭiggahitaṃ avibhattaṃ hoti, paribhuñjituṃ pana na vaṭṭatī**ti ettha majjhe pāṭho parihīno, evaṃ panettha pāṭho veditabbo ''sace dvinnaṃ santakaṃ ekena paṭiggahitaṃ avibhattaṃ hoti, sattāhātikkame dvinnampi anāpatti, paribhuñjituṃ pana na vaṭṭatī''ti. Aññathā pana saddappayogopi na saṅgacchati. **Gaṇṭhipadepi** ca ayameva pāṭho dassito. Tattha **dvinnampi anāpattī**ti yathā aññassa santakaṃ ekena paṭiggahitaṃ sattāhātikkamena nissaggiyaṃ na hoti parasantakabhāvato, evamidampi avibhattattā ubhayasādhāraṇampi avinibbhogabhāvato nissaggiyaṃ na hotīti adhippāyo. **Paribhuñjituṃ pana na vaṭṭatī**ti bhikkhunā paṭiggahitattā sattāhātikkame yassa kassaci bhikkhuno paribhuñjituṃ na vaṭṭati paṭiggahitasappiādīnaṃ paribhogassa sattāheneva paricchinnattā. ''Tāni paṭiggahetvā sattāhaparamaṃ sannidhikārakaṃ paribhuñjitabbānī''ti hi vuttaṃ. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi idha pāṭhassa parihīnabhāvaṃ asallakkhetvā ''paribhuñjituṃ pana na vaṭṭatīti idaṃ antosattāhe paribhogaṃ sandhāya vuttanti saññāya vissāsaggāhābhāvato paribhuñjituṃ na vaṭṭatī''ti evamattho vutto, so na gahetabbo.

Āvuso, imaṃ telaṃ sattāhamattaṃ paribhuñja tvanti iminā yena paṭiggahitaṃ, tena antosattāheyeva parassa vissajjitabhāvaṃ dasseti. **Kassa āpattī**ti paṭhamaṃ tāva ubhinnaṃ sādhāraṇattā anāpatti vuttā. Idāni pana ekena itarassa vissaṭṭhabhāvato ubhayasādhāraṇatā natthīti vibhattasadisaṃ hutvā ṭhitaṃ, tasmā ettha paṭiggahitassa sattāhātikkame ekassa āpattiyā bhavitabbanti maññamāno ''kiṃ paṭiggahaṇapaccayā paṭiggāhakassa āpatti, udāhu yassa santakaṃ jātaṃ, tassā''ti pucchati. Nissaṭṭhabhāvatoyeva ca idha ''avibhattabhāvato''ti kāraṇaṃ avatvā **''yena paṭiggahitaṃ, tena vissajjitattā''**ti vuttaṃ. Idañca vissaṭṭhabhāvato ubhayasādhāraṇataṃ pahāya ekassa santakaṃ hontampi yena paṭiggahitaṃ, tato aññassa santakaṃ jātaṃ, tasmā parasantakapaṭiggahaṇe viya paṭiggāhakassa paṭiggahaṇapaccayā natthi āpattīti dassanatthaṃ vuttaṃ, na pana ''yena paṭiggahitaṃ, tena vissajjitattā''ti vacanato avissajjite sati avibhattepi sattāhātikkame āpattīti dassanatthaṃ avissajjite avibhattabhāvatoyeva anāpattiyā siddhattā. Sace pana itaro yena paṭiggahitaṃ, tasseva antosattāhe attano bhāgampi vissajjeti, sattāhātikkame siyā āpatti yena paṭiggahitaṃ, tasseva santakabhāvamāpannattā itarassa appaṭiggahitattā. Iminā tassa santakabhāvepi aññena paṭiggahitasakasantake viya tena appaṭiggahitabhāvato anāpattīti dīpeti. Idaṃ pana adhippāyaṃ ajānitvā ito aññathā **gaṇṭhipadakārādīhi** papañcitaṃ, na taṃ sārato paccetabbaṃ.

Aparibhogaṃ hotīti kassaci amanuññassa patitattā paribhogārahaṃ na hoti. **Yena cittenā**ti yena pariccajitukāmatācittena. ''Antosattāhe''ti adhikārattā ''antosattāhe anapekkho datvā paṭilabhitvā paribhuñjatī''ti imaṃ sambandhaṃ sandhāya mahāsumattherena **''evaṃ antosattāhe datvā''**tiādi vuttaṃ. **Mahāpadumatthero** pana yadi evaṃ ''vissajjetī''ti iminā taṃ siddhaṃ, sattāhātikkantaṃ pana nissaṭṭhaṃ paṭilabhitvā paribhuñjituṃ na vaṭṭati, tasmā tassa paribhogamukhadassanamidanti āha – **''nayidaṃ yācitabba''**ntiādi. **Aññena bhikkhunā**ti ettha suddhacittena dinnattā sayampi āharāpetvā paribhuñjituṃ vaṭṭatiyeva. Sappiādīnaṃ paṭiggahitabhāvo, attano santakatā, sattāhātikkamoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Bhesajjasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Vassikasāṭikasikkhāpadavaṇṇanā

627. Catutthe **sibbanarajanakappapariyosānena niṭṭhāpetvā**ti sūcikammaniṭṭhānena sakimpi vaṇṇabhedamattarajanena kappabindukaraṇena ca niṭṭhāpetvā. **Samaye**ti vassānasamaye.

628. **Kucchisamayo**ti antosamayo. ''Ayameko aḍḍhamāso pariyesanakkhettañceva karaṇakkhettañca. Etasmiñhi antare vassikasāṭikaṃ aladdhaṃ pariyesituṃ laddhaṃ kātuñca vaṭṭati, nivāsetuṃ adhiṭṭhātuñca na vaṭṭatī''ti potthakesu pāṭho dissati, so apāṭho. Evaṃ panettha pāṭhena bhavitabbaṃ ''ayameko aḍḍhamāso pariyesanakkhettaṃ. Etasmiñhi antare vassikasāṭikaṃ aladdhaṃ pariyesituṃ vaṭṭati, laddhaṃ kātuṃ nivāsetuṃ adhiṭṭhātuñca na vaṭṭatī''ti. Na hi gimhānaṃ pacchimamāsassa paṭhamo aḍḍhamāso karaṇakkhettaṃ hoti. ''Aḍḍhamāso seso gimhānanti katvā nivāsetabba''nti vacanato pana gimhānaṃ pacchimamāsassa pacchimo aḍḍhamāso karaṇakkhettañceva nivāsanakkhettañca hoti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. vahisakasāṭikasikkhāpadavaṇṇanā) ''gimhānaṃ pacchimo māso pariyesanakkhettaṃ, pacchimo aḍḍhamāso karaṇanivāsanakkhettampī''ti vuttaṃ. Tasmā pāḷiyā mātikāṭṭhakathāya ca avirodhaṃ icchantena vuttanayeneva pāṭho gahetabbo.

''Viññattiṃ katvā nipphādentassa aññātakaviññattisikkhāpadena anāpattī''ti vadantena ''piṭṭhisamayattā iminā sikkhāpadena āpattī''ti dīpitā hoti. Na hi ñātakapavāritaṭṭhānato piṭṭhisamaye satuppādakaraṇamattenapi sambhavantī āpatti tato garukatarāya viññattiyā na hotīti sakkā vattuṃ. Teneva **bhadantabuddhadattācariyena** vuttaṃ –

> ''Katvā pana satuppādaṃ, vassikasāṭicīvaraṃ;
> Nipphādentassa bhikkhussa, samaye piṭṭhisammate.
>
> ''Hoti nissaggiyāpatti, ñātakāñātakādino;
> Tesuyeva ca viññattiṃ, katvā nipphādane tathā''ti.

Kenassa hoti āpattīti assa mātaraṃ cīvaraṃ yācantassa kena sikkhāpadena āpattīti pucchati. ''Pariṇataṃ viññāpentassa pariṇāmanasikkhāpadena āpattī''ti codanābhāvaṃ dasseti **no ca saṅghe pariṇata**nti. Atha aññātakaviññattisikkhāpadenāti ce, etampi natthīti āha **''anāpatti ca ñātake''**ti. ''Ñātake viññāpentassā''ti pāṭhaseso. **Imamatthaṃ sandhāyā**ti piṭṭhisamaye vassikasāṭikatthaṃ ñātakapavāritaṭṭhāne satuppādakaraṇena āpattiṃ, aññātakaviññattisikkhāpadena anāpattiñca sandhāya.

Aññātakaappavāritaṭṭhānato…pe… dukkaṭanti idaṃ vassikasāṭikaṃ adinnapubbe sandhāya vuttaṃ. Tenevettha vattabhede dukkaṭaṃ vuttaṃ, dinnapubbesu pana vattabhedo natthi. Tenevāha – **''ye manussā…pe… vattabhedo natthī''**ti. **Ida**nti yathāvuttanissaggiyapācittiyaṃ. **Viññattiṃ katvā nipphādentassā**ti aññātakaappavāritaṭṭhānato viññattiṃ katvā nipphādentassa. **Pakatiyā vassikasāṭikadāyakā** nāma saṅghavasena vā puggalavasena vā apavāretvā anusaṃvaccharaṃ vassikasāṭikānaṃ dāyakā. **Aññātakaviññattisikkhāpadena anāpattī**ti ettha imināpi sikkhāpadena anāpattīti veditabbaṃ. Kucchisamaye hi attano ñātakapavāritaṭṭhānato ''detha me vassikasāṭika''ntiādinā viññāpentassapi anāpatti. Tenevāha – **''na vattabbā detha meti idañhi pariyesanakāle aññātakaappavārite eva sandhāya vutta''**nti. **Mātikāṭṭhakathāyañhi** (kaṅkhā. aṭṭha. vassikasāṭikasikkhāpadavaṇṇanā) vuttaṃ ''attano ñātakapavāritaṭṭhānato pana 'detha me vassikasāṭikacīvara'ntiādikāya viññattiyāpi pariyesitabba''nti.

629. **''Ākāsato patitaudakenevā**ti vacanato chadanakoṭiyā patitaudakena nahāyantassa anāpattī''ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

630. **Cha māse parihāraṃ labhatī**ti etena antovassepi yāva vassānassa pacchimadivasā akatā parihāraṃ labhatīti dīpitaṃ hoti. Yasmā mūlacīvaraṃ karontena hemantassa pacchimuposathadivaseyeva kātabbaṃ, tasmā gimhānato ekūnatiṃsadivase parihāraṃ labhati, evaṃ santepi appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagaṃ na hotīti

katvā **''tato parampi…pe… ekamāsa''**nti vuttaṃ. **Ekāhadvīhādivasena…pe… laddhā ceva niṭṭhitā cā**ti iminā ekāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā ca, dvīhānāgatāya…pe… dasāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā ca, antovasse vā laddhā ceva niṭṭhitā cāti ayamattho dassito. Tattha āsāḷhimāsassa juṇhapakkhapuṇṇamiyaṃ laddhā ceva niṭṭhitā ca vassikasāṭikā ''ekāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā cā''ti vuccati. Eteneva nayena juṇhapakkhassa chaṭṭhiyaṃ laddhā ceva niṭṭhitā ca ''dasāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā cā''ti vuccati. Yāva paṭhamakattikatemāsapuṇṇamī, tāva antotemāse laddhā ceva niṭṭhitā ca ''antovasse laddhā ceva niṭṭhitā cā''ti vuccati. Paṭhamakattikatemāsapuṇṇamito parañhi laddhā ceva niṭṭhitā ca yāva cīvarakālo nātikkamati, tāva anadhiṭṭhahitvā ṭhapetuṃ vaṭṭatīti na tatrāyaṃ vicāraṇā sambhavati.

Tasmiṃyeva antodasāhe adhiṭṭhātabbāti avisesena vuttepi vassānato pubbe ekāhadvīhādivasena anāgatāya vassūpanāyikāya laddhā tehi divasehi saddhiṃ dasāhaṃ anatikkamantena vassūpanāyikadivasato paṭṭhāya adhiṭṭhānakkhettaṃ sampattāyeva adhiṭṭhātabbā, na tato pubbe adhiṭṭhānassa akhettattā. Antovasse pana laddhā tasmiṃyeva antovasse laddhadivasato paṭṭhāya dasāhaṃ anatikkāmetvā adhiṭṭhātabbā.

Nanu ca vassānato pubbe anadhiṭṭhahitvā dasāhaṃ atikkāmetuṃ vaṭṭatiyeva, tasmā adhiṭṭhānassa akhettabhūtepi divase gahetvā ''antodasāhe adhiṭṭhātabba''nti kasmā vuttaṃ? Yathā ''antovasse laddhāpi yāva na niṭṭhāti, tāva anadhiṭṭhahitvā dasāhaṃ atikkāmetuṃ vaṭṭatī''ti akatāya anadhiṭṭhānakkhettasadisāpi atikkantadivasā dasāhaṃ atikkāmetvā niṭṭhitāya gaṇanūpagā hontīti niṭṭhitadivaseyeva adhiṭṭhātabbā, evamidhāpi vassānato pubbe anadhiṭṭhānakkhettabhūtāpi divasā laddhadivasato paṭṭhāya gaṇanūpagā hontīti dassanatthaṃ vuttaṃ. Yadi evaṃ ''tasmiṃyeva antodasāhe''ti avisesena vuttattā dasāhānāgatāya vassūpanāyikāya chaṭṭhiyaṃ laddhā puṇṇamiyaṃ adhiṭṭhātabbāti āpajjatīti? Nāpajjati ''cātumāsaṃ adhiṭṭhātu''nti vacaneneva paṭikkhittattā. Evaṃ sante ''dasāhānāgatāyā''ti iminā kiṃ payojananti ce? Vassānato pubbeyeva dasāhe atikkante vassūpanāyikadivase niṭṭhitā tadaheva adhiṭṭhātabbāti dassanatthaṃ vuttanti idamettha payojanaṃ. Tenevāha – **''dasāhātikkame niṭṭhitā tadaheva adhiṭṭhātabbā''**ti.

Dasāhe appahonte cīvarakālaṃ nātikkametabbāti temāsabbhantare dasāhe appahonte laddhā ceva niṭṭhitā ca cīvarakālaṃ nātikkametabbāti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti ''paṭhamakattikatemāsapuṇṇamito pubbe sattamito paṭṭhāya laddhā ceva niṭṭhitā ca vassikasāṭikā dasāhe anatikkanteyeva cīvarakālaṃ otiṇṇattā tattha anadhiṭṭhahitvāpi ṭhapetuṃ vaṭṭatī''ti. Iminā ca imaṃ dīpeti – akatā ce vassikasāṭikā, vassānaṃ cātumāsaṃ akatattāyeva parihāraṃ labhati, katāya pana dasāhaparamasikkhāpadaṃ avikopetvā parihāro vattabboti.

Yadā vā tadā vā adhiṭṭhātuṃ vaṭṭatīti cātumāsabbhantare dasāhe atikkantepi natthi dosoti adhippāyo. ''Kadā adhiṭṭhātabbā…pe… yadi nappahoti, yāva kattikapuṇṇamā parihāraṃ labhatī''ti imināpi **kurundivacanena** akatāya vassikasāṭikāya cātumāsaṃ parihāro, katāya dasāhameva parihāroti ayamattho dīpitoyevāti āha **''apicā''**tiādi.

Pāḷiyaṃ **acchinnacīvarassa naṭṭhacīvarassā**tiādinā nissaggiyena anāpatti vuttā, udāhu naggassa nahāyato dukkaṭena anāpatti vuttāti? Kimettha pucchitabbaṃ. Sabbasikkhāpadesu hi yattha yattha mūlasikkhāpadena āpattippasaṅgo, tattha tattha anāpattidassanatthaṃ anāpattivāro ārabhīyatīti idhāpi nissaggiyena anāpattidassanatthanti yuttaṃ vattuṃ. Na hi mūlāpattiyā anāpattiṃ adassetvā antarā vuttāya eva āpattiyā anāpattidassanatthaṃ anāpattivāro ārabhīyatīti. Teneva tīsupi **gaṇṭhipadesu** idaṃ vuttaṃ ''acchinnacīvarassa naṭṭhacīvarassa cāti ettha acchinnasacīvarassa naṭṭhasesacīvarassa ca asamaye nivāsentassa pariyesantassa ca anāpatti. Āpadāsūti ettha anivatthaṃ corā harantīti asamaye nivāsentassa anāpattī''ti. **Mātikāṭṭhakathāya**mpi (kaṅkhā. aṭṭha. vassikasāṭikasikkhāpadavaṇṇanā) vuttaṃ ''acchinnacīvarassa vā naṭṭhacīvarassa vā anivatthaṃ corā harantīti evaṃ āpadāsu vā nivāsayato ummattakādīnañca anāpattī''ti. Aṭṭhakathāyaṃ pana naggassa nahāyato dukkaṭeneva anāpattiṃ sandhāya ''acchinnacīvarassāti etaṃ vassikasāṭikameva sandhāya vuttaṃ. Tesañhi naggānaṃ kāyovassāpane anāpatti. Ettha ca mahagghavassikasāṭikaṃ nivāsetvā nahāyantassa corupaddavo āpadā nāmā''ti yaṃ vuttaṃ, tattha kāraṇaṃ pariyesitabbaṃ.

Atha ubhayenapi anāpattidassanatthaṃ ''acchinnacīvarassā''tiādi āraddhanti evamadhippāyo siyā, evampi ''acchinnacīvarassāti etaṃ vassikasāṭikameva sandhāya vutta''ntiādinā visesetvā na vattabbaṃ. Evañhi vattabbaṃ siyā ''acchinnasesacīvarassa naṭṭhasesacīvarassa vā asamaye nivāsentassa pariyesantassa ca nissaggiyena anāpatti, acchinnavassikasāṭikassa naṭṭhavassikasāṭikassa vā naggassa nahāyato dukkaṭena anāpatti, āpadāsu anivatthaṃ corā harantīti asamaye nivāsayato nissaggiyena anāpatti, mahagghavassikasāṭikaṃ nivāsetvā nahāyantassa corā haranti, naggassa nahāyato dukkaṭena anāpattī''ti. Sesamettha uttānameva.

Aṅgesu pana vassikasāṭikāya attuddesikatā, asamaye pariyesanatā, tāya ca paṭilābhoti imāni tāva pariyesanāpattiyā tīṇi aṅgāni. Sacīvaratā, āpadābhāvo, vassikasāṭikāya sakabhāvo, asamaye nivāsananti imāni nivāsanāpattiyā cattāri aṅgāni.

Vassikasāṭikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cīvaraacchindanasikkhāpadavaṇṇanā

631. Pañcame **yampi tyāha**nti ettha **ya**nti kāraṇavacanaṃ, tasmā evamettha sambandho veditabbo – mayā saddhiṃ janapadacārikaṃ pakkamissatīti yaṃ kāraṇaṃ nissāya ahaṃ te, āvuso, cīvaraṃ adāsiṃ, taṃ na karosīti kupito anattamano acchindīti. **Ya**nti vā cīvaraṃ parāmasati, tattha ''mayā saddhiṃ janapadacārikaṃ pakkamissatīti yampi te ahaṃ cīvaraṃ adāsiṃ, taṃ cīvaraṃ gaṇhissāmīti kupito anattamano acchindī''ti sambandhitabbaṃ.

633. **Āṇatto bahūni gaṇhāti, ekaṃ pācittiya**nti ''cīvaraṃ gaṇhā''ti āṇattiyā ekacīvaravisayattā ekameva pācittiyaṃ. **Vācāya vācāya dukkaṭa**nti ettha acchinnesu vatthugaṇanāya pācittiyāni. **Ekavācāya sambahulā āpattiyo**ti idaṃ acchinnesu vatthugaṇanāya āpajjitabbaṃ pācittiyāpattiṃ sandhāya vuttaṃ. Āṇattiyā āpajjitabbaṃ pana dukkaṭaṃ ekameva.

634. **Eva**nti iminā ''vatthugaṇanāya dukkaṭānī''ti idaṃ parāmasati. **Eseva nayo**ti sithilaṃ gāḷhañca pakkhittāsu āpattiyā bahuttaṃ ekattañca atidissati.

635. **Āvuso, maya**ntiādīsu gaṇhitukāmatāya evaṃ vuttepi teneva dinnattā anāpatti. **Amhākaṃ santike upajjhaṃ gaṇhissatī**ti idaṃ sāmaṇerassapi dānaṃ dīpeti. Tasmā kiñcāpi pāḷiyaṃ ''bhikkhussa sāmaṃ cīvaraṃ datvā''ti vuttaṃ, tathāpi anupasampannakāle datvāpi upasampannakāle acchindantassa pācittiyamevāti veditabbaṃ. Acchindanasamaye upasampannabhāvoyeva hettha pamāṇaṃ. **Detī**ti tuṭṭho vā kupito vā deti. **Rundhathā**ti nivāretha. **Evaṃ pana dātuṃ na vaṭṭatī**ti ettha evaṃ dinnaṃ na tāva tassa santakanti anadhiṭṭhahitvāva paribhuñjitabbanti veditabbaṃ. **Āharāpetuṃ pana vaṭṭatī**ti evaṃ dinnaṃ bhatisadisattā āharāpetuṃ vaṭṭati. **Cajitvā dinna**nti vuttanayena adatvā anapekkhena hutvā tasseva dinnaṃ. **Bhaṇḍagghena kāretabbo**ti sakasaññāya vinā gaṇhanto bhaṇḍaṃ agghāpetvā āpattiyā kāretabbo. Vikappanupagapacchimacīvaratā, sāmaṃ dinnatā, sakasaññitā, upasampannatā, kodhavasena acchindanaṃ acchindāpanaṃ vāti imānettha pañca aṅgāni.

Cīvaraacchindanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Suttaviññattisikkhāpadavaṇṇanā

636. Chaṭṭhe pāḷiyaṃ **cīvarakārasamaye**ti iminā vassaṃvutthabhikkhūnaṃ cīvarakammasamayattā cīvaramāso vutto, athaññopi pana cīvarakammakālo cīvarakārasamayoti vattuṃ vaṭṭati.

638. **Pañcahipi missetvā**ti khomādīhi pañcahi missetvā. Vītavītaṭṭhānaṃ yattha saṃharitvā ṭhapenti, tassa **turī**ti adhivacanaṃ. Suttaṃ pavesetvā yena ākoṭentā ghanabhāvaṃ sampādenti, taṃ **vema**nti vuccati. **Yaṃ ya**nti yaṃ yaṃ payogaṃ. Tantūnaṃ attano santakattā vītavītaṭṭhānaṃ paṭiladdhameva hotīti āha **''dīghato…pe… vīte nissaggiyaṃ pācittiya''**nti. Pāḷiyampi hi imināva adhippāyena ''paṭilābhena nissaggiya''nti vuttaṃ, tasmā yāva cīvaraṃ vaḍḍhati, tāva iminā pamāṇena āpattiyo vaḍḍhanti.

Seso kappiyoti ettha hatthakammayācanavasena. **Pubbe vuttanayena nissaggiya**nti dīghaso vidatthimatte tiriyaṃ hatthamatte ca vīte nissaggiyaṃ. **Tenevā**ti akappiyatantavāyena. **Tatheva dukkaṭa**nti paricchede paricchede dukkaṭaṃ. **Kedārabaddhādīhī**ti **ādi**-saddena acchimaṇḍalabaddhādi gahitaṃ. **Tante ṭhitaṃyeva adhiṭṭhātabba**nti ettha ''pacchā vītaṭṭhānaṃ adhiṭṭhitagatikameva hoti, puna adhiṭṭhānakiccaṃ natthi. Sace pana paricchedaṃ dassetvā antarantarā avītaṃ hoti, puna adhiṭṭhātabba''nti vadanti. **Eseva nayo**ti vikappanupagappamāṇamatte vīte tante ṭhitaṃyeva adhiṭṭhātabbanti attho. Cīvaratthāya viññāpitasuttaṃ, attuddesikatā, akappiyatantavāyena vāyāpananti imānettha tīṇi aṅgāni.

Mātikāṭṭhakathāyaṃ (kaṅkhā. aṭṭha. suttaviññattisikkhāpadavaṇṇanā) pana vāyāpeyyāti ettha ''cīvaraṃ me, āvuso, vāyathāti akappiyaviññattiyā vāyāpeyyā''ti atthaṃ

vatvā aṅgesupi ‘‘akappiyatantavāyena akappiyaviññattiyā vāyāpana’’nti visesetvā vuttaṃ, tathāvidhaṃ pana visesavacanaṃ neva pāḷiyaṃ, na aṭṭhakathāyaṃ upalabbhati. Pāḷiyampi ‘‘ñātakānaṃ pavāritāna’’nti ettakameva anāpattivāre vuttaṃ, aṭṭhakathāyañca suttatantavāyānameva kappiyākappiyabhāvena bahudhā nayo dassito, na kappiyākappiyaviññattivasenāti. ‘‘Akappiyaviññattiyā vāyāpeyyā’’ti ca visesetvā vadantena ayaṃ nāma kappiyaviññattīti visuṃ na dassitaṃ, tasmā vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

Suttaviññattisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mahāpesakārasikkhāpadavaṇṇanā

642. Sattame **kiñcimattaṃ anupadajjeyyā**ti idaṃ tassa kattabbākāramattadassanaṃ, dānaṃ panettha aṅgaṃ na hoti suttavaḍḍhanavaseneva āpajjitabbattā. Teneva padabhājanepi ‘‘tassa vacanena āyataṃ vā vitthataṃ vā appitaṃ vā karoti, payoge dukkaṭaṃ, paṭilābhena nissaggiya’’nti suttavaḍḍhanākārameva dassetvā āpatti vuttā. **Mātikāṭṭhakathāya**mpi (kaṅkhā. aṭṭha. mahāpesakārasikkhāpadavaṇṇanā) vuttaṃ ‘‘na bhikkhuno piṇḍapātadānamattena taṃ nissaggiyaṃ hoti. Sace pana te tassa vacanena cīvarasāmikānaṃ hatthato suttaṃ gahetvā īsakampi āyataṃ vā vitthataṃ vā appitaṃ vā karonti, atha tesaṃ payoge bhikkhuno dukkaṭaṃ, paṭilābhena nissaggiyaṃ hotī’’ti. Āyatādīsu sattasu ākāresu ādimhi tayo ākāre suttavaḍḍhanena vinā na sakkā kātunti āha **‘‘suttavaḍḍhanaākārameva dassetī’’**ti. Suvītādayo hi ākāre vināpi suttavaḍḍhanena sakkā kātuṃ. Sesamettha uttānameva. Aññātakaappavāritānaṃ tantavāye upasaṅkamitvā vikappamāpajjanatā, cīvarassa attuddesikatā, tassa vacanena suttavaḍḍhanaṃ, cīvarassa paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Mahāpesakārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Accekacīvarasikkhāpadavaṇṇanā

646. Aṭṭhame **asammohatthan**ti dasāhānāgatapade asammohatthaṃ. **Paṭhamapadassā**ti dasāhānāgatapadassa. **Tāni divasānī**ti tesu divasesu. **Uppajjeyyā**ti saṅghato vā gaṇato vā ujukaṃ attanoyeva vā uppajjeyya. **Pañcamito**ti ettha vassaṃ vasantassa saṅghassa pañcamito pubbe uppannaṃ accekacīvaraṃ pañcamiyaṃ vibhajitvā gahitaṃ accekacīvaraparihārameva labhati. Ujukaṃ attanoyeva uppannaṃ ce, pañcamiyaṃ uppannameva accekacīvaraparihāraṃ labhati, na tato pubbeti daṭṭhabbaṃ.

Saddhāmattakanti dhammassavanādīhi taṅkhaṇuppannaṃ saddhāmattakaṃ. **Ārocitaṃ cīvaran**ti ārocetvā dinnacīvaraṃ. Chaṭṭhiyaṃ uppannacīvarassa ekādasamo aruṇo cīvarakāle uṭṭhātīti āha **‘‘chaṭṭhito paṭṭhāyā’’**tiādi. **Ṭhapitacīvarampī**ti padhānacīvaradassanamukhena sabbampi atirekacīvaraṃ vuttaṃ. Atha ‘‘cīvaramāsepi atirekacīvaraṃ nikkhipituṃ vaṭṭatī’’ti idaṃ kuto laddhanti ce? ‘‘Visuṃ ananuññātepi imasmiṃ sikkhāpade ‘cīvarakālasamayo nāma anatthate kathine vassānassa pacchimo māso, atthate kathine pañca māsā’ti vadantena tatiyakathinasikkhāpade ‘akālacīvaraṃ nāma anatthate kathine ekādasamāse uppannaṃ, atthate kathine sattamāse uppanna’nti vadantena ca anuññātameva hotī’’ti vadanti. ‘‘Aṭṭhakathāvacanappamāṇena gahetabba’’nti ca keci.

650. Idāni paṭhamakathinādisikkhāpadehi tassa tassa cīvarassa labbhamānaṃ parihāraṃ idheva upasaṃharitvā dassento **‘‘iti atirekacīvarassa dasāhaṃ parihāro’’**tiādimāha. ‘‘Anatthate kathine ekādasadivasādhiko māso, atthate kathine ekādasadivasādhikā pañca māsā’’ti ayameva pāṭho gahetabbo. Keci panettha ‘‘kāmañcesa ‘dasāhaparamaṃ atirekacīvaraṃ dhāretabba’nti imināva siddho, aṭṭhuppattivasena pana apubbaṃ viya atthaṃ dassetvā sikkhāpadaṃ ṭhapita’’nti pāṭhaṃ vatvā ‘‘dasadivasādhiko māso, dasadivasādhikā pañca māsāti pāṭhena bhavitabba’’nti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ tassa pamādapāṭhattā. Na hi dasāhena asampattāya kattikatemāsikapuṇṇamāya cīvarakālato pubbe dasa divasā adhikā honti. Evañhi sati ‘‘navāhānāgataṃ kattikatemāsikapuṇṇama’’nti vattabbaṃ.

Mātikāṭṭhakathāyampi (kaṅkhā. aṭṭha. accekacīvarasikkhāpadavaṇṇanā) ‘‘pavāraṇamāsassa juṇhapakkhapañcamito paṭṭhāya uppannassa cīvarassa nidhānakālo dassito hotī’’ti vatvā ‘‘kāmañcesa ‘dasāhaparamaṃ atirekacīvaraṃ dhāretabba’nti imināva siddho, aṭṭhuppattivasena pana apubbaṃ viya atthaṃ dassetvā sikkhāpadaṃ ṭhapita’’nti pāṭho dassito, sopi pamādapāṭhoyeva. ‘‘Juṇhapakkhapañcamito paṭṭhāyā’’ti ca vuttattā tattheva pubbāparavirodhopi siyā, chaṭṭhito paṭṭhāyāti vattabbaṃ. Evañhi sati ‘‘dasāhaparamasikkhāpadeneva siddha’’nti sakkā vattuṃ. Imameva ca pamādapāṭhaṃ gahetvā **bhadantabuddhadattācariyena** ca –

‘‘Tassāccāyikavatthassa, kathine tu anatthate;
Parihārekamāsova, dasāhaparamo mato.

‘‘Atthate kathine tassa, pañca māsā pakāsitā;
Parihāro munindena, dasāhaparamā panā’’ti. –

Vuttaṃ.

Accekacīvarakāle uppannattā **‘‘accekacīvarasadise’’**ti vuttaṃ. ‘‘Pañcamiyaṃ uppannaṃ anaccekacīvaraṃ dasāhaṃ atikkāmayato cīvarakālato pubbeyeva āpatti hoti, na cīvarakālātikkame, tasmā cīvarakālātikkame puna āpajjitabbāya āpattiyā abhāvaṃ sandhāya ‘anaccekacīvare anaccekacīvarasaññī anāpattī’ti vutta’’nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Vikappanupagapacchimappamāṇassa accekacīvarassa attano santakatā, dasāhānāgatāya kattikatemāsikapuṇṇamāya uppannabhāvo, anadhiṭṭhitaavikappitatā, cīvarakālātikkamoti imānettha cattāri aṅgāni.

Accekacīvarasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Sāsaṅkasikkhāpadavaṇṇanā

652. Navame **antaraghare**ti antare gharāni ettha, etassāti vā antaragharanti laddhavohāre gocaragāme. Tenāha **‘‘antogāme’’**ti. Pāḷiyaṃ **vippavasantī**ti idaṃ yasmiṃ vihāre vasantā antaraghare cīvaraṃ nikkhipiṃsu, tato aññattha vasante sandhāya vuttaṃ. Tasmiñhi vihāre antaraghare cīvaraṃ nikkhipitvā vasituṃ anuññātattā tattha vāso vippavāso nāma na hoti. Dubbalacoḷā **duccoḷā** virūpacoḷā vā, duccoḷattā eva **lūkhacīvarā**.

653. ‘‘Paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharatī’’ti imassa **vibhaṅge** ‘‘upasampajjā’’ti uddharitabbe ‘‘upasampajja’’nti uddharitvā ‘‘yo paṭhamassa jhānassa lābho paṭilābho’’tiādi vuttaṃ, taṃ sandhāyāha **‘‘upasampajjantiādīsu viyā’’**ti. **Ādi**-saddena ‘‘anāpucchaṃ vā pakkameyyā’’tiādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. **Upagantvā**ti **upa**-saddassa atthamāha. **Vasitvā**ti akhaṇḍaṃ vasitvā. ‘‘Yena yassa hi sambandho, dūraṭṭhampi ca tassa ta’’nti vacanato **‘‘imassa…pe… iminā sambandho’’**ti vuttaṃ. Tattha **imassā**ti ‘‘upavassa’’nti padassa. **Nikkhipeyyā**ti ṭhapeyya.

Ettāvatā ca purimikāya upagantvā akhaṇḍaṃ katvā vutthavassena āraññakesu senāsanesu viharantena sakalaṃ kattikamāsaṃ ticīvarena vippavasituṃ anuññātaṃ hoti. Anatthatakathinassa hi cīvaramāse vippavāso na vaṭṭati atthatakathinānaṃyeva asamādānacārassa anuññātattā. Keci pana ‘‘anatthatakathinānaṃ cīvaramāsepi asamādānacāro labbhatī’’ti vatvā bahudhā papañcenti, taṃ na gahetabbaṃ. **Byañjanavicāraṇan**ti ‘‘upavassa upavassitvā’’tiādivicāraṇaṃ. **Tassapī**ti ‘‘vutthavassāna’’nti vibhaṅgapadassa. **Vutthavassānan**ti ca niddhāraṇe sāmivacanaṃ. Tenāha – **‘‘evarūpānaṃ bhikkhūnaṃ abbhantare’’**ti. **Senāsanesū**ti ettha tathārūpesūti sambandhitabbaṃ.

Parikkhepārahaṭṭhānatoti ettha ‘‘parikkhepārahaṭṭhānaṃ nāma dve leḍḍupātā’’ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. Aparikkhittassa pana gāmassa pariyante ṭhitagharūpacārato paṭṭhāya eko leḍḍupāto parikkhepārahaṭṭhānanti idamettha sanniṭṭhānaṃ. Teneva **visuddhimagge**pi (visuddhi. 1.31) vuttaṃ ‘‘aparikkhittassa paṭhamaleḍḍupātato paṭṭhāyā’’ti. **Sabbapaṭhaman**ti gāmābhimukhadisābhāgato sabbapaṭhamaṃ. **Taṃ paricchedaṃ katvā**ti taṃ paṭhamasenāsanādiṃ paricchedaṃ katvā. Idañca **vinayadharānaṃ** matena vuttaṃ, **majjhimabhāṇakānaṃ** matena pana ‘‘senāsanādīnaṃ upacāre ṭhitassa ekaleḍḍupātaṃ muñcitvā minitabba’’nti **majjhimabhāṇakā** vadanti. Teneva **majjhimanikāyaṭṭhakathāyaṃ** ‘‘vihārassapi gāmasseva upacāraṃ nīharitvā ubhinnaṃ leḍḍupātānaṃ antarā minitabba’’nti vuttaṃ. **Pañcadhanusatikan**ti āropitena ācariyadhanunā pañcadhanusatappamāṇaṃ. **Tato tato maggaṃ pidahatī**ti tattha tattha khuddakamaggaṃ pidahati. **Dhutaṅgacoro**ti iminā imassapi sikkhāpadassa aṅgasampattiyā abhāvaṃ dīpeti.

‘‘Sāsaṅkānī’’ti sammatānīti corānaṃ niviṭṭhokāsādidassanena ‘‘sāsaṅkānī’’ti sammatāni. **Sannihitabalavabhayānī**ti corehi manussānaṃ hataviluttākoṭitabhāvadassanato sannihitabalavabhayānīti attho. **Sace pacchimikāyā**tiādinā vuttamevatthaṃ byatirekamukhena vibhāveti. **Yatra hi piṇḍāyā**tiādinā vuttappamāṇameva visesetvā dasseti. **Sāsaṅkasappaṭibhayamevā**ti ettha sāsaṅkaṃ vā sappaṭibhayaṃ vā hotu, vaṭṭatiyeva.

Pāḷiyaṃ ‘‘siyā ca tassa bhikkhuno kocideva paccayo tena cīvarena vippavāsāya, chārattaparamaṃ tena bhikkhunā tena cīvarena vippavasitabba’’nti iminā antaraghare cīvaraṃ nikkhipitvā tasmiṃ vihāre vasantassa aññattha gamanakicce sati vihārato bahi chārattaṃ vippavāso anuññāto. Vasanaṭṭhānato hi aññattha chārattaṃ vippavāso vutto, na tasmiṃ vihāre vasantassa. Tena ca **‘‘puna gāmasīmaṃ okkamitvāti ettha sace gocaragāmato puratthimāya disāya senāsanaṃ, ayañca pacchimadisaṃ gato hotī’’**tiādi vuttaṃ. Tatoyeva ca **mātikāṭṭhakathāya**mpi (kaṅkhā. aṭṭha. sāsaṅkasikkhāpadavaṇṇanā) ‘‘tato ce uttari vippavaseyyā’’ti ettha ‘‘chārattato uttari tasmiṃ senāsane sattamaṃ aruṇaṃ uṭṭhāpeyyā’’ti attho vutto. **Bhadantabuddhadattācariyena** pana pākaṭataraṃ katvā ayamevattho vutto. Vuttañhi tena –

‘‘Yaṃ gāmaṃ gocaraṃ katvā, bhikkhu āraññake vase;
Tasmiṃ gāme ṭhapetuṃ taṃ, māsamekantu vaṭṭati.

‘‘Aññattheva vasantassa, chārattaparamaṃ mataṃ;
Ayamassa adhippāyo, paṭicchanno pakāsito’’ti.

‘‘Kosambiyaṃ aññataro bhikkhu gilāno hotī’’ti āgatattā **‘‘kosambakasammuti anuññātā’’**ti vuttaṃ. Kosambakassa bhikkhuno sammuti **kosambakasammuti**. **Senāsanaṃ āgantvā**ti vusitavihārasseva sandhāya vuttattā tasmiṃ gāmūpacārepi aññasmiṃ vihāre aruṇaṃ uṭṭhāpetuṃ na vaṭṭati. **Vasitvā**ti aruṇaṃ uṭṭhāpetvā. Gataṭṭhānassa atidūrattā **‘‘evaṃ asakkontenā’’**ti vuttaṃ. **Tatthevā**ti tasmiṃyeva gataṭṭhāne.

Sāsaṅkasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Pariṇatasikkhāpadavaṇṇanā

657-659. Dasame **uddissa ṭhapitabhāge**ti attano gharepi uddisitvā visuṃ ṭhapitakoṭṭhāse. ‘‘Ekaṃ mayhaṃ, ekaṃ imassa dehī’’ti evaṃ ekavācāya āpajjitabbattā **‘‘āpajjeyya ekato’’**ti vuttaṃ. **Tumhākaṃ sappiādīni ābhatānī**ti tumhākaṃ atthāya ābhatāni sappiādīni. Pariṇatabhāvaṃ jānitvāpi vuttavidhinā viññāpentena tesaṃ santakameva viññāpitaṃ nāma hotīti āha – **‘‘mayhampi dethāti vadati, vaṭṭatī’’**ti.

660. **Pupphampi āropetuṃ na vaṭṭatī**ti idaṃ pariṇataṃ sandhāya vuttaṃ. Sace pana ekasmiṃ cetiye pūjitaṃ pupphaṃ gahetvā aññasmiṃ cetiye pūjeti, vaṭṭati. **Ṭhitaṃ disvā**ti sesakaṃ gahetvā ṭhitaṃ disvā. **Imassa sunakhassa mā dehi, etassa dehī**ti idaṃ pariṇateyeva. Tiracchānagatassa pariccajitvā dinne pana taṃ palāpetvā aññaṃ bhuñjāpetuṃ vaṭṭati. **‘‘Kattha demā**tiādinā ekenākārena pāḷiyaṃ anāpatti dassitā, evaṃ pana apucchitepi apariṇataṃ idanti jānantena attano ruciyā yattha icchati, tattha dāpetuṃ vaṭṭatī’’ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Yattha icchatha, tattha dethā**ti etthāpi ‘‘tumhākaṃ ruciyā’’ti vuttattā yattha icchati, tattha dāpetuṃ labhati. **Pāḷiyaṃ āgatanayenevā**ti ‘‘yattha tumhākaṃ deyyadhammo’’tiādinā nayena. Saṅghapariṇatabhāvo, taṃ ñatvā attano pariṇāmanaṃ, paṭilābhoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Pariṇatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito pattavaggo tatiyo.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṃ

Nissaggiyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyo bhāgo niṭṭhito.